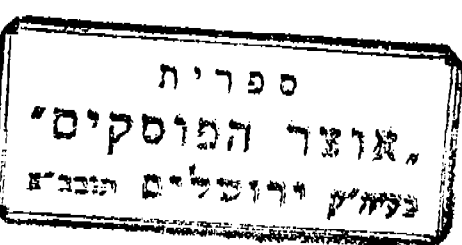

נועם

שנתון

לבירור בעיות בהלכה

ספר שבעה-עשר

הוצאת מכון תורה שלמה ירושלים, תשל"ד

כתובת המערכת
מכון „תורה שלמה”
ירושלים, ת. ד. 5169
העורך: הרב משה שלמה כשר

כל הזכויות שמורות
נדפס בישראל
דפוס „צור-אות”, ירושלים

מוקדש לנשמת

מרן הגאון

רבי

זאב וואלף לייטער זצ"ל

אבד"ק פיטסבורג והגליל

גפטר אדר"ח אדר תשל"ד ונטמן בבני-ברק

תהא נפשו צרורה בצרור החיים

על אישיותו וספריו של המנוח — ראה נועם כרך יב

"נועם — אלו ת"ח שבארץ ישראל שמנעימין
זה לזה בהלכה — שנוחין זה לזה בהלכה"
(סנהדרין כד, א)

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"

מאמר זה, נמצא כמה פעמים בתלמוד. כדי להבין מאמר זה יש להתבונן בפירוש של צמד המילים השכיחות "תלמידי חכמים", חז"ל האריכו בלשונם ודייקו לומר "תלמידי חכמים" ולא סתם "חכמים", ללמדנו אורחות חיים ונתיבות אמת בכל הקשור ליחסים שבין חכם לחבירו ולתלמידו, וכמה פירושים נאמרו על המלים "תלמיד חכם". א. כאילו נאמר תלמיד של חכם, (בתימן הגוסס הוא: תלמיד חכמים), זאת לפי מה שנאמר בברכות ז: "רשב"י אומר גדול שימושה של תורה יותר מלימודה". וברוח זו נאמר שם בדף מז: "אחרים אומרים, אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה ע"ה". ועל כן הוסיפו "תלמיד" למלת "חכם", להשמיענו, שרק אם הוא תלמיד לחכמים ומשמשם אזי ראוי הוא לשם חכם. ב. על פי הנאמר בגמרא מכות ו. "הרבה תורה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולם", וזה מרומז במלים "תלמיד חכם", שעל ידי תלמידו נעשה הרב לחכם. ג. שחכם היינו מוסמך, ות"ח הוא מי שעדיין לא נסמך * ד. לפי הנאמר בגמרא גיטין סב. "א"ל שלמא עלייכו מלכי שלמא עלייכו מלכי כו", (דרבנן איקרו מלכים) א"ל מנא לך דכפלינן שלמא למלכי וכו'" עיי"ש. וא"כ לפי זה, פירוש מאמרינו הוא כך: ת"ח מרבים שלום בעולם כו' שנאמר: "כל בניך למודי ה' ורב שלום בניך", כי בהיותם למודי ה' צריך לכפול להם שלום. וזהו הפירוש ת"ח מרבים שלום. (פירוש זה מובא בעה"ש ע' תלמיד, והוא ע"ד הצחות). ה. החכמים האמיתיים מחשיבים את עצמם לתלמידים כל ימי חייהם, מפני שתמיד הם לומדים אחד מחבירו (ע' תשב"י). ופירוש זה מתקבל על הלב, ולזה כווננו חכמים שאמרו תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, כי רק חכמים שיש להם מדה זאת, שמעריכים את עצמם כתלמידים, היינו שכל אחד מוצא תמיד אצל חברו מעלה, או מידה טובה, או ידיעה מסויימת שאין לו, והם תמיד מוכנים ללמוד אחד מחבירו, רק חכמים כאלה

* ויש לה"ר לפי זה שת"ח נקרא כשעדיין לא נסמך, וחכם כשנסמך, מתוספתא קדושין פ"ג — ט. האומר: על מנת שאני ת"ח אין אומרים: כשמעון בן עזאי וכשמעון בן זומא אלא שבני עירו נוהגין בו כבוד. ובקדושין מט ע"ב הגירסא ע"מ שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי. וברש"י שם "תלמידים היו ובחורים ולא באו לכלל סמיכה ולא הי' בימיהם כמותם בתורה", הרי מפורש שת"ח נקרא מי שאין לו סמיכה וזהו הדוגמא כשמעון בן עזאי שהי' ידוע שלא נסמך, וע' ברכות נז: ובכורות ל: ותוספתא דמאי פ"ב, יג.

ויש מביאים ראיות שגם חכמים שנסמכו נקראים בשם "תלמיד חכם".

מרביתם שלום בעולם, כי כל אחד מכבד את חבירו, ורואה את מעלתו ולא את חסרונו, ועל ידיהם שם שמים מתקדש בעולם.

וכאן מקום להזכיר כמה מאמרי חז"ל בענינים אלו.

במדרש קה"ר י, ד: "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח, כי באת לך ממשלה אל תנח מדת ענותנותיך, ללמדך שכל המניח את ענותנותו וכו' חוטא לדורו". בדברי חז"ל אלו טמונה פנינה מזהירה, המדריכה ומאירה נתיבות לאדם העולה לגדולה אשר צריך הוא להיות מצוין במדה יקרה — במדת הענוה. אשר אם היא נפגעת עקב עליתו לגדולה, לא רק שנפגמה אישיותו העצמית של האדם, אלא מורגש חסרון בכל הדור כולו, הדור כולו מושפע בצורה לא טובה ממדת ענוה שנפגמה עקב עליה לגדולה. מדת הענוה של האדם היא המביאה את השלום — אשר אין למעלה ממנו, כמו שנאמר במדרש: "אמרו, גדול השלום והוא קודם לשבחו של הקב"ה, שאפילו עשה אדם כמה מצות ולא עשה שלום אין בידו כלום", אדם עם כל מעלותיו וידיעותיו בתורה ובמצות נחשב שאין בידו כלום אם לא פעל למען השלום.

לדאבונו נתקיים בנו מה שאמרו (כתובות קיב:): "א"ר זירא דור שבן דוד בא, קטגוריא בתלמידי חכמים", "תרבה מחלוקת בימיהם שלא יאהבו איש את אחיו ולא ידונו איש את אחיו לזכות, כי אם לחובה ולקטרוג, ומזה תפוג תורה וחכמה מהעולם". (ע"י) וכדומה לזה אמרו: (סנהדרין צח.) "מאי וליוצא ולבא אין שלום מן הצר (זכריה ת, י) (אז יבא משיח, רש"י), אף תלמידי חכמים שכתוב בהם שלום, דכתיב שלום רב לאוהבי תוריד, אין שלום מפני הצר, (מפני רוב צרות, ל"א מן יצר הרע) — "שגם זה קץ מגולה, דליוצא ולבא וכו' היינו תלמיד חכם שיוצא ובא במלחמתה של תורה ודרכם להיות שלום בסופה וכו', אמר שבקץ מגולה לא יהיה כן, שלא יהיה ביניהם שלום וכו'", (מהרש"א, שם), וראה מגלה לב: סוטה מט. וד"א זוטא ספ"ט.

המחלוקת בין ת"ח בא"י משפילה את כבוד התורה בכל העולם, מרגישים זאת היטב רבני חז"ל בקהילותיהם. אנו מקוים כי יתקיים בנו מה שאמרו חז"ל (שבת סג.): "שני ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה — הקב"ה שומע לקולן". וכבר נתקיימו כל הסימנים שאמרו חז"ל על עקבתא דמשיחא, והשוכן בשמים ישלח לנו עזרתו בגאולה שלמה בב"א.

אלי יונג

ראש הוועד למען ה"נועם" בארה"ב

* ועי' שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים תשובה ט (עמ' 56) בענין כבוד התורה ועונש המבוזה ת"ח.

התוכן *

א	הרב הראשי איסר יהודה אונטרמן ירושלים	בענין טבילה לחולי קצרת
ג	הרב בצלאל זולטי ראש הרבנים לירושלים	איסור הנאה בחמץ
ז	הרב יצחק פלקסר ר"מ בשיבת "שפת אמת" ירושלים	בישול אחר בישול של חמה דין שברי כלים לסיכוך בדין מחצית השקל לנשים וקטנים
יז	הרב יהודה פגל רב קרית-שלום, ת"א	בענין נזקין ע"י אשתו ובתה ועוזרתן
כז	ד"ר יעקב לוי ירושלים	מילת התינוק האדום
לד	ד"ר יעקב לוי	חלצתו חמה
לט	הרב אברהם חפוטא ראש ישיבת הרמב"ם וב"י, ת"א	בגדר דין ופשרה
מט	הרב חיים דרוק ירושלים, מח"ס אורות חיים	בירור במצות ישוב ארץ ישראל
סב	הרב יצחק אייזיק ליעבעס ראב"ד בי"ד ועד הרבנים בניו-יורק	אם מותר לעשות מגייר תבניות חמה ולבנה
עא	הרב אפרים גרינבלט רב במעמפיס, ארה"ב	שאלות ותשובות בענינים שונים
עז	הרב כ. פ. טבורש מח"ס כתר אפרים	בעניני אישות
פר	הרב יצחק גליקמן רב בחולון	בדין נמצא קרוב או פסול בעדי קידושין

* סדר הדפסת המאמרים לפי סדר התקבלותם במערכת.

צו	הרב יהודה שביב ר"מ בישיבת הר"עציון	בירורים בהלכות פדיון שבויים
קטז	הרב שלמה ניימן רב משמר-הגבול, ירושלים	בדין הצלה
קל	הרב שמואל אהרן יודלביץ מח"ס החשמל לאור ההלכה	בענין קריאת המגילה בירושלים
קנה	הרב שמאי גינזבורג ירושלים	אם מותר לעמוד בקריאת עשרת הדברות
קס	ד"ר אברהם-סופר אברהם ירושלים	נסיונות רפואיים בבני אדם
קסד	הרב מנחם מ. כשר ירושלים	"מסורת הש"ס השלם"
קפז	הרב זאב דוב סלונים רב מרכז העיר, ירושלים	שער הלכה
רצא		מפתחות לכרכים יא—טז

בענין טבילה לחולי קצרת

שאלה חמורה באה לפנינו בנוגע לאשה הסובלת מקצרת חריפה (אסטמא). שאי אפשר לה לטבול מפני שהפסקת הנשימה לרגע קטן גורמת לה התקפה קשה. היא מרוחקת מבעלה מבלי יכולת לטבול וזה גורם סבל לזוג. האשה שמעה כעת כי כשתכניס בפיה צנור גומי שראשו למעלה מהמים תוכל לנשום גם בשעת הטבילה והדבר לא יזיק לה. השאלה שנתעוררה היא אם זוהי חציצה המעכבת את הטבילה. ולכאורה פשוט כי זה חוצץ, על פי מה שמפורש בגמרא כי אעפ"י שלא צריך להכניס מים לפה, מ"מ ראוי לביאת מים בעינן, ולכן כשנמצא עצם בין שיניה הצריכה רבי טבילה אחרת (קדושין כ"ה ע"א). אולם אין זה פשוט כלל, שהרי אין החזקת הצנור בפה מחייבת לקפוץ פיה אלא יהא מונח בין השפתיים ברפיון, וכמו שמפורש בשו"ע שלא לקפוץ את הפה יותר מדי "אלא תשיק שפתותיה זל"ז דבוק בינוני" (יו"ד סי' קצ"ח סעיף ל"ח). ומה שמונח על פנימיות השפתיים ועל הלשון אין זה חציצה, וזה מפורש בס' בעלי הגפש להראב"ד, המפרש מאי שנא עצם בין שיניה ממצות שבפיה? ואומר: התם מיהדק הכא לא מיהדק, וכש"כ כשתרטיב את הצנור במים.

אולם יש לחוש כי ע"י התאמצות הנשימה תהדק השפתיים יותר מדי, ומפורש שם כי אם קפצה פיה לא עלתה לה טבילה.

ולכן הצענו להשתמש לצורך זה בדבר שברייתו מן המים, ומפורש בידים (פ"ה מ"ב) רשב"ג אומר כל שהוא מבריית המים טהור והר"מ מפרש דלענין חציצה איתמר. ומצאנו אריכות דברים חשובים בנדון זה להגר"נ טלושקין שליט"א, בספרו "טהרת המים" (מהדורא ב', סי' נ"ג), בקשר לשאלה אם אפשר להשתמש בעור הדג לכיסוי נקב שנתהווה בראש ע"י נתוח, ומביא ראיות שדבר שברייתו מן המים אינו חוצץ. הרב המחבר מביא גם דברי הגאון בעל חזון איש זצ"ל המחמיר בזה, ואחד מנימוקיו הוא כי אחרי שמעבדין את עור הדג מקרי פנים חדשות וכשם שנפסל ע"ז מתורת אוכל כן נפסל מתורת מקוה. ברם טעם זה לא שייך ביחס

לשאלתנו, כי הצעתנו היא להשתמש בשלחופית של דג בלי כל עיבוד, שיורכב על ראש הצנור מגומי, באופן שבין השפתיים תהי' רק השלחופית לבד, ולפי הנ"ל יש לומר כי אינו חוצץ כלל.

ובאמת נראה לי לומר כי מה שהחמיר בעל חזון איש הוא רק כשרוצים לכסות מקום גלוי, שהחציצה מעכבת בו מן התורה, אבל להכניס צנור בפה קיל הרבה יותר, שהרי כמה פוסקים ס"ל דמה דבעינן ראוי לביאת מים הוא רק מדרבנן, מפורש כן בחדושי הריטב"א לקידושין, בשם רבו, (כ"ה א') ומובא במשל"מ פ"א מהל' מקואות.

ואשר לעצם השאלה, הייתי מציע להכניס שני צנורות דקים לתוך הנחיריים שבחוטם שתנשום דרך שם, וזה מוסיף עוד קולא מצד הדין, כפי שהאריכו האחרונים לומר בנוגע להכנסת מוך בחוטם או באוזן. ועיין בחידושי הגרעק"א ליו"ד סי' קצ"ח ס"ז לענין לפלוף בעין "כי לא בעינן שיהי' ראוי לביאת מים אלא במקום שדרכו להיות מתגלה לפעמים אבל לא בחוטם ולכן לפלוף יבש שם אינו מעכב". אלא שיש להתחקות על בצוע הדבר מבחינה טכנית, אם לא יהא קשה להתקין מכשיר כזה, שלא תצטרך האשה עצמה להחזיקו בידיה.

בסכום הדברים אני אומר, כי לענ"ד אפשר למצוא תקנה נחוצה לבנות ישראל הסובלות ממחלת הקצרת. יש בזה גם משום לאפרושא מאיסורא, לפי מה שהעיר בס' צלעות הבית (מובא בפת"ש סי' קפ"ז ס"ק ג"א) להסתפק אם אשה שאינה יכולה לטהר עצמה שווה לרואה מ"ת לענין זה שבעלה חייב להוציאה מחשש איסור שמא יבוא עליה, ויש בענין זה גם צד עיגון וכדאי שבעל-הוראה יחוו דעתם בנדון זה.

תמצית ההצעה היא שתכניס האשה צנורות גומי לתוך הנחיריים שבחוטם וראש שני של הצנור יוצא למעלה מן המים אחוז ביד אשה אחרת, אשר לדעת מומחים זה מקיל הרבה לחולי קצרת לטבול כדין.

אם קל יותר להכניס צנור בפה אפשר להתקין גם כי בקצה הצנור תורכב שלחופית של דג וזה יוכנס לתוך הפה וירטיבוהו במים, ואז לענ"ד מותר.

איסור הנאה בחמץ

שאלה: אחד מבני ירושלים היה ביום י"ד ערב פסח בנויארק, ולאחר תפלת שחרית ביום י"ד, מכר את חמצו, שהיה לו גם בירושלים, לנכרי כנהוג. בחוה"מ חזר לירושלים, והתברר לו שבגלל הבדל השעות בין נויארק לירושלים, בשעה שמכר את החמץ בנויארק, כבר היה בירושלים לאחר זמן איסורו, וא"כ הספק הוא אם אזלינן בתר בעל החמץ, ונמצא שמכר את החמץ כדין לפני זמן איסורו, או שאזלינן בתר מקום החמץ, שהיה כבר לאחר זמן איסורו, ולא חלה המכירה, ואסור החמץ לאחר הפסח.

תשובה: הרמב"ם בפ"א מה' חמץ ומצה ה"ב כתב, החמץ בפסח אסור בהנאה שנאמר לא יאכל חמץ, לא יהא בו היתר אכילה. ועיי' בלח"מ שהעיר על הרמב"ם, שהרי בריש פרק כל שעה כ"א ע"ב, פליגי בזה חזקיה ור' אבהו, דחזקיה אמר דלא יאכל משמע לא יהיה בו היתר אכילה, ור' אבהו פליג עליה דקסבר כל מקום שנאמר לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, והלא בפ"ח מה' מאכלות אסורות הט"ו פסק רבינו כר' אבהו, וא"כ למה כתב כאן גבי חמץ טעמו של חזקיה.

והנה הרי"ף ריש פרק כל שעה כתב, אמר חזקיה מניין לחמץ בפסח שאסור בהנאה, שנאמר לא יאכל חמץ, לא יהא בו היתר אכילה. ועיי' בר"ן שם בגמ' פליג עליה ר' אבהו, ואמר לא יאכל נמי איסור הנאה במשמע, והרב אלפסי הביא בהלכות הא דחזקיה לפי שהוא יותר פשוט. אמנם הרא"ש בפרק גיד הנשה סי' י"ז, הוכיח מדברי הרי"ף בפסחים שהביא רק דברי חזקיה, שהלכה כחזקיה, ולא כר' אבהו דאמר לא יאכלו איסור הנאה במשמע, עיי"ש. ולפי"ז תמוהים דברי הרמב"ם דסתרי אהדדי, דכאן בה' חמץ פסק כחזקיה וכדעת הרי"ף, ובה' מאכלות אסורות פסק כר' אבהו, דכל מקום שנאמר בתורה לא תאכל וכו', אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע.

ונראה דאיתא בפסחים כ"ג ע"א, והרי חדש דרחמנא אמר לחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד היום הזה, ותנן קוצר לשחת ומאכיל לבהמה, (וקשה לר' אבהו דנפקא ליה איסור הנאה מלא תאכלו, א"כ גם חדש יהא אסור בהנאה.) אמר רב שמעיה שאני התם דאמר קרא קצירכם, שלכם יהא.

והנה בירושלמי שם בפסחים פ"ב ה"א גרסינן, ר' אבהו בשם ר"א כל מקום שנאמר לא תאכל וכו', את תופס איסור הגייה כאיסור אכילה וכו', והא כתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, אר"א מרי אחוי דר"י שנייה היא שקבע הכתוב זמן לאיסור. הרי הירושלמי משני שינוייא אחרינא להא דחדש מותר בהנאה, דהבבלי משני משום דכתיב קצירכם שלכם יהא, והירושלמי משני דשנייה היא חדש, שקבע הכתוב זמן לאיסור, וא"כ האיסור הוא רק אכילה ולא הנאה. ועיי' אור שמח ה' חמץ ומצה פ"ו ה"ו, שמסביר את מחלוקת הבבלי והירושלמי, דהבבלי סובר דאיסור חדש, אע"פ שקבע הכתוב זמן לאיסור, מ"מ הוא איסור חפצא כשאר מאכלות אסורות, וא"כ לר' אבהו דכל מקום שנאמר לא תאכלו, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, גם חדש היה צריך להיות אסור בהנאה, אלא דכתיב קצירכם שלכם יהא. אבל הירושלמי סובר דחדש דקבע הכתוב זמן לאיסור, אין זה איסור חפצא כשאר מאכלות אסורות, שהרי כל מאכלות אסורות הם איסורי עולם, וחדש הכתוב קבע זמן לאיסור, אלא חדש הוא איסור גברא, היינו שהוא מניעה על האדם לאכול חדש, כאיסור אכילת יוהכ"פ שהוא עיכוב זמן מה באכילת האדם, וה"ה איסור חדש הוא עיכוב זמן באכילת האדם, וא"כ לא שייך לומר שבחדש איסור הנאה הוא בכלל איסור אכילה, שזה נאמר רק באיסורי חפצא, אבל באיסור גברא רק מעשה האכילה אסור על האדם, ולא הנאה, עיי"ש.

אלא לפי זה לכאורה צ"ע מחמץ בפסח, דאמר ר' אבהו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, והלא גם באיסור חמץ הכתוב קבע זמן לאיסור, דלפני הפסח היה מותר, וגם לאחר הפסח זה מותר מה"ת, וחמץ שעבר עליו הפסח רק מדרבנן אסור משום קנסא, כמש"כ הרמב"ם בפ"א מה' חמץ ומצה ה"ד.

אמנם כבר העיר בזה בביאור הגר"א על הירושלמי ערלה פ"ג ה"א, דאיתא שם הא דאמר ר' אבהו כל מקום שנאמר לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, והכתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וכו', שנייא היא שקבע לו הכתוב זמן. וכתב הגר"א וז"ל, שקבע לה הכתוב זמן, פ"י לאיסור עד י"ו בניסן, ומסתמא אינו אסור בהנאה, כיון שאינו אסור אלא עד אותו זמן, מסתמא לא חמיר איסורו כ"כ שיהא אסור בהנאה. והא דחמץ אסור בהנאה, היינו משום שאותו חמץ שהיה בפסח אסור לעולם ע"כ. הרי כתב דר' אבהו דאמר באיסור חמץ, אחד איסור

אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, היינו דסובר כר"י בפסחים כ"ח ע"א, שאותו חמץ שהיה בפסח אסור לעולם.

ואשר ע"כ נראה שאפילו לשיטת הבבלי באיסור חדש דהוי איסור חפצא, אע"פ שקבע הכתוב זמן לאיסור, וצריך קרא קצירכם שלכם יהא שמותר בהנאה. אמנם זהו רק באיסור חדש, שמעולם לא היה לתבואה החדשה היתר, שהרי בתחילת הגידול חל איסור חדש, א"כ אע"פ שקבע הכתוב זמן לאיסור, מ"מ הרי זה איסור חפצא כשאר מאכלות אסורות, כיון שבתחילת הגידול חל איסור חדש ולא היה לו היתר. אבל בחמץ בפסח, שלפני הפסח זה היה היתר. ולאחר הפסח זה גם כן מותר מן התורה, אלא שהאיסור הוא בשבעת ימי הפסח, א"כ יסוד איסורו של חמץ תלוי רק בזמן, היינו שהאיסור הוא במעשה האכילה של האדם בזמן הפסח, אבל אין איסור חפצא בגוף החמץ. והא דאמר ר' אבהו באיסור חמץ, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, היינו כמש"כ הגר"א הנ"ל, דר' אבהו סובר שאותו חמץ שהיה בפסח אסור לעולם, וזה משוי לאיסור חמץ איסור חפצא, וממילא זה אסור גם בהנאה.

לפי זה הרי ניחא דברי הרמב"ם, דפסק בפ"ח מה' מאכלות אסורות כר' אבהו דכל מקום שנאמר לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, ובה' חמץ ומצה פסק כחזקיה, שהחמץ בפסח אסור בהנייה שנאמר לא יאכל חמץ, לא יהא בו היתר אכילה. אמנם לפי המבואר אתי שפיר דהא דחולק ר' אבהו על חזקיה, ואמר דבחמץ לא צריך קרא מיוחד לאיסור בהנאה, משום דחמץ הרי זה כשאר מאכלות אסורות, דאחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, היינו משום דר' אבהו סובר כר"י דחמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה מה"ת כמש"כ הגר"א הנ"ל, וא"כ גם איסור חמץ הוא איסור חפצא כשאר מאכלות אסורות, וממילא זה אסור גם בהנאה, אבל הרמב"ם דפסק כר"ש דחמץ שעבר עליו הפסח מותר בהנאה מה"ת, וגם לפני הפסח זה היה היתר, א"כ אין זה איסור חפצא, אלא רק איסור שקבע לו הכתוב זמן, שאסור רק באכילה ולא בהנאה, ולכן הביא הא דאמר חזקיה דחמץ אסור בהנאה, שנאמר לא יאכל חמץ, לא יהא בו היתר אכילה.

מעתה נראה באיסור חמץ שהכתוב קבע זמן לאיסורו, והיינו שיסוד האיסור הוא לא בגוף החמץ, אלא האיסור הוא על הגברא האוכל והנהנה מהחמץ, א"כ מסתבר לומר דבאיסור חמץ לא אזלינן בתר מקום החמץ, כיון שאין שום איסור בגוף החמץ, אלא אזלינן בתר מקום בעל החמץ שהוא אסור בחמץ, ואם הוא במקום שהוא לפני זמן האיסור, מותר לו למכור ולהנות מחמצו, אע"פ שנמצא במקום שהוא כבר לאחר זמן איסורו, וחלה המכירה, ומותר החמץ לאחר הפסח.

אולם בגוף השאלה כבר דן בשו"ת עונג יו"ט אור"ח סי' ל"ו, ומצדד לומר

דבּתּר חמּצוּ אולינן. כיון שחמּצוּ הוא במקום שהוא אחר זמן איסור נאסר בהנאה, ולא משגיחין על זמן מקום שהבעלים עומדים שם. והביא קצת ראייה לדבריו מפסחים ל"ב ע"א, דלוקמי מתני' דהאוכל תרומת חמץ בפסח וכו', באופן זה שאכל תרומת חמץ בשביעי של פסח בסוף היום, והבעלים עומדים במקום שכבר כלה היום, והוי החמץ לבעלים בר דמים, והאוכל חייב כרת דבמקום שאכל עדיין יום וחייב כרת, אלא מוכח דאולינן בתר מקום החמץ, ולא הוי בר דמים לבעלים, עיי"ש. אמנם זה פשוט שאין דוחק גדול מזה, לאוקמי סתם משנה באוקימתא רחוקה כזאת. ולפי המבואר באמת באופן זה, הוי החמץ בר דמים לבעלים. שוב ראיתי בשו"ת חסד לאברהם אור"ח סי' ל"ה שנשאל בזה, והכריע להלכה שאולינן בתר בעל החמץ, ולא בתר מקום החמץ, וכמש"נ.

א

בישול אחרי בישול של חמה

קיי"ל באו"ח הל' שבת סי' שי"ח, בדבר יבש אין בו משום בישול אחרי בישול ומותר אפילו לכתחילה (עיי"ש בסעיף ד' ובסעיף ט"ו ורק על האש ממש אסור מדרבנן משום דגראה כמבשל עיי"ש במש"ב אות צ"ב) וכן בדבר לח אם נתבשל כל צרכו ועדיין רותח הוא (לב"י ביד סולדת ולרמ"א אם לא נצטנן לגמרי) אין בו משום בישול אחרי בישול (עיי"ש בסעיף ד' במש"ב אות כ"ד) ונסתפקתי, איך הדין אם נתבשל כל צרכו בפעם ראשונה בחמה (עיי"ש בסעיף ג' דבחמה עצמה כגון ליתן ביצה בחמה או ליתן מים בחמה כדי שיחמו מותר) אם מותר אחר כך לבשל בתולדות אור, והספק הוא אם בבישול בתולדות אור (כגון במים שהיד סולדת בהם) אחרי שנתבשל בחמה, יש בו משום בישול אחרי בישול או לא, ולכאורה בפשטות נראה דמותר, דהרי סוף סוף נתבשל בפעם ראשונה, ומה נפק"מ אם נתבשל בחמה או באור, אולם עדיין צ"ע לפימש"כ רש"י בשבת דף ל"ט ע"א הטעם דמבשל בחמה מותר וזל"ה, בחמה, בשמש דשרי דאין דרך בישולו בכך, וחמה באור לא מיחלפא דליגזור הא אטו הא עכ"ל, ובספר אגלי טל מלאכת אופה סי' י"ט ס"ק מ"ד, העיר בדברי רש"י אלו וזל"ה ויש לעיין דבשבת הנעשה שלא כדרכה עכ"פ מדרבנן אסור, ועוד דבסו"פ כל שעה, פסח שבשלו בחמי טבריה האוכלו אינו עובר משום מבושל דלא חשוב מבושל אלא על ידי תולדות האור, ואי רק משום דאין דרך בישול בכך התינח שלא לחייב את האדם העושה המלאכה אבל הפסח למה לא יחשב מבושל וכו', וחידש שם באגלי טל דבר נפלא ותמצית דבריו לעניננו, דיש חילוק בין אם יש שינוי בהנעשה או השינוי הוא רק בהעושה, דבאכילה שלא כדרכה כגון שאכל חלב חי או שעירב דבר מר הרי יש שינוי בהמאכל וכן הנכנס דרך אחוריו הרי יש שינוי בהביאה שהוא מעשה הנעשה, אבל הכותב בשמאל הרי עצם הפעולה היא האות הנעשה ובוזה אין שום שינוי רק שיש שינוי בהאיש העושה שעשה הפעולה בשמאל תחת שהיה לו לכתוב בימין וכן המוציא

במרפקו דעצם הפעולה היא בהחפץ היוצא לרה"ר ובחפץ אין שום שינוי אלא שהוא הוציאו שלא כדרך המוציאים וכל אלו אין פיטורן רק משום דלא הוי מלאכת מחשבת על כן אסור לכתחילה כמו מקלקל ומלאכה שאינה צריכה לגופה דלא הוי מלאכת מחשבת ואסור לכתחילה, מעתה המבשל בחמה כיון דיש שבח עצים בפת ותבשיל (ואף החכמים לא פליגי אלא משום שבא מחמת משהו הגשרף, והגשרפין אפרן מותר, וע"כ בנקברין גם חכמים מודים כמוש"כ הרא"ש שם אבל לכו"ע יש שבח אש בתבשיל) וכשבשיל באש יש שבח אש בהתבשיל והוא שינה לבשל בחמה ששבח חמה בהתבשיל, הרי יש שינוי בהבישול הנעשה (ואם יקשה זה בעיניו עי' באבן עזרא שמות י"ב ט') וכמו שנחשב שינוי בין תולדות האש לתולדות החמה כמו כן נחשב שינוי בין יש בהפת כח חמה בין יש בה כח האש, ושוב אין צריכין לטעם דמלאכת מחשבת. אלא דלא חשוב בישול כלל, כמו במאכלות אסורות דלא חשוב אכילה כלל וגם בפסח לא חשוב מבושל כלל, וע"כ המבשל בחמה כיון שיש שינוי בנפעל מותר לכתחילה עכ"ל והוא דבר נפלא (וצע"ק בהא דשבת דף צ"ד ע"ב בנוטל צפרניו של חבירו ביד דפטור, דמשמע אבל אסור, והא שם השינוי בנפעל וכמו שפירש"י שם דלחבירו אינו יכול לאמן את ידיו ליטול יפה בלא כלי עיי"ש, ועי' באגלי טל בפתיחה סוף אות ג' שכתב כן דשם הוי שינוי בנפעל עיי"ש א"כ היה צריך להיות מותר לכתחילה כמו במבשל בחמה, ואולי דאסור שם מדרבנן משום גזירה אטו נוטל צפרניו בכלי וכמו בתולדת חמה דגזרינן אטו תולדת אור, משא"כ חמה דליכא למיגזר משום דחמה באור לא מיחלפי כמוש"כ רש"י שם בשבת דף ל"ט ועי' באגלי טל שם במלאכת אופה סעיף י"ט אות ד' מש"כ שם לענין זורע בעציץ שאינו נקוב עיי"ש ועדיין צ"ע בזה) היוצא לנו מהנ"ל, דדבר שנתבשל בחמה יש שינוי בהנפעל מדבר שנתבשל באור, וא"כ לכאורה יהיה בזה בישול אחרי בישול, כיון דעיקר טעם ההיתר הוא משום שהבישול בחמה הוא מסוג בישול אחר ממה שנתבשל באור, ובפרט לשי' הר"א ממיץ דס"ל דיש בישול אחרי צלי ואחרי אפי' והובאה שיטה זו בשו"ע הל' שבת סי' שי"ח סעיף ה' בשם יש מי שאומר, וכן יש צלי אחר בישול לשיטה זו עיי"ש במש"ב אות מ"א בשם המג"א, וא"כ יש לדון ג"כ דיש בישול באור אחרי בישול בחמה, ואולי יש לחלק דכאן שתיהן הן פעולות בישול, ולא דמי לבישול אחרי צלי. ושוב ראיתי שנסתפק בזה במנ"ח מצוה ז' מי נימא דמ"מ נתבשל וגזיה"כ דאינו חייב על תולדות חמה אבל מ"מ לענין זה הוה ליה נתבשל דהבישול אחר אינו נחשב כלל ופטור או כיון דלא הוה מבשל לענין שבת א"כ לא הוי בישול וחייב אח"כ בין בשבת בין בבשר בחלב, ונסתפק ג"כ לענין קרבן פסח אם בשלו בתולדות חמה ואח"כ בישלו בתולדות אור אם חייב משום מבושל ועיי"ש שהביא ג"כ דברי הר"א ממיץ, ואח"כ כתב שם

שוב האיר ד' את עיני וראיתי בפרמ"ג או"ח סי' שי"ח סק"ו נסתפק בזה לענין שבת אם בשלו בחמי טבריא ואחר זה בישלו באור אם חייב ודעתו נוטה שפטור ומותר לגמרי א"כ אפשר לענין פסח נמי אין בישול אחרי בישול, ואפשר כיון דמרבין מבשל מבשל זה ג"כ בכלל עיי"ש, והוא בפרמ"ג במשבצות זהב סי' שי"ח ס"ק ו' וז"ל ויראה דפטור הוא דכבר נתפעל בבישולו ואפשר מותר לגמרי עכ"ל הפרמ"ג ולפימ"ש"כ עדיין יש לדון בזה אם להתיר לגמרי כמוש"כ, ועוד יותר יש לדון לפימ"ש"כ התוס' בפסחים דף כ"ד ע"ב בד"ה פרט לאוכל חלב חי וכו' דאם בישל חלב בחמה חי הוא עיי"ש הרי דהתוס' ס"ל דבישלו בחמה דינו כחי, ואף שבשפ"א שם העיר על דברי התוס' דמג"ל דבחמה הוי שלא כדרך אכילתו ולדמותו לחלב חי דהא יש לומר דוקא חי ממש דלא רכיך הוי שלא כדרך אבל המחזהו בחמה כיון דרכיך מיתה הוי שפיר כדרך אכילה, וכן העיר בזה בקובץ שיעורים אות ק"ב עיי"ש, זהו רק מטעם רכיך דאז אפילו חי הוה כדרך אכילה כמוש"כ התוס' שם בעוף שהוא רך וחזי לאומצא גם כשהוא חי, אבל בזה שכתבו התוס' דלא הוי מבושל והוה כחי אין השפת אמת מקשה על התוס' ובקובץ שיעורים כתב שם עוד וז"ל והנה המבשל בשבת בתולדת חמה דפטור פירש"י הטעם משום שהיא שלא כדרך בישול, וכן פסח שבישלו בחמי טבריא פטור מהאי טעמא, ומשמע דמתבשל גם בחמה אלא שהמלאכה היתה שלא כדרכה, אבל בגמרא מנחות לענין דם שבישלו מבואר דאינו מתבשל כלל בחמה וראוי לזריקה עדיין ועל כן כתבו התוס' דמיקרי חי עכ"ל הקובץ שיעורים, ומבואר בדבריו דיסודו של התוס' מבוסס על הגמרא במנחות דבישול בחמה הוי כמו חי, ולפימ"ש"כ הרי גם בהא דבישול בשבת בחמה לפי ההסבר של האגלי טל דשלא כדרכה שם הוה חסרון בנפעל בהדבר שנתבשל, שחסר בישול אור בו, א"כ זה מתאים להגמרא דמנחות דהוה כמו חי, ואדרבה מהגמרא דמנחות ראייה ברורה ליסודו של האגלי טל, בטעם שלא כדרכה בבישול בחמה, וא"כ למעשה עדיין צ"ע בהך דינא בבישול באור אחרי בישול בחמה או בתולדות חמה אם מותר לכתחילה או לא.

ב

דין שברי כלים לסיכוך

נשאלתי, תריסי חלונות של עץ, ששיברו אותם לחתיכות קנים של עץ לצורך סיכוך אם מותר לסכך בהם, והשאלה היא באופן שהתריסים מקבלים טומאה ואסור לסכך בהם, ולכאורה היה נראה, שדין הקנים כדין שברי כלים שאסור לסכך בהם וכמבואר ברמב"ם פ"ה מהל' סוכה ה"ב, וכן אם סיככה בשברי כלים ובליותיהן פסולה הואיל והיו מקבלין טומאה שמא יסכך משברים שעדיין לא טהרו עכ"ל וכן

מבואר בשו"ע סי' תרכ"ט סעיף ב' וכל הכלים אין מסככין בהם ואפילו אם נשברו שלא נשאר בהם שיעור קבלת טומאה עכ"ל, אולם עדיין יש לדון אם התריסין מקבלין טומאה מדאורייתא או מדרבנן, דכיון שהם פשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה אלא מדרבנן, (וגם בזה יש לדון דלא כל פשוטי כלי עץ מקבלים טומאה מדרבנן, ורק בדף עץ רחב וראוי להניח עליו דבר דאז גזרו משום בית קבול, כמבואר בתוס' סוכה דף ה' ע"א ד"ה מסגרתו ועוד מקומות בתוס'), ובכלים שגם כשהיו שלמים לא קבלו טומאה אלא מדרבנן, לא גזרו על שברי כלים שלהם לסכך כמבואר בפרמ"ג ובביכורי יעקב, ופסק כן במש"ב סי' תרכ"ט ס"ק ח' עיי"ש, אולם עדיין יש לדון, דבתריסין אף שהם של עץ יש בהם גם חתיכות ברזל, ומקבלים טומאה מדאורייתא מחמת הברזל וכמו בשפודין של עץ שיש בראשיהם ברזל דמקבל טומאה (ע' במש"ב סי' תרכ"ט ס"ק ה'). אולם השאלה הנ"ל תתכן גם בדבר שמקבל טומאה מדאורייתא כגון תיבה של עץ, שחתכו אותה לחתיכות קנים בכדי לסכך, דאז הרי התיבה היתה ראויה לקבל טומאה מן התורה כשהיתה שלמה, ועיקר השאלה היא אם חותכים או שוברים הכלי במתכוון לשם סיכוך אם יש בזה גזירת שברי כלים שאסור לסכך בהם, והנה לכאורה יש ראייה ברורה מסוגיית הגמרא בסוכה דף י"ג ע"ב בברייתא דסוכי תאנים ובהם תאנים וכו' ובמסקנת הגמרא מוקי לה דמיירי בקוצצן לאכילה דיש להם ידות לקבלת טומאה, ומיירי דבססן אח"כ ולכן בטלה טומאתן מטעם ידות ומצטרפות לסכך כשר עיי"ש בגמרא, וכן נפסקה ההלכה בשו"ע סי' תרכ"ט סעיף י', ואם קצצם לאכול ונמלך עליהם לסיכוך אין המחשבה מוציאה הידות מתורת אוכל עד שיעשה בהם מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך כגון שידוש אותם עכ"ל, ולכאורה קשה כיון שהידות היו ראויים לקבל טומאה א"כ יהיה דינם כשברי כלים שאין מסככין בהם כיון שהיו ראויין לקבל טומאה כשהיו שלמים, ומזה ראייה כיון שעשו בהם מעשה לצורך סיכוך אין בהם גזירת שברי כלים, ורק אם נשברו הכלים מעצמם או ששברם שלא לצורך סיכוך, אז יש גזירת חכמים דפסול לסכך משום שברי כלים, וראיתי בערוך השלחן סי' תרכ"ט סוף סעיף ה' בדין שברי כלים כתב שם וז"ל ונ"ל דאם בכוונה מטהרה לשם סכך מותר לסכך בה, וראייה ממה שיתבאר בסעיף כ"ג (כוונתו להך דינא דידות אוכלים שהבאתי) דמהני מעשה, וסותר דין זה (היינו הדין דשברי כלים פסולים לסכך) ולפי מה שכתבתי אתי שפיר עכ"ל הערוך השלחן, ומבואר שפסק להלכה דבכה"ג כשר לסכך, ונראה ראייה לסברתו דבכה"ג לא גזרינן, מדברי רש"י דף י"ב ע"א בסוף העמוד בד"ה אמר לך וכו' אבל נענע כשר דהא אסיק אדעתיה ותיקן וליכא למיגזר בה משום זימנא אחרייתי שהרי המעוות תיקן וכל שכן שלא יעוות, (ועיי"ש במהרש"א) ומבואר מזה דהיכא דעושה בכוונה לתקן לצורך סוכה

לא גזרינן, (ועיי' ג"כ ברש"י דף ט"ו ע"א בד"ה בביטולי תקרה, שכתב כעין זה עיי"ש, ובר"ן כתב שם פירוש אחר בסוגיא לפי שיטת הרי"ף ועיי"ש במלחמות). אולם ראיתי בביכורי יעקב סי' תרכ"ט ס"ק כ' שהביא מדברי הפרמ"ג שכתב דגם בידות אוכלים אחרי שנידושה התבואה יש בהם גזירת בלאי כלים, והוא דחה שם דבריו דאין לדמות גזירת חכמים זו לזו ופסק כדברי הטו"ז דכשרים, ועיי"ש שחילק בין ידות אוכלים שנדושו ובין בלאי כלים וז"ל ועוד אי ס"ד דגזרינן בקשים כמו בבלאי כלים א"כ איך מתירין כאן הידות של אוכלים כשדש אותן אף שמחוברין עדיין לאוכלים הא זה דומה יותר לבלאי כלים, אלא על כרחך דרק גבי בלאי כלים גזרינן מהטעם שכתב הרמב"ם שמא לא ישברו בכדי טהרתן דבזה ודאי אין כולי עלמא בקיאים לידע שיעור שבירה בכדי טהרתן שהם דינים חלוקים אבל דש הידות לזה אין צריך בקיאות ולכן לא גזרינן, וא"כ כל שכן דלא שייך גזירה זו בדש התבואה וביטל הקשים מתורת ידות על ידי שנטל האוכלים מהם דבזה ודאי כולי עלמא בקיאים עכ"ל ולפי דברים אלו אין ראיה מגמרא הנ"ל לדינו של הערוך השלחן, וי"ל דבכלים גם כששוברן במתכוון לשם סכך עדיין יש בהם גזירת בלאי כלים, דשמא לא ישבור כדי טהרתן, (ועי' מש"כ בביכורי יעקב סי' תרכ"ט ס"ק ל"ב עיי"ש) ונראה דזה תלוי בפירוש דברי הרמב"ם בפ"ה מהל' סוכה ה"ב שהבאתי, דלשונו של הרמב"ם היא, שמא יסכך בשברים שעדיין לא נטהרו עכ"ל ומפשטות לשונו משמע דהגזירה היא שמא מתוך שנתיר שבירי כלים, יבא לסכך בפעם אחרת גם בשבירי כלים שעדיין לא נטהרו, ולפי פירוש זה נכונים דברי הערוך השלחן, דבכה"ג ששובר במתכוון לצורך סכך, לא הוי בכלל הגזירה, וכמו שהבאתי ראיה מדברי רש"י דליכא למיגזר משום זימנא אחריתי שהרי המעוות תיקן וכש"כ שלא יעוות כנ"ל, אבל הביכורי יעקב למד בפירוש הרמב"ם שהכוונה שמא יסכך היינו שלא ידע שיעור השבירה וגם באותו פעם ששובר יתכן שלא ישבור בשיעור טהרתן ויסכך בהם, דלאו כו"ע בקיאים בדין שיעור טהרת כלים ולפי"ז לא דמי לדברי רש"י, ושפיר יש לגזור גם בכה"ג ששובר במתכוון לטהר וצ"ע, (ועי' ברז"ה ובריטב"א בדף י"ב ע"ב בדין חוטט בגדיש שכתבו טעם אחר ממה שכתב רש"י, ועיי' ג"כ בספר ההשלמה על מסכת סוכה דף י"ב ע"ב שכתב שם ג"כ טעם אחר דלא גזרינן בחוטט בגדיש עיי"ש), וראיתי בשפת אמת על סוכה, שהעיר בהא דליכא בידות אוכלים משום גזירת בלאי כלים, ובחידושי בדף י"ב ע"ב, כתב שם דיש לומר דדוקא בדבר שהיה בר קבלת טומאה מצד עצמו אמרינן דגם אחר שנשבר פסול לסכך בו, אבל בדבר דמצד עצמו אינו בר קבלת טומאה רק על ידי חיבור הברזל מתורת יד, כשנתבטל החיבור כשר לסכך בו וכן משמע לקמן דף י"ד ע"א בידות האוכלין שבססן דליכא בידות דין בלאי הכלים עכ"ל ועיי"ש

עוד בדבריו הנעימים, ועוד כתב שם השפ"א וזל"ה ואפשר לומר עוד דדוקא בכלים אסרו לסכך בבלאות אבל לא באוכלין משום דכתיב באספך וגו' והיינו הקשין והידות, דאין סברא לפרש הכתוב דדוקא בשקצצן לסכך או בקשין היתירין על הידות, לכך לא פסלו חכמים בזה רק בכלים פסלו בלאות ועיי"ש שהביא הוכחה לזה, ונראה סברת השפ"א בזה לפי דברי הטו"ז הידועים ביו"ד סימן קי"ז, דדבר המפורש בקרא להיתר לא גזרו חכמים בזה גזירה, ולכן כיון דבאספך וגו' משמע גם ידות האוכלין לכן לא גזרו חכמים בזה, ועיי"ש עוד חילוקים בין ידות האוכלין שבססן לבלאי כלים, ועיי" ג"כ בשפ"א דף י"ג ע"ב ד"ה לר"א ודאי תנאי היא וכו' עוד חילוק בין הך ידידות אוכלין שבססן לדין בלאי כלים עיי"ש בדבריו הנחמדים, בכל אופן לפי כל הטעמים אין ראיה מהך ידידות האוכלין שבססן לדינו של הערוך השלחן, ולכן חידוש דינו למעשה עדיין צ"ע.

ג

ברין מחצית השקל לנשים וקטנים

במנהגי חב"ד, מנהגי האדמו"ר, אדמו"ר היה נותן מחצית השקל גם בעד הרבנית ובנים ובנות קטנים, [ומצוין שם, מובן שאין זה הוראה לרבים] וכנראה שהמנהג מקורו, בדברי הג"מ שהובאו במג"א סי' תרצ"ד ס"ק ג', דנשים וילדים חייבים במחצית השקל אבל המג"א כתב שם על זה וז"ל, ולא ידעתי מנ"ל האי עכ"ל ובמש"ב ס"ק ה' הביא שם מחלוקת הפוסקים אם החיוב ליתן מבן י"ג או מבן כ' (כמבואר ברמ"א ועיי"ש במג"א) אבל כל זה רק מדינא אבל המנהג הוא ליתן אפילו בעד בניו הקטנים (עיי"ש בשם א"ר) אבל נשים לא הזכיר שם במש"ב, ובכף החיים סי' תרצ"ד אות כ"ז כתב לתרץ דברי הג"מ וז"ל ונראה משום דכתיב בשקלים לכפר על נפשותיכם ועל כן גותגים גם בעד הנשים והילדים כדי לכפר על הנפש, ועי' במסכת שקלים שם שכתב אעפ"י שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים אם שקלו מקבלים מידם וכש"כ בזמן הזה שהולכין לצדקה, עכ"ל הכף החיים, ואכן אלו שלא נוהגים לשקול עבור גשים נראה לפי דעת זקנים בעה"ת בשמות ל' — י"ג, שכתב שם שמחצית השקל בא לכפר על חצי היום שחטאו כמו שאמרו ז"ל במס' שבת פרק ר"ע, בושש, בא שש עיי"ש, והיא מפורש בירושלמי שקלים פ"ב ה"ג, וז"ל למה מחצית השקל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר לפי שחטאו במחצית היום יתנו מחצית השקל, וחד אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל דעביד שיתא גרמיסין, ור' נחמיה בשם ר' יוחנן בן זכאי אומר, לפי שעברו על עשרת הדברות יהיה כל אחד ואחד נותן עשרה גרה עכ"ל הירושלמי, ולפי האמור אין הנשים בכלל לכפר על נפשותיכם, שהרי הנשים לא חטאו במעשה

העגל כמבואר בפרקי דר"א הובא בטור סי' תי"ז ובטו"ז שם סק"א, דלפי שלא רצו הנשים לתת נזמיהן לבעליהם במעשה העגל לכך נתן להם הקב"ה שיהיו משמרות ר"ח יותר מהאנשים עיי"ש (וראה בתרגום יונתן בן עוזיאל שמות ל"ב — ג').

והנה בשירי קרבן על שקלים דף ד' ע"א, הביא דברי המג"א שתמה על ההג"מ דמג"ל הא וכתב שם דמדדייק בירושלמי שם בפ"א הלכה ג' על הא דקתני במתניתין דאין ממשכנין את הקטנים, הא לתבוע תובעין עיי"ש, וכיון דבמתניתין תנן נמי נשים ועבדים משמע דגם נשים דווקא אין ממשכנין אבל לתבוע תובעין א"כ מסתמא חייבין וסיים דזה פשוט, [ובהגהות על השו"ע בשם מעשה רוקח, וכן בהגהות המהרש"ם לספר אורחות חיים מהגה"ק מספינקא, כתבו שם כן דהג"מ למד מהירושלמי הזה דגם נשים וקטנים חייבים ותובעים מהם, וציינו שם להשירי קרבן הג"ל] ואני בעניי לא זכיתי להבין פשטות ראי' זו מהירושלמי, ראשית, הרי ההג"מ כתב דנשים וילדים חייבים, וברור דהכוונה וילדים, היינו אפילו קטנים ממש שלא הביאו שתי שערות וגם לא הגיעו לכלל שנים, ושם בירושלמי הג"ל מבואר דרק בהביאו שתי שערות ולא הגיעו לכלל שנים, אז תובעים מהם ואין ממשכנים אותם, [וגירסאות שונות יש בירושלמי עיי"ש בשירי קרבן, ובהגהות הגר"א ובגליון הש"ס וברידב"ז על הירושלמי] ולכל הגירסאות שם בקטנים שלא הביאו ב' שערות ולא הגיעו לכלל שנים פטורים מצד הדין, וכמבואר בהדיא שם בירושלמי ה"ד, הכא את אמר תובעים והכא את אמר אין תובעין כאן בשהביא ב' שערות וכאן בשלא הביא ב' שערות ומבואר כנ"ל. וא"כ עדיין קשה מנין לקח ההג"מ דגם ילדים חייבים במחצית השקל, ועוד קשה לי, דלפי דבריהם דדייקין דנשים חייבות, במחצית השקל, א"כ למה אין ממשכנין אותן, בשלמא בקטן מובן כיון שעדיין לא הגיע לכלל שנים (עיי"ש במפרשים) אבל באשה מה החילוק אם חייבות למה אין ממשכנין (ועיי"ש ברידב"ז שכ' פי' הירוש' לפי שיטת הרמב"ם, דאם הוא חיובא גם ממשכנין עיי"ש) וגם קשה לפי דבריהם ממשנה השניה דתנן התם אע"פ שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים אבל אם שקלו מקבלין מידן, ודייק בירושלמי שם ה"ד הא לתבוע אין תובעין וכו', ומוקי התם בירושלמי בקטנים שלא הביאו ב' שערות, והרי תנן התם גם נשים ועבדים, ומשמע ג"כ דאין תובעין מהם, ובפני משה כתב שם דנקט נשים ועבדים משום קטנים דקחשיב להו בחדא בבא עיי"ש, אך א"כ גם ברישא דקתני אין ממשכנים, יש לומר דנקט נשים ועבדים משום קטנים, וכן משמע באמת בירושלמי דנקט בלשונו שם בהלכה ג' בגמרא אין ממשכנים את הקטנים, הא לתבוע תובעין וכו' משמע דהדיוק הוא רק על קטנים ולא על נשים ועבדים, ועוד נראה מהא דתנן בשקלים פ"א מ"ו דנשים ועבדים וקטנים פטורין מן הקלבון, וכן שם במשנה

דהשוקל ע"י אשה ע"י עבד וקטן פטור, והטעם משום שהם אינם חייבים בשקל לכן פטורים מקלבון (עיי"ש ברע"ב) ולפי"ז אם נימא דגם נשים חייבין ותובעים מהם א"כ למה פטורות מקלבון, ומזה ראייה דנשים פטורות, אך יש עדיין לדון בזה, דהרי גם כהנים נזכרו במשנה זו דפטורים מן הקלבון, ואף דיש לומר דמתניתין קאי אליבא דבן בוכרי דס"ל דכהנים פטורים משקלים כדתנן במשנה ד' שם, אבל הרמב"ם דפסק כריב"ז דכהנים חייבים בשקלים, כמבואר ברמב"ם פ"א שקלים ה"ז, ובכל זאת פסק בפ"ג ה"ב דכהנים פטורים מן הקלבון, ובכס"מ כתב שם הטעם דפטורים מן הקלבון משום דאין ממשכנים אותם כמו שפסק הרמב"ם בפ"א ה"י דאין ממשכנין את הכהנים לעולם משום דרכי שלום עיי"ש, (ועי' בתוי"ט פ"א דשקלים מ"ו) ולפי"ז יש לומר דגם נשים כיון דאין ממשכנין אותם כדתנן במתני' בפ"א מ"ג לכן אין חייבות בקלבון, אך עדיין יש לעיין בזה, דלכאורה צריך הסבר שיטת הרמב"ם, כיון דפסק דכהנים חייבין בשקלים א"כ למה פטורים מקלבון משום דאין ממשכנים אותן, דמ"מ כמו שחייבים בשקלים למה לא יתחייבו גם בקלבון, ואולי יש לומר דכיון דאין ממשכנין אותם משום דרכי שלום כמבואר ברמב"ם פ"א הלכה י', והאריך להסביר שיטת הרמב"ם בתוס' רי"ד מהרידב"ז בירושלמי שקלים, דהטעם דכיון דב"ד של כהנים דורשין מקרא זה לעצמן כדברי ריב"ז, לכן מפני דרכי שלום כדי שלא יבואו לידי קטטה עם הבי"ד של כהנים לכן אין ממשכנין אותן, כיון שהם סוברים שהם פטורים (עיי"ש באריכות הסבר שיטת הרמב"ם) ולכן יש לומר דמהאי טעמא תיקנו ג"כ דאין חייבין בקלבון, דכיון דהם סוברים שהם פטורים מן השקלים לכן לא חייבו אותם בקלבון שהם יאמרו דיינו שאנו גותנים השקל, ואין אנו רוצים להוסיף עוד קלבון, ובכדי שלא יבואו לידי קטטה לא חייבו אותם בקלבון כמו שאין ממשכנין אותם מפני דרכי שלום כנ"ל, ואולי זהו הטעם שיש גירסאות שלא גורסים במשנה דשקלים פ"א מ"ו כהנים בכלל אלו שאין חייבים בקלבון, (עיי"ש בתוס"ט בשנויי נוסחאות במשניות דפוס וילנא) וכן לא גורסין כהנים בכלל החייבים עיי"ש, ורק במשנה שם דתנן השוקל ע"י כהן על ידי אשה וכו' גורסים גם כהן, עיי"ש, (ועי' בתוס"ט) וכן הרמב"ם חילק ההלכה בפ"ג ה"ב, שהתחיל כל מי שאינו חייב בשקלים כגון שתי נשים פטורים מן הקלבון, ואח"כ כתב וכן הכהנים פטורים מן הקלבון והשוקל על יד הכהן פטור מן הקלבון, הרי שחילק ההלכה לשתיים מקודם נשים ועבדים ואח"כ כהנים, והיינו מטעם הנ"ל משום דנשים ועבדים פטורים מצד הדין, כיון שפטורים משקלים, אבל כהנים שחייבין בשקלים פטורים מקלבון רק משום דרכי שלום כמו שאין ממשכנין אותם כמוש"כ הכס"מ שם, ולא ידעתי למה הזכיר הרמב"ם רק נשים ועבדים בקלבון ולא הזכיר גם קטנים שנזכרו במשנה פ"א מ"ו לענין קלבון, וכמו שהזכיר קטנים בכלל נשים

ועבדים בפ"א ה"ז שאם נתנו מקבלים מהם שהוזכרו במשנה ה' עיי"ש, (ועיי' בתוס' רע"ק פ"א דשקלים מ"ד אות כ' מה שהביא בשם הקצה"ח), היוצא מהאמור דאם נשים היו חייבות בשקלים היו חייבות גם בקלבון והיו גם ממשכנין אותם, (עיי' בתוס' רי"ד על הירושלמי פ"א ה"ג בד"ה בחמשה עשר עיי"ש) ולפי"ז ראייה דנשים פטורות ממחצית השקל וכמוש"כ המגן אברהם הנ"ל.

והנה הטעם דנשים פטורות משקלים כתב ברע"ב בפ"א דשקלים מ"ג בד"ה אבל לא נשים וז"ל ונתנו איש כופר נפשו כתיב ולא נשים עיי"ש, ולכאורה צ"ע למה איצטריך קרא לפטור נשים, גיפטרו משום דכתיב כל העובר על הפקודים, ונשים לא התפקדו, ואולי יש לומר, משום דכל העובר וגו' לריב"ז דרשינן כל דעבר בימא (ב"מ סוף) כמבואר בירושלמי פ"א דשקלים ה"ג, וא"כ גם הנשים בכלל דעבר בימא, ולכן צריך מיעוט איש למעט אשה, (ומצאתי אח"כ שכתב כן בתורה תמימה שמות ל' אות כ"א שם) אך עדיין צ"ע דגם למ"ד דדרש כל העובר דעבר בימא, דרש ג"כ על הפקודים, היינו שהתפקדו, אלא דדרש הפקודים, בין אותן שנמנו לבדן ובין אותן שנמנו עם ישראל, והעובר היינו דעברו בימא, ומאן דדרש דעבר על פקודים, אין הכהנים ולוים בכלל שהם לא עברו במנין לפני משה אלא הוא הלך לפתחי אהליהם ומנאן (עי' בירושלמי שם ובקרבן העדה, ושאר המפרשים, וכן הוא ברע"ב בפ"א מ"ד עיי"ש) וא"כ נשים שלא התפקדו כלל, אינם בכלל הפקודים לכולי עלמא, ולא צריך מיעוט איש ולא אשה, ואולי צריך מיעוט בכדי דלא נטעה דסגי בעברו בימא בלחוד, והו"א דגם נשים בכלל וצ"ע (ובמאירי שקלים כתב הטעם דנשים פטורות משקלים משום דהוה מצות עשה שהזמן גרמא ויש לעיין בדבריו, ובתורה שלמה שמות ל' — נד, מביא דברי המאירי הנ"ל, ומביא שם גם דברי המנ"ח מצוה ק"ח דהא דצריך למעוטי נשים משום דהוי מצות עשה שלא הזמן גרמא, ובאות ע"ד מביא, למעוטי נשים, משום דכתיב כל העובר על הפקודים יצאו הנשים שאינם בפקודים עיי"ש).

והנה ראיתי בתורה תמימה, שמות ל' אות כ"ד, הביא ג"כ דברי המג"א שתמה על ההג"מ, דמניין דנשים וילדים חייבין במחצית השקל בפורים, וכתב שם לתרץ, דבשל תורה כיון דעיקר הכוונה היה כדי לידע ע"י מספר חצאי השקלים את מספר הנפשות כמבואר בקרא, והנשים והילדים לא התפקדו לכן גפטרו מזה, משא"כ מה שנותנין לצדקה קודם לפורים הוא רמז לנס הפורים כדאיתא במגילה י"ג ע"ב גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו, וכיון דאף הנשים וילדים היו בכלל הנס לכן חייבים גם הם עיי"ש בתורה תמימה, והוא דבר מסתבר, וכמבואר בגמ' מגילה דף ד' ע"א אמר ריב"ל נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס ועיי"ש בתוס' ד"ה שאף הן היו וכו' שאף

הן היו בספק דלהשמיד ולהרוג, וכן כתב בקרבן נתנאל פ"א דמגילה ברא"ש סי' ז' אות ט', דהיינו טעמא שפסק הרמ"א דנשים חייבות במשלוח מנות ומתנות לאביונים משום שאף הן היו באותו הנס עיי"ש (ובחת"ס או"ח תשו' קצ"ו הביא דבריו וכתב שם דיפה כתב הק"נ דהשוה אשה לאיש במצות פורים שהן היו באותו הנס עיי"ש), אך לפי טעם זה גם קטנים יהיו חייבים לשמוע מקרא מגילה, ועי' בתוס' מגילה דף ד' ע"א ד"ה נשים חייבות, בשם הלכות גדולות ועיי' בר"ן שם, (ועי' בשו"ע תרפ"ט סעיף א' דמחנכים את הקטנים לקרותה ועיי"ש בביאור הלכה ובשו"ע סעיף ו', ובביאור הגר"א ד"ה ומחנכים מה שהביא שם בשם הירושלמי עיי"ש) ועי' ג"כ בפרמ"ג סי' תרצ"ה באשל אברהם אות י"ד שכתב ג"כ הטעם דנשים חייבות במשלוח מנות משום שהיו באותו הנס, ושגם קטנים מחנכים אותם במשלוח מנות כמו בכל חינוך אף בדרבנן עיי"ש, וכן בשמיעת המגילה, כתב הגר"א והביאור הלכה דהוא משום חינוך כמו כל המצוות והגר"א ציין לדברי התוס' במגילה י"ט ע"ב עיי"ש, ויש לומר דגם במחצית השקל חיוב הקטנים משום חינוך ובהגיעו לכלל חינוך כנ"ל ועדיין צ"ע, וראיתי דבר חדש באוה"ח הקדוש בפרשת כי תשא ל' פסוק י"ב, בד"ה ולא יהי' בהם נגף בסד"ה, וזל"ה וא"ת למה הוצרך דוד למספר ולא הספיק לו מגין שקלי בני ישראל המביאים מדי שנה בשנה, י"ל שאין הוכחה מהשקלים, כי יואב לא הביא אלא מספר האנשים שולפי חרב, והשקלים מביאים הכל ואפילו הקטנים "כאוי' אדם שוקל ע"י בנו וכתו הקטנים וע"י אשתו וכו'" ולזה רצה לדעת מספר אנשי המלחמה, ודבר זה לא ידענו ממחצית השקל המובא בית ה' עכ"ל, ובעניי לא מצאתי מאמר חז"ל זה אדם שוקל וכו' ובמשנה שקלים פ"א מ"ו תנן השוקל על ידי כהן על ידי אשה ע"י עבד ע"י קטן פטור, והטעם דפטור מקלבון משום דפטורים משקלים (עיי"ש ברע"ב) וא"כ אדרבה משמע דאין חייבין לשקול. וגם שם במשנה לא נמצא לשון זה שהביא האוה"ח הק' שוקל אדם וכו' וגם לא בזכר אשתו אלא ע"י אשה. וגם לא בזכר בתו וצ"ע, ומאמר חז"ל זה, מקור להגה"מ שהביא המג"א דנשים וילדים חייבים ובמג"א תמה עליו דמגין לו זה, ובחז"ל זה שהביא האור החיים, מבואר דנשים וקטנים מחויבים, ויתכן גם דכוונת האוה"ח דכיון דקתני במתני' הנ"ל השוקל וכו' משמע דהמנהג הי' לשקול, ע"י אשה וקטן, אך א"כ היה לו להביא משנה ג' כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק עיי"ש, ועי' ברמב"ם פ"א שקלים ה"י כל מי שאינו חייב בשקלים אע"פ שדרכו ליתן וכו' עיי"ש וכעת ראיתי בספר נר למאור מהרב הגאון ראובן מרגליות ז"ל והוא ספר ציונים על האוה"ח הק', שציין לפרק א' שקלים מ"א — ז. (ט"ס וצ"ל ו') וכנראה שנתכוון להמשניות הנ"ל שהבאתי, ולפי מה שכתבתי עדיין צ"ע.

בענין נזקין ע"י אשתו ובתה ועוזרתן

שאלה: נשאלתי אדם שקיבל עליו לזון בת אשתו כמו את בנותיו וע"י פשיעת אשתו ובתה ועוזרתן נגרם לו היזק רציני האם יכול לתבוע את התמורה מעמהם. [כמובן שהמדובר מנכסי מלוג, או אחר שתתגרש, וכיו"ב ובבת גדולה ולא קטנה לפי המשנה (ב"ק פ"ז)].

א

תשובה: הירושלמי (כתובות פ"ט הלכה ד') פוטר אשה ששוברת כלים, והכי קתני: שיברה את הכלים מה את עבד לה, כשומרת חנם או כשומרת שכר, מסתברא מעיבדינה כשומרת שכר, אמרין אפילו כשו"ח אינה, אם אומר את כן אין שלום בתוך ביתו לעולם, ע"כ. והתוספות (כתובות פ"ו ב' ד"ה ר' אליעזר) הביאוהו כמו שהוא לפנינו. אולם ברמב"ם (פכ"א מאישות ה"ט) כתוב: האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה. ואין זה מן הדין אלא תקנה, שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם, אלא נמצאת נזהרת ונמנעת מרוב המלאכות ונמצאת קטטה ביניהם, עכ"ל. וכן פסק הש"ע (אה"ע סי' פ' סעי' י"ז) בלא לנמק הטעם הנז'. והעירו הח"מ (שם ס"ק כ"ט) וכן הב"ש (שם ס"ק כ"ג) דמדבריהם משמע שאם שברה שלא בשעת המלאכה חייבת. ובירושלמי שלפנינו, וכן בתוספות שהביאוהו, [וכן ברא"ש] לא נזכר פרט זה בשעת מלאכה. ובח"מ שם יש תוספת הערה, דבירושלמי לפי גירסת הרב המגיד שעל הרמב"ם הנ"ל (בשם הרשב"א וכן גירסתו של הנמוקי יוסף בב"מ צ"ו בירושלמי) "בתוך הבית" דמשמעו אפילו שלא בשעת מלאכה אם היה בבית ובש"ע פטרו רק בעת מלאכתה בבית. ויש לי להוסיף, לפי גירסת הירושלמי לפנינו וכן גי' רבינו יונה בשטמ"ק כתובות דלא גרסינן כלל גם את הפרט "בתוך הבית", לכאורה משמע דהאשה השוברת כלים פטורה בין אם היה זה בבית ובין בחוץ, ובין בשעת מלאכה ובין שלא בשעת מלאכה, וכל זה מפני התקנה להשרות שלום בביתה בינה ובין בעלה. ומלשון הרא"ש

בכתובות נראה ג"כ שאפי' שלא בעת מלאכה פטורה, וא"כ זה במחלוקת הראשונים — לפי הח"מ והב"ש, לכאורה.

והרא"ש (כתובות פ' הכותב סי' י"ז) הביא דברי הירושלמי וכותב בזה"ל: ופטורה אף מן הפשיעה אבל אם שברתן במזיד או נתנתם לאחר חייבת לשלם, עכ"ל"ק. ודבריו ברורים, דכיון דכל הנימוק לפטור הוא משום שלום הבית, אין טעם זה סביר כלל במקום שהיא בודון לבה שוברת כלי הבית, או שנותנת אותם לאחרים ושפיר חייבת. וגם ממקומו הוא מוכרע, דעל פילכה ועיסתה דנו אם להשביעה לכתחלה, או ע"י גלגול, כמבואר בסוגייתנו, ולהלכה כ' ברא"ש לעיל (סי' ט"ז) דלרבנן ע"י גלגול נשבעת ולא לכתחלה, יע"ש, ואם פטורה גם על לקיחתה מהעיסה ומהפלך לעצמה, כמו שפטורה בנותנת לאחרים, הרי אין כלל על מה להשביע, ואפי' ע"י גלגול אין מקום לחיובה שבועה, אע"כ דכל שבמזיד עשתה לא עלה כלל על הדעת לפטורה, ורק משבועה על כך לכתחלה פטרי' לרבנן משום שלום הבית, ועל זה ממשיך הירושלמי דמשום שלום בית פטרינן מתשלומין בעידן המלאכה אם נשברו כלי הבית.

ובשטמ"ק כתובות פ"ו בשם תלמידי רבינו יונה מובא הירושלמי כפי גירסתנו, ומוסיף: והני מילי כששברה ע"י שגיאה, אבל אם שברתן במזיד חייבת, ומפקעת שעור שויים מכתובתה וכו' עכ"ל, הרי ממש כהרא"ש, וז"פ.

ובפשוטו נראה בישוב הערות האחרונים הנ"ל על הרמב"ם והש"ע שהצריכו תנאי לפטור האשה בשעת מלאכתה בבית, דמהירושלמי הנ"ל משתמע דאמנם חשובה למעשה הכרעה זו דמסתברה דדינה כשומרת שכר, וגם חשובה ההכרעה דלהלן דמשום שלום בית פטורה, ש"מ דתרווייהו איתנהו, והא בשעת מלאכה והא שלא בעת המלאכה, דדינה אמנם כשומרת שכר, אלא דמצד התקנה — פטורה בעת המלאכה.

(ב) ובספר "בני אהובה" להגאון רבנו יהונתן אייבשיץ ז"ל השיב על הערות הב"ש הנ"ל, דבודאי הירושלמי מיירי בשברה כלים בשעת התעסקותה במלאכת הבית, דבמזיק ממש אין מקום לספיקו של הירושלמי אם לדונה כשו"ח או כשו"ש, דהא אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד וכו', אבל בעת עיסוקה דמיא למעביר חבית ממקום למקום ונשברה, דשו"ח ישבע, ושו"ש ישלם (ב"מ פ"ב ב') לר' יהודה, דנתקל דמיא לכעין גניבה דחייב שו"ש, ופטור שו"ח, (כמבואר בתוד"ה וסבר שם) ולבסוף הסיק הירושלמי דמשום שלום בית פטורה לגמרי. לכן יפה הדגיש הרמב"ם דמדובר בעת התעסקותה במלאכות הבית, דעלה דן הירושלמי, ולא בסתם שבירת כלים. את"ד.

ולפ"ז אין ההלכה לפטרה דוקא בשעת התעסקותה במלאכת הבית, אלא לרבנותא, דגם מתעסקת בהם איננה חייבת בשמירת הכלים וכל מה שקרה להם פטורה משום שלום בית והרמב"ם והשו"ע שהזכירו בעת מלאכתה לרבנותא וגם דאורחא דמילתא נקטי אבל עיקר המכוון — שאינה שומרת, ולפי דבריו פטורה של האשה הוא רק היכא דבדינא דהלכות שומרים היתה חייבת ולא היכא דהיתה חייבת בלא"ה, דבזה אין כלל התקנה משום שלום בית לפטרה, כלומר דהירושלמי לא חידש הלכה לקולא בשבירת כלי הבית, אלא חידש שאין עליה דין שמירה על כלי הבית.

ויש לברר, אם האשה הנשואה — אם אין תנאי מיוחד — מופקעת מדיני השמירה על נכסי בעלה, או שרק לענין תשלומים נאמרה התקנה, ונראה דפשיטא מצד ההגיון, שחז"ל לא הפקיעו ח"ו חיוב שמירת הבית מהאשה, דאין שום טעם לתקן תקנה משונה כזו, שיכול לגרום רק מדון ונזקין, אלא מהתשלומים בלבד שהיתה חייבת — פטורה.

ולפיכך נ"ל לפי מה שכותב הרא"ש בסוגיין (כתובות פ"ט ס' ט"ז) שעל ידי גלגול שבועה יכול להשביע אשתו אפילו על פילכה ועיסתה לרבנן, ורק לכתחלה אינו יכול, משום שלום בית, עיי"ש, ה"נ יוכל ע"י גלגול שבועה להשביעה אם שמרה נכסיו כראוי ולא זלזלה בשמירתו, אע"פ שפטורה על התשלומים דנזקין, דאין הבדל מהא דע"י גלגול דפילכה ועיסתה, דהשבועה היא התם לענין ממון שלא עיכבה כלום בידה, כדפרש"י במתני' (כתובות פ"ו ב') וכאן השבועה רק אם שמרה כדין. דסוף סוף חיוב שמירה איכא הכא, וחז"ל לא פטרוה, אלא מהא דלא ישביעה לכתחלה, כמו שלא יכול להשביעה על פילכה ועיסתה לכתחלה. וכו"פ לדעתו.

וכעין זה אמינא לשיטת הקצות (ס' רצ"א ס"ק י"ח) דבשמירה בבעלים פטור אפי' משבועת השומרים, ונחלק עליו הנתיבות (שם ס"ק ל"ד) ומסתמך על דברי הבית יוסף (ס' ס') דבשמירה בבעלים חייב בשליחות יד ושבועה שלא שלח בה יד. והירושלמי שהביא הקצות מפ' בתרא דשבועות דפליגי בה, סתר הנתי' דשם מדובר מהשבועה שלא פשעתי בה, ולמ"ד פשיעה בבעלים פטור אינו נשבע, ואדרבה משם ראי' להיפך, דמדין שבועה לא אימעית, רק מפני שפטור מתשלומים, לכן אין לו על מה להשבע בזה. אבל שבועה שאינה ברשותו ישבע, כיון דאם הדבר בעין הרי מחויב להשיבו, את"ד יע"ש שהרחיב. ולע"ד, הקצות פוטר רק מהחיוב של שבועה, אבל מחיוב השמירה מאן דכר שמי, ובודאי כיון שקיבל עליו להתחייב בשמירתו לא מיפטר בהכי. שהתורה לא הפקיעה שמירה בבעלים מלהיות שומר (וקצת תימה לי סברת "מעניי החכמה" בב"מ צ"ו ד"ה שם שותפין שסובר להיפך) אבל אעפ"כ פטרתו תורה משבועות על כך, והאמינתו, ואם יוכח ששלח בה יד יתחייב מדין

גזילה, וע"י גלגול יוכלו להשביעו גם שבועות כעין השומרים, (וע"י תוספות ב"מ ו' א' ד"ה שבועה ונתיבות סי' רצ"ד ס"ק ב', ויש להרחיב ואכמ"ל).

ג) והחזון איש (אה"ע סי' קל"ה, בקטע על הנ"י בב"מ) כותב על שיטת הרמב"ם בזה"ל: והר"מ פכ"א מאישות ה"ט העתיק דין הירושלמי בעוסקת במלאכת בעלה, ופירש דמשום שלא תמנע לעשות מלאכותיה ותפרע שלום בית, משמע דבמשמשת בכליו לצורך עצמה ליכא תקנה זו. ואם דעת הר"מ כהרמב"ן דבעוסקת במלאכת בעלה אין בה משום אדם המזיק אלא חוב שומרין, וחשיבא שו"ש, הוצרכו לפטרה משום שלום בית באונסין כעין גניבה ואבידה, אבל היכא דחיובה משום אדם המזיק לא פטורה וכו'. שוב ראיתי בירוש' מפורש דאפי' שו"ח אינה, מבואר דאף על הפשיעה פטרינן לה, אע"ג דעל הפשיעה אפשר לחייב משום אדם המזיק. מיהו אפשר לפרש דברי הירושלמי בנשברו הכלים מעצמן, ולא מיירי בנפלו מידה, ובזה אין החיוב רק מצד שומר וכו' עכ"ל הטהור. (והעתיקו הדברים הללו גם על הרמב"ם כידוע) ומבואר בד"ק א) דפשיטא ל' דאם היא משתמשת בכלי בעלה לצורך עצמה ליכא משום תקנה זו של שלום הבית, ועליה לשלם על הנזקין. ב) נוטה לפרש דאם בפשיעתה שברה הכלים לעולם חייבת משום אדם המזיק, וכל הפטור רק בפשיעה כזאת כשנשברו מאליהן דמדין שו"ח היתה חייבת, ונפטרת משום שלום בית עפ"י התקנה.

ולפי המבואר בבני אהובה, אין מהצורך במחכג"ק לדחוק ולפרש דוקא בנשברו מאליהן, אלא אפילו אם נשברו בידיה, בעודנה עסוקה במלאכה וכיוצא בזה — דמיא למעביר חבית ממקום למקום דאם נשברה אפי' בידיו של המעביר חייב שו"ש ופטור שו"ח, ואפי' בענינים ששו"ח חייב על פשיעה, האשה פטורה, דפשיעה השייכת בדיני שומרים ומכחם נחשב למזיק, בכל אלה פטרינן לה משום שלום בית, אבל באדם המזיק ממש לא עסקינן כלל. וביסוד עצמו להרמב"ם הנה סברת החזו"א והבני אהובה זהים, דהפטור של האשה הוא בדיני השומרים בלבד.

אולם חידושו של מרן החזו"א דאם עוסקת במלאכת עצמה חייבת, לא נהירא לענ"ד, דכיון דעסוקה במלאכה ברשות בעלה שכן בעלה מסכים עליה, תו אין לדון בזה משום אדם המזיק, ואתינן שוב להלכות שמירה, דבה הרי כבר הנחנו שהיא פטורה. והפרת שלום בית גראה דשייכת גם בכה"ג, דבכל חיוב לפגיעה שהיא בשמירה יש משום הרגזת האשה והפרת הרצון שלה לעסוק במלאכות בעלה, ויש בזה משום הפרת שלום בית.

ולכן נקטינן כאמור, דלפי ההסבר הזה אין מהצורך שתהא עסוקה דוקא במלאכה כדי לפטרה, אלא מכל דיני השמירה על נכסי בעלה פטורה, ואפי' כשאינה עסוקה כלל בהם אף לא לצורך עצמה, וכפי שהבהרנו לעיל, ואורחא דמילתא נקט הרמב"ם

ששוברת בעת עיסוקה. וגם רבותא בדבר דאפ"ה שעוסקת במלאכה בידיה לא מיתקריא אדם המזיק, רק פשיעה דשומרים. ופטורה.

וכמו כן קצת תימה על מרן החזו"א שלא הזכיר הערותיהם של הח"מ והב"ש על הרמב"ם והש"ע שהרי בירושלמי לא נזכר כלל שתהא עוסקת במלאכת הבית. (ד) והנה קמן בתשובת רבנו מהרי"ט (ח"א סימן ל') בשאלה: "לאה בהיותה נשואה שרפה לבעלה את גדישו והזיקתו ואחר זמן גרשה ופרע לה כתובה משלם, ואחר זמן רב רוצה בעלה לתבוע מאשתו ההיזק שעשתה לו יורנו מה דינו". והשיב מרן מהרי"ט בזה"ל: מה שהזיקה בהיותה תחתיו כל מה שלא היה במזיד אפילו היא בפשיעה פטורה, וזה פשוט כמו שכתב הרב ז"ל פכ"א מאישות כו' כו' עכ"ל. הרי מפורש דיבר אותו צדיק רבנו דלא חש לסברת מרן החזו"א הנו', ופטר כל היזק כפשיעת האשה אף גדיש וכו' שאין לו שייכות למלאכת בעלה, רק שלא הזיקה במזיד. וכמו כן חזינן להדיא דלא דייק כולי האי ברמב"ם כמו שדייקו הני תרי רבנן הח"מ והב"ש דדוקא בעת מלאכת בעלה פטורה ולא סתמא, דהא איהו לא נשאל אם שרפה בעת המלאכה דוקא, אלא סתמא קתני, ועלה הכריע כאשר העתקנו. ומזה ש"מ דהכריע כסברת הגאון רבנו יהונתן הנ"ל בבני אהובה דמכל דיני השמירה אשר שו"ח חייב בפשיעה לא חייבוה, משום שלום בית, חוץ מאדם המזיק.

ומענינים דברי הגאון "יד המלך" על הרמב"ם על אתר, שהבין דעיקר השגת הראב"ד (שם) היא קושיא זו שבה נתחבטו הח"מ והב"ש (ולפלא שלא נזכר מהם) שהא בירושלמי לא נזכר חילוק זה בין אם שברה הכלים בשעת המלאכה לשלא בשעת המלאכה, ולמה הרמב"ם מחלק בזה. ולכן יצא לחדש שאמנם כן הטעם של הירושלמי שהוא משום שלום בית ניתן לכל מקרה שהוא, ואפילו שלא בעת המלאכה. אלא שבעת מלאכתה לא הוצרכו לטעם זה, מטעם שהוא בבעלים, דהבעל משועבד למזונותיה, אבל יכול להשתמט ולומר לה צאי מעשה ידיך במזונותיך, ורק בשעה שהתחילה לעסוק במלאכה אין נראה דבאותה מלאכה יוכל לומר צאי וכו', נמצא דבאותה שעה הבעל שכור לה, ויש לה פטור בבעלים על אותה שעה בלבד, אבל טעם התקנה של שלום בית מוסיף כל מקרה, עכת"ד. נמצא דלגאון זה פשיטא בבירור — להראב"ד — דטעם דשלום בית איננו מצומצם כלל על שעת מלאכה, ועאכ"ו שאינו מדובר רק למלאכה עבור בעלה או גם לצורך עצמה כגון שמבשלת לעצמה בנסוע בעלה ונשברו הכלים אז וכיו"ב. ואפילו כנראה אדם המזיק פטרינן וכפי שמשמע מלשונו של רבינו יונה הנ"ל שפוטר שבירה בשגיאה ובלבד שלא תזיד, דע"ז בודאי ובודאי דלא מעונינים חז"ל לפטור אותה, דאדרבה משום שלום בית צריכה לשלם כדי שלא תכעיס את בעלה.

ויתכן מאד דגם המהרי"ט דסתם לפטור כנ"ל סבירא ל"י יסוד זה ופוטר אפילו אדם המזיק בשוגג מה"ט דשלום בית ומעמים זה ברמב"ם עצמו ולית ל"י סברת הבני אהובה וכו' דהפטור הוא להרמב"ם רק מדיני שומרים, בלבד כאמור אלא דבגוף פלפולא הנ"ל של יד המלך יש לעורר טובא, דלכאורה גם בעת עיסוקה יכול לומר צאי מעשה ידיך במוזנותיך בדספקא. ויש להרחיב בנושא זה ואכמ"ל.

(ה) ונגד דברי הגאון ר' יהונתן והמהרי"ט הנ"ל עומדים דברי הבית מאיר על אתר בש"ע (סי' פ' סי"ז) שכותב להדיא דאם פשעה האשה ונגנב או שנאבד מחמת פשיעתה חייבת לשלם להרמב"ם, משום דשלום בית לא שייך לדון היכא דפשעה, ע"ש, וא"כ לשיטתו אין ההגדרה שחז"ל פטרו אשתו מדיני שמירה על הכלים, דאילו היה כן היתה פטורה, דהא אפי' כשו"ח איננה משום שלום בית, אלא הפטור הוא אך ורק על הכלים שנשברו בעת מלאכתה בתוך הבית, דכיון שעוסקת במלאכת הבית הקילו עליה משום שלום בית שלא תתחייב על התקלות הכרוכות לפעמים.

ולשון הרמב"ם שכתב הלכה זו שפטורה בתוך דיני המלאכות המוטלים על האשה, וגם הסביר להדיא דהפטור הוא כדי שלא תמנע מהמלאכות מתוך המריבות יע"ש, שמע מינה שזה דין פטור מיוחד שחל על המלאכה, דכמו שחז"ל מחייבים את האשה לעבוד עבור הבית כך וכך, כך הם פוטרם אותה מאחריות על תקלות בעידן המלאכה שחייבה דהמלאכה המוטלת עליה תיקנו שלא גורמת לה שום אחריות.

ובזה מתיישבת מאליה הערת הח"מ והב"ש הנז' מנין שדוקא בעת מלאכתה פטורה, הא הירוש' סתמא פטרה, דזה הרי עיקר הגדר של הפטור, אלא מצד הקושי בשלום הבית לגבי התשלומים שיש בדבר — אם תשלם הנזק, אלא שזה גדר בעצם החיוב של המלאכה המוטל עליה, שנאמר מראש וניתקן, לא לחייבה על תקלות בעת העבודה.

ב

(א) ותקנה זו של שלום הבית אם היא רק גבי אשתו או גם באופן אחר כבר דן בזה על אתר בש"ע שם "שי למורא" וז"ל: צריך עיון במשרת או משרתת ששברו כלים אם חייבים או לא. דאפשר דאף בזה שייך טעם הירושלמי דלא יהי' שלום בתוך הבית לעולם, או דילמא דוקא באשתו עשו כן. וכמדומה בשו"ת חוות יאיר העיר בזה, ואינו תחת ידי, עכ"ל.

ואנא חזינא בתוך הספר חו"י הנ"ל (סימן ק"ו) שנשאל על משרתת ששברה כלים מה דינה, והשיב בזה"ל: דין השפחה כשומר שכר לחייב בגניבה ושכירת כלי ע"י תקלה, אם לא שנשבר מחמת מלאכה, או שנדע מי מבני בית שברו ובכהאי

גוונא. רק על צד המנהג רוב נשים אינן מקפידות על דבר קטן, וקי"ל אין הולכין בממון אחר הרוב אם יש כמה נשים המקפידות, מה שאין כן אם לא נמצאו מקפידות רק אחת ושתיים מעיר, נראה דבטלה דעתן אצל כל אדם ולא נקרא מיעוט, רק מיעוטא דמיעוטא וכו' עכ"ל. כלומר אמנם מצד ההלכה מבלי להזכיר מפורש את הירושלמי כלל כמקור מכריע החו"י שהמשרתת בעלמא חייבת כשו"ש על חפצי אדוניה, ואעפ"כ אם נשבר מחמת מלאכה פטורה, והיינו מסתמא דן דיש טעם דשלוש בית — גם גבי השפחה, כמו גבי האשה, וחז"ל פוטרים אותה אם שברה בעת המלאכה, כמו גבי אשה. אבל שלא בעת המלאכה חייבת כשו"ש, כבאשה. אלא שהוסיף לדון מצד אחר, והוא הנוהג בעולם, שאין הדרך להקפיד על דברים קטנים, ומוחלים, ולכן גם שלא בעת המלאכה אם הוא דבר קטן, רובא דרובא מוחלים ומוותרים. אבל את הנוהג יש לבדוק היטב, דלפעמים הוא בגדר רוב בלבד, והא אין הולכים בממון אחר הרוב. וקלע הגאון השי למורא בהבנת דברי החו"י לעמקן. אולם נראה לכאורה דלא דייק כ"כ במחכ"ג השי למורא בנושא של החו"י, שזכר שם "שפחה" ואיהו דן במשרתים, וכנראה דהחו"י מדבר במשרתת כזו שהיא נמסרה לעבודה ביום ובלילה עד שתתבגר ותנשא, או אולי מיירי גם במשרתת נשואה דמייחדים לה ולבעלה וליו"ח חדר בשולי הבית ושם תגור כל ימיה, כפי שהיה מקובל בחו"ל, והדברים ידועים, ואמנם יכולה המשרתת לחזור בה, וכמו שהאריך החו"י בעצמו בתשובה זו שם מדין פועל יכול לחזור בו יע"ש, אבל בדרך כלל אינן רגילות לחזור ולשנות מקום עבודתן, אלא בגורמים בלתי שכיחים, כגון התעשרות בעלה במסחר, או רצון הבעל לעבור לעיר אחרת, או מיתת אדוניה וכיוצא בזה, ולכן מסתבר לו לדון גדרי "שלום בית" הנאמרים גבי אשה להחילם גם על המשרתת. אבל השי למורא שדן על משרתת רגילה שבימיו, אפשר דלא קאי עלה החו"י, וס"ל דאין לדון גדרי שלום בית בה, דיוכל לשלחה ולמצא אחרת בנקל, וכו'.

וגם את"ל דהיא היא, וגם המשרתת שבימי השי למורא נחשבת לחלק מבני הבית, כיון שהיו רגילים לראות את המשרתת כבת בית, והקצו לה מקום בשולי הבית למגורים למספר השנים שקצבו לעבודתה, אף שאין התאריך ארוך כ"כ כמו בימי החו"י, עכ"פ יש לבא גם בכאן מדין שלום בית גם עליה. אבל בזמן הזה שנקראת בשם "עוזרת" ועובדת מספר שעות בלבד בבית, ועוברת לעבוד במקומות אחרים בו ביום, או חוזרת לביתה, ואיננה יושבת כלל בביתו של אדם, נראה לע"ד פשוט דאין לדון בכאן גדרי שלום בית כל עיקר, ואין לפטרה מצד תקנה זו. והסכים עמי חכם אחד בסברא זו.

אלא, שיש לדון מצד הנוהג המקובל, כיון שבדרך כלל נוהגים במדת רחבות

לב וחסד כלפי עוזרים עלובים ונדכאים, ולכן בכאן יש לבדוק לגופו של גזק מה הוא ואיך התגובה על כך בישוב.

ולדבריהם לכאורה בבת אשתו גמי יש לומר טעם זה של שלום בית, ולהקל עליה, וכן יש לדון גם מצד הנוהג בימינו דאין דרך בני אדם להקפיד על יו"ח וכן על בת אשתו בנזקים אפילו רציניים, וחביבים עליו יו"ח, וכן מצד שקיבל עליו את בת אשתו לנהוג בה כבתו גם היא נידונה כן. ופטורה.

(ב) אבל כד דייקנן בהאמור (בפרק א') דהפטור של שבירת הכלים בירושלמי הוא מהגדרת חיובי מלאכה דרמו על האשה כהב"מ, הא אין כלל שייכות לדון מהכא להמשרתת וכן לבת אשתו, ושפיר יש על בת אשתו וכן המשרתת גם בימי החו"י, וגם זו שבימי שי למורא, ועאכ"ו זו שעוזרת קצת בימינו, לשלם את הנזקין שנגרמו מחוסר שמירתן ופשיעתן. ואין מהצורך לומר דלהחזו"א נראה הכל חייבין, דאפילו באשתו אם נשברו בשעה שעוסקת במלאכה לצורך עצמה מחייבין כש"כ באלה שלא תקינו חז"ל, אלא שיש לדון לפי אלה הפוטרים אשתו משום תקנת שלום בית מחיובי תשלומי שומרים, ובפרט להפוטרים גם באדם המזיק שמא גם על אלה הרחיבו תקנתם. וכן מצד המנהג שנהגו לא להקפיד עליהם כל כך גם כשהנזק רציני במקצת, ויש לבדוק הדבר בכל מקרה, כאמור, אבל בנזק כבד נראה ברור דרובא דרובא קפדי ואין מנהג להקל.

ובאם הנזקים הם כאלה שרובם לא קפדי, ואיכא מיעוטא דקפדי, כבר הורה גבר החו"י, הנ"ל, דאין הולכין בממון אחר הרוב, ומשלמים. אע"פ דלכאורה יש לדון איפכא, דהא כל הטעם דאין הולכין בממון אה"ר הוא כדי להחזיק הממון בידי המוחזק, ואמרי' על המוציא להוכיח, ורוב אינה הוכחה מספקת להוציא, אבל בג"ד, דאנו באים להוציא מיד המשרתת, משום דאיכא מיעוטא דקפדי, הא שפחה זו תוכל לטעון זיל אחה"ר להחזיק זכויותיה שמוחלים על נזקיה. אבל, הרי בדיון שלנו דהחיוב ברור, רק הספק הוא אם יש מחילה או לא, בזה הוי כמו איני יודע אם פרעתיד, דמחייבין, עי' בש"ך (חו"מ סי' ע"ה ס"ק כ"ז) דאפילו ספק פרעון לפני התלואה כיון דהחוב ברור, והפרעון ספק, אין ספק מוציא מידי ודאי, וקאי בחיובו יע"ש וראה ד' הקצוה"ח שם ס"ק ה' והנתיבות ס"ק ה' והדברים עתיקים ואכמ"ל. ולע"ד אף שאינני כדאי, אין לנו בתקנת חז"ל אלא כמות שהיא לפגינו, ובאשתו אמרו, והבו דלא להוסיף עלה, ושפחה ומשרתת וכן בת אשתו חייבת בתשלומים, כדין שומרים.

(א) ולאור הבאורים האמורים יש להסיק לגבי האשה עצמה לפטור מכל מיני נזקים, רק אם הזידה חייבת, לא רק דפטורה מאלה שנגרמו בשעת עיסוקה במלאכות ביתה לבעלה, אלא גם שלא בעת עיסוקה, דאין עליה חיוב תשלומי

שמירת נכסי בעלה דתימא קים לי לפי ההסבר של בני אהובה ועוד, דאין עליה חיוב אפילו בפשיעה לשלם מדיני שומר חנם, וכן דלא כבית מאיר וכן נגד הפוסקים המחייבים בנזקים שלא בעת מלאכותיה המפרשים כן את הרמב"ם והש"ע, ותאמר קים לי למעשה כגירסת הירושלמי כפי שכ' הרשב"א והרב המגיד הנ"ל, ותלמידי רבינו יונה (בשטמ"ק כתובות פ"ו) וכן משמעות הרא"ש כנ"ל, והנ"י, בב"מ פ' השואל וכבאור יד המלך דבכל גווני פטורה להראב"ד משום תקנת שלום בית דכולל יותר מדין פשיעה בבעלים בעת מלאכותיה כנ"ל, וקים לה כפי שכבר הורה זקן הגאון רבנו מהרי"ט לפטור אותה לגמרי גם להרמב"ם ובמשמעו אפילו מאדם המזיק בשוגג. ומי יבא אחר המלך להחמיר, ולהוציא ממנה ממון.

וכן יש להוסיף ולפטור האשה עכ"פ להראב"ד (פכ"א מאישות הנ"ל) דסובר דיש לה דין שמירה בבעלים דפטורה אפילו מפשיעה יע"ש, והסיק הבית מאיר באה"ע סי' פ' שיכולה לאמור קים לי כהראב"ד יע"ש שהעמיק הרחיב בענין זה ואחר שהביא דברי המשנה למלך וביאר דברי הראב"ד בכל עניני שוגג דהזיק אפילו בידים יש פטור של בעלים, כותב בזה"ל: דסברתו מוכרחת בהראב"ד והרב המגיד דס"ל דכל עניני שוגג המזיקים בידים מיפטרו מטעם שמירה בבעלים, וא"כ אפשר דהמוחזק יוכל לומר קים לי כוותיהו כו' עכ"ל. לכן האשה פטורה מכל מיני נזקים בשוגג אפילו בידים, דבעלה משועבד לפרנסה.

(ב) ולגבי בת אשתו גראה לע"ד לחייב, אבל למעשה יכולה לטעון בדרכם של השי למורא והחוי"י דתקנת שלום בית מורחבת על המשרתות וכש"כ עליה, ואפילו פטורה באדם המזיק, ובלבד שהיא שוגגת כאמור גבי אשתו.

ולגבי משרתות הנה לע"ד בימינו גם להחוי"י וגם להשי למורא אין שום טעם לפטור עוזרת משום שלום הבית, דמה לעוזרת ולבית, ונימא לה זיל, ופשוט לדעת. כנ"ל. ולכן חייבות לשלם.

והסברא של הראב"ד הנ"ל דפטור האשה הוא משום בעלים שהבעל משועבד אליה, והכריע כאמור הבית מאיר דאפשר שיכול מוחזק לומר קים לי, פשוט, שאין זה שייך אלא לגבי האשה עצמה ולא גבי בת אשתו שהתחייב לזונה ולדאוג לה לא פחות מאשתו, בפרט להסבירו של הבית מאיר שם בזה"ל: כי לרבינו אליהו שהבעל מחויב להשכיר (עצמו) כפועל (בכתובות ס"ג א' תד"ה באומר) שפיר דין שמירה בבעלים אליו וכו' עכ"ל ברור שאין כל קשר לבת אשתו לענין זה. אף שזה בתנאי כתובה (עי' בכורות ג"ב א' דאין בת אשתו גובה את השבח או את הראוי ומפרשינן לה טעמא א"ר אבא מקולי כתובה שנו כאן, דגם בת אשתו שייך לקולות של כתובה, ועי' כתובות נ"ד ב' ונ"ה א' תנאי כתובה ככתובה כו') גם לא יתכן כלל לומר דשעבודו של האב החורג למזון בת אשתו עדיף מסתם חוב

בעלמא, שברור שאין הוא נחשב למשועבד לענין שמירה בבעלים, ופשוט, ואין להאריך.

ובגוף שיטת הראב"ד ע"י בבית מאיר וישועות יעקב ונתת"מ סי' רצ"א סק"ל וחת"ס אה"ע ח"ב ס"ס קס"ג ובמעייני החכמה ב"מ צ"ו ע"ב ובבאר יצחק להג"ר יצחק אלחנן חו"מ סי' ד' (ולא הבחין שהב"מ הקדימו במקצת, והג' הנ"ל לא ראו זא"ז בקו' מב"מ צ"ו) ויש אתי בס"ד בנושאים אלה הרחבת דברים ופלפולים ולא עת האסף כאן. ועוד חזון למועד.

*

דעתו של הרב כתריאל פ. טכורש שליט"א בענין בת אשתו. בעברי על בתרי תשובתו לשאלה הנידונה יש לדעתי להוסיף שתי הערות: (א) אני סובר שיש לקשר את היחס של בת אשתו לבעל כמו לאשתו, בקשר עם הנימוק של שלום בית, שהרי אם הבת של אשתו תהיה סובלת בתהליך חייה מיחס לא אדיב ע"י הבעל הרי גם האמא תסבול מזה ונפשה הלא תהיה מרה תמיד מהתנהגותו, וזה יפריע ממש לשלום בית, כי האשה בודאי תגיב על זה ותתמרמר תמיד ואין זה שלום בית.

(ב) יש להעיר שהרי בודאי משנכנס לנשואין עם האשה שיש לה בנים או בנות מסדרים הסכם ביניהם בכדי שהבעל יפרנס אותם. ואולי יעשו גם "מעשה ב"ד" לשם זה. כדי להבטיח קיום ההסכם. והרי ממילא הבנים או הבנות נחשבות כחלק אינטגרלי של המשפחה לכל ההשלכות והתוצאות. ואינני בא רק להעיר.

מילת התינוק האדום

קטן החולה אין מוהלין אותו¹. בין המחלות הנזכרות בהלכה זו שנים הן שצבע מראה העור הוא הקובע²: ירוק ביותר ואדום ביותר. "קטן שנמצא בשמיני שלו ירוק ביותר אין מלין אותו עד שיפול וכו', וכן אם היה אדום ביותר וכו'". רופאי זמננו השתדלו לסווג את המחלות הללו בין המחלות הידועות היום. דיון זה אינו מענין מבחינה רפואית-היסטורית בלבד, אלא הוא עשוי להביא גם לידי תוצאות הלכתיות-מעשיות, אם — לדעת הפוסקים — ישמשו חקירות אלה כמורה דרך להלכה.

בענין הילד הירוק נסיתי לברר את טיב המחלה³, ולזהותה עם הצהבת הורסת דם הילודים⁴. בענין הילד האדום אנסה למצוא פתרון במאמר זה.

הרמב"ם פוסק: אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו, אין מלין אותו עד שיבלע בו דמו, ויחזרו מראיו כשאר הקטנים, מפני שזה חולי הוא. וה"שולחן ערוך" מוסיף: סימן שלא נבלע דמו באיבריו, אלא בין עור לבשר.

מקורה של ההלכה הוא בגמרא שבת⁵: ואמר אביי, אמרה לי אם, האי ינוקא דסומק דאכתי לא איבלע ביה דמא, ליתרחו ליה עד דאיבלע ביה דמא ולימהלוה. דתניא, אמר רבי נתן, פעם אחת הלכתי לכרכי הים, ובאת אשה לפני שמלה בנה הראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני. ראיתיו שהוא אדום, אמרתי לה, המתניני לו עד שיבלע בו דמו. המתנינה לו עד שנבלע בו דמו, ומלה אותו וחיה, והיו קוראין אותו "נתן הבבלי" על שמי. (רש"י ד"ה לא איבלע ביה דמא: בבשרו, דעכשיו כל דמו מצוי בין עור לבשר, וכשמוהלין אותו יוצא כל דמו).

1 משנה שבת, קל"ז ע"א.

2 רמב"ם הלכות מילה, פ"א הי"ז, שולחן ערוך יו"ד סי' רס"ג, א'.

3 "נועם" תשכ"ז.

4 *Icterus haemolyticus neonatorum*

5 שבת קל"ד ע"א, וכן חולין מ"ז ע"ב.

נוסח שונה במקצת מנוסח הגמרא מוצאים אנו אצל הרי"ף⁶ בתוספת המלים: והצצתי בו, ולא ראיתי בו דם ברית⁷. המאירי מסביר את התוספת, שיש חשש שיצא הרבה דם ממנו דרך מילתו עד שיסתכן. ומה שנאמר "הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית", כלומר, הראוי לצאת מצד הברית לבד.

ר' נתן ראה כנראה גם חסרון-מה בקיום המצוה בהזכירו "דם ברית", כי אחרת מדוע הוא מזכיר את הענין החשוב — הסיכון ע"י איבוד דם רב — רק בעקיפין. יכול גם להיות שנוסח הרי"ף בא להשוות את הלשון שבמקרה התינוק האדום ללשון שבמקרה התינוק הירוק שבאותה ברייתא, אשר גם בו הוא אומר: לא ראיתי בו דם ברית. שם היתה המניעה בגלל איכות הדם, היה בצבע צהוב (ע"י עירוב צבע המרה — לדעתי), או לדעת אחרים⁸ היתה המניעה בגלל כמות הדם המועטה, שהוכחה ע"י חוורונו של הקטן, כתוצאה מחוסר דם.

אולי אפשר להסביר את התוספת גם כך: ר' נתן ראה שכמות גדולה של דם התאסף בין העור ובין הבשר (רש"י ד"ה לא איבלע, שו"ע יו"ד רס"ג א'), ולא יהיה די דם באיבריו, כולל גם באבר המילה, ולכן לא ראה ר' נתן מספיק דם ברית. ראוי לציין שבנוסחאות עתיקות הנוסח הוא כמו ברי"ף⁹.

הסיפור של ר' נתן מענין אותנו גם מנקודת מבט אחרת. נכללת בתוכו גם הבעיא של "מתו אחיו מחמת מילה" — המילה היתה מסוכנת גם עפ"י החזקה של מיתת שני הבנים הראשונים. דין זה לא נלמד ישירות מהברייתא של ר' נתן, אלא מברייתא אחרת במסכת יבמות¹⁰. וכך אנו שונים שם: מלה הראשון ומת, שני ומת, שלישי לא תמול, דברי רבי; ר' שמעון בן גמליאל אומר, שלישי תמול, רביעי לא תמול.

בברייתא לא נזכר שום גורם למחלה. החזקה היא הקובעת. רק בגמרא, בהמשך השקלא וטריא לברייתא זו, נזכרת חולשה משפחתית כגורם אפשרי.

היוצא לנו מזה, שלפנינו שני מקורות נפרדים לשתי הלכות שונות בענין דחית המילה:

א. מחלה (תינוק אדום) — בלתי תלויה בחזקה¹¹.

6 על הגמרא שבת שם.

7 הב"ח מוחק המלה "ברית".

8 תניא רבתי, וארשא 1879, הלכות מילה ס' צ"ב. (ועי' "זוהר הברית" סימן י' כ"ז, ע' 78) Dr. J. Prewss — Biblisch-Talmudische Medizin, Berlin 1911 p. 189.

9 כתב יד מינכן ואוקספורד. אולם בחולין מ"ז חסר בכ"י רומי ובדפוס המבורג: לא ראיתי בו דם ברית. תודתי ל"יד הרב הרצוג" שאפשר לי לעיין בארכיונו.

10 יבמות ס"ד ע"ב.

11 ברמב"ם הלכות מילה פ"א הי"ז.

וב. חזקה (מיתת האחים) — בלתי תלויה במחלה¹².

על יסוד נתונים אלה חשב ד"ר י. ל. קצנלסון¹³ לזהות את מחלת הילד שראהו ר' נתן ואת מחלת בני משפחתו עם מחלת הדממת (הימופיליה)¹⁴. החולים במחלה זו נוטים לדימום מוגבר, כתוצאה מחוסר חומר מקריש בדם. במקום אחר¹⁵ הוכחתי שלהנחה זו של ד"ר ק. — שבמקרה שהובא לפני ר' נתן היה כבר מדובר על משפחה שסבלה ממחלת ההימופיליה — אין שחר, גם לפי הרפואה החדשה — סימני המחלה אינם מתאימים לילודים ממשפחות הימופיליות, גם פרטי ההלכה אינם תואמים להנחתו של ד"ר ק., וגם מטעמי דקדוק הלשון אין השערתו של ד"ר ק. מתקבלת.

נבדוק איפוא איך גראית בעיתו של התינוק האדום בעיני רופא בן זמננו, המחונך עפ"י המדע החדש, בעיני רופא ילדים הרואה ילודים כאלה ומטפל בהם, ואשר למד את יסודותיה של ההימטולוגיה (המדע העוסק בתכונות הדם ובמחלותיו). מאמר מעגין בנידון הופיע לפני זמן מה מפרי עטו של הרופא ד"ר ד. ארליך¹⁶. הוא טוען שהמחלה שראה אותה ר' נתן ידועה לרופאי זמננו כמחלת דם בשם "פורפורה"¹⁷, אשר נגרמת ע"י הפרעות בקרישת הדם, ותלויה בחוסר טסי דם. מחלה זו היא משפחתית. אלו הם יסודות אבחנתו של ד"ר ארליך. אין בידי הוכחות נגדיות להנחתו. מאידך אינני משוכנע שהנחתו זו היא האפשרות היחידה לזיהוי המחלה.

א. הפורפורה אינה מופיעה דוקא בצורה שמתאר אותה ר' נתן — ראיתי שהוא אדום — אלא ככתמי דם גפרדים בעור. ב. גם בסיפור האם על האחים שמתו היא אינה מדגישה שמתו מחמת דימום, אעפ"י שרגלים לדבר שכך היה. ג. אפילו אם נגזר זאת, עלולות להיות גם סבות אחרות להופעת הפורפורה, למשל סיבה

12 שם הי"ח, וראה "כסף משנה" שם. המקור השונה לשתי ההלכות עשוי להשפיע על השאלה אם חייבים למול אחרי שהמילה נדחתה פעם. אם עברה אדמימותו של התינוק חייבים למול, כמו במקרה של חלצתו חמה. אבל אם מתו אחיו מחמת מילה אין הסיבה ידועה תמיד. ולכן פוסק כנראה הרי"ף שלא תמול לעולם. הרמב"ם לעומתו פוסק שעל אף החזקה, הרי דחיית המילה היא מוגבלת: הרי זה לא ימול את השלישי בזמנו, אלא ממתנים לו עד שיגדיל ויתחזק כוחו. (עי' גודע ביהודה מהד"ת יו"ד קס"ה, וחתם סופר שו"ת יו"ד רמ"ה).

13 ד"ר י. ל. קצנלסון, תלמוד וחכמת רפואה, ברלין תרפ"ח, ע' 226 וכו'.

14 Haemophilia.

15 "אסיה" — שערי צדק, ירושלים, חוב' י' תשל"ד (בדפוס).

16 ד"ר ד. ארליך, התלמוד על פורפורה של הילוד, הרפואה, כרך ע"ו, חוב' א' ע' 21.

17 Purpura Thrombopenica.

המבוססת על צהבת הורסת דם הילודים¹⁸. יכול גם להיות שהפורפורה מופיעה אצל הילוד כתוצאה מאלח (ספסיס), והסיבה המשפחתית הזיהומית עלולה להיות הגורם להופעת המחלה בצורה משפחתית.

בכל אופן מהוה מאמרו של ד"ר ארליך התקדמות בהשקפה המדעית מבחינת ההיסטורית של הרפואה, ואין בדעתי להתוכח אתו על אבחנתו. דברי מכוונים בעיקר לבירור ההלכה בנוגע לילד האדום, ובכדי להגיע לבירור המושג "תינוק אדום" ברצוני להביע דעותיו של רופא בן זמננו על הענינים הללו.

*

תיאור הפוסקים ל"ילד האדום" אינו ברור כל צרכו. לשון הגמרא הוא: האי ינוקא דסומק, ופירש רש"י: כל בשרו אדום. וכן שם בגמרא: ראיתו שהוא אדום. לשון הרמב"ם הוא: אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו. רבנו מנחם המאירי בפירושו לגמרא כותב: קטן הנראה בשמיני שלו אדום הרבה. ר' יעקב הגוזר¹⁹ פירש את הגמרא: והיה מראה כל גופו אדום. וכן שם: מראה אדום, פירושו דומה לורד.

יש לתמוה שבענין כה חשוב מקצרת ההלכה כל כך. מדובר מצד אחד על דחיית מצוה מדאורייתא — מילה ביום השמיני, ומאידך נוגעת ההלכה בענין חמור ביותר — פקוח נפש. בודאי אי אפשר להגיע לאבחנת המחלה עפ"י התיאורים הקצרים הנ"ל.

לפענ"ד לא שמו חכמינו ז"ל את לבם בקביעת ההלכה של הילד האדום להגיע לאבחנת איזו שהיא מחלה. הם לא התכוונו למחלה מסויימת, אלא הם רצו לתאר לפנינו איזה סימן²⁰ העלול להיות אצל ילודים, ואשר מהוה אזהרה לסכנה. וסימן כזה יוכל להצביע על מחלות שונות, כמו מחלות דימום למיניהם²¹, או מחלת דלקת

18 עי' נועם חלק י', תשכ"ז, ע' קס"ח, וכן: M. M. Wintrobe, Clinical Hematology 5th Ed., Philadelphia 1962, p. 751. הכותב: במקרים קשים יותר (של צהבת הורסת דם ילודים) עלולים להופיע דימומים בצורת פורפורה, כסימן בולט למחלה.

19 זכרון ברית לראשונים, כללי מילה (ע' 56 וע' 120). הובא ב"ספר הברית" להגרמ"ב פירוטינסקי, ניו יורק תשל"ג, ע' קי"א.

20 Symptom.

21 על המוהל לדעת שמלבד דין הילד האדום יש עוד מקרים שבהם מתגלה נטיה לשטף דם אצל הילוד, למשל בהופעת כתמי דם בעור, או בנטיה משפחתית לדימומים. במקרים כאלה ידע המוהל להתקשר בעוד מועד עם רופא, ועל ידי בדיקות במעבדה ניתן להבהיר בקלות אם המילה מסכנת.

בעור למיניהם²². אם הוא נראה "כמי שצבעו אותו", הרי הוכחה המחלה — "מפני שזה חולי הוא"²³.

הצד השווה שבמחלות הללו הוא שהדם לא נשאר בתוך כלי הדם, אלא חלקי הדם יוצאים מהם אל סביבתם לתוך הרקמות שבין העור החיצון לבשר. ראינו לעיל שכך גם הגדיר רש"י את התופעה: לא איבלע ביה דמיה בבשרו, דעכשיו כל דמו מצוי בין עור לבשר וכו'. שם הדם נשאר זמן מה, וכל זמן שדמו עדיין לא נבלע משם באיבריו, הסיכון עוד עומד בעינו — ובעיקר, סכנת דימום חזק. רק אחרי שהדם שברקמות נבלע כבר באיברים, ומראה הילד כשאר הילדים הבריאים, אפשר להניח כי אין עוד סכנה.

אך הלכה זו, לדחות את המילה בגלל האודם שבעור התינוק, מוגבלת בתנאי אחד: שהאודם יהיה יותר מהרגיל. כל רופא ילדים יודע, שמלבד המחלות הבלתי מצויות הללו אפשר להבחין גם בהופעת אודם בעור, שהוא בגדר הרגיל, אצל התינוק אחרי הלידה²⁴. הילד הוא בעצם בריא, והאודם נשאר רק ימים ספורים. מצב כזה אינו מזיק לילוד, כי האודם נגרם על ידי גודש דם בתוך כלי הדם שבעור, והוא נבלע בדרך כלל תוך זמן קצר — ימים אחדים — דרך כלי הדם לתוך האיברים. אין סכנה מיוחדת במילת תינוק כזה, אף אם כולו אדום.

כך נראית הבעיה בעיניו של רופא. והשאלה שלפנינו היא, איך תתייחס ההלכה לידיעות האלה? לפענ"ד מקבילים שני מצבי האודם שהזכרנו לשני המצבים המרומזים בהלכה. אם יצא הדם מכליו לאיזור שבין העור החיצון לבשר, הרי מצב זה נקרא "אדום ביותר" שדמו עדיין לא נבלע באיבריו — לפי פירש"י הנ"ל, ואסור למול כעת את התינוק. אבל לעומת זאת יש מצב של אודם שאינו אדום ביותר, והוא האודם הנורמלי שהזכרנו לעיל. ותינוק זה, שבעורו גודש בכלי הדם, הוא בריא, ומלין אותו.

*

למעשה יש איפוא לדון, איך יוכל המוהל, המחליט על תאריך המילה, להבדיל בין האודם הרגיל לבין ה"אדום ביותר". החלטה כזאת תהיה סוביקטיבית, לפי נסיונו האישי של המוהל. אוכל לתאר לעצמי שבמקרה מסויים יאמר מוהל אחד, שלפי נסיונו הוא האודם עדיין רגיל הוא, בעוד שמוהל שני יחליט, שלפי נסיונו האודם שלפניו הוא כבר יוצא מן הכלל. איך אפשר לעזור למוהל לצאת מהמבוכה הזאת?

22. Dermatitis

23. רמב"ם שם.

24. Erythema neonatorum

חכמינו ז"ל אמרו כי החכמה — בה"א הידיעה — היא חכמת התורה, וחכמות אוה"ע אינן אלא טבחות ורקחות, העשויות להקל על לימוד התורה וקיום מצוותיה. חשבתי איפוא, אולי נמצא בדרכי המדע החדש גם הישג העשוי להיות לנו לעזר בענינו של התינוק האדום. יגעתי ומצאתי מכשיר קטן שמשמשים בו במעבדות רפואיות לבדיקות מיקרוסקופיות, והוא חתיכת זכוכית קטנה בצורת מלבן, הנקראת "זכוכית נושאת"²⁵. הרופאים יכולים להשתמש בו גם לתכליות אחרות, ובמקרה שלנו יוכלו גם לאבחן על ידו את טיבו של האודם שבעור.

כאשר ישימו זכוכית זו על העור האדום בלחץ מה, והאודם נעלם כתוצאה מהלחץ, הרי זה סימן שהדם גלחץ לתוך כלי הדם, אשר בהם היה גדוש מקודם. העור נראה עתה כעור רגיל, וזוהי ההוכחה שהאודם שמקודם לא הצביע על מצב מחלה. התינוק בריא, ואפשר למולו.

אבל אם האודם לא נעלם כתוצאה מהלחץ, הרי זה מוכיח שהדם כבר יצא מכלי הדם לסביבתם, ואין זה כבר בגדר הנורמלי. האודם החזק שראהו המוהל לא היה אודם רגיל, אלא סימן למחלה. היות והדם יצא מכליו ועדיין לא נבלע באיברים, יש לחשוש שגם במילה יצא יותר מדי דם ע"י החיתוך. וביותר יש לחשוש אם עפ"י האודם שבעור היה מקום לחשוש לגטיה לדימום, ודבר זה עלול לסכן את התינוק. זהו היסוד למחלה אשר עליה מדובר בהלכה. רק כאשר כעבור כמה ימים או שבועות ייבלע הדם מהסביבה לאיברים, וכבר נעלם האודם, אפשר להניח שגורם המחלה אינו פועל כבר. ואז אפשר למול, כי אין כבר סכנת שטף דם. המוהל יוכל להוכיח בכך, כאשר הבדיקה ע"י לחץ הזכוכית תהיה שלילית, ז. א. שאחרי הלחץ נראה העור כעור כל הילודים הבריאים. (הגורם לאודם המועט, שאולי עוד היה בעור בלי לחץ הזכוכית, היה גודש דם בעורקים ולא מחלה).

איני יודע אם אפשר להשוות את הממצאים הרפואיים עם פרטי ההלכה. על כך ידונו מומחי ההלכה, פוסקי ההלכה²⁶. אין בדברי כי אם הצעת רופא מחוסרת כח הכרעה, כי אין מתפקידו של רופא להתליט החלטות הלכתיות. אם הרבנים המוסמכים יסכימו לדרך זו, תהיה בכך הקלה הגדולה למוהלים, שיוכלו להבחין בין-רגע אם האודם שלפניהם הוא אודם רגיל או "אדום ביותר".

ראינו שהרמב"ם השתמש בברייתא של ר' נתן²⁷ רק לביסוס ההלכה בענין

25 באנגלית: Glass Slide, בגרמנית: Object Traeger.

26 לפי הוראתו של הרב הג' ר' שלמה זלמן אויערבאך שליט"א אפשר לסמוך על הבדיקה שהצעתי, אם האדמימות היא כזאת שאינה יוצאת הרבה מגדר הרגיל. אך אם לדעת המוהל יצאה האדמימות בהרבה מגדר הרגיל, עליו לדחות את המילה.

27 ראה הערה 5.

הילד האדום, אבל הוא הניח בצד את אותו חלק מהברייתא שבו מדובר על סיפור האם על מיתתם של שני ילדיה הקודמים. בענין זה הולך הרמב"ם בעקבות הגמרא, שגם היא אינה מביאה את הברייתא אלא כהוכחה בענין האי ינוקא דסומק וכן, ושותקת כאן לגמרי בענין הדין של אחים שמתו מחמת מילה²⁸. ולפי זה קובע הרמב"ם: וכן אם היה אדום ביותר, כמי שצבעו אותו, אין מלין אותו עד שיבלע בו דמו, ויחזרו מראיו כשאר הקטנים, מפני שזה חולי הוא. הוא אינו מזכיר בהלכה זו כתנאי שמתו גם אחיו. משמע שדחיית מילתו היא רק בגלל מחלתו הוא. אולי אפשר להוסיף שהרמב"ם השתמש בחלק זה של הברייתא — סיפור האם על מיתת שני ילדיה הקודמים — בניסוח ההלכה השניה²⁹ בענין מתו אחיו מחמת מילה: אלא ממתינים לו עד שיגדל ויתחזק כוחו.

*

אשמח אם הצעתי תהיה בהתאם להלכה, ואזכה בכך לעזור במעט למוהלים בהחלטתם אם לדחות את המילה לזמן מה, או לקיים את המצוה של מילה בשמיני.

28 עליו מדובר ביבמות ס"ד ע"ב.

29 ראה הערה 12.

חלצתו חמה

על המשנה בשבתי "קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא" אומרת הגמרא :
אמר שמואל, חלצתו חמה נותנין לו כל ז' להברותו.² ובירושלמי יבמות³ מצאנו
מאמר אחר של שמואל : אפילו אחותו החמה שעה אחת, ממתנין לו עד שלושים
יום.

לכאורה לפנינו סתירה בין דברי שמואל שבבבלי לבין דבריו שבירושלמי.⁴
לפני שנדון בענין מבחינה רפואית, עלינו לשים לב להבדל בין התחלת החולי —
אחותו החמה, לבין סוף החולי — חלצתו חמה (רש"י שם : גשלף ממנו החולי,
ויצא מגופו). ולפי זה מדבר שמואל בבבלי על תינוק שהבריא ממחלתו, ולעומת
זאת הוא מדבר בירושלמי על תחילת מחלתו. ואם המאמרים מדברים על נושאים
שונים, אין הבבלי מוכרח לעסוק גם בענינו של הירושלמי, וגם אין הירושלמי
מוכרח לעסוק בהבראה שלאחרי המחלה.

ונשים לבנו לעוד נקודה. מוצאים אנחנו מפרשים במקומות שונים בש"ס
המגדירים "החמה" כמחלה מסויימת, ולא כחום סתם. הדברים מפורשים ב"שיטה
מקובצת" בענין ביקור חולים⁵ : חלצתו חמה — שנתרפא מאישתא צמירתא,
שקורין בלעז קאלטאל. גם רש"י⁶ מכיר מחלה מסויימת כזאת. הוא מדבר על "חולי

1 שבת קל"ז ע"א.

2 ע"י גם יבמות ע"א ע"א.

3 פ"ח, ה"א. בירושלמי שבת פ"ט ה"ח הגירסא: אחותו חמה ממתנין לו שלושים יום.

4 ע"י פני משה שם. וכן מטה לוי, ח"ב סי' נ"ב, ע' 118, ורנקורט ע"מ תרצ"ג. כרגיל
במקרה של מחלוקת בין הבבלי והירושלמי פוסקים את ההלכה לפי הבבלי, ולכן מובן
מדוע לא נזכרת בפוסקים תקופת שלושים יום להמתנה. במאמרי זה נעשה נסיון ללכת
בדרך אחרת, ע"מ להשלים בין הבבלי והירושלמי, בהסתמכי גם על נתונים רפואיים.
במחלוקת זו בין הבבלי והירושלמי ראה גם שו"ת מהר"ץ (צבי הירש חיות) סי' לט.

5 נדרים מ"א ע"א.

6 עבודה זרה כ"ח ע"א, ד"ה אישתא צמירתא.

חמה בלעז מלוי"ד", ומפרש: "צמירתא" — לשון שריפה וחמימות"⁷. ועוד מפרש רש"י שם⁸: "על ידי חולי ששמו חמה"⁹.

הרופאים מכירים מחלה, שהופעתה מתבטאת בעלית חום גבוה עם צמרמורת. החום עולה מאד באופן פתאומי, ואח"כ יש הפסקות בין עלית חום אחת לשניה. צורה כזאת של חום נקראת חום ספטי¹⁰. סיבתו היא זיהום בדם, ואצל ילדים הוא בא כרגיל כתוצאה מזיהום הטבור במוקד, אשר ממנו זורמים החיידקים לדם¹¹. הצמרמורת — שהיא התופעה הבולטת של המחלה — נגרמת, לפי תורת הרפואה, ע"י מגמת מרכז החום שבמוח ליצור חום באופן פתאומי. כאשר גורמי המחלה זורמים פתאום לתוך הדם, נלחם הגוף בפלישה הזאת — בין היתר — באמצעות יצירת חום, כי הסביבה החמה היא לרעת תנאי החיים של הגורמים הללו. אחרי שהחום פעל את פעולתו, שוב יורד החום למשך כמה שעות. וכאשר שוב מתחזקים גורמי המחלה, הגוף מפעיל שוב עלית חום עם צמרמורת. ה"משחק" הזה חוזר יום אחרי יום, במשך כשבוע או עוד יותר מזה, עד שהגוף מנצח סופית את גורמי המחלה (כרגיל חיידקים הנקראים סטרפטוקוקים וכד'), או ח"ו עד תבוסתו של הגוף. הסימן לנצחונו הסופי של הגוף על החיידקים — שהמחלה נתרפאה — הוא בהפסקת שורת עליות החום. ועכשיו מתחיל התינוק להבריא. תיאור זה של תהליך המחלה, עם סופה הרצוי, הוא — לפי דעתי כרופא — יסוד ההלכה של שמואל: חלצתו חמה — שיצאה מן הגוף — נותנים לו כל שבעה להברותו, ורק אז אנו יכולים להתיר את המילה.

בהלכה זו שמואל אינו מדבר על מספר הימים שבהם נמצאת המחלה בגוף. הוא רק אומר שאחר יציאתה מהגוף נותנים לו שבעה ימים להבראתו. לעומת זאת מלמד אותנו מאמרו השני של שמואל (בירושלמי) על משך המחלה — שלושים יום מהתחלתה ("אחזתו").

מלשון הירושלמי משתמע שלפי דבריו של שמואל יש למחלת "חמה" מעמד מיוחד בענין דחיית המילה. אפשר להבין זאת גם לפי השקפתנו הרפואית. כבר הזכרנו שכרגיל הסיבה לחום הספטי היא חדירת חיידקים דרך הטבור. אפילו אחרי

7 המלה "אישתא" מלמדת כבר על מחלת חום. הכינוי "צמירתא" מרמז על כך שלא מדובר על חום סתם, המופיע בהרבה מחלות, אלא על חום בולט — צמרמורת. גם "הערוך" (ערך צמר) מתרגם צמירתא — צמרמורת.

8 ד"ה פרוונקא דאישתא הוא.

9 אין ברצוני לקבוע שכל מקום שנוצר "חמה" בש"ס מדובר על המחלה המסוימת הזאת. אנו מוצאים גם "אחזתו חמה" במובן של חום סתם, כמו בב"מ ע"ז ע"א, בענין אונס של שומר.

10 ספטיס, Sepsis אלה.

11 באמצעות הטיפול החדש באנטיביוטיקה וכד' נאבדה כמעט מחלה זו בימינו.

שהחום כבר עבר, ישנה תמיד האפשרות שחיידיקים יישארו במוקד הטבור שקטים וטמונים, ולאחר זמן מה הם יכולים להתפרץ שוב. לפי גסיונו של הרופא הדגול, שמואל האמורא, יש להתחשב באפשרות כזאת שלוש יום מפרוץ המחלה — אחזתו החמה — אפילו אם התקף החום היה רק שעה אחת. בימי ההמתנה האלה, אין סימני המחלה — חום וצמרמורת — ניכרים תמיד. ואף על פי כן אין הרופא יכול לאשר את בריאותו של התינוק, והוא ימליץ לדחות את המילה, כי דוקא ע"י המילה יכולה המחלה שוב להתפרץ. המילה תהיה רק מותרת, אם אחרי שלושים יום של המתנה מתחילת המחלה אין עוד חום בגוף — כדברי שמואל בירושלמי — וחלצתו חמה כבר זה שבעה ימים של הבראה — כדברי שמואל בבבלי. כך גם הרופאים יבינו את המעמד המיוחד של הספסים בדיני מילה.

אולי אפשר למצוא רמז לרעיון שמחלת ה"חמה" היא יוצאת מן הכלל גם בדברי הירושלמי. אחרי שהובא שם הדין הכללי שאין מלין קטן חולה עד שיבריא, מוסיף שם שמואל שבמחלת "חמה" יש לנהוג בזהירות מיוחדת: המתנה של שלושים יום אחרי פרוץ המחלה, שבהם התינוק עדיין מסוכן.

הוראתו זו של שמואל לא נתקבלה בפירוש בהלכות מילה, ולפי השערותנו — בצדק. כי לפי דברינו אין בדבריו אלא הבעת דיעה רפואית גרידא. באותם הימים אין המחלה גלויה, אלא היא רק נמצאת בגוף בכח, ולא בפועל, וזהו מצב העלול לגרום לסכנה. ולכן הוראה זו היא בכלל הגדול של פיקוח נפש הדוחה מילה. הרמב"ם כבר פסק¹²: חולה אין מלין אותו עד שיבריא וכו', וא"כ מה הוא מוסיף בסוף דבריו¹³: אין מלין אלא ולד שאין בו שום חולי? אולי הוא רוצה להוסיף ולרמוז על סיבות רפואיות כאלו וכיוצא בהן. וכך הוא מסיים שם: שסכנת נפשות דוחה את הכל.

* *

*

לידיעת תהליך מחלת ה"חמה" יש חשיבות יתירה גם אצל צורה אחרת של המחלה. צורה זו שונה מאותה מחלה שדיברנו עליה עד הנה בענין הילוד בנוגע למילתו. גם בצורה השניה מופיעים אותם סימנים — עלית חום גבוה פתאומית עם צמרמורת, והפסקות בין שיאי החום. צורה זו אינה מופיעה אצל ילודים, אלא דוקא אצל אנשים מבוגרים. אצלם לא נגרם זיהום הדם ע"י חיידיקים (כגון סטרפטוקוקים וכד') אלא ע"י גורמי מחלה אחרים — טפילים, בעלי חיים קטנים בני תא אחד. ישנם חרקים המעבירים בעקיצותיהם את הזיהום לדם האדם. חרקים כאלה חיים בביצות.

בעלי חיים קטנטנים כאלו ידועים לנו היום כגורמי מחלת הקדחת¹⁴, שסימנה המובהק הוא: התקפות חום גבוה מלוות צמרמורת, עם הפסקות ביניים בנות יום או יומיים, ולפעמים אפילו בנות שלושה ימים¹⁵. יש להניח שגם בימים קדומים היו מחלות דומות¹⁶. כנראה מבדיל ר' אברהם אבן עזרא¹⁷ בין קדחת לדלקת לפי מספר ימי הפסקת החום. מטבעם של המחלות האלו שזיהום הדם עם תופעותיו נמשך זמן רב, שבועות וחדשים. לעתים יש בהן הפסקות ארוכות יותר בין ההתקפים. בימי ההפסקות המחלה כאילו טמונה ונסתרת בגוף ללא סימנים חיצוניים, כפי שראינו למעלה גם במחלת הילודים.

* * *

להשערי הרפואית על תהליך מחלת ה"חמה" וצורותיה השונות ישנם כמה יתרונות, מלבד ליסוד המדעי-רפואי שבה. א. אין עוד סתירה בין שני מאמריו של שמואל, זה שבבלי וזה שבירושלמי. ולכן אין גם צורך לפסוק כבבלי בניגוד לירושלמי. אין ביניהם ניגוד, אלא הם עונים על שאלות שונות לגמרי. בירושלמי עוסק שמואל בשאלה, כמה זמן מתחילת המחלה יש עוד להתחשב באפשרות של התלקחותה — לפי ההערכה הרפואית. בבבלי מדובר בהלכה הקובעת שאחר גמר המחלה נותנים לתינוק שבוע להבראתו.

ב. שינוי הלשון — חלצתו חמה ואחזתו חמה — מוצא כך את פירושו הפשוט, כפי שהזכרנו כבר. "חלצתו חמה" הוא סוף ימי המחלה, וממנו מתחילים ימי ההבראה. "אחזתו חמה" הוא תחילת המחלה, וידיעתה חשובה לשם המתנה כנ"ל. ג. לפי זה אין גם לתמוה, שההלכה לדחות את המילה עד אחר ימי ההבראה — שנתקבלה בהלכות מילה כבמקורה בבבלי — אינה מצטמצמת דוקא במחלת ה"חמה", אלא מועברת גם למחלות רציניות אחרות — וכיוצא בחולי זה, כדברי הרמב"ם. כי בכל מחלה רצינית נחוצה הבראה אחרי המחלה, כדי שהתינוק יהיה ראוי למילה, אבל לא כן בהערכה הרפואית של המתנת שלושים יום מיום פרוץ המחלה, התלויה רק בטיבה של ה"חמה", ולכן אינה מסתעפת גם למחלות אחרות. והיות ואין זה ענין הלכתי, יכולים אנו לחשוב שבשינוי העתים תשתנה גם ההערכה

14. Malaria

15. Febris intermittens

16. כנראה נמצאת ביניהם המחלה שהוזכה למעלה, קאלטאל (אשתא צמרמור).

17. בפירושו לדברים כ"ח, כ"ב.

הרפואית, למשל בהתחשב בתרופות חדישות העשויות לקצר את תקופת החמתנה, והפוסקים בתקופות שונות ימליצו גם על תקופות המתנה שונות. בכל אופן לא נזכרת בהלכה תקופת המתנה של שלושים יום מיום פרוץ המחלה.

ד. דברינו על הצורה השניה של ה"חמה" אצל המבוגרים יוכלו גם להסביר לנו גמרא אחרת בענין ביקור חולים¹⁸: אמר שמואל, אין מבקרים את החולה אלא למי שחלצתו חמה. לכאורא קשה להבין, מדוע אין מבקרים את החולה אלא אחרי שהחום כבר יצא מגופו, ז. א. אחרי שכבר נתרפא. כדי למנוע קושיא זו מפרש הר"ן פירוש אחר ל"חלצתו חמה" מפירושי המפרשים שהזכרנו לעיל. לפי פירושו לא גשלף החום מהגוף — כדברי רש"י — אלא, להיפך, הוא אחז אותו, ואז יש לבקר את החולה. ואלו דבריו¹⁹: שחלצתו — שלבשתו חמה, כאדם המזדיין, שע"י כלי זיין שעליו נקרא חלוץ.

אבל לפי הידיעות הרפואיות על תהליך מחלת "חמה" בצורתה השניה שביררנו לעיל, אין הכרח לעזוב בסוגיא זו את דרכו של רש"י. במחלה ההיא יש התקפות של חום והפסקות ביניהם. הוראתו של שמואל היא לא לבקר את החולה בעת התקפת חום גבוה עם צמרמורת, כי ביקור כזה יכול להטרידו. על המבקר לחכות עד עבור תקופת החום — כאשר "חלצתו חמה", שהחום יצא מגופו²⁰. גם הרופאים היו מסכימים לעצה זו. הסבר זה מתאים גם למושג "חלצתו חמה" שבהלכות מילה, אשר בהם מדובר על ההבראה שלאחרי המחלה.

ועוד, דברי הר"ן קשה להבינם. כי איך נוכל להניח שפעם — במסכת נדרים — הוא מפרש "חלצתו חמה" = לבשתו חמה, והוא תחילת החום, ומאידך הוא יהיה מוכרח לפרש — במסכת שבת — בהלכות מילה "חלצתו חמה" = סוף המחלה, כי הרי שם מדובר במפורש על ההבראה שלאחרי המחלה. ואם יעלה על דעתך להסביר שגם בהלכות מילה מדובר על תחילת המחלה, נצטרך לפרש כך: חלצתו חמה — אם תינזק חלה בחום — נותנים לו כל שבעה להברותו — יש להמתין לו שבעה ימים אחרי ריפוי המחלה להבראתו. וזאת היו צריכים לומר בפירוש, כי בלי זה, העיקר חסר מן הספר.

סוף דבר: ידיעותינו הרפואיות יכולות להיות בעזרנו בהבנת דברי חז"ל.

18 נדרים מ"א, ע"א.

19 שם. ועי' במטה לוי (הערה 4) ע' 119, הכותב שהר"ן נשאר "כמעט יחיד ומיוחד בפירוש זה". ועי' גם בהמשך דברי "שיטה מקובצת" (הערה 5).

20 והשוה גם רמב"ם הלכות אבל פי"ד, ה"ה. וכן יורה דעה של"ה סעיף ח'. ועי' גם דברי רמב"ן ב"תורת האדם" (שער המיחוש): הלכך היכא דתקיף ליה עלמא, בין באישתא בין בשאר חליים, וקשה ליה דיבורא, אין מבקרין אותו לפניו וכו'.

בגדר דין ופשרה *

אמנם כל זה במקום שמוטל עלינו לעשות דין דאין לנו לעשות פשרה, אבל במקום שיש לנו לעשות פשרה ורשאים אנו בכך, אנחנו רואים בזה מצוה שיש בה להרבות שלום וריעות ובזה מצאנו שיפה כחה של פשרה יותר מהדין. וכן הוא לשון הרמב"ם פכ"ב מהל' סנהדרין ה"ו, יפה כח פשרה מכח הדין בשני הדיוטות שדנו אין דניהן דין, ויש לבע"ד לחזור בהן ואם עשו פשרה וקנו מידם אין יכולים לחזור בהם, עיי"ש. ובגמוק"י על הרי"ף כ' דשניים לאו דוקא אלא ה"ה בחד גמי עיי"ש, וכן הרדב"ז כ' בדברי הרמב"ם והא דנקט ואם עשו פשרה וכו', משום רישא דשניים שדנו נקט אבל ה"ה בא' שעשה פשרה וקנו מידו וכו', וכן דעת הגהמ"י בש"י הרמב"ם עיי"ש, ודלא כהב"י דלא ס"ל הכי בש"י הרמב"ם, והיינו דפסק גמי בשו"ע סי' י"ב ס"ז, דפשרה דוקא בשניים עיי"ש, (ועיין עוד מש"כ הרשב"א (ח"ו שו"ת קע"ח) בהא דיפה כח פשרה מכח הדין דאילו פשרה דינה בשנים וכו' עיי"ש), ומשום יפוי כח דפשרה א"ש סברת האלשיך (הביאו במרגלית הים בסוגיין אות ט"ו) דלמשפט צריך מתינות ושמירה אבל צדקה צריך לעשות בזריזות עיי"ש.

אלא שראיתי בזה דבר חדש להיד רמה בריש פ' א' דיני ממונות (ל"ב:) על הא דתניא צדק צדק תרדוף א' לדין וא' לפשרה, שכ' וז"ל תניא צדק צדק תרדוף וכתוב בצדק תשפוט עמיתך, א' לדין — בצדק תשפוט עמיתך דהכי משמע לישנא דתשפוט גבי דינא קאי כדכתיב ושפטתם צדק, צדק את הדין ואח"כ חתכהו. (לעיל ז':) וא' לפשרה, צדק צדק תרדוף ומדלא כתיב בה לשון משפט ש"מ גבי פשרה קאי והאי דכתיב חד צדק גבי דין ותרי גבי פשרה משום דדין לא בעי עיונא וצילותא כולי האי אלא למיפסקיה אליבא דהלכתא וליכא למיחש שמא יחייב את הזכאי ויזכה את החייב. אבל פשרה צריכה עיונא טפי ולעיין לפי שיקול הדעת ולראות מי מהן

אומר אמת ועל מי ראוי להחמיר יותר ואית דמפרשי דכי קאמרינן א' לדין וא' לפשרה תרוויהו אקרא דצדק צדק תרדוף קא, כלומר דאצטריך למיכתב ביה צדק צדק תרי זימני א' לדין וא' לפשרה כלומר צדק דין שלך, צדק פשרה שלך, הנה היד רמה החמיר בפשרה יותר מהדין ויוצא לדבריו דבפשרה מתקשים הדיינים יותר מהדין וזה דבר קשה בסברא וגם סותר למש"כ בזה האלשיך דפשרה עושים בזריות דלדברי היד רמה צריך עיון גדול בפשרה יותר מהדין, ואמנם לעיקר הטעם שאין פשרה במקום דין נר' שגשאר כנ"ל משום זילותא דדין (ודבי דינא לפי הברכ"י) אבל בסיבת הפשרה וטעמה הוא דאיכא לחלוקי בין דברי היד רמה לדברי האלשיך (ויבואר עוד להלן מהו גדר מחלוקתם). והנה גי' זו דהיד רמה אינה מפורשת לפנינו בברייתא בסוגיין, דלפנינו בסוגיא איתא דר"ל רמי כתיב בצדק תשפוט עמיתך, וכתיב צדק צדק תרדוף. הא כיצד, כאן בדין מרומה כאן בדין שאין מרומה. רב אשי אמר מתני' כדשניין, קראי א' לדין וא' לפשרה, כדתניא צדק צדק תרדוף א' לדין וא' לפשרה, הרי ליישב התרי קראי כדברי היד רמה נאמר בסוגיין רק ברב אשי אבל לא בברייתא, ונר' דהיד רמה הי' לו גי' אחרת בברייתא, והאית דמפרשי שכ' אתי לפי גירסתינו וכן מפרש בה רש"י ד"ה אבל קראי דרמי להו ר"ל לא קשו דצדק צדק לאו לדרישה ולחקירה אתי אלא צדק דין שלך. וצדק פשרה שלך לפי ראות עיניך ולא תרדוף את הא' יותר מחבירו. (אמנם מל' הר"ח משמע כגי' היד רמה עיי"ש), ובשו"ע סי' י"ב ס"ב פסק וכשם שמוזהר שלא להטות הדין כך מוזהר שלא יטה הפשרה לא' יותר מחבירו ומקורה בברייתא הנ"ל דצדק צדק תרדוף א' לדין וא' לפשרה. וכ"כ הסמ"ע. ובבה"ג עיי"ש. ובתורה תמימה ריש פר' שופטים הביא פרש"י בסנהדרין (ו') גבי הא דמקשינן פשרה לדין שכ' דכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה (ש"ב ח') ואמרינן שם דזה פשרה דאיתקש למשפט עכ"ל, וכ' ע"ז ותמה אני שלא הביא מפסוק שלפנינו צדק צדק תרדוף ומוקמינן א' לדין וא' לפשרה ופ' זה בדיינים כתיב וצ"ע. ונר' ליישב תמיהתו דכאן ילפינן רק צדק את הדין וצדק את הפשרה אבל לא הוקשו אהדדי לכל מילי, משא"כ שם שדוד הי' עושה שניהם כדכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה דהוקשו אהדדי, ולפי גי' היד רמה א"ש טפי דפסוק זה דצדק צדק תרדוף כולו בפשרה נאמר, אבל עכ"פ גם בל"ז א"ש כנ"ל דצדק צדק תרדוף לא מפורש בו דין ופשרה אלא אנחנו מבארים את הכפל, אבל הא דדוד עושה משפט וצדקה מבואר טפי די' בהם היקישא.

וראיתי דבר חדש בדינא דפשרה לגבי שכר ב"ד בשו"ת שבות יעקב סי' קמ"ב שהתיר לקחת שכר הדיינים מהאי טעמא דהיום אינם יכולים לדון דיני תורה אלא פשרה וזה לא נקרא נוטל שכר לדון, ורציתי להביא רא"י לדבריו מהא דכ' הנמוק"י

בחז"ה בסוגיא דנסכא (לה.) דבשודא דדייני מותר לקחת שוחדא. והסתמך על הירושלמי עיי"ש. והיינו משום שזה אינו דין (וזה דלא כהתוס' והרא"ש דס"ל בסוגיין בהא דשודא דאסור לו לקחת שכר לדון דדייני בטלים) וגר' דאפי' להתוס' והרא"ש בפשרה מותר לקחת שכר, דדוקא בשודא דדייני אסרו דאפי' שפי' דשודא היינו למי שירצה הדיין לתת מ"מ אין זה כספו הפרטי שיהי' מותר לקחת בעדו שוחדא, אלא דזכות יש לדיין לתת למי שירצה אבל עכ"פ שודא דדייני זה בעצמו דין, ופסק ב"ד הוא ולכן אם דיין לוקח כסף לתת למי שירצה הגם שאין חסרון בזה מצד נטיית השודא, דהרי הדיין למי שמטהו לבו נותן וכההיא ראייה דהביא הנמוק"י לשי' מעולא חברין עיי"ש, מ"מ מיקרי האי דיינא נוטל שכר לדון דקיי"ל שדייני בטלים, ובזה א"ש דאפי' לדעת התוס' דס"ל דבשודא הוי נוטל שכר לדון היינו משום שזה עכ"פ דין הוא משא"כ פשרה דבזה לא נאמר נוטל שכר לדון, אמנם נר' עכ"פ גם בפשרה אסור לקחת שוחדא מאחד דהרי נפסק שכמו שצריך ליזהר שלא יטה הדין, כך צריך ליזהר שלא יטה הפשרה, אלא שיטול מהם בשוה, ובזה נר' דאפי' לדברי היד רמה הנ"ל דס"ל דפשרה בעיא צילותא יותר מדין מ"מ לאו דינא הוא ומותר לקחת בזה שכר הדיינים ולא מיקרי נוטל שכר לדון, והיינו אפי' שכר דיינות ממש ולא רק שכר בטלה דמוכת, דמתירים בזה אפי' בדין תורה כידוע.

והנה בהכרח צ"ל דשודא דדייני אין זה פשרה כלל, ואפי' במקום שאין לנו ברירה וחייבים לפסק שודא דדייני או יחלוקו אין זה דין דפשרה דתלויה בטענותיהם ויש בה גם ענין שלא יטה הפשרה לא' יותר מחבירו, וגדר זה הוא תשובה למה שהק' בזה בתורה תמימה פר' שופטים (אות פ"ד) על דברי הגמ' בריש א' דיני ממונות צדק צדק תרדוף וכו', כיצד שתי ספינות שפגעו זו בזו אם עוברות שתיהן וכו', הטל פשרה ביניהן וכו', ופשרה זו הרי אינה פשרה סתם שאפשר גם לעשות דין וגם לעשות פשרה. אלא הכרחית, ולמה לא הביאה הגמ' מאותן המבוארות בכ"מ בגמ' כמו בכתובות (צה.) וחזרין חלילה עד שיעשו פשרה ביניהן ובשבועות (מה.) היו שניהם חשודים יחלוקו, וכן בכ"מ דפסקינן יחלוקו ושודא דדייני וכו' עיי"ש ולפי הנ"ל א"ש דהטל פשרה ביניהן היינו כמו שפי' שם בעצמו דזה תלוי במי יש לחוש יותר לסיבת צרכים או א' שיש לה סיבה מסחרית יותר וכדומה, דבל"ז לא מיקרי הטל פשרה ביניהן, ולפ"ז הרי שיש מקום לטוען ונטען. ועושין להם פשרה הגם שמצד הדין לא צריך להיות אכפת לן מחשבונותיו של חברו ולכן אפי' שא"א לעשות דין הרי זו צורה רגילה של פשרה, אבל שאר הצדדים הם מכח דין או סוג של פשרה שאין בו טוען ונטען ודו"ק.

ב

טורה הדיין וטובת העם

ועתה עלינו לברר מה טעמה של פשרה, האם נתקנה בעיקר לטובת הדיין או לטובת העם (ואין השאלה באיזה מקרים עושים הפשרה, אלא טובת מי יש במעשה הפשרה) ובפשטות נר' שיש בה טובת הדיין בעיקר משום חומרת הדין שקשה מאד לדון דין תורה שמא לא יכוון לאמת, ויחטיא את המטרה לדון דין אמת לאמיתו, והוא עוון פלילי, לכן יש לבחור יותר בפשרה, נמצא שהיא בעקרה באה לטובת הדיין, אלא שעם כ"ז לא הותרה הרצועה לעבור לגמרי על הדין שלא יהי' בבחינת דייני דחצצי, אלא צריך ליוהר לצדק גם את הפשרה שלא יטה הפשרה אל א' יותר מחבירו, וכן חזינן מל' הטור בסי' י"ב שכ' שם משם ספר המצוות, צריכין הדיינים להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה כי מאד נתמעטו הלבבות, וגרסינן בירושלמי פ"ק דסנהדרין בימי רשב"י בטלו דיני ממונות (כגי' הגר"א) אמר רשב"י לית דחכים בדין וכו' עיי"ש, הרי שמוטל על הדיינים להשתמט מלדון דין תורה. וכהא דמובא שם נמי בר"י בן חלפתא שאמר להם איני יודע לדון לכם דין תורה עיי"ש, וכן מצאנו בתלמודין גמ' (ז.) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן לעולם יראה דיינן עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו וכו'. דרש ר' יאשיה ואיתימא רב נחמן בר יצחק מאי דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט, והצילו גזול מיד עושק, וכי בבוקר דנין וכל היום אין דנין אלא אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו, וכן שם רב כי הוה אתי לבי דינא אמר הכי ברעות נפשיה לקטלא נפוק וצבי ביתיה לית הוא עביד וריקן לביתיה עייל, ולואי שתהא ביאה כיציאה הנה אלו הם דוגמאות על פחד המשפט והדין, שיש פחד בשעת הפסק דהיינו שצריך לפחד בשעת הפסק שלא יראה את הענין באור לא נכון. וצריך ללבן את הפסק בשעת המשא ומתן עד שיתברר לו כבוקר וגם צריך לפחד אחר הפסק, אולי הי' בו איזה שגיאה וכהא דרב, ומכח כ"ז נר' שבחרו בפשרה, וזהו בודאי הטעם של ר' יוסי בן חלפתא הנ"ל בטור משם הירושלמי, ומקורו פ"א דסנהדרין, ר' יוסי בן חלפתא אתו תרין בר נש מידון קומוי א"ל ע"מ שתדיננו דין תורה. אמר לון, אני איני יודע דין תורה אלא יודע מחשבות יפרע מאותן האנשים מקבלין עליכון מה דקא אמר לכון, הרי מפורש נר' שכוונתו שאפי' ישגה וידון אותם לפי הבנתו הם מקבלין ע"ע את דינו, וא"כ נר' דלפשרה התכוון, או עכ"פ הן לדין והן לפשר. רק לא רצה שיהא ממש עפ"י דין תורה דבזה אפי' אם ישגה בכל דהו נמצא עיקול הדין, וגם מיקרי גזול, וכן נר' ברור שהטור הבין שר"י בן חלפתא רצה לעשות להם פשרה שהולך לו יותר קל וזה מתאים עפ"י מה שהבאנו לעיל שהדין תורה שייך להקב"ה כאמור כי המשפט לאלקים הוא,

והכוונה אפ"ל כפשוטו מתייחס לאלקים, (מחוץ למה שהאדם ידע את האלקים במשפט נר' הביאור שזה מתייחס לאלקים שהוא היודע את המשפט ויודע את המחשבות) אבל הפשרה מתייחסת יותר לדיין, והיינו שאמר להן "מקבלין עליכון מה דקא אמר לכו"ן" ומכח זה מובן מאי דאיתא שם בימי שמעון בן שטח ניטלו דיגי ממונות, אמר רשב"י בריך רחמנא דליכא חכים מידון (ועיין בביאור הגר"א שיש לו בזה גי' אחרת בחו"מ סי' י"ב סק"ל) הרי שמח שלא ידונו דין תורה. וזה נר' ברור בשביל הדיין, לטובת הדיין שאיננו יכול לדון דין תורה.

אמנם נר' לכא' כ"ז רק לפי מה שאמרנו שהפשרה יותר קלה מן הדין כדברי האלשיך הנ"ל שהיא נעשית בזריזות וצדקה יש בה אבל לפי דברי הרמ"ה דס"ל דבעי' שיקול דעת טפי, ובעיא צילותא יתירתא, א"כ אין בזה טובת הדיין כלל, כי הרי כאן הוא צריך זהירות יתירה, וג"כ הוא צריך לזהר שלא יטה הפשרה כמו הדין וזה ילך לו יותר קשה כדברי הרמ"ה ואם כי נר' דלא ס"ל שהפשרה היא לטובת הדיין אלא לטובת הבעל דין כמו שנכתוב בסמוך, מ"מ פשטות לשון הירושלמי מוכח דלטובת הדיין נעשית הפשרה אבל הסוגיות בבבלי אפשר לומר שזה נאמר על הפשרה שהיא ג"כ כעין דין, ונזהר בה שלא יטה וגם בה נאמר צדק צדק תרדוף, צדק כפול, אבל לשון הירושלמי קשה לשי' זו ואפי' בר"י בן חלפתא אפשר לדחוק דמקבלין עליכון היינו שימחלו לו אם יטעה אבל לא שיעשה להם פשרה, ואין פירושו כמו שהבין הטור, מ"מ המאמר דרשב"י מוכח טפי שבוה שניטלו הדינן שמח משום דלית מי שיכול לדון דין תורה, אבל משמע שפשרה היו דנין כי א"א לומר שום פשרה לא היו עושין ובוה נר' דהגם דהיד רמה ס"ל שהפשרה יותר קשה מן הדין אבל עכ"פ אין חומרת השגיאה בה קשה כדין דבפשרה יש בה כעין "מחילה" לדיין אם ישגה משא"כ בדין תורה. (וכמו שיתבאר לקמן בגדר הפשרה) ובוה נר' דהגם דגם בדין תורה שייך לעשות מחילה אבל עיקרו של דין היינו שאין מחילה אלא לעמוד בכל תוקף על חומר הדין ולכן בדין נאמר "יקוב הדין את ההר" ובוה אה"נ אם ירצו למחול לדיין אם ישגה לא יענש, אבל שוב אין כאן דין תורה ממש שבו צריך להיות יקוב הדין את ההר, משא"כ בכל פשרה דסתמה ויתור, וגם נר' לחלק בגדר דויתור בדין לויתור דמחילה, דבדין, הויתור אפי' אם יעשה, לדיין נעשה, שמוותרים לו ע"ז שלא כוון את הדין וכן אפ"ל בר"י בן חלפתא ולפ"ז דינא פסק להון ולא פשרה, אלא לא רצה להתחייב אם ישגה, אבל בפשרה המחילה נעשית לבע"ד שכ"א מוכן לוותר מקצת משלו לחבירו עפ"י עצת הדיין, וא"כ לפ"ז הגם דהפשרה בעיא צילותא יתירתא שלא יטה בה לא יותר מחבירו מ"מ נר' שעל הדין נענשים ובוה אה"נ דגם הרמ"ה יודה דהפשרה יש בה קולא לטובת הדיין. עפ"י חומרתה.

אמנם נר' להוכיח שהפשרה לא נעשית רק לטובת הדיין אלא גם לטובת הבע"ד, והוא בכדי להרבות שלום ביניהם והיינו גם באופן שהי' מקום אפי' לעשות דין אמת לאמיתו שאין שום חשש להטיית הדין מ"מ להרבות שלום ביניהם היתה נעשית הפשרה כי היוצא מב"ד חייב קשה לו הדבר עד מאד, וע"י הפשרה נעשה שלום בין הבע"ד, וראי' לזה מאהרן דלכא' צ"ב מה טעמו שהי' נכנס לעשות פשרה הרי הי' משרבע"ה, וכי רצה להקל עליו, והרי בודאי במשה רבינו לא שייך ענין של פשרה אלא דין, א"כ במקום שיש דין ואין שום חשש להטיית הדין מה הי' תפקידו של אהרן בעשיית פשרות וגם אפי' לר"א בנו של ריה"ג דאמר אסור לבצוע, שיבח עובדא דאהרן בזה שהי' מרבה שלום, וא"כ לפ"ז יוצא ברור שהפשרה היא לטובת הנשפטים להרבות שלום וריעות ביניהם, ובזה נוכל לומר דגם ריב"ק דס"ל מצוה לעשות פשרה דאמרינן להו אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו. הרי היא ג"כ בכדי להרבות שלום ביניהם, ונמצא נעשית הפשרה לטובת הבע"ד, (ועיין לקמן שמכאן יש ראי' לדברי הריא"ז דס"ל דיש לדיין לעשות פשרה גם אחרי גמ"ד דנר' ברור דזה רק לטובת הבע"ד. והגם שרבים חלקו עליו לענ"ד יש לו ראיה מכאן שיש בפשרה גם טובת העם) וכ"ז שייך בפשרה במקום דין כגון הא דאהרון דיש דין ועכ"ז הוא השתדל בפשרה למען השלום, אבל יש פשרה שהיא הכרחית כגון הא דריש א' דיני ממונות, בב' ספינות עוברות וכו', דלא הי' שם מקום לדון כלל אלא לעשות פשרה, והיא פשרה כעין דין אבל עכ"פ פשרה היא דשם בודאי אם נסתלק ולא נעשה להם דין יש חשש גדול למריבות וסכנות ושם בודאי נגלה הדבר שהפשרה היא בעיקר לבעלי דינין. נמצא במסקנת הדברים ששבח הפשרה כולל תרתי הדיינים והבע"ד, ועפ"ז נתיישב לי מה שתמהתי הרבה על בעל העמק שאלה בפר' משפטים שכ' בתו"ד שגם משה הי' גוהג לומר דינא בעיתו או פשרה בעיתו וזה תמוה דהרי אצלו הי' הדין ברור ולא שייך שם שום הטייה, ועפ"י הנ"ל א"ש דאולי להרבות שלום אם היו רוצים בפשרה עשה להם פשרה [אכן לעיקרו של ענין יש לי הרבה מה לפקפק בזה ולכן ראיתי להציג כמה הערות בזה א] נר' דאצל משרבע"ה הוי בבחינת גמ"ד, ובעיקר לשי' התוס' דלא הי' לו שום ספק בבירור הסופי של המשפט (ובנקודה זו יש להאריך הרבה על כוונתו של משרבע"ה בפסק דין אם זה לא בגדר דלא בשמים היא, ושמע טענותיהם של כל א' וא' ודן ונשא ונתן בזה ככל דיין, או הוי אצלו כאספקלריה המאירה וממילא מוחלט אצלו הדין ואכמ"ל). (ב) מעלתו היתה "יקוב הדין את ההר", (ג) מי שניגש אליו ולא לאהרן הרי כנר' שרוצה בדין].

ג

מצוה בפשרה או הר"ז משובח

והשתא אתינן לברר אם בעצם מעשה הפשרה איכא מצוה או רק שבח הוא לדיינים שיעשו פשרה או שיש להם זכות רק להצעה גרידא, והנה מדברי הגמ' דקאמר בהא דר"ה דאמרינן להו אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו, נר' שזה רק הצעה בעלמא וזה בארנו להלכה בשי' ריב"ק ויוצא דלת"ק ור"ש בן מנסיא וכ"ש לר"א בנו של ריה"ג, אין מקום לדיין להציע פשרה ואיסור בדבר איכא, וא"כ כל המצוה דריב"ק היינו רק להציע ואפי' בהצעתו שפותח להם בפשרה מקדים ואומר להם אי דינא בעיתו, נמצא לכא' שאין במעשה הפשרה שום מצוה, וא"כ יוצא דכל מצות הצעת פשרה היינו רק בשביל תוצאותיה לטובת הדיין דאולי יטעה בדין ולטובת הבע"ד להרבות שלום ביניהם, אבל מעשה הדין שדנין אותו לאמתו מצותו יותר גדולה ממעשה הפשרה ולכן אפי' שהשתמטו גדולים מדין היינו רק מפני חומרתו, אבל לא שבעצם מעשה הפשרה איכא מצוה, ואם היינו אומרים שהפשרה גופה מצוה נמצא טעם שלישי בפשרה שלא רק מפני חומר הדין וטובת הבע"ד להרבות שלום, אלא מצוה נמי איכא יותר מדין, ומריהטא דסוגיא נר' שאין במעשה הפשרה משום מצוה כנ"ל, והנה לשון הרמב"ם בפכ"ב מהל' סנהדרין הל' ד' מצוה לומר לבע"ד בתחילה, בדין אתן רוצים או בפשרה אם רצו בפשרה עושין ביניהן פשרה דכל ב"ד שעושין פשרה "תמיד" הר"ז משובח ועליו נאמר משפט שלום, שפטו בשעריכם וכו', וכן בדוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה. לכל עמו, איזהו משפט שיש עמו צדקה הוי אומר זהו ביצוע, והיא הפשרה וכו' עיי"ש. הרי מבואר ברמב"ם שלא רק שמצוה להציע פשרה לבע"ד, כמו שהתחיל לומר בראשית דבריו, אלא שהב"ד העושין פשרה, תמיד "הר"ז משובח" ולכא' נר' דס"ל שיש מצוה בעצם מעשה הפשרה, ובזה היא עדיפה תמיד מהדין, ולכן צריך להשתדל למענה. וזה לכא' נדחה בגמ', דריב"ק סתם ואמר מצוה בפשרה, ודחתה הגמ' מאי מצוה היינו אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו, משמע שיש כאן רק מצוה להציע להם כנ"ל ומוזה נר' בהכרח שיש "מצוה" ויש הר"ז "משובח", ובזה יוצא דאה"נ עצם הפשרה איננה מצוה, ולכן הגמ' דחתה שאין מצוה בפשרה אלא מצוה למימר להו אי דינא בעיתו וכו'. כי לעשות דין אמת לאמיתו זה מצוה גדולה כנ"ל ואין עדיפות בפשרה מכח המצוה, כי הרי הדין דין אמת לאמיתו שותף עם הקב"ה במעשה בראשית, אלא שכוונת הרמב"ם להר"ז "משובח" משום שע"י הפשרה פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא, וכדברי התנא באבות פ"ד מ"ז, ר' ישמעאל אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא. ופרש"י החושך עצמו מן הדין שאינו רוצה לישוב בדין אא"כ מתפשרין וע"ז הרי הוא לומד את זה על פשרה ויוצא

שצריך להשתדל בה (ויש מה לדקדק שם בלשון רש"י ואכמ"ל), ועיין בפי' רבינו יונה. וראיתי לרבינו בחיי שפירשה על פשרה כדברינו והדגיש שם ב' הדברים גם על בע"ד שלא ישנאו זא"ן, וגם הדיינים, שקשה להם לפסוק לדין תורה, והיינו שיש טובה לשניהם, (כדברינו הנ"ל) וגם כנ"ל שע"י הפשרה מרבה שלום בין איש לחבירו עיי"ש, ולכן כדין כ' הרמב"ם דהר"ז משובח כי זה יותר עדיף בכמה בחינות מן הדין כנ"ל. אם כי עצם הפשרה איננה מצוה, וזה בעצמו שהר"ז "משובח" לומד הרמב"ם מהפסוק של אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם שאין זה חוזר על המצוה לומר להם דינא בעיתו וכו', אלא ע"ז שאחרי שמסכימים לעשות פשרה ועושין להם פשרה והיינו "משפט שלום" שיש שבח לעשותו, וממילא צריך להשתדל ע"ז היות והר"ז משובח מי שעושה פשרה תמיד, וכנ"ל.

והנה בקרית ספר על הרמב"ם לא הוזכר כאן ענין של מצוה לומר להו וכו' כלל אלא כתב ב"ד שעושין פשרה הר"ז משובח וע"ז נאמר משפט שלום ומשפט צדקה וכו'. וקודם גמ"ד מצוה לבצוע כת"ק הרי רק העיר לנו דהא דקיי"ל דהלכה כריב"ק היינו כת"ק דס"ל דלאחר שנגמר הדין אסור לבצוע הא לפני כן, לא רק רשאי אלא מצוה לבצוע, וכמו שבארנו לעיל בדבריהם אלא דיוצא מדבריו דת"ק נמי על מצוה לבצוע לפני גמ"ד, וזה היפך סוגיין דאמר' דלת"ק רשות ולריב"ק מצוה והיינו דאיכא בינייהו, ולשונו צ"ע, וע"ז דלא הזכיר אי דינא בעיתו וכו', אפ"ל דסמך ע"ז דהר"ז משובח ומשמע שעצם הפשרה איננה מצוה אבל ע"ז שכ' דלפני גמ"ד מצוה לבצוע כת"ק קשה, ואולי לשונו לא מדוקדק וכוונתו רק לומר דהא דאמר ריב"ק מצוה לבצוע היינו לפני גמ"ד כדברי ת"ק דלאחר גמ"ד אסור לבצוע ס"ל לריב"ק, וכדברי ת"ק, וא"כ הא דהזכיר דברי ת"ק זה רק על הא דלאחר גמ"ד אסור לבצוע, ולשון הטור נמי בסידרא דהרמב"ם נקיט ואזיל שכ' בתחילה ומצוה לדיין להתחיל להם בפשרה שיאמר במה אתם רוצים יותר בפשרה או בדין, ואח"כ כתב וכל דיין שעושה פשרה תמיד הר"ז משובח. ועליו קאמר אמת ומשפט, והיינו כנ"ל שהוא לומר שיש מצוה היינו להציע כנ"ל, אבל עכ"פ הר"ז משובח וכמוש"כ בדברי הרמב"ם.

ובערוך השלחן סי' י"ב, כתב מצוה לומר לבע"ד הדין אתם רוצים או הפשרה, ומצוה להסביר להם שירצו בפשרה וכו'. ולכאן נר' שהוא לומד שאין זה רק מצוה להציע אלא מצוה לעשות פשרה, שנר' שהוא לומד שעצם הפשרה בעצמה מצוה ולכן אין כאן רק ענין להציע אלא צריך גם להסביר ולהשתדל בזה, ואפי' גבי מחלוקת שהביא הרמ"א אם יש לכפות על לפנים משורת הדין, כתב ומחלוקתם אינה אלא לענין כפיה גמורה אבל בדברים הכל מודים שצריכים לכפות כמו לומר לו שאתה מחויב לעשות לפנים משורת הדין וכה"ג דברי תוכחה והתעוררות רחמים.

הרי יוצא מדבריו שהוא לומד שיש מצוה בעשיית הפשרה גופא, ולכן צריך להשתדל הרבה למענה, וכן נר' שהוא לומד במצוה דאמר ריב"ק שאין זו מצות הצעה אלא גם מצות הסבר. ואין זה רק משום שבח גדול, או שהוא לומד בהשבח שיש לב"ד בזה היינו שיש מצוה, אלא דקשה מדברי הגמ' כנ"ל לדבריו דמצוה דקאמר ריב"ק לא מצוה ממש בעשי' אלא למימר להו, ונר' דאה"נ דכו"ע בודאי ס"ל דאין מצוה במעשה הפשרה מיוחדת יותר מדין אלא שיש מצוה להפכיר שכדאי בפשרה ולא רק למימר להו ולפ"ז יוצא עכ"פ דלא רק שאפשר להציע אלא צריך להשתדל להסביר. והנה הטור נקט בלשונו אי פשרה בעיתו וכו'. עיי"ש וזה היפך מלשון הגמ' דנקט תחילה אי דינא בעיתו, וראיתי להחיד"א בברכ"י חו"מ סי' י"ב אות ג' שכבר עמד ע"ז עיי"ש, ותמיהה לי על מה שתמה התורה תמימה בפר' שופטים (אות פ"ד) וז"ל ועיין בס' רה"ז כאן שכ' וז"ל וקיי"ל דצריך הדיין לשאול לבע"ד אי פשרה בעיתו או דינא בעיתו ומצוה להקדים בהשאלה פשרה לדין, ותמיהה על המחבר הנכבד הזה שהי' דיין מומחה לרבים ובזה הטעהו זכרוננו כי באמת מפורש בגמ' סנהדרין ז. דצ"ל מקודם אי דינא בעיתו ואח"כ אי פשרה בעיתו, והנה לא עליו תלונתי שהרי גם לשון הטור הוא אי פשרה בעיתו תחילה, ובהכרח דלשון הגמ' לשיטתם ל"ד, אלא דהיות ושבח גדול לדיינים לעשות פשרה גם לטובתו וגם לטובת הבע"ד להרבות שלום א"כ גם בשאלה יש להקדים להם פשרה שהרי צריך להסביר להם שמצוה גדולה היא לעשות פשרה וכדברי ערוה"ש הג"ל. וכ"ז שלא כהט"ז שכ' בס' י"ב שם משם מהר"ל מפראג דמדאמר ר"ה אי דינא בעיתו וכו', נר' דאין לרדוף כ"כ אחר הפשרה וכו' עיי"ש ונר' דמהר"ל מפראג מסתמך על לשון סוגיין אבל כפי מה שכתבנו לעיל דמל' הירושלמי וכן מל' ר"א בנו של ריה"ג, הרי מצאנו שרדפו אחרי הפשרה, וכן פשוט בראשונים דשבח גדול הוא כדברי ערוה"ש שיש מצוה להסביר ענין של פשרה, ולשון המאירי כל שבאין לפניו לדין מצוה עליו לפתוח להם בפשרה, ואפי' שמע את דבריהם ויודע להיכן הדין נוטה אם נשמעו לו בכך משתדל לבצוע ביניהם וכך היא המצוה שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם וכו', הרי כאן לכאן משמע דהוא לומד שיש מצוה בעשיית הפשרה ממש"כ אמת ומשפט שלום שפטו לשון צווי ומ"מ בכדי שלא יסתרו הדברים מסוגיין כנ"ל הרי עכ"פ בהכרח דכו"ע דמצוה להשתדל לעשות פשרה, והרי לשון המאירי ראה גמורה לדברי ערוה"ש ודלא כדברי הט"ז משם מהר"ל דהרי כאן נאמר משתדל לבצוע וכו', ודו"ק.

ואפשר לומר בזה עוד דלפני שבאו לדין ובפרט אם תבעו אותו לעשות פשרה יש במעשה הפשרה גופא מצוה שיש בזה מעשה שלום ורק במקום דין דאין בה מצוה, ובזה י"ל דריב"ק דאיירי שבאו לפניו כבר לדין הרי יוצא דיש מקום לדין,

בזה מצוה רק להשתדל, אבל לפני שבאו לפניו לדין מצוה לעשות פשרה כהא דאהרן וכו', אלא דלכא' ק' מאי נפק"מ אם באו לפניו לדין או לא באו, וכי מפני זה משתנה עצם הפשרה והגם שיש לדחוק דבמקום שאיהו גופיה מצוה אין מצוה בעשיית הפשרה, משא"כ אם לא באו לפניו לדין או שבאו מלכתחילה לפשרה דאה"נ דיש מצוה בעשייתה, מ"מ נראה באופן יסודי דאה"נ דמעשה הפשרה מצוה אבל היות וגם מעשה הדין ג"כ מצוה א"כ אין מצוה נוספת בפשרה יותר מהדין וזהו מאי דדחתה הגמ' דמאי דאמרינן מצוה אין מצוה נוספת לפשרה יותר מהדין אלא מצוה למימר להו וכו', ובזה אה"נ די"ל דלפני שבאו לפניו לדין או שבאו לפשרה בודאי שעצם הפשרה מצוה ורק אם כבר באו לדין אין אנחנו מתחשבים עם מצוות הפשרה, כי גם הדין מצוה הוא, ויש רק למימר להו אי דינא וכו' ודו"ק.

בירור במצות ישוב ארץ ישראל.

נראה לברר בעה"ת בקיום המצוה של ישוב אר"י, שהיא מדאורייתא גם בזה"ו לדעת הרמב"ן כמ"ש בפירושו עה"ת פ' מסעי (במדבר ל"ג נ"ג) שהיא מ"ע של תורה דכתיב והורשתם את הארץ וישבתם בה עיי"ש. וכ"כ הרמב"ן באריכות בהשגות ע"ס המצות (מצוה ד') עיי"ש. וכן נקטו להלכה האחרונים וכמ"ש בפאת השולחן. ויש לחקור אם צריך כונה למצוה זו, וכשמקיים המצוה בפועל שיושב בא"י ועוסק בבנינה ובנטיעת אילנות וכדומה בלי כונה לא יצא יד"ח, או שאין הכונה מעכבת המצוה.

ולכאורה תליא שאלתנו במחלוקת הפוסקים, אם מצוות צריכות כוונה או לא. דלשיטת רה"ג והרבה גאונים והרשב"א ורא"ה דס"ל דמצות אי"צ כוונה (רבנו יונה סוף"ק דברכות), א"ש גם בני"ד דשפיר יצא יד"ח. אבל לדעת הרי"ף ורא"ש (בר"ה דף כ"ח) ורמב"ם (פ"ב דשופר) וכן פסק בשו"ע (או"ח סי' ס' וסי' תקפ"ט) דמצוות צריכות כונה. ולדעת הרשב"ם (פסחים קי"ד:) אם לא כיון למצוה לא קיים כלל המצוה מה"ת. וכן מוכח פשטות הסוגיא בר"ה דף כ"ח, עיי"ש. וכ"כ בלבוש וש"א הביאם המשנ"ב (סי' ס') בבה"ל עיי"ש.

ולפ"ז לכאורה נמצא דהיושב בא"י ועוסק ביישובה כל ימיו, אינו מקיים כלל מצות ישוב א"י כשאינו מכוין למצוה. וכן כשנולד בה, או כשבא להתיישב בה במקרה, או שברח ממדינות עויינות בחו"ל, ונתיישב באר"י ולא ידע כלל שיש בזה מצוה מה"ת, ולא נתכוין להתיישב בה אלא בשביל טובתו הגופנית, ולא לכוונת קיום המצוה אינו מקיים כלל מצוה חשובה זו השקולה כנגד כל המצוות, כמבואר בספרי וברמב"ן עה"ת פ' עקב עיי"ש.

וראיתי שכ"כ בפשיטות אחד מגדולי המפרשים בפני יהושע (כתובות קי"א), וז"ל: אר"א כל הדר באר"י שרוי בלא עון וכו'. נראה דהיינו דוקא במי שדר בה לשם מצות ישיבת א"י, שהיא מקום קדושה, וכדי שתגין עליו זכות א"י שלא יבא לידי חטא, ואך אף אם לפעמים חטא בא לידו, או אפילו עון שהוא מזיד ע"י שתקף עליו יצרו, מ"מ מסתמא גורם לו זכות ישיבת א"י, שלא לן ועבירה בידו,

דלאחר שחטא ומצא עצמו במקום קדוש, ודאי תוהה על הראשונות ושב ורפא לו, משא"כ מי שדר שם דרך מקרה, או מפני שהוא מקום הולדתו, או מפני שבח פירותיה וכיוצא וכו', עכ"ל.

ומשמע לכאורה מדברי הפנ"י דכשדר בא"י בדרך מקרה, או מפני שנולד בה, או מפני שבח פירותיה וכיוצא, שאינו מקיים מצות ישוב א"י. ולא ע"ז אמרו חז"ל שכל הדר באר"י שרוי בלא עון וכו', מפני שאינו יודע כלל שהוא מקום קדוש כדי שתגין עליו זכות א"י. ומבואר מדבריו דכה"ג אינו מגין עליו, ומשמע דס"ל דתליא בקיום המצוה בכוונה, דדוקא כשיושב בה בכוונה למצוה או מגין עליו זכותה ושרוי בלא עון, ולא ביושב בה בסתמא, וצ"ע.

ולכאורה נראה לדון בעניינינו, דשאני מצות א"י דשפיר מקיים המצוה אפילו בלא כונה, וכמו שאבאר. והוא לפי מה דקאמרינן במס' ר"ה (כ"ח ע"א) שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא, וכו'. אמר רב אשי שכפאוהו פרסיים (פירש"י ואע"ג שלא נתכוין לצאת ידי חובת מצה בליל ראשון של פסח, יצא). אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא וכו', אלמא קסבר רבא מצות אין צריכות כונה, ע"כ.

וכתב הר"ן שם בשם הרמב"ן בביאור דעת הר"ף דפסק להלכה דלא כרבא, אלא כר' זירא דקאמר איכוין ותקע לי, דס"ל מצות צריכות כונה. וכ"פ הרמב"ם (בפרק ב' דשופר) דצריך כונה בשופר לצאת אלא דפסק נמי (בפרק ו' דהלכות חמץ ומצה) דכפאוהו ואכל מצה יצא. ותמה עליו הר"ן דהרי פסק בשופר דמצות צריכות כונה ואמאי יצא. ותירץ הר"ן דס"ל דנקטינן להלכה כר"ז דמצ"כ, ומ"מ פסק כאבוה דשמואל דכפאוהו ואכל מצה יצא, כיון דלא חזינן בגמרא מאן דפליג עליה בהדיא לא דחינן לה. ואע"ג דבשופר לא יצא, הכא יצא, מטעם שכן נהנה. כדאמרינן בעלמא המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה. ובגמ' נמי עבדינן צריכותא ממצה לשופר וכו' עכ"ל. וכוונתו כמ"ש רש"י שם בהא דפריך לרבא פשיטא, ומשני מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, ופרש"י ונהנה באכילתו הלכך לאו מתעסק הוא שהרי אף לענין חיוב חטאת אמרינן (כריתות י"ט): המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה עכ"ל. ולזה נתכוין הר"ן מ"ש מצריכותא דהגמ' כנ"ל עיי"ש.

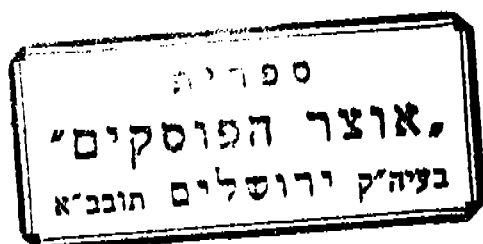
וכ"כ בחידושי המאירי והרשב"ץ (ר"ה דף כח) בביאור דעת הרמב"ם דפסק במצה דיצא בלא כונה מטעמא דנהנה, וכ"כ בפשיטות הראב"ד בהשגותיו על המאור בסו"פ ערבי פסחים בההיא דהביאו לו חזרת עיי"ש, דיצא משום דנהנה. וכ"פ בשו"ע בסי' תע"ה ס"ד להלכה דאנסוהו לאכול מצה יצא, כשי' הרמב"ם, אף דפסק בשו"ע להלכה (בסי' ס' ותקפ"ט) דמצ"כ. ועכצ"ל כמ"ש המ"א שם דשאני מצה דנהנה, וכמ"ש הב"י שם בהדיא מהר"ן בשיטת הרמב"ם כנ"ל עיי"ש.

ולפי"ז י"ל גם בני"ד במצוה דישוב א"י, דכיון דנהנה מישובה ופירותיה שפיר מקיים המצוה, אע"פ דהוי מתעסק מטעמא דנהנה כמו במצה כנלע"ד.

אולם לכאורה יש לדחות די"ל דבני"ד לא יצא לכו"ע, אפילו למ"ד מצות א"צ כונה, דהנה בשו"ע (תע"ה ס"ד) כתב אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים לאכול יצא ידי חובתו, כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה, אבל אם היה סבור שהוא חול, או שאין זו מצה לא יצא עכ"ל. ומקור האי דינא הוא דעת הרא"ה שהובא בר"ן בר"ה שם כמ"ש בב"י, והוכיח כן מסוגיין דאם איתא למה ליה למנקט כפאוהו פרסיים לנקוט חד מהני גוונא, אלא ודאי דלא יצא עיי"ש. ולפי"ז לכאורה אזלא ראייתנו ממצה דיצא, דשאני במצה דעכ"פ יודע הוא שהיום פסח וזהו מצה שחייב לאכלה אז יוצא שפיר, אע"פ שלא נתכוין לצאת בזה. אבל כשאנינו יודע כלל שהיום פסח, או שזהו מצה לא יצא, אפילו למ"ד מצות אין צ"כ, כדס"ל להרא"ה גופיה וכמ"ש בב"י (סי' תקפ"ט) בשמו, ואפ"ה לא יצא, וכדמוכח נמי מהוכחת הרא"ה בסוגין כנ"ל דס"ל לרבא דאצ"כ, וכמ"ש המשנ"ב כאן בבה"ל, וכ"כ בסי' ס' בבה"ל עיי"ש. ועכצ"ל דס"ל דכה"ג הוי מתעסק דהוי כשומע שופר וקסבור שהוא קול חמור דלא יצא וכמ"ש בטורי אבן שם עיי"ש. ולפי"ז ה"ה בענינינו כשיושב באר"י להנאתו, ולא ידע כלל שיש בזה קיום מצוה מה"ת, וסובר לשבת בה כמי שיושב בחו"ל, דהוי כאוכל מצה וקסבור שהיום חול או שאין זה מצה שאנינו יוצא לכו"ע כנ"ל.

ואמנם האי דינא דהרא"ה במחלוקת שנויה, וכמו שכתב בב"י שם דדעת רבנו ירוחם בשם התוס' להפך, דדינא דכפאוהו לאכול מצה, איירי דוקא כשלא ידע שהיום פסח ושזה מצה אז יוצא יד"ח, אבל כשידע שהיום פסח וזהו מצה ואינו רוצה לצאת ידי מצוה, הו"ל כוונה הפכית ואינו יוצא עיי"ש. והרא"ה לשיטתיה אויל דס"ל דאיירי דוקא בידע שהיום פסח וזה מצה, עכצ"ל דס"ל דאע"פ שנתכוין להפך שלא לצאת יד"ח נמי יצא וכמ"ש בב"י (סו"ס תקפ"ט) מס' אהל מועד בשם רא"ה. וכ"כ בחי' הריטב"א בר"ה שם דאפילו בעומד וצוות נמי יצא, דס"ל נמי כהרא"ה עיי"ש.

ולפי"ז כיון דנקט הב"י (בסו"ס תקפ"ט) כדעת רבנו שמואל שהובא בר"ן (בר"ה שם) וברבנו יונה (סופ"ק דברכות) דכה"ג לכו"ע לא יצא עיי"ש. ולפי"ז ע"כ דהב"י ס"ל כרבנו ירוחם בשם התוס' כנ"ל, תמוה דאמאי פסק הכא כהרא"ה בלא ידע שהיום פסח דלא יצא כנ"ל. וביותר תמוה כיון דלהלכה נקט כשיטת הרמב"ם וסייעתו דמצות צריכות כונה, דלא כרא"ה דפסק דמצוות אצ"כ (מובא בב"י סו"ס תקפ"ט), ועכצ"ל דס"ל דמצה שאני מטעם דנהנה וכמ"ש הר"ן והראשונים הג"ל.

ועו"ק דהרי הרמב"ם סתם (בפ"ו דחור"מ) דאנסוהו עכו"ם או ליסטים יצא, ולא התנה כלל שזהו דוקא כשידע שהיום פסח וזה מצה, משמע דס"ל דאפילו בלא ידע נמי יצא. וכ"מ מהטור שם שסתם וכתב אכלו בלא מתכוין יצא, ולא התנה הך תנאי דהרא"ה שזהו דוקא כשידע שזהו מצה. ומשמע דנקט כדעת רי"ו והתוס' דלא כהרא"ה. ועוד מוכח כן מדכתב הרמב"ם (בפ"ו דחמץ ומצה ה"ג) וז"ל: אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו, ואח"כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצות עכ"ל. ומקורו בר"ה כ"ח, דקאמר כפאו שד וכו' כשאכל כשהוא שוטה ה"ה כשוטה לכל דבריו וכמ"ש במ"מ עיי"ש. וקשה אמאי הוצרך הרמב"ם לטעם שהוא פטור מכל המצוות, לימא בפשיטות מפני שנכפה הרי לא ידע אז שהיום פסח. שו"ר שכבר הוכיח כן בס' בית מאיר (סי' תע"ה) מהרמב"ם דע"כ לא ס"ל כהרא"ה. ולפי"ז תמה ע"ד המחבר שהעתיק שם לשון הרמב"ם בדין נכפה דאינו יוצא מטעמא שהוא פטור מכל המצוות וגשאר בצ"ע.

איברא ראיתי בב"י שם שהוכיח מלשון הרמב"ם הנ"ל, דע"כ ס"ל ג"כ כדעת הרא"ה, דלאחר שהביא הב"י יישוב הר"ן בשיטת הרמב"ם, ודעת הרא"ה דאיירי דוקא כשידע שהיום פסח, מסיק בזה"ל: ובהכי א"ש שכתב [הרמב"ם] שאם אנסוהו עכו"ם לאכול מצה יצא, ולא כתב שאם אכלו בלא מתכוין יצא, דבלא מתכוין בכל גווני דלא מתכוין משמע עכ"ל. וא"כ י"ל כיון שהוכיח הב"י מהרמב"ם דס"ל ג"כ כהרא"ה. ולפי"ז א"ש דעת המחבר דאף דהטור גראה דלא ס"ל כהרא"ה, מ"מ כיון שהרמב"ם מוכח דס"ל כהרא"ה, לכן פסק גם המחבר כהרא"ה.

אמנם לאחר העיון האי דינא דהרא"ה הנ"ל תמוה מאד, לפמ"ש הב"י בביאור שיטת הרמב"ם, דאע"ג דס"ל מצ"כ, מ"מ באכל מצה בלא כונה יצא משום דנהנה כמ"ש הר"ן ורש"י, וחשיב כמי שנתכוין למצוה וכמ"ש רש"י (סנהדרין סב:): דהנאה מחשב כמכוין. ולפי"ז קשה מאד להבין החילוק בין ידע שהיום פסח או לא ידע, דעכ"פ הוא נהנה, ובכה"ג אפילו במתעסק בחלבים ועריות גמי חייב חטאת מטעמא דנהנה וצע"ג.

וכן מצאתי להגאון מהר"מ אש' בס' אמרי בינה (חידושי מס' ר"ה כ"ח) דנקט כן בפשיטות מסברא. וכתב דדין הרא"ה דצריך דוקא שידע שהיום פסח וזה מצה, לא יתכן, רק אם טעמא דכפאוהו ואכל מצה דיצא הוא משום דמצוות אצ"כ, אז שייך שפיר לפלוגי, דנהי דלא בעי כונה לצאת, אבל בעי מיהא שידוע שעושה המצוה, דהיינו שידוע שהוא מצה, אבל אם באמת מצ"כ, ממילא מצד הכונה, בין שידוע שהוא מצה, בין שאינו יודע, לעולם לא הוי כונה, והא דיוצא, רק משום שהוא נהנה. ופירש"י דומיא דמתעסק בחלבים ועריות, והרי התם כסבור רוק הוא ובלעו דלא מתכוין לאכילה חייב כמבואר בשבת פרק כלל גדול (דף עג.), וכיון שכן מה

לי יודע שהוא מצה מה לי שאינו יודע עכ"ל. וכוונתו מבואר לפמ"ש רש"י בשבת שם (בד"ה ואביי) וז"ל והיכי דמי מתעסק בשאר מצות חייב, קסבר רוק הוא שהיה חלב נימוח ובלעו, דלא איכוין לאכילה, דרוק לאו בר אכילה הוא אלא בליעה וכו', ועלתה בידו אכילה דהא לא איכוין לאכילה וכו' עכ"ל. הרי דאף כשלא נתכוין כלל לאכילה אלא לבליעת שומן ועלתה בידו אכילת חלב חייב מה"ט דנהנה. וכן פסק הרמב"ם (בפ"ב דשגגות ה"ז) וז"ל: דמה שזה שבפיו רוק הוא ובלעו בלא כונה לשם אכילה בעולם, והרי הוא חלב הרי זה חייב חטאת, נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר בלא כונה לחתיכתו פטור, מלאכת מחשבת אסרה תורה עכ"ל. הרי דבחלבים חייב חטאת אפילו בכה"ג "שלא נתכוין כלל לאכילה בעולם" ואפ"ה חייב מטעמא דנהנה. ולפי"ז ה"ה באכל מצה אף שלא נתכוין כלל לשם מצוה שלא ידע שזוהי מצוה, כדומיא דנתכוין לבליעת רוק שפיר יצא מה"ט דעכ"פ נהנה הוא ופשוט.

וכן תמה הגאון חת"ס ע"ד הרא"ה הנ"ל בחי' הסוגיא דמצות צריכות כונה [ונדמ"ח בחי' ר"ה דף כ"ח ד"ה זאת אומרת], דלפי מה דפסק הרמב"ם (בפ"ב דשגגות ה"ז) כאביי (במס' שבת עג.) דאפילו סבור רוק הוא ובלעו וגמצא שהיה חלב חייב, אע"פ שאין כאן כונת אכילה כלל כמ"ש רש"י והרמב"ם. וא"כ כיון דילפינן דאכל מצה בלי כונה דיצא יד"ח, מדין מתעסק בחלבים ועריות דחייב משום דנהנה, וא"כ פשוט דה"ה אפילו לא ידע שזה מצוה נמי יצא ונשאר בצ"ע. והוכיח מזה כדעת רי"ז דס"ל דשפיר יצא בכה"ג עיי"ש.

וכ"כ בפשיטות הגאון בית מאיר (סי' תקפ"ט) בדעת הב"י בשי' הר"מ דמהני בכפאוהו דלא כמ"א דנחית לסברת הר"ן משום דנהנה, דלפ"ז פשוט הוא, דע"כ לא ס"ל כרא"ה, דהרי גם במתעסק, בלע רוק ואכל חלב נמי חייב, וה"ה בלא ידע שהיום פסח או שזה מצוה. ולפי"ז סותר הב"י עצמו, וע"כ צ"ל דס"ל להב"י כהמ"מ, דהעיקר תליא במעשה ולא בהנאה. ולפי"ז א"ש דס"ל כרא"ה, דע"כ איירי בידע שהיום פסח, דאל"כ לא מהני נהנה כלל, והו"ל מתעסק ולא יצא. אולם לבסוף נשאר בצ"ע, דהרי מרן הב"י פסק בשו"ע (סי' ס') דאפילו במצוה שעושה מעשה נמי בעי כוונה עיי"ש.

ונלע"ד להוכיח כהבית מאיר דע"כ הב"י לא נחית כלל לטעם המ"מ בשיטת הרמב"ם דמחלק בין עביד מעשה או לא, דהרי המעיין בב"י (סי' תע"ה) יראה בעליל שלא זכר כלל טעם המ"מ, אלא טעם הר"ן משום דנהנה עיי"ש. וכ"כ בשפ"א (בר"ה כ"ח) בפשיטות דלטעם הר"ן דנהנה שפיר יוצא אפילו כשלא ידע שהיום פסח עיי"ש. וכן תמה הגאון כתב סופר (חאו"ח סי' ק"ז אות י') ע"ד המחבר שפסק כהרא"ה, וז"ל: דאם ס"ל כל כך שכן נהנה דמחשבים במקום כונה לצאת, מכ"ש שלא יהיה

כמתעסק מפני שנהנה כשלא ידע שהוא מצה, דיותר מסתבר שלא יהיה כמתעסק בעלמא מפני שנהנה, מלומר דאין צריכות כונה מפני שנהנה. וקשה על המחבר איך אחז החבל בשני ראשיו, דכשאינו יודע אינו יוצא דהוי ליה מתעסק, ועכצ"ל מפני שאנוס לא מחשב הנאה, ופסק בידע ולא נתכוין דיצא, הגם דבכל מקום מצ"כ, שאני מצה, תינח אם אכל מעצמו, אבל כפאוהו ואכל למה יצא. ועיין מג"א (סי' ר"ד) שכתב דהמחבר לית ליה כהרא"ה, מדפסק בכפאוהו ואכל מצה יצא, א"כ קשה למה פסק בלא ידע שהוא מצה דלא יצא, וצע"ג עכ"ל.

וכדי ליישב תמיהת האחרונים הנ"ל ע"ד המחבר, נקדים ליישב קושית המ"א בסי' ר"ד שהביא הכת"ס כנ"ל.

ולענ"ד בשוב קושית המ"א בסי' ר"ד סק"כ על הרמ"א שפסק שם דאם אנסוהו לאכול אע"ג דהחיד נהנה ממנו אינו מברך עליו. ומקורו מהב"י בשם אוהל מועד ורא"ה. ותמה עליו המ"א מדפסק המחבר (בסי' תע"ה ס"ד) באנסוהו ואכל מצה יצא. וכתב הב"י שם בשם המ"מ והר"ן הטעם דאמרין המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, וא"כ ש"מ דחשיב הנאה וא"כ למה לא יברך עליו. ואי"ל דמייירי דנפשו קצה מלאכול והאכילוהו בע"כ, דא"כ אין החיד נהנה ממנו וצ"ע. ולכן נ"ל שמשו"ה השמיט הרב"י דין זה עכ"ל. ולענ"ד דבריו תמוהים, חדא דהרי הב"י גופא הביא בסי' ר"ד דעת הרא"ה דאכל באונס אינו מברך, ולא הביא כלל דעת הרשב"א שחולק ע"ז, א"כ בודאי ס"ל להלכה אע"פ שהשמיטה. ועוד דמה הועיל בזה לומר דהמחבר שהשמיט דין זה ע"כ לשיטתיה אזיל דחולק ע"ד הרא"ה הנ"ל. עכ"פ קשה ע"ד הרמ"א מדלא השיג בסי' תע"ה ע"ד המחבר, משמע שהסכים לדבריו דיוצא, וסותר ד"ע הכא דס"ל דאינו מברך.

ונראה ליישב בפשיטות לפמ"ש המ"א שם משו"ת הרשב"א בטעם דין הרא"ה דאינו מברך בנאנס אע"פ שנהנה, משום מידי דהוי כאשה שתחילתה באונס וסופה ברצון דחשבינן לה אונס ומותרת, כדאיתא במס' כתובות (דף נא:), וכ"ה באכילת רשות שאינה מצוה כיון שתחילת אכילתו באונס, אע"פ שהחיד נהנה, מ"מ דינו כאונס כיון שאינו רוצה לאכול, משא"כ באכילת מצה אע"פ שלא רצה לאכול מצה, עכ"פ כיון שיודע שזהו מצה והיום פסח ומחוייב הוא לאכול מצה, ע"כ מבטל הוא דעתו הראשונה בשעת אכילתו ורצונו לקיים מצוה מן התורה וחשיב נתכוין למצוה מה"ט שנהנה כפירש"י בסנהדרין דף סב: עיי"ש. וכסברת הרמב"ם (בפ"ב דגרושין הי"ט) גבי גט מעושה ע"י בי"ד ישראל דכשר. וכתב הטעם וז"ל: ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס וכו', שאין אומרים אנוס, אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב בו מן התורה כגון מי שהוכה עד שמכר או שנתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב

לעשותו, או עד שנתרחק מדבר האסור לעשותו, אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו, ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו עכ"ל. הרי מבואר מדברי הרמב"ם דבנאנס ועשה מצוה, כיון שידע שמחוייב מה"ת לעשות המצוה, ע"כ ביטל וגירש רצונו, ובסופו מסכים לעשות המצוה ברצון גמור, משא"כ בנאנס לעשות דבר הרשות שאינו מחוייב בו, כגון שהוכה עד שמכר או נתן הוי אנוס ולא מהני כנ"ל. ומה שהוצרך גבי גט מעושה שיאמר רוצה אני היינו במצוה דליכא הגאה כמו בגט מעושה, בזה אינו מוכח שמסכים ברצון לקיים המצוה עד שיאמר רוצה אני, אבל במצוה שנהנה בכך כמו אכילת מצה, בזה מסתבר דא"צ רוצה אני כיון דנהנה במצוה שמחוייב לעשות, נקטינן דע"כ רוצה בקיומו הוא וא"ש.

ולפי"ז י"ל דשפיר ס"ל להמחבר ג"כ דין הרא"ה הנ"ל דאנסוהו לאכול אינו מברך אע"פ שנהנה, כיון שדבר הרשות הוא ואינו מחוייב לאכול, הו"ל אנוס ואינו נקרא נהנה וא"צ לברך. משא"כ באכילת מצה שידע הוא שמחוייב לאכול, אף שתחילת אכילתו בכפיה הוא, מ"מ ע"כ מסתמא כופה את יצרו הרע ומכוין למצוה ויצא וכמ"ש הרמב"ם, והנאתו מחשיב ליה כמכוין כמ"ש רש"י כנ"ל, כנלע"ד. שו"ר שכ"כ בקובץ על הרמב"ם בפ"ו ה"ג דחור"מ להסביר דעת הרא"ה ג"כ לפמ"ש הרמב"ם הנ"ל. וכ"כ בחי' חת"ס ר"ה כ"ח עיי"ש.

ולפי המתבאר נראה לחדש דהא דמצריך המחבר שידע שהיום פסח, היינו דוקא בכפאוהו דלא מקרי נהנה רק כשידע שהוא מצוה בע"כ מסכים לקיים המצוה, אבל כשאכל מרצונו אפילו לא ידע גמי יצא מה"ט שנהנה. ובזה מדוייק מ"ש המחבר (סי' תע"ה) אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים לאכול יצא יד"ת, כיון שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה וכו', עכ"ל. וכוונתו דבכה"ג שאנסוהו אינו יוצא כ"א בידע שהיום פסח ומחוייב הוא באכילת מצה.

ולפי מה שביארנו נתיישב סברת הר"ן והראשונים הנ"ל בשיטת הרמב"ם, דאף דס"ל דמצ"כ, מ"מ פסק דכפאוהו לאכול מצה יצא מטעם דנהנה, וכסברת הגמ' בצריכותא דמצה ושופר כפירש"י והר"ן שם. ולכאורה דבריהם תמוהים, דהרי למסקנת הש"ס דמסיק קמ"ל, ומוכיח רבא דס"ל לאבוה דשמואל דמצוות אצ"כ, הרי מבואר כמ"ש הריטב"א דקמ"ל דכולהו מצוות חדא טכסיסא נינהו, ואין חילוק בין נהנה או לא. וביותר מבואר כתב בפנ"י שם וז"ל: דמסקנא לא קיימא הכא, אלא מטעם דמצא"כ. והטעם נראה דלא משמע ליה כלל טעמא דנהנה, כיון דסוף סוף אינו רוצה להנות, שהרי כפאוהו ואכל, דאפילו בחלבים ועריות ל"ש כה"ג חיוב חטאת היכא דכפאוהו אע"ג דנהנה, וכיון דאפ"ה סבר אבוה דשמואל דיצא,

אע"ג דאונס הוא, וע"כ היינו משום דס"ל דמאצ"כ, עכ"ל. וכ"כ בשפ"א שם עיי"ש. ולפ"ז קשה לכאורה דעת הרמב"ם, לפי ביאור הר"ן דמאי מהני סברא דנהגה, הא עכ"פ הרי נאנס הוא ולא מהני הנאתו, כמו במתעסק בחלבים ועריות היכא דנאנס דפטור מחטאת וצ"ע.

אולם לביאורינו הנ"ל יבואר היטב דשאני עבירה כמתעסק בחלבים ועריות דבנאנס פטור, דהתם לא מיקרי הנאה משום דהוי מעשה אונס מתחילתו ועד סופו, ואע"ג דנהגה הרי אינו רוצה לעשות עבירה וכמ"ש הרמב"ם, דאפילו בדבר הרשות, כיון שאינו מחוייב מה"ת לא נחשב הנאתו כמתכוין, משא"כ באכילת מצה דמחוייב מה"ת לקיים המצוה, אמרינן שפיר דכיון דנהגה מסתבר דגמר בלבו לקיים המצוה ברצון גמור כנ"ל.

היוצא מדברינו הנ"ל, דנתברר דהא דפסק המחבר בשו"ע כהרא"ה דאכל מצה בלא כונה, יצא, היינו דוקא בידע שהיום פסח וזה מצה, אבל באינו יודע שהיום פסח ושוה מצה לא יצא. נראה דהא שכתבו המחבר כיון שהוא יודע כו', קאי אריש דבריו שם דאיירי באנסוהו עכו"ם, ודוקא בכה"ג דנאנס באכילה זו בעי דוקא שיוודע שהיום פסח וכו', אבל כשאכל ברצונו בלי אונס אע"פ שאינו יודע שהיום פסח וזה מצה נמי יצא לדעת הרמב"ם, כיון שנהגה, וכמ"ש האחרונים הנ"ל.

ובזה יתיישב תמיהת האחרונים על דעת הר"ן שהביא שיטת הרא"ה הנ"ל, והביא גם שיטת הרמב"ם דכפאוהו לאכול מצה יצא, ומסביר טעמו משום דנהגה. וכ"כ הרשב"ץ וחי' המאירי בפ"ד דר"ה טעמא דנהגה, והביאו להלכה דעת הרא"ה. ולכאורה דבריהם סותרים לשיטת הרמב"ם, דע"כ לטעמא דנהגה מהני אפילו כשאינו יודע שהיום פסח וזה מצה, כמו במתעסק דמהני אפילו חשב לבלוע רוק שאינו נחשב לאכילה כלל ואפ"ה חשיב ככונה וחייב חטאת, כמבואר בשבת דף עג. וכמ"ש בבית מאיר סי' תקפ"ט. ולהנ"ל גתיישב שפיר, דאמנם ס"ל דבאכל ברצונו בלא אונס שפיר יצא יד"ח, אפילו כשלא ידע שהיום פסח וזה מצה, מה"ט דנהגה, ולא נקטי הראשונים הנ"ל להלכה כרא"ה, רק בכה"ג דאיירי הש"ס בכפאוהו לאכול מצה, דהיינו באונס, וכמשמעות המחבר כנ"ל, וא"ש.

שו"ר כדברי הנ"ל בשו"ת כת"ס חאו"ח (סי' ק"ז אות ט') דמבאר דעת הרא"ה, דבאמת גם הרא"ה ס"ל טעמא דנהגה, אלא דהרא"ה לשיטתיה אויל דס"ל דמי שאכל מחמת שאנסוהו לאכול אינו מברך, דקיי"ל דתחילתו באונס וסופו ברצון אונס הוא. הובא בב"י ורמ"א (או"ח סי' ר"ד). וכתב המ"א שם דלפי"ז ה"ה בכפאו לאכול מצה לאו נהנה מיקרי, דהא אונס הוא. ולפי"ז הרא"ה לשיטתו בכפאו לאכול ולא ידע שהוא מצה מיקרי מתעסק, אף שנהגה באכילתו, כיון דהוא באונס לאו נהנה מיקרי, ולכן בעי דוקא שידע שהוא מצה, עכ"ד. מבואר בדבריו דס"ל בפשיטות

דהרא"ה איירי דוקא בדין דכפאוהו לאכול דאיירי שם, והתם דוקא מצריך שידע שהיום פסח וזה מצה, אבל כשאינו יודע שהיום פסח לא יצא כיון שנאנס, אבל כשאכל ברצונו אע"פ שלא ידע שהיום פסח ג"כ יצא, אפילו להרא"ה מטעם דנהנה, וכדברינו הנ"ל.

שו"ר שגם בחי' הרשב"ץ משמע דנקט כן בשיטת הרא"ה, שכתב במס' ר"ה פ' ראוהו בי"ד דף כ"ח וז"ל: כפאוהו פרסיים ואכל מצה, אפילו למי שפוסק דמצות צריכות כוונה, הכא אפשר לומר דיצא שכן נהנה באכילתו וכ"ד הרמב"ם. וכתב הרא"ה ז"ל דדוקא כה"ג שיודע שזו מצה ועכשיו פסח, אלא שנאנס באכילתה ולא נתכוין למצוה, אבל אם סבור לאכול בשר ואכל מצה, או סבור חול הוא לא יצא, דאם איתא למה ליה למינקט בכפאוהו פרסיים, עכ"ל. ומדכתב אלא "שנאנס באכילתה" ולא כתב בקצרה אלא שלא נתכוין למצוה, משמע דסבירא ליה ג"כ דדוקא בנאנס בעי' שידע שהיום פסח כנ"ל.

אולם לענ"ד דבריהם תמוהים מאד, דאיך יתכן לפרש כן בשיטת הרא"ה, דא"כ שוב תהדר קושית הרא"ה בסוגיין, דאמאי נקט הש"ס בגוונא דכפאוהו, לימא בפשיטות דאכל בלא כוונה בלא כפיה, ולא ידע שהיום פסח וזה מצה, ושפיר יצא יד"ח כיון שנהנה. וביותר מבואר כן להדיא בדברי הרא"ה גופיה שהובא בר"ן בפ' ערבי פסחים בד"ה מצוה להביא מצה וחזרת, וז"ל: אכלו בלא מתכוין יצא וכו'. וכתב הרא"ה ז"ל דאפילו למ"ד מצוות אין צריכות כוונה, דוקא בשיודע שהוא פסח ושזו חזרת, אלא שאינו מתכוין למצוה, אבל כסבור שהוא חול או שאין ירק זה מין מרור לא יצא, והביא ראיה מדאמרינן (בר"ה דף כ"ח) למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, כפאוהו ואכל מצה יצא וכו', אלא כפאוהו פרסיים ולמה למינקט כה"ג, ולא נקט כסבור שהוא חול ואכל מצה, או כסבור שאינו מצה ואכלו, אלא ש"מ דבכה"ג לא יצא עכ"ל. הרי מבואר להדיא בדברי הרא"ה גבי מרור דתני אכלו שלא מתכוין יצא, דלא איירי התם כלל בכפאוהו לאכול, ואפילו הכי מצריך הרא"ה דוקא שידע שזהו מין מרור, ואם לאו לא יצא, אלא שהוכיח דין זה מדין דכפאוהו לאכול מצה כנ"ל. ועכצ"ל דס"ל להרא"ה דאפילו כשאכל ברצון נמי לא יצא כשלא ידע שהיום פסח וזה מצה, דהוי מתעסק אע"פ שנהנה. ובע"כ ס"ל כהריטב"א והפנ"י דלמסקנת הש"ס אין חילוק בין נהנה או לא, וצ"ע"ג.

אמנם נלע"ד דאף דבאמת בדעת הרא"ה ע"כ א"א לומר כן כנ"ל, אבל עצם סברת הכת"ס נכונה ביישוב דעת המחבר, דאף דנקט להלכה כדעת הרא"ה דבעי שידע שהיום פסח, מ"מ במה דס"ל לרא"ה דאין לחלק בין נהנה או לא, בזה לא נקט כוותיה, אלא ס"ל כדעת הרמב"ם וכביאור הר"ן שהובא בב"י דמחלק בין נהנה או לא. ולפ"ז הא דנקט האי דינא דבעי שידע שהיום פסח וכו', כתב דוקא

גבי דינא דכפאווה, דמשמע דאם אכל ברצונו שפיר יוצא יד"ח אע"פ שלא ידע שהיום פסח וזה מצה. כנלע"ד.

ובדברינו נתיישב שפיר דעת המחבר ונסתלק תמיהת האחרונים הכת"ס ובית מאיר ומהר"ם א"ש ושפ"א דכיון דס"ל להמחבר דטעמא דכפאווה יצא אף דמצ"כ משום דנהנה, הו"ל כמתכוין כפירש"י מה לי יודע שהוא מצה ומה לי אינו יודע כנ"ל.

ולביאורנו הנ"ל מיושב שפיר, דהמחבר לא ס"ל להלכה כסברת הרא"ה, אלא בדין דכפאווה דאכילתו באונס, ולכן שפיר מחלק בזה, דדוקא בידע שהיום פסח ומחוייב לאכול מצה, אף דאכילת אונס הוא, מ"מ כיון שידע שמחוייב לעשות מצוה דאורייתא, ע"י הכפיה, כופה את יצרו הרע וגמר בלבו לאכול ברצון וכמ"ש הרמב"ם כנ"ל, משא"כ כשחושב שהיום חול, או שאינו מצה הרי הוי לדידיה כאכילת רשות באונס דלא מקרי גהנה כפסק הרמ"א (בסי' ר"ד), אבל כשאכל בלא כוונה מרצונו, אפילו לא ידע שהיום פסח וזה מצה, שפיר יצא מטעם דנהנה דהוי כמתכוין כנ"ל, כנלע"ד.

ונראה להוכיח בדברינו בדעת המחבר כנ"ל, דלכאורה קשה על השו"ע, כיון שכתב אכל מצה בלא כוונה וכו' יצא, למה ליה להוסיף ולפרט דוקא בכה"ג כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים, ובשלמא להרמב"ם שכתב לשון זה ל"ק, כמ"ש בב"י דלא כתב אכלו בלא מתכוין יצא, משום דבלא מתכוין בכל גוונא דלא מתכוין משמע כנ"ל, ורצ"ל דבא לדייק בזה דאיירי דוקא כשידע שהיום פסח וזה מצה, אבל כשלא ידע לא יצא כהרא"ה. אבל על המחבר גופיה קשה, לימא אכל בלא כונה יצא, ולמה הוסיף כגון דאנסוהו וכו', וליכא למטעי בזה דגם בלא ידע שהיום פסח נמי יצא, דהרי כתב המחבר להדיא כיון שידע שהיום פסח וכו', ואם אינו יודע לא יצא. ועכצ"ל דהמחבר שהוסיף התנאי שידע שהיום פסח, היינו דוקא באנסוהו דאינו נהנה, משא"כ כשאכל ברצונו דלא בעי שידע כנ"ל.

וכן משמע מהמ"א שם, שכתב וז"ל: אכל בלא כונה, אע"ג דמצ"כ כמ"ש (בסי' ס') במידי דאכילה שאני שהרי אכל ונהנה בכך. ומה"ט אפילו ידע שהוא מצה ולא רצה לאכול ואנסוהו לאכול יצא. עיין ב"י וכו'. עכ"ל. ותמה עליו במחה"ש עמ"ש ומה"ט אפילו ידע שהוא מצה וכו'. וז"ל: דברים אלו קשים להולמן, דמשמע כ"ש אם לא ידע, והא בשו"ע כתב להפך, דוקא בידע כהר"ן בשם רא"ה. ונדחק ליישב, דעכ"פ דלרבנו ירוחם דס"ל דאיירי בלא ידע, אבל ידע לא יצא דהוי כונה הפכית, ונהי דלא קיי"ל כוותיה, מ"מ יש צד סברא דבידע פשיטא דלא יצא כסברת רבנו ירוחם, ואפ"ה יצא משום דנהנה. עכתו"ד. ולענ"ד פירושו דחוק, דמדלא כתב המ"א "אע"פ שידע שהוא מצה" וכו', אלא כתב "אפילו" ידע וכו', משמע דבלא ידע ודאי

יצא, דעכ"פ ליכא כונה הפכית, אלא אפילו ידע ואנסוהו דהוי כונה הפכית נמי יצא מה"ט דנהנה. וכוונתו מבואר דלא מיבעי כשלא אנסוהו, אלא שאכל ברצונו בלא כונה שלא ידע שזה מצה, בוודאי יצא מטעם דנהנה, אלא אפילו ידע שזה מצה ולא רצה לאכול ואנסוהו, דנתכוין להפך שלא לצאת נמי יצא, מה"ט דנהנה. וא"ש. כנלע"ד.

והנה לפי מה שהוכחנו מהמחבר ומ"א הנ"ל, נמצא דכשאוכל מרצונו שפיר יצא אפילו כשלא ידע שזה מצה. ולכאורה קשה מנין לו להמחבר לחלק בזה ולחדש דאם אכל מרצונו שפיר יצא, כיון דפסק להלכה כרא"ה, והוכיח כן גם מהרמב"ם. ולדעתם מבואר אפילו באכל מרצונו נמי לא יצא כשלא ידע כנ"ל.

ונראה דמקור שיטת מרן המחבר הוא מדברי הטור שכתב (בסי' תע"ה) אכלו בלא מתכוין יצא. ומדלא כתב כלשון הרמב"ם כגון שאנסוהו וכו', משמע דאיירי בכל גוונא דלאו מתכוין וכמ"ש הב"י לדייק בדברי הרמב"ם, דלכך כתב כגון שאנסוהו להורות דאיירי דוקא כשידע כנ"ל, ומדסתם הטור משמע דאפילו לא ידע נמי יצא, אע"ג דמסתמא לא פליג ע"ד אביו הרא"ש, דפסק מצות צריכות כוונה וכמ"ש הטור (סי' תקפ"ט). ועכצ"ל דכיון דלא איירי באנסוהו אלא דאכל מרצונו בלא מתכוין, שפיר יצא אפילו לא ידע. ולכן הכריע המחבר בזה כדעת רבנו ירוחם והתוס', כיון שגם הטור פסק כן, משא"כ באנסוהו לאכול דלא הוי הנאה כשלא ידע שזה מצה. כנ"ל באריכות, וא"ש.

והלום מצאתי לכאורה סייעתא לדעת המחבר הנ"ל, שכן נקטו התוס' בפסחים (דף קטו. ד"ה מתקיף), שכתבו וז"ל: ולית הלכתא כוותיה דאבוה דשמואל דאית ליה (בר"ה כ"ח) אין צריכות כוונה, דקאמר בכפאו ואכל מצה יצא ומוקי לה בכפאוהו פרסיים, והתם לא מייתי מאכלן בלא מתכוין, משום דלגבי אכילה לא בעינן כוונה כולי האי כמו בתפלה ותקיעה וכו', עכ"ל. והקשה במהרש"א וז"ל: וצ"ע לחלק התם בהכי, דהא רבא מייתי התם מכפאו ואכל מצה אתקיעה עכ"ל. ותירץ שם בקרני ראם דדעת התוס' לחלק דהיכא דרוצה באכילתו, וא"כ כיון שנהנה ודאי מהני אף בלא כוונה, משא"כ בכפאו על אכילתו לא חשיב זה כמתעסק בחלבים, משום דהרי אינו חפץ באכילתו, ומשו"ה בכפאו ואכל ראייה ולא מהכא עיי"ש. עכ"ד. וכ"כ בשו"ת אמרי בינה למהר"מ אש (בחי' ר"ה כח). עיי"ש. וכוונתם מבואר בביאורנו הנ"ל, דהש"ס הוכיח דמצות אצ"כ, רק מהאי דינא דכפאוהו שאינו רוצה לאכול ואינו נהנה ואפ"ה יצא, וע"כ דס"ל דאצ"כ, משא"כ מברייתא דאכלן בלא כוונה יצא, ליכא הוכחה, די"ל דשאני התם שאכלו מרצונו, שפיר יצא מה"ט דנהנה. ומבואר דס"ל להתוס' ג"כ החילוק בין אכל מרצונו, ובין כפאוהו לאכול כנ"ל, ואף דהתוס' שם לא זכרו כלל, אי איירי הש"ס דוקא בידע שהיום פסח או לא ידע, מ"מ

לפי מה שכתב הב"י בפשיטות דאי כתוב סתמא אכל שלא במתכוין, משמע דבכל גווני דלאו מתכוין איירי אפילו בלא ידע כלל. ולפי"ז פשוט הוא דהא דתני בברייתא אכלן שלא במתכוין יצא, איירי גם כשלא ידע שהיום פסח, ואפ"ה יצא, אף למאי דס"ל להתוס' שם דמצ"כ, מה"ט דאכילה שאני דנהנה עיי"ש, משא"כ בכפאווהו דלא נהנה לא יצא למ"ד מצ"כ, וא"כ יש לומר דדעת הטור כהתוס', ולכן פסק להלכה כסתמא דברייתא אכלן בלא מתכוין יצא, ומשם מקורו דמשמע אפילו בלא ידע כנ"ל, ודלא כדעת הרא"ה שכתב גם בהאי דאכלן שלא במתכוין יצא, דהיינו דוקא בידע כמ"ש הר"ן בפסחים שם, והוכיח כן מהאי דכפאווהו, אלא נקט לחלק ביניהם כדעת התוס', וא"ש.

היוצא מהמתבאר בדברינו הנ"ל, דהוכחנו מהמחבר ומ"א דנקטו להלכה דאם אכל מצה מרצונו, אפילו לא ידע שהיום פסח או שזה מצה נמי יצא, וכמ"ש הגאון כת"ס כנ"ל. וכן נקטו בפשיטות גם הגאונים החת"ס ובית מאיר ומהר"ם אש ושפ"א, דלטעם דנהנה שפיר יצא אפילו לא ידע, אלא שנתקשו ביישוב דעת המחבר. אולם ביארנו היטב בעהי"ת דעת המחבר ולק"מ. והוספנו סמוכים לזה מהתוס' והטור כנ"ל. ולפי"ז אינו מובן כלל דעת גדולי האחרונים דלא פירשו כן בכוונת המחבר והם: שו"ע הרב (סי' תע"ה ס"ק כ"ט) והמשנ"ב שם (סקל"ז) וכף החיים שם, שכתבו דאפילו לא כפאווהו ולא ידע ג"כ לא יצא, וכ"מ מהמחזה"ש שם כנ"ל. וצ"ע דלדבריהם תהדר פליאת האחרונים הנ"ל. וצ"ע ג.

סיכום

מהמתבאר בדברינו הנ"ל, דלפי מה דנקטו הגאונים החת"ס והכת"ס והב"מ ומהר"ם אש ושפ"א, והוכחנו שכ"ה דעת המחבר ומ"א כהטור והתוס', דאם אכל מצה ולא ידע שזה מצה יצא, לפ"מ דנקטינן טעמא דנהנה, ולא הוי מתעסק כמו בחלבים ועריות, ודלא כהאחרונים הנ"ל. ולפי"ז נתברר גם חקירתנו במצות ישוב אר"י שהיא מ"ע דאורייתא, לדעת הרמב"ן וסייעתו, אף דלכתחילה בעי כונה לכו"ע, מ"מ היושבים בה ועוסקים בבנינה וישובה שפיר מקיימים בזה מ"ע דאורייתא, אע"פ שלא ידע כלל אם יש בה מצוה, ואף כשנתיישב בה במקרה או נולד בה או שכוונתו לאכול משבח פירותיה, מטעם דנהנה הו"ל כמתכוין למצוה כמו במצה שאכל ברצונו, ודלא כהפנ"י הנ"ל. וכ"ש לשיטת רה"ג ורשב"א ורא"ה וסייעתם דפסקו להלכה אי"צ כונה, דשפיר מקיים מצוה חשובה זו השקולה כנגד כל המצות כמבואר בספרי.

ונראה דגם מגינה עליהם זכות א"י, וגם עליהם אמרו חז"ל כל הדר בא"י שרוי בלא עון, וכל המעלות שנוכרו במס' כתובות ק"י, כדמוכח במדרש רבה פ' וישלח

(בראשית ע"ו) עה"פ ויירא יעקב מאד ויצר לו. וז"ל: אמר כל השנים הללו הוא יושב באר"י תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י, עכ"ל. והובא בדעת זקנים בעה"ת שם, וכ"כ בשו"ת מהרי"ט צהלין סי' פ"ה בביאור מ"ש בכתובות שם, שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו וכו' דרצ"ל אפילו עכו"ם עיי"ש. הרי דגדול זכותה דא"י להגין אפילו על עכו"ם ועשו הרשע אף דאינם מצווים עליה, וכ"ש יהודי היושב בה דמצווה עליה להרמב"ן ויודע בסתמא שנקראת ארץ ישראל, דירושה הוא לנו מאבותינו מעולם, דבודאי מקיים מצותה בשלימות אף בלי כונה כיון שנהנה הוי כמתכוין כנ"ל. וכ"מ בס' חרדים (בפ"ב מהל' התלויות בארץ) שכתב וז"ל: וכתב הרמב"ן במגין תרי"ג, מצות ישיבת א"י כל עת ורגע שהאדם הוא מקיים המצוה וכו', א"כ צריך היושב בא"י להיות שמח תדיר במצוה התדירה באהבתו אותה עכ"ל. ומשמע דאפילו כשהוא ישן ולא ידע אז כלל שמקיים מצוה דא"י נמי מקיים המצוה, וכמו בישן בסוכה דבודאי מקיים מ"ע דאורייתא אף דאינו מכוין אז למצותה, ועכצ"ל דהוא מטעם דנהנה במצוה דנחשב כמתכוין כנ"ל. כנלע"ד בעה"ת.

אם מותר לעשות מנייר תבניות חמה ולבנה

נשאלתי ממנהל בית ספר דתי ובלימודי חול לומדים מתהלכות השמש והירח וצבא השמים והם מציירים תמונתם על הלוח בגיר וגם עושים תבניות מהם מנייר אי יאי למיעבד הכי והביא בשם חכם אחד שהתיר מטעם שזהו בגדר להבין ולהורות זה תוכן שאלתו.

תשובה

תנינן בש"ס ר"ה דכ"ד דמות צורת לבנות היה לר"ג בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה להדיוטות וכו' ופריך בגמרא ומי שרי והכתיב לא תעשון אתי וגו' לא תעשון כדמות שמשי ומתרץ אביי לא אסרה תורה אלא שמשין שאפשר לעשות כמותן כדתניא לא יעשה אדם בית תבנית היכל וכו' ופריך תו התם ושמשין שא"א לעשות כמותן מי שרי והתניא לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשי המשמשים לפני במרום ומתרץ אביי לא אסרה תורה אלא דמות ארבעה פנים בהדי הדדי ואח"כ מתרץ תו התם אביי לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון ופריך תו ושבמדור התחתון מי שרי והתניא אשר בשמים ממעל לרבות חמה ולבנה ומתרץ כי תניא ההיא לעבדם ופריך ועשייה גרידתא מי שרי ומשגי שאני ר"ג דאחרים עשו לו והא ר' יהודה דאחרים עשו לו ואמר ליה שמואל לר' יהודה שינא סמי עיניה דדין ומשני התם חותמו בולט הוה ומשום חשדא וכו' ופרכינן ומי חיישינן לחשדא והא ההיא בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דהוה ביה אנדרטא והו עיילו רב ושמואל וכו' ומצלו התם ולא חיישו לחשדא ומתרץ רבים שאני והא ר"ג יחיד הוא כיון דנשיא הוא שכיחי רבים גביה איבעית אימא דפרקים הוה ואיבעית אימא להתלמד עביד וכתוב לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות.

והתוס' שם בד"ה לא כתבו דכל הני תלת מילי דאביי לא הדר ביה בכל זימנא דכולה תירוצי אמת וה"ק לא אסרה תורה בשמשין של מטה אלא בית תבנית היכל

וכו' ובשמשין התחתונים אסרה חמה ולבנה וכוכבים ובמדור העליון דמות ד' פנים ולפי דבריהם חמה ולבנה דא"א לעשות כמותן לא אסרה תורה לפי דברי אביי בתירוצא קמא וכן כתב הר"ח דדמות לבנה שא"א לאדם לעשות לבנה לא אסרה תורה וכ"כ התוס' ביומא דנ"ד דאביי לא הדר ביה מכל מה דמשני מעיקרא ולא מסרו הכתוב אלא לחכמים יעו"ש בתוס' שכתבו דשמשין שבמדור העליון כגון שרפים וחיות הקודש אסור אפילו אחרים עשו לו ואפילו בדליכא חשדא כגון ברבים משום דכתיב לא תעשון לא תעשון תרי זימני לדרשה וכו' ולא תעשו לכם איצטריך לשמשין שבמדור התחתון כגון חמה ולבנה ודוקא לכם לעצמכם אבל אחרים עושין לכם ולהלן שם הקשו התוס' על דמשני בגמרא שאני ר"ג דאחרים עשו לו הרי אמירה לנכרי שבות ותירצו דבמקום מצוה לא גזרו רבנן, ומכוח קושיא זו כתב הרא"ש לפרש תירוצא דגמרא דשאני ר"ג דאחרים עשו לו כלומר קנאן מן הנכרי מהעשוי, ר"ל שהוא לא צוה לו לעשות רק הם עשו מעצמן בשבילו ולפי דבריו לא קשה תו קושיית התוס' אך לפי"ז יש להקשות לשיטתו דהרי עדיין איכא חששא שהנכרי עשאו לע"ז כדאיתא במשנה בש"ס ע"ז מ"ב דהמוצא כלים ועליהם צורת חמה לבנה יוליכם לים המלח דשמא נעבדו לע"ז ולקמן נבאר עוד מה שיש ליישב שיטת הרא"ש.

והגאון רעק"א בתוספותיו הקשה על מה שכתבו התוס' הנ"ל דשמשין שבמדור העליון אסור אפילו באחרים עשו לו משום דכתיב לא תעשון תרי זימני דא"כ למה צריכים הדרשה דגם אתם למעט נכרי משליחות הרי מדאיצטריך הלימוד מלא תעשון לאסור ע"י אחרים מוכח מזה דאין שליחות לנכרי דאלו יש שליחות ממילא אסור דהוי כשלוחו ואי דאין שליח לדבר עבירה הא לחד לישנא בפ"ק דב"מ אם השליח לאו בר חיובא לא שייך ביה אין שליח לדבר עבירה וא"כ נכרי דאינו מוזהר על לא תעשון לא שייך ביה אשלד"ע וגם לאידך לישנא דאי בעי עביד יש לומר דנכרי דודאי עביד לא שייך גביה אשלד"ע.

והנראה לי בזה לתרץ עפ"י שיטת הרא"ש דס"ל דלקיים שום צורה אסור אפילו היכא שלא נעשה על ידו וע"כ צריך לומר כן דאי נימא דלא נאסר רק היכא שאחרים עשו בשליחותו הרי מצינו בזה שליח לדבר עבירה ובריש פ"ב דקידושין אמרינן דמעילה וטביחה הוויין שני כתובים הבאין כאחד דיש שליח לדבר עבירה ואי נימא דגם בעשיית צורה גמי יש שליח לד"ע מדוע לא חשיב גמי לאו דלא תעשון ועכצ"ל כמוש"כ הרא"ש דלאו מדין שליחות קאתינן עלה רק דכאן ריבה הכתוב שלא לקיים שום צורה ע"י כל אופן שיהיה הן קנין מאחרים כמו ע"י עשייה בצווי ברם יש לומר לקושטא דמילתא דגם ע"י שליחות משכחת לה לחייב ע"י אחרים משום שליחות כגון כשהשליח שוגג דבזה לרוב פוסקים יש שליח לד"ע כיון דלא

שייך גביה לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין או ע"י נכרי דלאו בר חיובא הוא כיון דאינו מצווה על לאו דלא תעשון כל זמן שאינו עושה לשם אליל ואעפ"י דאין שליחות לנכרי מ"מ לפי מה שהעלה הנתיבות בריש סי' קפ"ב דהיכא דא"א להמעשה להתבטל ואנו דנין לענין שיחשב מעשה השליח כאלו עשה המשלח לחייבו בעונש בזה אמרינן יש שליח לד"ע והעלה כן מדברי הנימוק"י בפ"ק דב"מ ומה דלא חשיב בגמרא גבי מעילה וטביחה בפ"ק דקדושין גמי עשיית צורות דיש שליח לד"ע דגיהי דריבה הכתוב דאין אחרים עושין לכם מלא תעשון תרי זימני איכא למימר דלאו לחייב להמשלח קאתי אלא לחייב להשליח העושה בשביל אחרים דלא נימא דלא מחייב העושה צורות רק בעושה לעצמו ולא בעושה לאחרים וכן מבואר ברמב"ם בפ"ג מהל' עכו"ם הל"ט העושה ע"ז לאחרים בידו לוקה והיינו דהעושה חייב וכמו כן יש לומר גמי בעושה צורות שלא לשם אליל דנפקא לן מהאי קרא דלא תעשון לחייב העושה לאחרים היינו ג"כ לחייב להעושה בשביל אחרים כן י"ל בזה.

וקושיית רעק"א מתורצת שפיר דאיכא למימר יש שליחות לנכרי ובני"ד ליכא משום שליחות ואפילו ע"י נכרי דלאו בר חיובא הוא לא שייך ביה דין שליחות כלל ולכן איצטריך קרא דלא תעשון תרי זימני לאסור ע"י אחרים בשמשין שבמדור העליון ושפיר איצטריך הדרשה דגם אתם למעט נכרי משליחות ומהכא ליכא הוכחה בזה כיון דלאו משום שליחות קאתינן עלה כן נראה לפע"ד.

ומדי עיוני בסוגיא זו של אין שליח לד"ע אם מעשה העבירה מתייחסת על מי המשלח או השליח נראה לפע"ד לומר בזה אם מעשה העבירה אינה מתייחסת להמשלח אז גם עצם הפעולה אינה מתייחסת להמשלח וידוע בזה הווכוח הגדול שהרעיש אז בשעתו את עולם התורה ה"ה בין גדולי הדור ההוא ענקי הרוח זקני הגאון מוה"ר ר' יצחק הלוי איש הורוויץ מהאמבורג והגאון הנוב"י זצ"ל במעשה באחד ששלח שליח לגרש את אשתו המורדת בע"כ נגד החדר"ג מאוה"ג כמבואר בשו"ת נוב"ק סי' ע"ה והנוב"י פסק כיון דקי"ל אין שליח לדבר עבירה א"כ גם עצם המעשה בטל וכיון שעבר השליח על חרם דרגמ"ה בטל ממילא גם עצם השליחות ול"ה גט כלל והרי היא א"א גמורה ובנה יסודו מדברי התוס' בב"מ ד"י בד"ה כהן שאמר בתירוץ בתרא שכתבו דאף לרבא נפקא מינה דאי יש שליחות חלין הקדושין ואי אין שליחות אין חלין הקדושין יעו"ש והגאון ר' יצחק הלוי הג"ל הוכיח בראיות נכוחות דאעפ"י שהשליח עשה עבירה והעבירה מתייחסת אליו מ"מ לא נתבטלה פעולת הגירושין והגאונים הנ"ל שרי התורה הוציאו כברק חיצם וכל אחד בדעתו איתן להצדיק שיטתו !

ואעפ"י שאיני כדאי להכניס ראשי בין ההרים הגבוהים מ"מ כיון שאין דבר זה

נוגע עכשיו למעשה נראה לפע"ד להצדיק הצדיק דמעיקרא זקני הגאון מוה"ר יצחק מהאמבורג זצ"ל ויסוד דברינו נבנה על דברי הריב"ש בתשובה סי' תס"ה ומילא אחריו המחנה אפרים בהלכות שותפין סי' ח' גבי הקדש העניים שהאפטרופוס נתן ממונם ברבית קצוצה דאם כבר לקח הרבית זכו ביה העניים ואינם חייבים להחזיר והמח"א הביא שם עוד מדברי הר"ח דאפטרופוס של יתומים שתפס בשביל היתומים מועיל אפילו במקום שחב לאחרים משום דאפטרופוס ידו כיד יתמי דמי וסיים בדינו הריב"ש כיון דהרבית הוא כבר ביד האפטרופוס זכו בו העניים אעפ"י שאין שליח לדבר עבירה מ"מ האפטרופוס שאני דידו כיד העניים כמוש"כ המרדכי בפ"ק דב"ב גבי מעמד שלשתן יעו"ש מבואר בדבריהם דמעשה העבירה של האפטרופוס והוא עבר על איסור רבית והיתומים והעניים זכו בהרבית ואינם צריכים להחזיר כדין רבית קצוצה היוצאה בדיינים ובהסבר הדבר נראה כיון דיסוד מחלוקתם הוא אם מעשה העבירה מבטל גם חלות פעולת מעשה השליחות וכיון דהשליח חייב על המעשה ממילא אין להמשלח כלום בעצם פעולת הגירושין לכן סובר הנוב"י דעדיין היא א"א ולדעת זקני הגאון זצ"ל מהאמבורג דמ"מ המעשה קיים אעפ"י שהעבירה מתייחסת להשליח דאין שליח לד"ע לכן נראה דלא כל דרכי שליחות שוות ושליחות לגירושין אינו דומה לשליחות לקידושין או למקח וממכר דשליחות לגירושין הרי האשה היא שלו ויש לו בה קנין ובעלות ועפ"י דיני התורה הרי האשה היא שלו ובידו או שתהיה אשתו כגופו או לגרשה ולכן כאשר הוא ממנה שליח לגרשה הרי כל מה שיש בכחו ובידו לעשות הוא נותן לשלוחו וכשהשליח עושה שליחותו של הבעל בחריקאו הרי זה פועל בעצם בכל הכוח והזכות שמסר לו הבעל המשלח אעפ"י שבעצם הפעולה עשה עבירה בזה שגירש בע"כ ומעשה העבירה אינה מתייחסת לו להמשלח רק להשליח כיון דלענין האיסור שעשה אינו כשלוחו כיון דקיי"ל אין שליח לד"ע מ"מ אין ריעותא במעשה השליחות כיון דלעצם השליחות הרי הוא כמו המשלח מפני שמסר לו כל כוחו וזכותו לכן שפיר קיים מעשה השליחות והגירושין קיימין משא"כ בעושה שליח לקדש אשה הרי אין להמשלח שום כוח וזכות בהאשה שאם היא לא תתרצה אינו יכול לקדשה ולא מסר שום כח וזכות להשליח מה שאין לו בעצמו ולא חל עדיין השליחות רק במעשה הקידושין הוא חלות השליחות וכיון שזה מעשה עבירה ומתייחסת להשליח א"כ גם הפעולה מתייחסת אליו ולא להמשלח ממילא בטל המעשה ולא חלין כלל וכלל ולכן שפיר כתבו התוס' בב"מ הג"ל בתירוצא בתרא דאי אין שליחות לא חלין הקידושין כיון דלא מסר המשלח כלום להשליח וסברת הריב"ש יכול להיות ג"כ מטעם זה דא"צ להחזיר הרבית כיון דיד האפטרופוס כיד העניים וכיד היתומים שנמסר לידו כל הכוח והזכות ואין האפטרופוס כשליח לקידושין כיון שנמסר

לו כל הכוח לכן מעשה העבירה אינו מבטל עצם השליחות ומעתה לפי"ז צדקו דברי זקני הגאון הר"י מהאמבורג זצ"ל דאעפ"י דהשליח עבר על חרם דר"ג מאוה"ג ולא המשלח דאין שליח לד"ע מ"מ המעשה לא נתבטלה כיון דעצם שליחות הבעל חלה מיד בעת שנתמנה ולא נתבטל ע"י העבירה בקיצור דיש חילוק אם יש איזה כוח להמשלח למסרו להשליח וזה החילוק בין קידושין לגירושין דבגירושין יש כח להבעל ומסרו להשליח וחלה מיד פעולת השליחות ולא נתבטלה ע"י העבירה אבל בקידושין אין השליחות חלה בשעת המינוי כיון שאין לו מה למסור רק בשעת העבירה והעבירה עושה השליח לכן כל מעשה השליחות הוא שלו ונתבטלה בזה וזה נכון לפע"ד בסברא וצדקו בזה דברי זקני הגאון מהר"י זצ"ל !

נחזור למאי דאתאן עלה בפירוש דברי הרא"ש דלכאורה יש להעיר מהמשנה שם להלן בהמוצא כלים דמוכח שם דחיישינן שמא נעבדו לע"ז כדאמרינן לעיל דאיכא למימר דכיון דהנכרי עשאן למכור בודאי לא פלח להו דבלאה"כ אין דרך עכו"ם למכור הע"ז שלו כן י"ל בסברת הרא"ש כדמבואר בגמרא שם אם איתא דפלחי ל"י לא מזבין ל"י עיי"ש.

והרי"ף והרמב"ם השמיטו דין זה דאחרים עשו לו ונראה דלא ס"ל להתיר בזה ע"י אחרים בשמשינן שבמדור התחתון וטעמא דידהו הוא דלא ניחא להו בהאי תירוצא דקשה להו קושיית התוס' דאסור משום שבות ולא ניחא להו גמי למימר כמו שכתב הרא"ש דמעצמו עשו לו ולא בשליחות דא"כ אכתי איכא למיחש דהעכו"ם כבר פלח ל"י ונאסר ולא ניחא להו גמי לתרוצי כדלעיל לכו השמיטו דבר זה כן יש לומר אעפ"י שזה דוחק.

והנראה לי בזה להלכה בני"ד עפ"י מה שכתב הרמב"ם בפ"ג מהל' עכו"ם הל"י דאסור לעשות צורות לגוי אעפ"י שאינה עכו"ם וכו' ואין אסור לצור לגוי אלא צורת אדם בלבד והוא שתהא הצורה בולטת וכו' ואם צר לוקה ואח"כ בהל' י"א כתב וכן אסור לצור צורת חמה ולבנה כוכבים ומזלות שנאמר לא תעשון אתי וגוי ונראה מדבריו דרך בצורת אדם חייב מלקות בעושה אבל בצורת חמה ולבנה לא כתב הרמב"ם דלוקה משמע דבצורות הללו של חו"ל ליכא מלקות רק איסור גרידא אעפ"י שהביא ג"כ הפסוק דלא תעשון אתי מ"מ כיון דלא הזכיר מלקות ש"מ דאינו לוקה עכ"פ מבואר דצורת אדם לשיטתו חמור מצורת חמה ולבנה והרי בצורת אדם כתב הרמב"ם שם בהל' יו"ד דצורה של סמנים כגון הצורות שעל הלוחות והטבליות או מעשה רוקם ע"י אריגה הרי אלו מותרות וגבי צורת חמה ולבנה כתב הרמב"ם בהל' י"א סתמא דאסור לצור צורת חמה ולבנה ולא מחלק בין ע"י חקיקה או ע"י סמנים ומעשה רוקם כמו שמחלק גבי צורת אדם נראה דאעפ"י דצורת אדם חמור דחייב מלקות ובחו"ל ליכא מלקות לדידיה מ"מ לאידך גיסא איכא

חומרא בצורת חמה ולבנה דאפילו ע"י סמנים נמי אסור ומפרשי הרמב"ם לא ביארו טעמו ונימוקו בזה.

אולם התוס' ביומא הנ"ל לא מחלקי בין צורת אדם לצורת חמה ולבנה דבכל ענין במעשה רוקם או ע"י סמנים אין איסור עיי"ש בתוס' בד"ה כרובים שכתבו דכל שגלמד מקרא דלא תעשה לך פסל וגו' מותרים ע"י סמנים ומעשה רוקם ואפילו חשדא ליכא בציורים כיון שהם מיני צבעים ואין בהם ממשות ובטעמא דמילתא מדוע החמיר הרמב"ם בחמה ולבנה יותר מבצורת אדם החמור ממנו י"ל כיון דמצינו בחמה ולבנה דגם בצורה משוקעת אסור לכן מחמירינן גם ע"י סמנים דעכ"פ לא עדיף ממשוקעת אעפ"י ד"ל דלהכי אסור במשוקעת כיון דגם ברקיע נראין כמשוקעין מ"מ איכא למימר דגם ע"י סמנים אסור אולם לדעת התוס' ביומא מותר ע"י סמנים דס"ל דכל מה שגלמד מקרא דלא תעשה לך לא אסרה תורה רק בצורה שיש בה ממשות ולא ע"י ציורים אעפ"י דגם לדידהו בחמה ולבנה אסור אפילו במשוקעת כמו שכתבו בע"ז דמ"ג בתוד"ה והא ר"ג בשם הר"ת והריב"א בטעמא כיון דברקיע הם שוקעין ולא מפלגי בהכי רק בפרצופין וכיוצא בהן לכן צ"ע בסברת הרמב"ם בזה.

וארווחנא בזה ליישב מש"כ הט"ז ביו"ד סי' קמ"א דציויר עדיף ממשוקע כיון דאין בו ממשות ומ"מ קרא תגר על מה שהדפיסו ציורים במחזורים בתפילת גשם באמת כן הוא דעת התוס' ביומא הנ"ל דאין בזה איסור דלא תעשה לך פסל וגו' רק דאינו ראוי לעשות כן מפני שמסתכלים בצורות הללו ואינם מכוונים לבם בתפילה אבל איסורא ליכא ובד"מ סי' קמ"א סק"ה הביא מדברי מהר"ם בתשובה המובא במרדכי פרק כל הצלמים שכתב ג"כ דלא שייך לא תעשה לך פסל במיני צבעונין שאינן לא בולט ולא שוקע וכתב ג"כ דבציורים במחזורים דליכא בהו משום ע"ז ובנה"כ שם חולק על הט"ז ממש"כ דציויר עדיף ממשוקעת ולפי"מ שביארנו צדקו דברי הט"ז כי כן הוא שיטת התוס' ומהר"ם שבמרדכי ואין מקום להשגת הנקה"כ על הט"ז.

ובחידושי הר"ן לע"ז דמ"ג כתב דנראה דלא אסרה תורה משום חשדא אלא בצורות שהיה מנהג העכו"ם לעבדן אבל כגון אלו שאין מנהגם לעבדן מותר לצור אותם כל שלא נודע ולא גשמע שיהיו נעבדות כלל וכן המנהג לקיים צורות בולטות מאותן שלא אסרה תורה ולא שמענו מי שמוחה בכך יעו"ש בר"ן ואעפ"י שהרבה פוסקים חולקין עליו ואוסרין משום חשדא אפילו באינן נעבדות אבל לפע"ד מסתברא לומר דלא משום חשדא דע"ז לחוד אסרו להו אלא גם משום חשדא בעבר על לאו דלא תעשה לך פסל וכמו שכתבו התוס' בר"ה דכ"ד בד"ה סמי דהא דאמר שמואל לר"י שינא סמי עיניה דדין היינו משום חשדא שעשאן ועבר על לא תעשה לך

יעו"ש בתוס' וחשדא זו שייך גם באותן הצורות שאינן נעבדות אכן יש מקום לצדד ולומר כיון דמה דאמר שמואל לר"י סמי עיגיה וחשש לחשדא לעבור על לא תעשה לך זה רק באנדרטא דצורת אדם חמור טפי אבל בחמה ולבנה דקיל מצורת אדם איכא למימר כיון דנעשה בבית ספר עבור תלמידים ליכא גם חששא זו כיון דהכל יודעים שנעשה רק להתלמד ונרשם רק בגיר על הלוח ואח"כ מוחקין אותו מסתברא דליכא כלל חשדא כל דהו ורק בנעבדות דאיכא חששא דע"ז או מחמרינן אבל באינן נעבדות בודאי יש לסמוך על שיטת הר"ן הנ"ל להקל.

ובדרך זה גרווח לן שמעתן בר"ה בסוגיא שם דמקשה התם ומי חיישינן לחשדא והא האי בי כנישתא דשף ויתייב בנהרדעא דהוה בי' אנדרטא ורב ושמואל מצלו התם ולא חיישי לחשדא ומתרץ רבים שאני ומקשה תו דר"ג יחיד הוא ומתרץ דבית הנשיא כרבים הוא וקשה לפי"ז מדוע מעיקרא כדמשני דחיישינן לחשדא הוי ליה להקשות מר"ג מאי טעמא לא חייש לחשדא מדוע המתין להקשות עד לבסוף אולם לפי"מ שביארנו ל"ק כלום כיון דמעיקרא הוי ס"ד דחשדא הוא שיחשדוהו שעבר על לא תעשה לך ובזה לא שייך לתרץ רבים שאני דהאי חשש לא שייך כלל לרבים אלא לר"ג עצמו שעבר בשעת עשייתו על ל"ת אלא דאפיה"כ הוי ניחא ליה גבי ר"ג כיון שהוא עשה מצוה לכן לא שייך גביה חשדא דל"ת דא"כ הוי מצוה הבאה בעבירה לכן מקשה מהאי אנדרטא בבי כנישתא ורב ושמואל עיילו התם ומצלו והתם ליכא מצוה דהאנדרטא לאו למצוה אוקמוהו התם ואפילו לאו לבוי אוקמוהו רק לכבוד המלך כמוש"כ הר"ן שם וקשיא שפיר דניחוש לחשדא ומשני רבים שאני נראה מזה דהדר ביה ממה דהוי ס"ד מעיקרא דהחשד הוא שעבר על לא תעשה לך דבזה אין חילוק בין רבים ליחיד כיון דהחשד נוגע רק להיחיד שעשאה וע"כ דס"ל דהחשד הוא שזה לע"ז ובזה יתכן שפיר לומר דרבים לא חשידי ובזה קשה מר"ג דשייך ביה חשדא שמא כיון לע"ז ועל זה שפיר מתרץ דכיון דבבית הנשיא שכחי רבים וליכא חשדא דע"ז דרבים לא חשידי.

ולהלכה נראה לפע"ד בני"ד דיש להקל לכתוב בגיר על הלוח צורת החמה והלבנה דהרי לפי"מ שביארנו אפילו בציור ע"י צבעים יש מקום להתיר ובפ"ת סק"ו הביא שם תשובת כנסת יחזקאל חאו"ח סי' י"ג שהעלה להקל בפרוכת שהיה מצוייר בצורות של צבע חמה ולבנה ומסתמך על תשובת מהר"ם שבמרדכי שהבאתי לעיל ועל מש"כ הט"ז הנ"ל וכיון שלא נמצא עתה במדינתנו מי שעובד ללבנה לכן סיים להקל ואם יש מקום להקל בפרוכת בבית התפילה מכש"כ בבית ספר שנעשה לשם לימוד מלכתחילה בודאי יש להקל.

ועוד נראה לי בזה דמה שרושמים על הלוח עיגול כחמה וחצי עיגול כהלבנה אין זה ענין לצורת חמה ולבנה שאסרו תז"ל דהרמב"ם בפיהמ"ש גבי המוצא

כלים עם צורות חמה ולבנה פירש דאין המובן בצורת עיגול או קשת רק הכוונה בצורות המתייחסות אל החמה והלבנה דהיינו שבעלי הצלמים הנקראים טלאס"ט מייחסים לכוכבים צורות עד שאומרים צורת השמש צורת המלך מעוטר יושב על העגלה ואמרו צורת חמה ולבנה ר"ל שנמצא צורה המיוחדת אל החמה והלבנה וכן פי' הרע"ב והש"ך בסק"ח הביא דבריהם להלכה ואעפ"י שרק במוצא כתב כן הש"ך אבל בעשייה או בשהייה מסיק לאסור גם בעיגול וקשת אבל י"ל דהש"ך מיירי בעושה עיגול בולט או אפילו שוקע אבל לכתוב בגיר או אפילו בצבעים ליכא חששא לחשוד לע"ז כי אפילו במקום שעובדים לצורות הללו אין דרכם לכתוב בגיר או בעיפרון מכש"כ במקום שאין עובדים לצורות הללו בודאי אין כאן בית מיחוש כלל וז"ב.

וכה מצאתי בד"ת סקמ"ו שהביא בשם ספר יד הקטנה בפ"ג מהל' עכו"ם ח"ב מצות ל"ת י"ח סקל"ג שהרחיב הדיבור בזה בעניני הצורות של מדור התחתון והעלה להלכה דלעשות עיגול וחצי עיגול בלי חידודין ובלי צורה בתוכה יש להקל.

וראיתי בתו"ת פ' יתרו (שמות כ, ד) שכתב בשם הש"ך והגר"א דהיכא דנודע בבירור שאין העכו"ם עובדים להם אין טעם לאסור ובמחכ"ת זה טעות דליתא כלל דבר זה בש"ך שם להקל בצורת חמה ולבנה דשם איתא רק במוצא כלים ועליהם צורות הללו מותר בזה"ז שאין דרך הנכרים לעבדן לכן מותרים בהנאה אבל לצייר אותם ליתא שם היתר על זה לא בש"ך ולא בהגר"א.

ומש"כ כ"ת בשם ח"א דזהו בגדר להבין ולהורות כדמתרצינן בגמרא במסקנא לר"ג דהתם איכא מצוה כמו שכתבו התוס' המובא לעיל דמצוה לקדש חדשים לתקן המועדים וזה נקרא להבין ולהורות אבל בלימודי חול בבית הספר ליכא מצוה ובשלמא בשאר דברים הנאמרים בפסוק דהיינו שלא לגחש ולכשף איכא צורך לידע כמו שפירש"י להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזהו חוק לע"ז וגם לפעמים צריכים לידע איך להינצל ממכשפים אבל בחמה ולבנה לא שייך טעם זה וברמב"ם בפ"ב מהל' סנהדרין הל"א כתב דסנהדרין צריכים לדעת קצת משארי חכמות כגון רפואה וחשבון תקופות ומזלות ומרן הכ"מ הביא קושיית הרמ"ך דמה צורך לדיינים חכמת הרפואה וחשבונות וחכמת המזלות וכתב ע"ז הכ"מ דקמ"ל דגם תקופות ומזלות בודאי צריכים לדעת כדי לידע לעבר שנים ולקבוע חדשים יעו"ש ופשוט דבזה"ז לא שייך זה וכה ראיתי בחת"ס חיו"ד סי' קכ"ח שכתב שם בדבר שאלתו במי שצריך לצורך פרנסתו ללמוד לפסל צורות של בני אדם במקום קיבוץ של האומנים באקדמיה וחשב שם השואל להתיר מטעם דזהו בגדר להבין ולהורות והשיב על זה הגאון החת"ס דהמובן שם בגמרא להבין

ולהורות היינו הלכה ולמעשה אבל ללמוד לעשות לא התירו כלל עיי"ש שכתב דאע"פ דגם בזה"ז שייך להבין ולהורות אעפ"י שאין לנו סנהדרין משום דרוש וקבל שכר מ"מ סיים שם דאינו יודע שום היתר בזה.

ובדבר שאלתו בענין לעשות תבניות מגייר של חמה ולבנה לפי המסקנא בגמרא דשאני ר"ג דשל פרקים הוה יש עצה לעשות פרקים פרקים ואח"כ לחבר אותם ושיהא ניכר שאינו מעור אחד דהיינו שלא לחברם יפה יפה בהמקצועות ואז מותר לעשותם וגם ליכא איסור להשהותם ובימי חורפי שמעתי בשם גדול אחד להעיר על דברי רש"י בסוף יהושע בשם המדרש שהעמידו תמונת חמה על קבר של יהושע לסימן שהעמיד את החמה יעו"ש וקשה איך עשו תמונת חמה ועברו על לא תעשה לך פסל וגו' וע"כ צ"ל כתירוף הגמרא דברבים ליכא חשדא אכן יש לומר דהתמונה היתה בצבעים ויהיה ראייה מכאן דבצבעים ליכא איסור לעשות ציורים אפילו תמונת אדם ומכ"ש צורת חמה ולבנה. סיכום להלכה יש להתיר בני"ד כמו שביארנו בעה"ת.

שאלות ותשובות בענינים שונים

א

נשאלתי מאחד ששכר בית בבית גדול מיהודי, ויש שם עוד דיורין יהודים ואינם יהודים האיך עליו להתנהג בעירוב חצירות כשרוצה בשבת להביא המפתח מהמשרד לחדר שלו. והנה בשוכר בית בבית גדול משותף שיש כיום בהרבה ערים שיש כמה בעלים בבית זה אז אסור לטלטל מחדר של בעל אחד לחדר שני וכמבואר בריש סימן שס"ו. ואם רוצה לטלטל אז צריך לעשות עירוב והוא דיקח לחם או מצה דוה יעמוד לכמה שבתות ויקנה את זה על ידי אחר לכל הדירים בבית וכמבואר שם בס"ט, ואפילו בלי דעתם מועיל משום דזכין לאדם שלא בפניו וכמבואר במ"ב סקמ"ח (ועי' מ"ב סי' שס"ח סק"ט) ואח"כ אחד מוכה לכולם ומברך על מצות עירוב כמבואר שם בסי"ד.

אבל בשכר בית מיהודי וכמו שהיום שוכרים ויש למשכיר תפיסת יד בכל בית, לכאורה הלא אז אין שאלה כיון שיש לו תפיסת יד אז אפשר לטלטל ואין צריך לערב כמבואר בעירובין פ"ו ובשו"ע סי' ש"ע ס"ב, בדבר שאין גיטל בשבת מחמת כובד אפשר לטלטל גם בלי עירוב וכיום שיש למשכיר בכל דירה מקרר חשמלי ועוד דברים א"כ אפשר לסמוך ע"ז ולטלטל ג"כ בלי עירוב. וע' שו"ת אגרות משה אורח חיים סימן קמ"ג.

אבל כ"ז נראה רק אם המשכיר ג"כ גר שם בבית וכמו שכתב בערוך השולחן סי' ש"ע סק"ז וז"ל ופשוט הוא דאין תפיסת יד מועלת רק מבעה"ב לשכנו וכו' אבל שכן לשכן לא מהני תפיסת הבית. וא"כ הכונה דמשכן לשכן לא אבל יתכן אם בעה"ב גר שם נעשה הכל כשלו ואפשר עכ"פ כדי לצאת מספק זה, הצד היותר טוב שלעשות עירוב אפילו ביש לבעה"ב תפיסת יד כמקרר חשמלי.

וכ"ז טוב אם רק יהודים גרים שם אבל אם גם גוים גרים שם מבואר בריש סימן שפ"ב שצריך שישכור הרשות מהעכו"ם וברמ"א כתב ישראל שהשכיר ביתו לאינו יהודי אינו אוסר עליו דלא השכיר ביתו כדי שיאסור עליו וא"כ זה רק בגר שם

אבל בלא גר נ"ל דאפשר לסמוך ע"ז שיש לו תפיסת יד לכה"פ בחדר של הגוי וזה יועיל שלא יצטרכו לשכור רשותם ולגבי הישראלים ליתר בטחון שאחד יערב לכולם. ולגבי ברכה אפשר שלא יברך כי אם אנו משתמשים בסברה של תפיסת יד א"כ א"צ עירוב. וא"כ יתכן דלהלכה ביש גוי טוב לערב בלי ברכה. ולכאורה אם מעכב א"כ התפיסת יד של דירת הגוי לא יועיל ושיעכב.

ובמה שנשאלתי אם אפשר לטלטל במלון נראה דאפשר דהוא כמו מתארח אצל בעה"ב ואוכל משל בעה"ב דמבואר בסימן ש"ע ס"ג ד', וא"כ לכאורה בקבוצ ובמלון אין צריך לערב. או די"ל שבמלון אין צריך עירוב כי בעל המלון משכיר את כל המלון לשוכר את החדר. ובדין זה שכתב הרמ"א שהבע"ב יהי קבוע. ע"י בשואל ומשיב ח"א סימן רצ"ד. ובספר שאלו ציון ח"ב סימנים א' ו'.

ב

בבא מציעא ע"ה המלוה את חברו בלא עדים עובר לפני עור וכו' ונשאלתי מדוע אין הרבה נזהרים בזה. והנה ר"ל אמר שם דגורם קללה לעצמו. ומשמע דאין הם חולקים דמה שייך בזה מחלוקת, אלא איכא ב' טעמים אמאי לא ילוה בלי עדים. והמאירי כתב רק הטעם משום מכשול. ושטר ג"כ מועיל בעדים מדא"ל התם ניתי מר סהדי וגכתוב כתבא אלא החידוש דסגי בעדים וכו' בלי שטר. והרמב"ם כתב בהל' מלוה פ"ב הל"ז אסור לאדם להלות מעותיו בלא עדים וכו' והמלוה בשטר משובח יתר וכל המלוה בלא עדים עובר משום ולפני עור וגורם קללה לעצמו ע"כ, הרי דסגי עדים בלי שטר ומ"מ שטר יותר טוב ז"א ליתר בטחון יותר טוב שיכתוב שטר וק"ק דהרמב"ם הביא ב' הטעמים. ועוד דאמרינן בג' כ"ש מר דטריד בגירסיה משתלי וא"כ כ"ש ת"ח בעי שטר וא"כ צע"ק דהרמב"ם שם שכתב ואפילו לת"ח היה לו לכתוב כ"ש ת"ח ועיין חתם סופר מ"ש בזה.

ומשמע מדברי הרמב"ם דס"ל דר"ל וכו' לא חולקים אלא בטעמים מדכתב ב' טעמים. אבל הרי"ף כתב רק הטעם של לפני עור וכן הרא"ש ומשמע דס"ל דהם פליגי וכן כתב שם הפלפולא חריפתא וכתב דר"ל לא ס"ל הך דלפני עור דלא אמרה תורה אלא כשעובר באותו שעה שנותן לו המכשול וע"ז סמכו העולם שאין מדקדקין בכך. וק"ק הא כשנותן האבן לפני העור הוא עובר ג"כ לפני שנפל העור ויתכן שבזה גופה יש לחקור מתי עובר המכשיל בזמן שהנכשל עשה העבירה או אף אם לא נכשל אלא כשהוא עשה הפעולה הוא עובר מיד וא"כ ס"ל דעובר רק כשבא המכשול. וחקירה זאת כבר חקר בשו"ת נר למאור סימן ג' עיי"ש. והנ"מ תהי' אם הנכשל לא עבר עבירה אז אם המכשיל עובר ונ"מ גדולה לדינא בזה. ועיין ביד מלאכי בכלל שס"ז (ועי' משנה למלך הל' מלוה פ"ד הל"ב) ועי' במהר"ם שיף

מ"ש על דברי הפלפולא חריפתא. ואאמו"ר הרה"ג שליט"א כתב לי בזה שלדינא אין נ"מ מאחר שאין מלקות אלפני עור דהוא לאו שבכללות, ועוד דהו"ל התראת ספק ומכיון שזה רק איסור שאסור לעשות מעשה שמכשיל את חברו או אפילו בני נח בדברים שהם מוזהרים עליהם א"כ האיסור הוא על שעת עשייתו את המעשה עכ"ל. ממילא ג"כ כאן אסור להלות בלא עדים אף דיתכן דלא יכפור. ובזמנינו דמלויים בלי עדים כתב הערוך השולחן בחו"מ סי' ע' היות שמכירים וכו' וברש"ש כתב בדברי הגמ' כל מי שיש לו מעות וכו' ומשמע דרק מי שיש לו ממון הרבה כי אז יש חשש לשמא יכפור אבל אם אינו אמיד כ"כ ל"ח לשמא יעזיז הלוה בפניו לכפור. ולפי"ז בזמנינו יש היתר באנשים שאינם עשירים אבל ק"ק דלפי"ז הו"ל נתת דבריך לשיעורים.

והב"ח בחו"מ ריש סימן ע' כתב דלע"ה בודאי איכא לפני עור אלא אפילו לת"ח איכא לחשוש שמא ישכח ויגרום קללה לעצמו וכן כתב הרמב"ם סוף פ"ב דמלוה ע"כ וק"ק הא הרמב"ם כתב דאיכא ג"כ בת"ח לפ"ע. ואאמו"ר שליט"א טען שבת"ח לא יעלה על הדעת שיכפור אבל אסור מטעם שכחה ומ"ש וכן כתב הרמב"ם כוונתו מ"ש ואפילו לת"ח ע"כ ונכון. וראיתי בריטב"א מגילה כ"ח שכתב דהא דאסור להלות בלי עדים הוא רק מידת חסידות וקשה הא הרמב"ם כתב דאיכא איסורא ממש ועיין שתי הלחם בשו"ת סי' י"ד ושו"ת מהרשד"ם חו"מ סימן כ"ו וכנסת הגדולה חו"מ ריש סימן ע' ועיין שדי חמד כללים כלל כ"ו במערכת ו' סק"א. ובעיקר כעת ראיתי שדן בזה בשו"ת פרי יצחק סימן מ"ח וסיים והגזירה תבא עליו ברכת טוב. ועי' בס' תולדות זאב על ב"מ שם ושו"ת ציץ אליעזר ח"ז סימן מ"ז.

ג

בסוטה מ"ו מבואר שיעור לוויה. והרמב"ם בפ"ד מאבל הביא הלכות אלו של לוויה וכתב דמקיים המצוה אפילו מלוה את חברו ארבע אמות. וכתב שם שבית דין מתקנין שלוחין ללוות אדם העובר ממקום למקום. ובכ"מ לא כתב מקורו. וראיתי שם בקרן אורה דכתב דמקורו מדברי המשנה ולא פטרנוהו בלא לוי' דאטו ב"ד בעצמן צריכין ללוות כל אדם אלא צריך לתקן שלוחים מיוחדים לזה. והנה רש"י כתב שם לא ראינוהו והנחנוהו יחידי בלא חבורה. ולכאורה משמע דאם הולך בחבורה אז אין הדין של לוויה דרק בהולך יחידי. ותמיהני שבשו"ע לא הובא כלל דין זה של לווית אורחים וצ"ע. וראיתי בבאר שבע שכבר העיר בזה וכתב משום דכיום כל הדרכים בחזקת סכנה ולא כבזמן הג' ולכן אין אדם מחויב למסור את עצמו בסכנה ע"כ, והוא באמת חידוש גועז אבל כך מבואר בדבריו.

ובדרכי משה חו"מ סימן תכ"ו ס"א כתב בשם ילקוט מהרד"ש (וכעת לא נתבאר

אצלי מי המחבר של הילקוט) דכעת אין מלוה רק עד פרסה משום דיש מוחלים על כבודם ויש ללכת לכה"פ ד"א ומ"מ ק"ק דדין זה של ד"א לא הובא. ועיי"ש כ"כ בבאר הגולה בסי' תכ"ז סק"ל. וא"כ מדוע לא הובא דין זה. וראיתי שם בערוך השולחן בסי' תכ"ו ס"ב שכתב ועכשו לא נהגו בזה מפני שאין הולכין ברגל אלא נוסעים בקרון ואינו נוסע לבדו. ולפי מה שהבאנו דברי רש"י שם כך משמע דרק בהולך יחידי וכדבריו.

וראיתי בספר עמק ברכה בדף קי"ט שכתב בלשון זה ותמהני למה אין העולם נוהרין במצות הלוי' אורחים וכו' והגאון בעל חזון איש אמר לי שאפשר דחיוב לוי' אינו אלא למי שהולך בדרך יחידי אבל כהיום שנוסעים הרבה אנשים יחד נעשה כל אחד לוי' לחברו. אבל עדיין כ"כ לא נח לי דדין זה שילוחו חוץ לביתו ד"א מדוע לא הובא ומדוע אין נוהרין. ועי' עיון יעקב שם בסוטה. וכתב שם עוד חידוש דין בעמק ברכה בנטל ידיו והאורח ממחר ללכת שלא יאחר את הרכבת יכול לצאת וללוחו ואין זה הפסק ולא יסיח דעתו ויחזור ואין כאן חשש ברכה לבטלה וכמו שהביא השערי תשובה בשם הריטב"א בנטל ידיו ויצא לבית הכסא דאין הברכה לבטלה דבשעה שבירך שפיר בירך. ודברי הריטב"א הם בחולין והובא בשערי תשובה סימן קנ"ח אבל לא הביא פרט זה של עשיית צרכיו ודו"ק. וצריך ביאור בזה. עכ"פ מדברי הריטב"א נלמד דין חדש באחד שנטל ידיו ובירך ומיד צריך למחר כי אחד קורא לו דיכול לעזוב כי בזמן זה היה בדעתו ויתכן שבשעת הדחק אפשר לעשות כן. אמנם אח"כ ראיתי בשדי חמד באסיפת דינים ברכות סימן כ"ט כתב שלא נכון לעשות כך וידחקו עצמו לאכול בברכה כדי לא להכנס בחשש ברכה לבטלה. עכ"פ מבואר מדוע לא נוהגים דין לוי' כיום.

ד

שאלה האם רב יכול ללכת ולדרוש לפני קהל בד"ת כשהם יושבים בגילוי הראש וכ"כ אם מורה יכול ללמד תנ"ך לתלמידים שיושבים בגילוי הראש. תשובה: כבר האריכו לבאר הטעם דצריך לכסות הראש עי' מהרש"ל סי' ע"ב ומהר"י ברונא סי' ל"ד שכתב היות שאנו גרים בין עכו"ם יחשב למי שהולך בלי כובע כחוקות העכו"ם. ובט"ז סימן ח' סק"ג כתב דהוא מטעם חוק העכו"ם. ובשער הציון סי' ב' סקי"ז כתב דבזמנינו הגר"א יודה לט"ז (ובמ"ש בשער הציון וכן מצאתי כתוב בספר לא ידענא לאיזה ספר נתכון) עכ"פ מבואר דיש חיוב ללבוש כובע וא"כ איך יכול לדרוש בפניהם אם אינם מכסים הראש. ובלימוד התורה כולם כתבו דלא ילמוד בגילוי הראש ובשו"ת הר"י בן הרא"ש בסי' ר' כתב דלומד יותר ביראה בכיסוי ראשו, ובבית ברוך סוף כלל א' כתב דגם ישיבה בלי כובע מדינא אסור.

ובשו"ע הרב סימן ב' ס"ו כתב ועכשו בזה"ז שכולם דרכם לכסות ראשם לעולם אסור לילך בגילוי הראש משום צניעות שהרי זה כמגלה בשרו המכוסה וגם הקטנים נכון לכסות ראשם. וא"כ אם אין מכסים ודורש לפניהם ה"ל כמסכים למה שעושים. וא"כ ללמוד לפניהם אסור וסתם הרצאה יש לדון בזה. ועי' באגרות משה אור"ח ח"א סי' א' מ"ש בשיעור הכיסוי וכתב ג"כ משום חוק העכו"ם וביאר דברי האלף לך שלמה (ומה שהשיג עליו בספר מענה לאגרות אין בדבריו שום ראיות לדחות דברי גאון הדור הרה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א כפי שיעויין בדבריו ותן לחכם ויחכם) וראיתי בשו"ת שאילת משה לידידי הרה"ג ר' משה וסרמן זצ"ל בסימן כ"ב וכתב אם יהודי חרדי יכול לתת הוראה בתלמוד לתלמידים חפשים שחלק יושבים בלי כובע וכתב להקל מפני שהיהודי במצב חומרי קשה מאד ובתנאי שיחפש לו מקום פרנסה אחר ובהיתר ולא באיסור שיעשה בסתר וכו' ומשמע דבלי זה דעתו דלא ירצה לפניהם. ובתשובה אלי ממור"ר הרה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א כתב לי בלשון זה הנה בזה"ז במדינה זו בעוה"ר המתנהג בקלות אף בדברים שהם רק איסורים דרבנן ואף רק מנהגים בעלמא ברוב הפעמים חשוד לעבור על כל איסורי התורה ופשוט שהאיש ההולך בחוץ בגילוי ראש שזה אינו עושה מצד קלות ראש וכדומה הוא בשאר עניני קלות. וא"כ יתכן שהוא בכלל תלמיד שאינו הגון שאסור ללמדו. ומידידי הרב מאיר בלסקי שליט"א שמעתי שכובע בימינו הוא סימן לברית בין ישראל להקב"ה וכשבא למקום ומוריד הכובע ה"ז כמתבייש מהברית וא"כ הו"ל ככופר בבריתו של א"א. ועי' יסודי ישורון ח"א עמוד י'. ובתולות אי צריכות לכסות ראשן בעת התפלה וכדומה עיין מה שהשיב בתשובה בישכיל עבדי ח"ז עמוד רפ"ט. ומי שהתפלל בשוגג ולא לבש כובע מסתבר דאין צריך לחזור ולהתפלל עיין בברוך צורי להרב בלומנקרנץ מ"ש בסי' י"ב.

וללבוש פאה נכרית במקום עבודה כי א"א לו לעבוד עם כובע. עי' מ"ש בענין לבישת פארוק בפחד יצחק אות פ' דהו"ל כחוקות הגוי וכבר האריכו בזה ועי' באר היטב סי' ב' סק"ו ובארצות החיים סק"ו כתב דהוי כיסוי ואין בזה משום מראית העין וא"כ מי שעובד וא"א לו בכובע יכול ללבוש פאה נכרית של האיש. ובבית ברוך דף ל"ה כתב דאיסורו משום מראית העין אבל יתכן דידועה דמשום פרנסה מותר. ועי' חיים שאל ח"ב סי' ל"ה אות א' והעובד בבית משפט מסתבר דיכול לשבת בגילוי אם א"א בענין אחר. בפרט בחו"ל. ועי' שבות יעקב ח"ג סי' ה' וחת"ס חו"מ סי' קצ"א. ושדי חמד אסיפת דינים בית הכנסת סימן ח'. ועי' מנחת יצחק ח"ג סי' ל"ג דהכל תלוי לפי הזמן וא"א לקבוע בזה כללים. ובודאי אחרי שיצא לחוץ ישתדל ללבוש הכובע. ולהשבע בבית משפט בגילוי ראש עי' מ"ש במלמד להועיל יור"ד סי' נ"ו ועיי"ש שנהגו לשבת בלי כובע וזה פלא.

ה

בשערי תשובה סי' תקכ"ט הביא דברי השאגת אריה דנשים גם חייבות במצוה של שמחת החג ולפי"ז ק"ק דמדוע אמרינן דמשמח את אשתו הלא היא חייבת בשמחה מטעם חיובה ואמאי אמרינן בעלה משמחה. ואולי דהכל שייך לבעל ולא שייך שתקנה מעצמה אלא הבעל קונה עבודה וכ"כ מדוע כתב הרמב"ם בפ"ו מיו"ט הלי"ח דאנשים בבשר ויין ולא נשים מדוע אין הן בבשר ויין. ונשאלתי ביום טוב אם אפשר לאכול בסעודה אחת מאכלי חלב או דבעינן בשר דוקא. ונראה דזה תלוי כמה השיעור של שמחת החג האם בכל סעודה בעי סעודת בשר או סגי ששמח בפעם אחת וא"כ יתכן שסגי בסעודה אחת וא"כ בסעודה השניה יכול לאכול מאכלי חלב. ועיין בעמק ברכה בדף צ"ד שכתב הגדר והשיעור של שמחת החג.

ו

בברכות דף מ"ה מבואר דשלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקים לאחד. ונשאלתי איך הדין אם השנים הם אורחים אצל בעל הבית אם מפסיקין עבורו. ונראה דכן כי כל מה שבעל הבית אומר יש לעשות, וכן מובא בספר תולדות זאב שכתב דשני אורחין מפסיקין לבעל הבית. ומילתא דמסתברא היא.

ז

הרמב"ם בהל' סוכה פ"ו הל"ו כתב ומותר לשתות מים ולאכול פירות חוץ לסוכה. ומזה רצה אחד לדייק דיין א"א וממילא בשותה יין בסוכה מברך לישב בסוכה. ונראה אף דלא כתבה הרמב"ם כי הוא מביא רק מה שמובא בגמרא וזה לא מובא. וכמו שכתב הערוך השולחן בסימן תרל"ט סק"ו דלא הזכיר יין ואין דרכו להביא מה שלא מובא בגמרא. אבל שם בשו"ע ס"ב הובא ומותר לשתות מים ויין ופירות חוץ לסוכה ועיי"ש במאמר מרדכי סק"ב שכתב אגו אין לנו אלא דברי מרן ומור"ם ז"ל דיין ופירות לא בעו סוכה אפי' קבע עליהו וממילא אי אכיל ושתי בסוכה אין לו לברך עכ"ל וכן עיי"ש במ"ב סק"ב ומשמע בפירוש מדבריו דעל יין אין מברך לישב בסוכה. ומקור הרמ"א ויין כתב הגר"א בסק"ב כמ"ש בברכות מ"ו וכונתו דמבואר שם דאי קובע סעודה על יין אז בטלה דעתו ועיין בדמשק אליעזר. וכן עיין בשו"ת שואל ונשאל ח"ג סימן קס"ד שכתב מי שמורה לברך על יין לישב בסוכה טעות הוא וא"כ מבואר דאין לברך על יין לישב בסוכה.

בעניני אישות

שאלה

איש אחד נקרא לשרת למילואים בצה"ל, ומשום מה התעכב יום-יומים בביתו, ויהי כשעה לפני חצות הלילה, והנה שכן שלו דופק על דלת ביתו, וגביע גלידה בידו, שאל אותו מה חפצו כאן, ולתמהונו הסביר לו הדופק, שהוא הביא גביע גלידה לאשתו שתהנה מזה עקב החום הגדול ולהפיגה, לרגל המעשה המוזר הזה, נכנס חשד בלבו, ושכנראה נדבר עם אשתו להתייחד בלילה ההוא, מפני שחשבו שהבעל יהיה בצבא ונעדר מביתו, וכאשר חקר את אשתו שתי וערב, הודתה שאמנם כן הוא שפעם נכשלה במעשה זנות עם השכן הזה, מששמע האיש את הענין, הוא מסרב לחיות חיי משפחה עם אשתו, משום שחושב שבגדה בו ואסורה לבעלה לפי הדין, ונפשו בשאלתו איך עליו להתנהג מכאן ולהבא.

תשובה

הנה בשו"ע (אה"ע סי' קט"ו סעיף ו'): אין עדים שזינתה, אלא שהיא אומרת שזינתה, אין חוששין לדבר זה לאוסרה, דשמא עיניה נתנה באחר וכו', אבל איבדה עיקר ותוספות ומה שאיגו בעין ממה שהכניסה לו עכ"ל, ומוסיף הרמ"א שם: ודוקא שאין רגלים לדבר, אבל אם יש רגלים לדבר, נאמנת עכ"ל, ועוד כתוב שם: ואם חזרה בה, ונתנה אמתלא לדבריה למה אמרה בתחלה כן, נאמנת, עכ"ל. אם כן מבואר מזה, שאין האשה נאמנת לומר שזינתה לענין לאוסרה על בעלה, אבל היא נאמנת לגבי ממון המשתמע מדבריה: כגון שאם גירשה או שנתאלמנה מבעלה, מפסידה כתובה וכו' מדין "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי", אלא אם כן חזרה בה מדבריה ונתנה אמתלא לדבריה מפני מה אמרה מתחלה שקלקלה, שאז מקבלים דבריה האחרונים.

וב"חלקת מחוקק" (שם סקכ"ב) דן אם מועילה אמתלא, אפילו לאחר זמן, או שנחוש שבמשך הזמן אדם לימד אותה שתדבר כך, כמו שמבואר בשו"ע (חו"מ

סי' פ') שבענין ממון, אחר שיצא מבית הדין, לא נאמן לחזור ולטעון טענות חדשות לזכותו, מחיוב לפטור, ורק לגבי איסור נאמנת אשה לומר, אפילו לאחר זמן בטענות כאלה כגון: אשה שאמרה אשת איש אני וחזרה אחר זמן רב ואמרה פנויה אני, ונותנת אמתלא טובה לדבריה, שאמרה מתחלה (ראה כתובות דף כ"ב ע"א, לפי שרצתה להשתמט מהפצרותיהם של האנשים שאינם מהוגנים, שבקשו ידה לנשואין), אבל לגבי ממון שאני עי"ש, והבית שמואל ציטט את הדברים האלה והניח בספק עי"ש.

ויש לי להסביר את הדברים, בזמן שהאשה חוזרת בדבריה, ונותנת אמתלא טובה, האם אנו בטוחים שדבריה האחרונים נכונים ולא הראשונים, שמא דבריה הראשונים הם נכונים, ורק מתוך נגיעה שיש לה בענין זה היא מסלפת דבריה הקודמים ומתקנת אותם לפי רצונה, אף שדבריה האחרונים אינם נכונים, ומאי אולמא האי מהאי ?

אבל, הנה מעיקרא דדינא, יש להעיר מדוע כשאשה אמרה על עצמה שזינתה, יש מקום לחוש שאומרת את האמת, ולפי משנה ראשונה (נדרים צ' ע"ב) נאמנת לגמרי, הרי יש לנו כלל "אין אדם משים עצמו רשע" (כתובות י"ח ע"א ושם גסמן), ובודאי היא אומרת שקר, וגם "במשנה אחרונה" שאינה נאמנת (נדרים שם) הרי זה רק מטעם שנוקטים את הטעם "שעיניה נתנה באחר", ולמה לא אמרינו "אין אדם משים עצמו רשע" ? ולדעתי לא קשיא, שהמשנה הלא מדברת באשת כהן, שנאסרת גם אם אונסים אותה, וכמו שמפורש בגמרא שם (צ"ח ע"א) שהמשנה הזאת מדברת באשת כהן, מפני שלמשנה הראשונה היא נאמנת ומקבלת את כתובתה, וזה מפני שרק בזנות של רצון מפסידה את כתובתה, מתוך בגידה בבעלה, אבל כאן שמדובר באונס לא מפסידה את כתובתה, ובכל זאת היא נאסרת לבעלה הכהן מתוך קדושת הכהונה, וכבר עמדו על זה ופירשוהו רש"י ותוס' והרא"ש והר"ן על המקום שם, שמדובר באשת כהן עי"ש, ולכן אין מקום לשאלה שלנו, שהרי היא איננה מרשעת, מפני שזה היה באונס ומה היא יכולה לעשות, ולפי זה אם אומרת שזינתה ברצון לא נאמנת מטעם זה שאין אדם משים עצמו רשע רק אם בעלה מאמין לה — שאני. ולפנינו בפרק המדיר בכתובות (דף ע"ב ע"א) בר"ן שם שמביא דברי הראב"ד, שאם אשה אומרת על עצמה שהיא "עוברת על דת משה ויהודית", כגון שמכשילה אותו במאכלים אסורים, שאינה נאמנת, משום "שאין אדם משים עצמו רשע" עי"ש, כמו כן יש מקום גרוב לומר, שאינה נאמנת על עצמה להאשים את עצמה שזינתה, גם בלי הטעם שעיניה נתנה באחר, רק שהטעם בזה שמא עיניה נתנה באחר, שימש לחז"ל יסוד לבטל את דבריה אפילו לגבי עצמה, שבכל מקום יש לנו כלל "שויא נפשיה כחתיכה דאיסורא", אבל כאן חז"ל מתירים לאשה לשמש עם בעלה,

כמו שהאריכו בזה הראשונים המפרשים על המקום, עי' ברא"ש, בר"ן, ובתוספות ובחידושי הרשב"א, ועוד, (והארכתי קצת בדבריהם בהדרן לנדרים בספרי "הדרת אפרים", ח"א עי"ש).

ולפי זה אם חזרה מדבריה ונתנה אמתלא הגונה, למה אמרה מתחלה כך, יש להאמינה לדבריה האחרונים, מפני שראשי דבריה ראשונים לא היו מתקבלים אלא לגבי דידה, מצד שויה אנפשה חתיכה דאיסורא, או גם לגבי הבעל שמאמין לה, אעפ"י שמעיקר הדין אין להאמין לה, ועל זה באנו לדון מטעם שעיניה נתנה באחר, שלכן ביטלו דבריה הראשונים לענין איסורים בלבד, ולא לגבי הכתובה ושאר ממונות כלל, וכפי שהזכרנו לעיל, לכן עכשיו שנותנת אמתלא לדבריה ומחזירה לעצמה, את חזקת הכשרות שמדינא לא נפגמה גם מקודם כשאמרה על עצמה שזינתה מצד "אין אדם משים עצמו רשע" כנ"ל, ולכן מובן מה שתופסים את דבריה האחרונים גם לגבי ממון, מפני שהיא רק מחזירה לעצמה את החזקה דמעיקרא.

ואמנם הדיון לגבי ממון והדיון לגבי איסור, הם שני מישורים, שלענין ממון יש דין של "הודאת בעל דין" ולענין איסור אומרים "אין אדם משים עצמו רשע", וכמו שכתוב בר"ן בכתובות פרק המדיר בסוגיא דעוברת על דת, שמשגיג על הראב"ד, שאם היא אומרת על עצמה, שהיא עוברת על דת מפסידה את הכתובה, אעפ"י שאין אדם משים עצמו רשע, לפי שהם שני נושאים מיוחדים לגבי האיסור לא נאמן, אבל לגבי ממון כן נאמן עי"ש, וראה בספר "ברכת שמואל" מהגאון ר' ברוך בר ליבוביץ ז"ל, וכן בנידון דידן, כמפורש בשו"ע שאינה נאמנת לענין איסור, מצד שמא עיניה נתנה באחר, אבל מפסידה כתובתה מצד הודאת בעל דין שכמאה עדים דמי.

אבל כשנותנת אמתלא לדבריה ומחזירה לעצמה לגבי איסור לגבי דידה את חזקתה הקודמת מסתבר שזה מועיל גם לעניני ממון, כי דבריה הראשונים מתבטלים מכל וכל, ועי' בתשובת מהר"ש הלוי (ח"א סי' כ', וסימן כ"א) הדין בעניני ממונות, אם על ידי אמתלא, יכולים לחזור מטענה ראשונה כמו בעניני איסורים או לא, ולדעת מהר"ש הלוי מועילה האמתלא, אם הקלו בערוה החמורה כל שכן בממון הקל, וכן פסק מהרשד"ם, ומהור"א חסון נחלק עליו, וזו לשונו: הגע עצמך שאדם הודה מעצמו הודאה באופן שאין יכול לומר לא משטה, ולא השבעה, הנאמר שיוכל לחזור וליתן אמתלא, אי טענת אניס וכו' עכ"ל, ועי' בקצות החושן (סי' פ' סק"א) שהאריך בענין זה, עי"ש. אבל כל זה מדובר לגבי ממון בלבד, אבל בנידון דידן שההודאה שלה כוללת גם איסור וגם ממון, בודאי שמוכנים דברי הש"ע, כי אמתלא מועילה, בפרט שהמוצא של הממון נובע מתוך האיסור, שמפני שזינתה

ועברה על עבירה, לכן היא מפסידה כתובתה ובמקום כזה בודאי אמתלא מועילה ודו"ק.

ולפי זה אם חזרה בה לאחר זמן רב ונותנת אמתלא לדבריה, יש מקום לדון, אם היא נאמנת מפני שמחזירה לעצמה את כשרותה כנ"ל, או שמא לגבי ממון, יכול הבעל או יורשיו לומר, שלימדו אותה לדבר ככה, ולגבי ממון לא חוזרת לחוקתה הקודמת, זהו מה שנראה לי בביאור ספק החלקת מחוקק והב"ש הנ"ל.

ובינתי בספרים ומצאתי שהקושיא שלנו שאין אדם משים עצמו רשע נמצאת בתשובות גאוני בתראי (סי' כ"ו) ותשובות מהר"י הלוי (סי' ל"ט), והם תרצו על פי דברי התוס' במסכת ב"מ (דף ג' ע"ב) בענין קרבן, שאמרו ע"י הסבר, איך נאמן לומר מזיד הייתי, הרי "אין אדם משים עצמו רשע" ? ותירצו, שרוצה לעשות תשובה, ומעיד על עצמו שחטא במזיד, כדי לא להביא קרבן חולין בעזרה עי"ש, כמו כן האשה רוצה לעזוב את חטאה, ורוצה לפרוש מבעלה כדי לא להיכשל מכאן ולהבא בביאות אסורות שהרי אחרי שזינתה אסורה לבעל, ועוברת על כל ביאה עברה חמורה, והובאו דבריהם בפתחי תשובה אה"ע (סי' קט"ו ס"ק כ"ט), ושם גם מובא מהגאון בעל "פתחי תשובה" בעצמו, שמתרץ קושייתם, שהמשנה בנדרים מדברת באונס ובאשת כהן ממש, כמו שפירשתי וברוך שכוונתי לדעת גדולים, ועי' ב"שער המלך" (פ"ט מהל' אישות הט"ו, ובתשובות "ברית אברהם" סי' ע"ד יעו"ש), ויש לי להאריך ואין כאן מקומו.

ולפי סברא זאת, יש לחשוב שהאשה בדבריה הראשונים דוברת אמת, רק שלא נאמנת מטעם שעיניה נתנה באחר, ההסבר יתכן לדין אמתלא בזה: שכאשר היא נותנת אמתלא לדבריה ניכרים הדברים שהפירוש לדבריה הראשונים שחשבנו שהוא מטעם שהיא רוצה לעשות תשובה — לא היה נכון, וטעינו בדבריה מפני שכוונתה היתה מפני סבה אחרת, ולכן עתה שאומרת על עצמה שלא זינתה, אגו שוב יכולים להיאחז בכלל "אין אדם משים עצמו רשע", ולכן נאמנת באמתלא לחזור מדבריה הראשונים ואין אגו זקוקים לומר שבכח האמתלא מאמינים לדבריה האחרונים דוקא יותר מהראשונים, ושוב אגו חוזרים להסבר הנ"ל על ספיקו של החלקת מחוקק, אם היא נאמנת לחזור בה ע"י אמתלא אחר זמן ארוך, כדרך שאמרנו לעיל, ודו"ק היטב, [ועי' בתשובת חוט השני (סוסי' י"ז) וב"פתחי תשובה" (אה"ע סי' קט"ו ס"ק כ"ט), ויש לדון בזה על פי דברינו].

ב

והנה בשו"ע אה"ע (סי' קע"א סעיף ט') פוסק המחבר בזה"ל: לא קינא לה ובא עד אחד ואמר לו זינתה, והיא שותקת אם הוא נאמן בעיניו, ודעתו סומכת

עליו כשנים, יוציא ויתן כתובה, ואם לאו, מותרת לו, עכ"ל. והבית שמואל (סק"ח) כותב: ולדעת מהרש"ל כשהיא שותקת אפילו אינו נאמן בעיניו כשנים, חייב להוציאה, כיון דהיא שותקת וכו' עכ"ל, ומוסיף הרמ"א על המחבר, והוא הדין, אם היא מעצמה אומרת לו שזינתה כמו שנתבאר לעיל (סי' קט"ו סעיף ו') עכ"ל, כלומר שאם היא בעצמה אומרת שזינתה אם הבעל מאמין לה חייב לגרשה, ואם לא אינה נאמנת, מטעם שחושדים דשמה עיניה נתנה לאחר, כמו שביארנו בפרק הקודם.

ומשמע מזה, שאם הבעל חושב אולי היא צודקת בהודאתה, ואומרת אמת, לא נאסרת עליו, אלא אם כן הוא מאמין לדבריה בהחלטיות בלי שום ספק כלל, שהרי הרמ"א מדמה את הודאתה לדין עד אחד הנאמן עליו "כבי תרי", שהמדובר הוא שהעד הזה נאמן כל כך שהוא מוכן לציית לכל היוצא בפיו בלי כל סירוב ופקפוק, ואם כן לדעת הרמ"א לא יספיק אפילו אם הוא מאמין קצת לדבריה, אלא אם כן דבריה ברורים לו כשמש.

ולכאורה לעניית דעתו, הרמ"א מחולק עם המהרש"ל הנ"ל, שהרי אם עד אחד מעיד שזינתה והיא שותקת והעד לא נאמן כבי תרי, קשה לומר שהשתיקה כולה מהוה הודאה מוחלטת, שיתכן לומר, שהיא לא חוששת להגיב על דברי העד שפוגע בכבודה, והיא סומכת על כך, שהבעל לא יאמין לו להשמיץ אותה כל כך, וזה למטה מכבודה להתוכח עם עד כזה, לכן בודאי שקשה להניח ששתיקתה זאת, שתהיה כהודאה כבי תרי, ולפי הרמ"א האשה לא נאסרה, נמצא שהמהרש"ל מחולק גם עם בעל הב"י, וגם עם הרמ"א, ולדעת השו"ע האשה מותרת, והמהרש"ל אוסר אותה.

ויש לי לצרף בתורת סניף לפי הידוע שלדברי הרמ"א באה"ע בהלכות כתובות (סי' קט"ו סעיף ז') וז"ל: ויש אומרים, דלא יכול לומר שמאמין לעד אלא אם כן מאמין לו ג"כ בשאר דברים אבל אם אינו מאמין בשאר דברים רק בדבר זה, משום דבלאו הכי נחשדה לו קצת, לא נאסרה עליו משום זה (מהרי"ק שורש כ"ב), עכ"ל, כלומר, הפוסקים האלה חושבים שהגדר "נאמן על עצמו כבי תרי" צריך להיות אדם שנאמנותו עליו, היא בלתי מעורערת, והוא מוכן לשלם גם ממון ככל היוצא מפיו בכל דבר, אבל הנאמנות כלפי העד הנובעת מתוך צירוף מדברים אחרים של חשדנותו על אשתו, וכדומה, לא באה בחשבון, ועד אחד הרי לא נאמן כאן בדבר שבערוה מעיקר הדין (קידושין ס"ו ע"א).

ולפי זה רובא דרובא אין לאשה נאמנות כזאת אצל הבעל, ועי' בגמרא בכתובות (דף פ"ה ע"א) שרבא אומר לרב פפא, שאין לו דרגת נאמנות כמו אשתו, "בת רב חסדא קים לי בגוה, מר לא קים לי בגויה", ומפרש רש"י, דקים ליה בגוה, דלא משקרא עכ"ל, כלומר, רבא מספר שאשתו דוברת אמת בלי שום פקפוק

כלל, ולא חשודה להוציא שקר מפיה לעולם, אבל אדם אחר איננו בדרגת נאמנות מופלגת כזאת, ואי אפשר לסמוך על עד אחד בלבד, וכדין תורה שמצריכה שנים, משמע מזה שזה דבר חידוש שסומך על אשתו שלא משקרת בשום פעם בעולם, ומבואר שלא סומך גם על גדול בישראל עד כדי כך! וכל שכן, אדם רגיל ואשה רגילה, שבודאי אין לה נאמנות ברמה כזאת "כבי תרי", ולכן גראה לי, שאפילו היא מודה והבעל מאמין לה לדעת הרמ"א הוזה לא נאסרה עדיין בפרט, אם יש לצרף הנמוק הנ"ל שענינה נתנה באחר, שאז אין להאמינה כלל וכלל, והבן.

ג

והנני לברר הפרטים המאפיינים בשאלה זו ושהשכן דפק על הדלת מאוחר בלילה וגלידה בידו, אם זה נחשב "כרגלים לדבר" אשר הרמ"א (אבה"ע סי' קט"ו סעיף ו') שהבאנו פוסק שנאמנת כשהודתה, או שמקרה זה איננו נחשב כרגלים לדבר.

והנה הבטוי "רגלים לדבר", אנו מוצאים גבי סוטה, במס' סוטה (דף ג' ע"א): תני דבי ר' ישמעאל, מפני מה האמינה תורה עד אחד בסוטה שרגלים בדבר, שהרי קינא לה ונסתרה, ועד אחד מעידה שהיא טמאה ע"כ (וכן הוא לעיל דף ב' ע"ב, ונדה ג' ע"א) ולשון רש"י (דף ב' ע"ב ד"ה איצטריך), וראוי להאמינו כאן, שהרי רגלים לדבר עכ"ל, אם כן המושג הזה אמור כאשר החשד הוא מגיע לגוף המעשה, כגון אם רואה בה דברים מכוערים כגון מנעלים הפוכים תחת המטה (יבמות דף כ"ה ע"א), וכיוצא בזה דברים המעוררים חשד רציני של התקרבות יתר, אבל בנידון דידן אין אני רואה מכל אלה ולא כלום, שיש איזה נדנוד של "רגלים לדבר", לחושדה בזנות לפי שהגלידה שהביא השכן בשעה מאוחרת בלילה מראה רק על תשומת לב מיוחדת, שהשכן מחבב אותה יתר על המדה המקובלת, אבל אין בכך עדיין שום חשש של יחוד, וק"ל שאין כאן כל נקודת אחיזה לחשוד אותה חלילה בזנות, לפי שיש בודאי להניח שלא היתה מרשה לו להכנס לביתה ולהתיחד אתה, ומהיכי תיתי לחשוד בדבר חמור כזה בבת ישראל, כל זמן שלא נמצאה כל סבה ונקודה המסייעת לזה, ועוד, הרי אמרו חז"ל אין אוסרים על היחוד (קידושין פ"א ע"א) הרי שייחוד בלבד ג"כ לא מחשיד עד כדי לאסרה, כל שכן בנידון דידן, ואשר לעצם ההודאה שלה יש מקום מסתבר לומר שזה נעשה לאחר לחץ כבד שנדנד לה כל כך עד שבדתה מלבה דבר שלא היה ולא נברא, כדי שיניח לה, ואין שום אמון בהודאה מסוג כזה, ולא דמי כלל להודאה בתשובת ה"נודע ביהודה" המפורסמת (מהדורא תנינא אבע"ה סימן כ"א) שמצוטט שם בזה"ל: אשה שבאה לפני בעלה במר נפשה ובקשה ממנו להורות לה דרך תשובה וכו' עכ"ל, והוא מדבר

בנידון שהאשה אומרת שנאנסה והבעל חושש שזה היה ברצון, מפני שהיות והיא אומרת שהתיחדה, אבדה לה חוקת כשרות וכו', והנוב"י מתיר מצד "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", כיון שהכל יצא רק ממנה... משמע שאם היתה מודה שזה היה ברצון היה הנו"ב אוסר אותה אם לא לחוש להערמה עי"ש, אבל זה מקרה מיוחד שהאשה שהודתה בלי לחץ עליה, והוא דרך וידוי ותשובה, לכן לא דומה כלל לענין שלנו, שבנדון שלנו אינני רואה בהודאתה שמץ לאוסרה, אלא אם כן שהוא מאמין לה כבי תרי, אבל זה לגמרי מילתא דלא שכיחא, כמו שביארנו.

לכן לענ"ד, יש להתיר את האשה הזאת לבעלה, אבל יש ליעץ להם להחליף את הדירה בבחינת: "הרחק משכן רע", ובעקבות דברי רבותינו: "הרחק מן הכעור ומן הדומה לו" (חולין דף מ"ד ע"ב), והנלע"ד כתבתי.

בדין נמצא קרוב או פסול בעדי קידושין

עובדא הוית: שני רבנים קרובים זה לזה, ראשון בראשון, השתתפו בעריכת חופה וקידושין, אחד מהם היה מסדר קידושין ושניהם חתמו על הכתובה בתור עדים, והם היו גם עדי קידושין, ואחר זמן כשהביאו את תיק הנישואין לפני המורשה לחתום על תעודת הנישואין וראה שבתעודה מופיעים עדי קידושין הנ"ל לא רצה לחתום, כל עוד שהחתן לא יקדש עוד הפעם את בת זוגתו בפני עדים כשרים ויכתוב כתובה עם קבלת קגין מחדש, וכשנודע דבר זה לרבנים הנ"ל פנו למורשה ובקשו ממנו שלא יגרום להם בזיון, ויחפש צדדי היתר שלא להצריך עוד הפעם קידושין, באמרם שנודע להם מפי רב גדול שיש תשובה בחת"ס שמיקל בזה.

ואכן, נחזי מאי דקמן:

החת"ס בחלק אהע"ז סי' ק' דן שם בענין רב אחד שסדר קידושין, וצירף עמו את השמש להיות עדי קידושין והיו שם עוד רבנים ואנשים הרבה בחופה אבל לא השגחו על הקידושין כנהוג. ואחר איזה שבועות נודע להרב שהשמש שצירף עמו הוא קרוב לכלה, ונשאל אם צריכה להתקדש שנית בעדים כשרים, והרב השואל כתב שקשה להצריך קידושין שנית משום זילותא דרבנים שהיו בעת החופה ולא הרגישו, וכתב על זה החת"ס בפתח דבריו, "מהיות טוב מה הפסד וזלזול יש אם בלט ובסתר בפני עדים כשרים יקדש שנית"; אך לעיקר הדין הוא מסיק, אחרי שהוא מברר בארוכה את כל פרטי השאלה, שאין כאן בית מיחוש, רק מהיות טוב. ובטרם שנבוא לדון בעניננו אם הוא דומה לגמרי לנדון של החת"ס, גביא קודם את טעמיו ונימוקיו של החת"ס לפסק הנ"ל ונכתוב מה שיש להעיר על דבריו.

והנה החת"ס דן שם בשני החששות שיש בנדון השאלה הנ"ל לפסול הקידושין. א. מצד מקדש בלי עדים, מאחר שעדים שגתייחדו להיות עדי קידושין היה בהם עד אחד פסול ב. מדין נמצא אחד קרוב או פסול שכל העדות בטלה. בנוגע לחשש משום מקדש בלי עדים כתב החת"ס שכל אלה שהיו במעמד

החופה אעפ"י שלא נתכוונו להיות עדים וגם לא ראו את עצם הקידושין מכל מקום הם עדי קידושין, ומביא ראיה על זה מהר"ן בפ' המגרש שכתב, לשיטת הרי"ף והרמב"ם, שרבי אלעזר שסובר עדי מסירה כרתי, לאו דוקא עדי מסירה, אלא גם עדי חתימה, אין הפירוש "שעדי חתימה בכתיבתם יועילו כמו עדי מסירה בפנינו דזה אינו, אלא כל שהגט יוצא מתחת ידה מחותם בעדי חתימה שאין בו חשש זיוף, כי מן התורה נחקרה עדותן בבי"ד, הרי אנחנו כולנו יודעים שבא מידי בעלה לידה אעפ"י שלא ראו עדים המסירה הרי כולנו עדי מסירה ומגורשת למפרע משעת המסירה, שהרי הוא כאלו נמסר בפני עדים, הרי שמתירים אשת איש לעלמא על אומדנא מבוררת כעין אומדנא דחובל ונחבל בחו"מ סי' צ', ולא עדיפי עדי ערוה מעדי ממון דהא מדבר דבר ילפינן, ואח"כ האריך להוכיח מדברי הפוסקים שבאומדנא ברורה שאין בה שום ספק אשה מתקדשת, וכל המחלוקת שבין המרדכי והרשב"א המובא באהע"ז סי' מ"ב היא רק באומדנא שאינה ברורה כל כך, אך בכדי שלא נוכל לדחות כי רק לחומרא חוששין לקידושין, הקדים להביא ראיה מהר"ן שמתירים אשת איש לעלמא עפ"י אומדנא ברורה אף שלא ראו בכלל את המסירה, ומסיק שם "ק"ו בגידון דידן שלפנינו שהכניסה לחופה והיו שם רבנים מסדרי קידושין ומברכים ויצאו מהחופה בחזקת נשואה ועדיין הוא כן בלי פקפוק וערעור פשיטא אנן סהדי וכולנו עדי מסירת הקידושין מיד החתן ליד הכלה ובאמירה הגונה עפ"י רב המסדר ובקי בדינים וטיב קידושין פשוט יותר מביעתא בכותחא דאין צריך לקדשה" ולהלן הוא כותב "נחזור למאי דאתאן עלה דאשה זו וכיוצא בה מתקדשת עפ"י כל העומדים במזמוטי חתן וכלה".

וכל זה משום חשש מקדש בלי עדים, אך במה שיש לפקפק בשאלה הנ"ל מדין נמצא קרוב או פסול הוא דן בהמשך התשובה, ודבריו יובאו להלן, וקודם נכתוב מה שיש להעיר על דבריו שהובאו למעלה.

הנה עיקר יסודו של החת"ס במה שכתב שבעדי ידיעה עפ"י אומדנא מבוררת אשה מתקדשת, הוא כיון שכל הענין של עדות בקידושין אנו לומדים ערוה מממון, והרי באומדנא שאין בה ספק מוציאים ממון כמו בחובל ונחבל בח"מ שם, דהיינו שנכנס לרשות חבריו ויצא חבול במקום שאין יכול לחבול בעצמו, שנוטל בלי שבועה, א"כ גם בקידושין מועילה אומדנא כגון זו.

וכבר כתב כן בבית שמואל שם, שלפי מ"ד עדי קידושין אין צריכים דרישה וחקירה כמו בממון, א"כ כמו בממון מוציאים עפ"י עדי ידיעה, עפ"י אומדנא ברורה, כמו כן בקידושין מועילים עדי ידיעה עפ"י אומדנא ברורה, ולכן אם היתה טבעת בידי המקדש ואמר הרי את מקדשת לי ולא ראו עדים נתינת הטבעת רק כמעט רגע ראו הטבעת בידה ולא סגי אם לא שנתן לה הרי זו מקדשת.

ואולם התומים בחו"מ שם הביא את דברי הב"ש, וכתב שיש על זה תשובה "דבשלמא כאן דלא איברי סהדי אלא לשיקרא ואם יודה דחבל אין צריך לעדים כלל א"כ פשיטא בידיעה כזאת אנן סהדי שזה אמת ומה צריך לראיה עוד, משא"כ המקדש בלי עדים גזירת מלך שאין קידושין חלים כלל, כי הצריכה התורה ב' עדים, וא"כ מה בכך דהי' ידיעה, מ"מ ליכא כאן עדים והתורה הצריכה עדים, ואמת דנתקדשה, אבל מ"מ כל שלא ראהו עדים, גזירת המלך שלא יועיל.

ולכאורה דבריו מחוסרי הבנה! שהרי בתורה לא נזכר כלל ענין של עדים בקידושין, אלא שאנו לומדים מגז"ש דבר דבר מממון, וכמו בממון מועילה עדות ידיעה היה לנו לומר שגם בקידושין תועיל עדות ידיעה, וזה שקידושין בלי עדים, אפי' שניהם מודים, אינם חלים כלל, ובממון מוציאים עפ"י הודאת בע"ד, הלא זאת היא באמת קושית הש"ס בקידושין (ס"ה) "אי מה שם הודאת בע"ד כמאה עדים דמי אף כאן" ומתריך, שאני בקידושין שחב לאחרים, א"כ באופן שמוציאים ממון אף בחב לאחרים, דהיינו בעדי ידיעה ברורה, גם בקידושין היה לנו לומר שמועיל אף בחב לאחרים.

ברם, דברי התומים מתיישבים היטב לפי מה שכתב הפני יהושע בקידושין שם בהסבר דברי הש"ס הנ"ל שנתקשו בהם המפרשים, שהלא בשעת הקידושין אינם חבים כלל לאחרים אם שניהם מודים, וכי אינה ברשותה להתקדש למי שהיא רוצה, וגם הקשה הפנ"י הלא דבר שכתוב בערוה היינו לאוסרה על בעלה במקום שיש הכחשה, ומגין לנו ללמוד בקידושין אם שניהם מודים, והסביר הפנ"י שזה נלמד מסברא, דכיון שעיקר הקידושין היינו לאוסרה אכולי עלמא כהקדש דליקו עלה בחזקת איסור אשת איש והכא כיון דלענין לחייב לאחרני לא מהני הגך קידושין לפי שאינן יודעין כלל מקידושין והיא בחזקת פנויה לגבי אחריני מגז"ש דדבר, ממילא דלא הוי קידושין לגבי דנפשיהו, שאין קידושין לחצאין.

ולפי זה מאירים דברי התומים, שאין לדמות קידושין לממון בעדי ידיעה, שהרי הידיעה של העדים היא לא ברגע הקידושין ממש, רק היא מצטרפת ממה שראו העדים לפני הקידושין ואחריהם, כמו בנידון של הרמ"א שם, ואם לא היו רואים העדים אחרי הקידו' הטבעת בידי המתקדשת לא היתה כאן ידיעה כלל, וכיון שבשעת מעשה הקידושין אין כאן ידיעה כלל, הידיעה שבאה אחר כך שוב אינה מועילה, מאחר שבשעת הקידושין לא היה בכוחם לחייב אחרים, ממילא אינם יכולים לחול גם לגבי עצמו כדברי הפנ"י, משא"כ בדיני ממונות שאין כאן ענין של חלות כלל, ואנו זקוקים רק לידיעת האמת, מוציאים ממון עפ"י עדי ידיעה אעפ"י שהידיעה באה אחר המעשה כמו בחובל ונחבל, והדברים ברורים.

והקצוה"ח בחו"מ שם הביא את דברי התומים הנ"ל והקשה עליו מדברי הר"ן

הנ"ל, שלכן גט כשר בעדי חתימה לבד, לשיטת הרי"ף והרמב"ם, משום שאנו סהדי שהבעל מסרו לה, אחרי שאנו רואים הגט בידה, וכיון שברור שהבעל מסרו לה, הר"ז כאלו עדי חתימה מעידים גם על המסירה, והיא הראיה שמביא החת"ס שעדי ידיעה מועילים בגיטין וקידושין כמש"ל.

ונראה ליישב את קושית הקצוה"ח עפ"י דברי הנה"מ בחו"מ סי' ל"ו, שבגיטין אין אנו צריכים עדים לקיום הדבר כמו בקידושין, שהרי כל הטעם שצריכים עדים בקידושין לקיום הדבר, היינו משום שלגבי אחרים לא יהיה נאמן בהודאתו בלי עדים, ולכן גם לגבי עצמו אין קיום לקידושין, שאין קידושין לחצאין כמש"ל בשם הפנ"י, וא"כ בגירושין שנאמן גם לגבי אחרים משום שבידו לגרשה, לא שייך כלל הטעם ששייך בקידושין, וכל הטעם שצריכים עדים בגט הוא רק משום ששטר בלי עדים אין עליו שם שטר, ולכן בגט שיש עליו עדי חתימה, כל שידוע שהבעל מסרו לה הרי זה מועיל כאלו יש עדים על המסירה, ולפי זה לא קשה מידי מדברי הר"ן על מה שכתב התומים.

שוב בא לידי ספר שו"ת אחיעזר חלק אבהע"ז וראיתי שם בסי' כ"ה שתירץ את קושית הקצוה"ח על הדרך שכתבתי ושמחתי שכוונתי לדעתו. ויש עוד להעיר בענין זה לפי מה שכתב הר"ן בגיטין (פ' ז') שדין עדי קידושין כדין עדי נפשות לענין עדות מיוחדת, ובדיני נפשות הרי אין דנים עפ"י עדי ידיעה בלי ראיה כמו שכתב הרמב"ם בה' עדות פ"כ, ועי' בתש' אחיעזר שם שדן בזה בארוכה.

אך מה שכתב שם כמה פעמים, שגם שיטת התוס' והרא"ש היא שעדי קידושין הם כעדי נפשות וכתב שהגאון רעק"א בתש' סי' צ"ה כתב שלא בדקדוק שהתוס' מדמים רק גיטין לדיני נפשות ולא קידושין, באמת המעיין היטב בתוס' במס' מכות (ד"ו) וברא"ש שם ובתוס' סנהדרין (ט') וב"ב (קי"ד) יראה שאין זכר בתוס' ורא"ש, שמדמים קידושין לדיני נפשות ויבואר להלן.

ועכשיו נבוא לברר את החשש שיש בענין זה מדין נמצא קרוב או פסול שכל העדות בטלה. ובטרם שנביא את דברי החת"ס בזה, נביא קודם את סוגית הש"ס בענין נמצא קרוב או פסול במס' מכות (ד"ו) ודברי המפרשים על סוגיא זו.

תנינן במשנה שם, עפ"י שנים עדים או שלשה עדים יומת המת אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט הכתוב שלשה וכו' ומה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה וכו' מנין אפי' מאה ת"ל עדים, אמר רבי יוסי בד"א בדיני נפשות אבל בדיני ממונות תתקיים העדות בשאר, רבי אומר אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות, ואימתי בזמן שהתרו בהם אבל בזמן שלא התרו בהם, מה יעשו שני אחין שראו באחד שהרג את הנפש עכ"ל המשנה.

ומבואר שם ברש"י ותוס' שרבי יוסי ורבי, מלבד זה שחולקים אם בדיני ממונות אומרים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה חולקים גם בזה אם דוקא בהתרו בהם הפסולים עדותן של הכשרים בטלה, ולר"י אף בלא התרו בהם ולא כווננו להעיד העדות בטלה.

ובטעמו של ר"י שרק בדיני נפשות עדותן בטלה פירש רש"י, משום שבדיני נפשות כתוב והצילו העדה, ומהדרינן אזכותא לבטל העדות, והתוס' חולקים על זה ומפרשים טעם החילוק משום דבדיני ממונות לא שייך לומר מה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה משום דבממון עד אחד נאמן לשבועה. ובגמ' שם: אמר רבא והוא שהעידו כולם בתוך כדי דיבור, ופירש רש"י "התם קאמרה מתני' מאה כשנים אבל אם העידו השנים ולאחר זמן העידו האחרים הרי הן כשתי כתות לכל דבר" והבינו התוס' ברש"י שכוונתו במה שכתב "לכל דבר" היינו אף לענין נמצא קרוב או פסול והם הקשו עליו ודחו את פירושו, ופירשו הם שכוונת רבא היא רק על דין עדים זוממין ברישא של המשנה, שאינם נעשים זוממין עד שיזומו כולם, וזה דוקא אם העידו תוכ"ד, משום שבעדים זוממין רק העדות בבי"ד מצרפת אותם לכת אחת כיון שלא היתה שם ראית מעשה שהרי הוזמו, אבל בדין נמצא קרוב או פסול שנצטרפו בשעת ראית המעשה אפי' אם העידו אחר כדי דיבור הם ככת אחת ובטלה כל העדות. ובש"ך חו"מ פירש שגם דעת רש"י כתוס' ומה שכתב "לכל דבר" היינו לענין עדים זוממין בין לענין עונש ובין לענין ביטול העדות אם הוזמו מקצתן עיי"ש.

ולהלן שם אמרינן "א"ל ר"פ לאביי אלא מעתה הרוג יציל וכו' נרבע יציל וכו' הורג יציל וכו' כי אתא לקמיה דרבא א"ל יקום דבר במקיימי דבר הכתוב מדבר (דהיינו העדים אבל לא בעושי הדבר). היכי אמרינן להו למיחזי אתיתו או לאסהודי אתיתו, אי אמרי לאסהודי אתו נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה אי אמרי למיחזי אתו עדותן מתקיימת".

ופירשו התוס' שהשאלה "היכי אמרינן להו" קאי אדיני ממונות שלא שייך התראה. ובסוף הסוגיא, איתמר אמר ר"י אמר שמואל הלכה כרבי יוסי ור"ג אמר הלכה כרבי. וכן פסקו כל הפוסקים כרבי כמבואר בחו"מ סי' ל"ו.

וכתבו שם התוס' בד"ה שמואל אמר "קשה היאך מצינו ידינו ורגלינו כשנותנין גט שיש במעמד קרובים והיה לנו לומר דעדות הכשרים בטל והאי דמיא דדיני נפשות דשרינן אשת איש שיש בה מיתת בי"ד, וטעם דפרישית לעיל גבי עדות נפשות שייך נמי בגט וגם לרבי נמי קשה שפעמים יתכוין אחד מן הקרובים להעיד" ותירצו שגם לר"י לא אמר שעדותן בטלה אלא דוקא באותן שמעידין בפני בי"ד אבל

בשביל ראייה לחודה לא, וזה לפי תירוצ' הש"ס, במקיימי דבר הכתוב מדבר, והיינו כשבאים להעיד בבי"ד וכן כתב הרא"ש שם.

ומה שהקשו התוס' רק מגיטין ולא מקידושין, היינו משום שעיקר קושיתם היתה מתחלה שתמיד העדות תתבטל אפי' בלא נתכוונו הקרובים להעיד, שעל זה כתבו היאך מצינו ידינו ורגלינו ובלא נתכוונו הפסולים להעיד רק לר"י בטלה העדות, ולר"י רק בדיני נפשות בטלה העדות, ולכן הקשו רק מגיטין שדומים לדיני נפשות שמתירים אשת איש שיש בה מיתת בי"ד, ואעפ"י שהר"ן כתב בגיטין פ' ז' שקידושין דומים לדיני נפשות, ובנוב"י אהע"ז מהד"ק סי' ע"ב נוטה לומר בדעת הר"ן שרק קידושין דומים לדיני נפשות משום שיכול לבוא לדיני נפשות אם תזנה אחר כך אבל לא גיטין, אבל אין זה מוכרח כלל ויש גם סברא לאידך גיסא, שרק גיטין דומים לדיני נפשות משום שתיכף מתירים אשת איש שיש בה מיתת בי"ד, אבל בקידושין אין לעת עתה שום ענין של מיתה אלא שיכול לבוא אח"כ לידי מיתה אם תזנה, אחרי שתהיה כבר בחזקת אשת איש, ולכן הקשו רק מגיטין, ואעפ"י שלפי מה שכתבו התוס' בטעמו של ר"י שמחלק בין דיני ממונות לדיני נפשות, משום שבדיני ממונות לא שייך לומר מה שנים נמצא אחד מהם קרוב וכו' עדותו בטלה, משום שעד אחד קם לשבועה כנ"ל, א"כ בקידושין גם לר"י עדותו בטלה שהרי עד אחד אינו נאמן כלל בקידושין וכמו שכתבו התוס' גם כאן, מ"מ כיון שטעם התוס' אינו מבואר בש"ס, ואפשר שיש טעם אחר לכן הקשו רק מגיטין שדומים לדיני נפשות וכן בסנהדרין (ט') הקשו רק מגיטין כיון שגם שם הקשו שאף בלא נתכוונו הפסולים להעיד תתבטל העדות לר"י, ולר"י רק בדיני נפשות בטלה העדות, אבל בב"ב (קי"ד) הקשו גם מקידושין כיון ששם כתבו שרק בנתכוונו תתבטל העדות והיינו אליבא דרבי שהלכה כמותו ולרבי גם בדיני ממונות העדות בטלה ומכש"כ בקידושין, ובזה נתיישב מה שדקדק החת"ס (שם) בשינויים שבתוס' מכות וב"ב.

וזה לא כמו שכתב בשו"ת אחיעזר שם ששיטת התוס' והרא"ש היא שעדי קידושין הם כעדי נפשות, והשיג על הגאון רעק"א שכתב שהתוס' מדמים רק גיטין לדיני נפשות ולא קידושין, ושלא כדת השיג עליו וכבר כתבנו מזה למעלה.

כאמור למעלה שיטת התוס' והרא"ש היא שע"י ראייה לחוד לא בטלה כל העדות בנמצא קרוב או פסול; אלא אם העידו אח"כ בבי"ד אפי' אחר כדי דיבור.

ולפי שיטה זו כתב בבית שמואל אהע"ז סי' מ"ב שבקידושין לא בטלה העדות בנמצא קרוב או פסול; כיון שחלות הקידושין אינה תלויה בהגדה בבי"ד; ובראייה לבד לא בטלה העדות. ואפי' אם הפסולים נתכוונו להעד והעידו אח"כ בבי"ד,

אע"ג דהבי"ד אינו יכול לפסוק על פיהם, מ"מ הקידושין לא נתבטלו כיון שבשעת הקידושין עדיין לא נפסלו העדים הכשרים.

ולכאורה יש להקשות על דבריו, הרי כלל הוא שקידושין אינם חלים רק אם בכוחם לחייב לאחרים והיינו ע"י עדים שיוכלו להעיד בבי"ד על הקידושין כמבואר למעלה, וכאן אם יבואו להעיד בבי"ד הרי לא יקבלו עדותם כיון שיש בהם פסולים וא"כ איך יכולים הקידושין לחול, אבל באמת לא קשה מידי, שהרי אפשר שהעדים הכשרים יבואו להעיד בלי הפסולים וכן כתב בתש' בית יצחק אהע"ז ח"א סי' צ"ט.

ואולם שיטת הרשב"ם בב"ב שם וכן הביא שם בשם רש"י שבראיה לבד אם כווננו להעיד פוסלים כל העדות, וכן פסק הרמב"ם בה' עדות (פ"ט) וכן המחבר בחו"מ סי' ל"ו הביא קודם בסתם דעת הרמב"ם ואח"כ הביא בשם יש אומרים שיטת התוס' והרא"ש, והש"ך שם הכריע כדעת הרמב"ם וסייעתו ותירץ בטוב טעם את קושית התוס' והרא"ש לשיטה זו.

והרא"ש שם הביא בשם הרי"ף והרמב"ן שאם לא הכיר הכשר בקרבתו או בפסול של הפסולים לא נפסל והביאו ראייה מהתוספתא, "רבי אומר אף בדיני ממונות והוא לא ידע שיש להם קרוב או פסול תתקיים העדות בשאר העדים" ולשיטה זו, הטעם שהכשרים נפסלו בנמצא קרוב או פסול, הוא משום שנטפלו לפסולים ולכן אם לא הכיר בפסולו של הפסול לא נפסל.

אך הרא"ש דחה את דבריהם וכתב שלא מסתבר לו כלל, "דכיון שהעיד הפסול בבי"ד נתבטלה גם עדות הכשרים ואין תלוי במה שלא הכיר הכשר בקרוב כי לא נמצא זה בש"ס" ולכן פירש הרא"ש מה שנאמר בתוספתא "והוא לא ידע" היינו שהמלוה לא ידע כי לא הזמינם לעדים אלא הם מעצמם באו לראות, תתקיים העדות בשאר, וכתב עוד "ויראה שאם הזמין המלוה עדים כשרים ועמדו שם קרובים או פסולים אפי' אם כווננו להעיד ובאו והעידו בבי"ד לא נתבטלה עדות הכשרים, דכיון שייחד את עדיו לא כל כמינייהו להם להפסיד לזה ממונו, דהא דקאמר הש"ס דשיילינן להו אי למיחזי אתו או לאסהודי אתו היינו דבר הנעשה בפני רוב עם בלא הזמנת עדים ובאים כולם להעיד, אבל המזמין את עדיו והוציא את כל האחרים מכלל עדות לא כל כמינייהו לבטל העדות וכן כשאדם צריך לעדות ומצווה להחרים כל מי שיודע עדות שיבוא ויעיד ובאו בערבוביא והעידו כשרים ופסולים ראיתי רבותי דנין שלא היתה כוונתו אלא בראויין להעיד".

ועפ"י דברי הרא"ש הג"ל, שאפי' אם מזמין סתם עדים כוונתו רק לכשרים חידש באבני מילואים ובקצוה"ח שם, שגם בקידושין "כיון שהמקדש בלי עדים אינם קידושין ובעינן כוונה להעיד שלא ליהוי כמילי דהשטאה, הרי זה כמזמין

עדים שכוונתו לכשרים". ובזה תירץ קושית הראשונים בגיטין וקידושין שנותנים במעמד קרובים שתבטל כל העדות, ולפי הנ"ל לא קשה, שאפי' בסתם הרי זה כמיוחד עדים כשרים שלא בטלה עדותם.

ואולם מדברי הראשונים נראה שאינם סוברים כסברת הקצוה"ח הנ"ל, שהרי הרא"ש בעצמו, שעל דבריו בנה הקצוה"ח את יסוד החידוש הנ"ל, הקשה קושית הראשונים הנ"ל, ומכוח קושיא זו הכריח שבראיה בעלמא אינם פוסלים, אלא אם העידו אח"כ בבי"ד, כשיטת התוס'; ועי' בש"ך חו"מ שם מה שהביא מדברי הר"פ והרמב"ן לתרץ את שיטת הרמב"ם וסייעתו, ומדברי כולם נלמד שאינם סוברים כסברת הקצוה"ח הנ"ל.

ובקל יש לחלק בין מקדש סתם לבין דינו של הרא"ש במצוות להחרים כל מי שיודע עדות שיבוא ויעיד, כי שם הרי הוא מזמין עדים שיבואו ויעידו לטובתו, והרי זה כאלו אמר בפירוש שיבואו רק עדים כשרים, ועדים אחרים שהוא אינו רוצה בעדותם אינם יכולים לבוא להעיד בעל כרחו, כיון שהעדות היא לטובתו, ולכן אינם בגדר עדים כלל, אבל בקידושין אין כאן ענין כלל של הזמנת עדים, והעדים אינם תלויים כלל ברצון של המקדש, ואפי' אם למשל המקדש לא רצה שיראו העדים את הקידושין והם נדחקו בעל כרחו של המקדש וראו את הקידושין, והמקדש והמתקדשת ראו אותם בעת הקידושין, בודאי שמקודשת, כיון שאינם יכולים לומר שכוונו לשחוק.

ומסתבר שגם הקצוה"ח כתב סברתו רק בדרך תירוץ על קושית הראשונים אבל לא לסמוך על זה הלכה למעשה, וכן מבואר שם בדבריו בסק"א שכתב שראוי וגכון לכל מסדר קידושין לייחד עדים בשעת קידושין, שאל"כ הו"ל נמצא אחד מהן קרוב או פסול כיון דבמעמד שם עומדים בערבוביא פסולים עם כשרים, ואחר כך הביא מה שכתב הריטב"א, שבקידושין כל היכא שיש באותו מעמד כשרים ופסולים כל העדות בטלה ואינו דומה לדיני ממונות או לדיני נפשות שאין העדות מתקיימת עד שבאו לבי"ד, ושעת ראייה לא חשיב עדות, אבל בקידושין כיון שהעדות באה לקיים את הדבר, וגזירת הכתוב היא, וכיון דאיכא צירוף פסולי עדות עמהם עדות כולם בטלה. וסיים שם הקצוה"ח "וא"כ ודאי ראוי לעשות בקידושין באופן שלא יהיה שום חשש בקידושין שלא יהיה ח"ו ביאת זנות, ועוד דלפעמים שהמסדר והשושבינין פסולי קורבה והעולם עומדים מרחוק במזמוטי חתן וכלה ואין רואין ואין שומעין שום קידושין וא"כ הרי הוא כמקדש בלי עדים". ובדברי הקצוה"ח הנ"ל מבואר שהוא איננו סובר כסברת החת"ס שהבאנו למעלה, שאין בזה חשש משום מקדש בלי עדים, כיון שכל אלה שהיו במעמד החופה הם עדים אעפ"י שלא ראו את הקידושין משום אומדנא דמוכחא.

ואמנם החת"ס סמך להלכה על דברי הקצוה"ח הנ"ל שאפי' אם מקדש סתם הרי זה כמיוחד עדים כשרים, ולכן כתב בנדון שאלתו שאין לפסול כל העדות מדין גמצא קרוב או פסול, שאעפ"י שהרב ייחד את השמש שהיה קרוב לבלה ונתכוונו להעיד לא בטלה העדות שהרי ודאי החתן והכלה מיאנו בו כיון שכוונתם רק לעדים כשרים.

וכבר כתבנו למעלה שמדברי הראשונים, ובכללם גם הרא"ש בעצמו שעל דבריו סמך הקצוה"ח, נראה בפירוש שאינם סוברים כקצוה"ח, ובפתחי תשובה אהע"ז שם ס"ק י"א הביא דברי החת"ס הנ"ל והעיר על דבריו "שהגם שהרא"ש שהקשה קושיא הנ"ל על כרחך דלית ליה הך סברא, אך לדעת הרא"ש בלא"ה ניחא כמ"ש הב"ש ס"ק ק"ח גמצא דממ"נ אין כאן חשש" והיינו משום שלשיטת הרא"ש לא בטלה העדות בראיה בלבד. ואולם למעלה הבאנו פוסקים שהולכים בשיטת הרמב"ם וסייעתו שבראיה לבד בטלה העדות אם נתכוונו הפסולים להעיד, שגם הם אינם סוברים כקצוה"ח.

ואפי' לדעת החת"ס, בנדון שלנו בודאי שאין שום סברא לומר שהחתן והכלה מיאנו בהם מלהיות עדים, שהרי העדים הנ"ל חתמו גם על הכתובה לפני החופה בידיעת החתן ולכבודו, והוא חתם תיכף אחריהם ובשעת החופה קרא הרב את הכתובה וגם שמות העדים, ובודאי כבוד גדול נתכבדו באותה שעה ששני רבנים הם עדים על הקידושין שלהם, ואיך נאמר שמיאנו בהם מלהיות עדים, ובנדון של החת"ס נראה שעדי קידושין לא חתמו על הכתובה, שהרי לא דיבר שם כלל מענין הכתובה, ואפשר שהחתן והכלה לא ידעו שהשמש הקרוב הוא עד כנראה מלשונו, שהרב ייחד את השמש לעד.

ולא עוד שכאן יש לומר שאפי' לדעת התוס' והרא"ש בטלה העדות בראיה בלבד שכיון שהפסולים נתייחדו במפורש לעדים נחשבים כמקיימי דבר אף בלי הגדה בבי"ד, וכן יוצא מדברי האבני מילואים שם ס"ק ז' לפי מה שפירש שם את דברי מהרי"ט, וכן כתב בשו"ת בית יצחק שם וכן מצאתי מבואר בשיטה מקובצת ב"ב (ק"ג) שאע"פ שכוונה להעיד בלבד אינה עושה אותם עדים מיהו אם זימנום להעיד הדברים מראים דה"ל עד ואם פסול הוא פוסל את האחרים. ולכאורה היה אפשר לדחות ולומר שזה דוקא בדיני ממונות שהעדים הכשרים מעידים בבי"ד, ולכן, אם הזמין הפסולים להעיד כיון שע"י הזמנתם בלבד נחשבים כעדים, אעפ"י שלא העידו אח"כ, בטלה כל העדות, הואיל ששניהם הם בגדר מקיימי דבר וכן בעדי קידושין שהזמין את הכשרים והפסולים להעיד, אבל בעדי קידושין שהזמין רק את הפסולים, כיון שהעדים הכשרים אינם צריכים להעיד בבי"ד ובראייתם בלבד נתקיימו הקידושין, וע"י ראייה אינם נקראים מקיימי דבר

לשיטת התוס' והרא"ש, ולכן אינם נפסלים ע"י הפסולים, כי הכתוב "יקום דבר" המורה שרק במקיימי דבר בטלה כל העדות, כולל את הפסולים והכשרים, אבל זה אינו, שהרי כבר ביארנו למעלה שקיום הקידושין הוא רק ע"י עדים שיוכלו להעיד בבי"ד, וכאן אם העדים הכשרים יבואו להעיד, אפי' בלי הפסולים, תיפסל עדותם כיון שגם הפסולים נחשבים כמקיימי דבר מזמן שהוזמנו להיות עדים, ואין לומר שפסול של הכשרים בא רק ע"י הצטרפותם יחד בבי"ד, שהרי כבר הבאנו למעלה מהתוס' שלענין נמצא קרוב או פסול אפי' אם לא העידו יחד בבי"ד בטלה העדות כיון שנצטרפו בשעת ראיית העדות, וזה שצריכים שיעידו בבי"ד, לשיטת התוס' והרא"ש, הוא רק שיהיו מקיימי דבר.

ואמנם החת"ס שם בסוף התשובה סמך את הפסק שלו על יסוד נוסף דהיינו שכל עדות שהוא בגדר אנן סהדי לא שייך בזה פסול של נמצא קרוב או פסול, שהרי בכל אנן סהדי יש צירוף של קרובים או פסולים.

אבל לא יכולתי לרדת לסוף דעתו של החת"ס בזה, שמלבד זה שבכל אנן סהדי אין כוונה מצד הפסולים להעיד ובלי כוונה להעיד אינו פוסל לכ"ע, ומה שכתב הש"ך בחו"מ שם, שאם גם הכשרים לא כווננו להעיד פוסלים הפסולים גם בלי כוונה להעיד, היינו כשבאו הפסולים להעיד אח"כ בבי"ד כמו שכתב הנה"מ שם, לא מובן לי לגמרי מה שייך כאן לומר אנן סהדי, כי בכל אנן סהדי היינו שכל מי שרואה דבר זה הוא יודע שכן הוא הדבר, כמו בנדון של הר"ן שמביא החת"ס, שכל מי שרואה את הגט החתום ע"י עדים בידי האשה יודע שהגט נמסר לה מיד בעלה, וכן בב"מ (ד') בטלית ששניהם אדוקים בה דאמרינן אנן סהדי דמאי דתפיס האי ידיה הוא ואין לזה מספר מוגבל של אנשים, אבל בנדון של החת"ס, שרק אלה שהיו במעמד החופה יודעים שנתקדשה, והרי אפי' אם היו כולם רואים את מעשה הקידושין, אפי' הם אלף היה שייך בהם הפסול של נמצא קרוב או פסול, וכי משום שלא ראו את הקידושין, ועדותם היא רק בגדר אנן סהדי, עדיף יותר משאם היו רואים את הקידושין ממש.

ומה שהביא החת"ס שם ראיה לדבריו מדברי התוס' ביבמות (פ"ח) על מה שנאמר שם "אמר רב ל"ש אלא שניסת בעד אחד אבל ניסת עפ"י שני עדים לא תצא, מחכו עליה במערבא אתא גברא וקאי ואת אמרת לא תצא" והקשו התוס' "כיון דאיכא תרי דאמרי מת אפי' איכא מאה דאמרי שוהו, מה בכך הא תרי כמאה" ותירצו דלגבי דבר הנראה וידוע לכל לא היה אומר רב אבל בשני עדים לא תצא, ומכאן הביא ראיה שדבר הידוע לכל אין זה בגדר עדות כלל ולכן לא שייך הפסול של נמצא קרוב או פסול.

הנה תמיד נתקשיתי להבין את דברי התוס' הנ"ל, שבדבר הידוע לכל אין

אומרים תרי כמאה, איזה גבול יש לזה, שהרי בודאי מה שאמרו תרי כמאה לאו דוקא מאה אלא אפי' אלף, ומאיזה מספר ואילך נקרא ידוע לכל, עד שמצאתי בשו"ת בית מאיר בסופו בצלעות הבית סי' ח' שעמד על זה וכתב "אמנם האמת יורה דרכו כיון שכלל בידנו ב' כק', אטו ק' לא הוי פרסום גדול אלא ע"כ לומר דהיכא דאתא גברא וקאי כל הרואה אותו מי שהיה מכירו מקודם לא נסתפק בו וגלוי ומפורסם שהוא זה, ואף אם הב"ד בעצמם לא היו מכירים זה האדם מעולם באופן שהם אינם יודעים הענין, מ"מ יען שלא נשאר אדם שראוי לידע שאינו יודע בבירור שזה הוא האיש, בזה לא שייך ב' כק' כי ב' כק' לא נאמר אלא על דבר שאינו בפנינו כמו שמעידים כי פלוני לזה או עשה דבר פלוני, וק' אומרים אותו היום עמנו הייתם נמצא בטוח שגבול יש, אותן המאה יודעים ושאר כל העולם בספק, משא"כ בבא ההרוג ברגליו או שבא הבעל שלידיעה זו אין גבול מפני שאנו רואים שכל הראויים להכיר מכירים אותו בלי ספק, בזה אין שייך לומר תרי כמאה".

ועיקר כוונת דבריו נראה שזה שכתבו התוס' שבדבר הידוע ונראה לא אמרינן תרי כמאה זה שייך רק בהכרת איש שרבים הכירו אותו מקדמת דנא וכל אחד מאלה שהכירו אותו מכיר אותו גם עכשיו שזה הוא האיש ואין מספר לאלה שהכירו אותו, שאין זה בגדר עדות כלל אלא גילוי מילתא בעלמא, אבל בעדות על מעשה מסוים כגון בעדים זוממין או בקידושין שבשעת מעשה לא היה גלוי לכל אלא לאותם שנוכחו בעת מעשה, יהיה כמה שיהיה מספרם, אין זה יוצא מגדר תרי כמאה.

ולפי זה גם בגדון דידן שייך הפסול של נמצא קרוב או פסול. וסבור הייתי למצוא צד להקל בגדון שלנו ולומר שזה שאמרו שאם יש שני עדים קרובים זל"ז בטלה כל העדות הוא רק במקרה שיש מלבד העדים הקרובים רק עד אחד כשר, כי באופן כזה כיון שאנו מוכרחים לצרף להעדות אחד מן הקרובים, ולגביו העד השלישי הקרוב לו הוא פסול, ולכן דינו כנמצא קרוב או פסול שבטלה כל העדות, אבל אם יש חוץ מן הקרובים שני עדים כשרים ואין אנו צריכים לצרף כלל את הקרובים, אין זה כנמצא אחד קרוב או פסול, כיון שכל אחד מן הקרובים בפני עצמו כשר לעדות זו, וכל הפסול בא רק מצירוף שניהם יחד וכיון שאין אנו צריכים להם כלל ואין להם שום התייחסות לעדים הכשרים לא בטלה עדות הכשרים, וכן היה נראה לדייק מדברי רש"י במשנה במכות שם בד"ה אבל "מה יעשו שני אחים שראו עם עוד שלישי מן השוק שראו באחד שהרג את הנפש" וכן היא הגירסא בלשון המשנה שהובאה בסנהדרין (ט') "מה יעשו שני אחים ואחד שראו" וא"כ בגדון דידן שהיו הרבה

אנשים כשרים לעדות במעמד החופה, ולפי דברי החת"ס אפי' אלה שלא ראו עצם הקידושין הם עדים על הקידושין כנ"ל וא"כ העדות של הקרובים זה לזה אינה פוסלת את עדות הכשרים.

אבל עומדים לנגדי דברי הרמב"ם שכתב בה' עדות (פ"ה ה"ד) "בד"א שנתכוונו כולן להעיד אבל אם לא נתכוונו כולן להעיד מה יעשו שני אחים בכלל העם וראו העם כשהרג זה את זה וכו'" הרי שכתב סתם בכלל העם ומוכח להדיא, שאפי' אם יש הרבה עדים כשרים אם נתכוונו שני אחים להעיד פוסלים כל העדות. ואמנם לפי שיטת הרי"ף והרמב"ן שהבאנו למעלה, שאם לא הכיר הכשר בפסולו או בקרבתו של הקרוב לא בטלה עדות הכשר והיא הדעה הראשונה שהובאה בחו"מ שם (ס"ב), והיינו משום שלפי שיטה זו הטעם שבטלה עדות של הכשר הוא משום שנתכוון להצטרף לפסולים, וא"כ י"ל שאלו שהיו במעמד החופה ולא נתכוונו להיות עדים, ובכל זאת הם נחשבים לעדים להכשיר הקידושין לא בטלה עדותם שכיון שלא נתכוונו להעיד הרי לא נתכוונו להצטרף לפסולים, וכן כתב בתש' לחם רב שהובאו דבריו בנה"מ שם, באשה שנתקדשה בפני עשרה ונתייחדו לעדות שני פסולים, שלא נתבטלה עדות הכשרים דאיתין למיחזי, ובשו"ת בית שלמה חאה"ע ז' ס"י פ' הביא את דברי הלחם רב והעיר שדבריו הנ"ל סותרים את מה שכתב בלחם משנה בה' עדות (פ"ה) ששם דייק מדברי הרמב"ם שאם הפסולים כווננו להעיד בטלה גם עדות הכשרים שלא נתכוונו להעיד.

וי"ל שדבריו שבתש' הם לשיטת הרי"ף וסייעתו שאם לא ידע הכשר בפסולו של הפסול לא בטלה עדותו, אבל מדברי הרמב"ם נראה שאינו סובר כשיטה זו, אלא שאפי' לא הכיר הכשר בפסולו של הפסול בטלה עדותו, והיינו משום שהטעם שבטלה עדות הכשרים הוא לא משום שנתכוונו להצטרף לפסולים אלא גזירת הכתוב הוא וכשיטת הרא"ש שהיא הדעה השניה שהובאה בחו"מ שם ולפי שיטה זו בטלה עדות הכשרים אפי' לא נתכוונו כלל להעיד.

בכל אופן בנדון דידן, שבלא"ה מוכרחים לכתוב כתובה עם קבלת קנין מחדש כיון שהכתובה הראשונה היא פסולה ואי אפשר לכתוב כתובה מזמן הנישואין בלי קבלת קנין, שהרי אין עדים כשרים שהיו בעת קבלת קנין בעת הנישואין, וממילא אי אפשר למנוע לגמרי זילותא דרבנים, אין לנו להכנס בפירצה דחוקה ולהשאיר בעינו את הפגם שיש בקידושין בכדי להציל במעט את כבודם של הרבנים מסדרי הקידושין ששגו בדבר משנה; ולכן נראה שכדין עשה המורשה שהצריך לקדש שנית ועי' בפ"ת שם שהביא מתש' חו"י שבאה לפניו שאלה כזאת ממש, כמו לפני החת"ס, והצריך לקדש שנית ומכש"כ בנידון דידן שיש להחמיר יותר בזה כמבואר למעלה.

בירורים בהלכות פדיון שבויים

בעיות השבויים הישראליים המצויים בארצות השכנות בזמן המלחמה. הדאגה הרבה למצוי בשבי נכרים אופיינית למסורת היהודית. מסורת ארוכה זו של פדיון שבויים נתגבשה בהלכות מוצקות, ומן הדין לעסוק בימים אלו בבירור אותן הלכות.

ראש לכל יש לזכור ולהזכיר כי גדר "שבוי" בהלכה אינו דוקא לחייל שנפל ביד האויב בעת מלחמה, כל יהודי שנתפס ע"י נכרים ובידם לעשות לו ככל אשר יחפצו כל דיני שבוי עליו וכל האמור בהלכות פדיון שבויים נכון גם לגביו. לפי זה עלינו לראות בכל היהודים המצויים עדיין בסוריה ובעירק, שבויים. ושמא גם ביהודי ברה"מ.

א. עד כמה גדולה המצוה

מצות פדיון שבויים מצוה רבה היא. (בבא בתרא ח) לשם קיום מצוה זאת מותר אף למכור ס"ת (תוס' שם ח: ד"ה פדיון שבויים) כל כך למה? הסביר רבה בר מרי.

"אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבויים מצווה רבה היא?

אמר ליה: דכתיב (ירמיהו טו) 'והיה כי יאמרו אליך אנא נצא, ואמרת אליהם, כה אמר ה', אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי'. ואמר רבי יוחנן: כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו. חרב קשה ממות... רעב קשה מחרב... שבי קשה מכולם דכולם איתנהו ביה" [שבי... שהוא ביד העכומ"ז לעשות בו כל חפצו אם למות אם לחרב אם לרעב — רש"י]¹ בבא בתרא ח ע"ב.

1 על שבי כחמור מכולם ניתן לעמוד מתוך דבריו של זה שחזה את קשיי השבי על בשרו, הלא הוא מהר"ם מרוטנברג שכתב בתשובה "... להוציאו מידי הגויים שלא יטמע ביניהם ושלא יהרגוהו ושלא ייסרוהו בהכאות שאין להם קיצבה דחמירה ממיתה

כמה וכמה מצוות עשה ואיסורי לאו קשורים בענין זה.
 "פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן. ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות. והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ועל לא תעמוד על דם רעך² ועל לא ירדנו בפרך לעיניך. ובטל מצות פתח תפתח את ירך לו, ומצות וחי אחיך עמך. ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למצות, והרבה דברים כאלו. ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים".
 רמב"ם הלכות מתנות עניים, ח, י.
 מעתה לכאורה, פשוט וברור שחייבים ישראל לעשות כל שבידם כדי לחלץ את השבויים משביים. באה ההלכה ומציבה סייגים.

ב. התקנה שלא לפדות יתר על כדי דמיהן, הטעמים, הנ"מ. במשנה שנינו:

"אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם. ואין מבריחין את השבויים מפני תיקון העולם, רשב"ג אומר מפני תקנת השבויים"
 גיטין פ"ד מ"ו³.
 עצם ההנמקה — מפני תיקון העולם — מלמדת, כי אלמלא תקנה מיוחדת זו מן הראוי היה לתת ככל שידרש לפדיון שבויים.
 תקנה זו שבמשנה יש לעיין בה. "אין פודין" — משמעו שאין רשאים לפדות, או שאין חייבים אך אם ירצו הרשות בידם. דומה ששאלה זאת תלויה בשני הטעמים שבגמרא.

"איבעיא להו, האי מפני תיקון העולם משום דוחקא דציבורא הוא, או דילמא משום דלא ליגרבו ולייתי טפי [מפני דוחקא דציבורא — אין לנו לדחוק

ושמא חס ושלום מתוך היסורין יודה להם כדאמר (כתובות לג:): אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה וכו'. . . הנופל ביד ליסטים גויים אין לדבר קיצבה כתוא מכמר הוא." (תשובות ופסקים למהר"ם מרוטנברג בעריכת י. ז. כהנא כרך ב' סימן קלו). מעי"ז ברדב"ז (שו"ת ח"א סימן מ'). "ומיסרין אותם ביסורים קשים ממות".

2 שני הלאווין הראשונים מתיחסים לכך שהשבוי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים. לאו זה מתיחס לכך שהשבוי נתון לסכנת נפשות. הלאו של לא ירדנו בפרך לעיניך מתיחס לעצם היות השבוי ביד זרים המתעמרים בו ומעבידים אותו, כי דרך כלל היו השבויים עבדים לשוביהם. אף בעשין כן. מצות עשה הראשונה "פתח תפתח" קשורה עם עובדת היות השבוי רעב וצמא וערום, בעוד העשה "וחי אחיך עמך" לסכנת הנפשות בה נתון השבוי.

3 בעל "ספר חסידים" מוצא לכך מקור במקרא, (נחמיה אומר אל ראשי העם "אנחנו קנינו את אחינו היהודים הנמכרים לגויים כדי בנו" (נחמיה ה, ח). "כדי בנו" — מבין בעל ספר חסידים (בסימן תתקכו) משמעו כדי דמיהם. אך לעומתו ראה רש"י שם.

הציבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו. או דילמא — דלא ימסרו עובדי כוכבים נפשיהו וליגרבו ולייתי טפי מפני שמוכרין אותן ביוקר. — רש"י]. ת"ש דלוי בר דרגא פרקא לברתיה בתליסר אלפי דינרי זהב (פדה בתו ב-13,000 דינרי זהב, סכום שהוא ודאי למעלה מכדי דמיה). אמר אביי ומאן לימא לן דברצון חכמים עבד דילמא שלא ברצון חכמים עבד".

גיטין מה ע"א.

אם הטעם הוא משום דוחק הציבור לא באה התקנה אלא להסיר החיוב מעל הציבור אך אם ירצו בכך הרשות בידם. לא כן לטעם "משום דלא ליגרבו" כלומר החשש שמא יתפסו שבויים נוספים בשל המחיר הגבוה, לטעם זה יש לאסור על הציבור מלפדות בסכום גבוה משיעור דמי השבויים כדי שלא יפגעו אחרים. נמצאת נפקא מינה פשוטה בין שני הטעמים. אך רש"י ביקש לו נ"מ אחרת "ונפקא מינא אם יש לו אב עשיר או קרוב שרוצה לפדותו בדמים הרבה ולא יפילהו על הציבור".

מדוע לא אמר רש"י נ"מ אם הציבור רוצה? שמא רש"י מתאים עצמו למהלך הגמרא וכיוון שניסתה הגמ' להוכיח מאב עשיר שפדה את בתו כתב רש"י שהנ"מ היא לאב עשיר וכו'.⁴

נ"מ נוספת עולה מדברי התוס'. הם מקשים איך פדה רבי יהושע את אותו תינוק בממון הרבה (ראה בדף נח. בגיטין שם) ותירצו כי "בחורבן הבית לא שייך דלא ליגרבו" כלומר אפשריים מצב או תקופה בהם אין חשש של ליגרבו⁵ ואז

4 היה מקום להסבר שאצל ציבור אין הבדל בין אסורים לאין חייבים. כשאין הציבור חייבים הם גם אינם רשאים כי בציבור אין בעל בית פרטי היכול להחליט לעשות בנכסיו כטוב בעיניו, אין אפטרופוס לציבור. על כן אצל ציבור יש רק ענין של חובה ולא של רשות ואפשרות.

אך הסבר כזה אינו מתאים לדעתו של המהרש"ל. בספרו "ים של שלמה" (לגיטין פ"ד סימן סו.) הוא מזכיר לשבח את אנשי תוגרמה "והאידנא אנשי גומלי חסדים בארץ תוגרמא והסמוכים להם פודים השבויים יותר ויותר מכדי דמיהם... והיינו דמוותרים על דוחקיהו דציבורא שלהם ה' יוסיף על שכרם, ופעולתם לפני ה' צפון". גם הרדב"ז בתשובותיו (ח"א סימן מ') מצדיק המנהג לפדות יותר מכדי דמיהן גם בכך שהציבור עושה זאת מרצונו. ביסוס מוצק לדעתם ניתן למצוא בדברי התוס' רי"ד בכתובות נב. המסיק "הלכך מפני תיקון העולם הוא... לפיכך אין מלמדים לפדות השבויים מיתר מכדי דמיהן".

5 דברי התוס' אינם ברורים די הצורך מדוע בשעת חורבן אין חשש של ליגרבו לכאורה אדרבא אז ידם של הגויים תקיפה עלינו ביותר?

וראיתי בספר "שערי תורת התקנות" לרמ"א בלאך (חלק שני מחברת שניה עמ' 273) נסיון להסביר שתירוץ זה של תוס' מקביל לתירוצם שם בדף נח ע"א. שם תירצו הם שפדה את התינוק כי היתה צפויה לו סכנת נפשות ובסכנת נפשות פודים את

ישאר רק הטעם של דוחקא⁶. במציאות של ימינו יכול בהחלט להצטייר מצב כזה. למשל בשבויי מלחמה. אין יוצאים למלחמה כדי ליטול שבויים ולכן אף אם ירבו במחיר פדיונם אין חשש שיתרבו בשל כך שבויים לעתיד ואדרבא יש מקום לומר שע"י ריבוי מחיר יראו האויבים כי משתלם להם לשבות חיילים נכנעים ויעדיפו את שבייתם על הריגתם, כמו כן ישתדלו לשמרם חיים בתקופת השבי. נמצא שדווקא ע"י תשלום מחיר גבוה אפשר יהיה למנוע סכנת נפשות משבויים עתידיים. לעומת זאת בחטיפת מטוסים שכל כולה לא נעשית אלא כדי לשבות בני ערובה ולסחוט תמורתם יש משקל יתר לסברא של "לא ליגרבו" כי ככל שהתשלום יהיה יותר גבוה כן יגדל תאבונם של החוטפים וישתדלו לחטוף יותר ויותר.

יש מקום לנ"מ נוספת והיא במקרה של סכנת נפשות לשבויים, אם הטעם הוא דוחקא דציבורא, כי אז בסכנת נפשות אין להתחשב בזה ויש לעשות הכל להצלת השבויים. אך הטעם ד"לא ליגרבו" קיים שהרי ע"י הצלת הנוכחים מסכנים אחרים⁷. ועוד ידובר על כך בהרחבה להלן בעז"ה.

שמא מקום לעוד נ"מ. מהו שיעור "דמיהן"? לכאורה פשוט ששיעור שבוי הוא השיעור המקובל לפדיונו (ראה עוד להלן פרק העוסק בשיעור הדמים). אך לפי זה לא מובן הטעם של "דוחקא דציבורא", הרי שהיה הציבור עשיר ועתיר נכסים ואף אם ידרש לשלם סכום גבוה מהמקובל לא יתרושש, מדוע יפטר מלפדות שבויים?

השבויים יתר על כדי דמיהן. זאת כוונתם כאן באמרם בשעת החורבן, באותה שעה צפויה לשבויים סכנה ואז פודים השבויים בכל מחיר. לפי"ז תהיה הקבלה בין שני תירוצי התוס' בדף מה לתירוציהם שם בדף נח. אך רעיון זה אינו נראה גם מצד נוסח דברי התוס' וגם מצד תוכנם. כי אם כן לא היה על התוס' לומר "לא שייך דלא ליגרבו" אלא "לא חוששים" או "לא תיקנו לחוש" לכך. ומצד הסברא איפכא מסתברא דוקא בסכנת נפשות יש לחשש דלא ליגרבו משקל יתר שהרי ע"י הצלת שבוי זה אתה מסכן אחרים בעתיד. שמא תאמר יש להעדיף את הודאי שלפנינו על פני ספיקות עתידיים, שיקול זה היה נכון גם בלא סכנת נפשות ובכל זאת אמרה הגמ' כי אין פודין משום "דלא ליגרבו". זאת כנראה, כי אותם עתידיים הם רבים, כי כאשר יראו הטובים שמשתלם מאד לשבות והם יכולים לסחוט הרבה עבור השבויים, ישתדלו להרבות בשבויים. יש כאן אם כן שיקול של מעטים בהוה מול מרובים בעתיד. עוד ראה בשו"ת "כנסת יחזקאל" (סימן לח.) שבסכנת נפשות קיים החשש של "ליגרבו" ביתר שאת.

הרמב"ן בחידושו תירץ כתירוצ' התוס' אך הוסיף כמה מילים והן מבהירות "וי"ל דהתם בשעת חורבן הבית וליכא משום דאיגרי בהו טפי שהרי כולם בשבי הלכו" ומע"ז במאירי.

6 וכי ברור לתוס' שנדחה טעם זה? שמא לטעם זה של דוחקא השמיעו תוס' את התירוצ' הראשון שאותו תינוק היה מופלג בחכמה ולגבי מופלג בחכמה אין להתחשב בדוחקא דציבורא. על התוס' עוד נדון בהמשך בעז"ה.

7 ומהלך זה הפוך מסברת בעל "שערי תורת התקנות" לעיל הערה 5.

לעומת זאת אם נבין שהדבר נמדד יחסית ליכולתו של הציבור יובן⁸. ואף זאת תוכל להיות ג"מ בין שני הטעמים אם משום דוחקא כדי שלא יבוא הציבור לידי עניות (כלשון רש"י) כי אז המודד הוא יכולת הציבור, אך אם משום "דלא ליגרבו" המודד הוא שיעור הדמים המקובל עבור שבויים.

ג. הוכחה מכתובות, שיטות הראשונים

בעיית טעם התקנה לא נפשטה כאן. הנסיון להוכיח ממעשה שהיה נדחה ע"י אב"י. אך כיוון שלטעם התקנה נודעות השלכות למעשה ניסו כמה ראשונים לברר את הענין מסוגיא במסכת כתובות נב.

"נשבית, והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמיה. פעם ראשונה פודה, מכאן ואילך רצה פודה רצה אינו פודה. רשב"ג אומר אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם".

יושם לב, כאן מדובר באדם יחיד הפודה את אשתו ביותר מכדי דמיה, הרי זה ממש מעין המעשה ממנו ניסתה הגמ' בגיטין להוכיח. אכן התוס' (בגיטין מה.) נאחזו בדברי ת"ק שאדם פודה אף אם מבקשין ממנו פי עשרה מדמיה כדי להקשות לצד שהטעם הוא משום "דלא ליגרבו".

לעומתם מנסה הרמב"ן להוכיח דווקא מדברי הרשב"ג המשתמש אף לגבי בעל בתיקון העולם שלא לפדות השבויים ביותר מכדי דמיהן, משמע שתיקון זה אינו משום דוחקא דציבורא אלא משום "דלא ליגרבו" ולטעם זה אין חילוק בין ציבור ליחיד.

קוטביות זאת מובילה בהכרח לאפשרות הפשוטה כי זו גופא מחלוקת ת"ק ורשב"ג שם. ת"ק סבור שטעם התקנה משום דוחקא דציבורא ועל כן ליחיד כמו בעל אין עניין לתקנה וחייב לפדות את אשתו אף ביותר מדמיה. רשב"ג סבור כי הטעם הוא משום "דלא ליגרבו" טעם שהוא משמעותי גם לפודים יחידים⁹.

8 ראה "מגיד משנה" בהלכות אישות פי"ד הי"ט שהבהיר כי "פירוש דמיה הוא ששמן אותה כשפחה הנמכרת בשוק ולא לפי עושר הבעל" ומכאן הסיק מהר"ם מלובלין בשו"ת שלו (שאלה טו) כי אף בשאר שבויים "אינו לפי עושר כגון האב הפודה את בנו או בתו וק"ו שאינו לפי עושר הציבור שפודהו" עכ"פ מדבריהם משמע שהיתה גם אפשרות להבין כי השעור נקבע לפי עושר ויכולת הפודה או הפודים. וראה עוד בפרש"י לנחמיה ה, ה. "כדי בנו — באותו די ממון שבידינו". אך אפשר והכוונה שפדו כל שבוי כפי דמיו, אך סך כל הפדיון היה לפי הממון שבידם.

9 אם אכן כזאת היא המחלוקת ביניהם, אפשר יהיה לפרש את המשנה אף לגירסתה התמוהה שבנימוקי יוסף (י"ל ע"י ר"מ שטרן בהוצאת מכון הרי פישל ירושלים תשכ"ג) גירסת המשנה שם היא זאת: "אין פודין את השבויים יתר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם. רשב"ג אומר מפני תקנת השבויים" נמצאת מחלוקת בטעם התקנה. לת"ק

והבעיה שבגיטין היתה הלכה כמאן כת"ק או כרשב"ג. אפשרות כזאת הועלתה ע"י הראשונים, אך נדחה על ידם. אם משום שלשון הגמ' בכתובות מלמד כי רק לרשב"ג אין פודין מפני תיקון העולם (רשב"א בגיטין). אם משום שמנוסח הבעיה בגיטין משמע כן (תלמידי רבינו יונה, בשטמ"ק בכתובות) ההבדל בין שתי סברות הדחייה אינו מקרי אלא מצביע על שני כיוונים שונים. זה של בעלי התוס', וזה של רוב הראשונים האחרים.

לבעלי התוס' אין להוכיח מכתובות. מה שאומר ת"ק שהבעל חייב לפדות אף ביותר מדמיה זה דין מיוחד באשתו שהיא כגופו, ותקנת חכמים שבגיטין אינה מתיחסת לאדם הפודה את עצמו או את אשתו. (שמא תאמר יהא שאין לגביהם תקנת העולם אך מדוע נחייבנו? אפשר שזאת באמת סברת רשב"ג, כיון שתיקנו חכמים שלא לפדות יתר מכדי הדמים שוב פקעה החובה מהבעל. אך ת"ק סוברים כיון שמופקע הבעל מתקנה זאת גשארית עליו החובה הבסיסית של הפדיון שאין לה שיעור.) מאידך אף רשב"ג יכול לסבור הטעם של דוחקא, כשם שתיקנו משום דוחק הציבור כך התחשבו בדוחקו של הבעל ולא חייבוהו לפדות יתר מכדי דמיה. אפשרות נוספת לרשב"ג: אמנם טעם התקנה הוא בשל דוחק הציבור אך התקנה היא כללית אף למקרה שיחידים פודים (תלמידי רבינו יונה בשטמ"ק שם 10).

נמצא שהבעיה בגיטין לא נפשטה ולשני הטעמים מקום בהלכה 11. אכן כך גם עולה מדבריו של הרי"ד בתוספותיו.

מפני תיקון העולם היינו דוחקא דציבורא. לרשב"ג הטעם אינו משום תיקון העולם היינו הציבור אלא תקנת השבויים היינו שבויים שהם עתידים לשבות כתוצאה מהתמורה הגבוהה שהם מקבלים. אמנם בכתובות אומר רשב"ג עצמו "מפני תיקון העולם" אך שם כבר אין לטעות ולסבור שזה משום דוחקא דציבורא שהרי מדובר בבעל ולא בציבור ולכן אף תקנת שבויים יכולה להכלל בביטוי "תיקון העולם". אמנם מדברי הנימוקייסוף עצמו בהמשך לא נראה שהבין כך. אשר לגירסה במשנה כנראה נשמט המשפט המופיע אצלנו "ואין מבריחין את השבויים מפני תיקון העולם" ועל כך חלק רשב"ג ואמר "מפני תקנת השבויים".

10 ומדבריהם נראה כי אם אמנם לא נאסר לפדות ביתר מדמיהם בכל זאת אין ראוי לעשות כן כדי שלא יתרגלו להעלות המחיר. זה שלא כעולה מדברי היש"ש והרדב"ן לעיל הערה 3. ואולי דווקא ליחידים אמורים הדברים הם אין ראוי להם לפדות ביתר מהדמים כדי שלא יתרגלו השובים להעלות את מחיר השבויים וסוף דבר יוטל העומס על הציבור, אך כשהציבור מוכן לכך תבוא עליו ברכה. וצ"ע.

11 מכאן להבנה ששני התירוץ בתוס' שם על פשר הדמים המרובים שנתן רבי יהושע לפדיון התינוק, מכוונים כנגד שני הטעמים. ראה לעיל הערה 6. אמנם זה לא כהבנת בעל "כנסת יחזקאל" (סימן לח.) בתוס'. הוא מבין כי שני תירוצי התוס' שכאן מתיחסים רק לטעם של "ליגרבו" ולטעם של דוחקא לא חששו כאן כי רבי יהושע רצה לפדות את התינוק מכיסו ולא הטילו על הציבור. השערה זאת כי רבי יהושע פדה את התינוק מכספו יש לפקפק בה, שהרי ידוע כי אותו רבי יהושע בן חנניה עני מרוד היה ומפרנס

"מפני תיקון העולם — פירוש כדי שלא יתנו לבם לתופשם וגם מפני טורח הציבור"¹².

בדרך זו צעד גם הרא"ש. ראה פסקיו בגיטין פ"ד.

דרך אחרת לרמב"ן, ולרשב"א ולנימוקי יוסף. הם מצביעים על כך שרשב"ג במחלוקתו בגיטין משתמש בבטוי של המשנה שלנו "אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם" משמע המחלוקת בינו ובין הת"ק היא על עצם התקנה. משמע התנא של משנתנו הוא רשב"ג או אף רבנן מצטרפים לדעתו ברישא. התקנה לפי רשב"ג בגיטין היא ודאי משום דלא ליגרבו וא"כ גפשטה בעיית גמרתנו. שמה תשאל: אם כן מדוע לא הוכיחה הגמ' מרשב"ג שם? יש לכך תקדימים שבסוגיא נשארית בעיה ללא פשיטות בעוד שפושטים אותה ממקום אחר (כמה דוגמאות ציין הרמב"ן במלחמות ה' לברכות פ"ג).

שתי מסקנות עולות מכאן.

1. יש תנא החולק על עצם תקנת העולם והוא הת"ק שחולק על רשב"ג לדידו חייבים (או רשאים) לפדות את השבויים ביתר מכדי דמיהן.
 2. טעם משנתנו הוא משום דלא ליגרבו בהו.
- חיזוק לכך מירושלמי המצוטט ע"י הרשב"א והנמוקי יוסף (לא מצוי בירושלמי אצלנו) שהטעם הוא משום דלא ניגרבו.
- על הבנתם של הראשונים הקדמונים ניתן לעמוד מתוך פסק הלכה שפסקו במחלוקת ת"ק ורשב"ג בכתובות שם.
- רבינו חננאל וכן הרי"ף פסקו כרשב"ג, זאת בניגוד לדעת הגאונים שפסקו כת"ק (מובאים דבריהם בריטב"א בכתובות) כנראה הבינו הר"ח והרי"ף כדרך שהבינו הרמב"ן והרשב"א שסתם משנתנו רשב"ג היא ועפ"י קבעו הלכה. מכאן שלדידם ברור כי טעם התקנה הוא משום דלא ניגרבו.
- לעומת זאת לגאונים ולרמ"ה (מובא בפסקי הרא"ש שם) שפסקו (מתוך הנחה שדעה זאת ביטוי לדעת חכמים הרבים כנגד דעתו היחידה של רשב"ג), נשארית בעיית טעם התקנה בעינה.

הרמב"ם קבע כי הטעם הוא משום דלא ניגרבו

עצמו בדוחק, כפי שעולה מהסיפור במסכת ברכות (כח). "אמר רבן גמליאל... איזל ואיפייסיה לרבי יהושע. כי מטא לביתיה, חזנהו לאשיתא דביתא דמשחרן. אמר לו מכתלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. אמר לו אוי לו לדור שאתה פרנסו שאי אתה יודע בצערן של ישראל במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים". ויש שהיה צריך לירד בספינה בשביל מזונותיו (הוריות י ע"א). וראה תוס' בקדושין כז. ד"ה נתון ליהושע. כיצד הוא שאין בידו כדי פרנסת עצמו, יכול להשבע כי לא יזוז משם עד שיפדה התינוק בכל ממון שפוסקים עליו? מסתבר כי פדאו מקופת הציבור של פדיון שבויים.

12 אמנם השווה לדבריו בכתובות שאינם תואמים לאמור כאן.

"אין פודין את השבויים ביתר על דמיהן מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם". הלכות מתנות עניים פ"ח, י"ב.
זאת, כי כהרגלו הולך הוא בדרך הרי"ף ופסק כרשב"ג שאין הבעל חייב לפדות את אשתו יותר על דמיה (פי"ד מהלכות אישות הי"ט ט"ז). בשיטה זאת נקט גם המאירי בדבריו על המשנה והגמרא בגיטין.
לסכום דעות הראשונים נוכל לקבוע כי ר"ח רי"ף רמב"ם רמב"ן רשב"א נמוק"י והמאירי פשטו שהטעם הוא "דלא ליגרבו". בעוד שלגאונים, לרמ"ה לתוס', ולרא"ש אין הכרע.

אלא שכנגד סיכום זה מתיצבת האפשרות שהעלה הר"ן (על הרי"ף גיטין וכתובות, ולזה כנראה מכוונים דבריו בחידושו לגיטין). כי גם רשב"ג יכול לסבור משום דוחקא. מתקני התקנה התחשבו לא רק בדוחק הציבור אלא גם וביותר בדוחקו של היחיד, ולכן אין הבעל חייב לפדות את אשתו ביתר מכדי דמיה. לפי זה תתכן משנתנו גם לת"ק וגם לרשב"ג מעתה מה ראו הר"ח והרי"ף לפסוק כרשב"ג? שמא לא בא פסקם אלא מכח הספק המכתיב לנו שב ואל תעשה כלומר אל תפדה¹⁴.

13 בדברי הרמב"ם הללו מתעורר קושי גדול. הרמב"ם קבע כי "אין מחייבים את הבעל" משמע אם רצה הרשות בידו, והרי לטעם "דלא ליגרבו" אף איסור יש? שמא נבחין בין אשתו לשאר שבויים (כתוס' אצלנו). הבחנה כזאת מנתקת את המחלוקת בכתובות מבעייתנו ומנין ידע הרמב"ם לקבוע כי הטעם הוא משום דלא ליגרבו? בקושי זה עסקו הלחם משנה במקום וכן נו"כ בשו"ע אבה"ע סימן עח. עיי"ש.

14 ניתן להוכיח שאף לרש"י אפשר וטעמו של רשב"ג הוא משום דוחקא. שכך הסביר הוא בכתובות "מפני תיקון העולם – שלא ירגילו להעלות על דמיהן". הסבר זה לכאורה אינו מתאים לדבריו שבגיטין לא לגבי דוחקא ולא לגבי ליגרבו. וכנראה נתכוין כאן להסביר רשב"ג אף לטעם של דוחקא, למרות שכאן יחיד הוא הפודה עם זאת כדי שלא ירגילו השובים להעלות דמי השבויים ויגרם לציבור דוחק לעתיד, לכן לא יפדה גם היחיד יותר מכדי דמיו. וראה בשמ"ק בכתובות שהבין כך בדעת רש"י. אלא שלפי"ז בטלה הנ"מ הראשונה שבין שני הטעמים וגם ההוכחה ממעשהו של לוי בר דרגה שהרי גם לטעם של דוחקא אסור ליחיד לפדות יתר מכדי דמיו וברור שעשה זאת שלא לרצון חכמים, וכבר הרגיש בקושי ר"א בלאך בספרו הנ"ל והסביר שהנ"מ תהיה אם רשאי היחיד לפדות, רשב"ג בגיטין קבע שאין הבעל חייב אך אפשר שרשאי הוא. ועדיין הדברים צ"ע.

על כוונת הר"ן ושיטתו ראה עוד בב"י לסימן רגב ובב"ח שם. ביש"ש לפ"ד בגיטין סימן סו.

דברי רשב"ג בסיפא של המשנה בגיטין שאין מבריחין את השבויים מפני תקנת השבויים, מלמדים, כי רשב"ג אינו חושש לעתיד אלא רק למצב בהווה. בזה חזוק לר"ן ולתלמידי רבינו יונה המסבירים דברי רשב"ג בכתובות לטעם של דוחקא. שהרי המיוחד טעם זה לעומת משנהו הוא שאין חוששים לעתיד אלא קובעים את ההלכה בהתאם למצב ולחששות בהווה. (אין זה מתאים להבנה ברש"י שבהערה הקדמת).

אלא שבהבנתו זאת בדעת הקדמונים יחיד הוא לעומת הראשונים האחרים, כך שניתן לשוב לסיכום הנ"ל.

ד.

סיכום זה מבהיר את דרכו של הטור בפסק ההלכה. באבן העזר (סימן ע"ח). הביא את שתי הדעות זו של הרמ"ה והרא"ש שחייב הבעל לפדות את אשתו אף יותר מכדי שוויה וזו של הרמב"ם והרי"ף שרק בכדי שוויה חייב. לעומת זאת בהלכות פדיון שבויים הסביר תיקון העולם משום דלא ליגרבו. זאת כי אכן בכתובות מצינו מחלוקת מפורשת בין הראשונים. לעומת זאת בגיטין שמענו רק דעת ראשונים שיש לפשוט כטעם השני, בעוד שלראשונים אחרים אין הכרעה, נמצא: אין הסוברים טעם של דוחקא (פרט לר"ן שהעלה אפשרות זאת ויחיד הוא) על כן נקט דרכם של הרמב"ם הרמב"ן וסיעתם.

מרן רבי יוסף קארו, נאמן לכלל שהציב לעצמו לפסוק כרוב מבין השלשה רי"ף רמב"ם רא"ש, פוסק באבן העזר (עח ס"ב) כרי"ף ורמב"ם¹⁵. וזה חופף לגמרי לדבריו ביורה דעה (רנב ס"ד) שטעם התקנה הוא משום דלא ליגרבו. הרמ"א באה"ע מציין גם את השיטה החולקת.

נמצא שנתקבל להלכה שהטעם שאין פודין הוא "שלא יהיו האויבים מוסרים עצמם עליהם לשבותם". לפי"ז אף קרובי השבויים אין רשאים לפדות ביתר מדמיהם. אך הב"ח טוען שיש לקרובים להנות מן הספק וכיוון שיש דעה בראשונים כי לא נפשטה הבעיה ואפשר והטעם הוא משום דוחקא, רשאים הקרובים לפדות והסכים עמו הש"ך (בסק"ד).

לצערנו דווקא שאלה זאת היא אקטואלית מידי פעם בפעם, כשנחטפים קרובי עשירים, והחוטפים דורשים מן הקרובים סכומים גבוהים ביותר. דוחקא דציבורא אין כאן אך החשש מחטיפת נוספות קיים. נמצא לדעת הטור והשו"ע אסורים הם מלהכנע לסחיטות סכום גבוה. ולב"ח ולש"ך רשאים הם לפדות קרוביהם. לגבי בעל ואשה, כאן אף לדעת הטור רשאי הבעל לפדות ולדעת השו"ע אינו רשאי.

ה. בנכסי שבי עצמו

לגבי האדם עצמו, כאן אף דעת השו"ע היא "שאדם יכול לפדות את עצמו בכל מה שירצה" זאת למד הוא מהתוס' בגיטין מה. שלדידם פשוט הוא שאדם לגבי

15 ושם בנו"כ הבהרה כי מה שאמר "אין מחייבים את הבעל" הכונה שאין הוא רשאי לפדות. וראה הערה 12.

עצמו אינו צריך להתחשב בשיקול של שמא יתפסו שבויים לעתיד ולגביו לא חלה התקנה. אך יש לציין כי יש מן הראשונים שכתבו מפורש שאף לשבוי עצמו אין מגיחין לפדות עצמו ביתר מדמיו, הנמוקי-יוסף כתב: "מפני תיקון העולם — מפרש בגמ' דאין פודין אותו אפילו מנכסיו של שבוי עצמו ביותר מכדי דמיו...¹⁶" אפשר שהסכים הנמו"י עם התוס' לגבי העקרון שאף כאן אשתו כגופו, ואם לגבי אשתו פסקו כרשב"ג ה"ה לגבי עצמו.

בשיטה זו — ואף ביתר תוקף — עומד המאירי "כבר ביארנו שאין פודין את השבויים ביתר מכדי דמיהם, ולא משום דוחקא דציבורא, אלא מטעמא דלא ליגרבו וליתי טפי. והלכך אף בשפודה עצמו משלו או שפדאוהו קרובים אין מרשים אותו ליפדות ביתר מכדי דמיו". אמנם מוסיף הוא "אלא שמכל מקום יש חולקין בפודה את עצמו שאין מונעין אותו מכלום הא בשאר קרובים מונעים". נמצא — מחלוקת ראשונים בדבר. נראה כי מחלוקת זאת נעלמה מעיניו של המחבר¹⁷. (אין הוא מזכיר מזה מאומה בב"י) ועל כן קבע הוא בפשטות כי רשאי לפדות את עצמו. אמנם אפשר, ואף לו ידע מהדעות החולקות לא היה משנה מדבריו, שהרי בנוסף לדעות החולקות יש עוד חבל ראשונים שלדידם לא נפשטה הבעיה ואפשר והטעם הוא משום דוחקא, ולפי"ז ודאי שעל האדם עצמו לא חלה התקנה — כך שנוצר רוב גדול של ראשונים שלדידם רשאי שבוי לפדות עצמו ביתר מדמיו.

ו. "כדי דמיהן" מהו השיעור

כבר נשאלה שאלה זו לפני הרדב"ז (שו"ת ח"א סימן מ') ושתי אפשרויות העלה השואל "שאלת ממני אודיעך דעתי על הא דתנן אין פודין את השבויים יותר על כדי דמיהן, אי הוי דמיהן כעבד הנמכר בשוק, או הוי דמיהן כמו שנמכרים "השבויים עכו"ם". כלומר האם נערך השבוי לפי שוק העבדים או לפי שוק פדיון השבויים המקובל בעולם, והוא גבוה יותר מהתשלום עבור עבד.

אם נבדוק לפי הטעמים האפשריים לתקנה, כי אז לטעם של דוחקא דציבורא אין לפשוט. לעומת זאת לטעם של "דלא ליגרבו" היה מקום לומר שאם מחיר

16 אמנם עדיין מקום לפרש שאף הוא מסכים שהאדם עצמו רשאי לפדות את עצמו ביותר מדמיו, ואין דבריו אמורים אלא לציבור, אף אם בידי הציבור נכסיו של השבוי אין הם רשאים להשתמש בהם כדי לפדותו ביותר. אך בדברי המאירי להלן מפורש שיש למנוע גם את השבוי עצמו מלפדות עצמו ביתר מכדי דמיו.

17 ענין זה נוגע בשאלה כללית ועקרונית האם יש בכחם של כת"י של ראשונים שנתגלו עתה ולא היו לנגד עיניהם של האחרונים, לגרום לשינוי ההלכה שנפסקה ע"י אחרונים, ראה על כך באינציקלופדיה תלמודית כרך ט' עמ' שמד-שמה. ומאמרו של רש"י הבלין ב"המעין" טבת תשכ"ח.

הפדיון — אותו מוכנים לשלם — לא עלה על המקובל בעולם עבור פדיון שבויים, לא יעודד הדבר תפיסת שבויים נוספים. אכן בדרך זאת הלך הרדב"ז בתשובת השאלה. ולדידו באה תקנת חכמים לקבוע שגובה הפדיון לא יעלה על זה המקובל בעולם בפדיון השבויים.

אך דרך זו גוגדת לדרכם של רבים מרבתינו הראשונים. רש"י בכתובות (גב ע"ב ד"ה תרי קולי) כתב "לא יותר על דמיה — שהיא ראויה לימכר בשוק. אף הריטב"א מדגיש "כשהן שמין אותם יותר מכדי דמיהם שעבד הנמכר בשוק ואין שמין את האדם לפי עושרו. "בדמיהם" אמר, — כלומר דמי גופם".

הריטב"א בא להוציא מאפשרות שבדמי האדם יביאו בחשבון גורמים נוספים כמו מעמדו ועושרו. והוא מוכיח זאת מדברי רשב"ג, ועוד שמעינו לה מהא דרשב"ג דאמר אע"פ שהיתה כתובתה יותר מכדי דמיהן אינה פודה אלא בכדי דמיהן" והרי גובה הכתובה נקבע גם לפי מעמדה ועושרה של האשה. כיוצא בזה גם בשלטי הגיבורים (בכתובות שם) ובמגיד משנה (הלכות אישות פי"ד הי"ט).

לשון הרמב"ם (שם), לעומת זאת, נוטה לכיוון של הרדב"ז "אין מחייבים את הבעל לפדות את אשתו יותר על דמיה אלא כמה שהיא שוה כשאר השביות". שיעורו של הרדב"ז יכול לשמש קנה מידה לדמים אף בימינו, שהרי אף עתה נתפשים שבויים ונפדים אם כי תמורת הפדיון רחוקה מלהיות אחידה והיא משתנה לפי השובים והנשבים או המדינות שאורחיהן שובים או נישבים. לעומת זאת לפי דרך הראשונים שקנה המידה הוא ערך השבוי כעבד בשוק העבדים כיצד ניתן לקבוע ערך כזה בימינו שעה שכבר עבר ב"ה סחר העבדים מרוב ארצות תבל ? בעיה זאת עמדה בפני המהר"ם (שו"ת סימן טו.) והוא מבהיר כי "אע"ג דבארצנו זה אין רגילות למכור עבדים ושפחות בשוק, מ"מ מאחר שלא מצינו בדברי שום אחד מהאחרונים שום גילוי דעת שבזמנינו ישתנה הדין מדין הגמ' מסתמא גם בזמנינו, צריכין להעריך דמיו כמה היה שוה לימכר בשוק שמוכרין שם עבדים ושפחות כגון בארץ ישמעאל... והכל לפי הזמן והענין".

ושמא היה איזה שהוא בסיס לקביעת מחיר בסחר העבדים כמו שנות העבודה האפשרויות וכיוב"ז ועל בסיס זה ניתן לקבוע היום מחירו של שבוי. דומה שניתן להשוות השיטות ולומר כי דברי הראשונים אמורים היו לתקופה ההיא אז היו נתפסים שבויים כדי לסחור בהם ולמכרם כעבדים כך שמחירו כשבוי היה שווה למחירו כעבד. כהיום הזה שאין שובים שבויים כדי למכרם לעבדות אלא כדי לסחוט דברים אחרים יקבעו דמיהם בהתאם לכך (אך מלשון השאלה והתשובה ברדב"ז לא נראית הסכמה לרעיון זה.) וכך לא יעמדו דברי הרב המגיד בניגוד לדברי הרמב"ם אליו הם מתייחסים.

דרך אחרת מוזכרת ע"י המאירי ואף נתמכת על ידו. "שאין פודים את השבויים יותר מכדי דמיהן מפני תיקון העולם — אלא בכדי דמיהם, ולא כעבד הנמכר בשוק כמו שפירשו רבים, אלא לפי עניינם וכבודם, כמו שביארנו ברביעי של גיטין¹⁸" (בית הבחירה כתובות נב:) נמצא — דמי פדיון השבוי יחסיים הם לערכו ומעמדו.

לפי זה ניתן היה לתרץ בפשטות שאלה שנתקשו בה הראשונים. שאלה זו כבר הזכרנוה קודם ועתה מקום להרחיב מעט. הגמ' בגיטין נח ע"א מספרת: "מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינןק אחד יש בבית האסירים יפה עינים וטוב רואי. הלך ועמד על פתח בית האסירים... אמר מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, העבודה שאיני זו מכאן עד שאפדנו בכל ממון שפוסקין עליו. אמרו לא זו משם עד שפדאו בממון הרבה. ולא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל". וכבר תמהו הראשונים כיצד זה פדאו בממון הרבה והרי יש תקנה שלא יפדו שבויים יתר מכדי דמיהן?

אם נכונה דרכו של המאירי כי אז אכן לא פדאו ביתר מדמיו שהרי דמי שבוי נקבעים לפי מעמדו וכבודו. זה שאמור להיות מורה הוראה גדול בישראל, ערכו רב ביותר וכל ממון שבעולם אינה יתר עבורו¹⁹. אמנם המאירי עצמו כשעורר את השאלה השתמש בתירוץיהם של הראשונים ולא השתמש בסברא זו²⁰.

ז. האם אף בסכנת נפשות תקיפה התקנה? דעות הראשונים

כבר עמדנו בקצרה לעיל (כפ"ב) על הבעיה האם התקנה שאין פודים השבויים יתר על כדי דמיהם אמורה גם כשנשקפת סכנת נפשות לשבוי, או שבמקרה סכנה פודים בכל ממון שבעולם. אף העלנו את האפשרות כי שאלה זאת תלויה בטעם

18 יש להעיר כי ברביעי של גיטין על המשנה (מג ע"ב) אמנם הזכיר דעה מעין זאת, אך שם נראתה לו דווקא דרך רוב הראשונים שמשערים כעבד הנמכר בשוק. אפשר שחזר בו ממה שכתב בגיטין. או שיש להבחין בין עושר ממוני למעמד נכבד. שם מזכיר הוא "יש אומרים שמשערין לפי ממונו. וזו של כתובה הוא מפני שאינה יכולה למכרה אלא בטובת הנאה וטובת הנאה מן הסתם אינה מגעת לכדי פדיונה, הא אילו היה כן פודין אותה אף ביתר מכדי דמיה" ועל כך אמר "ונראים דברי הראשונים" לאמר: אף אם השבוי בעל אמצעים אין לחרוג בפדיונו משיעור כדי דמיו שנמכר בהם לעבד, אך אם נכבד הוא ויש לו מעמד חשוב כי אז לפי חשיבותו — פדיונו.

19 שו"ר "בתפארת יעקב" על גיטין שתירץ שאלת התוס' בדרך זו. וראה גם בשו"ת הרדב"ז ח"א סימן תצח אף הוא נקט הכתוב הזה. ואולי גם הוא נתכוון שבת"ח הרי זה כדי דמו.

20 זאת אולי כי בעמדו בגיטין לא היתה סברא זאת מוסכמת עליו וכנ"ל.

התקנה אם משום דוחקא או משום דלא ליגרבו. עתה מקום לפרוש היריעה בהרחבה. כי בשל סכנת נפשות פודים אף שלא כתקנה, דבר זה למדים מהמסופר במסכת גיטין.

במשנה שם (מז ע"א) שנינו :

"המוכר את עצמו ואת בנו לעובדי כוכבים אין פודין אותו, אבל פודים את הבנים לאחר מיתת אביהם".

ומספרת הגמ' שם :

"ההוא גברא דזבין נפשי' ללודאי אתא לקמיה דרבי אמי, אמר ליה : פורקן (פדני — רש"י). אמר : תנן המוכר עצמו ואת בנו לעובדי כוכבים אין פודין אותו אבל פודין את הבנים משום קלקולא, וכל שכן הכא דאיכא קטלא"

כלומר כשקיימת סכנת נפשות אין משגיחין באותה תקנה. או שלמצב זה כלל לא תוקנה התקנה. מעתה, שמא גם לגבי התקנה שבמשנה שלנו יש להבחין בין מקרים שקיימת סכנת נפשות למקרים שאין סכנה כזאת.

אכן התוס' (דף נח ע"א ד"ה כל ממוז). הבחינו, ובוזה הסבירו הם את מעשהו של רבי יהושע שפדה את התינוק יתר מכדי דמיו. אלא שהבחנה זאת מהווה את התירוץ הראשון בתוס' ולאחריו בא תירוץ אחר "אי נמי משום דמופלג בחכמה היה" ולגבי תלמיד חכם אין הגבלת דמים בפדיון. ובצדק הבין הגרמ"מ²² שלתירוץ זה אין פודין אף כשיש סכנת נפשות²³.

אף במאירי משמש התירוץ שבסכנת נפשות אין לדבר קיצבה, רק אחד התירוצים האפשריים.

לעומתם דוחה הרמב"ן הבחנה זאת לגמרי. טעמו : הגמ' בבבא בתרא קבעה כי שבי חמור שהכל כלול בו, והוא אף קשה ממיתה. כיון שמשנתנו לא הבחינה ודיברה

22 הראב"ד בק"ק ניקלשבורג וכל מדינות מעהרי"ן. ספרו — שו"ת צמח צדק דבריו שבכאן הם מסימן כח בהגה"ה.

23 אמנם תמה הגר"ח מדיני במאספו "שדי חמד" (מערכת א' כללים סימן קכט) על כך, וקבע שכוונת תוס' בתירוצם השני לומר שאף בלא סכנת נפשות ניתן להבין מעשהו של רבי יהושע, אך לשון התוס' מורה כדברי הצמח צדק שהרי לא נאמרו הדברים בדרך שאלה ושני תירוצים אלא קבעו התוס' קביעה "כי איכא סכנת נפשות" ואח"כ אמרו "א"נ משום דמופלג...". משמע האי נמי כמבטל את הקביעה הראשונה. אשר להשגתו העקרונית שם הרי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש? עד שתמה הוא על הצ"צ והבנתו בתוס' יכול לתמוה על הרמב"ן שבמפורש קבע כי אף בסכנת נפשות אין פודין יותר מכדי דמיו. וידובר על כך להלן אי"ה. וראה בפאת השדה שם סימן קנז מכתבו של מוהר"ר נחום שערטיר להליץ על הצמח צדק. לעניין זה ראה בפתחי תשובה (יו"ד רנב סק"צ) שהביא תמיהת אחרונים על המהר"ם שנעלמו ממנו דברי תוס' שבסכנת נפשות פודים אף ביתר מדמיהם.

שאפשר והטעם הוא משום דוחקא הרי שבסכנת נפשות אין חוששים לדוחק הציבור ועליהם לפדות בכל סכום שיושת עליהם.²⁴

אך הסבר זה אינו מספיק לרא"ש ולר"ן שלדידם לא נדחה הטעם של "דוחקא" מן ההלכה ובכל זאת אין פודים ביתר מהדמים אף כשנשקפת סכנה לחיי השבויים. אפשר להסביר כי מספק ומחשש לטעם "שלא ליגרבו" אין פודים. ואכתי אף לרמב"ן יש להבין להו"א שהטעם משום "דוחקא" איך העלנו בדעתנו שמטעם זה אין פודים שבויים הנתונים בסכנת נפשות ? יש לבקש איפוא הסבר שיתאים גם לטעם של "דוחקא דציבורא".

ח. נזק הציבור מול פיקוח נפש

במסכת בבא קמא (פ ע"א) מסופר :

"ת"ר : מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מליבו, ושאלו לרופאים ואמרו ; אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח משחרית לשחרית, והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית. לימים נכנסו חבריו לבקרו כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה, חזרו לאחוריהם ואמרו : לסטים מזויין בביתו של זה ואנו נכנסין אצלו ? ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עוון של אותה העז. ואף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני שאין בי אלא עוון אותה העז שעברתי על דברי חברי".

אותו חסיד עבר על התקנה שאמרה "אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל" (משנה שם עט ע"ב) ושוב עולה התמיהה מה עוון מצאו בו באותו חסיד והרי כל שעשה מחמת פיקוח נפש עשה²⁵ ופיקוח נפש דוחה אף איסורי תורה כל שכן תקנות דרבנן ? מכאן למד המאירי לימוד גדול.

24 עפ"י השיב בעל "כנסת יחזקאל" (בטימן לח.) על תמיהת האחרונים על המהר"ם שכביכול נעלמו ממנו דברי התוס' (ראה הערה לעיל). לא נעלמו, אלא כיון שההלכה כטעם "דלא ליגרבו" נקט המהר"ם דרך ההלכה ועי"ש.

להסבר זה יובן מדוע השדי חמד לא תמה על הרמב"ן כי אם על התוס' (ראה ההערה הקודמת). כי הבין כנראה שלתוס' הטעם משום דוחקא ולכן הקשה אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש משא"כ לרמב"ן שהטעם "משום דלא ליגרבו". דוקא מפני שאין דבר העומד בפני פיקוח נפש אין פודים השבויים ביתר מהדמים.

25 המהרש"א בח"א מעלה את האפשרות כי היה הוא חולה שאין בו סכנה ולכן לא היה ראוי לו לגדל בהמה דקה לרפואתו. הגר"ד פרענקיל בעל "שיירי הקרבן" (בדבריו לירושלמי סוטה פ"ט ה"י) תמה על המהרש"א והסביר הוא כי אין כאן עוון חמור אלא שממדת חסידים צריך היה לפרוש. כנראה הבין אף הוא שלא היתה סכנה בחולי כי בעת סכנה מה חסידות היא שלא להרפא באיסורים? אדרבא. אמנם מהראיה שהביא מדברי ר"ע "מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי", "נראה כי אף בעת סכנה" אמורים הדברים. ושמא עניין של חילול ה' כאן, כשיוודע שאחד מן החכמים אינו מקפיד על תקנות חכמים.

"אע"פ שבמקום פיקוח נפש הותרו האסורין להתרפא בהם, דבר שנאסר מכח תקנה ומחשש פסידת אחרים ראוי להחמיר בו ביותר. מעשה בחסיד וכו'..."
 "בית הבחירה" שם.

מעתה כיון שמכח תקנה אסרו לפדות שבויים יותר מכדי דמיהן ותקנה זאת נקבעה מחשש פסידת הציבור (לטעם של דוחקא דציבורא) יש להקפיד על התקנה גם במקרה של סכנת נפשות.

ועדיין הדבר טעון הסבר הכיצד העמידו חכמים תקנתם והציבור פסידתם, אף במקום פיקוח נפש ?

שמא יש מקום להעלות סברא שהובאה במגיד משנה בהלכות שבת (פ"י, הי"ז) שם הביא תמיהה על הרמב"ם, הכיצד פסק הוא (בספ"י) כי מותר לצוד בשבת רמשים המזיקים אע"פ שאינם ממיתים, והרי לפי שיטתו שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, היה צריך לחייב גם בצד מזיקים ? אחד מן התירושים לכך : — "דכיון דרבים ניוזקין בו חשוב לה כסכנת נפשות" ²⁶ וכדרך שבסכנת נפשות של יחיד מותר לצוד, כן גם במזיקי רבים.

נמצא : — נזק של רבים שווה לסכנת נפשות. לא קשה לראות בדוחקא דציבורא גם משום נזק לרבים. מעתה ברור מדוע אין תקנה שתוקנה משום דוחק הציבור בטלה בשל פיקוח נפש של יחיד.

הראיה מדברי המאירי הובאה ע"י השדי חמד (שם סימן קכט.) ואם כי אפשרית היא, דומה שאינה הכרחית. שם מדובר על היחיד הניצב בפני השאלה אם להעדיף פיקוח נפש שלו על פני קיום תקנה שתוקנה בשל פסידת אחרים. אך כאן המדובר על הציבור עצמו שאולי בשבילו תוקנה התקנה, שמא ציבור יכול לוותר על תקנה שתוקנה עבורו ²⁷. יתירה מזאת, אפשר לומר (וכך כנראה הבינו התוס' בתירוצם) כי למקרה של סכנת נפשות כלל לא תוקנה התקנה. זאת ועוד, אם גבין כי לטעם של דוחקא לא אסרו מלפדות אלא שלא חייבו שוב אין כאן תוקף של תקנה כתקנה שבגמ' שם בב"ק. לפי זה מובן מדוע אף המאירי יכל להשתמש בהסבר של "סכנת נפשות" כאחד התירושים האפשריים.

*

סיכומם של דברים : לדעת רוב הראשונים (רמב"ם רמב"ן ר"ן רא"ש גמ"י) התקנה שאין פודין את השבויים ביתר מכדי דמיהם קיימת גם כשנשקפת סכנה לחיי ²⁶ לסברא זו ראה עוד בחידושי הרשב"א למסכת שבת מב ע"א. מכאן אולי פתח להבין חומרת ענין "איבה" שבעטייה התירו כמה וכמה איסורים. אמנם ראה מחה"ש סימן שטז סק"ב שהראה כי המג"א לא קיבל תירוץ זה שהובא במגיד משנה.

²⁷ ראה הערה 3 לעיל.

השבויים, לעומת זאת לבעלי התוס' ולמאירי אפשר ובחשש סכנה לחיי השבויים אין התקנה אמורה ויש לפדותם בכל מחיר שבעולם.

פירוש זה מסביר מדוע בפסק ההלכה בטור ובשו"ע (סימן רנב) אין מבחינים בין מצב למצב ולא קובעים דין אחר בחשש סכנת נפשות.

ט. דעות האחרונים

אם אצל הראשונים ראינו כי דעת רובם היא שאין פודים ביתר מדמיהם אף בסכנת נפשות הרי אצל האחרונים התמונה הפוכה. כאן לדעת רובם יש לפדות שבויים אף ביתר מדמיהם אם נשקפת סכנה לחייהם. לא נוכל במסגרת זאת לפרוס את מלא היריעה, ונסתפק רק בקיום כללים והערות אחדות.

הפתח דרכו עוברים חלק מאותם אחרונים, היא האפשרות שטעם התקנה הוא משום דוחקא דציבורא, כשקיימת סכנת נפשות אין לדוחקא משקל, או שניתן לוותר על הדוחקא ולפדות בכל ממון.

המהרש"ל ביש"ש לגיטין (פ"ד סימנים, עב) קובע כדבר פשוט שבעת סכנה אין התקנה קיימת. החזיקו אחריו אחרים והסבירו את הדברים. נימוקם העיקרי: — אותו(ם) שנמנע מפדות שבויים עובר על לאו של "לא תעמוד על דם רעך" (רמב"ם פ"ח ממתנות עניים ה') ואדם מצווה ליתן כל ממונו כדי שלא יעבור על לא תעשה. נימוק זה הביא הפ"ת סימן רנב סק"ד בשם ספר בה"י ודחאו הפ"ת שם שהרי אין הדברים אמורים אלא בל"ת שיש בו מעשה משא"כ לאו של לא תעמוד הוא באי עשייה. יש להוסיף את הדעה שהביא הגר"א בהערותיו לסי' קנו (ביו"ד סק"ה) כי החיוב למסור כל ממונו ולא לעבור על לאו אינו אלא בקשר ללאו של ע"ז. מאידך הוכיח המרחשת (בספרו ח"א סימן מג) מדברי הריב"ש בשו"ת שלו (סימן שפו) שאף על לאו שאין בו מעשה חייב להוציא כל ממונו. (אמנם דעתו שלו של המרחשת אינה כן) אף השדה חמד (כרך ה' דברי חכמים סימן עז) הוכיח כי גם בשב ואת חייב להוציא כל ממונו.

יתירה מזו, הן לא בלאו רגיל עוסקים אנו אלא באיסור "לא תעמוד על דם רעך" ומסתבר שאדם חייב ליתן כל שבידו כדי להציל את חברו ולא לעמוד על דמו. כך עולה גם מדברי רש"י בסנהדרין (עג.) שם תמהה הגמ' לשם מה הלימוד מהכתוב "לא תעמוד על דם רעך" והרי כבר נכלל הדבר במצות עשה של "והשבבות לוי" הכולל גם אבדת גופו? והסבירה הגמ': "אי מהתם הוי אמינא ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל". מאי משמע לן? מרחיב רש"י: — "קמ"ל — לא תעמוד על דם רעך, לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך". אלא שרח"ה אייגעש בספרו המרחשת קובע כי אין עוברים על

"לא תעמוד" אלא בסכנת נפשות ודאית כמו ברואה חבירו העומד לטבוע בנהר²⁸. אך סתם שבוי לא ולכן יכלה משנתנו בגיטין להגביל פדיון השבויים לכדי דמיהם. ויש לתמוה שהרי מפורש קבע הרמב"ם (בהלכה י') כי הנמנע מפדות שבויים עובר על "לא תעמוד" והוא לא ציין שהדברים אמורים בשבוי שסכנה ודאית לנפשו. ולגבי אותם שבויים עצמם פסק הרמב"ם (בה"ב) כי אין פודים אותם מיותר מכדי דמיהם. אם צדקו דברי המרחשת כי אז ממ"נ אם בשבוי שחיוו בסכנה אמורה תהלכה הראשונה ברמב"ם כי אז אותו שבוי יש לפדות אף ביותר מכדי דמיו. אשר לדברי המשנה בגיטין אדרבא ממנה ראה לסתור. בשל תיקון העולם יש להצטמצם לכדי דמיהם, אלמלא התיקון היתה חובה לפדותם בכל ממון שבעולם כדי שלא לעבור על "לא תעמוד על דם רעך". ההבדל בין שבוי לטובע בנהר הוא בכך ששבוי נשבה בידי אדם ואין ערוך למחיר שעלולים לתבוע עבורו, משא"כ בטובע אין כאן ענין של סחיטה אלא הוצאות טבעיות הנובעות מהמצב ואדם חייב להוציא ככל שבידו. שמא יש מקום לחלק לעניין זה בין יחיד לציבור. יחיד הוא שחייב להוציא כל ממונו לא כן ציבור. — זאת בעקבות דברי הראב"ד (בחידושו למסכת ב"ק ט ע"ב) שם הביאה הגמ' מאמרו של רב "במצוה עד שליש" ודנה "מאי שליש אילימא שליש ביתו אלא מעתה אי אתרמי ליה תלתא מצותא ליתב לכולא ביתיה" ? ותמה הראב"ד: "וכי יש דמים למצוות ? ואיך יכול הוא לאמר לא אקנה לולב ואתרוג עד כדי כך וכך ומי שם להם דמים, והמצוה האחת חשובה כל ממונו". והסביר: "ויש לומר עד כי שלא יבוא לידי עוני ויצטרך לבריות כמו שאמרו המבזבזו אל יבזבו יותר מחומש שמא יעני ויפיל עצמו על הציבור... והעוני כמיתה היא". במצוות עשה אמורים הדברים. אך בלאוין שיש בהם מעשה או ב"לא תעמוד על דם רעך" חייב להוציא כל ממונו. זאת כי עדיין יש בידו האפשרות להטיל עצמו על הציבור. אך הציבור על מי יטיל עצמו ? וכיון שעוני כמיתה אין לך דבר העומד בפני זה ואין הציבור חייב להוציא כל ממונו.

זאת ועוד. היחיד שעליו החיובים והאיסורים הוא צריך להוציא כל ממונו כדי שלא יעבור על איסור, אך הציבור אינו גוף אישי פרטי שעליו חל האיסור. על כל פנים דעת רוב האחרונים כי בסכנת נפשות יש לפדות השבויים בכל ממון שבעולם (סיכמו של בעל שד"ח הנ"ל כרך ה' דברי חכמים סימן עז).

28 יש לציין כי הר"ן בחידושו לסנהדרין קובע כי אף בספק פיקו"נ עוברים "בלא תעמוד" לעומת זאת הר"י פרלא בהערותיו לסה"מ לרס"ג מ"ע כח קובע כי התוס' חלוקים על הר"ן. נמצאת, — מחלוקת ראשונים בדבר.

י. סיכום

דעת רוב הראשונים והפוסקים היא כי טעם התקנה הוא משום דלא ליגרבו. טעם זה אינו קיים בנידון שלנו. השבויים לא נשבו באופן יזום ואין גם חשש שהסורים ייזמו נטילת שבויים כדי להפיק תועלת. מתירוצ' התוס' השני (בדף גב. ע"א בגיטין) שמענו כי בתקופה שאין חוששים ל"ליגרבו" אין התקנה תקיפה ופודים אף ביתר מדמיהם.

יתירה מזאת, דווקא יסוד הטעם של "דלא ליגרבו" היינו המבט כלפי התוצאות העתידות מהפדיון — צריך לחייב פדיון בכל מחיר. כי משיראו השוברים כי יש תמורה נאותה ישתדלו לשבות תחת להרוג ונמצאת מציל את השבויים בהוה וכן חיילים בעתיד.

דווקא דציבורא אפשר ויש כאן, ויש דעת מיעוט החוששת לטעם זה, אך כאן מצטרף החשש של סכנת נפשות וכבר הראנו לדעת כי לרוב החוששים לדווקא דציבורא אין חשש זה עומד בפני סכנת נפשות. הסורים ידועים באכזריותם וודאי שהשבויים המצויים אצלם נתונים לסכנה, על כן יש ליתן כל ממון שבעולם כדי לחלצם.

זאת ועוד, שיעור כדי דמיהן בימינו אינו מסוים וכבר היו תקדימים שאף אומות אחרות נתנו הרבה לפדיון שבוייהם. אף ניתן לצרף כסניף סברת המאירי ששיעור הדמים הוא יחסי למעמדם וכבודם של השבויים.

דומה שיש להתחשב בשני גורמים נוספים א. ההשפעה על מצבם המורלי וכושר לחימתם של החיילים בעת מלחמה, ולאחר שבוייתם. אותם היודעים כי יעשה כל הגיתן כדי לחלצם יתחזקו בעמידתם הפיזית והנפשית, לא כן אם ידעו כי יהיו מגבלות גם כלכליות לפדיונם. הכיצד — ייחשוב החייל — מחרף אני את נפשי ומוחה מאחורי כל מחשבה כלכלית תועלתית ואין נוהגים עמי באותה אמת מידה. אף יש חשש ששבוי שיסבור כי מניעים של ממון מעכבים בעד שחרורו שוב לא יעצור כח בנפשו לעמוד בפני ענויים וישלח יד בנפשו ר"ל וכבר היו דברים מעולם.

ב. ענין של חילול ה'. כאן השבויים לא נישבו כאנשים פרטיים אלא כחיילי צה"ל כחיילי המדינה היהודית ונמצא שם שמם מתחלל.

על כן נראה כי יש לפדות השבויים בכל ממון שבעולם.

לא כן אם כתמורה לפדיונם דורשים השבויים תמורה העתידה לסכן אחרים. כמו שחרור חבלנים מסוכנים או החזרת שטחים הסמוכים למקומות מאוכלסים. כאן חוזר וניעור החשש המונח ביסוד הטעם של "לא ליגרבו" היינו סיכון אחרים

לעתיד. אך לעומת זאת קיימים השיקולים המיוחדים שנימנו קודם ועל בעלי התורה לשקול.

ביחס לשטחי ארץ ישראל שיקול נוסף, שהרי על כיבושם מצווים אף להלחם, (רמב"ן הוספה לסה"מ מ"ע ד.) וכל מלחמה כרוכה בסכנת נפשות נמצא, אין חשש סכנה נדחה מפני כיבוש ארץ-ישראל.²⁹ שונה הוא המצב כשהמדובר בשבויים אחרים כמו חטופי מטוסים, ועמדנו על כך בפ"ד.

*

במסגרת זאת חסרים עדיין בירורים אחדים.

- א. על מי מוטלת חובת הפדיון.
 - ב. זכות קדימה בפדיון.
 - ג. הדין המיוחד בפדיון ת"ח.
 - ד. יציאה למלחמה בכדי לחלץ שבויים משביים.
 - ה. דין "אין מבריחין את השבויים".
- וברצון ה' נשוב ונשנה פרקים אלה תוך משאלה, שיהיה זה שינון ללא השלכות מעשיות, בחינת — דרוש וקבל שכר.

ברין הצלה

שאלה א'

שאלה שנשאלה לאחרונה ע"י רבים: בהתקפות המחבלים בקרית-שמונה ובמעלות או כאשר מחזיקים בני ערובה, האם מותר לחייל להסתכן להצלת האנשים הנמצאים בסכנת מות, או שנאמר "חייך קודמין".

שאלה ב'

אם נפל רימון או חומר נפץ אחר המסכן חיי האנשים הנמצאים בסביבתו ונשאלנו אם מותר להסתכן ולמסור נפשו להצלת הזולת ע"י שיזרוק עצמו על הרימון וימסור נפשו וע"כ ימנע מהחומר נפץ להתפוצץ ולפגוע בחבריו.

בשו"ע חו"מ סי' תכ"ו, הרואה את חבריו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להציל וכו' וכיוצ"ב עובר על לא תעמוד על דם רעך עכ"ל ועי"ש בסמ"ע שכ' שישכור אחרים דאלו להצילו בגופו מוהשבותו לו נפקא דאבידת גופו של חבריו צריך להשיב לו, ומלא תעמוד על דם רעך מרבינן אפילו להוציא ממון ע"י שישכור אחרים להצילו. — ועובר על ל"ת ע"ד רעך. ובהגהות מיימוני כתבו דבירושלמי מסיק דצריך אפילו להכניס עצמו בספק סכנה עבור זה והביא הב"י וכ' ז"ל שהטעם הוא מפני שהלה ודאי והוא ספק עכ"ל והשמיטו המחבר ומור"ם ובזה י"ל כיון שהפוסקים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהם מ"ה השמיטתו ג"כ.

ומקור הירושלמי הוא בפ"ח תרומות, רב אימי איתצד בספסיפה (מקום סכנה) אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו, אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא. וא"כ מבואר בירושלמי שרשב"ל הכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את רב אימי מסכנת ודאי.

והמנ"ח במצוה רל"ז לא תעמוד ע"ד רעך הביא דברי הסמ"ע עי"ש והקשה כיון דהוא רק לאו ואינו עושה מעשה כלל בהעברת הלאו למה יתחייב להכניס עצמו בספק סכנה והלא וחי בהם כתיב ופ"נ דוחה הכל ואפילו ספק פקו"נ ואם

משום פקו"ג דאידך זה דוקא בעושה מעשה משום מאי חזית, אבל בשוא"ת אם רוצים להפילו על חבריו א"צ למסור נפשו דאדרבא יש הסברא הפוכה דילמא דמא ידידי סומק טפי א"כ ה"ה בס' סכנה ג"כ א"צ למס"ג היכא דל"ע מעשה ועי' סי' קנ"ז ביו"ד שם וצ"ע, אך באמת ד"ז מביא בשם ירושלמי וצריכים לקבל באימה, ומ"מ למעשה צ"ע דין זה ונ"ל דע"כ השמיטוהו הראשונים דלא ס"ל כן עכ"ל. (אכן מש"כ המנ"ח דבשוא"ת אין חייב למס"ג זה לשיטת תוס' בסנהדרין ובכ"ד דס"ל דבשוא"ת לא חייב. אבל שיטת הרמב"ם דאפילו בשוא"ת יש חיוב למס"ג בג' עבירות).

וב"פתחי תשובה" שם הביא בשם "אגודת אוזב" שכתב טעם נכון מה דהשמיטוהו הפוסקים משום דס"ל דתלמודא דידן פליג על הירושלמי בהא ובשם הרדב"ז שכ"כ בפשיטות דספיקא ידידי' עדיף מודאי דחבריה והוא כ' ע"ז אולם צריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו ס"פ אלו מציאות דף ל"ג: גבי שלך קודם לכל אדם שכל המדקדק בעצמו כך סוף בא לידי כך. וכ"ה בשו"ע סי' רס"ד ס"א עי"ש — והוא מגמ' סנהדרין ע"ג: מנין לרואה חבריו שהוא טובע וכו' שחייב להצילו שנאמר לא תעמוד על דם רעך, והא מהכא נפקא מהתם נפק אבדת גופו מנין ת"ל "והשבותו לו" אי מהתם הו"א ה"מ בנפשי אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל עכ"ל הגמ' (ועי"ש ברא"ש דהניצול יהי' חייב לפרוע למציל הוצאותיו) — ועיין בספרי (דברים כ"ב ב') והשבותו לו אף את עצמו דחובת הצלת חבריו היא בכלל המצוה של והשבותו לו שנאמר בהשבת אבידה שאף השבת גופו בכלל אבידה היא — ובספרא (קדושים פ"ד) כ' דדין הצלה נלמד מהפסוק של לא תעמוד על דם רעך, (ומשמע דתרתוי איכא וצ"ב אמאי?).

וע"ש ב"חכמת שלמה" בשו"ע דחידש לפ"ז חידוש גדול, דאם ההצלה דרך בזיון להמציל אם א"י לשכור אחרים להצילו אז אינו מחוייב להצילו בגופו אם הוא זקן ואינו לפי כבודו. דכיון דילפינן הצלת גופו מוהשבותו לו וכו' כמש"כ בש"ס ובסמ"ע ג"כ א"כ כמו באבידה והתעלמת פעמים שאתה מתעלם א"כ הכ"נ מהשבת גופו פטור כה"ג וא"ל דמכח הפסוק דל"ת ע"ד רעך יתחייב דא"כ מנ"ל לגמ' דחייב להצילו בשכר דילמא לא נצרך הפסוק דל"ת אף אינו לפי כבודו, א"ו אף מלאו דל"ת ע"ד רעך פטור באינו לפ"כ. והוכיח כן מגמ' בסנהדרין דע"ה. דפריך אלא למ"ד פנוי' היתה מאי כולי האי ומשני ר"פ משום פגם משפחה וכו' וקשה אטו משום פגם משפחה ימות זה והרי המשפחה עצמם מחויבים להצילו בגופם ובממונם, א"ו דהיכי דאיכא פגם פטורים. דילפינן מ"והתעלמת" פעמים שאתה מתעלם ואין בזה משום "והשבותו" או משום ל"ת ע"ד רעך. ע"כ.

ובאמת דבריו קשים להולמם דהרי פקו"ג דוחה כל המצוות שבתורה ונלמד מהקרא "וחי בהם" ולא שימות בהם (עיי' יומא פ"ה:). דהיינו שבמקום דיש סכנת מיתה גידחו כל דיני התורה, וכיון דיש חיוב להצלת חבירו מדין דלא תעמוד ע"ד רעך א"כ כמו דבפקו"ג של עצמו גידחו כל דיני התורה, א"כ ה"ה להצלת חיי חבירו הוא ג"כ דין של פקו"ג ול"ש הכלל של זקן ואינו לפי כבודו וכד' דאי"ז רק מצוה של השבת אבידה גרידא, אלא דין פקו"ג הדוחה כל המצוות וצ"ב דבריו. והנה הקשו האחרונים על ההנחה שהראשונים לא הביאו הלכה זו שמחויב להכניס עצמו בספק סכנה בכדי להציל את חבירו מסכנה ודאית. ומתוך זה שהשמיטו כתבו דס"ל דאינו מחויב להכנס בספק סכנה.

דהרמב"ם עצמו פסק בפרק ב' מהלכות שבת הכ"ב, עכו"ם שצרו על עיירות ישראל וכו' ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאים עליהם בכלי זין ומחללין עליהם את השבת. ומצוה על כל ישראל שיכולים לבוא ולצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד העכו"ם בשבת עכ"ל.

והוא מהגמ' עירובין מ"ה. גכרים שצרו על עיירות ישראל, אין יוצאים בכ"ז ואין מחללין את השבת בד"א וכו' אבל על עסקי נפשות יוצאים ומחללין. ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות וכו' דרש ר' דוסתאי מ"ד ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים גלחמים בקעילה והמה שוסים את הגרנות (שמואל א' כ"ג) וישאל דוד את ה' עיי"ש — ועיי"ש ברא"ש בהג"א שהביא מאו"ז דבזמן הזה אם באו על עסקי ממון יוצאים עליהם ומחללין את השבת דדרין בין האומות ושולטים והורגין. ולא גרע מעיר הסמוכה לספר. — ובשו"ע שכ"ט הביא הרמ"א מאו"ז דאפילו לא באו העכו"ם עדיין אלא רוצים לבוא, מחללין השבת עיי"ש, והמ"ב הביא לשונו (וע"ע בטוש"ע או"ח שכ"ט ס"ו וברי"ף שבת פ"א ח') של האו"ז דמותר ללבוש כלי זין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו דאין מדקדקין בפק"נ.

ובהלכה כ"ד כ' וכן ספינה המטורפת וכו' ואפילו יחיד הנרדף מפני עכו"ם וכו' מצוה להצילו ואפילו בעשית כמה מלאכות בשבת עכ"ל.

וכ"ה בטור ושו"ע שכ"ט דהביאו דין זה והוא מגמ' עירובין מ"ה עיישה"ט, והרי כאשר יוצאים למלחמה עם עכו"ם שבאו על עסקי נפשות אותם העוזרים והמצילים מכניסים עצמם בספק סכנה, וכ"כ המנ"ח בסי' תכ"ה דבדרך העולם נהרגים במלחמה משני הצדדים (ומה שהקשה שם גיישב בע"ה להלן).

הרי להדיא שאפילו במקום שיש ספק סכנה חייב לצאת ולהציל, וא"כ זה כדברי הגמ' בשם ירושלמי.

והנה הגמ' ב"מ ס"ב שנים שהיו מהלכים בדרך וביד א' קיתון של מים,

דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם ואל יראה האחד במיתת חבריו עד שבא ר"ע ולימד "וחי אחיך עמך" חייך קודמין לחיי חברך ונפסקה הלכה כמותו. ומכאן שאין אדם חייב למסור נפשו בכדי להציל חיי חבריו, דחיי קודמין (אולם כאשר חבריו נמצא בסכנה ודאית דודאי ימות והמציל רק בפסק סכנה בזה נחלקו הפוסקים וטעמו של הב"י מפני שהוא ספק וחבירו ודאי).

ובחידושי הגר"ח הביא לחקור בהא דרוצח חייב למסור נפשו (דהוי מג' עבירות שיהרג וא"י) אם הפירוש דכיון דשקולים הם שניהם ממילא הדין דצריך להיות בשב ואל תעשה. ועל מעשה בידים יהרג וא"י, ומשום הסברא ד"מאי חזית" או דגימא דכיון דשקולים הם ממילא אין נדחית מפני פקוח נפש והיינו שבזה לא נאמר וחי בהם ואין חילוק בין שב וא"ת למעשה בידים דלעולם אין בה משום דחיה, וממילא הוי יהרג אפילו בשוא"ת. והוכיח מהגמ' שם עד שבא ר"ע ולימד חייך קודמין, ולכאורה למה צריך ר' עקיבא לקרא דוחי אחיך הרי ל"ה מעשה בידים כלל ורק דין הצלה. וש"מ דדוקא בהצלה דיש הקרא ישאר הוא בחיים משא"כ ברציחה בכל ענין יהרג וא"י ואפילו בשוא"ת. ולפ"ז שפיר פסק הרמב"ם תהרג ואל תעבור אף דקרקע עולם, וה"ה בעריות הנלמד מרוצח. דהמנחת חנוך סי' רצ"ו הקשה לשיטת הרמב"ם דס"ל דאפילו בשוא"ת יהרג איך פסק כר"ע אע"ג דע"כ נורם שימות אלא ע"כ כיון שאינו עושה מעשה חיי קודמין. אכן לפמ"ש הגר"ח לחלק בין הצלה לרציחה א"ש, (עוד י"ל בשיטת הרמב"ם דהמחייב בג' עבירות הוא מדין קדוש ה' ואפי' בשוא"ת, אבל התם ל"ש דין זה ולכן יחיה ולא ימות ויש ראיות לכך אך אכמל"ה).

אכן לשיטת התוספות דס"ל דיהרג גרסינן שם בגמ' ובשוא"ת שאינו עושה מעשה אין חיוב של מסי"נ, צ"ע, וכ"ש הוא דאם ברציחה שלא עושה מעשה אינו חייב במסי"נ כ"ש במקום הצלה גרידא. ואמאי בעי ר"ע להפסוק וחי אחיך עמך — ואשר נראה לומר בדברי תוס' דלא מחלקים בין הצלה ורציחה. ויסוד לכך מצאנו מדב' המאירי בסנהדרין ע"ג. שם והוא חידוש גדול. דהמאירי הביא האוקימתא בשוא"ת ברציחה בשני אופנים. א' כשיטת תוס' דהנח עצמך שיזרקוך על תינוק. ואופן ב' אם היה ישראל מושלך בבור וא"ל עכו"ם אל תעלהו ואם תעלהו אהרגך אינו חייב להעלותו ולכאורה צ"ע דהרי במקרה זה הוי רק הצלה ומ"ש לדין רציחה בידים או אפי' בשוא"ת.

ומשמע מדבריו דליכא לחלק בין הצלה ורציחה ולפ"ז יובנו דברי תוס' דלולי הפסוק של "וחי אחיך" הו"א דדינא דיהרג ברוצח הוא משום דלא נאמר וחי בהם, וא"כ בין בעושה מעשה ובין בשוא"ת ויסבור כשיטת הרמב"ם בזה, אבל לאחר שבא ר"ע ודרש חייך קודמין א"כ זה דוקא בשוא"ת או יש סברא הפוכה דחייך קודמין

אבל בעושה מעשה דיש סברא "דמאי חזית וכו'" חייב למסור נפשו וכסברא הא' שכ' הגר"ח.

(ובלשון הזה דמשווה דין הצלה לרציחה מצאנו גם בדברי האסור והיתר בדין פקו"ג בשבת סו"ס ל"ח וז"ל וכן הרואה חבירו טובע בים וכו' ויכול להצילו ואינו מציל נחשב כאלו הרגו ביד וע"ז גאמר ל"ת ע"ד רעך. ומיהו אם בודאי היה ג"כ הוא מסוכן עמו אין לו לסכן גופו מאחר שהוא חוץ מן הסכנה אע"פ שרואה במיתת חבירו כדדרשינן וחי אחיך עמך ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית עכ"ל). ועיי"ש בור"ח דכ' דמלשון האו"ה משמע דס"ל דבס"ס אינו מחויב להכניס עצמו כדי להציל חבירו ממיתה ודאית, ולא כשיטת הגמ"י בשם ירושלמי — והבאנו הפ"ת בשם אגודת אוזב דתלמוד דילן פליג על הירושלמי בזה, והוא בנדה דף ס"א. בבני גלילא דנפק עלי' קלא דקטל נפשא לפי השאלות שהובא בתוס' ורא"ש שם שאמר להם שמא הרגתם ואם אציל אתכם אתחייב ראשי למלך. משמע דאם לא הרגו לא תהי' גם עליו אשמה מהמלך, ואם הרגו יאשימו, וא"כ מדוע לא הטמינם אם הרגו דיש להם סכנה ודאית ומדוע לא נכנס הוא בספק כדי להצילם ועיי"ש שהק' על ראי' זו, וכ' להוכיח מדברי הגמ' בנדרים ד"פ: דפליגי ר' יוסי ורבנן, דר"י אמר כביסתן קודמת לחיי אחרים דכיון דבמגיעת כביסה איכא צערא טובא חיי נפש הוא כמש"כ הר"ן הרי שאף דסכנתו לא כ"כ ברורה וסכנתם של אחרים ברורה מ"מ אין להם ליכנס בספק סכנה עבור חבריהם, וגם חכמים ל"פ רק משום דס"ל דכיבוס אין בהם חיי נפש.

ובאמת יש להוכיח בפשטות מהגמ' בסנהדרין שהבאנו דחייב להטריח גופו ולתת ממונו להצלת חיי חבירו וזה נלמד מהפסוקים והשבותו לו ול"ת ע"ד רעך. ולכאורה מדוע לא נלמד מזה ג"כ דמחויב להכניס עצמו בספק סכנה להצלת הזולת. ומוכח דכיון דכל החיוב נלמד מלא תעמוד ע"ד רעך אין חיוב לסכן נפשו משום לאו. ובספק סכנה יהי' אפילו אסור להחמיר ע"ע (כדב' רדב"ז).

ועיין בשאלות דרב אחאי גאון, שאילתא קמ"ז דהביא הפלוגתא הזו וכ' ע"ז ב"העמק שאלה" דס"ל לת"ק דחייב להכנס בספק ס"נ בשביל ודאי פק"נ של חבירו כמש"כ בשם הגמ"י, ור' יוסי פליג ע"ז ופסק רבינו כר"י דאין להכנס בספק פק"נ בשביל ודאי פק"נ של חבירו. — וכ' דהפסק הוא ע"פ הירושלמי דפ"ח תרומות דר' יונתן אמר יכרך המת בסדינו ואין לנו להכנס במקום סכנה, ואע"ג דמסיים דא"ר שמעון או אנא קטיל וכו' והיינו שכ' הגמ"י דבירושלמי אי' דיש להכנס בספק ס"נ בשביל ודאי פ"נ של חבירו, אבל לא פסק השאלות כך.

ועיין בנצי"ב בפ' שלח סי' קכ"ט דר"ל עביד הכי במידת חסידות, אבל הכא במילתא דבני העיר ל"ש להתחסד ולסכן טפלי דלאו בני מחילה נינהו. ולפ"ז יוצא

חידוש דבאמת לא פליגי הירושלמי והבבלי בזה — והוסיף שם דעיקר פלוגתא דת"ק ור"י היא הפלוגתא דבן פטורא ור"ע מגמ' ב"מ ס"ב. דלכאורה דעת בן פטורא תמוה וכי בגלל שא"א לקיים "וחי אחיך" מחויב הוא להמית את עצמו ח"ו. ומה התועלת שיתן גם לחבירו, אלא דאם ישתו שניהם עכ"פ יחיו יום או יומים גם שניהם, שמא יגיעו לישוב ואולי עד כה יודמן להם מים. משא"כ אם לא יתן לחבירו הרי ימות בודאי בצמא. ובא ר"ע ודרש "וחי אחיך עמך" — חייך קודמין. והפי' אפילו ספק חיותו קודמין, כדאיתא ביומא פ"ה: "וחי בהם" ולא שימות בהם, ודריש מכאן באפי' ספק ס"ג דוחה כל המצוות ד"וחי בהם" משמע שלא יבא בשום ענין לידי סכנה כמש"כ התוס' בד"ה ולפקח וה"ו דכתיב וחי אחיך ודרשינן חייך קודמין פ' ודאי חייך קודמין. וידוע דהלכה כר"ע והיינו כר' יוסי ומש"ה לא הביאו הפוסקים ברייתא זו כלל דמדרשה דר"ע למדנו שאין להכנס לחשש ס"ג בשביל ודאי פ"ג של חבירו.

וכבר הובא ברי"ף וברא"ש פ' א"נ אם לא מצד חסידות כהא דירושלמי בעובדא דר' שמעון בן לקיש — וכ"כ בהעמ"ש בשאילתא קכ"ט והוסיף שם דדעת תוס' ורא"ש אינו מוכרח דמידת חסידות היא והרוצה להחמיר ע"ע רשאי. ולטעמיהו אזלי בע"ז דף כ"ז: ד"ה יכול, דלענין קידוש השם אע"ג דשלא בפרהסיה ובשאר עבירות יעבור ואל יהרג אפילו מתכוון להעביר מכ"מ הרוצה להחמיר רשאי והיינו עובדא דר"ש בירושלמי דתרומות ולא דפליג על ר' יונתן בדינא אלא החמיר ע"ע ולכן אי ידע ר"ט שעלילת שקר הוא היה מכניס עצמו בספק ס"ג מצד מידת חסידות אלא דחש ללישנא בישא ועיי"ש עוד, (וכן בן פטורא ור"ע נחלקו רק מעיקר הדין אך ממידת חסידות מודה ר"ע לבן פטורא דמותר לסכן חייו משום ספק הצלת חיי חבירו — ודלא כהסמ"ע שכ' דפליגי הירושלמי והבבלי בזה).

(ועיין בריב"ש בהשמטות סי' קצ"ט דמסתפק במקום שנאמר יעבור וא"י אם ירצה למסור נפשו כדי שלא יעבור. הרמב"ם כ' בפ"ה מהלכ' יסוה"ת דה"ז מתחייב בנפשו ובהג"א בכתובות בשם מהרי"ח ג"כ מסתפק בזה, ובשם ר' יצחק בע"ז כ' דשרי ואינו מתחייב בנפשו ובסמ"ק כ' דמידת חסידות היא ליהרג ולא לעבור כה"ג ובתוס' שלהי פ' בן סורר משמע דאסור כגון הני דקטיל אספסתא וכו' עיי"ש. וכ' הריב"ש ע"ז דהואיל ותליא בפלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא באיסור סכנת נפשות כדפסק תלמודא בפ' מפנין בפלוגתא דאמוראי דספק נפשות להקל וכ"פ הרא"ש במס' יומא בפלוגתא דקמאי — אמנם י"ל הכא דלענין קדוש השם שלא הקפידה תורה על איבוד נפשות מישראל ואמרה מסור עצמך על ק"ה לא לליפנין לה משאר ספיקות דלית בהו משום ק"ה).

(ויש להסתפק בדין מלחמת מצוה אי שייך בזה קדוש השם לצאת נגד העכו"ם?)

— ולפ"ז נראה לומר בדעת הרמב"ם דלכך השמיט ההלכה דירושלמי דכיון דכל הדין לפמש"כ הנצי"ב הוא מטעם מידת חסידות ולא מעיקר הדין. והרי שיטת הרמב"ם בזה דאפילו במקום שעכו"ם כופהו לעבור על אחת מהמצוות שנאמר עליהן יעבור ואל יהרג, אסור לו להחמיר ע"ע. א"כ בודאי כאן שאין חיוב להכנס לספק ס"נ דאסור להחמיר ע"ע.

ונראה דלפמש"כ הנצי"ב דירושלמי ובבלי ל"פ, ומש"כ בירושלמי דר"ל אזיל וכו' הוא רק משום מידת חסידות. י"ל דאפילו לדעת הרמב"ם דס"ל בדין יעבור וא"י דאסור להחמיר ע"ע כאן יהי' הדין שונה.

דהרמב"ם בפ"ה יסוה"ת ה"א כ' גבי ההלכות שנאמר בהן יעבור וא"י דאם נהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו, ובהלכה ד' שם הביא שוב הדין דכל מי שנאמר יעבור וא"י ונהרג ולא עבר ה"ז מתחייב בנפשו. וצ"ב אמאי חזר שוב על הלכה זו — ונראה דבהלכה ד' כ' לחדש הדין דכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר ה"ז קידש את ה', ומשמע דכל מי שלא נאמר בו יהרג וא"י ל"ש בו קדוש ה' וממילא ה"ז מתחייב בנפשו. אבל מתחילה כ' עיקר הדין דאם מסר גפשו, מתחייב בנפשו דכיון דל"ש בו ק"ה אסור להחמיר ע"ע, דכיון דאיכא ההלכה ד"וחי בהם" א"כ צריך לחיות ולעבור על האיסור וכמו להיפך במקום שנאמר יהרג וא"י שצריך לההרג, ולכך אסור להחמיר — אכן י"ל דזה דוקא במקום שנאמרה הלכה מיוחדת לעבור ולא לההרג ובלשון הרמב"ם כל מי שנאמר בו יעבור וא"י אז אסור להחמיר ע"ע. אבל כאן בדין הצלה לא נאמר לעבור ולא להרג ולכן יתכן דאפילו לשיטת הרמב"ם אם ירצה להחמיר על עצמו יהי' מותר.

(ואכן יש להוכיח כן גם בדין בן-נח שלא נאמר בו יעבור וא"י ואין עליו הדין וחי בהם יוכל להחמיר ע"ע ומדויקים דברים אלו בלשון הרמב"ם דלגבי בן נח כ' הר"מ דמותר לו לעבור ולא כמש"כ בהלכ' יסוה"ת דצריך לעבור ומשמע כמש"כ דשאני).

והנה יש להסתפק האם בכל המצוות מעיקר הדין יש חיוב של מסירות נפש אלא רק שצווי התורה וחי בהם ולא שימות בהם מוריד חיוב מסי"נ זה, או שחיוב מסירות נפש נאמר רק בג' עבירות, ורק דלא ילפינן מנייהו משום הפסוק וחי בהם — ונראה דפליגי בזה קמאי, ומצינו, חידוש גדול בזה בספר חידושי תלמידי רבינו יונה במס' ע"ז דף כ"ח: שכ' דילמא דמא דחברי' סומק טפי וא"ת כיון שהדבר ספק יהרוג אותו ואל יהרג הוא י"ל שב ואל תעשה שאני שהאדם יש לו למנוע מלעשות שום עבירה בידיים — ורש"י ז"ל פירש שהטעם הוא שאין לו להרגו, ואע"פ שיש בדבר ספק, לפי שעיקר האמונה היה שעל כל המצוות כולן יהרג ואל יעבור. אלא שהתורה הקפידה עליו ואמרה "וחי בהם" וכו' ומכאן אמרו חכמים שעל כל עבירות

שבתורה יעבור וא"י כדי שיחי' חוץ מג' עבירות ועכשיו כיון שאומרים לו הרוג חברך אין כאן וחי בהם שהרי המת לפנינו. א"כ נחזור לעיקר האמונה שעל כל המצוות יש לו ליהרג ולא לעבור וזה כפתור ופרח עכ"ל.

ובתוס' סנהדרין ע"ד: ד"ה בן נח וכו' משמע דאין חיוב מסי"ג בכל המצוות רק בג' עבירות והפסוק וחי בהם איצטריך כי היכי דלא גילף שאר מצוות מהם עיי"ש. — ונראה לפ"ז לחדש דבהא גם פליגי שתי השיטות הללו אם צריך להכנס בספק סכנה במקום הצלה או לא, דלפמ"כ המאירי בסנהדרין שם דדין הצלה שייך לדין רציחה בשב ואל תעשה מדהביא האוקימתא דהיה מושלך בבור וכו'. וכן מדברי האסור והיתר שדימה דין הצלה לרוצח בידים ואם כן י"ל דהוא הדין בדין הצלה דלירושלמי הנ"ל דמוכח מדבריו דיש להכניס עצמו בספק סכנה י"ל דהכונה דמעיקר הדין יש לאדם למסור נפשו על כל מצוה אלא רק מדין חייד קודמין ל"צ אבל כל שיש ספק והשני ודאי ויש מת ודאי לפנינו א"כ נחזור לעיקר האמונה כלשון הנ"ל ולכן יש חיוב להסתכן ולמסור נפשו.

משא"כ לדברי האוסרים הם יסברו דאין חיוב מסירות נפש אלא רק בג' עבירות והפסוק וחי בהם בא לומר דלא גילף מיניהו, וא"כ זה דוקא בכפיה ע"י עכו"ם (או בדין מלחמת מצוה וכמ"כ) אבל לא בדין הצלה גרידא כנ"ל דאם אין דין של מסי"ג אז אפילו בספק סכנה ל"צ דספק סכנה כסכנה ממש לגבי פקו"נ.

והנה ב"אור שמח" הלכ' רוצח ושמירת נפש פ"ז, כ' הרמב"ם הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם וכו' אפילו כל ישראל צריכים לתשועתו אינו יוצא משם לעולם וכו' ואם יצא התיר עצמו למיתה. וכ' האו"ש דהוסיף רבינו למה אינו יוצא הרי פקו"ג דוחה כל מצוות התורה ומכש"כ פקו"ג דכל ישראל ואסתר תוכיח, אלא דהחשש מפני גואל הדם, וכיון שהותר דמו לגואל הדם אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חבריו מסכנה ודאית, ומוכח מזה דלא כהגמ"י בשם ירושלמי דתרומות דחייב להכניס עצמו בספק סכנה, ומירושלמי גופא אינו מוכח למעין היטב.

וכ"כ האו"ש ב"משך חכמה" עה"פ בפ' וארא לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך, ומוכח דאם היו חיים המבקשים את נפשו לא היה צריך לילך להוציא בנ"י ממצרים אע"פ שכל ישראל צריכים לו אינו צריך להכניס עצמו בסכנה, ומזה יצא לרבנו במשנה שהגולה לעיר מקלט אפילו כל ישראל צריכים אליו כיוצא בן צרויה אינו יוצא.

(ומזה יתפרש המכילתא פ' יתרו חו"ש לאותו צדיק וכו' אבל דרש משה קו"ח ימול ויצא והרי סכנת נפשו, פי' דמה להצלת הרבים אמר לו הקב"ה כי מתו

כל האנשים ואינו מחויב להכניס עצמו בסכנה כ"ש שמילה שהוא על התינוק לבד שאינו דוחה סכנת נפשות).

ועיין בשו"ת היכל יצחק חלק או"ח להגרי"א הרצוג וצ"ל דהקשה על דב' האו"ש דהרי כל ראיתו מלשון הרמב"ם דאם יצא התיר עצמו למיתה. והוא מפרש שתוספת הדברים ואם יצא וכו' שאינם במשנה היא נותנת טעם לדבר שכיון שגואל הדם מותר להרגו מחוץ לעיר מקלטו אין לו לסכן חייו. והקשה דהרי כשכל ישראל צריכים לתשועתו ה"ז כבר מלחמת מצוה ואידך יתכן שאין ביד המלך ובי"ד הגדול לכופו לצאת.

וכן מלשון הרמב"ם משמע שזוהי גזירת מלך שישמה תהא דירתו, וא"כ אין ללמוד מכאן שאסור להכניס עצמו בסכנה כדי להציל חבירו עיי"ש.

וכן ראיתו מהפסוק לך שוב מצרימה במשך חכמה, צ"ע. דדרשו רז"ל לא שמתו אלא נצטרעו. ואפי' לפי הפשט הפשוט אין מכאן ראיה שאם עודם בחיים היית מפחד שמא ילשינו עליך לפרעה ויהרוג אותך וממילא לא תוכל אפילו להתחיל להציל את ישראל. ועיי"ש שמסיק שבנוגע להצלת כלל ישראל הכל מודים שחייב להעמיד עצמו בסכנה, וכשזה נוגע לענין של מלחמת כלל ישראל ה"ז בסוג אחר כלל.

והנה כדברי האו"ש כ' בור זהב על האו"ה שם, אך הראיה מאסתר שנכנסה אל המלך בספק סכנה כדי להציל את ישראל מוודאי, דהצלת רבים שאני ועיין רש"י בתענית דף י"ח: ד"ה בלודקיא. ואדרבה משמע שם איפכא מדלא רצתה אסתר מתחילה להכניס עצמה בספק סכנה כמש"כ רש"י באסתר עה"פ אל תדמי בנפשך עד שאמר לה מרדכי שבלא"ה היא בסכנה. עיי"ש.

ועיין ב"כלי חמדה" פרשת פנחס דס"ל דלהצלת רבים חייב להכניס עצמו לספק סכנה והוכיח כן מפנחס שהרג את זמרי אף שבמעשהו נכנס לסכנה (ומכאן ראיה לא כפי מש"כ האו"ש וזר זהב וצ"ע). ואולי י"ל דמידת חסידות היתה.

ואשר גראה בזה ובהקדם מה שיש לדייק בדברי החנוך, דבפרשת ואתחנן מצוה תכ"ה כ' להרוג ז' עממין מארץ כנען וכו' ונוהגת מצוה זו בזו"ג בכל מקום ובכל זמן שיש כח בידנו להרגם, ועובר ע"ז ובא לידו א' מהן ויכול להרגו מפלי שיסתכן בדבר ולא הרגו בטל מ"ע זו.

ומשמע דכשיש בדבר חשש סכ"נ אין חיוב למס"ג על מצוה זו של השמדת ז' עממין — אע"פ שהחנוך עצמו הכליל בראשית דבריו מצוה זו בתוך שלשת מלחמות המצוה, וכדברי הרמב"ם בזה ג"כ — כמש"כ שם מדיני המצוה וכו' שאין מלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה שהיא מלחמת ז' עממין הנזכרים ומלחמת עמלק. ומלחמת עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואעפ"כ תלוי קיום מצוה זו

מבלי שיסתכן בדבר — וכ"כ החנוך בפרשת שופטים סי' תקכ"ח בל"ת לא תחי' כל נשמה, שהוזהרנו בל"ת שלא נחי' א' מו' עממין בכל מקום שנמצאם ונוכל להרגם בלא סכנה לנפשותינו. וכל מי שימצא א' מהן חייב לאבדן בכל מקום שהם, ומשמע ג"כ להדיא דחויב מצוה זו נוהגת רק כאשר נוכל להרגם בלא סכנה לנפשותינו.

(ועיי"ש במג"ח תכ"ה דהקשה וצ"ע נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציוותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך על נס כמבואר ברמב"ן ודרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף שהוא סכנה, א"כ דחויב סכנה במקום הזה ומצוה להרגם אף שיסתכן וצ"ע).

ובחנוך מצוה תר"צ תמחה את זכר עמלק — שהרי גם מלחמה זו נכללת בין מלחמות מצוה ודומה למצוות החרמת ז' עממין. כאן לא כ' החנוך דחייב רק במקום שאינו מסתכן. וז"ל תמחה זכר עמלק שנצטוינו למחות זרעו וזאת המצוה המוטלת על הצבור כולו. וכענין שאמרו ז"ל שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך ולבנות בית-הבחירה ולהכרית זרע עמלק, עכ"ל.

ולכאורה יש לשאול, דבמלחמת מצוה שבודאי כ"א היוצא למלחמה עלול למנוע שפיכות דם ולהציל נפשות, ובודאי שהצווי של ל"ת ע"ד רעך מחייב כ"א להצטרף ולהלחם. ולכאורה צ"ב הרי הלאו דל"ת ע"ד רעך הוא בין יתר שס"ה ל"ת ועל כולם פרט לג"ע נצטוינו "וחי בהם" דהיינו שבמקום פקו"נ אין חובת קיום האזהרות ולא רק פקו"ג ודאי אלא גם חשש של פקו"ג דוחה הכל. וא"כ הרי אין דבר העומד בפני פקו"ג.

(ומ"מ גם הרמב"ם כ' בסוף פ"ז מהלכות מלכים, וידע שעל יחוד ה' הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא ירא ולא יפחד וכו'. ואע"פ שאין מצוה זו נכללת בין תרי"ג המצוות שבתורה מ"מ חלה וקיימת על כל איש מישראל).

ואשר גראה מוכח מדיוק לשונו של החינוך דיש הבדל יסודי במלחמת מצוה המוטלת על הצבור כולו להלחם ובזה אין מקום לחלק בין אם מסכן נפשו ג"כ או לא, — משא"כ ביחיד אשר גם חייב במצוות אלו מ"מ כאשר הדבר גובל עם סכנה לעצמו אין חייב — דיחיד אינו מחויב לסכן עצמו להציל חבירו ואפילו צבור שלם דזה ל"ש למלחמה אלא דבר צדדי כמו גואל הדם או סכנה אחרת — ונראה דזוהי כוונת האור-שמח והזר-זהב בדין הצלה של יחיד אפי' להצלת רבים — דהדין ללכת למלחמה ולהסתכן הוא דין על הצבור, משא"כ יחיד אפילו במלחמת ז' עממין יש לו רק מצות מחיית ז' עממין, אבל לא ללכת למלחמה נגדם. ולכן במקום סכנה שאני.

ולפ"ז יתורץ מה דהקשו האחרונים על הדעה דהרמב"ם לא ס"ל דצריך להכנס בספק פקו"נ מהא דהשמיט הלכה זו — והק' דהרי הרמב"ם עצמו פסק בפ"ב מהלכות שבת הכ"ג דעכו"ם וכו' מצוה על כל ישראל לצאת ולפמשי"כ המג"ח הרי בכל מלחמה נהרגין. וא"כ בכ"ז כ' שצריכים לצאת ומוכח דאפילו במקום סכנה כ"ה. ולפמשי"כ י"ל דמשי"כ הרמב"ם היינו דוקא במקום שעכו"ם צרו וכפי שכ' הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ו דיש לזה דין מלחמת מצוה כדין עזרת ישראל מיד צר. ובזה יש חיוב על כל ישראל כלשונו הטהור. והיינו על הצבור כולו כלשונו של החינוך ומדויקים דברים אלו בהלכה שאח"כ שכ' הרמב"ם, וכן ספינה המטרפת בים או עיר שהקיפה כרכום וכו' מצוה לצאת בשבת להצילם בכל דבר שיכול להצילם ואפילו יחיד הנרדף מפני הגויים. דבהלכה כ"ג מדבר הרמב"ם בדין הצלה של מלחמת מצוה דאז החיוב על כל ישראל ובזה אפילו כאשר יש חשש סכנה חייבים כולם למס"ג ולצאת ולהלחם נגד העכו"ם, משא"כ בהלכה כ"ד כ' הדין דהצלה משום ל"ת ע"ד רעך שזה החיוב על כל יחיד להציל הזולת מסכנה. אבל לא שחייב ללכת למלחמה.

ולפמשי"כ נראה דיש להסתפק במלחמת מצוה אם א' לא יצא למלחמה האם יעבור על הלאו דל"ת ע"ד רעך, די"ל דבמקום שיש חובה לצאת למלחמה תרתי דינים איכא. א' דין המלחמה לצאת ולהלחם ולהציל הזולת. ב' הדין הרגיל של הצלה ומדין ל"ת ע"ד רעך, או י"ל דיש רק הדין לצאת למלחמה ותו לא. ונראה לדייק בלשון הרמב"ם שכ' ומצוה על כל ישראל שיכולים לצאת וכו' דא"כ ס"ל להרמב"ם דמדין מלחמת מצוה צריך לצאת ולעזור ותו לא. ולפ"ז אם לא ילך לא יעבור על הלאו דל"ת ע"ד רעך, כמשי"כ הרמב"ם עצמו בפ"א מהלכות רוצח ושמירת נפש הי"ד עיי"ש — דדוקא במקום שיש חיוב הצלה גרידא אם לא מציל עובר על ל"ת ע"ד רעך, משא"כ בדין מלחמת מצוה.

ולפמשי"ג נראה גם ליישב מה דהקשו דמהיכן למד הרמב"ם בהלכה כ"ג שם דאפילו ש"צרו סתם" יוצאים עליהם ומחללין את השבת — ובכסף משנה שם, דכ' רבינו משום דספק נפשות להקל — והלח"מ כ' דמדיוקא דגמ' כ"כ עיי"ש. אכן לפ"ד נראה דא"נ דהר"מ איירי כאן בדין מלחמת מצוה, וא"כ גם כאשר באו עכו"ם וצרו סתם על עיירות ישראל אם ירצו להרוג הם יכולים וא"כ לפ"ז מלחמת מצוה היא ולכן אפילו בצרו סתם צריך לצאת ולהלחם ואפילו בשבת וזהו חידושו של הרמב"ם בזה, ע"כ.

ולפ"ז תתורץ קושיתו של המג"ח במצות מלחמת ז' עממין שכ' ובא לידו א' מהם וכו' מבלי שיפתכן והק' הרי מלחמה זו מלחמת מצוה היא ואם צוותה התורה להלחם משמע אפילו אי איכא סכנה ונשאר בצ"ע — אולם לפ"ד ניתא דכוונת

החינוך בזה הוא שיש חובה על הצבור מדין מלחמת מצוה. אבל על היחיד לא ומדויק בלשונו ובא לידו א' מהן היינו שאם בא לאדם יחיד א' מהם אין חובה לסכן עצמו במצוה זו.

ונראה לפמ"ש"כ לבאר גם דברי האסור והיתר סי' ל"ח שהבאנו שהוא מקור ההלכה שכ' הבאר"היטב והמשנה ברורה בשו"ע או"ח שכ"ט, על הדין הרואה ספינה וכו' וכן נהר וכן יחיד הנרדף מפני אנס מצוה על כל אדם להציל. וכ' שם וז"ל ומ"מ אם סכנה למציל אינו מחויב מאחר שהוא מחוץ לסכנה וחייד קודמין לחיי חבריו, וצ"ב אמאי לא הביאו דין זה בסעיף הקודם העוסק בגויים שצרו על עירות ישראל שאם יש סכנה למצילים אינם יוצאים.

ולפ"ד נחא אם הדין במלחמת מצוה מוטל על הצבור וזהו מה שחייבה התורה לצאת ולהלחם ואין דין פקו"נ דוחה כי זה דין המלחמה שצוותה לנו התורה אף שע"כ נכנסים לסכנה. משא"כ בדין של הצלה גרידא, כאשר יש סכנה למציל אינו מחויב להכניס עצמו בספק סכנה.

ונראה לדייק מלשונו של האסור והיתר דלכאורה צ"ב אמאי לא הביא הדין דעכו"ם שצרו על עירות ישראל, בהלכ' פקו"נ הדוחה שבת כמו דהביא שאר ההלכות של הצלה. ומוכח ג"כ דהגדר של יוצאים נגדם הוא גדר אחר השייך לדיני מלחמת מצוה, דעכו"ם שצרו על עירות ישראל מלחמת מצוה היא.

והנה א' מגדולי ירושלים הקשה בתוספתא בפ"ג עירובין הלכה ז' מובאת אותה הברייטא המובאת במס' עירובין שם וז"ל התוספתא שם, עיר שהקיפוה נכרים או נהר וכן ספינה המטורפת בים וכן יחיד שהיה נרדף מפני נכרים הרי אלו מחללין השבת ומצילין את עצמן — והקשה מהא דכ' בתוספתא הלכה ה' גויים שצרו על עירות ישראל וכו' אם באו על עסקי נפשות מחללין עליהם את השבת ויוצאים עליהם למלחמה. ולכאורה מדוע חוזרת הברייטא ושונה שוב את ההלכה על עיר שהקיפוה נכרים — וכן הלשון דמצילין את עצמן דבתוספתא ה' לא מוזכר כן. והוא ז"ל יישב זאת דיש גפמ"נ בין אם המדובר בחו"ל, או שצרו על עירות ישראל בא"י ומדין כיבוש ארץ-ישראל.

אכן לפ"ד י"ל גם החילוק דהתוספתא בהלכה ה' עוסקת בדין מלחמת מצוה ובזה חיוב על כולם להלחם מדין מלחמת מצוה. אך בתוספתא הלכה ז' עוסקת בדין הצלה גרידא ובה אשר תהי' סכנה למצילין לא חייבין ולכן כ' ומצילין את עצמם. וא"ש ע"כ.

מסקנות

- א. לפי כל מה שנראה בענין שלפנינו יש לחלק בין שתי השאלות דבמקרה הראשון אם הקיפו מחבלים עיירות ישראל או שלקחו בני ערובה, יש לכך גם היום דין מלחמת מצוה, וחיוב מוטל על כל אחד שיכול להציל ואפילו בגופו ואפילו בשבת, דווקא מצות התורה בדין מלחמת מצוה וכמש"כ המג"ח שהבאנו.
- ב. במקום הצלה גרידא שאין לכך השלכה לדיני מלחמת מצוה, י"ל דליכא חיוב מסירות גפש בכדי להציל חבריו (ויתכן דאפילו רבים) מדין חייך קודמין דלדעת החינוך אפילו בדין מלחמת מצוה אין חיוב ליחיד להסתכן, וא"כ ק"ו במקום דאין דין מלחמת מצוה ורק דין הצלה גרידא.

מראי מקומות בדין הצלה

- א. שו"ע חו"מ סי' תכ"ו, ועיי"ש בסמ"ע דהביא הגמ"י בשם ירושלמי פתחיתשובה שם בשם "אגודת אזור", ובשם הרדב"ז
- ג. וכ"ה בשו"ע סי' רס"ד ס"א עיי"ש
- ד. גמ' סנהדרין ע"ג: מנין לרואה חבריו שהוא טובע וכו' ועיי"ש ברא"ש
- ה. ספרי דברים כ"ב ב' והשבותו לו אף את עצמו
- ו. ספרא קדושים פ"ד דגלמד מהפסוק לא תעמוד על דם רעך
- ז. חכמת שלמה בשו"ע שם
- ח. ירושלמי פ"ח תרומות רב אימי איתצד בספסיפה וכו'
- ט. מנחת חנוך מצוה רל"ז (עי' קנ"ז ביו"ד)
- י. גמרא סנהדרין דף ע"ה: יומא פ"ה:
- יא. רמב"ם פ"ב מהלכות שבת הכ"ג והכ"ד
- יב. גמ' עירובין מ"ה. נכרים שצרו על עירות ישראל וכו'. ועיין ברא"ש, מאו"ז
- יג. טור ושו"ע שכ"ט. דברי האו"ז
- יד. מג"ח סי' תכ"ה
- טו. גמ' בבא מציעא דף ס"ב. שנים שהיו מהלכים בדרך וכו'
- טז. חידושי הגר"ח לר"מ הלכ' יסוה"ת
- יז. מג"ח רצ"ו גבי שוא"ת
- יח. מאירי סנהדרין ע"ג. הציורים דשוא"ת עיי"ש
- יט. אסור והיתר סוף סימן ל"ח. גבי הצלה עיי"ש. ובחי' זר זהב שם
- כ. גמ' נדרים דף פ':
- כט. שאלתות דר"א גאון קמ"ז. ובהעמק שאלה בהרחבה. וכן בשאלתות קכ"ט. ובהע"ש שם

- כב. גמ' ע"ז דף כ"ו.
- כג. ריב"ש סי' קצ"ט (בהשמטות)
- כד. רמב"ם הלכ' יסוה"ת פ"ה ה"א והלכה ד'
- כה. חידושי תלמידי רבינו יונה ע"ז כ"ח
- כו. סנהדרין ע"ד תוס' ד"ה בן נח וכו'
- כז. אור שמח הלכ' רוצח ושמירת נפש פ"ז. ובמשך חכמה פ' וארא עי"ש
- כח. כלי חמדה פ' פנחס, דהצלת רבים שאני
- כט. החינוך מצוה תכ"ה ובמנ"ח שם. ותר"ד גבי מחיית עמלק
- ל. רמב"ם פ"ז מהלכות מלכים בסוף
- לא. רמב"ם פ"א מהלכות רוצח ושמירת נפש הי"ד
- לב. שו"ע או"ח שכ"ט באר היטב ומ"ב שם
- לג. תוספתא עירובין פ"ג ה"ה וה"ז שם
- לד. שו"ת היכל יצחק חלק או"ח להגרי"א הרצוג זצ"ל

בענין קריאת המגילה בירושלים

בירורי דברים בענין קריאת המגילה בירושלם עיה"ק תובב"א א) חלק של ירושלם שהיא רחוקה יותר ממיל מהחומה אם היא נידונית ככרך או לא, ב) אם מקצה העיר ולהלן נותנים מיל מדין סמוך ונראה, ג) השכונות המנותקות מקצה העיר יותר ממיל אלא שהן מוקפות בצורת הפתח שעושין עירוב להתיר טילטול בשבת אם על ידי זה נחשבין מגוף העיר ונידונין ככרך.

הנה בספר שו"ת מהרי"ל דיסקין בקונטרס אחרון אות ק"ג כותב מספקא לי אם מקצתו נראה ומקצתו אינו נראה, ולענין סמוך לא משכחת לה דכל שאין שיעור מיל פנוי בינתיים חשיבא סמוך עכ"ל. מבואר מדבריו דאם התחלת העיר סמוך לחומה בתוך מיל אף שמתרחבת הרבה יש לכל העיר דין סמוך, וטעמו דאם התחלת העיר סמוך כל העיר נקראת סמוך, דסמוך ונראה קאי על העיר דהעיר היא סמוך ולא קאי על כל בית ובית לומר דבית שהוא בתוך המיל נקרא סמוך, דעיר לשון נקבה ובית לשון זכר, ואמרינן בגמרא דיתבא בראש ההר וכו' שיושבת בנחל וכו' לשון נקבה, הרי דהמדובר הוא על העיר שהיא לשון נקבה, ולא מן הבתים שהוא לשון זכר, ועוד במגילה (ב) רש"י ד"ה וכריב"ל, כותב והכי קאמר כל עיר ועיר הסמוך למדינה שתהא כמותה עכ"ל, הרי דהמדובר הוא על העיר, ועוד מדאמר כרך וכל הסמוך לו, ולא אמר כרך עד מיל נידון ככרך לאשמיעינן בזה דאם תחילת העיר סמוך אע"פ שכל העיר רחוקה מן הכרך יותר ממיל אפילו הכי דינה ככרך משום דהוי סמוך, ויש להוכיח דאם מקצת העיר סמוך כל העיר נקראת סמוך דכתיב (במדבר ב, יח) דגל מחנה אפרים וגו' ועליו מטה מנשה וגו' ופירש"י כתרגומו ודי סמיכין עלוהי, דשבט מנשה היה סמוך לשבט אפרים, וכי אפשר לומר דכל שבט מנשה היה סמוך לשבט אפרים, הלא שבט אפרים היו ארבעים אלף ושבט מנשה שנים ושלשים אלף וזה מחזיק שטח גדול שאי אפשר שכל שני השבטים יהיו סמוכים יחד, אלא כיון דתחילת שבט מנשה היה סמוך לשבט אפרים. כל שבט מנשה נקרא סמוך לשבט אפרים, עוד יש להוכיח כן דכתיב גבי עגלה ערופה ומדדו

אל הערים וגו' והיה העיר הקרובה אל החלל וגו' (דברים כא, ב) אם נאמר דקרובה לא מיקרי אלא אם כל העיר קרובה, לא נדע מהמדידות את העיר הקרובה הנכונה, דאם ישנן עיירות קטנות מהעיר שהוקבעה על ידי המדידות שהיא הקרובה, והסוף של העיירות הקטנות קרובות אל החלל יותר מסוף העיר הקרובה הגדולה, נמצא שהעיירות הקטנות הנה הקרובות ולא העיר הגדולה הקרובה, והא דאמרינן בבבא בתרא (כג, ב) דאי איכא עיר שהיא גדולה מעיר הקרובה שהעיר הגדולה מביאה עגלה ערופה, ולכאורה במקרה כזה ליכא דין מדידה דהא אין העיר הקרובה מביאה, אולם זה אינו דודאי יש מצוה למדוד בכל האופנים, דהא אפילו נמצא בצד עיר שהדבר ידוע בודאי שהיא הקרובה, אפילו הכי מצוה למדוד כמו שכתב הרמב"ם בהל' רוצח פ"ח ה"א, כמו כן אפילו אם ידעינן שיש עיר גדולה בשטח זה, אפילו הכי מצוה למדוד להעיר הקרובה, ואחר שאנו יודעים את העיר הקרובה, אנו רואים אם יש עיר גדולה מזו היא מביאה, ומדאמרה תורה ומדדו אל הערים וגו' והמדידות קובע לנו את העיר הקרובה על כרחך צריך לומר דאם תחילת העיר קרובה כל העיר נקראת קרובה, וכמו כן אם מקצת העיר סמוך כל העיר נקראת סמוך, ובני מרדכי דוד שיחיה אמר שיש להביא הראיה ממצאות זו, כגון שני עיירות שוות בגדלן הרי הדין דהקרובה מביאה עגלה ערופה, והסוף של הקרובה יותר רחוק מן העיר השניה הרחוקה, כגון שהעיר הקרובה נמשך הרבה באורך והרוחב שלה קצר והרחוקה מרובעת והיא נגמרת יותר סמוך אל החלל מהקרובה, א"כ היא הקרובה ואין המדידות קובע לנו כלום, אלא על כרחך דאם תחלתה קרובה כל העיר נקראת קרובה.

והנה הריטב"א מגילה (ב) ד"ה אלא קרא לכדריב"ל אתיא דאמר כרך וכל הסמוך לו וכו' דכיון דמיגנו בתוך העיר בשעת צרה ומשתתפי לכל מילי כדידהו חשיבי לענין מקרא מגילה עכ"ל, לכאורה כוונתו דמיגנו על ידי החומה שהאנשים שבפנים יורים על האוייב וזה מגין גם על הסמוך לכרך ולפי זה עיר המורחבת הרבה יותר ממיל מהכרך דלא מיגנו מהכרך אין דינה ככרך, אולם אי אפשר לפרש כן דהא בד"ה ועד כמה, כתב הריטב"א בנראה כל שהוא נראה עמו ומשתתף עמו בעניניהם לית ליה שיעורא עכ"ל, וכיון דלית ליה שיעורא לא מגנו מהכרך ואפילו הכי דינה ככרך, ועוד דאפילו היה לו חומה בימות יהושע בן נון נמי נידון ככרך אף על גב דלא שייך עכשיו מיגנה על ידי החומה, ועוד איך אפשר לאמר דטעמא דקרא דעל ידי דמיגנו על ידי החומה בזה שהאנשים שבפנים יורים מהחומה כמוקף חומה נינהו, הא אנן פסקינן דלא דרשינן טעמא דקרא, אלא האמת יורה דרכו דהריטב"א סובר כדברי הר"ן דבעינן שתהיה מתחשב מתחומי העיר ומשתתפים בעניניהם, לכן כשבא אויב על העיר משתתפים גם הם לעמוד מול

האוייב ועל ידי זה מגנו בתוך העיר פירוש עם העיר יחד, לכן אף דהעיר שמחוץ לחומה מורחבת הרבה גמי דינה כדרך משום דהם משתתפים עם האנשים שבפנים לחומה לעמוד ביחד מול האוייב, וכמו שכתב הריטב"א לענין נראה דכל שהוא נראה עמו ומשתתף עמו בעניניהם לית ליה שיעורא עכ"ל.

ומה שנסתפק הגר"ל דיסקין אם מקצת העיר ניראית ומקצת העיר אינה ניראית משום דבזה לא שייך לומר כיון דמקצת העיר ניראית דהוי כולה ניראית דמה שניראית נראית ומה שאינה ניראית אינה נראית, והא דאמרינן בזבחים (ק"ב:) באו לשילה וכו' קדשים קלים ומעשר שגי נאכלין בכל הרואה, ואמרינן שם (ק"ח, ב) רואה שאמרו לא שרואה כולו אלא אפילו מקצתו, הרי דהרואה מקצתו גמי סגי, אולם אין זה בדומה להתם, דהרואה מקצת שילה הרי רואה קדושת שילה וסגי בהכי, והכי גמי הכא אם העיר ניראית אפילו ממקצת הכרך גמי דינה כדרך כמו הרואה מקצת שילה, אולם אם מקצת העיר אינה ניראית להכרך הרי המקצת העיר שאינה ניראית אינה ניראית כלל להכרך בזה נסתפק לו, ובמהר"ל דיסקין שם כותב ואי אפשר לומר דאלו קורין ב"ד ואלו בט"ו, משום לא תתגודדו בעיר אחת כמו שמבואר ביבמות (יג, ב), ומצד הסברא נראה דקורין בט"ו כיון דכל העיר כד' אמות חשיבא מיקרי נראה, ואף שבמקום אחד אינו נראה מכל מקום הא כל נראה יכול ליכנס לביתו ולא יראנה, אלא ע"כ דביכול לראות סגי א"כ הוא הדין כאן עכ"ל.

ובספר ציץ הקדש ח"ב סי' נ' כותב דשמע בשם רבינו דאם חצי כפר נראה להכרך גרר אחריו גם החצי שאינו נראה וקורין בט"ו דאי לא תימא הכי איכא בזה משום לא תתגודדו יבמות (יג, ב) [וזהו תשובה אחרת על השאלה, דמחמת לא תתגודדו גופא קורין כולם בט"ו ושניהם אמת] ומתקשה על דברי רבינו דבמגן אברהם סי' תצ"ג משמע להלכה דבמגילה לא שייך לא תתגודדו דלא עבדי הכי משום פלוגתא אלא משום דהמקום גורם, והא דמקשה ביבמות, במגילה, קרי כאן לא תתגודדו, על עיקר התקנה מקשה דאיך תיקנו אנשי כנסת הגדולה לעשות אגודות אגודות הרי מוטב לתקן זמן אחד לכולם, על כל פנים במגילה דהמקום גורם לא שייך לא תתגודדו, ואיך כותב רבינו דמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דשייך לא תתגודדו עכ"ל, הגה דברי הציץ הקדש הן דברי הריטב"א ביבמות (יד) וז"ל בחילוק מקומות לא שייך לא תתגודדו וזה נכון ומוסבר מאוד, ויש לומר דזהו טעמו של ר' יוחנן דלא קשה לו ממגילה ולכך לא חש להשיב לר"ל, ור"ל שהקשה סובר כיון שהדבר ביד אנשי כנסת הגדולה לתקן מוטב שיתקנו זמן אחד לכולם עכ"ל, ולדבריו מובן היטב מאי מקשה ר"ל ממגילה וכי לא עלה על דעתו שיש לומר דחילוק מקומות שאני, אלא דר"ל סובר דהא גופא שחילקו את המקומות

הוי משום לא תתגודדו, ונראה ליישב דברי הגר"ל דיסקין מה שאמר דבמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה לא יקראו אלו בי"ד ואלו בט"ו משום לא תתגודדו, אין כוונתו דאיכא בזה משום לא תתגודדו דבחילוק מקומות ליכא משום לא תתגודדו, אלא כוונתו כמו שמפרש הריטב"א את דברי ר"ל דמקשה על עיקר התקנה דאיך תיקנו לעשות אגודות אגודות כמו כן במקצתו נראה ומקצתו אינו נראה אי אפשר לומר דתיקנו דאלו יקראו בי"ד ואלו בט"ו דאיך תיקנו לעשות אגודות אגודות אלא ודאי דתיקנו זמן אחד לכולם דהיינו ט"ו, ור"ל דמקשה מפרזים ומוקפים משני הגמרא דבשתי עיירות ליכא משום לא תתגודדו. או משום דהוי כשני בתי דינים כמו שמוכח מדברי הרמב"ן והרא"ש, אבל מקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דהוי בעיר אחת וכב"ד אחד כמו שנבאר לקמן בעה"י ושייך בזה לא תתגודדו, בודאי דלא תיקנו בזה דאלו יקראו בי"ד ואלו בט"ו ולעשות אותם אגודות אגודות ובודאי דתיקנו בזה דכולן קורין בט"ו, אולם זה אינו דרך ר"ל הוא דסובר הכי, אבל ר' יוחנן דלא קשיא ליה ממגילה משום דסובר חילוק מקומות שאני, על כרחך דאינו סובר דתקנת זמנים מיוחדים הוי משום לא תתגודדו, והרא"ש בסוף פרק א' דיבמות פוסק כר' יוחנן דכותב שם אע"פ שר"ל הקשה לר' יוחנן ממגילה לא חש להשיבו כיון דלא עבדי הכי משום פלוגתא אלא שהמקום גורם לא מיחזי כשתי תורות עכ"ל, ובקיצור פסקי הרא"ש כותב ודבר התלוי במנהג מקומות אם נתקבצו למקום אחד ועשה כל אחד כמנהג מקומו לית לן בה עכ"ל, וכן פוסק המגן אברהם סי' תצ"ג, ומוכח דסובר הרא"ש דעל עצם התקנה שתיקנו זמנים מיוחדים לפרזים ומוקפים ליכא משום לא תתגודדו, ולפי זה צריכים לומר דבמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דכיון דחילוקי מקומות הן דליכא משום לא תתגודדו.

אמנם נראה דדברי הגר"ל דיסקין נכונים דהנה הבאנו לעיל דברי הריטב"א דר' יוחנן סובר דחילוק מקומות שאני, ור"ל סובר דעצם מה שתיקנו זמנים מיוחדים לפרזים ומוקפים הוי עשיית אגודות אגודות ואיכא בזה משום לא תתגודדו, ור' יוחנן סובר דעצם תיקון זמנים מיוחדים לפרזים ומוקפים לית ביה משום לא תתגודדו וטעמו של דבר, דהנה איתא בירושלמי פסחים פרק ד' הלכה א', הרי אלו קורין בי"ד ואלו קורין בט"ו (איכרי כאן לא תתגודדו) אמר לו מי שסידר את המשנה סמכה למקרא משפחה ומשפחה וגו', וצריכים להבין דברי הירושלמי דמה מועיל שיש לזה סמך מן המקרא, הלא איתא במס' מגילה (ב) אלה המצות וגו' שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וא"כ על המקרא גופא יש להקשות איכרי כאן לא תתגודדו, ונראה דביאור הירושלמי ככה דהנה על בני הפרזים והמוקפים גופא לא קשיא ליה דהירושלמי סובר דחילוק מקומות שאני אלא דעל אנשי כנסת הגדולה מקשה איך תיקנו זמנים מיוחדים ועשו אגודות אגודות ואיכא בזה משום לא

תתגודדו, ומשני מי שסידר את המשנה סמכה למקרא וכו' פירוש דמן המקראות מבואר דהיה נס מיוחד לפרוים ביום י"ד ונס מיוחד למוקפים ביום ט"ו וכמו שביאר המלבי"ם בטוב טעם עיי"ש, לכן אין להקשות על אנשי כנסת הגדולה דתיקנו זמנים מיוחדים לפרוים ומוקפים דכיון דיש טעם בדבר דתיקנו י"ד לפרוים משום דבי"ד היה הנס לפרוים ותיקנו ט"ו למוקפים משום דבט"ו היה הנס למוקפים, ואין זה עשיית אגודות אגודות ולא שייך בזה משום לא תתגודדו, וכן כתב הריטב"א ביבמות (יד) ד"ה הקשו בתוס', וז"ל דלא שייך אגודות אלא בדבר של מחלוקת אבל בדבר שמודים אלו לאלו ולכל אחד יש טעם בדבר לעשות כמו שעושה אין בו משום אגודות הא למה זה דומה ללולב שניטל במקדש ד' ובמדינה יום אחד, ותקיעת שופר במקדש עם חצוצרות ובמדינה בלא חצוצרות, וכיוצא בזה תירץ בירושלמי פרק מקום שנהגו עכ"ל, הרי מבואר בריטב"א כדברינו, כל זה הוא בפרוים ומוקפים אבל במקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דהנס היה בתרוייהו בי"ד דהא מערי הפרוות גינהו, והא דקורין בנראה בט"ו משום דקל הקילו בקריאתה כדאיתא בירושלמי, ואם התקנה היתה בזה דאלו קורין בי"ד ואלו בט"ו הרי זה עשיית אגודות אגודות ואיכא בזה משום לא תתגודדו, ואין לומר משום דיש טעם לפלוגתתם דמקצת אלו נראה ומקצת אלו אינו נראה, זה אינו דכיון דהא דקורין בנראה בט"ו הוא משום דקל הקילו בקריאתה א"כ למה להם לתקן דאלו קורין בי"ד ואלו בט"ו ולעשות אותם אגודות אגודות יותר טוב שיקילו דגם אם מקצתו נראה דכולן קורין בט"ו, אלא ודאי דבאמת היתה התקנה כן דאם מקצתו נראה דכולן קורין בט"ו.

אולם עדיין יש להקשות דהרא"ש סוף פרק קמא דיבמות מקשה במגילה שקורין לבני העיר בי"ד ומקדימין לבני הכפרים והוי ב"ד אחד בעיר אחת והוי לא תתגודדו, ומתיר כיון דלא עבדי משום פלוגתא אלא שהמקום גורם לא מיחזי כשתי תורות, ועוד יש לומר דבני הכפרים היו קורין לעצמן והוי כמו שני בתי דינים בעיר אחת דליכא משום לא תתגודדו עכ"ל, וא"כ לתירוצו בתרא דהרא"ש, במקצתו נראה ומקצתו אינו נראה יש לתקן דהללו קורין לעצמן והללו קורין לעצמן והוי כשני בתי דינים בעיר אחת דליכא משום לא תתגודדו, ואמאי כתב הגרי"ל דיסקין דכולן קורין בט"ו משום לא תתגודדו, ויש לומר דהמגן אברהם סי' תצ"ג כותב דקיצור פסקי הרא"ש פוסק כתירוצו קמא של הרא"ש דחילוק מקומות שאני, א"כ משמע דלא נקטינן כתירוצו בתרא דהרא"ש דהוי כשני בתי דינים בעיר אחת, ועוד נראה לומר דאפילו לשינויא בתרא דהרא"ש דאם אלו קורין לעצמם ואלו קורין לעצמם דכשני בתי דינים גינהו מודה הוא במקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דלאו כתרי בתי דינים גינהו, דהנה עצם סברת הרא"ש צריכה ביאור וכי מפני שאלו קורין לעצמם ואלו קורין לעצמם מותר להם להתגודד וא"כ אם יש מחלוקת הפוסקים

על בהמה אם היא כשירה או טריפה הכי מותר להם להתגודד שאלו לא יאכלו ואלו יאכלו בפני עצמם, ונראה בביאור דברי הרא"ש דהנה הרמב"ן ביבמות י"ד כותב דבני כפרים ובני כרכים אפילו בעיר אחת כשתי עיירות דמי שמצוינן הם שם [פירוש שניכר שהם בני כפר] וקורין לעצמן עכ"ל, פירוש דאנו הולכים אחר מקום מגורם ולא אחר המקום שנמצאים בו וכיון דבני כפרים ובני כרכים גרים בשתי עיירות דינם כשתי עיירות דליכא בהו משום לא תתגודדו זו היא סברת הרמב"ן, והרא"ש סובר במקצת כדברי הרמב"ן ובמקצת שלא כדברי הרמב"ן, זה סובר הרא"ש דכיון דבני כפרים ובני כרכים גרים בשתי עיירות שדינן לכל אחד לב"ד שבעירו ולהלכות ולהתקנות שבעירו וכשתי בתי דינים דמי, אבל לענין דהוי כשתי עיירות לענין לא תתגודדו סובר כיון דנמצאים בעיר אחת לא אמרינן דהוי כשתי עיירות, ואם תקשה והלא הרא"ש אומר סברא אחרת, משום דאלו קורין לעצמן ואלו קורין לעצמן כשתי בתי דינים דמי, התשובה היא דלעולם העיקר הגורם דהוי כשני בתי דינים הוא משום דהם משתי עיירות ושדינן לכל אחד מהם להלכות והתקנות הקבועות בעירו אלא דאם בני הכרכים קורין לבני הכפרים להוציאם הרי משתוים בני הכרכין ובני הכפרים לענין מגילה וכב"ד אחד להם, אבל כיון דאמרינן דאלו קורין לעצמן ואלו קורין לעצמן הרי גם לענין מגילה כתרי בתי דינים הוי, כל זה הוא בבני כרכים ובבני כפרים, אבל מקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דעיר אחת היא דב"ד אחד לכולם וההלכות והתקנות הקבועות בעיר חל בין על המקצתו נראה ובין על המקצתו אינו נראה הרי הם כב"ד אחד להם ואין מה שאלו קורין לעצמן ואלו קורין לעצמן יכול לקבוע עליהם שהם כשני בתי דינים נינהו ושפיר שייך בהו לא תתגודדו.

והנה הרמב"ן ביבמות (יד) כותב אמר אביי כי אמרינן לא תתגודדו כגון שני בתי דינים בעיר אחת פירוש לאביי מגילה לא מיתרצא דהא איכא כפרים שמקדימין ליום הכניסה ונכנסין לכרכים וקורין, ורבא היה יכול לפרוך לאביי ממגילה עכ"ל, משמע מדבריו דלרבא דמשני דבשני בתי דינים ליכא משום לא תתגודדו מגילה נמי מיתרצא, ומוכח דהרמב"ן סובר כדברי הרא"ש דבני הכרכין ובני הכפרים כשני בתי דינים נינהו וכמו שהסברנו דברי הרא"ש וחילקנו בין כרכים וכפרים לבין מקצתו נראה ומקצתו אינו נראה כן הוא לדברי הרמב"ן, עוד כותב הרמב"ן אי נמי לאביי בני כפרים ובני כרכים אפילו בעיר אחת כשתי עיירות דמי וקורין לעצמן עכ"ל, וטעמו משום דאזלינן בתר מקום מגורם דהוי בשתי עיירות לכך דינם כשתי עיירות אבל מקצתו נראה וכו' דבעיר אחת הם גרים לא הוי דינם כשתי עיירות וכמו כן ביארנו לעיל דלאו כשתי בתי דינים הם ושפיר שייך בזה משום לא תתגודדו, עוד כותב הרמב"ן והרב אב ב"ד ז"ל פירש שהכפרים כשמקדימין

ליום הכניסה בכפרים עצמן הן קורין ולא שיבואו לעיירות ויקראו שם עכ"ל הרמב"ן, וכן התוס' ביבמות י"ד כתבו בשם הירושלמי דבני הכפרים היו קורין בעירם והיינו משום לא תתגודדו ולפי זה מקצתו נראה וכו' בודאי דשייך בזה משום לא תתגודדו.

והר"ן במגילה כותב ביבמות מתרצינן דבשני בתי דינים ליכא משום לא תתגודדו אבל מיום הכניסה קשה דבני הכפרים קורין להם בכרכים והוי ב"ד אחד בעיר אחת, ותירץ שראו צורך בימי מרדכי ואסתר לתקן כן ואלו מודים לאלו ליכא משום לא תתגודדו עכ"ל, אולי דהצורך היה כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים, ונראה דהר"ן סובר חילוק מקומות שאני, ואף דיש להקשות על עיקר התקנה שעשו אותם אגודות על זה אומר דראו צורך לתקן כן, ולפי זה במקצתו נראה וכו' דאין כאן צורך לתקן להם זמנים מיוחדים בודאי דלא עשו אותם שיהיו אגודות אגודות, מכל הנ"ל יוצא דד"ק של רבינו הגדול הגרי"ל דיסקין שכתב דמקצתו נראה וכו' דכולן קורין בט"ו משום לא תתגודדו, מתאים לכל דברי הראשונים ומאירין וקיימין.

עוד מקשה בציץ הקדש על דברי הגרי"ל דיסקין שאומר דמקצת העיר שאינה ניראית נגדרת אחרי מקצת העיר הניראית וכולן קורין בט"ו, אדרבא נאמר דמקצת העיר הניראית נגדרת אחרי מקצת העיר שאינה ניראית להיות קורין ב"ד דהא בעיירות הספיקות ספק מוקף פרוז קורין ב"ד בברכות, דאזלינן בתר רובא דעלמא עכ"ל, ונראה ליישב דבספק פרוז ספק מוקף דאין אתה כופה את המוקף להיות כפרוז אזלינן בתר רובא דעלמא, אבל הכא אם נאמר דמקצת העיר הניראית נגדרת אחרי מקצת העיר שאינה ניראית הרי אתה כופה מקצת העיר הניראית שיש לה דין של מוקפים להיות כפרוזים זאת לא אמרינן דמעלת מוקפים אלימי טפי דהטורי אבן בריש מגילה כותב דעיר גדולה של פרוזים נגדרת אחרי עיר קטנה מוקפת חומה, לכן אמרינן דמקצת העיר שאינה ניראית נגדרת אחרי מקצת העיר הניראית וכולן קורין בט"ו.

עוד מקשה הציץ הקדש על דברי הגרי"ל דיסקין דהמאירי בריש מגילה כותב בששטח כל אותו כפר הנראה עמו נראה להדיא עכ"ל, הרי דבעינן שיהיה כולו נראה עכ"ל, ונראה ליישב דאין כוונת המאירי לומר דבעינן שיראה את כל הכפר, אלא כוונתו דכל השטח שהוא רואה מהכפר צריך שיהיה נראה עמו להדיא, היינו שיראה אותו ראיה ברורה, דאם הכפר רחוק שיעור שאינו יכול לראותו ראיה ברורה אין זה נקרא נראה, וזה מוכח מדבריו דכותב ונראין הדברים בנראה עמו שהוא מאותו מחוז וטפל לאותו כרך על דרך מה שאמרו בחשבון ובבנותיה, ויש

לפרש בששטח כל אותו כפר הנראה עמו נראה להדיא עכ"ל, כנראה מדבריו דסובר כדברי הר"ן שכותב דאין סברא לומר דכפר הרחוק כמה פרסאות מן הכרך דיהא נידון ככרך משום דרואין אותו, לכן כותב הר"ן בשם יש מפרשים דבעינן שיהא מתחשב מתחומי העיר, [ומפרש הפרי מגדים שהוא בכלל העיר לענין מיסים וארנוניות וכדומה], והר"ן אומר דיש לפרש דנראה היינו שהוא בתוך המיל לכך הוא בטל לכרך, והנה רבים תמהו על דברי הר"ן דאם כן הלא מדין סמוך נידון ככרך, ונראה דכוונתו דסמוך בעינן שיהיה בתוך מיל ומתחשב מתחומי העיר, אבל נראה בעינן רק שיהיה בתוך מיל אבל לא בעינן שיהיה מתחשב מתחומי העיר, ורק שהמלים "ומכל מקום" יש למחוק והכי צריך לומר ועד כמה וכו' מיל אכולה מילתא מהדר בין לנראה עמו בין לסמוך דאינו נראה דאם היה רחוק כמה פרסאות מפני שרואין אותו מן הכרך יהא נידון ככרך עכ"ל, וכמו כן הוקשה לו להמאירי דלא מסתבר שאם היה רחוק כמה פרסאות מן הכרך שיהא נידון ככרך מפני שרואין אותו לכן מביא פירוש ראשון דנראה עמו שהוא מאותו מחוז וטפל לאותו כרך וכו' וזהו כמו פירוש היש מפרשים שבר"ן דמתחשב מתחומי העיר, ואחר כך מפרש בששטח כל אותו כפר הנראה עמו נראה להדיא, היינו דצריך לראות ראיה ברורה וזה אינו יכל במרחק של כמה פרסאות ועל כרחך דצריך להיות בסביבות הכרך, ועתה ניחוי אנן אם כוונת המאירי כדברינו דבעינן שיראה ראיה ברורה הרי זה פתרון לשאלתו הדוחקת אותו דאיך אפשר דכפר הרחוק כמה פרסאות מן הכרך דיהא נידון ככרך, דכיון דבעינן שיראה ראיה ברורה אי אפשר שיראה הכפר שרחוק מהכרך כמה פרסאות, אבל אם נפרש דכוונת המאירי דצריך לראות כל הכפר אין זה פתרון לשאלתו הדוחקת אותו, דכך יכול לראות שטח כל הכפר מרחוק כמו מקרוב ואף דלא יוכל לראות ראיה ברורה אין בכך כלום דלהאי פירושא לא הוזכר דבעינן שיראה ראיה ברורה, והנה איתא באו"ח סי' תקס"א הרואה ערי יהודה בחורבנו וכו' קורע כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלם, דהוא מקום סמוך לירושלם כן כתב הב"י, וכתב המ"ב דתוס' ותיו"ט בשם רש"י כתבו כל מקום סביב לירושלם שיכולים לראות משם נקרא צופים, ובדעת המאירי נראה לפרש דאף על גב דמשהגיע לצופים מפרש כדברי התוס' כל מקום שיכולים לראות, אבל הכא בא לומר כיון דבעינן שיהיה טפל ומחובר לכרך בעינן שיראה ראיה ברורה בקירוב מקום, ולפי זה אין דברי המאירי סתירה לדברי הגרי"ל דיסקין, לכן דברי רה"ג קיימין דמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה דכולן קורין בט"ו, וכן נתבאר מדברי הגרי"ל דיסקין דעיר הסמוך לכרך בתוך מיל אף שמורחבת יותר ממיל יש לה דין סמוך ונידונית ככרך, וכיון דמדין סמוך הוא אין מקום ליתן מקצה העיר מיל מדין סמוך, דא"כ סמוך לסמוך הוא ובגמרא אמרינן סמוך ונראה, ולא סמוך לסמוך, ועוד

דאמרינן וכמה עד מיל, אבל לא שני מיל, ועוד דאמרינן כרך וכל הסמוך לו וכו' סמוך לכרך ולא סמוך לעיר.

טעם ב' דירושלם המורחבת יותר ממיל מהחומה גידונית ככרך, דאי אפשר לומר דהתקנה היתה דעד מיל יהיו גידונים ככרך ואחרי המיל לא יהיו גידונים ככרך, דהא יש בזה משום לא תתגודדו כמו שכתב הגר"ל דיסקין לענין מקצתו גראה וכו' וכל הדברים שנאמרו למעלה בביאור דבריו שייך נמי לכאן ובדאי דתיקנו בזה דכולם קורין בט"ו ככרך.

טעם ג' דירושלם המורחבת יותר ממיל מהחומה גידונית ככרך, דהשלטי הגבורים בב"ב פרק לא יחפור כותב הא פשיטא ליה לתלמודא דעיבורא של עיר הוי כעיר גם בלא לימוד דריב"ל דמרבי סמוך וגראה מקרא ד-מדינה ומדינה, משום דקיי"ל דעיבורא של עיר הוי כעיר עכ"ל, ודבריו צריכים ביאור כיון דתלי בחומה דרך מה שבתוך החומה הוי מוקף חומה, כדאמרינן בערכין (לב) לענין בתי ערי חומה כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה, והתוס' במגילה (ג, ב) ד"ה כרך כתבו דכרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר ילפינן מגילה מבתי ערי חומה, כמו כן גיליף דמה שהוא לפנים מן החומה הוי בר מוקף חומה ומה שחוץ לחומה לא הוי בר מוקף חומה, ואף לרש"י דלא ילפינן מגילה מבתי ערי חומה אפילו הכי כיון דאמרינן מוקפין בט"ו צריכים לומר דכל שהוא חוץ לחומה לאו מוקף חומה גינהו, ואמרינן בירושלמי קל הקילו בקריאתה דתנינן תמן כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה, ותני כן הסמוך לכרך והגראה עמו הרי הוא כיוצא בו ע"כ, והיינו מריבוי ד-מדינה ומדינה הא לאו קרא הוי אמרינן כל שהוא לפנים מן החומה הוי מוקף חומה, וגראה לומר דהנה הרמב"ם מגילה פ"א הלכה י"א כותב עיר שהוא ספק אם היתה מוקפת חומה וכו' קוראין בשני הימים וכו' ומברכים על קריאתה בי"ד בלבד הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם, והקשה בשער המלך דעיר קבוע היא וקבוע כמחצה על מחצה וליכא רובא, ותירץ דאין הדיון כאן על עצם העיר אלא על האנשים שגמצאים בה איזה דין יש עליהם והאנשים אינם קבועים עכ"ל, וכן יש לפרש דברי שלטי הגיבורים דגבי בתי ערי חומה דהדיון הוא על הבתים אמרינן דהבתים שהם חוץ לחומה לאו מוקפי חומה גינהו, אבל במגילה דאנו דנין על האנשים איזה דין חל עליהם, בזה אמרינן כיון דעיבורא של עיר כעיר חל עליהם תקנת הכרך אף שהם חוץ לכרך, וכמו דאמרינן דבן כרך שהלך לעיר דקורא כמקומו אף שאינו בתוך הכרך משום דמיקרי בן כרך ותקנת הכרך חל עליו, הכי נמי בעיבורא של עיר חל תקנת הכרך עליהם ודינם כבני כרך, עוד יש לעיין בדברי שלטי הגיבורים, דהריטב"א במגילה (ב) בד"ה אלא קרא, כותב דעיר ועיר מרבה דהסמוך לעיר כעיר ובעינן קרא לעיר ובעינן קרא

לכרך דכיון דבבתי ערי חומה הוי דוקא מה שהוא לפנין מן החומה לכך אי כתוב כרך ולא עיר הוי אמינא בכרך הוא דנותנים סמוך ונראה ולא בעיר דאין לך בו אלא חידושו עכ"ל, הרי הא דנותנים סמוך ונראה הוי חידוש ובעינן קרא לרבות סמוך ונראה ואיך אומר שלטי הגיבורים דגם בלי קרא הוי אמרינן דעיבורא של עיר כעיר, ויש לומר דסובר שלטי הגיבורים דהחידוש הוא רק אחר עיבורא של עיר אבל עד עיבורא של עיר דחל תקנת הכרך על כל בני העיר מסברא ידעינן דדינן כבני הכרך ולא צריך לימוד לזה, והנה בירושלמי עירובין פ"ה ה"א אמרינן דנותנין עיבור לעיבור לענין תחום שבת, וכן הוא גבבלי עירובין (כא) דהיינו בורגנין ויש דיון באחרונים אם נותנין עיבור לעיבור בשאר דיני התורה ואם נאמר דנותנין עיבור לעיבור בשאר דיני התורה וכן במגילה הרי יש לנו טעם ג' דירושלם המורחבת יותר ממיל מהחומה נידונית ככרך דכיון דהבתים עומדים בתוך ע' אמה ושיריים אחד לחבירו הרי הם נחשבים מגוף העיר ואפילו אם הם יותר ממיל מהחומה נמי נידונים ככרך דכיון דלאו מדין סמוך ונראה נידונים ככרך אלא מטעם דנחשבים מגוף העיר וכמו שכתב שלטי הגבורים דעיבורא של עיר הוי ככרך אף בלי לימוד דמדינה ומדינה כמו כן בעיבור לעיבור, והא דאמרינן דסמוך ונראה נידון ככרך רק עד מיל, מיירי דהיו הבתים מנותקים מן הכרך יותר מע' אמה ושיריים דלאו מעיבורא של עיר הם, אבל אם כל בית ובית הם בתוך ע' אמה ושיריים מאחד לחבירו נידונים ככרך מטעם דמגוף העיר הם ואפילו יותר ממיל, אמנם נראה לומר דאפילו אם נאמר דבשאר דיני התורה לא נותנים עיבור לעיבור דרק עיבורא קמא נחשב כהעיר כדילפינן לה בגדרים (נו, ב) וכן במגילה אין נותנים עיבור לעיבור, אפ"ה נידונית ירושלם המורחבת יותר ממיל מהחומה ככרך, דהנה בעירובין (נו) תוד"ה רב הונא, כתבו עיר שאין לה חומה במה יתחברו יחד אם לא על ידי שמובלעים יחד תוך ע' אמה ושיריים עכ"ל, וקשה לי הא דאמרינן בגדרים (נו, ב) מנלן דעיבורא של עיר כעיר א"ר יוחנן דאמר קרא ויהי בהיות יהושע ביריחו וכו' אלא ש"מ בעיבורא ולמה לנו למילף דעיבורא של עיר כעיר דאמאי גרע עיבורא של עיר משאר בתי העיר דמתחברים ביחד על ידי שמובלעים בתוך ע' אמה ושיריים ונעשה עיר, וכמו כן עיבורא של עיר שהוא בתוך ע' אמה ושיריים להעיר אמאי לא תיהוי כעיר, ובשלמא לדעת המגיד משנה בשבת פרק כ"ח דעיבורא של עיר הוי כעיר אפילו ליכא שם בית נחא דעל זה צריך לימוד דהוי כעיר, אבל לפי מה שכתב הגרע"א ביורה דעה סי' רי"ז סעיף כ"ט דמדברי רש"י והרמב"ם בפירוש המשניות והרע"ב והתוס' יו"ט דס"ל דמיירי שיש בנין תוך ע' אמה ושיריים משמע דבאור בעלמא אין דינו כעיר עכ"ל, לדידהו קשה למה צריך לימוד לזה, עוד קשה לי דאמרינן בירושלמי עירובין פ"ה ה"א מהו

ליתן עיבור לעיבור, ומה מיבעיא ליה כיון דעיבור ב' הוא בתוך ע' אמה ושיריים לעיבור א' אמאי לא יהיה מחלק העיר כשאר בתי העיר שהם תוך ע' אמה ושיריים מאחד לחבירו, ונראה לומר דעיר לא מיקרי אלא מה שהוא בשטח העיר אבל אם יוצא משטח העיר אע"פ שמחובר הוא לבתי העיר על ידי ע' אמה ושיריים אפ"ה אינו בכלל העיר כדתנן בעירובין (נב, ב) כיצד מעברין את הערים, ופירש"י דתנן לקמן הנותן עירובו בעיבורה של עיר אלמא יש עיבור לעיר ומפרש השתא כיצד יש לה עיבור בית נכנס ובית יוצא וכו' בתים סמוכים ומחוברין וכו' ויש בית בולט ויוצא לחוץ יותר מחבירו עכ"ל, היינו כיון דבולט ויוצא לחוץ יותר מחבירו הרי הוא יוצא משטח העיר אין זה נקרא מחלק העיר אלא מעיבורא של עיר, וזהו דאמרינן שם חד תני מעברין כאשה עוברה דחזו"ל רצו להסביר לנו מה היא עיבורא של עיר אמרו כאשה עוברה היינו כמו שבטן האשה שהעובר מונח בה בגובה וניכר שיוצא משטח הגוף כן ניכר שהבית הזה יוצא משטח העיר, וכמו שהעובר אע"פ שהוא גוף לעצמו ואינו גוף האשה אפ"ה אחד הוא עם האשה, כמו כן עיבורא של עיר אע"פ שאינה מגוף העיר אפ"ה אחת היא עם העיר, והרמב"ם הלכות שבת פרק כ"ח הלכה א' כותב כל בית דירה שהוא יוצא מן המדינה אם היה בינו לבין המדינה ע' אמה ושני שלישי אמה הרי זה מצטרף למדינה עכ"ל, הרי שאומר דעיבורא של עיר היא מה שיוצא מן המדינה וזה כדברינו, והנה החזו"א או"ח דף (קס, ב) כותב מה שכותב הריטב"א עירובין (נו) דאם יש כבר בית שנתעבר אין נותנין עוד עיבור לעיר אחת לר"מ ולא לב' עיירות לרבנן, (פירוש אין נותנין עוד קרפף דהא עיבור לעיבור נותנין בשבת וברשב"א איתא להדיא קרפף) ומקשה החזו"א הלא בית זה עיר ממש הוא כיון דאין ע' אמה ושיריים בינו לבין העיר ולמה לא ניתן לו קרפף, ולא מסתבר לומר דבזמן שהעיר רחבה ויוצאין במקצוע אחד בתים בודדים גרע טפי, דלא מצינו שנאמרה הלכה שתהא העיר צריכה תכנית וצורה, דאילו ג' חצירות וששה בתים בשורה אחת נותנין להן קרפף, ולמה יגרע בזמן שהן נמשכין מן העיר עיי"ש מה שכתב בזה, ולענ"ד נראה כמו שכתבנו דעיבורא של עיר כיון דיוצא משטח העיר אינו מכלל העיר, והא דמקשה החזו"א דלא מצינו שנאמרה הלכה שתהא עיר צריכה תכנית וצורה, על זה נאמר דכמו שכתבו התוס' דבעינן שיהיה כל בית בתוך ע' אמה ושיריים לחבירו משום דסברא היא דאי אפשר שיתחברו הבתים יחד שתהיה עיר אם הם מרוחקים זה מזה יותר מע' אמה ושיריים, כמו כן נאמר דאי אפשר שיתחברו הבתים זה לזה שיהיו בכלל העיר אלא אם הם בשטח העיר אבל אם יוצא משטח העיר אינו בכלל העיר, ומה שמקשה מג' חצירות וששה בתים בשורה אחת דדינו כעיר לתת קרפף (עירובין נה, ב) יש לומר דכיון דאיכא נמי חצירות ומסודר שני בתים בחצר אחד

בזה ניתן הלכה דהוי עיר, ולפי דברינן הא דבעינן למילף דעיבורא של עיר כעיר, וכן עיבור לעיבור דיש בזה דיון אם הוא כהעיר, היינו דוקא כשבית או בתים יוצאים מן העיר וניכר בהם שהם יוצאים משטח העיר אבל אם בקצה העיר על ידי בתי העיר נבנו בתים רבים בשטח רחב בתוך ע' אמה ושיריים ואין עושים רושם כבתים היוצאים מן העיר אלא עושים רושם שהעיר נתרחבה, דאין הבתים האלו נקראים עיבורא של עיר אלא גוף העיר, וכן אם נבנו בתים אחורי בתים האלו בתוך ע' אמה ושיריים דאין הבתים האלו נקראים עיבור לעיבור אלא גוף העיר, לכן ירושלם שנבנתה סביב עיר העתיקה בשטח רחב והרושם הוא שהעיר העתיקה נתרחבה כל מה שנתרחבה ואפילו יותר ממיל מגוף עיר העתיקה היא ונידונית ככרך, ואע"ג דסמוך ונראה נידון ככרך רק עד מיל, אפ"ה הכא נידון ככרך אפילו ביותר ממיל, והחילוק הוא דסמוך ונראה דמיירי שהיו מנותקים מן העיר יותר מע' אמה ושיריים דלאו כעיר נינהו ורק דמרבין להו מקרא ד'מדינה ומדינה בזה אמרינן דלא מרבין אלא עד מיל, אבל ירושלם שנתרחבה מעיר העתיקה בלי הפסק ע' אמה ושיריים הרי היא מגוף עיר העתיקה אף אם היא נתרחבה יותר ממיל, אולם יש לשאול על דברינן דלא קאמר שלטי הגבורים דנידון ככרך אלא עיבורא של עיר דהם בתים בודדין ובטילין להכרך אבל ירושלם המורחבת שגדולה מעיר העתיקה למה נאמר דחל תקנת עיר העתיקה על ירושלים המורחבת נאמר דחל תקנת ירושלים המורחבת על העיר העתיקה לקרות בי"ד דהמיעוט צריך להיות בטל להרוב, ואף דהטורי אבן בריש מגילה כותב דעיר גדולה נגררת אחרי כרך קטן המוקף חומה, היינו משום קרא דכתיב מדינה ומדינה וילפינן דסמוך ונראה נידון ככרך ומשמע דאפילו הסמוך ונראה עיר גדולה והמוקפת חומה עיר קטנה אפילו הכי נידון ככרך, אבל בלי קרא מגלן לומר דעיר גדולה נגררת אחר כרך קטן, ויש לומר דאחר דיש לנו קרא לרבות סמוך ונראה ומשמע דאפילו הסמוך ונראה גדולה מהמוקפת חומה נידונית ככרך, לכן אמרינן עכשיו דירושלם המורחבת אף שהיא גדולה יותר מעיר העתיקה אפילו הכי נידונית ככרך. והנה מה שכתבנו דירושלם המורחבת וניראית כאילו עיר העתיקה נתרחבה דאמרינן דהיא מגוף עיר העתיקה היא ונידונית ככרך אף שנתרחבה יותר ממיל מהחומה משום דלא מדין סמוך ונראה הוא אלא משום דהיא מגוף עיר העתיקה היא ואף בלי לימוד ד'מדינה ומדינה, יש להקשות על זה דהלא הכא תלי במוקף חומה ואיך אמרינן דגם מחוץ לחומה נידון ככרך וע"כ משום דתקנת הכרך חל עליהם כמו שביארנו לעיל, ותקנת הכרך או תקנת העיר דמתפשט ילפינן ממגילה מדין סמוך ונראה והוא עד מיל, ואיך נאמר דירושלם המורחבת יותר ממיל דנידונית ככרך הלא אין תקנת הכרך יכול להתפשט יותר ממיל, ויש לומר דהא דילפינן

ממגילה דתקנת העיר מתפשט עד מיל היינו דמחוץ לעיר אינו מתפשט רק עד מיל משום דילפינן לה ממגילה, אבל בתוך העיר גופא אפילו כנינוה העיר הגדולה תקנת העיר חל על כל העיר, ולאו ממגילה צריכין למילף לה אלא דהלכה מסויימת היא דחל תקנת העיר על כל בני העיר, דזה לשון הר"ן פסחים פ' מקום שנהגו שכיון שנהגו בני מתיא כדברי האוסר ועשוהו לחומרא כרבם שתלמידיו ואנשי מקומו נוהגים כמותו בין לקולא ובין לחומרא כדאמרינן בשבת (קל) במקומו של ר' אליעזר היו כורתין עצים וכו' וכל שכן אם נוהגים איסור בדבר אחד הרי הן כאילו קיבלו עליהם לנהוג אותו איסור עליהם ועל כל הנלוים עליהם וכל הנכנס באותו מקום חייב לנהוג איסורא באותו דבר מן הדין עכ"ל.

והנה הב"י סי' תרפ"ח כותב דהרמב"ם והטור מפרשים דסמוך היינו בתוך עיבורא של עיר ועל זה קאי הקרא דמדינה ומדינה, ומוכח דמצד הסברא לא הוי אמרינן הכא עיבורא של עיר כעיר שלא כדברי השילטי גיבורים, וי"ל דהב"י לא קאמר כן אלא אליבא דהרמב"ם והטור, אבל להלכה דפסק דסמוך הוי עד מיל, יש לומר דסובר כשלטי הגיבורים, ולכך אי אפשר לפרש דקרא דמדינה ומדינה קאי על עיבורא של עיר דעיבורא של עיר ידעינן מסברא, לכך מפרש דקרא דמדינה ומדינה מרבה סמוך עד מיל.

והנה בספר ציץ הקדש ח"א סי' נ"ב מביא דברי שלטי הגיבורים וז"ל ומכאן למדו לכל גזירה שהיא מתפשטת עד תחומה של עיר כי היכי דגבי מגילה שהיא תקנה מתפשטת טפי מהעיר גופה עד מיל הכי נמי לכל תקנה ע"כ לשון הש"ג, ובים של שלמה חולין (פ' כל הבשר סי' נ"ג) כותב לענין איסור נגרר כל התחום אחר בני העיר לפי שהוא מהלך בני העיר אפילו בשבת ע"כ לשון היש"ש, ומדתלי טעם התפשטות הגזירה עד התחום מפני שהוא מהלך בני העיר בשבת משמע שהתחום שנקט שלטי הגיבורים הוא תחום שבת ממש שהוא חוץ מן העיבור ועיבור דעיבור, וא"כ ממילא גם המיל דקריאת המגילה הוא אחרי העיבור דעיבור, אכן זה אינו דאי אפשר לומר שכל יסודו של שלטי הגיבורים בטעם התפשטות גזירה עד התחום משום דעד שם הוי מהלך בני העיר בשבת, דא"כ בנראה עמו אמאי הוי כדרך הא אין זה מהלך בני העיר בשבת [ואף דשלטי הגיבורים סובר דשיעורא דמיל קאי גם על "נראה"] מ"מ הא מתבאר מדברי הב"י הד"מ והט"ז סי' (תרפח) דבנראה איכא בהילוך טפי ממיל ואין זה מהלך בני העיר בשבת, ומאי טעמא מתפשט התקנה עד שם, אלא דיסוד סברת שלטי הגיבורים משום דמצינו דתחום העיר כעיר לגבי ערי מקלט מכות (יא:), והתם לא שייך עיבור לעיבור דהא אין עושין מגרש עיר [ואף דבתים בודדים לא מיקרו עיר אפ"ה מגרש נמי לא הוי וצריך שיהיה מגרש] וע"כ דהתם הוי התחום מהעיר עצמה, משום הכי גם לענין התפשטות התקנה מתפשטת

עד התחום, ואין זה התחום דשבת שהוא אחר העיבור דעיבור אלא שהוא התחום דהעיר עצמה עכ"ל, פירוש לדבריו דהא דתקנה מתפשטת עד מיל ילפינן ממגילה כמו שכתב שלטי הגבורים, והמיל דמגילה ילפינן מערי מקלט דלא משחינן ליה מאחרי העיבורים אלא מגוף העיר עצמה.

והנה יש להקשות דאיך יליף שלטי הגבורים מדסמוך ונראה נידון ככרך עד מיל דתקנת העיר מתפשטת עד מיל הא סמוך ונראה חידוש הוא ואיך ילפינן מינה, ויש לומר דהחידוש הוא דכיון דתלי בחומה היינו צריכים לומר מה שלפנים מן החומה כמוקף חומה ומה שחוץ לחומה אינו כמוקף חומה ואפ"ה מרבינן סמוך ונראה דאע"פ שהן חוץ לחומה כמוקף חומה נינהו והיינו דתקנת הכרך מתפשט עד מיל אף שהוא נגד הסברא, כל שכן דתקנת העיר מתפשטת עד מיל במקום שאינו נגד הסברא, אך קשה דהרשב"א והריטב"א בריש מגילה כתבו דעיר ועיר מרבה דהסמוך לעיר כעיר דאינו יכול לקרות ב"א ככפר ובעינן קרא לכרך ובעינן קרא לעיר דכיון דבבתי ערי חומה הוי דוקא מה שהוא לפנים מן החומה לכך אי כתוב כרך ולא עיר הוי אמינא דכרך הוא דנותנים סמוך ונראה ולא בעיר דאין לך בו אלא חידושו עכ"ל, הרי דסמוך לעיר לא ילפינן מכרך דנידון כעיר משום דחידוש הוא אע"ג דיש ללמוד מק"ו דמה כרך דתלוי בחומה אמרינן דתקנת הכרך מתפשט חוץ לחומה תקנת העיר לא כל שכן ואפ"ה לא ילפינן עיר מכרך ואיך אומר שלטי הגבורים דילפינן מכרך דתקנה של עיר מתפשט עד מיל, ויש לומר דבכל המקומות ילפינן דתקנת העיר מתפשטת מק"ו מכרך ומה כרך דתלוי בחומה אמרינן דתקנת הכרך מתפשט בשאר מקומות לא כל שכן, אבל עיר גבי מגילה אי אפשר למילף מכרך דכיון דנתנו זמנים מיוחדים לכרך ט"ו, לעיר י"ד, לכפר י"א וכו' העצם דאמרינן דסמוך ונראה דינו ככרך וכעיר זהו גופא חידוש דאע"ג דיש להם זמן המיוחד להם אין להם להתנהג כזמן המיוחד להם אלא כזמן הכרך והעיר, לכך אי אפשר ללמוד דהסמוך לעיר כעיר מהא דאמרינן הסמוך לכרך ככרך, והנה לדברי שלטי הגבורים ע"כ צריכים לומר דהא דנותנים סמוך ונראה דלאו משום חשיבות הכרך הוא דאי משום חשיבות הכרך הוא איך יליף מסמוך ונראה דתקנת העיר מתפשטת עד תחום דילמא שאני הכא דמשום חשיבות הכרך הוא אלא דלפי זה הא דכתב הטורי אבן בריש מגילה דכרך קטן ועיר פרוזה גדולה נגדרת העיר הגדולה להכרך משום חשיבות הכרך, ומנלן דכרך חשוב מעיר פרוזה, ויש לומר מדמרינן סמוך ונראה ולא מפלגינן בין אם הסמוך היתה קטנה מהכרך או גדולה מהכרך לכן אפילו היתה גדולה נגדרת אחר הכרך, ואם תאמר א"כ רואין אנו דהכרך חשוב יותר מהעיר ותחזור הקושיא למקומה דאיך יליף שלטי הגבורים דתקנה מתפשטת דילמא שאני הכא משום דכרך חשוב, וי"ל דתקנה של עיר דמתפשטת אליה יותר

ממוקף חומה דאע"ג דתלי בהיקף חומה אפ"ה מרבינן סמוך ונראה דתקנה מתפשטת, ומוקף חומה אלים יותר מעיר פרוזה ולכך אמרינן דעיר גדולה נגררת אחר כרך קטן.

וכן במלבושי יו"ט חלק יורה דעה סי' א' כותב בדברי ציץ הקדש וז"ל ורק עד מיל שייד לעיר לענין מנהגא דאמרינן בחולין (קי) רמי בר דקולי איקלע לסורא וכו' א"ל חוץ לתחום אכלתינהו ע"כ, ומה דאמר חוץ לתחום משום דסתם מיל הוא תחום שבת לכך קאמר לישנא חוץ לתחום ולא כתחום שבת ואף דהים של שלמה סובר דהתחום דהכא הוא כמו לענין שבת אבל מטעם קושייתנו מוכרח לומר דאינו כן וכו' ואי הוי במגילה כמו בשבת הא דאמרינן עד כמה מיל הוי ליה למימר עד תחום שבת אלא ע"כ דמיל גבי מגילה לא דמי לתחום שבת עכ"ל, והנה הגאון ר' יעקב משה חרל"פ בקונטרס אחרון לציץ הקדש כותב העולה לדינא מתשובת רבינו דלא יהבינן עיבור לעיבור במגילה, ודברי שלטי הגיבורים והים של שלמה הם עמודים גדולים לסמוך עליהם דהתחלת חשבון המיל מתחיל מאחרי העיבור דעיבור כמו בשבת דהא היש"ש בהדיא תולה זה בתחום שבת דכך הוא המדה אצל כל תקנה שמתפשטת עד תחום שבת לפי שעד שם הוא מהלך לבני העיר בשבת ופשטות דברי הש"ג מורין הכי עכ"ל, ולענ"ד ניראין דברי המלבושי יו"ט והציץ הקדש עיקר להלכה דנותנים רק מיל מחומת העיר, ומה שמוכיח מדברי הש"ג והיש"ש דנותנים עיבור לעיבור ואח"כ מיל, יש לומר דאין הש"ג סובר כהיש"ש ואין היש"ש סובר כהש"ג, הש"ג דאומר דמנהגי העיר מתפשט עד תחומא של עיר דילפינן לה ממגילה אינו סובר כהיש"ש דמנהגי העיר מתפשט עד תחום שבת אלא עד מיל כמגילה, ותחומא של עיר דכתב הש"ג כוונתו מיל כמו שכתבו המלבושי יו"ט והציץ הקדש, והיש"ש דאומר דמנהגי העיר מתפשט עד תחום שבת אינו סובר כהש"ג דילפינן לה ממגילה אלא דכל שהוא מהלך לבני העיר בשבת נחשב הוא כהעיר, ולענין מגילה גם היש"ש יסבור דנותנים רק מיל מחומת הכרך, ואף דהש"ג אומר דגבי מגילה אמרינן עיבורא של עיר כעיר אף בלי ריבויא דקרא, אפילו הכי מודה דאין נותנין המיל דסמוך ונראה מעיבורא דכרך אלא מחומת הכרך, ומה שכתב הב"ח בטור או"ח סי' תרפ"ח דקיי"ל דשיעור מיל הוי לבד מעיבורא של עיר עכ"ל, כוונתו לענין תחום שבת דלענין מגילה לא מצינו בשום מקום דקיי"ל דהמיל הוא אחרי עיבורא של עיר עיי"ש, אבל לענין מגילה דאמרינן במס' מגילה כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, בעינן סמוך לו ונראה עמו להכרך עצמו, והגרי"מ חרל"פ שם כותב ומלשון כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, ולא קאמר וכל הסמוך לחומת הכרך משמע דאין המיל מתחיל מהחומה כי אם מהעיבורים דעיבורו של כרך כדרך עצמו הוא כמו שכתב שלטי הגבורים הראיה מגדרים עכ"ל, ולענ"ד

נראה דהנה עיבור לעיבור וכל העיבורים שאחרי כן אף דלענין תחום שבת נותנים עיבור לעיבור אפילו הכי לענין מגילה כנראה דהגרי"ל דיסקין גסתפק בזה כמו שנבאר לקמן בעה"י וא"כ הוי כערי הספיקות דקורין בי"ד בברכה, ועוד דגם עיבורא של עיר דילפינן בנדרים דהוי כעיר, היינו דהוי כעיר אבל לא ככרך דכרך לא נקרא אלא מה שהוא לפנים מן החומה, ומה שכתב שלטי הגבורים דגם בלי ריבויא דקרא הוי אמרינן דעיבורא של כרך נידון ככרך, אינו משום דחל שם כרך על העיבורא, אלא דכרך יש עליו גם שם עיר והעיבורא הוי עיר אחת עם השם עיר של הכרך וחל תקנת שם עיר של הכרך על העיבורא, וכיון שביארנו דשם כרך לא נקרא אלא מה שהוא לפנים מן החומה על כרחך הא דאמרינן כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו היינו סמוך לחומת הכרך ונראה לחומת הכרך, עוד כותב שם ומה שמקשה רבינו בציץ הקדש בנראה דהוי ההילוך יותר ממיל ואי אפשר להלוך שם בשבת מאי טעמא מתפשטת התקנה עד שם [דהיינו קריאת המגילה שם בט"ו], נראה דס"ל להש"ג דמפני דאי אפשר לרבות שני דברים כאחד לכן ס"ל דסמוך לא בעי קרא דכך היא המדה בכל תקנת עיר שמתפשטת עד אחר התחום שהיא אחר עיבור דעיבור, וכל הריבוי אינו אלא לנראה שההילוך הוא רחוק ממיל ומודה בזה הש"ג דנראה אינו משום התפשטות התקנה אלא משום ריבויא דקרא, ובנראה הכי נמי דלא יהבינן עיבור לעיבור ובעינן שיהיה נראה לגופו של כרך עכ"ל, וקשה לי על דבריו דהא הש"ג אומר דהא דמתפשט מנהגי העיר עד תחומא של עיר משום דילפינן לה ממגילה ולא דידיעין לה מסברא, ועוד דגבי מגילה ליכא למימר התפשטות התקנה כיון דתלי בחומה צריכים למימר מה שבתוך החומה נידון ככרך ומה שחוץ לחומה אינו נידון ככרך כדאמרינן בירושלמי ריש מגילה קל הקילו בקריאתה דתנינן תמן כל שהוא לפנים מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה, ותני הסמוך לכרך והנראה עמו הרי הוא כיוצא בו ע"כ, וכל זה מריבויא דקרא אבל בלי ריבויא דקרא הוי אמרינן שלפנים מן החומה נידון ככרך ומה שחוץ לחומה אינו נידון ככרך, והא דכתב הש"ג דאף בלי ריבויא דקרא הוי אמרינן עיבורא דעיר כעיר היינו משום דילפינן בנדרים דעיבורא דעיר הוי כעיר וחל תקנת העיר של הכרך גם על העיבורא של עיר, אבל חוץ מעיבורא של עיר אינו נידון ככרך כיון שאינו מוקף חומה, עוד קשה לי מה שאומר דבסמוך נותנים המיל אחר העיבורים ובנראה נותנים המיל מהחומה, דא"כ הא דאמרינן במס' מגילה (ב) כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, דלאו בחדא אנפי גינהו, דכל הסמוך לו מפרשינן סמוך להעיבורים, וכל הנראה עמו מפרשינן מהחומה, ועוד דפשטא דמילתא הא דאמרינן כרך וכל הסמוך לו הוא מהחומה דבמס' מגילה לא נזכר עיבורים כלל דנאמר דכוונת הגמרא הוא אחר העיבורים, ועוד דאפילו אם נאמר דהש"ג סובר דבכל דיני התורה

נותנים עיבור לעיבור ולענין התפשטות תקנת העיר ג"כ נותנים עיבור לעיבור ואח"כ נותנים מיל, אבל לענין מגילה אף דנותנים עיבור לעיבור אבל מיל אחרי כן לא יתנו, וטעמא דמילתא דהנה הש"ג אומר דתקנת העיר מתפשטת עד מיל דילפינן לה ממגילה, הרי דרך עד מיל מתפשטת תקנת העיר ותו לא, ואף אם נאמר דבכל תקנת העיר נותנים העיבורים ואח"כ נותנים המיל אין זה נקרא דמתפשטת תקנת העיר יותר ממיל משום דיש לומר דהש"ג סובר דבכל דיני התורה כל העיבורים נחשבים כהעיר ממש א"כ מתחיל התפשטות תקנת העיר מהמיל נמצא דלא נתפשטה תקנת העיר יותר ממיל, אבל במגילה העיבורים שהם חוץ לחומת הכרך אם אנו רוצים ליתן מיל אחרי העיבורים על כרחך אי אפשר לומר דהעיבורים גידונים ככרך מדין סמוך ונראה דא"כ איך אפשר ליתן אח"כ עוד הפעם מיל מדין סמוך ונראה אלא צריך לומר מפני שהם מעצם העיר של הכרך, ואע"ג דלדין קריאת המגילה בט"ו בעינן מוקף חומה והך לאו מוקף חומה גינהו צריך לומר דתקנת הכרך מתפשט גם על העיבורים וכשניתן אח"כ מיל יהיה יוצא מזה דתקנת הכרך מתפשט בהעיבורים ובמיל שאח"כ ויוצא מזה דתקנת הכרך מתפשט יותר ממיל, והש"ג אומר דילפינן ממגילה דתקנת העיר מתפשט רק עד מיל, אלא על כרחך דאחרי העיבורים אין נותנים מיל מדין סמוך ונראה, ואף דאם העיבורים בעצמן יתפשטו יותר ממיל מהחומה או אם נתרחבה העיר שמאחורי החומה וניראין כעיר אחת דכתבנו לעיל דגידון ככרך אף אם נתרחבה יותר ממיל מהחומה היינו, דכיון דהוי עיר אחת עם העיר שבכרך על כרחך דתקנת העיר שבכרך חל על כל העיר אף שמתפשטת יותר ממיל, אבל חוץ לעיר לא מתפשטת תקנת העיר שבכרך אלא אם הוא בתוך מיל, לכן אי אפשר ליתן מיל אחרי העיבורים דהוי חוץ לעיר ורחוק יותר ממיל מהחומה, ובני מרדכי דוד שיחיה העיר דשלטי הגבורים מביא בתוך דבריו דנראה הוא גם כן רק עד מיל, ולמה הביא דבר זה כאן אשר לכאורה אין לזה קשר עם דבריו דלעיל, אלא ודאי דקשיא ליה אם באמת לומדים התפשטות תקנת עיר ממגילה א"כ בתים שהם רחוקים יותר ממיל מהעיר וניראין בעיר נאמר דתתפשט תקנת העיר עליהם, לכך אומר דגם במגילה אמרינן דנראה הוא עד מיל, והא דיש קצת חילוק בהמדידות בין סמוך לנראה כמו שכתב הב"י והרמ"א והט"ו נאמר דהשילטי הגבורים סובר דתקנת העיר מתפשט מיל כמו מיל דמגילה בנראה, אבל אם נאמר דרך מסמוך יליף הש"ג התפשטות התקנה משום דזה כלל בכל התקנות, ומנראה אי אפשר ללמוד משום דהכא חידשה תורה דגם נראה גידון ככרך לא היה צריך השילטי גבורים להביא הכא כלל הדין של נראה, אלא על כרחך דהלימוד הוא מקרא דסמוך ונראה, וא"כ קושיית הציץ הקדש נכונה דאם המיל הוא כתחום שבת למה לא מצינו דבנראה הוי המדידה לענין שבת אחרת, עוד העיר דהברכי

יוסף אומר דלספיקא לא נותנים סמוך ונראה משום דחידוש הוא ואין לך בו אלא חידושו ולדבריו סמוך לאו חידוש הוא ע"כ.

היוצא מדברינו אלו דאי אפשר לומר דנותנים במגילה כל העיבורים ואח"כ מיל, לכן בירושלם המורחבת יותר ממיל מהחומה אין נותנין בקצה העיר מיל מדין סמוך ונראה דלטעם הראשון שכתבנו דלכך קורין בירושלם המורחבת יותר ממיל מהחומה בט"ו משום דאם מקצת העיר סמוך אז כל העיר נקראת סמוך א"כ הרי נתנו כבר מיל מדין סמוך ואיך ניתן בקצה העיר עוד מיל מדין סמוך והגמרא אומרת וכמה עד מיל הרי דמיל אחד נותנים ולא שני מיל, ולטעם של לא תתגודדו הרי נקטינן לפי טעם זה דבאמת המיל של סמוך ונראה הוא רק מיל מהחומה ותו לא, ואף שירושלם מורחבת יותר לא אמרינן דיש שם דין סמוך אלא דקורין שם בט"ו משום לא תתגודדו, א"כ עד קצה העיר דהוי עיר אחת עם העיר העתיקה קורין בט"ו משום לא תתגודדו, אבל מקצה העיר ולהלן יותר מע' אמה ושיריים דליכא לא תתגודדו דלאו עיר אחת היא וגם דלא שייך ליתן מיל מדין סמוך דהא כבר ניתן מיל מחומת העיר העתיקה, בודאי דאינו נידון ככרך, ולטעם הג' שכתבנו דכל מה שירושלם נתרחבה הוי מגוף עיר העתיקה זה אינו רק אם לא יש הפסק ע' אמה ושיריים אבל כשיש הפסק ע' אמה ושיריים שוב לא הוי מגוף עיר העתיקה דשוב אינו נחשב מהעיר.

והנה בס' עיר הקדש המקדש ח"ג פכ"ג כותב בזמן שנבנתה שכונת בית יעקב שהיא גמצאת אחר שיעור מיל מהחומה והיתה מחוברת לשכונת אבן ישראל שהיא בתוך מיל מהחומה על ידי עיבור לעיבור ואז דנו חכמי ירושלם אם נותנין עיבור לעיבור לענין מגילה להיות נידונית ככרך, ושאלו להגאון הגרי"ל דיסקין ולא רצה להגיד חוות דעתו בזה, ומזה דן הגרי"מ טיקוצינסקי דזה הוי חזרה ממה שכתוב בשו"ת מהרי"ל דיסקין דכל שאין שיעור מיל פנוי בין הכרך ובין העיר חשיבא סמוך עכ"ל, ואבאר דבריו ודברי הגרי"ל דיסקין, דהנה לעיל הבאנו דברי החזו"א דעיבורא של עיר ועיבור לעיבור הוי כהעיר ממש דכמו דגוף העיר נתהווה על ידי שהבתים מחוברים יחד בתוך ע' אמה ושיריים כן עיבורא של עיר ועיבור לעיבור כיון דהם בתוך ע' אמה ושיריים זה לזה כגוף העיר דמי, וכן בציץ הקדש ח"א סי' נ"ב מביא דבקובץ תורה מציון כותב אחד מחכמי ירושלם כסברת החזו"א, וכן הבין הגרי"מ טוקוצינסקי לכך מקשה אם הגרי"ל דיסקין סובר דכל שאין שיעור מיל פנוי בין הכרך ובין העיר חשיבא סמוך אע"פ שהעיר מתפשטת הרבה, א"כ שכונת בית יעקב שהיתה מחוברת לעיר העתיקה על ידי עיבור לעיבור ועיבורים הרי זה דומה למה שכתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין דכל שאין שיעור מיל פנוי בין הכרך ובין העיר חשיבא סמוך ואמאי לא רצה הגרי"ל דיסקין להגיד חוות דעתו

בזה אלא על כרחך שחזר בו ממה שכתוב בשו"ת מהרי"ל דיסקין וגסתפק בדבר זה אם העיר מתפשטת יותר ממיל אם גותנין רק מיל או כל התפשטות העיר, אולם כל זה אינו דהעיקר כמו שביארנו לעיל דעיבורא של עיר ועיבור לעיבור לאו בכלל גוף העיר גינהו משום דיוצאים משטח העיר, אלא דעיבורא של עיר ילפינן בנדרים דעיבורא של עיר כעיר אבל עיבור לעיבור יש להסתפק אי הוי כעיבורא דעיר או לא וזהו דעת רה"ג הגרי"ל דיסקין, לכן אע"ג דסובר דאם התחלת העיר הוא בתוך מיל להכרך אע"ג דמתפשטת הרבה גידונית ככרך משום דאמרינן דאם מקצת העיר סמוך הוי כולה סמוך מפני שהיא עיר אחת, אבל אם מקצת עיבורים מתחיל בתוך המיל ומתפשט חוץ למיל כיון דיש להסתפק דעיבור לעיבור לאו בכלל עיבורא של עיר גינהו לא שייך לומר כיון דמקצת העיר סמוך כל העיר נקראת סמוך דהא יש לומר דהעיבורים לאו בכלל עיר גינהו, והיות שנסתפק בזה אם גותנים עיבור לעיבור לכך לא חווה דעתו בזה, [ודעתו של הציץ הקדש גמי דעיבור לעיבור לאו בכלל עיר הוא], ומקום הספק בזה הוא דבנדרים (גו, ב) ילפינן דעיבורא של עיר כעיר, ויש לחקור בזה אם עיבורא של עיר הוי כעיר ממש א"כ יש עיבור לעיבור דהא לעיר יש עיבור, ולפי זה גם גבי מגילה יש עיבור לעיבור, או דילמא עיבורא של עיר לא הוי כעיר ממש אלא רק דבטלה להעיר וכיון דמצד עצמה אינה כעיר אין גותנין עיבור לעיבור דעיבור גותנין רק לעיר, והא דגותנין עיבור לעיבור לשבת משום דאמרינן בעירובין (נא) אל יצא איש ממקומו וגו' אלו אלפים אמה אמר רב חסדא למדנו מקום ממקום וגו', ולהסביר הדבר דאלפים אמה נקרא מקומו משום דבני העיר עושים בהם צרכיהם מרעין שם את מקניהם מטיילין שם ומשליכים שם גרוטאות ואבני בית המנוגע ושאר דברי טומאה, לכן אלפים אמה סביבות העיר מקושר להעיר ונקרא מקומו ומותר ללכת שם, ובדומה לזה יש להסביר הא דגותנים עיבור לעיבור בשבת, דהנה התוס' בעירובין (נז) כתבו דהבתים מתחברים יחד על ידי שהם מובלעים בתוך ע' אמה ושיריים מאחד לחבירו ועל ידי זה נעשה עיר, נמצא דהעיבורים היוצאים מן העיר אע"פ שאינן מגוף העיר אפילו הכי מחוברין הם להעיר דהא כל אחד הוי בתוך ע' אמה ושיריים לחבירו, וכיון דמחוברין להעיר נקראו מקומו ומותרין ללכת שם, אבל במקום דבעינן עיר אין גותנין עיבור לעיבור דלאו עיר גינהו, ולענין מגילה גמי אע"ג דגותנים סמוך ונראה חוץ לכרך, ואפילו אם העיר מורחבת הרבה משום דאם תחילת העיר הוי סמוך כל העיר נקראת סמוך, אבל העיבורים שאחרי קצה העיר כיון דלאו שם עיר עליהם אע"ג דהם מחוברים להעיר אינם גידונים ככרך משום דהעיר עצמה סמוך, והעיבורים שהם מחוברים להעיר נקראו סמוך לסמוך ואין גותנים סמוך לסמוך דסמוך תני וסמוך לסמוך לא תני.

והנה בספר עיר הקדש והמקדש מביא דהגאון ר' שמואל סלנט הוכיח דאם נתרחה העיר יותר ממיל מהחומה עד מיל נידונית ככרך ותו לא, דאיתא בירושלמי ריש מגילה ר' יוחנן קרא בכנישתא דכיפרא בט"ו ואמר הדא היא טבריה קדמייתא, פירוש דמבואר בירושלמי עירובין פ"ד ה"ז דטבריה נתרחה, ומדדייק ר' יוחנן לומר זו היא טבריה קדמייתא, משמע דאם היא מטבריה החדשה לא היה קורא בה בט"ו אף דהיא סמוך לטבריה, משום דחשבו שהיא כבר אחר המיל מטבריה הישנה, ואמר להם ר' יוחנן שהיא טבריה קדמייתא שהיתה בימי יהושע בן נון, הרי דהסמוך אחר מיל אינה נידונית ככרך עכ"ל, ונראה לענ"ד לומר דכנישתא דכיפרא היה בכפר שהיה מנותק מן העיר יותר מע' אמה ושיריים שאינו כעיר ואין לו דין סמוך מחמת העיר המורחבת יותר ממיל שיש לה דין סמוך כמו שביארנו, והמקום הזה היה רחוק מהחומה יותר ממיל, לכן היה צריך ר' יוחנן לומר להם הדא היא טבריה קדמייתא שהיתה בימי יהושע, ויתכן לומר דהלשון כנישתא דכיפרא הוא לשון כפר שהיה מנותק מן העיר.

הברכי יוסף או"ח סי' תרפ"ח אות ט' כותב כרך שהוא ספק אי מוקף חומה מימות יהושע בן נון אין נותנין לו דין סמוך ונראה, דסמוך ונראה חידוש הוא ודי שנותנים לודאי ולא לספק עכ"ל, לפי דברי שלטי הגבורים דעיבורא של עיר נידון ככרך אף בלי לימוד דמדינה ומדינה ומשום דתקנת הכרך חל על עיבורא של עיר כיון דהוי כעיר ואין זה מדין סמוך ונראה א"כ אין זה חידוש, ולפי מה שביארנו דהא דצריכין לימוד למילף דעיבורא של עיר כעיר היינו דוקא אם הבית יוצא משטח המדינה אבל אם אחורי הכרך נבנתה שטח רחב והרושם הוא שהעיר של הכרך נתרחה בזה אמרין מצד הסברא דמגוף העיר של הכרך היא אפילו נתפשט הרבה נידונית ככרך, וכמו שכתב שלטי הגבורים דעיבורא של עיר כעיר, וא"כ אין זה מדין סמוך ונראה ואין זה חידוש ומודה בזה הברכי יוסף דכרך שהוא ספק ומחוברת לו עיר פרוזה דכמו שקורין בהכרך ב"ד ובט"ו כמו כן צריכים לקרות בעיר הפרוזה המחוברת לו, לכן יפו שהיא ספק מוקף חומה ותל-אביב מחוברת לה דכמו שקורין ביפו ב' הימים כמו כן צריכים לנהוג בתל-אביב, ודברי הברכי יוסף אמורים רק אם העיר הפרוזה מנותקת מהכרך יותר מע' אמה ושיריים דלאו מגוף העיר של הכרך היא דקורין בה בט"ו הוא משום דמרבין סמוך ונראה וזה הוי חידוש ולא נאמר בספיקא, עוד טעם דצריכים לקרות בתל-אביב בשני הימים כיון דביפו קורין בשני הימים אם בתל-אביב לא יקראו בשני הימים יהיה בזה משום לא תתגודדו וכמו שביארנו לעיל במקצתו נראה ומקצתו אינו נראה עיין שם, ודברי הברכי יוסף אמורים כשהעיר הפרוזה מנותקת יותר מע' אמה מהכרך דאז הוי שתי עירות ולא שייך לא תתגודדו.

והנה יש לדון אם השכונות המנותקות מקצה העיר יותר מע' אמה ושיריים, או אם מנותקות מקצה העיר יותר ממיל אלא שהן מוקפות בצורת הפתח שעושין עירוב להתיר טלטול בשבת אם על ידי זה נחשבין מגוף העיר ונדונין ככרך. הנה אף על פי דצורת הפתח הוי כמחיצות ונעשה כל מה שהוקף רה"י לטלטל שם, וכן כל מה שהוקף בצורת הפתח הוי כד' אמות, אבל מגלן לומר דצורת הפתח עושה כל השטח שבתוכו להיות כעיר, ואם אינה כעיר לא שייך הג' טעמים שכתבנו, דטעם הראשון שכתבנו דאם מקצת העיר סמוך הוי כולו סמוך, אבל הבתים שמנותקים מקצה העיר יותר מע' אמה ושיריים הרי אינם מהעיר ואם כן אינם בכלל סמוך ונראה, ולטעם השני שכתבנו דכל השטח שהעיר נמשכת גידונית ככרך משום לא תתגודדו אבל הכא דלאו בכלל עיר היא הרי הוא כשתי עיירות ולא שייך לא תתגודדו, ולטעם השלישי דכל שהעיר נמשכת הרי היא כגוף העיר העתיקה אבל הכא שאין העיר נמשכת עוד הרי לא שייך לומר דהיא מגוף העיר העתיקה, אולם אם צורת הפתח עושה כל מה שהוקף על ידו כעיר או לא אין לי בירור בזה.

אולם נראה דדין צורת הפתח לא ניתן אלא במקום שמצינו שנאמר בו וכיון דלא מצינו דנאמר צורת הפתח לענין מגילה לא אמרינן דצורת הפתח הוי מחיצות לענין מגילה, דהנה איתא בעירובין (ד) שיעורין חציצין מחיצין הלכה למשה מסיני, מדברי הגר"ח בספרו בהלכות שבת פרק ט"ז הלכה ט"ז מבואר דצורת הפתח הוי הלכה למשה מסיני, ובספר חזון איש על דברי הגר"ח כותב דעיקר הדבר דהיתה הלכה למשה מסיני דצורת הפתח לא נתפרש, ואפשר דעיקרה סברת חכמים דזה חשוב מחיצה עכ"ל, וקשה לי על דברי החזו"א דאומר דצורת הפתח סברת חכמים היא, דהר"ן בריש סוכה כותב דשתי דפנות דסוכה כהלכתן לא מועיל צורת הפתח, ואי סברת חכמים דצורת הפתח הוי מחיצה אמאי לא מועיל צורת הפתח בשתי דפנות כהלכתן, ואין לומר דלשון בסכת בסכת משמע דפנות מעלייתא, דאם כן הא דאמרינן בסוכה (ז, ב) סיכך על גבי מבוי שיש לו לחי כשירה מיגו דהוי דופן לשבת הוי דופן לסוכה, ואיך מועיל מיגו אי בעינן דופן מעליא, ושם (ד, ב) לרב נחמן דאומר, בסוף הגג כשר דאמרינן גוד אסיק מחיצות, ולאביי דאמר בדף (יח, ב) פי תקרה יורד וסותם, ותלא לא הוי דופן מעליא, אלא על כרחך דבסכת בסכת לא משמע דופן מעליא, ואם כן אמאי לא מועיל צורת הפתח בשתי דפנות כהלכתן, אלא ודאי דצורת הפתח הוי הלכה ובשתי דפנות כהלכתן לא ניתנה הלכה של צורת הפתח, ועוד דאמרינן בעירובין (יא) דר' יוחנן סובר צורת הפתח שעשה מן הצד לא חשוב צורת הפתח, ובכלאים בפירצה עד עשר חשוב צורת הפתח ופירש"י דשבת חמור מכלאים, ובשלמא אי צורת הפתח הוי הלכה שפיר שייך לומר דההלכה

החמירה לענין שבת יותר מכלאים, אבל אם נאמר דסברת חכמים הוא אין חילוק בין קל לחמור אלא תלוי בשיקול דעתם אם צורת הפתח מן הצד חשוב צורת הפתח גם לענין שבת יועיל ואם שיקול דעתם דלא חשוב צורת הפתח גם לענין כלאים לא יועיל, ועוד דשם תוד"ה אילימא וכו' דהריצב"א סובר דלענין שבת בעינן שתי מחיצות מעלייתא ומחיצה שלישית סגי בצורת הפתח, ובשלמא אי צורת הפתח הוי הלכה נאמר דכך ניתנה הלכה דשני מחיצות הראשונות בעינן מעלייתא ומחיצה ג' סגי בצורת הפתח, אבל אם נאמר דצורת הפתח סברת חכמים היא א"כ כמו דמועיל צורת הפתח במחיצה ג' כן יועיל צורת הפתח בשתי מחיצות הראשונות.

והנה הרא"ש בסוכה פ"א סי' ו' כותב ואמר רבא אינה ניתרת אלא בצורת הפתח וכו' ורבא גמר כן מרבותיו, איכא דאמרי אמר רבא וניתרת גמי בצורת הפתח וכו' והברייתא הזכירה טפח כל שכן צורת הפתח דחשיב מחיצה לענין שבת וכלאים עכ"ל, וקשה דהתוס' בחולין (כג, ב) ד"ה פרה, כתבו אין דנין ק"ו מהלכה, וצריך לומר דמה שכתב הרא"ש דרבא גמר מרבותיו גם על איכא דאמרי וניתרת גמי בצורת הפתח גמר מרבותיו דהיה ההלכה דטפח מועיל וכל שכן צורת הפתח, והרא"ש שם בסי' ל"ד כותב למ"ד וצריך גמי צורת הפתח הטפח הוי מדרבנן דבכל מקום צורת הפתח חשיב כמחיצה עכ"ל, וקשה הא אין למידין הלכה מהלכה, וצריך לומר דהכי אומר הרא"ש דאם לא היינו מוצאים בשאר מקומות דצורת הפתח הוי מחיצה לא היה הרא"ש מתרץ דצורת הפתח בלי טפח מועיל, אבל כיון דמצינו דבכל מקום חשיב צורת הפתח כמחיצה נוכל לתרץ דהכא קיבל רבא מרבותיו דצורת הפתח לבד מועיל מן התורה וטפח לבד מועיל מן התורה ומדרבנן שצריך תרוייהו.

לכן העיקר הוא דצורת הפתח הוי הלכה, והוא בכלל הא דאמרינן מחיצין הלכה למשה מסיני (עירובין, ד) דצורת הפתח גמי בכלל מחיצין הוי, וכמו דאמרינן בעירובין (טו, ב) פרוץ כעומד רב פפא אמר מותר הכי אגמריה רחמנא למשה לא תפרוץ רובא, ופירש"י אגמריה רחמנא למשה כדאמר בדף ד' מחיצות והלכותיהן הלכה למשה מסיני עכ"ל, כמו כן צורת הפתח גמי בכלל מחיצות והלכותיהן הוא, וכיון דצורת הפתח הוי הלכה במקום שנאמרה נאמרה ובמקום שלא נאמרה לא נאמרה, דכן פירש"י בסוכה (יח) ד"ה הכי גמירי, ומהלכה לא גמרינן מידי אחריתי אלא ההוא דאתמר בה עכ"ל, וכן איתא בירושלמי פאה פ"ב ה"ד אין למידין מן ההלכות, וכתב הפני משה ההלכות שהוזכר בהן הלכה למשה מסיני אין למידין מהלכה או לדמות לדבר אחר כמוה עכ"ל, ואיתא שם במשנה, הלכה למשה מסיני בזורע את שדהו שני מיני חטים עשאן גורן אחת נותן פאה אחת עשאן שתי גרנות נותן שתי פאות, ומקשה בירושלמי כפי גירסת הגר"א ופירושו "והתני ר' חלפתא

בן שאול היא שני מיני חטים היא שני מיני שעורים", פירוש דשני מיני חטים לאו דוקא אלא אף שני מיני שעורים תלוי בגורן וסלקא דעתך משום דילפינן שני מיני שעורים משני מיני חטים אף דשני מיני חטים גופא הלכה אלמא שלמדין מהלכה ומשני דלא למידין, אלא "שכך היתה הלכה בידם שני מינים" פירוש דבהלכה גופא לא נתפרש שני מיני חטים, א"כ אין חילוק ובכל שני מינים ממין אחד איירי ע"כ לשון הגר"א, לפי הנ"ל יוצא דאם היתה הלכה דצורת הפתח הוי מחיצה לענין שבת וכלאים אין ללמוד מזה לענין מגילה דצורת הפתח יחבר כל הבתים שיהיו מגוף העיר שיהיו נידונים כדרך והוא הדין אם היה ניתן הלכה דצורת הפתח לענין כלאים לא הוי ילפינן שבת מכלאים, והא דאמרינן בעירובין (יא) כשם שהתירו לו לענין כלאים כך התירו לו לענין שבת אין כוונת הגמרא דילפינן שבת מכלאים אלא הכי קאמר כשם שמקובל הלכה להתיר לענין כלאים כך מקובל הלכה להתיר לענין שבת, ור' יוחנן אומר לכלאים התירו לו לענין שבת לא התירו לו דסובר דלענין כלאים היה מקובל הלכה להתיר ולענין שבת לא היה מקובל הלכה להתיר, והא דפירש"י דשבת חמור מכלאים אין כוונתו דלכך לא ילפינן כלאים משבת אלא הכי קאמר דכיון דשבת חמור מכלאים לכך החמירה ההלכה בשבת יותר מכלאים.

והנה במקור חיים הלכות פסח בסופו בקונטרס תיקון עירובין כותב שיש חילוק בין עירוב למזוזה דבעירוב כשר כשיש צורת הפתח בקנים וקונדיסין, ובמזוזה אין צורת הפתח מחייב במזוזה, דאי לא תימא הכי אמאי לא עבדינן מזוזה בכל מקום שעושין צורת הפתח משום עירוב דהא שערי עירות גם כן חייבים במזוזה, אלא ודאי דזהו ההפרש שבין עירוב למזוזה דבמזוזה בעינן פתח ממש ובעירוב כשר אף צורת הפתח עכ"ל, ואמאי באמת מחולקין הם אלא דבשבת ניתנה הלכה דצורת הפתח ובמזוזה לא ניתנה הלכה דצורת הפתח ואין למידין מהלכה, ויש לשאול כיון דיש הלכה של צורת הפתח בשבת אף דאין הלכה של צורת הפתח במזוזה יתחייבו צורת הפתח שעושין עירוב לשבת במזוזות מטעם מיגו דהוי דופן לשבת הוי דופן למזוזה כדאמרינן בסוכה (ו) וצריכים לקבוע מזוזות בשביל יום השבת, ויש לומר כיון דרק בשבת יש להם דין מחיצה הוי בית שער עראי ואינו חייב במזוזה כדאמרינן ביומא (יוד) סוכת החג בחג פטור ממזוזה דהוי דירת עראי, והנה החזו"א אורח חיים (קסג, ב) כותב דעמודי תליגרף והחוט שעל גביהן חשיב צורת הפתח וחייבין במזוזה ואין קובעין בהן מזוזות משום שאינן משתמרות עכ"ל, החזו"א שמחייב צורת הפתח במזוזה אזיל לשיטתו דצורת הפתח סברת חכמים היא לכן בכל דיני התורה אמרינן דצורת הפתח הוי כמחיצה, אבל לפי מה שביארנו דצורת הפתח הוי הלכה, לא אמרינן דצורת הפתח הוי מחיצה אלא במקום שנאמר

ולא ילפינן למקומות אחרים דלא ילפינן מהלכה, לכן במזוזה דלא מצינו שנאמר הלכה בצורת הפתח אין צורת הפתח חייב במזוזה כדברי המקור חיים, ואין לומר דההלכה בצורת הפתח נאמרה בסתם דכל מקום דבעינן מחיצה בצורת הפתח חשוב כמחיצה והוי כמו דאמרינן בירושלמי דאם ההלכה אמרה שני מינים, אמרינן דכל שני מינים בכלל, והכי נמי הכא נאמר דצורת הפתח חשוב מחיצה לכל דיני התורה, אי אפשר לומר הכי דאם כן הא דאמרינן בסוכה שתיים כהלכתן, וכתב הר"ן דלא מועיל צורת הפתח, ואם ניתנה הלכה דבכל מקום דבעינן מחיצה מועיל צורת הפתח אמאי לא מועיל בסוכה, וכן הא דאמרינן בעירובין (יא) דצורת הפתח מן הצד לגבי שבת לא חשוב מחיצה ולגבי כלאים בפירצה עד עשר חשוב פתח, על כרחך דהיו הלכות מיוחדות צורת הפתח לשבת וצורת הפתח לכלאים, ולא היתה הלכה כללית דצורת הפתח הוי מחיצה לכל דיני התורה, וכן מה שמפרש הריצב"א בעירובין (יא) דלענין שבת מועיל צורת הפתח אי איכא שתי דפנות ובכלאים אפילו ליכא שום דופן, ואם היתה הלכה כללית אין לחלק בין שבת לכלאים, אלא ודאי דהיו הלכות מיוחדות, צורת הפתח לשבת עם הלכותיה, דמן הצד לא מועיל, ולריצב"א דבעינן שתי מחיצות שלימות, והלכה מיוחדת לכלאים עם הלכותיה, דמועיל מן הצד, ומועיל בכל ד' רוחות, ולענין סוכה לשתי דפנות כהלכתן לא ניתנה הלכה כלל לכך לא מועיל צורת הפתח בהן, וכן מזוזה ומגילה דלא מצינו דניתנה בהן הלכה בצורת הפתח הוי מחיצה, לא הוי בהן צורת הפתח מחיצה. והנה שיטת התוס' בעירובין (יא) דצורת הפתח מועיל מן התורה אפילו מד' רוחות בין לענין שבת ובין לענין כלאים, ובביאור הלכה סי' שס"ב סעיף יוד כותב דמדברי הר"ח והרי"ף והרמב"ם והריצב"א והריטב"א משמע דצורת הפתח מד' רוחות לא מועיל לא לענין שבת ולא לענין כלאים, ורק בכרמלית תיקנו חכמים דמועיל צורת הפתח ואפילו מד' רוחות, אין לומר דלדבריהם ילפינן דצורת הפתח הוי מחיצה מדרבנן לכל דיני התורה ולמגילה, דהא תנן במס' ידים פ"ג מ"ד אין דגין דברי סופרים מדברי סופרים, וכתב בפירוש המשניות להרמב"ם, אבל נאמר מאי דתיקון תיקון מאי דלא תיקון לא תיקון ולא נלמד דבר מדבר עכ"ל, על כן אין ללמוד מגילה מכרמלית דצורת הפתח הוי מחיצה.

סיכום

- (א) אם מחוץ לחומה נתרחב הכרך ונתרחב יותר ממיל מהחומה כמו ירושלם ת"ו כל העיר נידונית ככרך מג' טעמים שביארנו בפנים.
- (ב) וכן הדין אם גיבנית עיר רחוק מהחומה אך בתוך מיל להחומה ונתרחבה העיר יותר ממיל מהחומה כל העיר נידונית ככרך. [מתרי טעמי קמאי שביארנו

אבל טעם של הש"ג דתקנת הכרך חל על כל העיר לא שייך בזה כיון דהעיר
נבנתה רחוק מהכרך יותר מע' אמה ושיריים לאו עיר אחת היא עם הכרך
ותקנת הכרך לא חל עליה].

(ג) שכונות ובנינים שהם בתוך ע' אמה ושיריים לקצה העיר, אמרינן עיבורא
של עיר כעיר ונידונים ככרך.

(ד) שכונות ובנינים שהם מנותקים יותר מע' אמה ושיריים מקצה העיר אע"פ
שיש להעיר תיקון עירובין בצורת הפתח להתיר טילטול בשבת אין זה מחשיב
אותם לחלק מן העיר ואינם נידונים ככרך.

(ה) מקצה העיר ולהלן אין גותנים מיל מדין סמוך ונראה, דמיל של סמוך ונראה
ניתן מהחומה ולא מן העיר.

(ו) הא דכתב הברכי יוסף דאין גותנין דין סמוך ונראה לכרך שהוא ספק מוקף
חומה, היינו דוקא אם העיר מנותקת מן הכרך יותר מע' אמה ושיריים, אבל
אם אינה מנותקת מן הכרך ע' אמה ושיריים דינה ככרך לכן העיר יפו שהיא
ספק מוקף חומה ותל-אביב מחוברת לה כמו שקורין ביפו בי"ד ובט"ו כמו כן
בת-א קורין בי"ד ובט"ו.

(ז) עיר שמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה קורין בכל העיר בט"ו.

אם מותר לעמוד בקריאת עשרת הדברות

ותחילה נברר אם צריכין לעמוד בקריאת התורה או לא.
הנה איתא במסכת סוטה דף ל"ט ע"א. אמר רבא בר רב הונא, כיון שנפתח ספר-תורה אסור לספר, אפילו בדבר הלכה, שנאמר ובפתחו עמדו כל העם (נחמיה ח' ה'), אין עמידה, אלא שתיקה, שנאמר והוחלתי כי לא ידברו, כי עמדו לא ענו עוד (איוב ל"ב ט"ז), ויש לעיין קצת למה לא מפרשים בפשטות את הפסוק שבנחמיה, דעמידה פרושה, עמידה ממש ולא שתיקה, ויש לומר דכיון שמדובר שם, בהקהל שהיה ברחוב, הרי ודאי עמדו שם, בטרם החלו בקריאת התורה, א"כ למה היו צריכים לעמוד שוב כשקראו בתורה, על כרחך יש לפרש שעמידה פרושה שתיקה.

ובטור אור"ח סימן קמ"ו הביא את דברי הגמרא בסוטה, שהובא לעיל, והביא עוד בשם שר שלום, וז"ל: כתב רב שר שלום ספר-תורה, בין כשמוציאין ובין כשמחזירים אותו למקומו, עומדים מפניו לאלתר ויושבין לאלתר, וכו'.
ופירש הב"ח את דברי רב שר שלום: פירוש דאין צריך לעמוד כל אותו הזמן, משעת הוצאה עד לבסוף וכו', אלא צריך לעמוד משעת הוצאה, עד שיוליכנו למקומו על הבימה וכו', ואח"כ יושבים, וחוזרים ועומדים כשמחזירים אותו למקומו, וכך היא כונתו, עכ"ל הב"ח.

ובמרדכי פרק ר' אליעזר דמילה כתוב, ר"מ היה עומד בשעת קריאת התורה, ובשעה שמלין את התינוק, והביא ראיה מן וכו', עכ"ל המרדכי, והבית יוסף בטור אור"ח סימן קמ"א כתב וז"ל, ומשמע דדוקא הקורא צריך לעמוד, אבל לא שאר הצבור, וכן נוהגים, ואע"פ שהמרדכי כתב בפרק ר' אליעזר דמילה, שהר"מ היה עומד בשעת קריאת התורה, וכן נוהגים קצת אשכנזים וצרפתים, ובהלכות קטנות כתב, יש עומדים בשעת קריאת התורה, ומביאים ראיה מדכתיב, ובפתחו עמדו כל העם, ואין ראיה מכאן, דבסוטה (דף ל"ט ע"א), מפרש עמדו לשון שתיקה וכו', עכ"ל והבית יוסף, בטור אור"ח סימן קמ"ו, מביא בשם בעל המנהיג, שכתב, אותם

שעומדים בפני ספר-תורה, משעת הוצאה עד שעת חזרה, טועים בהאי קרא, דכתיב ובפתחו עמדו כל העם, ופירוש הפסוק דעמדו, אינו אלא, לשון שתיקה וכו', עכ"ל בית יוסף.

ולפי זה פסק הבית יוסף בשו"ע אור"ח סי' קמ"ו סעיף ד', אין צריך לעמוד מעומד בשעת קריאת התורה, וסיים רמ"א ויש מחמירים ועומדים וכן עשה מהר"ם, עכ"ל השו"ע, (בטו"ז יור"ד סימן ל"ט ס"ק ה' כתוב בכל מקום שהרמ"א כותב ויש מחמירין, פירושו לא מדינא, אלא משום חומרא בלבד, ויש אוסרים, פירושו מדינא, וכו' וכ"כ בשו"ת חוות יאיר סימן קפ"ה).

ובמנהג שנהג המהר"ם, והביאו דבריו המרדכי ורמ"א בשו"ע, חלקו הפוסקים אם נהג כך דסבר דמן הדין יש לעמוד בשעת קריאת התורה, או נהג כן משום חומרא בעלמא, הב"ח בסימן קמ"א סובר דמהר"ם, נהג כן מצד חומרא בעלמא, וז"ל: מיהו יש נוהגים לעמוד בשעת קריאה, וכן כתב המרדכי בשם מהר"ם שהיה נוהג כך ע"ש, אכן נראה דלאו מדינא היה נוהג כך: אלא דכיון דצריך כל אדם להעלות על דעתו, כששומע הקריאה מפי הקורא, כאילו קבלה באותה שעה מהר"סיני, ובהר סיני היו כל ישראל עומדים כדכתיב, אנכי עומד בין ד' וביניכם, לכך הגון וראוי שיהיו עומדים בשעה שקורים בספר-תורה וכו', אבל מדינא אין צריך לעמוד וכו', עכ"ל הב"ח.

ובדברי חמודות על מסכת ברכות פ"א אות ל"ו, והרמ"ע סימן צ"א, סוברים דמהר"ם מצד דינא סבר דצריך לעמוד, ופסקו כמהר"ם דיש לעמוד בשעת קריאת התורה, והרמ"א שכ' ויש מחמירים ועומדים וכן עשה מהר"ם ע"כ, ודייק הט"ז דלא סיים, וכן נוהגים, ואילו בשו"ע יור"ד הלכות מילה סימן רס"ה סעי' א' כתב וז"ל, יש אומרים שכל העם שהם אצל המילה, יעמדו שנאמר ויעמוד העם בברית, וסיים וכן נוהגין, וא"כ גם כאן ראוי לנהוג כן, דהא מהר"ם בחדא מחתא מחתינהו, ולכאורה קשה על מה שעמד מהר"ם הלא מפורש בגמ' דאין עמידה, אלא שתיקה, ותירץ דמשמעות הפסוק וכפתחו וכו', הוא עמידה, אלא בגמ' דרשו דאותה עמידה צריכה להיות שתיקה, וע"כ שפיר נהג מהר"ם בעמידה בקריאת התורה, אף כי אין בנו כח להכריע, מ"מ נראין דברי מהר"ם נכונים, וכן ראוי לנו לנהוג, ושוב מצאתי בתשובות לר' עובדיה ספורנו סימן צ' שפסק כן דצריך לעמוד עיי"ש. עכת"ד הט"ז.

ובספר נחמיה פרק ח' פסוק ה' פירש האבן עזרא כדברי הט"ז וכפתחו עמדו, העמידה בדבור ופרושו שתקו והחרישו כמו עמדו לא ענו עוד, (איוב ל"ב ט"ז) ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה, והעד ויקומו על עמדם, וכן אמרו חז"ל מימי משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד (מגילה כ"א.), עכ"ל האב"ע.

אבל הגר"א בבאוריו על ש"ע אור"ח סימן קמ"ו פסק, דאין צריך לעמוד בעת

שקורין בתורה, וכן הוא בפרייחדש על שו"ע ובפרי עץ־חיים שער ע"ד פרק א' הביא שהאר"י היה יושב בעת קריאתה, ורק כשאמרו קדיש עמד, וחזר וישב עיי"ש, והנה רובא דעלמא נהגו כדעה ראשונה שבשו"ע, וכדעת הגר"א והפר"ח, דאין צריך לעמוד בעת שקוראין בתורה, ואולם כשקורים בתורה עשרת הדברות נהגו לעמוד, ויש לעיין אם רשאים לנהוג כן, ולהעדיף את עשרת הדברות על שאר התורה. (אבל אותם שנהגו כדעת המהר"ם, ועומדים תמיד בעת שקורין בתורה, ודאי שפיר קעבדי). דהרי נתבאר במסכת ברכות דף י"ד ע"א דבבית המקדש היו קורין, עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, אמר רב יהודה, אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום, מפני תרעומת המינים, תניא נמי הכי רבי נתן אומר אף בגבולין בקשו לקרות כן וכו', ופירש רש"י שם בד"ה תרעומת המינים, שלא יאמרו לעמי הארץ, אין שאר תורה אמת, ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני, עכ"ל רש"י.

וכן הוא בירושלמי מסכת ברכות פרק א' הלכה ה', רב מתנא ורב שמואל בר נחמן תרויהון אמרו, בדין היה שיהיו קורין עשרת הדברות בכל יום, מפני מה אין קורין אותם? מפני טענת המינים, שלא יהיו אומרים, אלו לבדם נתנו למשה בסיני, ע"כ, ורב נסים בתלמוד בבלי מביא דברים אלו.

ולפי זה פסק בשו"ע אור"ח סימן א' סעיף ה' וז"ל: טוב לומר פרשת העקדה ופרשת המן, ועשרת הדברות, וכו', וכתב הרמ"א, ודוקא ביחיד מותר לומר, עשרת הדברות בכל יום, אבל אסור לאמרם בצבור, עכ"ל, ופירש המגן־אברהם שם ס"ק ט' וז"ל, מפני המינים שאומרים אין תורה אלא זו, ובפרט בזמננו, ולכן אין כותבין אותן, על קונטרס המיוחד לצבור, עכ"ל.

וכתב בספר כף החיים אור"ח סימן א' אות ל"ב: וז"ל שער הכוונות בהקדמה, גם הייתי נוהג לומר בכל בוקר קודם התפלה, פרשת המן, ועשרת הדברות וכיוצא בזה וכו', ומנעני מורי ז"ל שלא לאומרם, ובפרט בעשרת הדברות, והזכיר לי טעמו של דבר, כי הרי בימים הראשונים קבעום בתפלה, ומפני המינים שלא יאמרו שאין עוד ח"ו תורה מן השמים, אלא עשרת הדברות בלבד, לכן בטלום, ומי זה יערב אל לבו לחזק את המינים ולנהוג מה שבטלו חז"ל בגמרא עכ"ל.

והרמב"ם בתשובותיו (הוצאת מקיצי נרדמים שנת תרצ"ד ירושלים), סימן מ"ו כתב, שנשאל על עמידת בני־אדם בעת קריאת עשרת הדברות, ויש אחד מהחכמים שצוה לעמוד, ויש מי שמנע זה, והביא ראיה שהיות וחז"ל בטלו קריאת עשרת הדברות מפני המינים וכו', והשיב הרמב"ם, דהמנהג שהנהיג הרב, שישבו (בעת קריאת עשרת הדברות), הוא הנכון, וכל ראיותיו, ראיות טובות ונכוחות, כפי מה שנראה מן הדין וכו', ואין להוסיף עליהם, וכן ראוי לעשות שבכל מקום, שמנהגם

לעמוד, שיבטלו מנהג זה, ויהיו יושבים, מפני שלא ימשך מזה הפסד באמונה וכו', אין מן הראוי לעשות, שום הפרש וחשיבות בעשרת הדברות, יותר מכל שאר התורה, ומה שטען החכם הב' ואמר שבבבל הם עומדים, וכן בקצת ארצות, אין ראיה מזה כלל, לפי שאם נמצא מקצת אנשים חולים, לא מפני זה, ראוי להחליא את שאר העם, עד שיהיו עולם חולים, אלא אדרבא ראוי לנו לבקש רפואת כל חולי, שישמע לדברנו עד שיבריא ועיי"ש בארוכה.

והנה החיד"א בספרו טוב עין סימן י"א מביא שנשאל, שבכמה מקומות נהגו העם לקום כשקורין עשרת הדברות בספר תורה, בפרשת יתרו ואתחנן ובשבועות, ויש שעזרו על זה, דמוכח בש"ס דאין לעשות הפרש בין עשרת הדברות, לשאר התורה, וכמו שכתבו בש"ס דבטלו קריאתן מפני תרעומת המינים, יורינו המורה. והשיב, נראה דלא דמי, דתרעומת המינים הוא כמ"ש בירושלמי ברכות, שלא יאמרו אלו לבדם נתנו למשה בסיני, וכו', וא"כ הכא שקורין בספר-תורה, כל התורה מדי שבת בשבתו, וגם ביום זה שהם קורין עשרת הדברות, קורין איוה חלק מהתורה, לית לן בה, דמוכח דהכל אמת, וכו', (ועל סברא זו יש לתמוה דהרי במסכת ברכות ובירושלמי, איתא דבקשו לקבוע עשרת הדברות, בקריאת שמע, ובטלום מפני תרעומת המינים, וזה אף על פי שקורין, עוד פרשיות שבתורה), ופסק וז"ל, ונראה דמאחר שנהגו העם כן, לקום בעשרת הדברות, נראה שחייבים הכל לעמוד ואין לשום אחר לישאר לישוב, דגם שאינו מן הדין לקום, עתה שנהגו כל הקהל כזה, נעשה חיוב על הכל, ואם לאו, ח"ו בעיני ההמון נראה כמזלזל, ועוד דאמרו לא ישב בין העומדים, עכ"ל טוב עין.

ובשו"ת דבר שמואל (אבוהב) סימן רע"ו פסק, דאלו שנהגו לעמוד בעת קריאת עשרת הדברות, יכולים לנהוג כן, וכן בספר שער-אפרים שער ז' סעיף ל"ז מביא בזה"ל: ומכל מקום בשעת קריאת עשרת הדברות, נהגו העולם לעמוד, ואין ליחידים מן הצבור לשנות המנהג, עכ"ל. ובסדור בית יעקב (עמדין) דף ש"ו ע"ב אות י"ט כתב וז"ל: נהגו העם לעמוד בעת קריאת עשרת הדברות, ואסור ליחיד לישאר יושב, ע"כ, וכיון דכל הגי בתראי פסקו דמותר לעמוד, נראה לכאורה דהרי יש לפסוק כך, אלא דיש למפרך, דהרי פוסקים בשו"ע חושן משפט סימן כה סעיף ב' וז"ל: כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר, והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, חולכים אחר האחרונים, דהלכה כבתראי מאב"י ורבא ואילך, אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון, ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הווי שמיע להו, הווי הדרי בהו עכ"ל הרמ"א, הנה כל הגי שפסקו דמותר לעמוד, לא הזכירו בתשובותיהם את

תשובת הרמב"ם דלעיל, ויש לומר דלא היה להם תשובות אלו, וא"כ בכגון דא, אין הלכה כבתראי, ויש לפסוק כהרמב"ם דאסור לעמוד, אלא מכיון שהלבוש ובמחצית השקל באור"ח סימן תצ"ד כתבו, דבזמן הזה לא חיישינן לתרעומת המינים, ועוד אולי כל אלו שפסקו, דמותר לעמוד בקריאת עשרת הדברות, כן ראו את תשובת הרמב"ם, (וזה דוחק כיון שלא הזכירו), אפשר ללמד זכות על הנוהגים, לקום רק לקריאת עשרת הדברות, אך ודאי והנכון הוא שלא לעמוד, ואלו שרוצים לעמוד, רצוי שינהגו שיעמדו בקריאת כל הפרשה, כך שלא יעדיפו את עשרת הדברות, ויש אומרים שלא יעמוד, אלא, כחצי קומתו, כדי שלא ישב בשעה שכולם עומדים.

עיין בספר לדוד אמת מהחיד"א סימן ז' סעיפים ב' ג' ד' ה', ובתשובות קול אליהו או"ח סימן ד' ובארחות חיים או"ח סימן קמ"ו, ובשו"ת ברכת אהרן סימן פ"ב. ובישכיל עבדי ח"ב סי' א' ובח"ז סי' א' ובספר שבעת הגרות על תשב"ץ סי' קפ"ה ובספר חיים מר"ח פלאג"י זצ"ל סימן י"ז.

נסיונות רפואיים בבני אדם

הגמרא דורשת (ב"ק פה.) על הפסוק: "ורפא ירפא" (שמות כא. יט): "תנא דבי רבי ישמעאל מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות", יתר על כן קובעת הגמרא (יומא פד.): שאם מונע עצמו לרפאות הרי זה שופך דמים.

התורה נתנה רשות וסמכות לרופא, שמגמתו לטפל בחולה להפחית את יסוריו או להצילו ממות, לחבול בו בדרכים המקובלות והידועות ברפואה, במקרה של סכנת נפשות קובע הרב יעקב עמדין בספרו מור וקציעה על שו"ע סי' שכח, "שכשיש לרופא ידיעה ודאית והכרה ברורה ועושה תרופה בדוקה... כופין לחולה המסרב במקום סכנה בכל ענין ואופן, דמן התורה לרופא לרפאותו כגון לחתוך אבר... כל כהאי גוונא ודאי עושין לו ואפילו בעל כרחו משם הצלת נפש... ואין הדבר תלוי בדעתו של החולה".

(לכאורה התורה רק נתנה רשות לרפאות, מנלן דכופין את החולה? וכנראה שזה בא מכוח הפסוק, "אך את דמכם לנפשותיכם אדרש" (בראשית ט. ה), וכשם שבית דין חייב להפריש את האדם מעבירה או לכוף אותו לקיים כל מצות עשה אחרת שהגוף חייב בה (כתובות פו.) וע"ע בט"ז יו"ד שלו ס"ק א.)

הרב יעקב עמדין מתנה את פסק דינו בתנאי שעושה תרופה בדוקה, וכן דעת המשנה ברורה (סי' שכח ס"ק ה.): בשאלת השאלה, מה יהיה הדין במקרה שהתרופה לא בדוקה ולא בטוחה? חולה מסוכן שברור לנו שימות ממחלתו כעבור זמן מוגבל, ואפשר לנתח אותו או ליתן לו תרופה מסויימת אבל ספק שיועיל ויבריא וספק שימות מיד, האם מותר בכל זאת לגסות את הטיפול או את הניתוח, או האם "שב ואל תעשה" עדיף? הגמרא (ע"ז כז:) דנה בשאלה זאת, דאיתא התם גבי דין שאין מתרפאין מעכו"ם משום סכנה שיהרגו: "אמר רבה אמר רבי יוחנן ואמרי לה א"ר חסדא א"ר יוחנן, ספק חי ספק מת אין מתרפאין מהן, ודאי מת מתרפאין מהן". פרש"י ז"ל, "ודאי מת מתרפאין היכא דידעינן שאם לא ירפאנו ימות... דעכו"ם מאי עביד ליה הא בלאו הכי מיית ושמא ירפאנו העובד כוכבים". וממשיכה הגמרא:

"האיכא חיי שעה? לחיי שעה לא חיישינן". וכן נקטינן להלכה (גליון מהרש"א יו"ד ריש סי' קנה; אחיעזר יו"ד סי' ט"ז; דעת תורה סי' שכח סעי' י; ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ז). ומוסיף הרב אונטרמן שליט"א (נועם יג. דף ה): "כשישנה תקוה להתרפא, מותר להכנס לניתוח או לקבל תרופות מסוכנות גם שברוב המקרים זה לא הצליח ומקצר את חייו".

אמנם יש להוסיף שודאי כוונת הגמרא באומרה שלחיי שעה לא חיישינן, היינו שכל כוונתו של הרופא היא לצורך רפואתו של החולה, אבל אם כוונת הרופא היא לצורך אחר מאשר צורך רפואתו, ודאי שאסור. והרי מצאנו שמחללים את השבת על הגוסס והוא נקרא חי לכל דבר. וכן מובא להלכה "וכל המעמץ (את עיניו) עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים" (יו"ד שלט. א.).

אם כן מכאן אפשר ללמוד שאם החולה נמצא בסכנת חיים, ובמצב של ודאי ימות, אז מותר וחובה לטפל להצלה אפשרית, אפילו על ידי טיפול מסוכן. אמנם כל זה דווקא כשמדובר בחולה שיש בו סכנת נפש. אבל חולה שאין בו סכנה, ורוצים לטפל בו על ידי טיפול מסוכן, ודאי שאסור, וכל שכן אם רוצים לטפל בו על ידי טיפול שעדיין אין לנו ידיעות ברורות עליו ושהן בגדר נסיונות שאסור. לעומת זה, טיפולים שהם כשלעצמם לכאורה מסוכנים כמו ניתוח כיב קיבה, כיס מרה או שבר — מותר לעשות אותם; כיון שהרפואה התגברה על רוב הסכנות הכרוכות בניתוחים אלה והחשש לאובדן נפש הוא בלתי מצוי, ואילו התקוה להצלחה להבראת החולה היא גדולה לאין שיעור בהשוואה לחששות (ועיין בשערים מצויינים בהלכה סי' קצ"ס"ק ד). ועיין בחלקת יעקב ח"ג סי' יא שפסק שאפילו מותר לאשה לעבור ניתוח ליפות תואר לצורך שידוכין.

בכל האמור עד כה מדובר בתרופות או ניתוחים בבן אדם בזמן שכל כוונת הרופא היא לטובת אותו הבן אדם, המצב אחר לגמרי כשמדובר על נסיונות בבן אדם, בריא או חולה, כאשר מטרת הנסיון היא לטובת חולה אחר או קבוצת חולים אחרים. ידוע ומוסכם בין רופאי העולם שכל נסיון כזה דורש הסכמת המתנדב אחרי שמודיעים לו כל פרטי הנסיון, סכנותיו והשלכותיו לגבי המתנדב (Royal Col-lege of Physicians, London 1973; Declaration of Helsinki 1964). אבל נשאלת השאלה, האם הסכמת החולה אפילו אחרי הסבר מלא ואמיתי מספיקה כדי להתיר לרופא לנסות על גופו נסיונות מסוכנים לשם התקדמות הרפואה שאין בהן כל תועלת לחולה עצמו? מה המשמעות של הסכם או התנדבות של בן אדם שמכניס את עצמו לספק סכנה? האם לבן אדם יש בעלות על עצמו? האם מותר לחבול בו ברשותו שלא לצורך רפואתו ובריאותו? רוב הפוסקים סוברים שאסור לאדם להכות את חבירו אפילו נתן לו רשות (שו"ת הריב"ש סי' תפ"ד; שו"ע הרב חו"מ

הלכות גזקי גו"נ סעי' ד; חזון איש גזיקין סי' יט ס"ק ה) וע"ע בספר לאור ההלכה של הרב זוין שליט"א (דף שי) שדעתו לאיסור.

אמנם כל זה מדובר כשאין כל תועלת רפואית כי אז אסור לגרום נזק לחבירו אפילו בהסכמתו. מאידך, יש לברר אם ישתנה הדין כאשר החבלה נעשית לשם תועלת רפואית, דהיינו שכל הכוונה היא לעזור באופן ישיר על ידי חבלתו של שמעון.

והנה לכאורה יש להביא ראיה שאסור לאדם לחבול בעצמו אפילו לתועלת, מהתוספות (בב"ק צא: ד"ה אלא האי) שמביא שאסור לחבול אפילו לצורך. אבל ודאי שאי אפשר לאמר כן שהרי גמרא מפורשת (סנהדרין פד:): "רב דימי בר חיננא אמר מכה אדם ומכה בהמה, מה מכה בהמה לרפואה פטור, אף מכה אדם לרפואה פטור." מוסיף הכסף משנה (הל' ממרים פ"ה ה"ז): "ומדיליף לה ממכה בהמה ודאי פטור ומותר קאמר".

ועל כרחק יש להסביר את דברי התוספות שכוונתם לאיזה צורך שאינו לצורך רפואתו של אדם, וכמו שרואים בסוגיא כגון אשה שטפחה על ראשה. וכן מסביר הפסקי תוספות שהכוונה היא לצורך ממון. וכן מצאנו בשדי חמד (פאת השדה מערכת האל"ף או"ק מ. ד"ה עוד) שמביא בשם ספר אמרי צבי, "דלא נאסרה חבלה בעצמו אלא כשעושה דרך חבלה בלא שום תכלית, אבל כשעושה לשום תכלית לא מקרי חובל בעצמו", ומוסיף השדי חמד: ודבריו נכונים. אלא שלכאורה יש לברר את הגמרא בסנהדרין פד: "רב לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא דילמא חביל והוה ליה שגגת איסור". ואם נאמר שלצורך רפואה מותר, איזה איסור יש כאן? אבל כבר תירץ הבית יוסף (טור יו"ד רמא; ובכסף משנה הל' ממרים פ"ה ה"ז) בשם הרמב"ן דבאמת כל שיש צורך לרפואתו מותר, אבל החשש הוא שמא יחבול יותר מהשיעור ולכן הם החמירו במקרה המיוחד של בן לגבי אביו.

והנה מצאנו לאו מן התורה שאנו מצווים להציל את הזולת כאשר הוא נמצא בסכנה, שנאמר "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט. טז). וידוע שאדם מצווה לתת את כל אשר לו ובלבד לא לעבור על לאו (רמ"א או"ח סי' תרנו). גם כאן אם מדובר להציל אדם מסכנה הרי הוא מחוייב מן התורה להשתדל להציל את חברו. ויתר על כן מצאנו בירושלמי שצריך אדם אפילו להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה. דברי הירושלמי מובאים במפרשי השו"ע חו"מ סי' תכו, אבל לא בשו"ע עצמו. לפי זה יוצא לכאורה שאדם חייב לתרום כלשהו הגם שזה כרוך בסכנה ויהיה גם מחוייב להסכים שהרופא יעשה בו נסיונות אולי תצא מהן תועלת רפואית לרפא אדם אחר. וכבר מצאנו שהפוסקים דנים על דברי הירושלמי וראשון לכולם הוא הרדב"ז בתשובותיו (ח"ג סי' אלף גב [תרכז]). הוא נשאל אם

מחויב אדם להניח לחתוך ממנו אבר אחד שאין בו סכנה בשביל הצלת חברו מן המיתה. והשיב הרדב"ז שאינו מחויב בזה וולת ממידת החסידות, ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה, שהספק שלו עדיף מהודאי של חברו. והרדב"ז מסביר שאע"ג שחייב להציל את חברו בממונו, איננו מחויב למסור עצמו על הצלתו גם לא בסכנת איבריו. ועוד הוא ממשיך: "דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו".

המנחת חנוך (מצוה רלז) גם הוא מביא את הירושלמי. וכותב דאם כי אנו צריכים לקבל את דברי הירושלמי באימה, מ"מ כיוון שהפוסקים הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש לא הביאו דין זה, לכן גם המתבר בשו"ע שלו לא הביא אותו להלכה. ועוד הוא מוסיף דגוף הדין של הירושלמי צריך עיון דכיוון שהוא רק לאו ואין עושה מעשה כלל בהעברת הלאו, למה יתחייב להכניס את עצמו בספק סכנה והלא וחי בהם כתיב ופיקוח נפש ואפילו ספק פיקוח נפש דוחה הכל. ואם משום פיקוח נפש של השני זה דווקא בעושה מעשה דימסור עצמו ולא יהרוג את חברו אבל אם רוצים לתפילו על חברו איננו צריך למסור את עצמו, אם כן הוא הדין בספק סכנה גם כן איננו צריך למסור את עצמו אם אינו עושה מעשה.

גם הפתחי תשובה, בסוף חו"מ מביא בשם ספר אגודת אוזב שכיון שהרי"ף, הרמב"ם והרא"ש לא הביאו את הירוש', כנראה שהמחבר סובר שהתלמוד שלנו חולק על הירושלמי. ומ"מ הפ"ת מסיים: "אולם צריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו סוף אלו מציאות (לג). שכל המדקדק בעצמו כך, סוף בא לידי כך". וכן מבואר בשו"ע (חו"מ סי' רסד סעיף א) שאם אדם תמיד מדקדק בעצמו לאמר שלי (האבדה שלי) קודם של בן אדם השני פורק ממנו עול גמילות חסדים וסוף שיצטרך לבריות.

נמצאנו למדים שמצד אחד אסור לאדם להכניס את עצמו אפילו לספק סכנה כדי להציל את חברו וכל שכן שאסור לרופא להכניס אדם אפילו לספק סכנה כדי לעשות נסיונות להצלת חולה אחר. מאידך אם אין שום אפשרות סבירה לנזק לבריאות של אדם, חייב הוא מצד הדין דגמילות חסדים לעשות הכל ולתת את גופו אם יכולה לצאת מזה תועלת רפואית.

[אני מודה למו"ר הרב י. י. גויבירט שליט"א עבור עזרתו הגדולה בהכנת

המאמר].

"מסורת הש"ס השלם"

בנועם כרך טז דף קסה, כתבתי על דבר החשיבות של שינויי נוסחאות בגמ', שנדפסו בהוצאה למסכת כתובות כרך א', שיצא לאור ע"י "מכון התלמוד הישראלי השלם", וכן משנה זרעים ח"א. ירושלים תשל"ב. וכתבתי שם שעליהם להמשיך לסדר ביאורי נוסחאות כדוגמת ה"גמרא שלמה" לפסחים.

עתה רצוני לציין על דבר החידוש השני שיש בהוצאה זו והוא "מסורת הש"ס השלם". ולדעתי המדור של מסורת הש"ס השלם הוא אולי חשוב יותר מהמדור של שינוי גרסאות, מבחינה זו שהוא משמש ומביא תועלת לקהל יותר גדול. בעת שהמשתמשים בשינויי גרסאות הם רק מספר ת"ח מצויינים, הרי כל ת"ח שרוצה לכנס לעומק הסוגיא, ראשית כל הוא פונה להמקורות המצויינים במסורת הש"ס, ואם יש לפניו חומר חדש בוודאי זה מעניין אותו כדי שיוכל לברר מכל המקורות את אמתו של הענין הנדון.

מתחלה יש להזכיר לטוב ראשוני מניחי היסוד לבנין זה של מסורת הש"ס וכל אלה שבאו אחריהם והוסיפו עליהם חומר חדש.

המסורת הש"ס הגדפס בכל השסי"ן הוא מעשה ידי שלשה גדולי ישראל, כמו שנדפס בהשער של הגמרא, הראשון הג"מ יהושע בועז בעהמ"ח שלטי הגבורים על הרי"ף, ובש"ס דפוס יוסיטיניאן (וינציא שנת שיא) נדפס לראשונה מסורת הש"ס בגליון התלמוד, ובגמ' בודדות וכן בש"ס הראשון שנדפס בווינציא ר"פ לא נדפס שום מסורת, ובש"ס שנדפס בפפד"מ (בשנת תעד—תפא) הוסיף הג"מ יוסף שמואל אבד"ק פפד"מ על מסורת הש"ס של הגרי"ב. ונדפס לראשונה בדפוס אמסטרדם משנת תעד—תעז שהוציא בנו הרב הדיין מוה' יהודה ארי' לייב. והאחרון הוא הג"מ ישעי' (פיק) ברלין ז"ל אבד"ק ברעסלוי שהוסיף מראה מקומות רבים על הקודמים (ומוקפים בחצאי מרובע) פרטי הדברים ימצא הקורא ב"מאמר על הדפסת התלמוד" מהרב רב"ג רבינוביץ בעל דקדוקי סופרים ובמהדורת הברמן. וראיתי להביא מ"ש שני גדולי ישראל הרב מרדכי זאב ז"ל והרב יוסף שאול ז"ל

(בעמח"ס מפרשי הים ומ"ג על השו"ע והאחרון נודע בשם בעל שואל ומשיב) בהקדמתם להגהות בעל הלבוש על הש"ס בד"ו וז"ל: "כי מי ומי מהאנשים אשר קדשו עתותם לתורה, אשר לא יחם לבבו לתת תודות, ולתכיר בטובה הגדולה אשר עשו עמנו כיום הזה הגאון המובהק מוהר"ר ישעי' ברלין ז"ל, אשר דלה לנו ממעמקי ים התלמוד זהב ורב פנינים, ויחשוף לנו שפוני טמוני אוצרות נחמדות ישמח בהם לבו ההונה" ע"כ.

רואים אנו איך שני גאונים בדורם העריכו גודל החשיבות שיש בעבודתו של הגאון ר"י ברלין שעשה השלמות למסורת הש"ס. יש לשער מה היה כותבים על הערך הגדול שיש למסורת הש"ס השלם כדלהלן.

אחרי הגרי"ב נדפס בש"ס ווילנא בסוף הגמ' ספר "יפה עינים" מהגרא"ל יעלין רב דבילסק הוא כותב שעשה ציונים להירושלמי מכילתא ספרא, ספרי, ומדרשי רבה, ותנחומא, שו"ט, פדר"א, מדר"ש אג"ב.

בשנת תר"כ נדפס תלמוד בבלי בזיטאמיר ושם הוסיפו ספר מאיר נתיב מהרב מוה' שבתי נכד של הרב מוה' מאיר זצ"ל אביו של בעל שפתי כהן. ההגהות כוללים ציונים לתלמוד בבלי וכן לרש"י ותוס' שלא במקומן, ועל זה יש ג"כ חיבורים מיוחדים, גם בהגהות בש"ס ווילנא.

יש להזכיר לטוב במקצוע זה אלה שעשו מסורת הש"ס מירושלמי לבבלי ותוספתא ומדרשי הלכה, עבדו על זה כמה ת"ח ונדפסו דבריהם בתלמוד ירושלמי בכרך אחד * (ויניציא—קראקא קראטאשין ובשנת תרכו בהוצאה חדשה גויארק תשט) באותם הציונים יש אפשרות להשתמש גם במסורת הש"ס לתלמוד בבלי כולו, כלומר ציונים מהבבלי לירושלמי וכו' ובהם יש יותר מקורות מבבלי לירושלמי ממה שיש ביפה עינים, כן אותו הדבר בהציונים מהתוספתא לבבלי, שצויינו במצפה שמואל על התוספתא, וכן בהוצאות החדשות של מכילתא, ספרא, ספרי, ומדרשים שבהן מראה מקומות לבבלי וירושלמי, ואפשר להוציא מהם כל אלה

* וז"ל השער עם הגהות ומראה מקומות ממסכתא למסכתא בירושלמי ומש"ס בבלי, מכילתא, ספרא, ספרי, תוספתא ומדרשים. מאת הרבנים זלמן בראן משניידעמיהל, יודל מסלאבאדקי ור' מרדכי ב"ר יצחק יהודה לייב ווייסמאן חיות מטארנאוו. וגם שער העיון תקונים והשמטות במראה מקומות והגהות לתלמוד ירושלמי מאת ר' מרדכי ווייסמאן חיות הנ"ל, וגם הערות מגאונים וחכמים שבדור ההוא. בספר אוצר הביאורים והפירושים, לרפ"י הכהן דף 441 יש רשימה מספרים שונים שיש בהם ציונים מראה מקומות ומקבילות לתלמוד בבלי וירושלמי, נוסף על מסורת הש"ס הנדפס.

ויש להוסיף עליו שבשנת תשכא—תשכח יצא לאור ספר "יד אליהר" להגרא"א שולוינגר על כל הש"ס ד' כרכים ובו יש הרבה ציונים חשובים הוספות על מסה"ס הנדפס.

הציונים מתלמוד בבלי לכל ספרי חז"ל, כמובן שזאת עבודה גדולה וחשובה מאוד. והנה בשנת תשלב הופיעה בירושלים הגמרא כתובות (עד דף נד) כפי הנדפס בהשער "עם שינויי נוסחאות ועם מסורת הש"ס השלם, הנעשה ע"י חברי המכון התלמוד הישראלי השלם בעריכת הרב משה הרשלר" וז"ל בהקדמה דף 15: "מסורת הש"ס השלם. — נוסף מדור מיוחד של מסורת הש"ס השלם, בו צוינו מ"מ לתנ"ך ומראי מקומות ומקבילות — שברובם הם מופיעים כאן לראשונה — לספרות התנאים והאמוראים בתלמודים, תוספתא, מדרשי הלכה ואגדה, לפי הרשימה המובאת להלן. הרחבת המסגרת של ציוני מסוה"ש מעבר לציונים המודפסים בש"ס וילנא, במקבילות רבות למסורת התלמודית שבסוגיא המקומית, מתוך ספרות חז"ל הרחבה — שהיא בפועל פי כמה ממה שמצויין במסוה"ש שבדפוסים — מאפשרת בדיקה יסודית והשלמה מקיפה ומליאה בהרבה ענינים, הן של פירוש והבנת דבריהם והן של נוסח ולפעמים אף לפסק ולמסקנא: דברי תורה עניים במקומן — ועשירים במקום אחר (ירוש' ר"ה פ"ג ה"ה), וצריכים הם זה לזה, שזה נועל וזה פותח". ע"כ.*

דבר גדול ומועיל מאד בשביל לומדי תורה, נעשה ע"י הציונים שנתוספו, כמו שכותב העורך. לפעמים מקור חדש אחד בחז"ל מאיר עינים בהסוגיא, ובלי ספק שאלה הת"ח שישתמשו במסורת הש"ס השלם יתגלו לפניהם מקורות חדשים שלא היו ידועים ויעזרו להם לבאר וללבן דברים קשים בסוגיא. והנה בימינו אנו זכינו לספר שגותן לנו אפשרות להוסיף הרבה חומר חדש ל"מסורת הש"ס השלם" ולכל הספרים שעסקו בענין זה. כלומר מקבילות וציונים לביטויים ונושאים שבגמ' שאינם לא במהש"ס הנדפס ולא במהש"ס השלם לכתובות. גם הוספות ציונים על הציונים שבמהש"ס השלם כמו שיבואר להלן. יש לפרסם בעולם התלמודי שדבר גדול ונפלא הולך ונוצר בישראל, הוא ה"אוצר לשון התלמוד" שהתחיל ביצירתו הגרח"י קסובסקי וממשיך בו בנו ר' בנימין, עד עכשיו יצאו לאור (מלבד הקורקונדנציה על האונקלוס) משנה 2 כרכים, תוספתא 6, מכילתא 4, ספרא 4, ספרי 5. בבלי 33 עד אות ק. (יש לשער שארבע אותיות הנותרות עם הוספות ומפתחות יכילו עוד בערך עשרה כרכים) כן בקרוב יצאו לאור גם הכרכים על התלמוד ירושלמי ע"י בנו ר' משה ובודאי ימשיכו עבודה

* ויש להוסיף מהמבואר במדרש שהש"ר פ"א—יח: דברי תורה דומין זה לזה, דודין זה לזה, קרובין זה לזה. ובאבות דר"נ סוף פכ"ג "דברי תורה יהיו מצוינן לך זה מזה ויהיו מצוינן לך זה בצד זה", ובמפרשים מעירובין נד. הציבי לך ציונים עשה ציונים לתורה (ע"ש ברש"י).

זו גם על מדרשי אגדה. (כעת נמצא בדפוס ספר מתאימות על ספר הזהר, וכן על ס' משנה תורה להרמב"ם כבר יצאו לאור ג"ח של "אוצר הרמב"ם").

על ידי המפעל הענקי הזה, יהיה לנו בקרוב, קורקונדנציא שלמה על כל התורה שבעל פה. כמו שיש לנו קורקונדנציא "מאיר נתיב" על התורה שבכתב. התחלת העבודה על התנ"ך היתה "המסורה הגדולה" המיוחסת לאנשי כנה"ג, שעשו רשימות של מלים דומות בתנ"ך ע"פ א"ב.

יש לגלות אוזן חכמי התורה המצוינים ההוגים ומתעסקים יומם ולילה בלימוד הגמרא, בדרגת "כי הם חיינו ואורך ימינו". ומחברים ספרים לברר נושאים שונים בכל מקצועות התורה, שהיצירה הענקית הזאת המתרכזת בנ"ד ספרים הנ"ל יכולה להיות להם לעזר גדול, לכל א' וא' במקצועו שהוא עוסק, ובכל ענין וענין, שהוא עומד בו, אם ידעו איך להשתמש במפתח זה למצוא החומר החשוב של חז"ל המענין אותם, בתוך החומר הענקי על כל התורה שבע"פ, והמפתחות הללו לתושבע"פ יובילו אותם בדרך האמת, בהבנת דברי חז"ל.

ידוע הוא שרוב הגדול של ת"ח המחברים ספרים נושאים ונותנים רק בתלמוד בבלי ואינם מתעמקים הרבה בירושלמי ובתוספתא ומכילתא ספרא וספרי שהם בכמותם תופסים כמעט כמו הבבלי, יש רק יחיד סגולה גדולי התורה שדורשים וחוקרים בענינים שהמה עוסקים גם בירושלמי ומדרשי הלכה. והנה המפתח שבאוצר מראה מקום על אותם הנקודות שאדם מעונין בהם, איפוא נמצאים בספרים אלו ות"ח מובהק, המעיין באותם המקומות יכול בקל להקיף אותם וללמד מהם מה שנוגע לענינו.

מי פלל ומי מלל שיבוא זמן שנוכח לאפשרות כזאת, שיהי' לנו מפתח לכל התורה שבע"פ, לכל פרטיה ודקדוקיה. וכשם שבעולם החומרי לא שיער אדם שיגיע זמן שאפשר יהי' לבן אדם לעלות ללבנה ולראות מה שיש עליה ולחזור ממנה ארצה, כן הדבר בעולם התלמודי, נתפלא לראות שהגענו למפתח כזה שע"י נוכל להגיע לכל מקום בתורה שבע"פ, מה שאין בכוח השכל האנושי להגיע. אפילו מי שבקי בכל הש"ס כולו בע"פ, מלבד יחיד סגולה בדורות שעברו.

אני בטוח שבמשך השנים כשיגמר האוצר על בבלי וירושלמי ובוודאי ימשיכו עבודתם על כל מדרשי חז"ל בוודאי ימצא דרך, להדפיס ספרים אלו, ע"י צילום, שיהיו בהישג ידו של כל ת"ח לרוכשם. ואז יש לקוות שחידושי תורה שיצאו מתחת ידי ת"ח מצוינים בכל ענין וענין יתבססו על היקף גדול של ידיעות יסודיות ורחבות בכל התורה שבעל פה, שני התלמודים, תוספתא, מכלתא, ספרא, וספרי ובוודאי עשרות ספרים חשובים ייווצרו בכל מקצועות התורה שבעל פה, על יסוד החומר

שבאוצרות הנ"ל, והרבה מאות גושאים בתורה שבעל פה, גם אלו שישנם וגם אלו שאינם בכלל בכל ספרי הכללים יתבררו ויתלבנו על ידי מפתח זה. אני נותן להלן דוגמא של ארבעה עמודים הראשונים ממס' כתובות א. מסורת הש"ס הגדפס. ב. יפה עינים. ג. מסורת הש"ס השלם. ד. מסורת הש"ס על פי "אוצר לשון התלמוד" ומדרשי הלכה.

הערות להלן שייכות לארבעה העמודים ולהלן

- 1 בציון זה הראו בעלי מסורת הש"ס שהתכנית של מסורת הש"ס היתה רחבה וציינו גם עינים אשר אינם נוגעים באופן ישר להמו"מ של הסוגיא, והם ביטויים, ניבים, אימרות, לדוגמא בדף ב. "מריה דאברהם", ועל סמך זה הוספתי ציונים לעוד ביטויים אשר נזכרו בשני דפים הללו, כגון "נסתפחה שדהו" "פשיט רב אחאי": "רבא סברא דנפשיה קאמר" "מאי דהוה הוה" "דמסרן נפשיהו לקטלא" "לא מיחו בידם חכמים". וציונים אלו אינם רשומים לא במסורת הש"ס הגדפס ולא במסורת הש"ס השלם.
- 2 שם "חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה" ואע"פ שהענין הוא אחר, יש חשיבות לציון זה משום שהלשון של "טורח בסעודה" הוא שווה, וציון זה מגלה לנו הפירוש בגמ' והוא הטעם שתקנו חכמים שיהא אדם טורח וכו', וכמבואר בשו"ת שבות יעקב סי' קל"ט שענין היותו טורח בסעודה ג' ימים, הוא תקנה לבנות ישראל, עפ"י גמ' דלקמן יו"ד א' דהאומר פתח פתוח מצאתי נאמן כו' דחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה, ולכן הטורח שטרח הרבה ג' ימים הוא תקנה איפוא לבנות ישראל, דאחרי שטרח הרבה לא יטעון עלי' בשקר לומר פתח פתוח מצאתי, דמה"ט הוא נאמן משום דחזקה דאין טורח בסעודה ומפסידה ע"כ, מובא בגהש"ס לרי"ע כאן.
- 3 לביטוי זה יש דמיון בתורה (דברים ז, יג) פרי בטנך ופרי אדמתך ובדב"ר ג, ז. למה הוא מקיש פרי הבטן לפרי האדמה.
- 4 בסנהדרין שם "רבא טעמיה דנפשיה קאמר" ובשאר הציונים יש סגנון זה על שאר אמוראי. וצריכים הציונים לבוא במקום הראשון, בעירובין, ולציון לשם.
- 5 מאי דהוה הוה, חסר הציון במסהש"ס וכן במסורת הש"ס. אמנם בכתובות לג, שם במסהש"ס יש י"ד ציונים לכל הש"ס, וזה לא נכון כי ישנם שני סוגי מאי דהוה הוה, אחד שמדבר מזמן התורה — מזמן עזרא, כמו לפנינו, ויש מאי דהוה הוה שמשמעותו של הזמנים שאירע הדבר. ולפנינו יצויין ג' מקומות המדברים מזמן קדום. והשאר שם. גם נשמט שם דף לג, מכות ה :

כתובות פרק ראשון

הוספה על פי אוצר לשון החלמוד	הוספות במסורת הש"ס השלם	הוספות יפה עינים	מסורת הש"ס הגדופס	דף ב' ע"א
לקמן ג, ב. ו, ג. (משנה פ"א, ב) יא, ב. (משנה פ"א, ד) יב, א. (משנה פ"א, ה) יב, ב. (משנה פ"א, ו.) לו, א. לו, ב. יבמות ק"א, ב. (ירושלמי ריש כתובות פ"א, הרבה מקומות) תוספתא כתובות פ"א ה"א. שם, ה"ג. שם ה"ד. ספרי דברים רלה	עיי' פסדר"כ פס' כז (קסט, ב.) עיי' שבת קכט, ב. ב"ק פב, א. ירושלמי מגילה פ"ד ה"א עה, א. תוספ' הענית פ"ב ה"ד.	בר"ר פ"ח, יב. תנחומא שופטים ח.	לקמן ט, א. ב. לקמן מח, ב. ג. א. ע, ב. [נדרים עג, ב.] שבת כב, א. [עירובין עה, ב.] ב"ב קלד, ב.	במחלה נשאת וכו'. שפענים בשבת וכו'. טענת בתולים וכו'. הגיע זמן וכו' יכול הגיע וכו' מריה דאברהם חלי וכו' ¹
לקמן ו, א.	תוספתא כתובות פ"א ה"א.	ירושלמי כתובות פ"א ה"א. כד, ד. שם.	לקמן ג, ב. ה, א.	והינשא באחד וכו'. שקרו חכמים וכו' שיהא אדם טורח בסעודה וכו'. נסתחפה שדהו וכו' ² .
לקמן י, א. וש"נ. ²				
לקמן ב, ב. יא, ב. יב, ב. (משנה פ"א, ו.) טז, א. עה. (משנה פ"ז מ"ח) נדרים צא, א. ועי' סנהדרין עד, א.				

כתובות פרק ראשון

דף ג' ע"א	מסורת הש"ס הנדפס	יפה עינים	הוספות במסורת הש"ס השלם	על פי אוצר לשון התלמוד
ונמצא גט בטל ובניה ממוזרים	יבמות צ. ב. קי. א. גיטין לג. א. עג. א. כ"ב מ"ח, ב.			יבמות ס"ה, א. גיטין מ"ו, א. פג, ב. נדה יב, ב.
ומי איכא מיד דמדאורייתא				פסחים פ"ט, א. גיטין לג, א. שם ל"ו, א. שם ב. שם עב, א.
כל דמקדש וכו'				גיטין ל, א. ועי' לעיל ב, ב.
יש אונס בגיטין				לעיל ב, ב. וש"נ.
ה"ז גיטין וכו'				לעיל ב, ב. וש"נ.
אין גט לאחר מיתה		ירוש' כתובות פ"א ה"א כד. ד.		יבמות ה, ב. ל"ו, א. חגיגה ט"ז, א. ועי' לקמן לג, א. וש"נ.
מעכשיו וכו'				
מאי דהוה דהוה ⁶				
אשה נשאת בכל יום				

כתובות פרק ראשון

דף ג' ע"ב	מסורת הש"ס הגדופס	הוספות יפה עינים	הוספות במסורת הש"ס השלים	הוספות על פי אוצר לשון החלומר
שקידו חכמים על תקנות בנות ישראל מפני מה אמרו וכו' ומסכנה ואילך וכו'		ירושלמי כתובות פ"א ד"א. כד, ד.	לעיל ב, א. לקמן ה, א. תוספ' כתובות פ"א ה"א תוספתא כתובות פ"א ה"א	כתובות ז, א. לקמן פט, א. (משנה פ"ט, מ"ט) שם קט, ב. תוספתא כתובות פ"ט, ו. שם ב"ט פ"ב ה"ד. עיי' שבת כא, ב. עירובין צא, א. שם. צה, א. סוכה יד, ב. יבמות קנב, א. גיטין סו, א. תוספ' ברכות פ"ב ה"ב. שם. עירובין פ"ח ה"ו. שם. ועי' ירושלמי עירובין פ"ט ה"א שם, כתובות פ"א ה"ה. תוספ' עירובין פ"ח ה"ו. שם, סוכה פ"א, ה"ז. עירובין צו, א. פסחים נו, א. מנחות עא, א. לקמן ד, ב. ה, ב. ז, א. ירושלמי כתובות פ"א ה"א. ועי' ירושלמי ברכות פ"ב ה"ו. עי' ברכות כ, א.
			ע"י ירושלמי כתובות פ"א ה"א. כד, ד. שמחות פ"ז ה"ט"ז. היגר ע' קמד עי' להלן נא, ב. עד, א. יבמות נו, ב. שם קב, א. נדה נב, א.	יבמות לג, ב. סא, ב. כתובות נא, ב. סטה ו, א. ב"ב קמה, א. עי' יבמות לה, א. גדרים צא, א. ספרי נשא ה, יג.

היוצא מכל הנ"ל שבמסורת הש"ס הגדפס בגמ' יש בארבעה העמודים 10 ציונים, בספר יפה עינים בגמ' הוסיף עוד 9 ציונים. במסורת הש"ס השלם יש עוד 9 הוספות ו-7 מקבילות חדשות, על פי האוצר יש 12 מקבילות חדשות. ו-7 הוספות. אין אנו יודעים באיזה ספר או ספרים השתמשו חברי המכון לעריכת מסורת הש"ס השלם, אולם מהציונים שלהם אפשר לראות שיש באלה הספרים הרבה השמטות.*

ולדוגמא בדף ג, ב. ולדרוש להו דאונס שרי, במסה"ש אין שום ציון. אמנם רש"י מציין לכתובות נא, ב. שם בגמ' המקור שאנוסה מותרת מדכתיב והיא לא נתפשה (במדבר ה) הא נתפשה מותרת, ושם במסה"ש מצוין לקמן עד, יבמות ק. נדה נב. ויבמות נו: ובמסה"ש השלם כאן ישנם אלו חמשה ציונים, בכל אלה המקומות מובא הדרש: לא נתפשה אסורה, נתפשה מותרת. אבל הביטוי שיש בגמרא לפנינו "דאונס שרי" מצוי רק בכתובות נא, ב. שם ישנם שני הביטויים "אונס דשריא רחמנא" כו' "הא נתפשה מותרת" ושם אין שום ציון, לא במסה"ש ולא במסורת הש"ס השלם אמנם ביטוי שאנוסה מותרת לבעלה נמצא לפי האוצר בעוד ששה מקומות בש"ס.

- א. יבמות לג, ב: ואונס בישראל משרי שרי.
 - ב. שם לה, א. אשת ישראל שנאנסה אע"פ שמותרת לבעלה.
 - ג. שם סא, ב. ואונס בישראל משרי שרי.
 - ד. נדרים צא, א. באשת ישראל כו' אי באונס מי קמיתסרא.
 - ה. סוטה ו, א. אונס בישראל משרי שרי.
 - ו. ב"ב קמה, א. אשת ישראל שזינתה באונס משרי שרי.
- והנה בהמלה "אונס" מגלה לנו "האוצר" כל אלו המקורות החשובים מאד למי שעוסק בנושא זה.

עוד דוגמא לעיל ג' ע"ב: מסכנה ואילך, אין שום ציון לא במסה"ש ולא בשלם, ובהאוצר יש רשימה ציונים על המלים "מסכנה ואילך" בארבעה הציונים הראשונים מפורש בהם הלשון "מסכנה ואילך" והציונים אחריהם (ע"י שבת

* יש להעיר את הקורא שגם בהאוצר על הש"ס יש לפעמים השמטות, הקורא ימצא בהרבה כרכים שבסופם גדפסו השמטות, (כן יש לדעת שעד אות כ' לא הובאה המשנה שבגמרא, מפני שנוכרה כבר בהמתאימות למשנה, כן השמות שבתלמוד יוזכרו בספר מיוחד). אותו הדבר הי' ב"מאיר נתיב" קורקונדנציא על התנ"ך, שבהוצאות החדשות נוספו הרבה ציונים שאינם מצויים בדפוסים הקודמים. ואם בקורקונדנציא על התורה כך, על אחת כמה וכמה על הש"ס. יכמוכן שההשמטות הם אחוז קטן מאוד. במקרים בודדים נתחלפו או נאבדו הרשימות אומרים שתלמוד ירושלמי שנעשה עכשיו ע"י מכונת חישוב לא יהיו בו השמטות.

כא, ב. כו') שם הלשון "בשעת הסכנה", וכן בשאר המקומות. ולפי הסדר, אלה הציונים מקומם הראשון הוא במס' שבת. ברם, לשם הדגמת ההיקף הגדול של הציונים שאפשר להגיע ע"י ספר המתאימות. והענין מסתעף גם במקום שהגרסא היא "גזרת מלכות" "גזרת שמד". ובנועם כרך טז דף ש. כתבתי לבאר ענין זה של "שעת הסכנה", ומה שאמרו "ומסכנה ואילך" וכו', ומה שאמרו בירושלמי כתובות פ"א והראשונים בכתובות פ"א ובמקומות הנ"ל, האחרונים שכתבו בענין זה להלכה איך הדין כשעברה הסכנה, נעלם מהם ארבעה מקורות הנ"ל, כמו שכ' שם, (וכן שאר הציונים). מדוגמא זו יש ללמוד איך "מסורת הש"ס השלם" יכול להועיל אף לגדולי תורה, כמ"ש השו"מ הנ"ל.

כתובות ג: ומסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי. (וכ"ה בתוספתא כתובות פ"א ה"א, ירוש' כתובות פ"א ה"א. כד, ד).

1. כתובות פט. מן הסכנה ואילך (גזרת מלכות) אשה גובה כתובתה שלא בגט, ובע"ח גובה שלא בפרוזבול. שם ע"ב. וחכ"א מן הסכנה אילך התקינו שתהא מקרעתו בב"ד וכו'.

2. תוספתא כתובות פ"ט, ה. 3. תוספתא ב"מ פ"ב, יד. ומן הסכנה ואילך התקינו שיהא מודיע בה לשכניו ולקרוביו.

3. שבת כא: בשעת הסכנה מניחה (לנר חנוכה) על שלחנו ודין. מעשה בשעת הסכנה, והיינו מעלין ס"ת (בשבת) מחצר לגג ומגג וכו' לקרות בו.

4. עירובין צא. תוספתא עירובין פ"ח ה"ו. ובירוש' שם פ"ט ה"ז: בשעת הגזירה.

5. שם צה: המוצא תפילין וכו' ובסכנה (מפני הלסטים או מפני הגזרה), (בשבת) מכסן והולך לו.

6. סוכה יד: תוספתא שם מעשה בשעת הסכנה (גזרת מלכות) שהביאנו גסרים שהיו בהן ד', וסיכנו ע"ג מרפסת (לעשות סוכה). 7. יבמות קכב. גיטין סו. תנא דבר"י בשעת הסכנה כותבין וגותגין (גט) אע"פ שאין מכירין.

8. תוספתא ברכות פ"ב הי"ג. אמר ר' מאיר פעם אחת היינו יושבין לפני ר"ע והיינו קורין את שמע ולא היינו משמיעים לאזנינו וכו' אמרו לו אין שעת הסכנה (גזירת מלכות) ראיה.

9. [ירושלמי כתובות פ"א ה"ה. בראשונה גזרו שמד ביהודה וכו' וגזרו שיהא איסטרטיוס בועל תחלה, התקינו שיהא בעלה בא עליה עודה בית אביה וכו'].
מהנ"ל אפשר לבוא לידי מסקנא שעל ידי "האוצר" אפשר להכפיל מספרם של הציונים על ידי העלאת נושאים חדשים, וגם ע"י הוספות להציונים הקיימים, וזהו עבודה גדולה וחשובה, המרחיבה את היקף הידיעות בכל ענין וענין בצורה מושלמת.

ועוד דוגמא אחת שהזכרתי בתו"ש (כרך כה דף רלה.) אונקלוס מתרגם המלה אדם בפרשה הראשונה בראשית א, כו. נעשה אדם — אינשא. ויש שמתרגם אינש — אנש, וביונתן על העברי, אדם, ואח"כ אינש. והתרגום הירושלמי מכת"י רומי בבראשית שם מתרגם "בר נש" וכן בכ"מ. (גם ביונתן גמצא לפעמים בר נש), והביטוי בר נש ולא אינש, יש לפרש כמו שאמרו בב"ק ו: חב, חייב מיבעי ליה, האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא. וכן כאן סימן מובהק הוא שביטוי זה הוא סגנון ירושלמי, ראה עה"ש ע' בר נש, ומכאן ראי' נוספת למה שהוכחתי בספרי, (תו"ש כרך כד פרק יד) על התרגומים שתלמוד ירושלמי השתמש הרבה בתרגום ירושלמי שלפנינו, ותלמוד הבבלי השתמש בתרגום אונקלוס כמבואר בקדושין מט. על תרגום אונקלוס "תרגום דילן". ולכן בבבלי שכח הביטוי בר אינש ובירושלמי בר נש. והשאלה היתה אם מצינו הסגנון בר נש גם בתלמוד בבלי וכעת על ידי האוצר נתגלה לנו שנמצא רק פעמיים בכל הש"ס, בעירובין כד. וב"מ כד: והנה בעירובין שם בש"ס כתי"מ, הובא בד"ס, ליתא כלל, ובשאר כת"י הגירסא בר אינש, ובב"מ שם כתב בד"ס, שבכל כת"י כתוב רומאה, ובדפוס תיקנו בר נש, נמצא שהמלה בר נש לא נמצאת בש"ס בבלי אף פעם אחת.

והנה משפט כזה, שהמלה בר נש לא נמצאת בש"ס בבלי אף פעם אחת, לא הי' בן אדם יכול להגיד, רק יחידי סגולה בדורות שידעו את הש"ס כולו ממש בעל פה והיו להם גם כתבי היד של הש"ס כמ"ש בדק"ס, וזה דבר רחוק מאד, ועכשיו הודות להאוצר וס' דקדוקי סופרים בחקר הגרסאות, נוצרה אפשרות זו, שכן אדם יכול לדעת שהמלה בר-נש אינה מצויה כלל בתלמוד בבלי, כמו שיכול לדעת מה שיש בש"ס. וכבר ספרו שנשאלו פעם גדולי הבקאים בתלמוד אם יש המלה "לכאורה" בש"ס, ואמרו: ביטוי זה הוא מתקופה מאוחרת ולא נמצא בש"ס, אמנם כן נמצא פעם אחת בש"ס בכתובות נד. "א"ל לכאורה כשמואל ריהטא", ועל הגליון שם מצוין מערוך ערך כאור, וראה בתשבי. ובאוצר יש המון מלים כאלה שישנם רק פעם אחת בש"ס.

אני מציע למכון התלמוד הישראלי השלם, שרובו של החומר, למסורת הש"ס השלם כבר מצוי בידם, להשלים עבודה זו, כפי התכנית הנ"ל. אמנם המטרה הקרובה צריכה להיות, הדפסת כל המסורת השלם על הש"ס בספר לחוד, מפעל שאפשר לבצעו במשך 4-5 שנים, ועל ידי כך יגיע לידי כל לומדי תורה שבדורנו, ואפשר גם לצרף מסורת הש"ס זו למהדורות החדשות של השסי"ם המופיעים לעתים תכופות. ואם נחכה למסורת הש"ס השלם עד שיופיע הש"ס השלם, הרבה מאוד שנים יעברו עד שנגיע לכך, צא וחשוב: כרך ראשון על חצי מס' כתובות (54 דפים) יצא לאור בשנת תשל"ב, כרך שני של מסכת זו אומרים שיצא לאור בשנת

תשל"ה—ל"ו צא וחשוב כמה זמן צריך לעבור עד שנוכה לראות בהופעת 2700 דפים של הש"ס בדפוס. תקותי שדבריי ימצאו אוזן קשבת, וגדול יהי זכותו של מכון התלמוד השלם כשיוציא מתחת ידו את "מסורת הש"ס השלם" על כל הש"ס, שלדורות עולם יהיה ספר שמושי ממדרגה ראשונה לכל לומדי תורה.

ולבסוף עוד הערה אחת, בהכרך החדש של משניות לזרעים, יש מדור מסורת המשנה השלם, ומדור ציונים לספרי הראשונים, ויש שם בספר רשימה משלש מאות ספרי ראשונים בערך, שאנשי המכון צייגו להם, זו היא עבודה גפלאה ומועילה, ואוצר יקר שאין ערוך לו מתגלה על ידי ציונים אלו, כי דברים שנאמרו בספרי שאלות ותשובות וספרי פוסקים במקצועות שונים קשה להגיע אליהם, ולאילו כבר אין ספר מתאימות. ומי שמעיין באיזה ענין יש לפניו ציון לספרים אלו ופעמים מוצא בהם פירושים חדשים ודברים המאירים עינים.

אמנם בגמ' כתובות נדפס רק המדור של מסורת הש"ס השלם, והמדור של "ציונים לראשונים" לא נדפס. במבוא לספר זה, בדף 56 מהמבוא כתוב: רשימת ספרי הראשונים מודפסים שהובאו במקורות והערות לשינויי נוסחאות". יש להתפלא על שיטה זו שלא לתת לפני הקוראים מדור חשוב זה בשלימותו. האם אין שום חשיבות אחרת לדברי הראשונים רק מה שנוגע לשינויי נוסחאות שהעורך משתמש בהם? ומה עם אלה המקורות שאין בהם ענין לגרסאות. ואיזה הגיון יש בזה לבטל דווקא מדור גפלא זה שא"א למצוא אותו במקום אחר, והקורא לא ילך לחפש מראה מקומות לראשונים, בין הענינים של שינויי נוסחאות, כל קורא משכיל יבין שצריכים לתקן מעוות זה, ולתת לפני הקורא מדור הציונים בשלימותו כמו שנתנו העורך במשניות.

חזר אני להצעתי הג"ל, שיש להדפיס בראשונה את "מסורת הש"ס השלם" בספר מיוחד על כל הש"ס. ולצרף לו גם את הציונים לספרי הראשונים על כל הש"ס. וכבר הזהיר בעל הלבוש לבניו, בהקדמתו לספרו, "ציונים לרש"י ותוס' שלא במקומו וכן לקצת ספרי ראשונים בש"ס ד"ו": "ואתם בניי כאשר תשכילו ותדעו גודל תועלת זה החיבור, אולי תחפצו שיהיה לכם לבדכם ואין לזרים אתכם, כדי להתגאות בו כו' ולא תגלו אותו לעולם, דעו כי רעתכם רבה, אך תועילו בו לארץ ולדורים", ע"כ.

אם מכון התלמוד הישראלי השלם אינו מוכן לקבל את הצעתי, הייתי מציע שיתארגן ועד של ת"ח מופלגי תורה חברי כוללים, בראשותו של ת"ח מובהק, גדול בתורה שיחלק בין חבריו מסכתות הש"ס, וכל אחד מהם יתעסק מספר שעות ביום בעבודה זו. לדעתי אפשר לכל ת"ח מופלג בעל כשרון לעשות העבודה של

מסורת הש"ס השלם כשני דפים גמרא בשבוע, זאת אומרת 100 דפים לשנה. ואם יתעסקו בזה עשרה ת"ח אפשר להם לגמור עבודה זו של כל הש"ס במשך ג' שנים, ועליהם להתקשר עם מכון הג"ל אשר בוודאי יסייע בידם בחומר וברוח, ויתכן שבמשך הזמן ימצא איזה מוסד או ישיבה או כולל שירצה לקבל על עצמו משימה כבירה זו, שתהיה לתועלת רבה לכל לומדי תורה בעולם. גם בית תורה שלמה מוכן לעזור למשימה זו, ומי שמעונין בדבר יפנה בכתב למערכת נועם, ת. ד. 5169 ירושלים.

לעיל כתבתי על החשיבות של האוצר להשלים את מסורת הש"ס, על ידי הוספות ציונים לנושאים ולביטויים חדשים שלא היו עד עכשיו, גם להשלים את הציונים החסרים לאלו הקיימים. להלן אני נותן דוגמא איך אפשר למצוא על ידי מלה אחת "כולה—כולו" שהיא בעצמה אינה מביעה תוכן מיוחד, ומשמשת לענינים שונים. אמנם על ידה אפשר לגלות הנושא הכללי שאנו מעונינים בו.

- א. שבת צב: "בעשותה" (ויקרא ד, כז) העושה את כולה ולא העושה מקצתה.
- ב. שם כז: "ושמו אצל המזבח" (ויקרא ו, ג) ושמו כולו.
- ג. פסחים סד: "והקטירם" (ויקרא ג, טז) שיהא כולו כאחד.
- ד. יומא לו. "צפנה לפני ה'" (ויקרא א, יא) שיהא צפון כולו פנוי.
- ה. קדושין יח. "נמכר" (ויקרא כה, לט) כולו אמר רחמנא ולא חציו.
- ו. ב"ק עב. "וטבחו" (שמות כא, לז) כולו בעינן.
- ז. זבחים כו. "והביאום לה'" (ויקרא יז, ה) עד שתהא כולה לפנינו.
- ח. זבחים כו. "בבואם אל אהל מועד" (ויקרא יז, ה) עד שתהא כולה לפנינו.
- ט. מנחות נא: והכהן המשיח... יעשה "אותה" (ויקרא ו, טו) כולה ולא מקצתה.
- י. מנחות נח. "שאר כל תקטירו..." (ויקרא ב, יא) אין לי אלא כולו מקצתו מנין ת"ל כל.

- יא. ערכין ד. "בערכך" ערך (ויקרא כז, ב) כולו הוא נותן ולא ערך דמי איברים.
 - יב. שם כה. "וחשב לו הכהן את הכסף" (ויקרא כז, יח) עד שיהא כסף כולו כאחד.
 - יג. חולין י: "ויצא הכהן מן הבית" (ויקרא יד, לח) עד שיצא מן הבית כולו.
 - יד. תו"כ תזריע נגע צרעת הוא "וראהו" (ויקרא יג, ג) כולו כאחת.
- עוד נמצאת דרשות מעין הג"ל תחת המלה "כל".

- טו. בכורים פ"א משנה ב', הנוטע לתוך שלו והבריק לתוך של יחיד כו' אינו מביא "ראשית בכורי אדמתך" (שמות כג, י) שיהו כל הגידולין מאדמתך.
- טז. יבמות גט. "בבתוליה" (ויקרא כא, יג) עד שיהיו כל בתוליה קיימין.
- יז. חולין פח. כתובות צח. ושפך את דמו "וכסהו" (ויקרא יז, יג) מלמד שכל דמו חייב לכסות בו.

יח. שם. רבנן סברי "דמו" (ויקרא יז, יג) כל דמו, רבי יהודה סבר דמו ואפי' מקצת דמו.

רשימה זו, אולי אינה שלימה, ויתכן שנשארו עוד דברים דומים — והיגע ימצא אותם. לפנינו תיאור שלם של הלכה שווה בש"ס בי"ז מקומות. היקף כזה של ענינים לא מצאנו לשום מחבר, ואני בטוח שת"ח בשיבות וכוללים כשיתמסרו לעבודה זו ויבינו איך לחפש ימצאו הרבה מאוד ענינים כאלה שמאירים עינים בהבנת דרכי חז"ל בדרשותיהם.

ועוד דוגמא, בתו"ש חי"ג דף קמד כתבתי בירור ע"ד "יום טוב שני", ובתוך הדברים הבאתי מ"ש הריטב"א בסוכה מג. "אי הכי האידנא נמי אנן לא ידעינן בקביעא דירחא", מאי דאמרינן דהאידנא לא ידעינן בקביעא דירחא, דהאי האידנא ממש בימי רב אשי שפירד התלמוד שהיה אחרי שיסד הלל החשבון הזה, והבאתי שם מהשטמ"ק ריש ביצה מבואר שמפרש דמיירי קודם היסוד של הלל. ע"כ.

עוד הבאתי מ"ש הבעל העיטור ח"ב אות רמד (דף סח ע"ג) וז"ל על הא דמבואר בכתובות סד. השתא דלא אתמר הלכתא לא הכי ולא הכי תפסה לא מפקינן מינה כו' ומשהינן לה תריסר ירחא שתא אגיטא וכו' ואיכא למימר נמי דרבנן סבוראי דכתבי: השתא דלא אתמר כו' אכולא שמעתא קאי משום דמספקי להו כו' אי כרב נחמן כו' אי כרבא כו'. ע"כ. וכן מבואר בש"ס כתי"מ בכתובות "והאי גמרא הוא האידנא". וכ"ה בהלכות גדולות ד"ו דף 136. וראה באוצה"ג בכתובות שם. ויש להוסיף מלשון אגרת רב שרירא גאון דף 63 וז"ל: "וכמה דאמעית לבא ואתילדו ספקי, הנך פרושי הראשונים דלא הוו קביעין ביומיהון מקבעין השתא ומגרסין, ועובדי דעבדי הנך רבנן קמאי מתני השתא בגמרא". ונראה שכוונתו כמו שבי"ב הבעל העיטור שלפעמים הסגנון "השתא" הוא מרבנן סבוראי. ובקהלת יעקב מביא מהרא"ש תענית בשם הראב"ד דהאידנא ר"ל שכלה זמן התנאים. ובשם הרמ"ז דבסתם דהאידנא בסוף זמן האמוראים. ושם הבאתי שיש מקומות בש"ס שאמרו דהאידנא וי"ג והשתא. ובספר הראב"ה ח"ב דף 331. וז"ל ובפרק שני דתענית בסופו בירושלמי גרסינן אהא דתנן אין גוזרין תענית על הציבור וכו' ועכשיו אין אנו קורין אלא ויחל משה וכו' עד כאן לשון הירושלמי. ומן הלשון משמע דמעכשיו לשון גאון הוא, עכ"ל ולפנינו בירושלמי ליתא מאמר הנ"ל רק האו"ז ח"ב סי' תמו מביא כן לשון הירושלמי והראב"ה משער שהסגנון: ועכשיו וכו' הוא הוספה בירושלמי מן גאון, וכעין זה כתב בעל התרומה סי' ל. וזה סיוע להג"ל שכל אלה הלשונות כשנאמרו סתמי יש לברר אם אינם הוספות מרבנן סבוראי על עיקר הנוסח.

מהנ"ל מבואר שיש ד' שיטות בפירוש "והאידנא", "והשתא". א. סוף זמן התנאים. ב. סוף זמן האמוראים. ג. ע"י רב אשי מסדר התלמוד. ד. ע"י רבנן סבוראי. ונתעוררתי לעיין בגמ' במקומות שנאמר "והאידנא" — ולהלן אני נותן רשימה מהמאמרים שהבאתי בתורה שלמה שם מהביטוי "והאידנא" ואחדים מ"השתא". ברכות כז, שבת צה. עירובין ד: קי. ביצה ד: סוכה מג. תענית כו: מגילה לא. (שם יש עוד ד' פעמים, שם ע"ב) מוע"ק כז: יבמות עב. כתובות סד. קדושין עא: ב"ק קיג. ב"מ מז. שבועות מח: חולין קלו: ועוד מספר מקומות בש"ס שאינם נכנסים בגדר הנ"ל.

ואחרי זמן כשבא לידי בפעם הראשונה הכרך הראשון של ה"אוצר" הכולל אות א' ויש בו המלה "והאידנא" ראיתי שיש בו רשימה גדולה מכל "והאידנא" שיש בש"ס, והרוב אינו שייך כלל לענינינו. ואח"כ כשהופיעו המלים "השתא" "עכשיו" ג"כ יש רשימות כאלה ויש לבדוק אם יש מלים ששייכים לענינינו, ועד היום לא גפנית לזה, ונוכחתי לדעת שנשמטו ממני מקומות בש"ס שיש לברר עפ"ד הראשונים, כפי הרשימה דלהלן. שבת ו: ביצה טז: שם ו. מגילה כא: שם לא. ב"מ מב. שם סח. ב"ב קסח. מנחות לב.

ובעצם הענין הנ"ל שיש בגמרא קטעים שנתוספו מרבנן סבוראי. ראה מ"ש רב"מ לוין בספרו "רבנן סבוראי ותלמודם" על הלשונות של רבנן סבוראי שנכנסו בגמ', ומביא הרבה חומר מספרי הגאונים וכן מדברי הרמב"ן הרשב"א והריטב"א מ"ש ע"ד ההוספות בגמ' מרבנן סבוראי. ומונה עשרה ביטויים שהשתמשו בהם רבנן סבוראי בהקטעים שהוסיפו בגמ'. השתא דלא אתמר פריך רב אחאי וכדומה. איתמר. מסתברא. וכן הוא אומר. קושיא. פירושא. והלכתא. דאמרינן גמי בעלמא. סבירי לן.

כעת יש מקום לברר אלה המלים בש"ס ע"פ ה"אוצר" וספרי הראשונים, ובדרך כלל יש מקום לעשות "מכלל" לביאור לשונות חז"ל * כדוגמת המלים הנ"ל, שלא נכנסו בהתכנית של האנ' תלמודית, רק בקצת ספרי הכללים, על פי האוצר יש להוסיף הרבה חומר שלא היה לפניהם. כן מספרי הגאונים והראשונים שהופיעו במשך השנים. וזו היא דוגמא חשובה איך אפשר ע"י האוצר לברר ענינים שונים בדברי חז"ל בתושע"פ בהיקף גדול ויסודי.

* ספר מסוג זה הוא "דברי שמואל" להרב שמואל וואלדבערג, קראקא תרמ"ט כולל אות א'.

מסורת הש"ס עניני

לרבינו יוסף רוזין

בעל צפנת פענח

בהודמנות זו מצאתי לנכון לפרסם טיבו של כתב־יד שיש בידי "מכון תורה שלמה", והוא מסורת הש"ס עניני לרבינו יוסף ראזין זצ"ל מכיל עשרים כרכים על ש"ס בבלי, ירושלמי ותוספתא. כולל משניות זרעים וטהרות, אשר גאספו ונסדרו מספרי צפנת פענח ע"י חברי מכון תורה שלמה.

רבינו יוסף רוזין זצ"ל בעל "צפנת פענח" מצא בכל עמוד שבגמ' כמה סברות מסוימות, המוזכרות בש"ס בנושאים שונים, אשר לכאורה הם רחוקים זה מזה, אבל הנקודה הפנימית של הסברא מאחדת אותם. — ומנקודות אלו אשר רבינו הדגישם, ציינם וחיברם, נוצר מסורת הש"ס עניני*.

ואני גותן כאן לדוגמא חמשה ענינים בשני דפים הראשונים מגמ' כתובות.

א. מויק שיעבודו של חבירו.

ב. אנוס בתקנתא דרבנן.

ג. ניקוד.

ד. מטרת התקנה מושגת גם בתוצאה הפוכה.

ה. כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ותנאי ב"ד.

* אמנם הציונים בעצמם הרבה מהם הם חומר סתום, והדברים צריכים עיבוד ובירור, ראה להלן.

כתובות פרק ראשון

ב, א. הגיע זמן ולא נישאו אוכלות משלו. וברש"י, שהבעל חייב במזונות אשתו מתקנת ב"ד. גיטין מא, א (א). ב"ק פה, ב (ב). ב"ב קכו, א (ג). יבמות כד, א (ד). חולין פב, א (ה). ירושלמי פ"א דמנהדרין ה"א ו. (רמב"ם, אישות פ"ב הלכה ב, וד). ז.

(א) במזיק שיעבודו של חברו קא מיפלגי דמר סבר חייב ומ"ס פטור והלכה שחייב, וכן צ"ל כאן "בהגיע זמן ולא נשא אותה דמעלה לה מזונות, דאינו מובן דהא חיוב מזונות הוא דין מחמת חיובי התורה — שארה, או תקנת חכמים ורק אם נשא וכאן הא מ"מ לא נשא" (צ"פ מהדו"ת ס"ח ע"ד) אך צ"ל "מה שנשתעבד לה שישא אותה, הנה בזה הוה שיעבוד הגוף, עי' תוס' כתובות דף נ"ד ע"ב (ד"ה אף, שכתבו בשם רבי אליהו, דמה שמשעבד גופו להתחייב לדבר זה משתעבד). ומהגי באמת להחייבים של אישות דהיינו שאר כו" (צ"פ שו"ת דווינסק סי' א). א"כ כאשר נמנע מלשאת אותה ועי"ז מפסידה מחיוב מזונות "זה הוה בגדר מזיק שיעבודו וחייב לשלם". (שם סי' קכה. שם).

(ב) החובל בחברו חייב עליו כו' בשבת כו' "שבת" דהדקיה באינדרונא (סיגרו במסגר — רש"י) ובטליה ממלאכה. ע"כ, שגם המונע מאדם זכות שעתידה להגיע אליו, חייב וכן החיוב בענינו גדר "שבת", "דע"י מה שלא נשאה ואין צריך ליתן לה מזונות, הפסידה". (שם סי' עב. שם).

(ג) בכור ופשוט, שהניח להם אביהם ענבים ובצרום, זיתים ומסקום, בכור נוטל פי שנים, אפי' דרכום. (וכגון שמיחה — רשב"ם) דרכום, מעיקרא עינבי השתא חמרא, אמר מר עוקבא בר חמא, ליתן לו דמי היזק ענביו. (כמו שהן שוין קודם דריכה) ע"כ ומדייק בצ"פ (בשו"ת שם) "משמע דע"י שהפסיד לו חלק בכורה צריך לשלם לו", שגם המונע מאדם זכות שעתידה להגיע אליו חייב בגדר מזיק שיעבודו של חברו וגדר שבת דהדקי באדרונא".

(ד) במשנה. מצוה בגדול לייבם ואם קדם הקטן זכה. ע"כ ובצ"פ (מהדו"ת שם) מדקדק דהנה "גבי יבום דמצוה בגדול וע"י זה זוכה בנכסים ואם קדם הקטן זכה, ולא מצי תבע לו גדול הפסד הנכסים, דיהא בגדר "שבת" וע"כ משום דזה רק דין ממילא" כלומר: זכות הגדול לייבם ורק כתוצאה מכך יזכה בנכסים, א"כ עדיין אין לו זכות בנכסים עצמם, לפיכך הקטן שמונע ממנו זכות הייבום, פטור.

(ה) במשנה. שנים שלקחו פרה ובנה, איזה שלקח ראשון ישחוט ראשון ואם קדם השני זכה. ע"כ ואף שע"י זה גורם הפסד לראשון, שאינו יכול לשחוט ולאכול עד למחר, משום איסור, אותו ואת בנו כו', מ"מ פטור "משום דזה רק דין ממילא", כג"ל בציון הקודם.

(ו) חד בר נש סאב לחד כהן, (טימא אותו ולא היה יכול לאכול תרומה, שהיא יותר בזול מן החולין — פנ"מ) אתא עובדא קומי ר' יצחק ואוכליה חולין, (פסק

כתובות פרק ראשון

שצריך להאכילו חולין) ע"כ "בגדר מוזיק שיעבודו של חבריו" "ובגדר שבת" (שו"ת שם סי' קכה).

ז) בהלכה ב. "שלשה מהן מן התורה ואלו הן, שארה כסותה ועונה, שארה אלו מזונותיה, ואילו בהלכה ד. כתב הרמב"ם, ועוד תיקנו חכמים שיהא מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה כו' ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה. ע"כ וליישב הדברים כתב בצ"פ (שם בשו"ת) בזה"ל "דיש ב' מיני חיובים למזונות, א' ממילא — אם נימא דמזונות מן התורה, דכיון שנשאה נתחייב לה, וא' זה הוה גדר תנאי, אף מחיים, כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות אישות פי"ב ה"ד, דגם מחיים הוה מזונות מגדר תנאי כתובה ור"ל, גדר חיוב הבעל לאשתו — מצידו, לא בגדר משפט התורה — ממילא", ונ"מ דבזה, אם הבעל גרם שלא תנשא לו ארוסתו חייב, בגדר מוזיק שיעבודו". ביאור דבריו: שמאחר שמוטל עליו שעבוד הגוף להתחייב בתנאי כתובה, כעבור י"ב חודש, אם הוא מעכב התחייבותו הוה מוזיק שיעבודה של ארוסתו (כנ"ל בציון א.) משא"כ, אם אין חיוב המזונות בגדר תנאי כתובה בחיוב פרטי מצידו, אלא בגדר משפט התורה — ממילא, מחמת הנישואין, בזה לא הוה בגדר מוזיק שיעבודו. (כנ"ל בצ"ד. ה.) וזה כוונת רש"י כאן שכתב שהחיוב מתקנת ב"ד. ר"ל גדר תנאי כתובה.

(צ"פ שו"ת דווינסק סי' א, דף ב' ע"ב. סי' כא, ט' ע"ג. סי' עב, ל' ע"ד. סי' קכה, מ"ט ע"ב. צ"פ מהדו"ת, דף ס"ח ע"ד.)

כתובות פרק ראשון

ב, א. התם אניס בתקנתא דתקינן ליה רבנן.

ע"י ירושלמי פ"ה דכתובות ה"ג א. שבת ד, א. בתוס' ב. גיטין לח, א. בתוס' ג. רמב"ם הל' קרבן פסח פ"ו ה"ז ד. (שו"ת צ"פ ירושלים סי' יג. צפנת פענח כלאים פ"י הל"א, כד ע"ב).

א) נעשה כמי שחבשוהו סופרים (כמו שחבשוהו הדיינים דפטור מטעם אונס, ה"נ אונס הוא מתקנת חכמים, כמבואר בבבלי, קה"ע).

ב) ד"ה קודם שיבא לידי איסור סקילה, וא"ת מאי בעיא היא זו אם התירו לרדותה פשיטא שלא ישמע לנו אם נאסור לו ותי' ריב"א דאם לא התירו לרדותה לא מיחייב סקילה כיון שמניח מלרדות ע"י מה שאנו אוסרים לו וכן בפסחים בס"פ האשה צב. ערל והזאה ואיזמל העמידו דבריהם במקום כרת ורבנן הוא דאסרי ליה למיעבד פסח.

ג) ד"ה כל המשחרר עבדו עובר בעשה וכו' בירושלמי אמרינן בהדיא דאי אמר שחררו משחררין, התם כיון דאין היורשין רשאים להשתעבד בה משום מצוה לקיים דברי המת, לא קרינן ביה לעולם בהם תעבודו עכ"ל, בצ"פ, כלאים שם מבאר דהוא "אנוס בתקנתא דרבנן", דהמצוה לקיים דברי המת גורמת שלא יוכל לעבוד בו וממילא מותר לשחררו.

ד) ישראל ערל שמל בערב הפסח שוחטין עליו אחר שמל, אבל גר שנתגייר ביום י"ד ומל וטבל אין שוחטין עליו, שאינו אוכל לערב והרי הוא כפורש מן הקבר שצריך שבעה ימים ואח"כ יטהר, גזירה שמא יטמא גר זה למת לשנה אחרת ביום י"ד ויטבול ויאכל לערב ויאמר אשתקד כך עשו לי ישראל כשמלתי טבלתי ואכלתי לערב, והלא גזירה זו מדבריהם ופסח בכרת והיאך העמידו דבריהם במקום כרת ביום הקרבן שהוא יום י"ד, מפני שאין הגר מתחייב במצות עד שימול ויטבול ואינו טובל עד שירפא מן המילה כמו שביארנו בענין הגירות, לפיכך העמידו דבריהם במקום זה, שהרי זה המל יש לו שלא לטבול עד שיבריא ולא יבא לידי חיוב כלל עכ"ל ובשו"ת שם מבאר "והוא דכל מקום שיש בתחילת התקנה שע"י זה יפטר מן הדין מקרבן פסח, כמו בלא הזאה (ראה רמב"ם שם ה"ו) או בגר שלא יטבול כ"ז שלא נתרפא, שהוא הבראה ז' ימים, אז חלה התקנה וממילא הוה אונס בתקנתא דרבנן". ובס' גליוני הש"ס להגרי"ע זצ"ל בשבת ד. בתוס' שם כותב: והנה גוף תי' התוס' דהאונס מפאת האיסור דרבנן חשוב אונס גם מן התורה הארכתי בכללים ממקומות הרבה. ועי' בחי' הר"ן ר"ה ז, ע"ב. וכן בס' חמדת ישראל להגרמ"ד פלוצקי זצ"ל דף קטז ערך קונטרס "תורה אור" לברר הנושא "אינו ראוי מדרבנן אי הוי אינו ראוי מדאורייתא" והעיר מסדר זרעים ומועד נ"ד סוגיות בש"ס. והצפנת פענח בשו"ת דוינסק ח"ב סי' ט כותב בגדר אם איסור דרבנן הוי איסור גברא או חפצא יש בזה כמאה סתירות בש"ס.

כתובות פרק ראשון

ב. לא נשאו לא קתני אלא לא נישאו. בתוס' ד"ה לא נשאו, מקובלין היו כך לקרות לא נישאו ע"י נדרים לה א (א). שם, לו. ברש"י ב. גיטין פה, ב ג. שם פה, ב ד. קידושין יח, ב ה. מכות ז, ב ו. ע"ז פה, א. בתוס' ז. זבחים נז, ב ח. מנחות פה, א ט. (שו"ת צ"פ נ"י סימנים ט"ז כ"ה).

(א) דקתני שניתנה לו ולא קתני שנתנה לו. ובר"ן, כלומר שכך היתה קבלה בידם לקרות בחירק אע"פ שאין בכתיבה שום הפרש עכ"ל, ובצ"פ מבאר, "שלשון חכמים במשנה הוא לשון עברי משום דעברי הוי בגדר מקרא סופרים, לא היו מקפידים לכתוב במקום חיריק יו"ד". וראה לקמן אות ב.

(ב) ד"ה מקרא סופרים ארץ ארץ, כלומר מה שקורין ארץ ארץ דלא כתבינן התברה, דלא כתבינן יו"ד בין אל"ף לריש ובין ריש לצד"י.

(ג) ודייק בין פיטרוה לפטורה. וברש"י, כי אמר פטרוה לשון גט פטורין הוא שהדגיש וסיפר בלשון ארמי וכי אמר פיטרוה סיפר בלשון עברי ואמר לשון פטור וחובה עכ"ל ובצ"פ "ור"ל דזה לשון עברי וזה לשון תרגום משום דעברי הוי בגדר מקרא סופרים, אך זה מוכח משם דמ"מ גם בלא י' יש לקראו בחיריק".

(ד) אמר אביי האי מאן דכתב גיטא לא ליכתוב ודין דמשמע ודין ולא לכתוב איגרת דמשמע איגרת אלא אגרת ובתוס' שם ד"ה ולא, כו' איגרא שהוא לשון גג רגילות לכתבו ביו"ד לפי שאינו כתוב בעברי אבל באגרת שהוא לשון אגרת כתוב בעברי בלא יו"ד עכ"ל ובצ"פ "דדבר הכתוב בעברי כותבין בלא י' ותרגום יש לכתבו גם ביו"ד".

(ה) בבגדו בה. חסר בלא יו"ד.

(ו) וגשל הברזל, בלא יו"ד, שלשון תורה, נכתב חסר.

(ז) ד"ה ביקרותיך, וכו' לשון ביקור וכן יהיה לי לבקר ואע"פ שהיו"ד יתירה מגויה היא במסורת עם יו"ד של מי נתן למשיסה עכ"ל, כאשר היו"ד יתירה — בלשון תורה — מגויה היא במסורת.

(ח) ת"ל תהיינה ובמנחות עת, א פירש רש"י תהיינה, בתרין יודין דחד יו"ד דמייתר אתיא ללחמי תודה, ע"כ, שלשון עברי לעולם חסר ואם נכתב מלא, בא לדרשה.

(ט) רב סימא בריה דרב אשי, ואילו בכתובות סט, א ובמנחות מב, א. וכ"מ נזכר רב סמא בלא יוד, שבלשון התלמוד שהוא לשון תרגום, אין קפידא בזה כדלעיל אות ג, וד. וראה בתולדות תו"א. ופרה פ"א מ"א. ומ"ש בתו"ש, כרך כו דף רלו. מגמ' זבחים סד. ויש להוסיף ביאור בכוונת התוס' שהרי דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב, א"כ הברייתות שלמדו בעל פה מניין ידעו לקרות נישאו או נשאו, ועל זה אומרים התוס' שהי' קבלה בידם לקרות לא נישאו.

כתובות פרק ראשון

ג, א. ומשום פרוצות דאי אמרת לא ליהוי גיטא זימנין דאנים ואמרה לא אנים ואזלא ומינסבא ונמצא גט בטל ובניה ממזרים.

לקמן קר, ב א. שיטת הראשונים ברכות ב, א ב. יבמות פט, א ג. (צ"פ כלאים כ"ד ע"ב).

א) סוף פרק הנושא, גבי חמתיה דרב חייא אריכתא וכו' כתב לה אדרכתא אניכסיה, אתא לקמיה דרבא, א"ל אי הכי לזיל להדר לי פירי דמן ההוא יומא עד האידנא, אמר לה אחוי לי אדרכתך, חזייה דלא הוה כתוב בה ואישתמודענא דנכסים אלו דמיתנא אינון, אמר לה אדרכתא לאו שפיר כתיבא וכו' ע"כ ובצ"פ מדייק "דפסלי לאדרכתא מחמת תקנתא דידה ועשו הפסד לה". מה שפוסלים אדרכתא שלא כתוב בה ואישתמודענא וכו', זה מחמת תקנת האשה כמו שמסיים שם בגמ', זימנין דאזלה ומשבחא להו ודבעלה מכספי ואמר לה שקיל דידך והב לי ידי וכו', והרי במקרה הנידון התוצאה היא הפוכה שע"י פסילת האדרכתא מפסדת האשה שאינה גובה הפירות מזמן כתיבת האדרכתא, אלא שמאחר שעתה ההפסד הוא מן הדין לא חשו לזה וכן בעניננו "מה דמתקנינן שיהא [גט] משום פרוצות, אף דעיקר התקנה מחמת דאינו גט" צ"פ שם, היינו שכדי שלא יפשעו הפרוצות ויאמרו שהגט שפיר, במקום שמן הדין אינו גט, תיקנו חז"ל שבאמת יהא הגט גט והרי התוצאה הפוכה מסיבת התקנה, אלא שאז מן הדין הגט שפיר ולא יהיה בכך פשיעה.

ב) בצ"פ מציין ל"שיטת הראשונים דהיכא דיש חשש פשיעה במצוה בטלו לגמרי את הדבר כמו גבי ק"ש לאחר חצות". וכוונתו לתלמידי רבינו יונה במשנה הראשונה דברכות וז"ל, ונראה למורי הרב נר"ו דס"ל לרבנן שאפי' קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה לאחר חצות שיכולים חכמים לפטרו ממצות עשה כל זמן שעושים כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה עכ"ל וכ"מ מרש"י שם ט, א. ד"ה או דלמא. הרי שכדי שלא יפשעו בק"ש, ביטלו לגמרי ק"ש לאחר חצות, גם בזה התוצאה, הפוכה לכאורה מסיבת התקנה.

ג) תנן התם, אין תורמין מן הטמא על הטהור ואם תרם בשוגג תרומתו תרומה, במזיד לא עשה ולא כלום, א"ר חסדא לא עשה ולא כלום כל עיקר דאפילו ההיא גריוא הדר לטיבליה וכו' דאי אמרת הוי תרומה זימנין דפשע ולא מפריש ע"כ, כדי שלא יפשע קבעו חז"ל שגם מה שתרם חוזר להיות טבל ואם יפריש שוב מיניה וביה, יהיה מותר לאכול מה שתרם בתחילה, כיון שעכשיו זה כדין לא איכפת לן.

כתובות פרק ראשון

ג, א. כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש. וברש"י שיהיו קיימין קידושין לפי דברי חכמים ויהיו בטלים לפי דברי חכמים על ידי גיטין שהכשירו חכמים, עכ"ל. ע"י ב"ב מזה, ב ברש"ם א. נדרים ב, א. בתוס' ב. נזיר ה, וכו' ב"ב קסד, ב ג. שבועות כט, ב. תוס' ד. זבחים מו, ב. שם ב, ב ה. מפי טבול יום פ"ד מ"ז ו. ירושלמי דמאי פ"ה ה"ב ז. (שו"ת צפנת פענח דווינסק, ח"א סי' מז כב, ע"ג).

א ד"ה מר בר בר אשי, וכו' דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש כדת משה וישראל ורבנן אמור לא ליהו קידושין, נמצא שלא קידשה זה שהרי בדעת חכמים תלה והם אינם חפצים בקידושין הללו.

ב בד"ה כל, ואומר ר"י וכו' והני דמתגי' אפי' לא יבינו הוי לשון גדר וכו' דכיון דתקינן חכמים שנודרים בהני לישנא הוי כעיקר נזירות וכו' עכ"ל כלומר אף שהבעל אינו מבין ואינו יודע מה שתיקנו חכמים, דעתו לפי מה שהם יאמרו.

ג ת"ר הריני נזיר, סומכוס אומר הן אחת, דיגון שתים וכו' ע"כ. הביאור כיון שחכמים קבעו שדיגון לשון שתים ואע"פ שהוא אינו מבין לשון זו, דעתו על מה שקבעו חכמים וכמ"ש התוס' בב"ב. קס"ד, ב. ד"ה הינא אחת, וכו' וי"ל אדם אינו יודע מהו לשון דיגון טריגון ואמר הריני נזיר דיגון טריגון, ואינו משמע בלשון הקדש כמה, דיגון שתים וכו' דהאי הוה לשון לעז והא קמ"ל דהוי כלשון חכמים וחיוב אם אמר דיגון, שתי נזירות.

ד ד"ה כי היכי, וכו' ואם תאמר ואותן חרמות שאנו גוזרים על דעת הקב"ה ועל דעת הקהל האיך יש להן היתר וכו' וי"ל דדעת הקהל כך הוא שיתירו כשירצו ואפי' בלא חרטה.

ה אמר ר' יוסי אף מי שלא היה בלבו לשם אחד מכל אלו כשר שהוא תנאי ב"ד שאין המחשבה הולך אלא אחר העובד וכו' שם ב, ב.

ו רבי יוסי אומר, אף מי שהיה בו דעת להתנות ולא התנה, נשברה אינה מדמעת, מפני שהוא תנאי ב"ד.

ז הפוחת ממעשרותיו כו' המעדיף על מעשרותיו, אמר רבי יוסי, בסמוך על תניי בית דין (כלומר דסומך, הוא על תנאי ב"ד — פני משה) מהו תניי ב"ד וכו'. ובגהש"ס מכס"מ שלב ב"ד שזה יהי' הפקר והפקר ב"ד הפקר.

וע' במשנה דמאי פ"ז מ"ג מפני שהוא תנאי ב"ד. ובמסורת הש"ס השלם בהציונים על המשנה בדמאי שם ישנם כ"ז מראה מקומות לבבלי ירושלמי ותוספתא. ומהנ"ל מבואר שכלל זה של כל המקדש אדעתא דרבנן מקדש, משמעו תנאי ב"ד וכולל הרבה ענינים כמו נדרים, שבועות, חרמות ועבודות קרבנות וכו' וכו' שאומרים בהם תנאי ב"ד הוא.

שער הלכה

אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה (ברכות ה, א)

מדור לבירורי הלכות שנתפרסמו בשנים האחרונות
בספרי חכמי דורנו וגם מכתבי-העת התורניים

על תוכן הפסקים אחראים מחבריהם בלבד. אין לסמוך למעשה על
פסקים אלה, לפני עיון בנזף התשובה, כי מובאים כאן תמציתן ועיקרן
בלבד, ולא הפרטים השונים הקובעים למעשה.

שמות המהפכים שנזכרו במדור זה

הרב משה פיינשטיין	הרב שמואל שמעלקא רובין	הרב איסר יהודה אונטרמן
הרב צבי קינסטליכר	הרב בן ציון רוזנטל	הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב עקיבא סופר מפרשבורג	הרב שלום קרום	הרב שמואל א. שזורי
הרב ישראל וועליץ	הרב שלמה זלמן ברוין	הרב י. מ. אישפיזאי
הרב יעקב חיים סופר	הרב כתרילאל דוד קאפלן	הרב כ. פ. מכורש
הרב אליעזר סגל מישעל	הרב ארי' ליב קפלן	הרב נתן צבי פרידמן
הרב יצחק יעקב ויים	הרב אפרים אליעזר יאלעם	הרב אביעזר ציצוביץ
הרב אלעזר בריזיל	הרב שלום יוסף פייגנבוים	הרב אברהם חפוטא
הרב יעקב שור	הרב יונתן שטייף	הרב יוסף רוזין
הרב אליהו שמחה ואלד	פרופ' זאב לב	הרב בן מנחם
הרב שלום יחזקאל הלברשטאם	הרב צבי פסח פרנק	הרב דינקלים
הרב אליעזר דוד גרינולד	הרב צבי הירש וואלק	הרב י. א. מיליקובסקי
הרב עובדי' יוסף	הרב וולנר	הרב ישעי' זילברשטיין
הרב יצחק אייזיק ליעבאם	הרב ידידי' טיאה וויל	הרב יהודא קצבורג
הרב שמואל היבנר	הרב יוסף עדס	הרב אברהם ליב טרוטצער
הרב שמואל אלימלך טוירק	הרב כ. צ. בר-שאול	הרב אברהם קארפעלעם
הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג	הרב מרדכי יודי	הרב מרדכי פאבסט
הרב שמעון ברוך אוהיון	הרב גולדשמידט	הרב מרדכי פעטעני
הרב ישעי' סגל גאלד	הרב קרליץ	הרב דוד צבי קצבורג
הרב אברהם מאיר איזראעל	הרב בבליקי	הרב אפרים זלמן מרגליות
הרב מאיר אמסאל	הרב יוסף שלום אלישיב	הרב ישכר שלמה טייכטיל
הרב אליעזר זילבר	הרב בצלאל זולטי	הרב אברהם גאטעסמן
הרב לוי יצחק גרינולד	הרב עובדי' הדאי'	הרב יעקב וינברגר
הרב יוסף גרינולד	הרב עבודי	הרב מרדכי ליב וינקלר
הרב חנני' ליפא יו"ט דייטש	הרב שאול ישראלי	הרב נתן גישטמנר
הרב מרדכי מנדיל בורנשטיין	הרב יואל קלופט	הרב פנחס אפשטיין
הרב יהודה ליב צירלסון	הרב צבי פסח פרנק	הרב שבתאי אשון
הרב מאיר איזיקזאן	הרב גדלי' פלדר	

רשימת הספרים שנזכרו במדור זה

אגרות משה	היכל יצחק	משנה שכיר
אוצרות ירושלים	הליכות שבא	פסקי דין ביה"ד הרבניים
אר המזרח	המאור	קול תורה
אור תורה	הר צבי	שבילין
בית אבי	מוריה	תורת הארץ
הדרום	משואות	תל תלפיות

בעריכת הרב זאב דוב סלונים

הרב משה פיינשטיין

א. שוחט שאשתו מחללת שבת

שאלה: שוחט שאשתו מחללת שבת, אם מותר לאכול משחיטתו.
תשובה: חלילה לשום איש לאכול משחיטתו, שכיון שנהנה ממלאכת אשתו בשבת במזיד, הוא רשע גמור, וגם הוא בועל נדה, שאינה נאמנת על איסור נדה.

ב. שוחט שהתפלל בשבת במקרופון

שאלה: שוחט שעבר לפני התיבה בשבת במקרופון וטען שהרב ביהכ"נ התיר. אם כשר לשחיטה.

תשובה: א. אם התפלל קודם שהתרו בו, נראה שהוא כדין מחלל שבת בצינעא, מאחר שהמתפללים חושבין אותו לשוגג מכיון שהרב שם התיר, ואין זה עובר בפרהסי' אלא במזיד בצינעא, וכשהוא לצורך פרנסה הוי כמומר לתיאבון לחלל שבת בצינעא, וכשר לשחיטה כששוחט כשר עומד ע"ג ובודק סכינא. ב. אבל אם התפלל לאחר שהתרו בו, הוא נחשב כמחלל שבת בפרהסי', ופסול לשחיטה אף אם עומדין ע"ג, ואף בסכין כשר. ג. בשעת הדחק, שאם יסלקוהו יתבטל עניני כשרות והשלום, אפשר להכשירו כשיבדקו סכינא ויעמוד מומחה ויר"ש ע"ג בשעת שחיטה, הטעם, שרואין שרק בזה הוא מחלל שבת וזהו לתאות פרנסתו.

ג. שוחט שרצה לקבל משרה אצל הקונסרבטיבים

שאלה: שוחט שרצה לקבל משרת חזנות אצל הקונסרבטיבים, אלא שהם לא קבלוהו, ועתה מתנהג כשורה מה דינו.

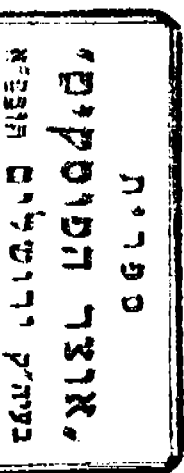
תשובה: מן הראוי להחמיר שלא לאכול משחיטת שוחט כזה, מ"מ סגי לן לסמוך על מה שרואין שמתנהג כשורה שלא להחמיר שוב. המקור. נזיר כג.

ד. שוחט המשמש בבית כנסת של קונסרבטיבים

שאלה: שוחט שהוא שמש בבית הכנסת של הקונסרבטיבים, אם יש לסמוך על שחיטתו.

תשובה: פשוט שאין לסמוך על שחיטתו כדין מומר לתיאבון, המקור: קדושין כ. רש"י שם, שטמ"ק ערכין ד.

א. אגרות משה יר"ד ח"ג סי' ג. ב. שם סי' ד"ה. ג. שם סי' ו. ד. שם סי' יב.

ה. שחיטת עגלים ממדינת מכסיקו

שאלה: העגלים ממדינת מכסיקו שכמעט כל העגלים משם יש להם הסימנים (של שיניים וקרניים) קודם ח' יום, היתר שחיטתן מתי.
תשובה: לא ישחטו עגלים אלו אלא ביודעין ידיעה ברורה שהם בני ח' ימים, ואסור לסמוך על הסימנים אף בלא ידוע כמה ימים הם, דכל ההיתר שהוזכרו בספרי האחרונים, הוא משום שיש תרי רובא (רוב כלו חדשין, ורוב שהסימנים שהם בני ח') ובמקסיקו ליכא רוב זה. המקורות, חב"ש סי' פ"ג סקי"ח, דע"ק שם אות ה'. בית יצחק סי' כא, אות יד, ובבית אפרים.

ו. בדיקת הריאה בבתי ידים

שאלה: אם מותר לבדוק הריאה בבתי ידים.
תשובה: יש לאסור, מכיון שלא מרגישין כל כך סירכא וכל שינוי ע"י בדיקה בבתי ידים הדקים ביותר, והוא אסור כלא בדק כלל, וטוב להחמיר שאף על כף היד לא יהיה לבוש בתי ידים בשעה שבדק. המקורות: שמ"ח סי' ל"ט ס"ב, הגר"א סי' יח, סקל"ב.

ז. לשחוט בבתי ידים

שאלה: אם מותר לשחוט בבתי ידים.
תשובה: א. בבתי ידים דקים, אם יש לו צורך מפני צינה וכדומה אין לאסור, אבל בלא צורך יש להחמיר, שיש קצת ספק לאסור, שיחשדוהו שהיה נמנע מלשחוט בלי הבתי ידים שלא יתלכלכו הידים. ב. בבתי ידים עבים, נראה שיש לאסור משום שקשה לעשות מלאכה בהם, ויש חשש לדרס או שהה משהו.

ח. הכנסת הבהמות לתאגעז לפני השחיטה

שאלה: להכניס הבהמה קודם השחיטה לתוך תא שמזרימים בו געז, וזהו משפיע על מרכז העצבים ומתבטלים מזה חושיה והרגשותיה. ואח"כ חוזרת לבריאותה הקודמת.

תשובה: א. אם ברור שלא נתקלקל בזה כלום מדברים המטריפים איני רואה בזה שום איסור, ופשוט שאין בזה שום חשש טריפות באינה מרגשת מצד סמי שינה וכדומה, וא"צ ע"ז ראייה. ב. אם ע"י כמות גדולה של געז, וכן ע"י השה"י רבה בתא הגעז, אפשר שתמות, יש לברר אצל רופאים מומחים שאין המיתה

מטריפות האברים ולכן כשיהי' פירכוס אחר השחיטה מותרת אף למדת חסידות (ראה חולין לז).

פ. עופות שכרכו בניירות עם קרח שנמס

שאלה: עופות שכרכו בניירות עם קרח שנמס ומונחים שם יותר ממעל"ע. תשובה: יש לאסור עופות אלו, אף בספק מעל"ע, דדם כבוש דאורייתא שספק לחומרא. המקורות: רמ"א סי' סט, ס"א, ש"ך שם סק"ח, סק"ס-סב. פמ"ג שם שפ"ד סק"י, ד"ת סי' סז סק"ה.

י. עופות קפואים בקרח בארגז עם קרטון

שאלה: עופות המונחים בארגז מנוקב, וניירות עבים נתונים בשני הצדדים, תשובה: אם מעל"ע יהי' הבשר שרוי במים שנימס הקרח מעט מעט, ואף שיוצאין דרך הנקבים, באין תיכף מים אחרים תחתיהן בלא הפסק, יש להחמיר שלא במקום הפסד מרובה, וכ"ש לכתחילה, וצריך לעשות נקבים גדולים שלא יתקבצו שם מים כלל. המקורות: פת"ש סי' סט, סק"ג, דר"ת סי' קה סק"ח.

יא. הוצאת דם מבשר בפעולה חימית

שאלה: להוציא דם מבשר ע"י פעולות חימיות, שלדברי חכמי הטבע יוצא כל הדם. תשובה: אין לסמוך על דברים שלא נזכר בגמ', שאין לנו אלא מליחה וצלי להתיר, ולא דברים אחרים. המקורות: רא"ש חולין (קיא) בשם הגאונים, יו"ד סי' סז, ס"ה.

יב. עשיית דולטין מחתיכות עור ובשר

שאלה: אם מותר לעשות מחתיכות בשר ועור דולטין קודם שנמלחו, שנפסלין מאכילה. תשובה: א. אם לא נפסל הבשר תיכף בתחילת עשייתו מאכילה, אין להתירו, מצד בליעת הדם שבו, לדידן דאמרינן חתיכה נעשית גבלה בכל האיסורין, ב. העור מותר, שאף שגם בהעור גבלע הדם לא יעשה גבלה, כיון שבעת הבליעה לא הי' אוכל.

ג. ב. ראה שם להלן סי' כז, שאוסר עשיית דולטין מעורות של גבילה וטרפה.

ט. שם סי' יט. י. שם סי' כ. יא. שם סי' כג. יב. שם שם.

יג. עשיית דו'לטין מנעלים וכלי עור

שאלה: עורות אסורים עבודים לנעלים וכלי עור אם מותר לעשות מהם דו'לטין.

תשובה: העורות שאינן כבשר יש להתיר, לאחר שעיבדן, שזהו תרי דרבנן. המקורות: חולין עז. שם קכ"ב. רמב"ם פ"ד מהל' מאכ"א הכ"א. ואף עורות שהן כבשר יש להסתפק. שלא ראיתי מפורש שאסורין.

יד. "שעלאק" הנמרחים על מיני סוכריות

שאלה: שעלק שבא מתולעים היונקים משרץ אילן ואינו מתמצה מגופו, ומתקשה כעץ ומערבבים אותו עם ד' חלקים של אלכהול, ונותנים אותו על סוכריות שיהי' לו זוהר וברק, ואינו גותן שום טעם.

תשובה: אפשר להתירו, הטעמים. א. כיון שאינו גותן טעם כלל והוא מעורב באלכהול שאינו מינו. המקורות: יו"ד סי' קד ס"ג ופר"ח שם. ב. שמתקשה כעץ כשבא לאויר העולם ולא הי' דבר אוכל. המקורות: תמורה לא. יו"ד סי' פו ס"ז, ורוב האחרונים שם דלא כרמ"א. ג. שדבר שלא יתעכל לא שייך לאוסרם אף מדרבנן. ד. שאינו מתמצה מגופו. המקורות: יו"ד סי' פא ס"ט.

טו. מדינות שלא מצוי תולעים במיני פירות שונים

שאלה: במדינה שלא מצוי תולעים בכמה מיני פירות מה הדין לענין בדיקה. תשובה: א. לכתחילה צריך לבדוק מינים אלו. המקורות: בכורות כ. וראה אגרות משה יו"ד סי' לה. ב. בדיעבד אין לחוש, שחזקה על בעלי השדות שלא מרעי באומנתן ראה אגרות משה שם.

טז. די'שוואשער

שאלה: ה"דיש וואשער" (מכונת רחיצת כלים) לענין רחיצת כלי בשר וכלי חלב.

תשובה: א. הדבר שמניחין עליו הכלים המונח בתוך המכונה צריך שיהי' שנים, אחד לכלי חלב ואחד לכלי בשר, שאפשר שנשאר בעין מהשומן ויבליעו בכלי החלב ע"י המים החמין. ב. ועצם המכונה שמשימין בתוכו הדבר שעליו מניחין הכלים, שהוא רק הדפנות והגג והתחתית יכולים להשתמש בו לשניהם זה אחר זה, וראוי שידיח במים אחרים רותחין מקודם, וצריך להחליף המים.

יג. שם שם. יד. שם סי' כד. טו. שם סי' כה. טז. שם סי' כח.

המקורות: רמ"א סי' צ"ה סעיף א' ג. ט"ז שם הגר"א שם. ג. מחמץ לפסח. וכן מאיסור להיתר אסור. שא"א להגעילם שהם פרצליין. וגם קשה לנקותו.

יז. סבון מחלב פגום לרחיצת כלים

שאלה: סבון מאלכוהול, שעושין מחלב שמבשלים אותו בחתיכות מתכות וגעז, ונעשה אלכוהול שהוא סם המות לבע"ח, אם מותר לנקות בו כלים. תשובה: א. אין לאסור. המקורות: מג"א סי' תמ"ב סקט"ו מתרה"ד, ובאהגר"א שם, נוב"י מהדו"ת יו"ד סי' ג"ז. ב. ומותר לעשות לכתחילה האלכוהול לצורך סבון. המקורות: ט"ז יו"ד סי' פ"ו סק"ד.

יח. הגעלת הפאסטרייזער מחלב עכו"ם

שאלה: בפאסטרייזער שיש בו בערב חלב עכו"ם, אם אפשר למחרת בבקר להגעילו ב' פעמים וליתן בו חלב ישראל. תשובה: בשעת הדחק שאין חלב אחר, יש לסמוך להתיר ב' הגעלות ובהפסק מים צוננים בינתיים, וגם צריך שחום המים המגעילים יהי' לא פחות מב' מאות וי"ב. המקורות: יו"ד סי' קג ס"ז וס"י קכ"ב ס"ד. ש"ך שם סק"כ. הגר"א שם. (ראה בפנים הספר באור מקיף בזה) אם אפשר להגעיל לאחר שתעבור לילה שלמה טוב לעשות כן. ואם א"א יכולין להכשיר קודם.

יט. כעכים (בייגיל) של עכו"ם

שאלה: הכעכים שבעודם עיסה נותנים אותה במים רותחים ואח"כ אופים אותם, אם יש בזה איסור בשולי עכו"ם, במקום שלא מצוי של ישראל. תשובה: אין לאסור כעכים אלו לרוב בנ"א הנוהגין היתר בפת פלטר של עכו"ם, שבבשול קצת כזה לא נאסר מטעם בשול עכו"ם, וכזה"ג נוהגין להתיר גם מצד דין פת עכו"ם. המקורות: מרן שו"ע סי' קי"ב ס"ד רמ"א שם ס"ב ש"ך סק"ט שם ועוד אחרונים. וכל זה כשנודע בבירור שאין נותנים שומן ואין לחוש משום תערובות איסור, אבל אם יש ספק, אסור מדין ספיקא לחומרא, ואין נאמנים.

כ. הסעת עגלת תינוק ברה"ר

שאלה: אם מותר להסיע עגלת תינוק ברה"ר ובכרמלית בשבת. תשובה: פשוט שאסור בתינוק שאינו יכול לילך בעצמו. המקורות: שבת

יז. שם סי' ל'. יח. שם סי' לא. יט. שם סי' לג. כ. שם שם.

קכ"ח לר"י, רש"י ורא"ש שם. תוס' שם דף צד. פמ"ג א"א סי' ש"ח ע"א.
נ. ב. וכ"כ בחלקת יעקב ח"א סי' ס"ו.

כא. מסחר בקופסאות מאכלי כלבים

שאלה: קופסאות שרשום עליהם שהם מאכלי כלבים אם מותר לסחור בהם.
תשובה: א. אוכלי אדם ממש מדברים אסורים ע"מ ליתנם לכלבים כמו שהם
בלי שינוי אסור למכור אותם. ב. הקופסאות שנעשו במיוחד לכלבים ויש בהם
שינוי שלכן אין אוכלים אותם בג"א העכו"ם אף שראויים גם לאדם, משום
שלאדם יש מאכלים יותר טובים אין לאסור, לכו"ע. (גם לשיטת הרשב"א ולתוס'
מובא בב"י יו"ד סי' קי"ז וש"ך שם סק"א)

כב. חנות לדברים אסורים ומותרים

שאלה: לפתוח חנות למכור לקונים שירצו שימכור להם גם דברים אסורים
יחד עם הדברים המותרים אם מותר.

תשובה: אסור, משום שזהו מסחר קבוע למכור גם דברים אסורים, ואין זה
מיקרי כגזדמן, וגם לא יכול להכין בחנותו הדברים האסורים שמא יודמן לו
קונים מיוחדים לזה, שזה גופיה הוא ענין קביעות, וגם הא אין להשהות אצלו אף
בגזדמן, ואיך יכין אצלו. המקורות: רמ"א יו"ד סי' קיז.

כג. כלים מבתי חרושת של שלטונות עכו"ם

שאלה: כלים שמיצרים בבתי חרושת שהם בבעלות המדינה (של נכרים)
מה הדין לענין טבילה.

תשובה: מסתבר דנהי דלא נחשב שם היחידים על הכלים (ראה רמב"ם פ"ז
גדרים ה"ב וטור ושו"ע סי' רכ"ד) מ"מ שם כלל המדינה עליהם, ונמצא שהכלים
הם של נכרים, וכשקנה מהם ישראל הרי נכנס מרשות נכרים לישראל שיש להצריך
טבילה (גם לרמב"ם והשו"ע הנ"ל) ועיין בר"ן ותוס' גדרים מה.

כד. בקבוקים של משקין וקפה שנקנו מנכרים

שאלה: בקבוקים וצלוחיות משקין וקפה, והמשקין נמכרין יחד עם הבקבוקים
שנקנו מנכרים, אם מותר להשתמש עם הבקבוקים לאחר שנתרוקנו, בלי טבילה.
תשובה: בכלי זכוכית שהטבילה רק מדרבנן א"צ טבילה, וגם בכלי מתכות

כא. שם סי' לו. כב. שם סי' לב. כג. שם סי' לט. כד. שם סי' מ.

אין למחות ע"ז משום שהכלי בטל למשקה, מכיון שהבקבוקים נעשו ביחוד בשביל להכניס בהם המשקין. וגם אינם חשובים למוכר. המקורות: פ"א מע"ש מ"ג שם פ"ד מ"ב. שו"ע או"ח סי' שי"ד ס"ח. וראה אגרות משה חאו"ח סי' קכ"ב ענף ט'.
ג. ב. בשערים המצויינים בהלכה סי' לז, סק"ח מביא ששמע בשם הגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל שפסק כשלוקחים צנצנת או קופסא עם מאכלים אין צריכים טבילה, וראייתו מעירובין (כו:): דלוקחים יין על גב קנקנו דבטל הקנקן לגבי היין עי"ש, וזהו כדברי האגרות משה שלפנינו. (דוב סלונים)

כה. הנעלת נכרים מטעם חוק המדינה

שאלה: בית חרושת של נכרים שמצד טובת המסחר ומצד חוקי הממשלה מגעילין במים רותחין את המכונות, ומשתמשים בהם לאחר יומיים, אם אפשר לסמוך על הגעלה זו.

תשובה: יש לסמוך על הגעלה זו אם יש מדת חום הכשרה להגעלה, מכיון שהבעלים מקפידים שלא יפסידו במסחרם ושלא יענשו מהממשלה. המקורות: ע"ז ל. וגם דבבעלים עכו"ם לא אסרו רבנן לבשל בכלים שאינם בני יומן, המקור פמ"ג ש"ד סי' ק"ג סקי"ד בשם מהר"מ מלובלין.

כו. מינוי אשה להשגיח על הכשרות

שאלה: אלמנה אשת ת"ח שצריכה לפרנס בניה היתומים אם אפשר למנותה להשגיח על הכשרות תחת בעלה שהי' משגית.

תשובה: אפשר למנותה על ההשגחה אם הרב ישלם לה המשכורת, ולא הבעלים, וגם לא מקופת העיר. (זהו גם לשיטת הרמב"ם פ"א מלכים ה"ה ועוד פוסקים שאין למנות אשה. וכ"ש שיש שיטות החולקים עליו) ויש לה נאמנות ע"ז, מכיון שזהו פרנסתה רמי עליה. המקורות: תוס' פסחים ד. עירובין לא. גט. ראה גיטין ז. רש"י קדושין ע"ו ר"ן שם. רא"ש ר"ן רשב"א ריש פרק שבועת העדות.

כז. גבינת קוטג' של נכרים

שאלה: גבינת קוטג' של נכרים אם מותר.

תשובה: למעשה איני אומר בזה היתר, אבל גם איני מוחה בהמקילין מאחר שיש טעם להיתר (של המקילין בחלב הקאמפאניס שלא להחשיב לחלב עכו"ם

שהרי אין בהם צחצוחי חלב) וגם יש גאונים שהתירו לגמרי, ויש לצרף שיטתם שלא למחות, ומטעם גזירת גבינה אין כאן שלא היתה גבינה זו בכלל האיסור.

כח. מזיגת יין בבתי ידים ע"י מלצרים עכו"ם

שאלה: למזוג יין מהבקבוק לכוסות ע"י מלצרים עכו"ם שלובשים בתי ידים אם מותר.

תשובה: אסור להגיה לעכו"ם למזוג היין, וצריך למחות בכל תוקף, שלא מצינו מפורש בגמ' דבר זה שבגד שחוצץ בין היד ליין מסלק איסור ניסוך, וזה אסור גם לרמ"א (סי' קכד) שאי אפשר להשגיח וזהו כלא שמירה ואסור.

כט. מורה בספרי דת עכו"ם

שאלה: מורה בבתי ספר של השלטון וצריך להגיד שעורים בעניני דתיהם ועכו"ם, אם יש בזה איסור דאל תפנו אל האלילים כמ"ש הרמב"ם פ"ב ע"ז ה"ב. תשובה: א. קריאת ספרים שמחבריהם היו עובדי ע"ז, וכתבו לשבח ע"ז, אסור גם בזמן הזה, אף שבטל טעם האיסור מפני שנמאסו דעותיהם בעולם. המקורות: ב"י יו"ד סי' קפ"א על דברי הרמב"ם פ"ב ע"ז ה"א, טור יו"ד סי' ק"פ. ב. אבל ספרים שמחבריהם כופרים בע"ז, והספרים נתחברו להתלוצץ ולבזותם, מותר ללמד, באופן שידבר בקורס לתלמידים, שיבינו שהם עניני שטות והבל.

ל. אנדרטה של המלכות בעזר יהודי

שאלה: אם מותר ליהודי לעזור בעשיית אנדרטה לנשיא מדינה של נכרים, לפי בקשת המלכות.

תשובה: איני רואה שום איסור, משום שכבר התחילו הנכרים (המלכות) לעשות, וגם יש בזה משום דרכי שלום וכבוד מלכות, המקורות: תוס' ר"ה כד: ד"ה שאני, תוס' רעק"א ר"ה פ"ב אות י"א, תוס' ב"מ צ. ד"ה חסום תוס' הר"י על הירושלמי. מ"מ טוב להשתדל שלא יהי' ליהודי שום זכות בזה.

לא. שמיעת נגוני עכו"ם

שאלה: לשמוע נגונים שמזמרים הנוצרים בבית תפלתם ע"י רדיו או גרמפון וכדו' אם מותר.

תשובה: א. אם הוא מכיר שלא היתה כונת מחבר הנגון לזמר לעבודתם אלא

להנאת זמרה בלבד, אין בזה איסור. ב. אבל סתמא, יש להחזיק שהוא לעבודתם ואף לפרנסה הוא איסור גדול שאפשר שיבוא ח"ו לידי מינות. המקור: מהרש"א חגיגה טו. ויש ממילא איסור הזכרת שם אלילים שזהו לאו דלא ישמע על פיך שאסור אף לצורך, המקור: שו"ע יו"ד סי' קמז ס"א.

לב. בית כנסת שייחודם עכו"ם למסור להם

שאלה: אם עכו"ם דורשים למסור להם ביהכנ"ס שייחדו אותו לעניני פריצות, ואם לא יתנו להם יש סכנה על שאר בתי הכנסת, אם מותר. תשובה: יש לסמוך על המתירין לדינא, המקורות: ירושלמי סופ"ח דתרומות, לפי הגירסא שלפנינו כמ"ש בנוב"י מהדו"ת יו"ד סי' עד. ר"ש פ"ח דתרומות מ"ב. ר"ן יומא דף פ"ב. ד"ה ומיהו. תפא"י תרומות שם.

לג. בנק של יהודים לענין איסור ריבית

שאלה: באיזה אופן מותר הלואות מבנק של יהודים, בלי חשש של איסור ריבית. ובלי היתר עיסקא.

תשובה: היכי שהבעלים הפרטיים של הבנק לא יתחייבו כלום לאלו שהניחו הכסף בבנק, אף אם יקרה שלא יהי' בבנק כספים לשלם, אלא ההתחייבות חלה על גוף החברה.

ג. ב. ראה בנועם ח"ב דף שכב. מאמרו של הג"ר קצנלבוגן זצ"ל שדן בנושא זה, וגם הוא רוצה לחדש נקודה זו. שבבנק אין "אישים" של לוח ומלוח, ואין על בעלי המניות האחריות לשלם החובות, ולכן יש מקום להתיר, עיי"ש בדבריו.

הרב צבי קינסטליכר

לד. שכירת חדר בשבת במלון

צ"ע על מה סומכין בעלי המלון, שלוקחים מהאורחים שכר לינת לילה עבור ליל שבת, ואפי' עבור כמה לילות, אם כשעושין חשבון עבור כל לילה ולילה בפ"ע זהו מקרי שכר שבת שלא בהבלעה. ראה רמ"א סי' ש"ו ס"ד, ומג"א סי' רמ"ו וסי' ש"ו סק"ז, ואין לומר דהוה דבר מצוה משום מצות הכנסת אורחים ומותר ליקח שכר שבת (סי' ש"ו וסי' תקפ"ה עיי"ש) זה אינו, דכיון שנוטל שכר, לא חשוב לדבר מצוה, כמבואר במג"א (סי' ל"ח סק"ח). וגם אין להתיר ליקח שכר

לב. שם סי' ס. לג. שם סי' סג. לד. אוצרות ירושלים חט"ז סי' רצ.

בהבלעה עבור ההשתמשות של כרים וכסתות, כמ"ש הנוב"י (תנינא חאו"ח סי' כ"ו) דכאן בדיננו הפחת הוא דבר מועט, וראי' מתוס' שבת יט. ד"ה לא ישכיר, ורק אם האורח גם אוכל או מותר להבליע השכר כמ"ש בסוכה לט. אבל אם אינו אוכל שם לכאורה צ"ע, ובודאי מצוה ללמוד זכות על הנוהגין כן.

ג. ב. יש להעיר על דברי המחבר, א. מה שדמה הטעם דהכנסת אורחים מיקרי דבר מצוה אישתמטיתיה מיניה דברי הגהות מהרש"ם סי' ש"ו סק"ד שגם דן בנדון זה של שכר לינת לילה, וכתב דאולי דהכנסת אורחים מצוה הוא, ב. מה שכתב שאין להתיר מטעם ההפסד שהוא דבר מועט, נעלם ממנו מ"ש במהרש"ג ח"א סי' ס"ה, שכתב שאם יש קצת הפסד מותר להרויח יותר מההפסד דזהו הוה בהבלעה, וראה במנחה חדשה על המנ"ש סי' צ. ובציץ אליעזר ח"ז סי' כ"ח ובשערים המצוינים בהלכה סי' ע"ד סק"ח שסמכו על סברת ההיתר הנ"ל, ויש להוסיף עוד עצה ותקנה שאם יתנו קודם דמים בתור הלואה ואח"כ יפתחו מן החוב ליכא בכה"ג שכר שבת, ראה מנחת שבת, סי' צ' סק"ח. (ז. ד. סלונים)

הרב עקיבא סופר מפרשבורג

לה. המנהג לנשיאת כפים תחת החופה

שאלה: מה שנוהגים רבנים לברך הכלה תחת החופה בנשיאת כפים בב' ידיים, אם אין בזה משום זר העולה לדוכן.

תשובה: אין בזה איסור משום ג' טעמים, א. דלפי השיטה דמצות צריכות כונה, אינו עובר רק במתכוון לקיים מצות ברכת כהנים. והמברך הכלה אינו מתכוון למצוה זו, ראה כת"ס או"ח סי' יד, ב. גם לפוסקים דמצוות אינם צריכות כוונה, מבואר ברבינו יונה ברכות בשם הר"ש. דהיפוך כונה מזיק, וכיון שמברכים בלי ברכה כדרך כהנים, הוי כגילוי דעת שאינו מתכוון למצוה, ראה בספר מגן גבורים או"ח סי' סא, ג. אם מברכים ברכת כהנים בלי קריאה, אין בזה איסור. ראה חדושי חת"ס כתובות כד.

לו. השמעת ד"ת ברדיו באנגלית

שאלה: אם מותר לדבר ברדיו דברי תורה בשפת אנגלית, וגם ללמד לשון הקודש לגוי.

תשובה: א. אסור לדבר ד"ת בלשון לעז ברדיו, הגם שכונת המשדר רק ליודעים, מ"מ ישמעו גם עכו"ם, המקורות: חגיגה יג. אין מוסרין כו' ותוס' שם לה. שם סי' שס. לו. שם סי' שסד.

ומהר"ץ חיות שם. מרדכי פ"ק מגילה בשם רבינו יואל, שו"ת רע"א סי' מ"א ושו"ת פרי השדה ח"ד סי' צ"ו, פרי עץ חיים דף נט. ומדרש ילקוט שמואל (ב-כ), ב. אף בלשון הקודש אסור, כי יהי' ד"ת נשמעים בבתי משתאות ומערות פריצים, ראה שבת קכו וסנהדרין קח.

הרב ישראל וועליץ

לז. הנוסח להדליק נר של שבת "קודש"

שאלה: יש נוסח ברכה על נרות שבת, לברך להדליק נר של שבת "קודש", ויש נשים שנוהגות לברך כן, אם יש בזה הוספה בנוסח הברכה, ומה המקור לנוסח זה.

תשובה: לכתחלה נראה שיש לפקפק ע"ז, מכיון שכל הראשונים שהביאו נוסחת-הברכה כתבו רק להדליק נר של שבת, ומבואר בהג"ה (סי קס"ז ס"ז) דלכתחלה אין להפסיק בין הברכה למצוה אף בדברים שהם מן הענין, וראה מג"א (סי' תרע"ו ובמחצה"ש שם), אך מ"מ נראה שיש ליישב נוסח הנ"ל עפמ"ש בחי' רשב"א ברכות יא, ובהל' ברכות לריטב"א שמותר להוסיף תיבה בנוסח שתקנו חז"ל, הגם שיש עוד לפקפק בזה, יעויין בפאת השלחן הל' א"י ס"ג, ושם באות ל"ח בבית ישראל באריכות מזה. ובשו"ת רב פעלים ח"ג סי' מב. ג. בפלא שלא הזכיר שנוסח "של שבת קדש" מובא בסידורו של רבנו הזקן בעל התניא ג"ע. (ד. סלונים)

הרב יעקב חיים סופר

לח. כתיבת סיום התורה ע"י מחללי שבת

שאלה: המנהג בעת סיום ס"ת ליתן לכל אחד לכתוב אות בסיום התורה, אם מותר לכבד אנשים מגולחי זקן ומחללי שבת. תשובה: כתיבתן של אלו פסולה. ואם כתבו איזה אות, צריך לקלוף ולחזור ולכתוב בקדושה, המקורות: מנחות מב: שו"ע או"ח סי' לט. יו"ד סי' ב' ס"ה. וראה בקול יעקב יו"ד סי' רע"ד אות א'.

הרב אליעזר פגל מישעל

לז. היתר לבתי מפחר בשבת כשטר מכירה

שאלה: אם מותר לעשות שטר מכירה להתיר פתיחת החנויות בשבת, בשעת

לז. שם סי' שכה. לח. שם סי' שטז. לט. שם חיי"ח סי' שלח.

גזירה שאם היהודים יסגרו חנויותיהם בשבת, ייסגרו החנויות לגמרי ע"י הממשלה, וגם ייענשו.

תשובה: לדינא, נראה דחלילה לעשות שטרי מכירה כאלה, והיהודים מוכרחים לסבול ההפסד, בלתי אם ייענשו ח"ו במאסר דהוי חשש סכ"נ ממש, יש לצדד להקל, כמ"ש בשו"ת הגרע"א סי' ס' דגם אפשרות לבוא לידי סכנה מיקרי סכנה. (ראה בפנים חמאמר מביא המחבר הרבה מקורות בחומר איסור חלול שבת).

הרב יצחק יעקב ויים

מ. הגעלת כלי פלסטיקה וניילון

שאלה: מה בדבר הגעלת כלי פלסטיקה וניילון וכדומה.

תשובה: הנה יש לחקור בזה בתרתי. אם פועלת בהם הגעלה לפלוט מתוכם. אם אין חשש שיתקלקל ע"י חום האש ויחוס ולא יעשה הגעלה כדין, ולאחר בירור וליבון בזה נראה לדינא לענין חמץ בפסח, א. אם תשמישן בכלי ראשון, צ"ע אם מהני ההכשר אף אם יגעילו בכלי ראשון מחשש דילמא חייס (או"ח סי' תנ"א ס"ז). ב. אם תשמישן בכל פעם ע"י עירוי או בכלי שני יכשירו בחמין כעין תשמישן. ג. אם תשמישן בצונן בכבוש מעל"ע, מהני הכשר ע"י מילוי ועירוי ג' מעל"ע. ד. אם תשמישן בשתיהם, בחמין שלא ע"י כלי ראשון, וגם בכבוש מעל"ע, יש להכשיר ג"כ בשתיהם, ע"י חמין כעין תשמישן, וגם במילוי ועירוי ג' מעל"ע.

ולענין שאר איסורים ובהכשר בית חרושת נכרי, אם באופן א' וב' הנ"ל הוא כמו בחמץ בפסח, ובדין א' היכי דלא אפשר דשעת הדחק כדיעבד דמי, אולי יש להתיר ג"כ ע"י הכשר בכלי ראשון. ובאופן ג' וד' הנ"ל יש להכשיר בכלי ראשון וגם במילוי ועירוי בצירוף שניהם, ובשעת הדחק דהנכרי אינו רוצה רק בהכשר אחד, אפשר להקל, ע"י הגעלה כלי ראשון או כעין תשמישן, או ע"י מילוי ועירוי. לכתחילה אין לקנות כלים ישנים מנכרי, וכלי של ישראל שנבלע בו איסור באקראי, הנה באופנים א' ב' ג' ד' הנ"ל דינם כמו בבי"ח של נכרי שלא בשעת הדחק.

המקורות: כלבו הל' פסח, טור ב"י וב"ח ושו"ע או"ח סי' תנ"א, פמ"ג שם, רשב"א במשמרת הבית בית ד' שער א', דרכ"ת יו"ד סי' קכא סקס"ח בשם הרדב"ן, מהרש"ם ח"ג סי' רל"ג, שו"ת ריב"ם שניטוך אע"ח סי' לח. מהר"ם שיק יו"ד סי' קמ"א, תמים דעים רמ"ה ועוד.

מ. שם חכ"א סי' שנו וחכ"ב סי' שעה. וחכ"ד סי' שצה.

מא. כסוי ניילון על הכובע בשבת

שאלה: אם מותר ללבוש בשבת כסוי של ניילון בעת הגשמים, ולצאת ברה"ר.

תשובה: א. כסוי של נשים שמכסים את הצעיף ואת האזנים וחלק הפנים, ומחברים עם הרצועות היוצאים ממנה תחת לחי התחתון של הצואר באופן שהוי עיטוף גמור בכל הראש, יש מקום להתיר שי"ל כיון שבחול דרכן שאחרי הסרתן מהראש להניחם בתוך כיס קטן המיוחד לזה. א"כ בשבת כיון שאין עמהם אותו הכיס מחמת איסור שבת, תזכור שהיום שבת. המקורות: מג"א סי' ש"א סקכ"ג. תשו' עבודת הגרשוני סי' פ'. ב. אבל בנוגע לכסוי של אנשים שהמכסה רק על הכובע, ואין הכוונה משום צער הגוף שהרי על כובע ישן אין לובשים, ממילא הוי רק לאצולי טינוף ואסור, ואף שמשו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' ד' גראה דהוי מלבוש קצת, הנה למעשה קשה לסמוך ע"ז כיון שלא הובא דעתו בפוסקים להלכה.

ג. ב. ב"שמירת שבת כהלכתה" פט"ז הערה ע"ו מביא כמה שיטות בזה, יש מקילים ויש אוסרים, והמחמיר ברה"ר גמורה תבוא עליו ברכה.

הרב אליעזר בריזל**מב. טוני רויאל (מזון מלכות)**

שאלה: מזון שנמצא בכורת דבורים מיוחד בשביל מלכת הדבורים, שיש בו מרידות ומראיתו משונה, שמערבבים אותו עם דבש ונקרא טוני רויאל אם מותר באכילה.

תשובה: צריכים להזהיר להתרחק ממאכל זה. שהוא אסור באכילה, ונימוקי האיסור הם א. לשיטת ר"י (בכורות ז.) כל היוצא מן הטמא טמא, ראה רש"י שם, ולשיטת רבנן שם, ספק אם מזון זה מתמצה מגוף הדבורים ממש וספק דאורייתא לחומרא. ב. כי מזון זה לא נהפך לעפר. (כדברי הרא"ש בשם ר"י שם) וראה בירור פרטי איסור מזון זה בספרי "חוקת ישראל" ח"ב.

הרב יעקב שור**מג. טלטול ס"ת למקום קרוב**

שאלה: מה שנהגו בהרבה בתי מדרשות לטלטל ברגל, ס"ת למקום קרוב לבהמ"ד, מכיון שרצון הרבה מתפללים לעלות לתורה, האם מותר הדבר.

מא. שם סי' תלא. מב. שם חכ"ב סי' שפ. מג. שם חכ"ה סי' תי, אות א.

תשובה: אין שום טעם להתיר, כיון שבבהמ"ד שמתפללים הרי שם קורין בתורה, א"כ אפשר להם לישאר שם, ומה שרוצים לקרות בעצמם כדי לעלות לתורה, אין זה חובת מצוה כלל, (ראה רמב"ן במלחמות בפ"ק דמגילה) דאין זה חובת יחיד, ורק שיש תועלת נפשית לעלות לתורה משבעה הקרואים, ואין מפני זה טעם להתיר, אלא אם נאמר שאפשר שטלטול למקום קרוב לבהמ"ד אין זה זלזול, ראה סוכה טז.

ג. ב. ראה ב"הר צבי" או"ח סי' ע"א מובא ב"נעם" ח"א דף רנ.

הרב אליהו שמחה ואלד

מד. הקראת ברכת כהנים בקול נמוך או בינוני

יש לעורר על המנהג שהש"ץ כשמגיע לברכת כהנים, מנמיק את קולו ומקריא בלחש, כאלו ח"ו זהו תוכחה, ויש בזה טעות, שהדין שלא יגביה המתרגם קולו יותר מן הקורא או להיפך, זהו רק לענין קרה"ת, אבל בברכת כהנים הוא מקריא לכהנים, ואח"כ הם אומרים, ומאי איכפת להם אם יקרא בקול רגיל שהתפלל עד עתה, המקורות: סוטה לח. מג"א סי' קכ"ח ס"ק כג.

הרב שלום יחזקאל הלברשטאם

מה. צירוף שם משמות הקדושים לפרט השנה

שאלה: אם מותר לצרף שם משמות הקדושים לפרט השנה.

תשובה: א. בהסכמה על ספר מותר לצרף תיבת השם לפרט השנה. מכיון שזהו נחשב כמו הספר שכותבין כל השם ובדרך ברכה, ובפרט בצירוף שאר תיבות של פסוק שעולה למספר השנה, המקורות: הדברי חיים עשה כן הלכה למעשה בהסכמתו לספה"ק אור החמה, דרכי יושר, עבודת הגרשוני ועוד, וכן בתורת הזבח הסכמת הגר"ע מסטריא. ב. לכתוב פרט השנה בצירוף רק אות אחת מהשם אין חשש לכתוב גם בשטרות וכדו'. המקורות: שו"ת פרי השדה ח"א סי' י' וגם השד"ח הסכים לו. וראה במנחת פתים יו"ד סי' רע"ו ס"ט. ושלחן מלכים בהלכה למשה סי' ו' סקל"ג.

ג. ב. ראה עוד מזה ב"נעם" ח"ח ש"ה דף רצא.

הרב אליעזר דוד גרינולד

מו. לייצר גלידה מחלב

שאלה: אם מותר לייצר גלידה מחלב. ויש בזה ג' חששות. א. חשש חלב

מד. שם חכ"ו סי' תיד. מה. שם חכ"ט סי' תלב. מו. שם ח"ל סי' תמג.

נכרי. ב. אכילה עם בשר. ג. נותנים לתוכה שלפוחית של דג טמא (הויזנבלאזען) והיא מעמידה הגלידה ולא בטיל.

תשובה: א. אם יש חשש חלב נכרי, פשוט הדבר דאסור דהוה ליה ספק איסור תורה. המקור: ש"ך יו"ד סי' ק"י בכללי ס"ס, ס"ק יח"ט, וסי' קט"ו סק"ד, וגם בלא"ה כיון דרוב חלב הוא חלב נכרי, אמרינן כל דפריש מרובא פריש. המקור: שם סי' ק"י ברמ"א, וראה נוב"י יו"ד סי' ל"ד*). ב. אם אין חשש לחלב נכרי, אלא שמא יאכלום עם בשר, אין להחמיר, דגלידה אין דרכו לאכלו עם בשר. המקור: מג"א סי' תמ"ז סקמ"ה. ג. אודות שלפוחית הדג-טמא, אין לחוש לאיסור, דפשוט דתיכף כשנותנין השלפוחית בחלב מתחילה לעשות פעולתה להעמיד החלב קודם שיעור כבישה, ואין כאן שום פליטת איסור, ולא מתחיל האיסור רק לאחר שעורו, והוה גורם איסור וגורם היתר. ראה שו"ע או"ח סי' שי"ח. (חסר סוף התשובה כת"י).

* יש להקפיד גם באה"ק שלא לאכול גלידה רק כשיש עליה הכשר מרב מוסמך, שבזמנינו יש חשש לתערובת אבקת חלב מחו"ל של נכרים. (ד. סלונים).

הרב עובדי' יוסף

מז. מגלח זקנו בתער להעלותו לתורה

שאלה: מי שמגלח זקנו בתער, אם מותר להעלותו בשבת לתורה ממנין שבעה קרואים.

תשובה: לאחר בירור שיטות הפוסקים בנדון, וכן לשאר פסולי עברות, אם מותר להעלותם לתורה, אם לאו. מסיק המחבר. שנראה שהעיקר כדברי הפוסקים המתירים, ובפרט בדורנו זה שאיש הישר בעיניו יעשה, ומניעת עלייתם לס"ת יכולה לגרום ריב ומדון בבהכנ"ס וכו' ושכר החומרא יוצא בהפסדה כמ"ש הרמב"ם (בסוף אגרת השמד) שאין ראוי להרחיק עוברי עבירה ומחללי שבת ולמאוס אותם אלא יש לקרבם ולזרזם לעשות המצוות וכו'. המקורות: כנה"ג סי' רפ"ב, שו"ת אמרי דוד או"ח סי' יב. שו"ת יהודה יעלה אסאד יו"ד סי' ז. שו"ת דובב מישרים להגאון מצבין זצ"ל סי' כג. ועיין ג"כ בזכרון יהודה או"ח סי' מה. אבן יקרה תליתאה סי' ט'. לבושי מרדכי תליתאה או"ח סי' יב.

מז. אור תורה אב תשלג.

הרב יצחק אייזיק ליעבאס

מת. מכר חמץ לגוי בער"פ ואח"כ מכרו בפסח

שאלה. מי שמכר חמצו לנכרי בער"פ, ואח"כ מכר מן החמץ בתוך הפסח, אם עי"ז נעשה ביטול המכירה של ער"פ, או דהוי רק כגזלן.

תשובה: בשו"ת אגרות משה סימן קמט, כתב דאין זה ביטול להמכירה שמכר בער"פ רק סתם גזלן. ונראה לי להוסיף עי"ז דמסתברא דלא אמרינן הוכיח סופו על תחלתו, כי עי"ז צריכים לעשותו רשע למפרע, ובכל דוכתא דאמרינן הוכיח סופו על תחילתו לא מחזקינן ליה בחזקת רשע, ולכן י"ל דמכירתו היתה מכירה, והשתא הוא דאיתרע. המקורות: מזבחים לו. מא. ומנחות טז. אולם למעשה עדיין יש לעיין בדין זה שי"ל שבזה שמוכר מה שכבר מכר קודם הפסח הוי ביטול מקח. המקורות: נתיבות המשפט סי' צה. שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קי"ז.

מט. נתן ס"ת לביהכנ"ס ואח"כ רצה להעבירו לביהכנ"ס אחר

שאלה: אחד נתן ס"ת לבית הכנסת, ולאחר זמן יש בדעתו ליתן הס"ת לבית הכנסת אחר אם מותר, או שהצבור בביהכנ"ס הראשון יכולין לעכב. תשובה: הס"ת הוא ברשות בעליה תמיד, ואין להקהל כלום בס"ת, רק אם בפירוש הקדישה לבית הכנסת, המקורות: המבי"ט ח"ב סי' קעא ט"ז או"ח סי' קנג, סעיף כ'. ש"ך יו"ד רנ"ט סק"ו.

ובפרט לשיטת התורת חיים סנהדרין כא. וברכ"י בשם ספר ב"י שמקדיש ס"ת לביהכנ"ס לא קיים המצוה ואתם כתבו לכם וגו', שאנן סהדי שבודאי לא נתנה לחלוטין רק בהשאלה לקריאה.

נ. נשואין בליל עשרה בטבת

שאלה: א. לערוך נשואין בליל עשרה בטבת, אם נוהגין לאסור. ב. אם יש חשש שאם לא יעשו הנשואין בליל עשרה בטבת תהי' חופת גדה אם מותר. תשובה: א. המנהג שלא לעשות נשואין ביום התענית. כמבואר בגמרא דהתענית באמת מתחיל מבערב, ורק לענין אכילה ושתיה הקילו חז"ל, אבל בשאר דברים מגלן להקל, המקורות: תענית יא. יחיד שקיבל להתענות וכו' רש"י שבת בשם תשובות הגאונים, שו"ע או"ח סי' תקס"ה סעיף ג' וכ"ה דעת הרי"ף והרמב"ן שם.

ב. אם יש חשש שאם לא יעשו הנשואין בליל התענית תהי' חופת גדה והחתן

מת. שו"ת "בית אבי" סי' ג. מט. שם סי' ד. נ. שם סי' ו.

והכלה (אם הם חפשיים) יבואו לידי נסיון של איסור כרת, נראה שיש להתיר לעשות תחופה בליל עשרה בטבת לאחר שתטבול, כיון שמדינא מותר לעשות תחופה ביום תענית ורק מצד המנהג נהגו שלא לעשות, מותר לעבור על המנהג ולא יבואו לחומר איסור גדה, המקורות: שו"ת חיים שאל ח"א סי' א' להחיד"א. מג"א סי' תרע"א סק"א. שו"ת שב"י ח"ג סי' ק"ח.

נא. ב' נערים ברי"מ מצוה לקרותם למפטיר

שאלה: אם יש בבהכנ"ס בשבת שני נערים שהגיעו למצות, אם יכולים שניהם להפטיר זה אחר זה.

תשובה: אין שום מקום להתיר לקרות המפטיר וההפטרה וברכותיה שני פעמים, ויש בזה כמה טעמים. א. לא נהגו לעלות לתורה זה אחר זה אלא בשמח"ת ולא בכל השנה, כמבואר ברמ"א או"ח סי' תרס"ט. ב. בנביא תקנו חז"ל רק אחד גברא, ממילא אי אפשר להכפיל, שלא יהי' נראה שבנביא ג"כ צריכים לקרות כמה אנשים. וזהו שלא כתקנת חז"ל, כן משמע מדברי הירושלמי פ"ה דברכות ה"ג, ג. הטעם דברכת הנביאים נתקנה על קריאת ההפטרה, ולא דמי לברכת התורה שנתקנה משום כבוד הצבור, כמ"ש בפרישה סי' רפב, דמשום כבוד התורה וכבוד הצבור התירו להזור ולברך, ובברכת ההפטרה ליכא למימר הכי, ד. בגדון דידן יש פגם לצבור אם מפטירין פעם שני' בעוד שהראשונים עדיין בבהכנ"ס, אפי' איכא אנשים שלא שמעו עדיין ברכת ההפטרה. המקור: מהר"י מינץ סי' טו, מובא ברמ"א סי' סט. ואפי' לנוב"י סי' טו, שדוחה סברת המהר"י מינץ והו רק בתורה ולא בהפטרה.

ג. ב. באגרות משה חאו"ח סימן קב, כתב ע"ז שאפשר לעשות שעשרה מהמתפללים יצאו מבהכ"ס קודם קריאת ההפטרה ע"י הנער הראשון, ואחר הקריאה יכנסו ויקרא הנער השני, וראה עוד מענין זה בנועם ח. ש"ה דף רפח. נעם ט. דף שסה. ונעם יג, דף רנד.

נב. לשנות בבית הכנסת נוסח התפלה

שאלה: אם מותר לשנות נוסח התפלה בביהכנ"ס ממה שהי' נהוג שם מקודם. תשובה: יש להשתדל שהמתפללים שאין להם שום מסורת אבות לא יעשו שום שינוי, רק יתפללו, כמקודם, כי אין להם שום נפ"מ, ואין להם שום השגה בכוונת המנהגים, וקשה מאוד לפסוק בעניני מנהגים, ובפרט בעניני תפלה

העומדים ברומו של עולם, כמ"ש המהרי"ל הל' יוה"כ על עונש מן השמים רח"ל שנגזר עליו על ששינה מנהג המקום, וכע"ז מסופר בשם הג"ל על גדול א'. ומקור הדין בירושלמי סוף"ג דערובין ובקרבן העדה שם, וכבר דגו בעניני מנהגי נוסחאות גדולי המחברים (ראה בפנים הספר בירור בשיטות הפוסקים בזה) ב. אם המתפללים רוצים דוקא לשנות, אפשר להתיר אם זהו עפ"י הסכמת כל הקהל וטובי הקהל שכל דבר נחתך על פיהם.

ג. ב. ראה עוד בנדון זה בשערים המצוינים בהלכה ח"א סי' יא סק"ד שמביא שם מכמה פוסקים שבענין שינוי בנוסח התפלה אין בזה משום איסור לא תתגודדו עי"ש.

נג. זמן הנחת תפילין ליתום קטן

שאלה : המנהג שנהגו בכמה מקומות שיתום מתחיל להניח תפילין שנה אחת קודם הבר מצוה אם יש מקור למנהג זה. תשובה : אין לנהוג כן מפני שאין טעם בדבר. כמבואר בערוך השלחן סי' לו. ובשו"ת סת"ם להגאון מהרש"ק סי' ל'. וכן בשו"ת צבי לצדיק מבלאזוב מתרעם על המנהג להתחיל שנה קודם הזמן, וכתב שיש לו קבלה מוקנו הגה"ק מדינאב שלא להתחיל קודם רק כמ"ש הרמ"א שו"ע שם. ואף שבספר פנינת הבית סי' פ"ה ובדעת מק"מ סי' לו, סק"ג רצו להוכיח שיתום יניח שנה אחת קודם הבר מצוה אין ראייתם מוכרחת (ראה בפנים הספר).

נד. מציצת פוכריות לענין ברכה אחרונה

שאלה : במוצץ מיני מתיקה, מה הדין לענין ברכה אחרונה אם אכל ומצץ כזית ושהה יותר מכדי אכילת פרס. תשובה : צריך לברך אחריו כיון דדרך אכילתו בכך, והכא עדיף יותר מדין שתיית תה וקפה דהתם דרך בני אדם להפסיק בין בליעה לבליעה, וי"ל דהשהיות מצטרפות לשעור אכ"פ. והכא אין שום הפסק בין בליעה לבליעה. כי המיני מתיקה מונח בפיו ונהנה כל רגע בלי הפסק. המקורות או"ח באה"ט סי' רד, סקי"ב, מנחת חנוך מצוה שיג. ג. ב. ב"הפוסק" (תשה תתרע"ו) מדמה דין זה לשתיית משקה וקפה, וכתב דזה תלוי בפלוגתת הפוסקים כמובא בבאה"ט ואחרונים הג"ל.

נד. שם סי' כ.

נג. שם סי' טו.

נה. לערב בתבשיל אחד עירובי תבשילין וחצרות

שאלה: אם מותר לערב ערובי תבשילין וערובי חצרות בתבשיל אחד ולברך ברכה אחת.

תשובה: מותר, ומברך אקב"ו על מצות עירובי תבשילין וערובי חצרות, דעדיף טפי לפרט הברכה כדאמרינן תן לו מעין ברכותיו, ומי שאומר על מצות ערובין, ג"כ לא אשתבש. והטעם דהכלל דאין עושין מצות חבילות חבילות. לא אמרינן במצוה שברשות. המקורות: מג"א סוס"י קמז, ובמחצה"ש שם, תשובת מהר"ם די בוטון סי' לח, מובא בשע"ת סי' תקכז, וא"ר סי' שצה.

ג. ב. אישתמיטתיה מהמחבר שליט"א שהגר"ש קלוגר בס' "ובחרת בחיים" סי' קכ"ד. ושו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' ז' שדעתם שהנדון שלפנינו ערובי תבשילין וערובי חצרות יש ע"ז הדין דאין עושין מצות חבילות חבילות. ויש לברך שתי ברכות נפרדות. וראה ג"כ בחיי אדם כלל קא. ובמש"ב סימן שס"ו ס' קעט. (דוב סלונים)

נו. רחיצת הרצפה לכבוד שבת בע"ש חזון

שאלה: המנהג שלא לנקות הרצפה בערב שבת חזון, אם יש לחוש למנהג זה.

תשובה: לא מצינו דזה איסור, רק ממנהג שנהגו כן. בודאי לא עדיף מכיבוס שמתירין לכבוד שבת, והרי מצינו דמותר להחליף שהלבישה הוא מחמת זיעה היינו ענין של בריאות, כמבואר במג"א סי' תקנא סק"ד, א"כ מצד הבריאות יש צער גדול לשבת בחדר שאינו נקי לכן יש להתיר ע"י עכו"ם, וכיון שנוהגין לרחוץ הרצפה כמעט בכל יום לכן יש להקל לכבוד שבת.

נז. רחיצת הרצפה בחול המועד

שאלה: אם יש מקום למנהג לא לרחוץ הרצפה בחול המועד. תשובה: טעם המנהג י"ל לפי שהוא מלאכה. כמבואר בשבת מ. וברמב"ם פכ"א ה' שבת הל"ג, ובכל מה דאפשר לשמור על מנהג אבותינו יש להיזהר, ראה חת"ס יו"ד סי' קז. ושו"ת השיב משה אה"ע סי' יג. אולם בזמננו שדרכן לנקות כל יום בפרט במטבח, ויש צער לבעה"ב להיות במקום שאינו נקי, שזהו לצורך המועד וזה ג"כ מיקרי עינאי ומניעת שמחת יו"ט, אבל בשאר חדרים שאין דרך

לנקותם בכל יום אין להתיר בזה. המקורות: מו"ק יג. או"ח סי' תקל"ג. הגהות מהרש"ם סי' קל"ד. שד"ח מערכת מ' כלל ל"ח.

ג. ב. במנחת יו"ט סי' ק"ד סוף סק"ב מביא מספר עמודי השלחן על קצוש"ע סי' ק"ד תשובה מבעל "בנין שלמה" שג"כ התיר להדיח הרצפה בחוה"מ, והוסיף ע"ז: ומ"מ אין להתיר רק בקל במים שנים או שלשה פעמים עד שיעבור האבק והעפרורית מאליו, אבל לשפשף הרבה שיש בו איסור ממחק כדרך שעושה בחול אסור וכו'.

נח. בנתן מתנה בשבת אם יוכל הנותן לחזור
שאלה: בנתן מתנה בשבת אם יכול הנותן לחזור בו כיון שאיכא איסור כמבואר בפוסקים יכול לומר איסורא לא ניתא לי דאקני. ולא קנה המקבל עדיין. תשובה: נראה דאין הנותן יכול לחזור. דמה דאמרינן בגמ' דאיסורא לא ניתא לי' דליקני י"ל שזהו רק היכא דהדבר אסור בעצם כמו בגמ' ב"מ צו. ובגדרים בסוגי' קונם ככרי עליך וכו' ואו"ח סי' תמח סעיף א' וח"י שם. אולם כן נראה מצד הסברא, אבל למעשה אילו בא לידי ענין כזה א"א להוציא ממון בלי ראי' ברורה.

נמ. תפלת ליל שבת מוקדם בשבת ר"ח
שאלה: בימי הקיץ שמתפללים תפלת ליל שבת בעוד היום גדול, אם אירע ר"ח בשבת, אם צריך להזכיר של ר"ח בתפלת ערבית. תשובה: יש לומר בפשיטות דכיון שמותר לו להתפלל תפלת ערבית מבעו"י אף שזה תפלת לילה, מ"מ יכול להמשיך עליו להתפלל, כמו כן יכול להמשיך עליו ג"כ החיוב הזכרת יעלה ויבא שנתקן לאמרו בתוך התפלה, אך י"ל דיש חילוק בין תפלת ערבית בע"ש, לבין יום חול, דבע"ש איכא טעמא להתפלל ערבית מבעו"י כמ"ש המג"א סי' רסז סק"א עיי"ש, המקורות: תוס' ברכות כ"ו ד"ה טעה.

ס. מכונה להעמדת נר בתוכה להעריכו ביו"ט
ע"ד השאלה: בהמכונה שמשמיים הנר בשופרת וקודם שמכסים בהברז את פי השופרת נותנים באמצע חוט ברזל קלוע ספרינג בלע"ז, והברז דוחק על הספרינג כדי להעמיד הנר תמיד למעלה, שהפתילה תהי' סמוך לנקב שיצא השלהבת ולא יפול הנר למטה, קשה להקל להעריכו ביו"ט, כיון שא"א בשום פעם להיות

רפוי בגלל הספרינג באמצע, שצריך להיות מהודק, המקורות : תוס' ביצה כא : ד"ה וב"ה, שו"ע או"ח סי' ש"ג.

פא. מכירת חמץ של חבירו שלא בידיעתו

שאלה : אלו שמוכרים חמצם של אחרים שאינם משגיחים באיסור בל יראה ובל ימצא, ויש להם חמץ בביתם, אם יש במכירה זו הצלה מאיסור חמץ.
תשובה : מותר למכור חמץ שלא מדעתו מטעם זכ"י, ובפרט לאפרושי מאיסורא דהוי זכ"י גמורה. המקור : פסחים יג. מעשה באדם וכו' וראה תוס' שם.
ג. ב. ראה ב"קול תורה" כסלו-טבת תש"ל ובהר צבי או"ח ח"ב סי' לט מה שכתב הגרצ"פ פרנק זצ"ל בענין זה.

סב. מקרר שנהפך אבטומטי לכירה לתת עליה תבשיל בע"ש

שאלה : מקרר חשמלי שיוכל להתהפך לכירה חשמלית אם מותר להעמיד עליו בע"ש מאכל לצורך סעודת היום ויהי' נשאים כל ליל שבת שלא יתקלקלו מהחום, ובשבת בבקר יתהפך המקרר לכירה חשמלית באופן אבטומטי ויתחממו לסעודת היום, ויערוך השעון בע"ש.

תשובה : יש להתיר לערוך השעון בע"ש למען מצות עונג שבת במאכלים חמים, רק להניח טס על הרשת של האש החשמלי ולתת שמה התבשילין בע"ש לכתחילה, ואם שכח לתתם בע"ש, יכול להניח המאכלים בשבת ע"י עכו"ם, ובשוגג ששכח ונתן הישראל הקדרה בשבת קודם ההיסק יש להתיר לצורך סעודת שבת, ומותר לפתוח ולסגור הפתח של המקרר אעפ"י שהאור בוער תחתיו דליכא משום מכבה ומבעיר. המקורות : שבת יח. קכ. ירושלמי פ"ב דשבת ה"ד. חולין טו. סנהדרין עז. מכות ח. או"ח סי' רנ"ג סעיף א' רמ"א שם ומג"א ס"ק לא. וסי' רנ"ט סעיף יז. בספר בר ליואי או"ח סי' יז.

סג. להשתמש בשבת בשעון יד המופעל ע"י סוללה

שאלה : אם מותר לטלטל ולהשתמש בשבת בשעון הנפעל ע"י סוללה (באטערי) המניע את תהליך השעון בלי שיצטרך להעריכו בכל פעם.
תשובה : להפעיל השעון ע"י הסוללה (הבאטערי) בשבת, יש בזה איסורי תורה, א. החוטים שבתוך הסוללה יתאדמו ע"י החיבור בכח אנרגי' ויש בזה איסור מבעיר, המקור : רמב"ם ריש פ"ב הל' שבת. ב. בהפעלת מכונה ע"י

הסוללה חייב משום בונה ובהפסקתו משום סותר. המקור: חזון איש הל' שבת סי' ג' סק"ט. ג. מסתבר שהנצוצות המתהווים ע"י הפעלת הזרם לתוך הגלגלים מן הסוללה דומה לאש ממש.

אולם כשהשעון מופעל מע"ש ליכא כל החששות הנ"ל. מכל מקום ראוי לבעל נפש להחמיר מפני שיכול להביא לפרצה להשתמש במכשירי השמל בשבת. והבערה אסור אפי' ע"י גרמא.

פד. להכניס בגדים בשבת מחצר משותף בלא עירוב

שאלה: אם מותר להכניס בגדים מכובסים התלויים למעלה על החבל בחצר המשותף לכל הדיירים ולא עירבו ביניהם, מכיון שלמעלה מעשרה ברה"ר הוי מקום פטור.

תשובה: אסור להכניס הבגדים להבית, שאעפ"י ששלמה ובית דינו גזרו שיהי' צריך לערב כמו דין רה"ר, זהו רק לחומרא מגזירת הוצאה לרה"ר, אבל מן התורה יש לה דין רה"ר, דגם למעלה הוא רה"ר, וכשם שאסור לטלטל למטה בלי עירוב כך אסור למעלה.

פה. עשיית צנימים בשבת

שאלה: אם מותר לעשות צנימים מפת בשבת.

תשובה: אף שבשו"ת שו"מ מהדו"ג ח"ב סי' כ' מסתפק בהיתר עשיית צנימים בשבת. ומקורו מהרמב"ם פ"ט ה' שבת הל"ו וגם לפמ"ש בחיי אדם כלל ג' בג"א, אולם נראה לצדד להתיר לצורך חולה שאב"ס שאף שהצנימים מקשה גוף רך, אבל הפעולה הראשונה שהפת כבר נאפה ניכר טעמו וחזונו גם לאחר שנתקשה בתנור ונעשה צנימים, המקור: מנחת חנוך מוסך שבת מלאכת בישול.

ג. ב. ראה בטללי שדה על הר צבי קונטרס ל"ט מלאכות, מלאכת אופה שג"כ כתב כן שי"ל שבצנימים אין בשול אחר בשול משום שניכר פעולתו הראשונה של האפי', ומסתמך ג"כ על המנ"ח הנ"ל. אבל בהר צבי שם מביא דברי השו"מ הנ"ל שמסתפק בהיתר, והוסיף: שיש לדון דעשיית צנימים שיהא אסור משום מכה בפטיש אם נאמר שיש מכה בפטיש באוכלים.

(דוב סלונים)

פו. אבקת חלב של עכו"ם

שאלה: אבקת חלב שנעשה מחלב עכו"ם (טהור בלי תערובת חלב טמאה) אם יש היתר לשתותה.

תשובה: המחבר דן דיון מקיף בבירור השיטות בארבע הנקודות דלהלן, א. אם חלב עכו"ם נאסר במנין ולכן אם בטל הטעם לא בטלה הגזרה, ב. אם איסור חלב הוא מחשש תערובת חלב טמא, ג. יש לאסור חלב עכו"ם כיון שקבלנו מדור דור ויש בזה איסור נדר ובל יחל, ד. אם איסור שגשתנה, יש עליו עדיין האיסור או שפקעה איסורו, ומסקנת המחבר, א. במקומות שנתפשטו מנהגי גדולי האשכנזים, מחוייבים אנחנו לילך בכל דבר עפ"י קבלתם, וכתב החת"ס יו"ד סי' קז דבני אשכנז כבר קבלו עליהם אבותינו להחמיר כשיטת הסוברים דחלב עכו"ם נאסרה במנין, ולכן אסור עלינו מדינא מטעם נדר ואין לו התרה, ב. עכשיו במדינתנו (באמריקה) שונה הדבר לגמרי והרבה מגדולי הרבנים נטו להתיר החלב מטעם פקוח ממשלתי, וסומכים את עצמם על שיטות המקילים שחלב לא נאסרה במנין, אעפ"י שלפענ"ד קשה לסמוך ע"ז כמ"ש במק"א, מ"מ באבקת חלב יש לצרף גם להתיר אפי' למאן דמחמיר בחמאה.

ג. ב. בשו"ת זקן אהרן ח"ב סי' מד ג"כ דן בסברות הנ"ל וג"כ נוטה להתיר. (דוב סלונים)

פו. קבורת בעל או אשה לאחר נשואין שניים

שאלה: א. בעל שמת לאחר נשואיו עם זיווג שני, אם לקברו סמוך לקבר אשתו השני או סמוך לקבר אשתו הראשונה, וכן אשה שמתה לאחר נשואיה עם בעל-שני, אם לקברה ליד קבר בעלה הראשון או השני, ויש לבעל או לאשה בנים בשני הזיווגים וכ"א רוצה סמוך לקבר אביהם או אמם. תשובה: א. הבעל שייך לקבר אשת געוריו, בפרט היכי שהניח בנים ממנה, ורוצים לעשות קבר משפחה. ב. יש לקבור את האשה ליד בעלה הראשון, דאם יש לה בנים משניהם שייכה לראשון. המקורות: זוהר פ' בראשית, מע"י מאמר ב' פ"ו, ושפת אמת פ"ז.

הרב שמואל היבנר

פח. בדבר השימוש במעלית אבטומטית בשבת

אין חשש לאסור להשתמש בשבת במעלית אבטומטית, מאחר שהאדם אינו עושה כל מלאכה שהיא להניע את המעלית, שהרי המעלית ממילא אזלא ונושאת

סח. הדרום תשרי תשלג.

סז. שם סי' פא.

סו. שם סי' עב.

האדם העומד בתוכה, ובהגברת הזרם לחוד לאו מידי קעביד, כמבואר ביביע אומר ח"א סי' יט. או"ח ית. וגם לא נראה כעובדא דחול, כיון דלא הוי למקום רחוק ולא נראה כאלו נוסע לצרכי עסקו, וגם לא הוי בפרהסי' כל כך. ומקורו: רש"י ביצה כה: ג. ב. וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה פרק יח סקמ"ט ובהערה שם בשם הגרש"ז אויערבוך שליט"א שגם כתב להתיר עיי"ש בטעמי ההיתר, אולם בשערים המצוינים בהלכה סי' עד סק"ה כתב שיותר גכון שלא להשתמש בהם דהמון עם אינם יודעים לחלק, ועלולים להיכשל באיסור חלול שבת ממש, וגם יש בזה זילותא דשבת. וכבר נדונה לאחרונה שאלת "שימוש המעלית האבטומטית בשבת" בכמה ספרי שו"ת וחברות תורניות, ודיעות המחברים שונות בזה, הללו אוסרים והללו מתירים. (ד. סלונים)

הרב שמואל אלימלך טוירק

ספ. חלול שבת בפקוח נפש של מחללי שבת

בענין לחלל שבת בכדי להציל פורקי עול ומחללי שבת כשהם בסכנת, הגה בזמננו בודאי צריכין להקל ולהציל, ובאיבה, שיש בזה סכנת נפשות, מותר לחלל שבת אפילו מלאכה דאורייתא להציל אפי' בני נח, ובסתם איבה מותר לכל הפחות לחלל באיסורי דרבנן לבני נח, אבל לישראל אפי' שאינם שומרי מצוות מחוייבים לחלל אפי' איסורי דאורייתא להצילם כשהם בסכנת. המקורות: הגהות חתם סופר או"ח סי' של. וחזון איש הלכות דעות פ"ו ה"ג.

ג. ב. בשערים המצוינים בהלכה סי' צב סק"א מביא עוד כמה פוסקים דהיכא דאיכא חשש איבה, או הכרח מכח הממשלה, יש מקום להקל עיי"ש.

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג

ע. לבטא את השם בפתח

שאלה: אם מותר לאשכנזי לבטא את השם בפתח כמבטא הספרדים. תשובה: למעשה לא שיניתי בעצמי, וגם בבהמ"ד אצלי, אמנם אינני גוער באדם ש"ץ שמתפלל לפי הרגלו במבטא ספרדי, אולם יזהר לדקדק במשיכת התנועה הפתוחה. כמו שהספרדים עושים, והאומר שיש איסור בפתח הוא מוציא דיבה על אחינו הספרדים ורבותיהם כו', ומה שאומרים בשם החת"ס שאסור לשנות, אין ללמוד מזה הלכה בכל מקום. וראה אע"ז בראשית יט, יח. וברמב"ן שם.

סט. שם שם. ע. "היכל יצחק" או"ח סי' א.

N O A M

A Forum for the Clarification of
Contemporary Halakhic Problems

VOLUME 17

Published by
TORAH SHELEMAH INSTITUTE
JERUSALEM 5734 ISRAEL

עד. הוספת קרואים לתורה ע"י חזרת הפרשה

שאלה: אם מותר להוסיף קרואים לתורה ע"י חזרת הפרשה, במקום שבבתי כנסת אחרים בעיר אין נוהגין כן.

תשובה: א. אין כאן חשש דלא תתגודדו, שבדבר שאינו מעיקר הדין אין בזה משום לא תתגודדו. המקורות: שו"ת ריב"ש סי' פ"ד רש"י מגילה כא. במשנה שם. רמב"ם פי"ב תפלה ה"ז. ספר שערי דיעה סי' ז. ב. אולם בקהלות שלנו הייתי מהסס להתיר דבר שכזה בקביעות, שהוא נגד המנהג בבתי הכנסת.

עה. שינוי מקומות של ארונות הקדש

שאלה: בבית הכנסת בקומה א' העמידו את ארון הקדש בצד דרומית מערבית, ובית שני בקומה ב' העמידו את ארון הקדש בצד דרומית מזרחית, אם אין בזה משום לא תתגודדו.

תשובה: בדיעבד אין כאן חשש, הטעמים. א'. שאין כאן אלא חלוקי מנהג, ואין בזה מפני המחלוקת (אפי' לשיטת הרמב"ם פי"ב הל' עכו"ם הי"ד) מפני שאינם במקום אחד ובבית הכנסת אחד ממש, ב'. שאין זה מחזי כשתי רשויות (ברכות ו:). שמכיון שלא מתפללים ביחד, אינו בבחינת מחזי כב' רשויות, וגם שרק ביחיד יש חשד שמחזי כב' רשויות ולא בצבור. ומכ"מ צריך לסדר שהנכנס מן החוץ לא יראה אותם שהם למעלה כשהם מתפללים. ואין להורות דבר כזה לכתחילה, שמוזר ומתמיה הדבר בעיני העם.

עו. סדר מקומות ישיבה בבית כנסת

שאלה: אם יש להקפיד לסדר מקומות הישיבה בבהכנ"ס. שישבו כולם פניהם כלפי הקדש וכלפי הזקנים שבצד מזרח, כמבואר בפוסקים.

תשובה: א. מכיון שלא מצינו מחלוקת בזה בתלמוד, והרי"ף והרמב"ם (פי"א הל' תפלה ה"ד) וטוש"ע (סי' ק"ג) פסקו כך להלכה הרי זה כמפורש בתלמוד. ב. אולם לפי המנהג שקונין המקומות בבהכנ"ס אין להקפיד על סדר הישיבה, ובארצינו הק' וכן במדינות שונות יש הרבה בתי כנסת ובהם התפללו גאונים וצדיקים ולא שמענו מי שיערער בדבר, המקור: ט"ז בשם הלבוש או"ח שם, המחבר שם השמיט הלכה זו.

עז. נטיעת אילנות סמוך לבית כנסת

שאלה: אם מותר לנטוע אילנות ברחבה הסמוכה לבהכנ"ס.

עד. שם סי' ו. עה. שם סי' ח. עו. שם סי' ט. עז. שם סי' י.

תשובה: א. איני רואה טעם לאסור, שכל הראשונים שמדברים בענין זה בבית המקדש אינם מזכירים ביהכנ"ס, והגה"צ בעל חפץ חיים לא הביא אפי' רמז לאיסור, ובפרט באה"ק. ובארצות שבכלל לא שכיח ענינים הללו בכלל, ומאידך גיסא דבר מצוי הוא שאילנות נטועים בחצרות היפים בכלל, המקורות: רמב"ם וראב"ד פ"א ה' בית הבחירה ה"ט. וראה נחמ"ח, טו. שעשו סכות בחצרות בית ה"א. ב. ואפי' מי שירצה להחמיר י"ל שזהו דוקא לפני פתח בית הכנסת כדברי הרמב"ן (דברים טז, כא) וראה ג"כ בסוף יהושע: תחת האלה..., אולם להלכה למעשה הואיל והגרעק"א (או"ח סי' קג) מביא בשם ר"ד עראמה לאסור, איני מתיר אלא בתנאי שיסכימו לזה ב' גדולי הוראה.

ג. ב. בשו"ת "המאור" דף קמ"ו כתב הרב הרשברג שבבית הכנסת ודאי אסור, ומסתמך על המקורות: מהרי"ק שרש קס"א, רמב"ם פ"ו מע"ז הי"ט, מרדכי פ"ק דשבת, ר"ן מגילה. עיי"ש.

עח. דמויות אריה בארון הקודש

שאלה: לעשות צורות ודמויות אריות על גבי ארון הקדש, אם מותר. תשובה: א. לדעתי, אין לעשות שום תמונה של שום בעל חי בבהכ"ג, וכ"ש על גבי ארון הקודש. ואם הכוונה לפאר את היכל הקדש אפשר למצוא הרבה אפשרויות. ב. צורת ארי' עם כנפיים אסור בהחלט, שהיא לקוחה מעמי קדם, וממקור אלילי מיתולוגי, ג. ואם הצורה בלי כנפיים, ורק צד אחד של הגוף הנה מצד הדין אין בידי לומר שאסור. המקורות: רמב"ם פ"ג דעכו"ם, מרדכי ע"ז פרק כל הצלמים בשם רבותיו הראשונים, רדב"ז ח"א סי' ק"ו.

עט. מכירת בהכנ"ס בסיבת עול מסיים

שאלה: בית כנסת שנתמעט מספר המתפללים, ומסיבת הגדלת המסים מצד הממשלה אין ביכולת קופת בהכנ"ס לכסוי תשלומי המסים, וברצון הגבאים למכור בהכנ"ס זה ולסדר במקומו מקום תפלה אחר, אם מותר. תשובה: מותר למכור הבית כנסת בב' תנאים הללו. א. שקודם מכירת הבהכנ"ס יהי כבר המקום תפלה החדש מוכן להתפלל בו. ב. שהמכירה תיעשה באסיפה פומבית, שאליה יוזמנו כל חברי הקהלה. ושבה ישתתפו כל הגבאים והועד בית הכנסת.

ג. ב. ראה שם סימנים יב—יד עוד בירורים הלכתיים בעניני בתי כנסת, בנושאים "סתירת בית הכנסת" "לשנות בית כנסת להיכל ישיבה" עיי"ש.

עח. שם סי' יא. עט. שם סי' טו.

פ. מותר מעות מס"ת לבנין בהכנ"ס

שאלה: מגבית שנעשה לקנות ספר תורה, אם מותר ממותר הכספים ליתן לבנין בית כנסת.

תשובה: מותר להשתמש בכספים אלו לבנין בהכנ"ס. המקורות: מגילה כז. שו"ע או"ח סי' קנ"ג ס"ה.

פא. תרומות להחזקת בהכנ"ס לשימוש לבנין בהכנ"ס

שאלה: תרומות שנדבו המתפללים להחזקת בהכנ"ס, אם מותר להשתמש בהם לבנין בהכנ"ס.

תשובה: מותר באופן שכשיצטרכו כסף להחזקת בהכנ"ס לא יחסר, ויהיו מספיקים צרכי בהכנ"ס. המקור: שו"ע יו"ד סי' רנ"ט ס"ב וברמ"א שם.

פב. להקדיש ס"ת לבית כנסת

שאלה: אם מותר ליחיד שיש לו ס"ת להקדישו במתנה לבית כנסת.

תשובה: נראה דאין כאן בית מיחוש. א. כהכרעת הבאר יצחק יו"ד סי' יט. דסובר שגם אם מקדיש ס"ת שלו לצבור אין הוא מבטל מצות ס"ת שכבר קיים, ואף שיש אחרונים שאוסרים (ראה פת"ש יו"ד סי' ע"ר) כדאי הגאון הנ"ל לסמוך עליו. ובפרט שיש עוד הרבה אחרונים שכתבו כן. ב. דדין מתנה כמכר הוא רק ביחיד הנותן ליחיד, ולא ביחיד שמנדב לצבור.

פג. לעמוד על חומת כותל המערבי לצורך תיקון

שאלה: אם מותר לפועל יהודי לעמוד על חומת הכותל המערבי לשם תיקונו. תשובה: לאחר בירור בנדון לפי מקורות הפוסקים (ראה בפנים המאמר) אין לנו רא"י שמותר.

ועל כן אין דרך להתיר פועל יהודי לעשות את המלאכה הקדושה הזאת, אעפ"י שטבול יום מותר ליכנס להר הבית, אולם חיישינן שמא לא ישגיחו בזה. ולדעתי אנו מוכרחים להעסיק נכרים.

הרב שמעון ברוך אוחיון

פד. נתינת שלום לרב בהכנ"ס קודם התפלה

שאלה: אם מותר ליתן שלום לרב בית הכנסת קודם התפלה.

פ. שם סי' טז. פא. שם שם. פב. שם סי' יז. פג. שם סי' יח. פד. הליכות שבא או"ח ח"א סי' א.

תשובה: אין איסור לתת שלום בבית הכנסת, אם לא היה במקום שאסור להפסיק, וכל שכן לרב, (גם לשיטה הסוברת שהיכא שאפשר יש להחמיר לא לשאול בשלום אדם בבהכנ"ס, ראה בכף החיים סי' סו אות ח', זהו רק באדם בעלמא, ולא למי שחייב בכבודו כגון אביו ורבו ומי שגדול ממנו בחכמה). המקורות: ברכות טו במשנה שיטת ר"י שם, רמב"ם פ"ב הל' ק"ש הט"ו-ט"ז, שו"ע או"ח סי' סו וכף החיים שם.

פה. חיוב חליצת נעלים בנשיאת כפים

שאלה: כהנים שקשה להם חליצת הנעלים, אם יש אפשרות להתיר להם לעלות לדוכן לנשיאת כפים עם נעליהם.

תשובה: אין להקל לכהנים לעלות על הדוכן בנעלים, ורק באופנים דלהלן אפשר להקל בדיעבד. א. שיעמדו על הריצפה בשוה עם הציבור. ב. שיהיה להם נעלי בגד מיוחדים לכך בשביל נשיאת כפים בלבד. ג. בתי שוקים של עור אם אינם יוצאים בהם החוצה. ד. לכסות הנעלים בנעלי בגד שלא יהיו נראים כלל, אמנם האופן הא' הג"ל שיעמדו על הריצפה, עדיין צ"ע למעשה, לפמ"ש בשו"ת "נאה משיב" סי' יז, שהטעם לחליצת נעלים בנשיאת כפים הוא מפני קדושת המקום, שלפי"ז נמצא שאפילו כשעומד על הריצפה צריך לחלוץ הנעלים. המקורות: ב"י ושו"ע ורמ"א או"ח סי' קכה, פר"ח שם, ברכ"י שם בשם הרדב"ז, עיקרי הד"ט סי' ח' אות כט, ערוה"ש שם אות יא, משנ"ב שם בשם אחרונים, וראה בשו"ת "יין הטוב" או"ח סי' לו, ושו"ת "ים הגדול" או"ח סי' סו.

פו. יציקת מים על ידי הכהן ע"י רב לוי

שאלה: אם הרב שהוא לוי יוצק מים על ידי הכהן שהוא עם הארץ. תשובה: א. נראה שאין כאן בית מיחוש אם תלמיד חכם יוצק מים על ידי הכהן ואפילו רב בישראל. המקורות: ב"י או"ח סי' קכח בשם זוה"ק, שו"ע שם, באה"ט שם בשם הכנה"ג, משנ"ב שם בשם גדולי האחרונים, שו"ת משפטי עוזיאל, מה"ת סי' ח', ושו"ת הלל אומר או"ח סי' עז, וראה ברכ"י חו"מ אות ג' ואורחות חיים שם בשם הגה"ק א"א מבוטשאטש בענין ת"ח וע"ה בזמן הזה. ב. אם הלוי הת"ח מסרב, ומצוה יקרה זו של יציקת מים תתבטל, אזי רואים כמו שאין לנו לוי במקום, ומקימים המצוה הזאת ע"י בכור מאם, עיין באורחות

חיים ובשו"ת הלל אומר הנ"ל.

פז. המנהג באר"י בענין הוצאת ס"ת ב' לחתן

שאלה: מה המנהג בכלל, לענין להוציא ס"ת שניה לחתן בשבת החתונה, ואיך יש להתנהג בארץ ישראל.

תשובה: א. במקום שנהגו להוציא ס"ת לחתן אין לערער על מנהגם שהוא מנהג ותיקין, והגם שנראה שהוא נגד הש"ס (יומא ע) והרמב"ם (פ"ב דתפלה ה"ג ופ"ג עבודת יח"פ ה"י ומפרשי הרמב"ם שם שו"ע קמד), בכל זאת יש להמליץ עליהם כמ"ש בפרח מטה אהרן ח"ב סי' לו, ובית יהודה למוהר"י עייאש, ומהר"ם פארדו הובא בשד"ח ערך חתן וכלה.

ב. וכל זה דוקא במקום שנהגו, אבל במקום שלא נהגו להוציא ס"ת לחתן אין לנהוג, במה שלא נהגו במקום, אפילו שהיה נהוג אצלם בחו"ל, שיש בזה משום לאו דלא תתגודדו.

ג. המנהג האחרון בארץ ישראל שאין מוציאים ס"ת לחתן, ונהגו לאחר קריה"ת בסדר היום, ולאחר ברכת התורה, קורין פסוקי ואברהם זקן מתוך החומש, כמ"ש בכנה"ג ויד אהרן ומהר"א בן שמעון וכפי הנהג אצלינו במרוקו. והרב עובדיה הדאיה השיב שם להנ"ל ע"ז, דהמנהג הוא מנהג קדום מהראשונים, ויש להם על מה שיסמכו, ואין מקום לבטל מנהגם אפילו בארץ ישראל אם יש בהכנ"ס קבוע של עדה מסוימת שכולם מתאספים בבהכנ"ס זה, ובפרט שיש כאן ענין של ביטול או מיעוט שמחת חתן וכלה, באשר כבר נהגו כך בערים, וכאשר יראו שינוי במנהגם תהפך שמחתם לתוגה ח"ו, ועוברים ע"ז בה' קולות ולדעתי הנח להם במנהגם.

דברי הרב הדאיה נדפס בספר "ישכיל עבדי" ח"ז דרצ"א

פח. חלול שבת ליולדת בשביל סכנת הולד

שאלה: אשה הכורעת לילד, ואין סכנה מרחפת עליה, ורק יש דאגה לחיי הולד, או באופן שהיולדת היא מאותה שאמרינן שאין לחלל עליה את השבת, אם מותר לחלל בשביל הולד.

תשובה: מחללין שבת אפילו בשביל עובר שהוא פחות מארבעים יום, וכל שכן בנדוננו, שיש היתר בגלל הולד שהוא בר קיימא. המקורות: רא"ש פ"ב דיומא בשם הרמב"ן, וראה בקרבן נתנאל שם, וכ"כ הגאון מקוטנא (וראה בפנים המאמר שהמחבר דן בבירור השיטות לחלל שבת לחולה שמחלל שבת בפרהסי').

פז. שם סי' ה. פח. שם סי' יח.

פט. ברכת אשר חלק ושהחיינו וחכם הרזים

(לענין קדימה)

שאלה: כשיש לאדם לברך ג' ברכות, ברכת אשר חלק מחכמתו, שהחיינו, וחכם הרזים, האך סדר הברכות לענין קדימה.
תשובה: נראה שיש להקדים לברך אשר חלק מחכמתו, לאחריו שהחיינו, אח"כ ברכת חכם הרזים. המקור: ברכות נח: המעשה שמובא שם ברבי חנינא בר איקא.

צ. קרה"ת לכהן בחוהמ"ס כשאין לוי

שאלה: בקריאת התורה בחוה"מ סוכות באר"י, שד' העולים לתורה חוזרים וקוראים אותה הפרשה עצמה, מה הדין כשאין לוי בבית הכנסת, אם לחזור ולקרות לכהן בפעם ב' באותה פרשה.
תשובה: נראה שהכהן קורא וחוזר במקום לוי, מכיון שאי אפשר להוציא כהן זה מבהכנ"ס, שאין יכולים לקפחו ממצות התורה "וקדשתו" שהתורה זכתה לו, ראה במנין המצות לרמב"ם מצוה לב, ובמקום שאי אפשר לעשות אחרת מותר. המקור: שו"ע או"ח סי' קלז.

צא. הוצאת ס"ת ברחוב בשמחת תורה

שאלה: אם יש יסוד במנהג שנהגו רבים להוציא ס"ת ברחובות העיר בשמחת תורה.
תשובה: מנהג זה טוב ויפה, שאין בהוצאת ס"ת משום בזוי ס"ת ח"ו, אלא אדרבא, שיש בזה כבוד לתורה שמתעלה בכך, וכמ"ש בשו"ת "ישכיל עבדי" ח"ב סי' יט, ובשו"ת "יביע אומר" סי' טו, להתיר הוצאת ס"ת לקראת ס"ת אחר, משום שזה לכבוד התורה ויש לחזק מנהג זה, כמו"כ בנדוננו. המקורות: סוכה טז. יומא ע. במשנה שם ובפרש"י שם, עיקרי הד"ט או"ח סי' יח אות כח.

צב. עצה לאמירת ברכת הלבנה בליל ט"ז

שאלה: אם לא היתה אפשרות לברך ברכת הלבנה עד ליל ט"ז, מה תקנה יש בדבר.

תשובה: אחר קריאת המזמורים כנהוג, ילמד המימרא דרב יהודה על נוסח הברכה המובא בסנהדרין מב. ויאמר הברכה בגמרא שם, בשם ומלכות. המקורות: בן איש חי פר' ויגש שנה ראשונה שד"ח אסיפת דינים מערכת ברכות סי' ב'

פט. שם סי' כ. צ. שם סי' כא. צא. שם סי' לא. צב. שם סי' לב.

אות ט' בשם ספר מור ואהלות, ירחון "המאסף" (תרע"ד כרך ב' סי' יא) מובא בשו"ת "יביע אומר" ח"ג סי' יד, עיין בפנים המאמר מה שדן בדברי ה"יביע אומר".

צג. ארון קודש שנפסד מתשמישו

שאלה: ארון קודש שבלה ונפסד, מה לעשות בו.
תשובה: א. מכיון שבדרך כלל כל הארונות שלנו עשויים רק לכבוד, ולכו"ע הם תשמישי קדושה מיקרי, וצריך גניזה, לכן אם יש מקום מוצנע להצניעו בכבוד, זהו גניזתו, ואין צריך לקברו בקרקע. המקורות: מגילה כו: רמב"ם פ"י הל' ס"ת ה"ד, טור ושו"ע או"ח סי' קנד, ויו"ד סי' רפב ב"י יו"ד שם, וראה במשנ"ב ובאור הלכה או"ח שם סק"ג.

ב. כשאין מקום שמור להצניעו, ויש חשש לבזיון ח"ו, אזי עדיף טפי להשתמש בקדושה קלה, כגון להניח בו שאר ספרי קודש וכדומה, ואם אינו ראוי גם לתשמיש כזה, אפשר לעשות ממנו ספסלים וכסאות או שלחן, לתשמיש בית הכנסת, והקדושה תמשך בקדושתה. המקורות: ט"ז או"ח סי' קנד סק"ז, ספר שמח לבי דף לד.

ונראה שבכה"ג שיוכל לבוא לידי בזיון, פשוט שכו"ע מודים שעדיף טפי להורידה לקדושה קלה ממה שתתחלל.

צד. מילה ופריעה בבת אחת

שאלה: מוהל מומחה וזריז שיכול בתפיסת שני העורות ביחד לחתוך גם בהעור הפנימי וע"י כך העטרה מתגלית, והפריעה נעשית ממילא, אם מילה כזו כשירה, או נימא מכיון שהפריעה לא נעשתה בידים הרי זה בכלל מל ולא פרע כאלו לא מל.

תשובה: לאחר חלופי דברים ובירור השיטות בזה עם כמה מרבני זמננו, מביא המחבר במסקנת דבריו, את דעת הרב עובדי' הדאיה זצ"ל והרב עובדי' יוסף שליט"א, שמילה כזו כשירה, אולם בסיכום כותב המחבר שכדי לצאת כל הספיקות ועל צד היותר טוב, שישתדל המוהל להוריד עוד את עור הפריעה ביד, שע"י יהיה בטוח שלא יחזור עור הפריעה לכסות את העטרה, ובאופן זה כשר גם לשיטה הסוברת שהפריעה צריכה להיות ביד דוקא.

צג. שם סי' לד. צד. שם סי' יג—כ.

צה. מילה על ידי מחלל שבת

שאלה: מוהל מחלל שבת בפרהסיה אם מילתו כשירה, ומה הדין לענין הטפת דם ברית שנית.

תשובה: נראה שהמילה כשירה ואין צריך להטיף פעם שניה דם ברית. המקורות: שו"ת שאגת ארי' סי' נא בשם דעת הרמב"ם (פ"ב הל' מילה), מרן המחבר יו"ד סי' רסד סעיף א'.

וכן הסכים לדינא הרב עובדי' הדאיה זצ"ל.

נ. ב. וראה מענין זה ב"נעם" ח"ז דף ר"ג.

צו. חובת מזוזה בבית השחיטה

שאלה: אם בית השחיטה מחויב במזוזה.

תשובה: יש לחייב את בית השחיטה במזוזה, הטעמים. א. שהבית השחיטה הוא קבוע, והוא כדירת קבע. המקור: פתחי תשובה יו"ד סי' רפו סק"י, לפמ"ש בשו"ע שם ס"א שרפת ולולין חייבים במזוזה, כ"ש בית השחיטה שיושבים שם כל היום, המקור: באה"ט שם בטעם דברי המחבר. ג. כיון שבבית השחיטה קוראין ומברכים שם, הוי דירה של כבוד. המקור: ברכ"י שם אות ד' לענין בית האסורים.

הרב ישעי' פגל גאלד**צו. נשואי אח או אחות הצעירים לפני הגדולים**

שאלה: לפי המנהג המובא בהלכה (יו"ד סי' רמד) לא להקדים נשואי הצעירה לפני הבכירה אם זהו רק באחיות או גם באחים.

תשובה: א. אחיות מול אחיות, להשיא הצעירה לפני הבכירה חמור מכולם, ואין להתיר רק אם אחת מהן אינה בבית אביה וגם אם יש עוד סניפים להיתר. המקורות: יו"ד סי' רמ"ד, וב"ח שם בשם פי' הרשב"ם סוף פר' מסעי, אוה"ח וכת"ס עה"פ לא יעשה כן במקומנו (בראשית כט, כו).

ב. גם אין להקדים נשואי אח קטן מאח גדול בשנים, אבל אם נודמן שידוך דוקא לאח הקטן אין צריך להמתין עד שיוזמן אשה לאחיו הגדול דהרי בכל עת מוטלת עליו המצוה דפו"ר. המקור: לשון הב"ח שם.

ג. אח הצעיר פשיטא דמותר לישא קודם אחותו הגדולה, דכל יום ויום שעובר הוא מבטל מ"ע דפו"ר. המקור: שו"ת מהרשד"ם ח"ג סי' לו. והעולם מקילים

צה. סי' כב—כד. צו. שם סי' כה. צו. המאור כסלוי-טבת תשכט.

גם באחות צעירה לפני אחיה הגדול. המקורות: כתובות סב: תוס' קדושין מא.
ד"ה אסור.

צח. שדוכי אח או אחות הצעירים לפני הגדולים

שאלה: אם יש להקפיד גם להתקשר ולהשתדך הצעירים לפני הגדולים בשנים.
תשובה: אין להקפיד להשתדך הצעיר קודם הגדול בשנים, ודוקא אם לא
יגרם עי"ז להתאחר השדוכין לאח או לאחות הגדולים בשנים, ובתקוה שבתוך
זמן זה עוד קודם הנשואין של הקטנים והצעירים ישתדכו הגדולים. המקורות:
קדושין נב. עיי"ש בתוס', וברא"ש ריש האיש המקדש אות כ"ה בשם ר"ת, וכן
מוכח מעובדא דיעקב עם רחל, ומלשון הב"ח טו"ד סי' רמד.

הרב אברהם מאיר איזראעל

צט. אכילת בשר המת ברעב בסכנת נפשות רח"ל

שאלה: אם מותר מצד הדין לבן-ישראל להתחיות נפשו בבשר אדם במקום
פקוח נפש, שלא יגוע ברעב רח"ל.

תשובה: לית דין צריך בושש דמותר להתחיות נפשו בזה. דאין לך דבר העומד
בפני פקו"ב חוץ מעי"ז וכו'. ואפי' בספק נקטינן כן, דכתיב וחי בהם, בפרט בבשר
אדם, שיש שיטות פוסקים חלוקות אם יש בזה איסור לאו, או מצות פרישה, או רק
איסור הגאה, ובדאי מותר להציל עצמו בבשרו. המקורות: יומא פב. יו"ד סי' קנז.
שיטת הפוסקים דאין מצות פרישה בבשר המת, תשובת זרע אמת ח"ב סי' מ"ח,
ובמחזיק ברכה יו"ד סי' ע"ט, תשו' עמק המלך סי' עה. תשובת הרדב"ז החדשות
סי' רמ"ב ושאלת יעב"ץ ח"א סי' מ"א, ובפרט מת עכו"ם דיש הרבה פוסקים
שמותר בהנאה.

הרב מאיר אמסאל

ק. אם יש דין תשמיש מצוה על הלבנה

שאלה: יש לדון אם ע"י מצות קדוש לבנה, יש על הלבנה דין תשמיש מצוה,
ושייך בו הדינים דתשמיש מצוה כמבואר באו"ח סי' כא, ואם יעלה בידי אדם
להגיע אליו יצטרך להיזהר בו ככל תשמיש מצוה.
תשובה: הנה לפמ"ש הב"ח בשם השאלתות דאסור להשתמש תשמיש מצוה

צח. שם שם. צט. שם כסלויטבת תשלג. ק. שו"ת "המאור" דף יח.

כ"ו שעומדים למצותם, הרי ברכת קדוש לבנה חובה על כ"א מישראל בכל חדש ולא תתבטל לעולם, אולם נראה דלא שייך בזה תשמיש מצוה מכמה טעמים. א. תשמיש מצוה שייך רק במה שנצטווה האדם לקיים בממונו וכו' אבל מה שברא הקב"ה בעולמו עיקרם באו להאיר על הארץ, ולא הקצה גופם לאיזה מצוה לישראל. ב. כל תשמיש מצוה מברכין אשר קדשנו במצותיו כו' וכאן אשר במאמרו כו' דהוה הודאה להקב"ה וכו' ומברכים לא על הלבנה גופה אלא להשי"ת וכו'.

הרב אליעזר זילבער

קא. כניסת אשה לביהכנ"ס שאין בו מחיצה כשרה

שאלה: אם מותר להתפלל בביהכנ"ס שאין מחיצה בין אנשים לנשים.
תשובה: בביהכנ"ס כזה אסורה אשה להכנס לשם. המקורות: ירושלמי פ"ה מע"ש ה"ג, קדושין נב: רמב"ם פ"ח לולב. פהמ"ש פ"ד סוכה, וראב"ד תמיד בשם המקצועות כתב ביש נדה בחדר, תפלת הש"ץ תועבה, ואין גשיאת כפים.

הרב לוי יצחק גרינוואלד

קב. טבילת נשים בנהר במקום שאין מקוה

שאלה: אם מותר לנשים לטבול בנהרות, במקומות שאין שם מקוה כשרה.
תשובה: א. במקום שיש מקוה כשרה אין לטבול בנהר. המקורות: ר"ש פ"ה דמקואות, רשב"א שבת סה. ש"ך יו"ד, סי' ר"א סקי"א בשם המהרי"ק.
ב. במקום שאין מקוה, או שאין אדם מוסמך ויר"ש משגיח על המקוה ויש חששות על כשרות המקוה, נכון לטבול בנהרות, המקור: רמ"א יו"ד סי' ר"א. אלא שיש להיזהר ולהקפיד על התנאים דלהלן. 1. שהנהר לא יהי' נעשה ע"י סילונות, ולראות שבכל אורך המקור שממנו הנהר מתהווה לא יהי' שם איזה דבר שיכול לפסול הנהר. 2. שהנהר לא יהי' מן המכזבין.

קג. טבילת נשים בבגדי שחיה

שאלה: מה הדין באשה שטבלה בבגדי שחיה שקורין "בעדינג-סוט".
תשובה: פשוט דאם טבלה בבגדי שחיה שהוא מהודק עליה בכל אורך הבגד, לא עלתה לה טבילה וצריכה טבילה שנית, המקורות: ש"ך יו"ד סי' קצח סעיף מ"ו בשם הרמב"ן.

קא. שם דף מא. קב. שם דף נז. קג. שם שם.

הרב יצחק יעקב ווייס

קד. עשיית חופה של פרחים

שאלה: אלו שהנהיגו באולם הנשואין חדר קטן עשוי כולו פרחים הקירות והגג, ואין פורסים יריעה תחת כפת הרקיע, ומנהג זה נהוג אצל האינם יהודים, אם חופה זו מותרת.

תשובה: מחוייבים למחות נגד. וכ"ש שאין להשתתף בחופה כזו, שלא לסייע ידי עוברי עבירה, וב' טעמים יש בדבר, א. משום דיריעה הוי לעכובא. המקורות: ירושלמי פ"ט דסוטה ה"ז, רמ"א אהע"ז סי' נה, ובאור הגר"א שם סק"ט, מטה משה ח"ג פ"א, מהר"ם מינץ סי' קט, וכן יש סמך ממדרשים ע"ז, מדרש רבה נשא, מדרש שה"ש. ג. ובתקוני זוהר תיקונא חמישאה, ועוד. ב. משום דנעשה להתדמות למנהג העמים. והוי אביזור' דע"ז, המקור: תשובת מהר"ם שי"ק או"ח סי' ע"א.

ג. ב. וכן כתב שם (בדף קעה) הרב דוד שלמה גאוויסליר ז"ל לאסור מטעמים הנ"ל, וכותב שיש בזה גם איסור של השמר פן תנקש וגו'. המקור: רמב"ם פ"א ע"ז, ושם (בדף תקי"ב) מובא מהרב מרדכי פראהאנד ז"ל שמדברי המהר"ם מינץ תלמיד המהרי"ל מקור כל המנהגים בישראל שצריך ליקח פרוכת של כלונסאות, רמזו שיהי' חופה על החו"כ פרוכת הקודש וביתם יהי' בנוי בגג החופה תשמיש דקדושה ומקדש מעט וכו'.

הרב יוסף גרינוואלד

קה. כתיבת השם צבא' בשלימות בכרטיסי הזמנות

שאלה: יש גוהגים לכתוב ולהדפיס בהזמנות לחתונות לאחר תיבות קול חתן וגו' את סיום הפסוק קול אומרים הודו את ה' צבא', ותיבות צבא' כותבים בשלימות אם מותר.

תשובה: אין לכתוב ולהדפיס שם זה בשלימות, שהוא מז' שמות שאינם נמחקין, וידוע שמכתבים כאלה גורקין לאשפה ולמקום דריסת רגלים, ומי שבא לידו הזמנה כזאת יזהר לגנוז בין דפי הספרים הנגנוזין, ואם ירצה דוקא לכתוב סיום הנ"ל יכתוב בר"ת. המקורות: רמ"א יו"ד סוס"י רע"ו. שו"ת דברי יחזקאל סי' ב'.

הרב חנניה ליפא יו"ט דייטש

קו. בניית מקוה בבית

שאלה: לפי המבואר בצואת ר"י החסיד (צואה יז) שלא יעשה אדם מרחץ

קד. שם דף סז. קה. שם דף עב. קו. דף פא.

בתוך ביתו, ואם יעשה הבית יחרב (ח"ו), אא"כ עושה לרחוץ בו רבים, מה הדין לענין עשיית מקוה בבית.

תשובה: נראה פשוט שמותר לעשות מקוה כשר בתוך ביתו או בית מדרשו, ואדרבא מחויב להשתדל בכל מאמצי כחו לבנות המקוה על תלו, טעמי המקורות ע"ז. א. מגמ' ברכות כז: רב דלי כו' אמר רבא שהוא דנכנס להזיע כו' מוכח דמרחץ ומקוה הם שני ענינים נפרדים, וכ"כ בשו"ת תשובת שי מהד"ת סי' צו, סנהדרין יז ע"ב, שו"ת חת"ס או"ח סי' יח, יו"ד סי' רז. ב. טבילת מקוה הוה מצוה, המקור: פי' אוצר החיים פר' מצורע, [עיין בפנים המאמר שהמחבר מביא ששמע מזקנו שבעל ייטב לב התמרמר לפני פטירתו על שעשה מקוה בביתו, וסיפר זאת להגה"ק מסטמר שליט"א ואמר ע"ז שיש עצה להקנות במתנה המקוה לבני הקהלה, ואז אין שום חשש כלל].

הרב מרדכי מנדיל בורנשטיין

קז. איש ואשה קבלו עליהם לגדל יתומה והבעל מת
(לענין חיוב נדר של האלמנה)

שאלה: איש ואשה שבנם חלה באופן אנוש וקבלו על עצמם לגדל ולהשיא יתומה, ובנם נתרפא, אח"כ נפטר האיש, וקשה לאלמנה להחזיקה, מה הדין. תשובה: א. אין על האלמנה אחר מות בעלה שום חלות נדר, וממילא אינה צריכה, שהאיש והאשה קבלו ביחד לגדל את היתומה, וכאשר מת נתפרדה החבילה. המקורות: יו"ד רכה סעיף מד. רמ"א שם סי' רלו בשם תשובת הרא"ש. ב. אין לנו כח להוציא מהיורשים היתומים לשלם מנכסי אביהם. המקורות: רמ"א חו"מ סי' רנ"ב סעיף ב'. קצוה"ח שם סק"ה. ונתה"מ שם. תשובת מהרי"ט ח"א, ואף כי יש הרבה גדולים שפוסקים דנודר ומת חייבים היורשים לשלם, עכ"ז מידי ספיקא לא נפקא. ומספק אין מוציאים מיורשים כמבואר יו"ד רנ"ט סעיף ה'.

הרב יהודה ליב צירלפון

קח. כלי פיירקס לענין בליעה

שאלה: כלי פיירקס מה דינם לגבי בליעה, אם מותר לבשל בהם בשר ואח"כ חלב. ומה דינם לפסח, ואם הם ככלי חרס או ככלי מתכות. תשובה: א. אפי' אם נאמין לאומנים (המציירים) אכתי לא יתכן כלל להשתמש

קז. שם דף קי. קח. שם דף רכט, מכת"י.

בכלי כזה לבשר ואח"כ לחלב, דאם נקטינן לבלתי הגעיל כלי חלב לאכול בו בשר, או איפכא כמבואר במג"א סי' תקט סק"א, עאכו"כ ההשתמשות בלי הגעלה.
 ב. בנוגע לפסח לבד שאין לסמוך על דברי האומנים השוללים לגמרי מכלים [אלו] את טבע הבליעה והפליטה, הנה כיון דנקטינן להחמיר בכלי זכוכית שלא תועיל גביהו הגעלה, כמבואר ברמ"א או"ח תנ"א, א"כ אין להוציא זכוכית כזו מהטעם, דכה"ג עומד לפנינו הגדר של לא פלוג.
 ג. ובכן יש לדון את דינם של הפיירקס לכלי מילי לכלי זכוכית דלא שייכא אצלם הגעלה כלל.

ג. ב. בשרידי אש ח"ב סי' עז מכריע דבב"ח יש להקל כשיטת המחבר ולהתיר ע"י עירוי, הטעם כי ביו"ד סי' קכ"א וסי' קל"ה לא חולק הרמ"א על דברי מרן שם, ולענין פסח יש להחמיר ולא להתיר אפי' ע"י הגעלה, המקור: רמ"א או"ח סי' תנ"א, בשנים האחרונות נסתעף ברור וליבון נושא הנדון שלפנינו ע"י כמה רבני זמנינו ראה נעם ח"ח דף רי"א, אור התורה ניסן תשל"ג, שם אב תשל"ג ועוד. (זאב דוב סלונים)

הרב מאיר אייזיקזאן

קט. קריאת שם זכר אחר אשה נפטרת או להיפוך
 שאלה: אם יש סמך לאלו הנוהגים ליתן לגולד שם זכר אחר אשה שנפטרה, וכן להיפך שם נקבה אחר זכר שנפטר.

תשובה: אנו מוצאים במקורות בתורה שיש שמות ששויים לאנשים ונשים כגון, בראשית מו, כג. וכן ד"ה ג, ג. ושם ו, ח. ז, יח. ב, כד. ז, ח. ועוד. וראה רד"ק ד"ה א, יז. ולכן א. אפשר ליתן שם של נקבה לזכר דהוי עלי'. ב. אין ליתן שם זכר לנקבה דהוי ירידה. (אף שמצינו בכמה אחרונים שכן נתנו), המקורות: שו"ת מילי דאבות ח"ה סימן ד'. ובספר קה"ש ח"ד דף מ'. בשם הרה"צ ר' פנחס מקוריץ זצ"ל שקראו לילד אחד דן ע"ש הסבתא דינה, ואמר שע"י זה יש עלי' לנשמתה.

הרב שמואל שמעלקא רובין

קי. כתיבת חדושי תורה או למוד תורה מה עדיף

(לימוד תורה דיחיד ודרבים)

שאלה: לכתוב חדושי תורה או ללמוד תורה בשעה ההיא לעצמו או לרבים מה עדיף.

קט. שם דף קלו. קי. שם דף קעו.

תשובה: ללמד לרבים ולתלמידים ודאי עדיף מכתובת חדושי תורה, אולם טוב יותר לכתוב מללמוד לעצמו, כי בזה מקיים והגית בו יומם ולילה לכו"ע, וגם מקיים מצות ולמדתם את בניכם אלו התלמידים, ומצות הלמוד במעשה, וכן מצות ואתם כתבו לכם השירה הזאת, המקורות: קדושין מ. והמפרשים שם, ברכות לה: ומנחות צט: טור יו"ד סי' ע"ר. או"ח סי' מז במג"א וט"ז שם.

הרב בן ציון רוזינטל

קיא. פדיון הבן ע"י כהן מחלל שבת

שאלה: אם האב פדה בנו אצל כהן, ואח"כ נתברר שהכהן מחלל שבת, אם צריך לפדותו שנית, וגם אם יכול לתבוע מכהן זה את חזרת דמי הפדיון. תשובה: צריכים לפדותו פעם שנית אצל כהן כשר שומר שבת, אבל לא יתבע מהכהן המחלל שבת דמי הפדיון, הטעמים. א. כדי שלא יבוא ע"י זה לידי קלקול שהכהן ישא נשים פסולות ויטמא למתים, מזה שאנו פוסלים אותו שאינו ראוי לפדיון. המקור: בשם הגר"ע מוילנא וצ"ל. ב. יש לדון בעיקר הדין אם כהן מחלל שבת דינו שוה לכהן חלל (דחייב להחזיר דמי הפדיון כדמוכח בריטב"א ריש מכות ובערוך לנר שם) די"ל דחלל פסול בעצמיותו ולא מהני לעולם שום תיקון, ומחלל שבת מהני ליה תשובה וצ"ע.

הרב שלום קרום

קיב. מיץ ענבים הנקרא גרעיפ־דזשוס

(לענין קידוש וברכת בפה"ג)

שאלה: ע"ד מיץ ענבים הנקרא "גרעיפ־דזשוס" אם יוכל לברך ע"ז בפה"ג כמו על יין ממש, ואם הוא כשר לקידוש. תשובה: דנו בזה רבני זמנינו, יש אוסרין ויש מתירין, ולאחר בירור בגדון נראה להכריע. א. לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר אחר יין ישן, המקור: או"ח סימן רעב. תוס' ב"ב צז. ד"ה אילימא. ב. בחולה שאסור לו לשותות יין ישן רק יין זה מותר לכתחילה לקדש עליו ולברך בפה"ג כי אצלו כדיעבד דמי, וכן שאר בני אדם שאין להם יין אחר ג"כ מותר, המקורות: תוס' ב"ב צז. בשם הירושלמי ושבלי לקט כתב שהכי קיי"ל כירושלמי, ועוד הרבה פוסקים ראשונים ואחרונים שכתבו כן, וראה או"ח ב"י סי' כד ורמ"א שם.

קיא. שם דף קפג. קיב. שם דף רמג.

הרב שלמה זלמן ברוין

קיג. קאפאם (יהודים) למסרם לערכאות

שאלה: במחנות השמד ע"י הגאזיים ימ"ש סבלנו גם מרוצחים יהודים שהוציאו לפועל פקודת המרצחים הנאצים במקום שאפשר הי' להציל, ועכשיו אחר המלחמה אם מותר או מצוה למוסרם לשלטון או לאו.

תשובה: אם המוסר כבר עשה המעשה אין מוסרין אותו בזה"ז. ורק אם הוחזק עוד ברשעו אז יש למסרו למלכות, ובלאו הכי לא. ואפי' אם הוא חייב מיתה אין מוסרין אותו אלא כשדורשין אותו, אבל אנו מעצמנו אין למסרו. המקורות: רמב"ם פ"ח חובל ומזיק ה"י, ורמב"ם יסודי התורה פ"ה ה"ה, רמ"א יו"ד סי' קנז ט"ז שם סק"ח. שו"ת דרכי שלום סי' כח. וראה שו"ת חות יאיר סי' קמו.

הרב מרדכי מנדיל בורנשטיין

קיד. משכורת לפועלים יהודים עבור ימי חגיהם

שאלה: יהודים העובדים אצל חברה אינה-יהודית, אם מותר להם לבקש תשלום בעד ימי חגיהם, אע"פ שאינם עושים מלאכה בימים אלו.

תשובה: אין שום חשש לפועלים יהודים לקבל משכורת ודורון אפי' אם הבעה"ב אינם יהודים, ובפרט כשהם יהודים. המקורות: רא"ש ע"ז יא: בשם רש"י, בעל התרומה שם, מרדכי שם, רמב"ם פ"ט עכו"ם הכ"ז, ב"י יו"ד סי' קמ"ח. שולחן גבוה סק"ז.

הרב בתריאל דוד קאפלין

קטו. חדר בלי מזוזה וקשה להשיג מזוזה כשרה

שאלה: אם מותר לדור בחדר שאין בו מזוזה וקשה להשיג מזוזה כשרה, ויש לו חדר אחר שיש לו מזוזה.

תשובה: יש להתיר ליכנס ולדור בחדר שאין בו מזוזה כשאינו יכול להשיג מזוזה כשרה ומהודרת, דאינו מבטל ממצות עשה, אבל ביכול להשיג מזוזה ומתעצל להשיגה, אסור לדור בבית בלי מזוזה, דמבטל עצמו ממצות עשה. המקורות: מג"א סי' י"ט סק"א. רבינו חיים אור זרוע סי' ס"א, עולת תמיד שם ומ"ב שם. וכן הסכים הגאון מטשיבין זצ"ל.

קיג. שם דף רנג. קיד. שם דף שנא. קטו. שם דף שנב.

הרב ארי' ליב קפלן

קטז. בכור שאביו חרש לענין פדיון הבן

שאלה: בכור שנולד לאבא חרש שהוא לאו בר מצוה, איך לעשות הפדיון, ע"י ב"ד. או ע"י עצמו כשיגדיל.

תשובה: אין לב"ד לפדותו, הטעמים, א. פלוגתא בין הש"ך לט"ז (יו"ד סימן ש"ה) במת האב תוך ל' אם מוטל הפדיון על הב"ד או על אבי אביו או על עצמו כשיגדיל, וה"ג בנדון דידן הדבר ספק, א"כ הפודה אותו בקטנותו אינו רשאי משום ספק ברכה. ולמה נכנס בספק להפסיד הברכה. ב. כיון שעיקר הטעם משום זכות הוא לו, וכיון שהדבר ספק, יש לומר דלא ניהא ליה לפדות משום ספק פדיון. המקור: משנה למלך הל' אישות. בשליח שקידש קדושי ספק.

הרב אפרים אליעזר הכהן יאלעם

קיו. לחתוך גליוני ס"ת שנקרעו

שאלה: ס"ת שנתיישבו הגליונות ונקרעו הנה והנה, ויש חשש לבזיון הספר, אם מותר לחתוך אותם למטה משיעורם, או אסור דמעלין בקודש ולא מורידין. תשובה: יש להקל לחתוך הגליונות למטה מהשיעורים המבואר ביו"ד ריש סימן רע"ג, בכדי שלא יתבזה הס"ת ח"ו ע"י הקרעים, וכדי לקיים מצות זה אלי ואנוהו, דלקצת פוסקים הוא דין דאורייתא, ואח"כ יש לגנוז החתיכות. המקורות: שו"ת משאת בנימין סימן ק"י, וסמך לדבריו דיותר מהשיעור מותר, מנחות צ. מעילה יג. בפ"ג מע"ש, סנהדרין מח. ותוס' שבת כב. ד"ה סוכה.

הרב שלום יוסף פייגנבוים

קיא. סיום בכורים בער"פ על סיום משניות

שאלה: אם יש להתיר לבכורים בער"פ לאכול ע"י סיום משניות, ולא מסכת. תשובה: עכשיו שיש פירושם גדפסים במשניות, מסתבר לומר דהוי כלומד בגמרא. המקור: תוי"ט בהקדמתו, וגם מלשון הש"ס בשבת קי"ח צורבא מרבנן דשלים מסכתא, משמע שאפי' משניות נקרא מסכת, וראה פתיחה לתוי"ט בפירוש מלת מסכת, באגרת א' להפמ"ג או"ת בכוללת ד"ה אמר הכותב. מכל מקום לענין להתיר לאכול בער"פ, לית לן רק בסיום מסכת כמנהג העולם.

קטז. שם דף רס. קיו. שם דף רפט. קיא. שם דף תקח מכת"י.

הרב יונתן שטייף

קיט. איך לנהוג בזה"ז בשרפת חלה

שאלה: אם מותר להשליך את החלה שהפרישו, (ואין תגור לשרפה), לעגלת האשפה, שמסתמא שורפים את האשפה.

תשובה: א. יש לשרפה בחוץ או מדורה בבית, או לתת על שלהבת הגז עד שתיעשה אפר וגחלים, ושוב מותר להשליכה גם לאשפה, דהא כבר נעשתה מצוותה ע"י ששרפה, ואין בה עוד משום זלזול.

ב. ואם אי אפשר כנ"ל, אולי מותר להשליכה לאשפה ע"י שיכרכו על החלה שתי כריכות של גיר כענין כלי בתוך כלי, להראות שמכבדים אותה, ואינם מתכוונים לזלזל בה, ומשום תקלה ליכא למיחש דאחר שמשליכין אותה לכלי האשפה, לא יבוא שום אדם ליקחה לאכול, אמנם מצות שריפה לא מקיים רק כשורפה ממש. המקורות: בכורות כז. שבת כח. לענין שריפת קדשים ותרומה טמאה רש"י ותוס' שם, פסחים מו, ביצה כז. רש"י שם לענין תרומה טמאה לכלב.

פרופ' זאב לב

קכ. מדת הטמפרטורה ביד סולדת

שאלה: מה מדת הטמפרטורה בשעור של יד סולדת שנקבע לכמה הלכות. תשובה: כמה שיטות נקבעו ע"י רבני זמננו, א. טמפרטורה של פחות מארבעים וחמש מעלות אין לחוש ליד סולדת בן. המקורות: חולין ח: טו"ד סי' קה בשם הרשב"א. (שיטת הגרש"ז אוערבוך שליט"א). ב. עד חמשים ושנים מעלות לא נקרא יד סולדת לענין שבת (שיטת הגרצ"פ פראנק זצ"ל). ג. עד חמשים ואחת מעלות ושבע עשיריות לא נקרא היד סולדת (שיטת הגר"א קוטלר זצ"ל). בביצה שעור היד סולדת היא מחמשים ושמנה מעלות ששעור הבישול שהביצה מגולגלת (המקור שבת ל"ח) והוא בשעור של 58 צלזיוס בערך. שבחום זה נעשה שנוי במציאות הבישול של הביצה. אלא שצ"ע אם אפשר ללמוד מביצה על השיעור של יד סולדת גם בשאר דברים או שביצה מגולגלת הוא דין מיוחד בביצה, וגם שי"ל שביצה הוי דין אוכל ולא משקה.

הגרש"ז אוערבוך שליט"א העיר שם ע"ז דדין ביצה אם יש לה דין אוכל או משקה הוי ספק, הטעמים, יש לחקור בגמ' שבת יט. ובשו"ע סי' רנ"ד ס"ב, אם דין מאכל בן דרוסאי שם מיירי גם על ביצה או רק על בשר עיי"ש, וגם שיש שני

קיט. שם דף תקיט. קכ. המעין ניסן תשלג.

סוגי בישול בביצה, בשול של גלגול ובשול של מאכל בן דרוסאי לאחר שכבר בשלו הביצה, וממילא אין ראי' משבת לח. לענין ביצה מגולגלת הנ"ל.

ג. ב.: מה שכתב הגרש"ז אוערבוך שליט"א שם שלא מצא בראשונים שבת שם ברור בספק זה אם שער מאכל בן דרוסאי מיירי גם על ביצה, ומביא כן משפת אמת שחקר בזה. הנה לפלא דאשתמיטה מיניה פירוש הר"ח שם שכתב מפורש: "צליית בשר וביצה אסיקי' כמאכל בן דרוסאי" ובעצם הנדון במדת השיעור של "יד סולדת" דנו בזה עוד הרבה בספרי שו"ת וירחונים שיצאו לאחרונה. וראה נועם טז, ש"ה, עמ' קמט. (ז. ד. סלונים)

הרב צבי פסח פראנק

קכא. הפרשת חלה בשווי"ט ע"י מופלא הסמוך לאיש

שאלה: בשכחו להפריש חלה בערב שבויו"ט אם מותר להפריש ע"י קטן מופלא סמוך לאיש.

תשובה: כמה שיטות בדבר, א. יש תקנה ע"י שיקנו לקטן שהגיע לעונת נדרים את העיסה או את הלחם, והוא יפריש החלה, (ספר חלת לחם סימן י' סק"ז), ב. ליתן א' מהחלות או המצות לקטן מופלא סמוך לאיש, והוא יפריש מהחלה או המצה שלו לפטור את כל החלות או המצות (הוראת הגרמ"ל דיסקין זצ"ל). ג. אסור להפריש ע"י קטן משום דלא ספינו איסורא לקטן בידים אפי' איסור דרבנן (ספר ציץ הקדש סימן י"ט). ולי נראה שיש לדון אם אפשר להפריש ע"י שליחותו של מופלא סמוך לאיש, שאפשר שיש למופלא סמוך לאיש דין שליחות מכיון שהוא בר אפרושי תרומה. (וראה בפנים הספר שהמחבר דן בשאלה זו באריכות גדולה ובהרחבה, בשני הסימנים א"ב).

קכב. אשה שהפרישה חלה ביו"ט בציווי בעלה

שאלה: שכחו להפריש חלה בערב יו"ט, והאשה הפרישה ביו"ט בציווי בעלה, אם בדיעבד הוי חלתה חלה.

תשובה: הנה יסוד השאלה אם הוי כשוגג, שמועילה ההפרשה בדיעבד, כמבואר ביו"ד סי' של"ט (לענין הפרשת תרו"מ), או דילמא שאשה הוי כשליח של הבעל, ואין שליח לדבר עבירה אפי' בשוגג לכמה פוסקים. ויש לדון בזה. א. אם דין הפרשת אשה את החלה הוי בתורת בעלים, או

קכא. הר צבי או"ח סי' א"ב. קכב. שם סי' ג'—ו.

בתורת שליחות, ב. אם מועילה גתינת רשות מהבעלים להפריש בלא תורת שליחות, ממילא תועיל ההפרשה גם לדבר עבירה. ג. היכא שהבעל מצוה במפורש להפרשה, אין אומרים שתועיל ההפרשה מטעם זכ"י, ד. אם אומרים אין שליח לדבר עבירה גם בהפרשת תרו"מ וחלה. (ראה להלן באות הבא) [המחבר דן בכל הנקודות הנ"ל בהרחבה ובבירור מקיף במקורות חז"ל ובפוסקים עיין בפנים הספר].

קכג. אין שליח לדבר עבירה בענין הפרשת תרו"מ

שאלה: אם עבר השליח ותרם בעבירה, כגון שתירם מן הרעה על היפה, אם אמרינן בזה אין שליח לדבר עבירה.

תשובה: יש טעם גדול לומר דבתרומה אמרינן יש שליח לדבר עבירה, משום דאמרינן (חגיגה י:): דשליחות במעילה ילפינן מתרומה בגזירה שוה חטא חטא, לפי"ז יש סברא לומר דאין גזירה שוה למחצה, וחזר הדין, שכמו במעילה יש שליח לדבר עבירה כמו כן בתרומה. המקורות: הגאון אדר"ת זצ"ל בקו"א לספר משנת ר"ב על זרעים, בספר "אפריון דוד" וראה באור שמח ב"ק סז שם.

קכד. באומר בבין השמשות או בשבת "שאני עתיד להפריש"

בדין המבואר (בעירובין לז.) בשכח ולא הפריש בער"ש, אומר ב' לוגין שאני עתיד להפריש הרי הם תרומה וכו' יש להסתפק בזה, א. בעבר והפריש בשבת דקיי"ל דתרומתו תרומה, יש לדון דיהא מחוייב לבטל ההפרשה, ע"י שלא יפריש במוצאי שבת ויהא נמצא שלא עשה כלום, ובטלה ההפרשה לגמרי, כדאמרי' בגמ' דאם יבקע הנוד נמצא ששתה טבלים למפרע.

ב. אם יכול לעשות שליח להפריש במוצאי שבת, דאפשר דאין זה בכלל לשונו "שאני עתיד להפריש" דאין זה "אני", ואם נאמר ששליח בכלל אני, עדיין יש להסתפק, בנותן רשות להפריש לא בתורת שליחות אם יכול להפריש. ג. אם יכול לשאול על ההפרשה הזאת, ויש לחקור אם היתר השאלה נחשב קודם חלות הנדר שעדיין לא הפריש, ומדברי המהרש"א (מו"ק ק"ד) משמע שזהו נחשב שעדיין לא חל עי"ש.

ד. אולם אם נאמר שאפשר לישאל, יש לעיין למה לא יהי מחוייב לשאל על ההקדש ועל הפרשת תרומה בתרם והקדיש בשבת, ולא יעבור על השבות, ואפשר דאיסורא דעבד עבד ולא יתקן בזה כלום, ועל ספקתנו זה ראה בט"ז יו"ד ה"ל חלה, ובליקוטים לדו"ח רע"א סוף ב"מ, ועיין בספרי בפסוק אחרון פר' קרח.

קכה. מכירה בשבת ונמצא מום שהמקח בטל

שאלה: במכר חפץ בשבת במזיד, ואח"כ נמצא מום במקח שהמקח בטל, אם נפקע איסור שבות שעבר בשעת מכירה.

תשובה: יש לעיין בדבר, דלכאורה מסתבר דאיסור שבת במכירה, היינו על מעשה המכירה, וכל עיקר האיסור משום גזירה שמא יכתוב, ומאי נפ"מ אם אח"כ נתבטלה המכירה.

קכו. זמן עירובי חצרות לבני העיר

שאלה: אם יש להקדים עירובי חצרות בשביל כל בני העיר לפני זמן הדלקת הנרות.

תשובה: א. יש שיטה הסוברת ליהזר ולהקדים, שמא יש נשים שכבר הדליקו גרות, וממילא קבלו עליהם שבת. המקור: או"ח סי' שצג, ס"ב. (הערת הרב מראדין הגר"ס קופשטיין, שאמר כי הגאון בעל משנה ברורה הסכים להערתו זו).
ב. נראה ללמד זכות על אלו שלא נזהרים בזה דקבלת שבת לא מושה ליה לילה, וגם לאחרים מותר לעשות עבורם מלאכה. המקורות: דרכי משה סימן רס"ג אות ה' ורמ"א שם. [פמ"ג סי' רע"ט אות יד] אולם בערוך השלחן סימן שצ"ג כתב דאסור לערב על מי שקיבל שבת וצ"ע.

קכז. עירובי חצרות בזמן "עוצר" של השלטונות

שאלה: בימי העוצר מערב שבת בערב עד שבת בבקר, אם יועיל עירובי חצרות, והא לא הוי הוא ועירובו במקום אחד כמבואר בטור (סי' תט).
תשובה: מותר לערב, באופן שזמן חלות העוצר הוא לאחר שהגיע בין השמשות, וגם אח"כ שתחשך ראוי הוא מעצמו אלא שארי' רביע עלה. המקורות: שבת לד. פמ"ג פתיחה כוללת הל' יו"ט ח"ב (פ"א אות ה) תשובת רעק"א סימן י"ד.

קכה. מלך שמת אם צריך לשכור רשות מהמלך החדש

שאלה: לפי המבואר בפוסקים (סי' שפ"ב) בדיון מלך שמת, שצריך לשכור מהמלך החדש, על איזו מלכות מדובר.

תשובה: הדיון מיירי במלך שיש לו כח שלטון לעשות כרצונו, אבל מלך שכח ממשלתו מסורה ביד מועצת המדינה אפשר להקל שלא להצריך שכירות מחדש. המקור: תשובת מגחת אליעזר ח"ד סי' יד, וראה ב"י או"ח סי' שצ"א, אמנם מהיות טוב, בודאי המחמיר תבוא עליו ברכה.

קכה. שם סי' ט. קכו. שם סי' טו. קכו. שם סי' טז. קכה. שם סי' יז.

קכט. לחי העומד מאליו יותר מד' אמות

שאלה: אם אפשר לסמוך על לחי העומד מאליו לצורת הפתח, אפי' יותר מד' אמות בחצר. כשסותם את החצר, כשיטת התוס' עירובין (ה: — ט:).
תשובה: הגאון מליסא פוסל, דכותל שהוא ארוך ד' אמות אינו נידון משום צורת הפתח.

קל. לחיים של צורת הפתח במקום מוקף מחיצות

שאלה: אם אפשר לשים הלחיים של צורת הפתח במקום המוקף ד' מחיצות של יותר מב' סאתיים, ואולי גם מותר במוקף לבית דירה.
תשובה: הגאון מליסא כתב שפסולין, כי הלחי בעינן שיעמוד בחוץ בשביל היכר. המקור: שערי תשובה סי' שס"ג אות ז'. ופסול גם שהמחיצות בטלים משום זרעים (והזרעים מבטלים את הדירה).

קלא. תחיבת חוט בקנים של צורת הפתח

שאלה: אם מהני לנקוב חור בתוך הקנים של צורת הפתח ולתחוב את החוט בפנים, אם נחשב על גביו אע"פ שהקנים עולים על החוט.
תשובה: זה כשר, וכמ"ש הגאון מליסא דאם היינו חותכים הקנה שעד החבל הי' כשר, ה"נ כשר, דאף שאינו חתוך עדיין כמאן דפסיק דמיא. [וראה בית שלמה קס"ז ושו"ת מנחת יהודה סי' כה].

קלב. חוט שני למטה מהקנים של צורת הפתח

שאלה: אם למטה מג' טפחים ויותר מצורת הפתח יש חוט שני שקשור מהצד של הלחיים אם מותר.
תשובה: זה כשר, [ראה מהרי"ל בליקוטי דינים, ושו"ת בית-שלמה סי' מ"ד].

קלג. הרחקת הקנים של צוה"פ מהכותל

שאלה: אם אפשר להרחיק שני הקנים של צורת הפתח מהכותל עד עשר אמות.

תשובה: אם הם מרוחקים יותר מג' טפחים פסולים, ואם רק מצד אחד רחוק מהכותל יש להכשיר. [ראה שע"ת סי' שס"ג אות ב'. וכ"כ הגאון מליסא].

קכט. שם סי' יח אות א. קל. שם אות ב. קלא. שם אות ג.
קלב. שם אות ד. קלג. שם אות ה.

קלד. קורה עקומה לענין צורת הפתח

שאלה: קורה שעומדת מחוץ לגדר, ונתעקמה ונוטה לפנים, אם כשרה לדין צורת הפתח.

תשובה: אם חלק התחתון של הקורה יש בה י' טפחים (גבוה) [גובה] שעומד מחוץ לגדר, והחוט עובר מלמעלה על עובי של הקורה הבולטת מחוץ, הרי זה כשר.

קלה. נכפף החוט שלמעלה בצורת הפתח

שאלה: אם החוט שלמעלה נכפף באמצעו בתוך י' טפחים אם כשר.

תשובה: אם החוט שבתוך י' טפחים יש בו משך של ג' טפחים בטלה כאן צורת הפתח, ואם אין בו משך ג' טפחים צורת הפתח קיים וכשר.

קלו. גידור ה' ומחיצה ה' בצורת הפתח

שאלה: אם עשה צורת הפתח גבוה חמשה ע"ג כותל של חמשה אם מהני כהא דמבואר בשו"ע (סי' שס"ב ס"ב).

תשובה: גדונו יש לדון מדינו של המהרי"ל בצורת הפתח שבאמצעו הדביקו פס על פני רחבו, באופן שלא נשאר חלל של י' טפחים, עיי"ש.

קלז. ט"ו בשבט במדינת ארגנטינה

שאלה: הא דקבעו חכמים ט"ו בשבט ר"ה לאילנות ולענין ערלה. מה הדין במדינת ארגנטינה ובשאר מקומות בחו"ל שטבעם משונה מאר"י. שימות הגשמים באר"י, שם ימות החמה, וכן להיפך.

תשובה: פשוט הדבר, שט"ו בשבט הוא ר"ה לאילנות בכל הארצות בלי שינוי כלל, שחז"ל נגדרת בזה אחר ארץ ישראל. המקורות: ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב. ש"ך וט"ז יו"ד סי' רצד סק"ה בשם התוס' והר"ן ר"ה יד. טו"א שם לפרש"י שם. או"ח סי' קיז, מלבושי יו"ט ח"ב סי' א'. וחדושי ר"ח מאכלות אסורות פ"י לבאר דברי הרמב"ם שם והסמ"ג לאוין קטו.

קלת. חמץ שנתן הנכרי במתנה לישראל באחרון ש"פ

שאלה: גוי שהביא לישראל חמץ במתנה ביו"ט אחרון ש"פ. והישראל אמר לו היום אסור לי לקבלו הניחהו בביתי וממילא יהי שלי, אם מותר.

קלד. שם אות ז. קלה. שם אות ח. קלו. שם אות ט. קלז. שם סי' כט.
קלח. שם סי' מב.

תשובה: יש לפקפק בזה, ויש לדון אם זהו מיקרי גורם לממון דחייבים ע"ז בפסח, משום דסופו להיות ממון לאחר צאת הכוכבים של מוצאי יו"ט, דחצרו יזכה לו, יעויין בפסחים כט: מחנה אפרים מאכלות אסורות פ"ח ה"ד, עמודי אור סי' טז, עונג יו"ט סי' כו. ועוד. (ראה בפנים הספר).

ב"מוריה" שבט תשכ"ט גרסא תשובה (מכת"י) של החכם ר' נתן, בנדון שהגוי מגיח חמץ לתוך כליו של ישראל שמונחים סמוך לפתח ביתו, וכתב שם שר' דוד דאישטלא בעל ספר הבתים מתיר ומקורו ב"מ צו: בעל בנכסי אשתו וכו'. ור' נתן הנ"ל דחה דבריו עיי"ש.

קלט. כשאחר לקח לישראל חמץ מגוי בשביעי ש"פ
שאלה: שביעי ש"פ הביא גוי לבית ישראל, חמץ, וחמותו של בעה"ב לקחם, וכשבא הבעה"ב החריש ושתק, אם מותר החמץ במוצאי יו"ט.
תשובה: הוריתי לשרוף החמץ כחמץ שעבר עליו הפסח, ויש לדון בזה. א.
אם אמרינן בזה אשלד"ע, וגם דהוי בשוגג. ב. אם אין כאן זכות שמיתסר בהנאה. ואפשר גם בקנין חצר לא קני במקום איסור. ג. אם זה מיקרי זכי בטעות. ד. אם הוי גורם לממון.

קמ. ירושת בכור בשדות שנמכרו בשביעית
שאלה: מי שמכר קרקעותיו לנכרי בערב שביעית (לפי שיטת הגאונים המתירין) ואח"כ מת בשביעית אם הבכור נוטל מקרקעות אלו פי שנים.
תשובה: שאלה כעין זו דנו גדולי הפוסקים במכירת חמץ. בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' ר"א. ובספר תפארת יוסף כתבו שבנמכר לעכו"ם החמץ, לא נקרא ראוי, והבכור נוטל פי שנים, ובשערי דעה ח"א סי' קנ"ט נשאר בספק, משום דהוי כעין תרתי דסתרי, ולפי שיטות פוסקים אלו הוא הדין בנדון שלפנינו.

קמא. אפיית מצה בארגנטינה שהמים חמים
שאלה: בארגנטינה שבימי ניסן המים וכן העיסה והאור בתוך המאפי' חמים. תשובה: א. אם יש אפשרות, צריך לקבוע זמן אפיית המצות בחדשי תמוז-אב. זה תיקון גדול לכשרות המצות. ב. וגם יש אפשרות לסדר במאפי' חדרים של קירור, ובלי זה קשה מאד לעמוד על המשמר שלא יהי' ח"ו חמץ.

קלט. שם סי' מג. קמ. שם סי' מד. קמא. שם סי' סד.

קמב. קטן שגנב פירות מנכרי לענין תרו"מ

שאלה: קטן שגנב פירות מנכרי והביאם לביתו, ומכרן אח"כ לישראל, אם יש חיוב תרו"מ.

תשובה: גדון זה יש לדון בו, א. לפי שיטות הפוסקים דקטן לא קנה. והוי הפירות של נכרי אם זה מיקרי מירוח גוי או מירוח ישראל. ב. למ"ד דגזל עכו"ם מותר, אם גם בקטן יש דיני גניבה, וגם היכי שעשה שינוי בהם דאין שינוי קונה, כמ"ש נתיבות. ג. אם הוי יאוש בעלים של הגוי והוי הפקר ופטור מתרו"מ. [ראה בפנים התשובה אריכות בגדון זה].
נ. ב. ראה שם להלן סימן פ"ז.

קמג. שטחים ערביים נטושים במלחמה

שאלה: שדות ערביים שננטשו בזמן המלחמה, ונכבשו על ידינו, מה לענין חיוב תרו"מ ולענין שביעית.

תשובה: הפירות שנמכרים ע"י הממשלה ליהודים, נעשו היהודים הבעלים הגמורים על הפירות בין עפ"י תורה, ובין עפ"י משפט הגויים, שע"י כיבוש זכתה הממשלה בקרקעות ובפירות אלו. המקורות: רמב"ם פ"ד דשמיטה ויובל הכ"ט, כ"מ שם מסנהדרין לט. מהרש"א סנהדרין שם. ספר "פסקי הלכות" ח"ב דף לח. הגרמ"ד מאוסטרום בדברי הרמב"ם פ"ט נדרים ה"כ.

קמד. מרור משדות ערביים נטושים

שאלה: מרור שלקטו יהודים מכפר ערבי נטוש שנכבש על ידינו במלחמה אם יוצאים יד"ח.

תשובה: לפי שיטת פוסקים דמרור גזול פסול מטעם מהב"ע, י"ל דבמרור גזול מעכו"ם ליכא מהב"ע. המקורות: מג"א סי' תרל"ז סק"ג, שם סי' תרמ"ט סק"ג, ולפי שיטות הפוסקים שהפסול גזל מטעם "לכם" יש לעיין דבנדוננו יש גם יאוש, וכן יש קנין כבוש מלחמה (ראה במאמר הקודם לעיל).

קמה. בן אר"י בחו"ל ודעתו לחזור

שאלה: בן אר"י שנסע לחו"ל לשהות שם יותר משנה, ואח"כ לחזור לאר"י, מה הדין לענין יו"ט שני של גלויות.

תשובה: שיטות חלוקות בפוסקים, ונראה לי, דלחומרא לאיסור מלאכה

קמב. שם סי' סז. קמג. שם סי' עד. קמד. שם שם. קמה. שם סי' עח.

ינהוג כבני חו"ל גם בצנעא, ולא לזלזל בפרהסי' ביו"ט ב', ולא להתפלל תפלת חול במנין ובצבור. דמה שעושין ב' ימים אף שאנו בקיאי' בירחא, הוא מצד מנהג אבותינו, וזה דין אקרפתא דגברא, ויש עליו חומרי המקום שיצא והלך.

קמו. נדר תענית בשנה מעוברת

שאלה: נדר להתענות ביום הולדת בתו באדר בשנה פשוטה, מתי יתענה בשנה מעוברת.

תשובה: ודאי דיום תעניתו של נדר זה הוא בחדש אדר שני בלבד, דלחשבון השנים (של הולדת) מנינן מחדש אדר שני. המקור: רמ"א או"ח סי' נה. ויעויין בתשובת מהר"י מינץ מובא ברמ"א סי' תקסח ולבוש סי' תרפה.

קמו. קבלת תענית ע"י קיבוץ אנשים

שאלה: יותר ממנין יהודים נתקבצו וקבעו עליהם להתענות יחד, מה הדין לענין קריאת ויחל וענינו.

תשובה: יכולים לקרות ויחל, ולומר ענינו, ברכה בפני עצמה, דזה ודאי חשוב תענית צבור, דאין שיעור לציבור. המקורות: ב"י סי' תקס"ו וש"ע שם בשם הרא"ש, ט"ז פרמ"ג וערוך השלחן שם, וסידור דרך החיים.

קמח. לקצוץ אילן של ערלה לסכך

שאלה: אם מותר לקצוץ אילן מאכל שהאילן בשנות הערלה, בשביל סכך לסוכה.

תשובה: יש לדון בזה אם יש מקום להתיר בנדוננו לגבי האיסור של כל תשחית מטעם שהוא לצורך מצוה, וגם אם יש דין כל תשחית באילן בשנות הערלה. (גם יש לדון באיסור כל תשחית בהפקר) [ראה בפנים הספר שיטות חלוקות בזה], וגם מחשש סכנה גם באופן המותר משום כל תשחית, ולכן לדעתי יש לקצוץ ע"י גוי, ויאמר בפירוש שאין הוא רוצה בשליחותו, וחשש הסכנה יחול על הגוי בלבד.

קמט. — קנ. פורים בבית שאן

שאלה: בית שאן מה דינה, כפרוים או כמוקפים.

תשובה: מסתבר שאין לה דין מוקף, שאף שבמלחמת שאול (ש"א — לא)

קמו. שם סי' פג. קמו. שם סי' פד. קמח. שם סי' קב. קמט"ק. שם סי' קלב.

נזכר חומת בית שן, אינו בית שאן, שכאן חסר האלה, וביהושע ושופטים וד"ה נזכר בית שאן. ואין הכרח מדברי הכפתור ופרח (פ"ז).
 [—ראה בסימן קכח תקציר הלכות של מוקפים ופרושים שנוסעים מכאן לשם, בירורי דינים שונים המסתעפים לפרטים שונים בענין קריאת המגילה].

הרב עובדיה יוסף

קנא. אפיית מאכלי בשר ומאכלי חלב בתנור חשמלי או גאז
 שאלה: תנור חשמלי או גאז שצלו בו בשר, והתנור התמלא בהבל וזיעה של הצלי, אם מותר אח"כ לאפות בו מיני מאפה חלב, במגש מיוחד למאכלי חלב.
 תשובה: המחבר דן בארוכה בשיטות הפוסקים אם זיעת האוכלים הוה כאוכלים עצמם, או לאו, וכן אם הדין של איסור זיעה הוה מה"ת או מדרבנן, ולאחר בירור מקיף בשיטות הפוסקים בזה, מסיק המחבר: א. לכתחלה ודאי שיש להתמיר שלא לבשל בקדירה מגולה תבשיל לח אפי' אחר מעת לעת, ורק באוכלין כגון עוגות-גבינה לאחר צליית בשר, יש לצרף דעת הסוברים שאין דין זיעה באוכלים, ולכן יש להתיר לאחר מעל"ע מצליית הבשר, ובמגש מיוחד למאכלי חלב, ובתנאי שיסיקו את התנור כשליש שעה, באופן שחום התנור יסלק כליל את הזיעה המועטת במדה שישנה בתנור, והנוהגים להקל בזה באוכלים בתוך מעל"ע אין למחות בידם שיש להם על מה שיסמוכו. ב. בדיעבד יש להקל גם בתבשיל לח אפי' בתוך מעל"ע. המקורות: שו"ת בית היוצר יו"ד סי' כז. מהרש"ם ח"ג סי' כח. שו"ת אבן יקרה ח"ג סי' יח. באר חיים מרדכי ח"ג סי' כד.

הרב צבי הירש וואלק

קנב. אם חלה נטלת במחשבה
 שאלה: אם חלה נטלת במחשבה כמו תרומה.
 תשובה: דבר זה לא מצינו מפורש בגמרא, אולם בפוסקים ישנם שיטות חלוקות, במקור חיים סימן תנו (מובא בפת"ש יו"ד סי' שכו סק"א) נראה מדבריו שסובר דחלה הוי כמו תרומה שניטלת במחשבה, אולם מדברי הגר"א או"ח סי' תק סקי"ח מבואר בשם הראב"ן דחלוק דין חלה מדין תרומה, דחלה אינה ניטלת במחשבה, ועל כן למעשה צ"ע הרבה בזה.

קנא. מוריה טבת תשכט. קנב. שם אייר-סיון תשכט.

הרב וולגר

קנא. תפלת הש"ץ על הבימה

שאלה: אם מותר לש"ץ לשנות מקום תפלתו מהעמוד לבימה.

תשובה: בשו"ת "ציץ אליעזר" ח"י סי' כב, כתב שאסור, ומקורו, מירושלמי פ"ב דשבת ה"ג, שקרש שזכה להנתן בצפון ינתן בצפון וכו', וטעם זה מצינו בכמה דברים (ראה בפנים המאמר), ויש להוסיף ע"ז שהאיסור הוא גם אם ימשיכו אח"כ להתפלל ליד העמוד, מכיון שאסור להוריד אף מקדושה זמנית. המקור: רש"י מנחות צט עיי"ש, וגם שבזמננו הנהגות הצבור בבית הכנסת אינו כדת וכדין, וכשיתפלל הש"ץ ליד הבימה יראה את כל הצבור, וזה יגרום לביטול כוונת הש"ץ,

הרב ידידי' טיאה וויל

תשובות ופסקי הלכות בעניני שדוכין

(מכתב יד)

קנא. שדכן הציע שידוך ואחרים גמרו

שדכן התחיל בהצעת שידוך, והבע"ד לא אבה לשמוע לו, ואח"כ הבע"ד המשיך בשדכנים אחרים שגמרו הדבר. נראה שנותנין למתחיל הראשון, וכמדומה לי, שכן נוהגין בפראג, קצת ראי' לזה, ממדרש ורש"י פ' נשא בקרבן נתנאל, ורמב"ן על בני גד ובני ראובן, וראה רמ"א חו"מ קפ"א ולבוש שם אות ו'.

קנא. הצעת שידוך אם תמות אשתו הראשונה

מי שהיתה אשתו חולה מסוכנת ונוטה למות, ואחד הציע לבעל, שידוך אם תמות אשתו, אח"כ מתה, ושדכן אחר הציע לו שידוך זה, צ"ע אם יש זכות לשדכן הראשון, כיון שלא יכול לעשות השידוך בחיי האשה, ראה קדושין ס"ב במשנה, יו"ד סי' של"ט, שו"ת חות יאיר סי' קנז, וטוב לעשות פשרה.

קנא. שידוך שני שהציעו קודם השידוך הראשון

אשה שביטלה קשר השידוכין, והציעו לה שידוך שני, ובא אחד וטען שהוא הציע כבר שידוך זה קודם השידוך שנתבטל עתה, נראה שאין הוא נקרא מתחיל השידוך, מכיון שלא אהני מעשיו בעת ההיא, ונעשה שידוך אחר, אע"ג שנתבטל או מת החתן הרי זה מעשה חדש, ושמעתי שכן פסק מורי הגאון מהר"י ז"ל בהמבורג.

קנא. שם טבת—אדר תשלב. קנא. שם אב תשלג—תשרי תשלד. קנא. שם שם. קנא. שם שם.

קנז. שדכן שנשלח ע"י המשפחה

אם ראובן אמר לשמעון לך ושדך לי בת לוי, נראה דאין לו דין מתחיל מצד ראובן רק מצד לוי, והוא הדין אם אבי החתן ואבי הכלה הסכימו ביניהם לקחת אחד שיהי' המתעסק והגומר, ליכא כאן מתחיל, והצדדים ינכו שליש מן השדכנות, כי זכו לעצמן, ואם יש הכחשה אז דינו מבואר בשבועה.

קנח. גוי שהתחיל בהצעת שידוך וישראל גמרו

גוי שהציע לראובן שישא בת לוי, והגוי דיבר מזה גם עם לוי, ואח"כ בא שדכן ישראל והציע שידוך זה, נראה שהצדדים זכו בחלק הגוי המתחיל וינכו שליש מהשדכנות, דחלק הגוי הוי כמו הפקר. המקור: חו"מ סי' קצ"ג, אמנם יש עליהם שבועה דאורייתא דהאמת אתם. (ראה בפנים המאמר עוד כמה פסקים שהמחבר ליקט מכמה מקורות בפוסקים).

הרב יוסף עדם

קנפ. שמיעת קידוש ביין של שביעית

שאלה: מי שמחמיר בפירות שביעית ואינו סומך על ההיתר מכירה. אם יוכל לשמוע ולצאת יד"ח קידוש ממקדש ביין של שביעית שסומך על ההיתר מכירה. תשובה: נראה שיוצא ידי חובת קידוש. הטעמים, לפמ"ש בירושלמי פ"ד דשבת ה"א ע"פ פירוש הפני משה ותקלין חדתין שיוצאין ביין של שביעית לדי' כוסות גם לאחר זמן הבעור דמצוה קעבד, ואף שדבריהם אינם מוסכמים להלכה (שד"ח כללים מ, צ"ו בסופו) הוה בנדוננו ספק ספקא שמא הלכה כדברי הפנ"מ והת"ח, וגם אם אין הלכה שמא המכירה מועלת, ובפרט דקיי"ל דשביעית בזה"ז דרבנן, וקידוש ע"י היין אינו אלא מדרבנן.

ג. ב. לפי מסקנת השד"ח שם נראה שגם לפי הפנ"מ והת"ח כונת הירושלמי לא ביין שיש עליהם איסור שביעית מיירי, אלא שיש עליהם קדושת שביעית, ולענין "לכם" דבעינן בד' כוסות, ולא שייך הענין לנדוננו.

(ז. ד. סלונים)

הרב ב. צ. בר שאול

קס. בגדי ניילון לענין קבלת טומאה ולחיוב ציצית

שאלה: בגדי ניילון אם מקבלים טומאה. וכן אם מחויבים בציצית.

קנז. שם שם. קנח. שם שם. קנט. משואות אלול תש"כ. קס. שם שם.

תשובה: לאחר בירור מקיף במקורות חז"ל ובפוסקים (ראה בפנים המאמר) שבגד צמר הגדל בים אינו מקבל טומאה. ושצריך להיות גדולו מן הארץ. וזה לא חייב בציצית, הנה לגבי בגדי גיילון שחומר הניילון עשוי מן נפט בלי שום תערובת אחר (מפי יודעי דבר) א. י"ל שדינו כצומח ומקבל טומאה. דמוצא של נפט הוא עפר, המקור, תרגום שני של מגילת אסתר בשאלת מלכת שבא לשלמה עיי"ש, ועפר מקרי דבר שגדולו מן הארץ. המקורות: תוספתא פ"ז ב"מ דמסכת כלים. רמב"ם פ"ג טומאת צרעת ה"ה. ב. בגדי הניילון העשויים חתיכה אחת, אם אופן עשייתן כמעשה הלבדים וכמעשה הנייר נראה דאין לפוטרו מציצית, משום דדמי לעור (ודלא כמ"ש ה"ה צבי" שם) הוא עשוי חתיכה אחת הוא פטור עפמ"ש הלבוש שבגד עור שאינו נארג אינו בגד). המקור: רמב"ם פ"א דכלים הי"א.

הרב מרדכי יודי

קפא. עופות שמתעלפים ביו"ט אם אפשר לשחטם

שאלה: עופות שמפאת החום הגדול יש חשש שיתעלפו ביו"ט אם אפשר להכינם מבעוד יום ויוכל לשחטם ביו"ט.

תשובה: א. העופות המסוכנים אין היתר לשחטם בלא הכנה. ב. אין היתר לעמוד בערב יום טוב ולומר העופות שיתעלפו למחר, אני מכינם מעתה. המקורות: ביצה י. תוס' חולין יד. רש"י הרשב"א והמאירי שם. שו"ע או"ח סי' תצו בשם רבנו ירוחם.

קפב. פטימת אווזים בצנור חלול

שאלה: אווזים שמפטמים אותם ע"י הכנסת צנור חלול בעומק הושט, ולפעמים מוצאים טפות דם על הצנור, מה דין אווזים אלו.

תשובה: אווזים אלו חשש איסורם קרוב מאד, וההיתר רחוק ביותר, שנוסף לספיקות מחמת עצם ההלעטה כמובא בפוסקים, יש בהם ספק גדול מחמת צנור ההלעטה. המקורות: חולין כח. יו"ד רמ"א סי' לג—ח. ושם לענין קוץ תחוב בושט, ופר"ח שם. ועוד שלפי ספרי הרפואה אווזים אלו הכבד גדל אצלם ואינם יכולים לחיות י"ב חדש. המקורות: רמב"ם פ"ח דשחיטה הכ"ג. יו"ד סי' ל"ג ס"ב.

הרב עובדי' יוסף

קפג. כלי ניילון ופלסטיק שנקנו מגוי

(לענין טבילה)

שאלה: כלי ניילון ופלסטיק הנלקחים מגוי אם צריכים טבילה.

קסא. שם ניסן תשכב. קסב. שם ניסן תשכג. קסג. שם שם.

תשובה: אין צריך להטבילן, והרוצה להחמיר להטבילן בלי ברכה תבוא עליו ברכת טוב. הטעמים, א. כיון שכלים כאלו לא היו בימי חז"ל, לא גזרו עליהם (ככלי זכוכית), ואין לנו לגזור טבילה מדעתינו. המקורות: רא"ש שבת פ"ב סי' ט"ו, ר"ן בשו"ת הריב"ש סי' ש"צ. מ"מ חו"מ פ"ה ה"כ, ב"י או"ח סי' י"ג. ועוד. וראה ב"י שם סי' תסב. ובפי' הרדב"ז פ"א תרומות הכ"ב. ב. עיקר טבילת כלי זכוכית הוה דרבנן כמ"ש האשכול (ח"ג עמ' קמ') וגדולי האחרונים ביו"ד סי' ק"כ. ובספק טבילת כלי זכוכית יש להקל שהוא מין אחר ממיני כלי מתכות הוה ליה כדבר שאין עיקרו מן התורה. המקור: גיטין סה. וספיקא דרבנן לקולא גם אם אפשר להטביל. המקורות: ע"ז עה. הרשב"א הר"ן שם והמאירי שם לדעת הרמב"ם ופר"ח יו"ד סי' ק"כ סקכ"ו.

ג. ב. המחבר הביא ראי' בתוך דבריו מהמאירי ע"ז דף עה: שצריך לברך על הטבילה מצד חומרא (ראה בפנים). יש להעיר שהרי המאירי שם כתב שסוגי' הגמ' בשבת טז: נדחית, ולא מצד חומרא עיי"ש.
(ז. ד. סלונים)

הרבנים גולדשמידט, קרלין, בבליקי

קסד. הודאת בע"ד ונעשה עי"ז רשע

שאלה: כשהאב מודה שהילדה היא בתו ומתחייב במזונות, אלא שלדבריו נולדה ע"י עבירה, אם נקבל הודאתו מצד הודאת בעל דין, אף שעושה עצמו רשע בזה.

תשובה: יש לחייב את האב במזונות הילדה על פי הודאתו שהיא בתו, אם כי בהודאתו משים עצמו רשע. המקורות: בעל התרומות שער כ"א ח"ב אות ג'. ר"ן כתובות עב. ריטב"א שם ומכות ג. מגיד משנה פכ"ד אישות הי"א רשב"א ח"ב סי' רל"א.

קסה. הודאת בע"ד בחיוב צדקה

יש לדון אם בחיוב צדקה שייך ענין של הודאת בעל דין, כי הרי אין החייב בצדקה בעל דין של המקבל (העני), אחרי שאין הוא חייב לו איזה חוב. ויש עליו חיוב כללי של צדקה שהוא מחוייב בו. אבל לא למישהו.

קסד. פסקי דין בתי הדין הרבניים כרך א' חוברת 5 עמ' 150. קסה. שם עמ' 155.

הרב יוסף שלום אלישיב

קסו. דין אסמכתא ע"י ערבות בנקאית

שאלה: אם יש דין אסמכתא כשהמתחייב נתן ערבות בנקאית.

תשובה: א. נראה שמן הדין זכאי המקבל לגבות את הערבות הבנקאית שקיבל מהבנק. דבדאי יש תוקף להערבות הבנקאית שניתן ע"י הבנק. המקור: רמ"א חו"מ סי' רז סעט"ו. שאם השלישו משכנות בערכאות של גוים ובשטרותיו מהני משום דינא דמלכותא דינא. וראה חת"ס שם סי' סו סיטומתא. ושו"ת השיב משה סי' צ. ב. גם יש לדון דבערבות בנקאית לא שייך ענין אסמכתא מצד הבנק, דענין אסמכתא הוא רק באופן דקניס נפשיה. והוא מתחייב מתוך ההכרח והדוחק, וגם בערב דחשיב בתלמוד אסמכתא שקניס נפשיה ומכניס עצמו לסיכון במקרה שהלוח לא ישלם וחסר כאן גמירת דעת, משא"כ בערבות בנקאית אין הבנק מוציא מתחת ידו ערבות ללא כסוי וללא בטוח מלא, ויש לדון לפי"ז דאין בזה חסרון גמירת דעת. המקור: ריטב"א בפירושו על ה' הרמב"ן פ"ב דנדרים.

הרב בצלאל זולטי

קסז. בענין הנ"ל

א. זה פשוט שערבות בנקאית היא ככל ערבות שדגין בזה דיני אסמכתא, שהרי גם בנק נותן ערבות אף אם אין לחייב כל כספים בבנק אלא על יסוד האימון שנותן לו הבנק, ודברי החת"ס (שהביא הגר"ש אלישוב הנ"ל) דסיטומתא קני אסמכתא ודשלב"ל. הנה מכמה פוסקים לא משמע כן, ראה קצוה"ח סי' רא סק"א ושו"ת הגרע"א סי' קלד בשם הרדב"ז, פת"ש סי' רא סק"ב. ב. כל דין דדינא דמלכותא דינא הוא מדין קנין סיטומתא ראה רשב"א גיטין י, ולשיטת הפוסקים הנ"ל דסיטומתא לא מהני באסמכתא, ה"ה דדינא דמלכותא דינא לא מהני. ג. האידגא דליכא דינא דמלכותא שיהיו כל השטרות נעשין בערכאות, ואפשר גם לעשות שטר וקנין כד"ת, א"כ הני שטרות הנעשים בערכותיהן חספא בעלמא. המקור: טוח"מ סי' סח בשם הרא"ש. ד. הרמ"א (חו"מ סי' ר"ז סעט"ו) דדינא דמלכותא דינא מהני באסמכתא, רק שנעשו במשפטי הגוים. אבל בערבות בנקאית שזהו רק מדין סיטומתא לא מהני, גם לרמ"א.

הרב עובדיה הדאי

קסח. בענין הנ"ל

א. על הרוב. הבנק שנותן ערבות בנקאית, הוא באופן שזה שמבקש ממנו

קסו. שם כרך ה' חוברת 9 עמ' 164-165. קסז. שם. קסח. שם.

לתת הערבות יש לו בבנק פקדונות, וזה יותר חשוב ממ"ש הרמ"א (סי' ר"ז סקט"ו) משום דינא דמלכותא דינא. כי כאן כך הוא חוק הבנקים, וכגון זה, מתייחס הבנק כשליש שיש לו פקדון, שאם לא יתקיים התנאי, שהפקדון ישולם תמורת הערבות. המקור חו"מ סי' קל"א ס"י ובאה"ט שם סקכ"ב. ב. בעיקר הדבר אם יש למדינת ישראל הכלל של דינא דמלכותא דינא, ראה "ישכיל עבדי" ח"ו סי' כח ששם המסקנא שיש דינא דמלכותא. ג. מ"ש הפוסקים דסיטומתא לא מהני בדשב"ל, אבל באסמכתא מודים דמהגי. ד. היכי דהערבות היתה בשטר וחתימת בול ואישור ב"ד, הוי כנעשה למפרע בב"ד חשוב.

קפט. נכוי חוב האשה לבעלה מדמי מזונות

שאלה: אם הבעל יכול לנכות מדמי מזונות האשה חוב שהאשה חייבת לו. תשובה: א. אין הבעל יכול לנכות החוב ממזונותיה, (ראה קובץ פסה"ד של ביה"ד כרך א' עמ' 339, וכרך ב' עמ' 99), אולם נראה שזהו רק אם אין לאשה כסף לשלם החוב. המקורות: מאירי ב"ק פט: חלקת מחוקק אהע"ז סי' נ"ב ס"א. אבל כשיש לה כספים או שיכולה להשיג, בזה יכול הבעל לומר לה צאי חובך במזונותיך, אולם יש לדון אם בכלל יכול לעכב מזונותיה, כאילוץ לתביעה אחרת נגדה, ראה סמ"ע חו"מ סי' צ"ז סקנ"ו.

הרבנים אליהו — עבודי

קע. בדין מורדת

שאלה: כשהבעל לא התחייב במפורש להחזיק בביתו את בת אשתו (בת חורגת), ורוצה שהאשה תסדר אותה במוסד, והאשה אינה מטפלת בסידור הבת, אם היא נקראת מורדת.

תשובה: כל עוד אין התחייבות מפורשת מצד הבעל להחזיקה אצלו, הבעל זכאי להוציאה מביתו בכל זמן ועידן, ולאחר שהאשה לא הצליחה או לא רצתה לסדרה במוסד דינה כמורדת, שמורדת לאו דוקא במורדת דבעינא ליה ומצערנא ליה, או מורדת דמאיס עלי, אלא גם כשטוענת אהבתי את בעלי ואין כוונתה לצערו כלל אלא מתוך חשבונות משלה היא מתנה תנאים לשובה אליו, תנאים כאלה שאף פעם לא התחייב הבעל בהם גם זו בכלל מורדת. המקורות: מרדכי פרק שני דייני סי' ער"ה, מהריב"ל ח"א כלל י"ב סי' ע"ד. וראה תשו' הרדב"ז ח"ב סי' ת"ו ורמ"א סי' עז. ושו"ת אור גדול סי' ד'.

הרב שאול ישראלי

קעא. בענין הנ"ל

א. גראה שכשלא הצליחה האשה לסדר את הבת במוסד, ואינה רוצה משום כך לחזור בגפה, אין עליה תורת מורדת, שזהו תביעה שעליה לשנות מדרכו של עולם, שעליה להפקיר הבת ברחוב, (ראה שו"ע אהע"ז סי' פ"ב ס"ז. ושו"ת חת"ס שם ח"א לא—לג, בט"ז שם סי' קיד) וכשמעכבה בגלל דברים שרוצה להתנהג כדרכו של עולם ואין עושה זאת בכדי לצער, אין ע"ז תורת מורדת. המקורות: מרדכי כתובות קפ"ו, הובא דבריו בב"ח שם סי' ע"ז, ב"י שם בשם הרשב"א שם סי' עד ס"ט, תשו' הרשב"א (המיוחסות ק"ג) תשו' הרדב"ז תתמ"ט (ת"ו). ב. אכן אם האם לא מעוניינת לסדר הבת במוסד, ולא מתקבל על הדעת שלא יכולה למצוא מוסד עבורה. ודאי שתורת מורדת עליה. שגראה שאין פניה לשלום, ואין רצונה בסידור הילדה.

ב"ד איזורי באר שבע

קעב. רישום הדירה על שם הבעל והאשה

שאלה: אם הבעל רשם הדירה על שם שניהם, ועכשיו מתגרשת האשה. אם מחוייבת להחזיר חלקה בדירה.

תשובה: גראה דאם הבעל נותן לאשתו מתנה, דבר שהוא חייב לתת לה, כגון מלבושים ותכשיטים, אמדינן לדעתיה דכוונתו היתה לתת רק כל זמן שעומדת לפניו. שזו היתה מטרת מתנתו, ולא למישקל ומיפק. המקורות: חדושי רמב"ן כתובות סד, ח"מ סי' צ"ט ס"ב. ולפ"ז יש לדון בגדוננו, שהבעל הרי חייב לתת מדור לאשתו. הדין נותן, שגם בזה נאמר שכל כוונת מתנתו היתה רק כל זמן שתעמוד לפניו שאז הוא מחוייב לתת לה מדור וגם הוא נהנה שיש לה מדור. אבל לא אדעתא למישקל ולמיפק.

כל זה כתבנו לדין להלכה, אבל למעשה קשה לחדש דבר שלא גזכר בפוסקים, ולפי הנראה סוגיא דעלמא בביה"ד שמגבין לאשה גם באופן זה.

הרב עובדי' הראייה

קעג. עלי' לתורה בב' ס"ת לאדם אחד כשקנה העליות

שאלה: אדם אחד קנה ב' עליות בב' ס"ת, אם מותר לעלות בשניהם, ואין כאן פגם של ראשון, משום שהדמים מודיעים.

קעא. שם (דעת המיעוט). קעב. שם עמ' 31-32. קעג. קול תורה תשרי תשכג.

תשובה: אין מקום לצאת מגדר המנהג שנהגו לאסור בכל אופן. המקורות והטעמים: א. יומא ע. ואו"ח סי' קמד. והב"ח ואלהו רבא וברכ"י, ומ"ב שם, שו"ת לדוד אמת סי' ה' דף יב"ג. ב. אין מקום להתיר משום הדמים מודיעים, שיש חשש משום הנכנסים והיוצאים כמבואר בשו"ע שם סי' קלח. ג. וגם יהי' הדבר תמוה לרואים שקונה ב' עליות בב' ס"ת ויאמרו שאולי יש איזה פגם ח"ו בס"ת א', לכן רצה לעלות בשניהם.

קעד. אותיות ס"ת שנתאדמו לתקנן ע"י אדים כימיים

שאלה: ע"ד ההמצאה החדשה לזרוק חומר כימי נוזל על יריעות ס"ת, וע"י כך חוזרים האותיות שנתאדמו לשחרותן הקודמת אם מותר. תשובה: לאחר ברור מקיף בכמה נקודות בנדון, ובעיקר מצד החששות א. אם העברת הדיו על האותיות יש בזה איסור מחיקת השם. ב. חשש חציצה. ג. חשש מגומר. ד. אם הזרקת החומר הוי ככתב, ואם דינו כדין דיו (ראה בפנים המאמר באור הדברים בארוכה) מסקנת הדברים: לצאת מכל חשש לברר בתחילה אצל סופר מובהק שבקי בטיב הדיו והכתב וכו' אם נעשה כהלכתו בתחלה (לחשוש לשיטת החת"ס) ואם הסופר יאשר שהכל בסדר, יכול להשתמש בחומר זה בלי שום פקפוק. [ועי' בנועם ז, עמ' כט, קפט].

הרב יואל קלופט

קעה. חוקרים "פרטיים" אם כשרים לעדות

שאלה: בעל ששכר חוקר פרטי לעקוב אחר קלקלת אשתו, אם כשר החוקר להעיד עליה.

תשובה: חוקר פרטי פסול לעדות מטעם נגיעה, מב' טעמים, א. שכל עבודה שסופה עדות בבית דין ושכרה גדול ולא ידוע לנו תנאי התשלומים, יש לחשוש שהוא משקר כדי להרויח שכרו, וגם אפשר שהותנה שאם תצליח עדותו יקבל יותר. המקור: מהרי"ן לב ח"א שאלה י"ט. ב. אם אדם מתפרנס מאיזה אומנות בודאי הוא מעונין ועושה הכל שיקבל שם טוב, ומירווח השתא שהרי מוציאים ממון על הפרסומת. המקור: הש"ך חו"מ סי' קכג. ג. וחזק מפסול נגיעה יש לדון מעוד סיבות לפסול.

קעד. שם כסלו תשכד. קעה. שם תמוז"אב תשכג.

הרב צ. פסח פרנק

קעז. העברת דגיינוי מכלי אל כלי
(בשבת ויו"ט)

שאלה: דגים קטנים לנוי הנמצאים בזכוכית מלאי מים, והגדולים אוכלים את הקטנים אם מותר להעביר הדגים לכלי אחר בשבת ויו"ט.
תשובה: יש בזה משום איסור טלטול מוקצה, דבע"ח אסורים בשבת ויו"ט, ואף שהפמ"ג סי' שט"ז מתיר לומר לעכו"ם ליתן דגים לבריכה אחרת מחשש הפסד המים, בנדון שלפנינו יש לעיין אם מותר לעשות כן גם ע"י עכו"ם, ואם זה נחשב להפסד (שמא יאכלו הגדולים את הקטנים). וגם אין כאן צער בעלי חיים, שאין צעב"ח בממית את בעלי החיים. המקורות: חולין ז: שו"ת גוב"י מהדו"ק יו"ד סי' פ"ג ומהדו"ת יו"ד סי' י'.

הרב גדליה פלדר

קעז. הגעלת כלי חלב בבית חרשת

שאלה: בית חרשת שמייצר שני מיני ממתקים אחד של חלב והשני (פארוועא) אינו של חלב, וחלק מהכלים משתמשים בשני המינים, ויש חוק ממשלתי לשטוף ולרחוץ תמיד הכלים במים רותחים, וייצור הממתקים הם בשני זמנים, ומין אחד במחצית השבוע הראשונה ומין ב' במחצית השבוע השניה, אם מותר להגעילם.
תשובה: נראה שיש להתיר. הטעמים: א. שכפי הסדר שסדרו בבית החרושת הכרחי הוא להגעיל תמיד, אין לחשוש שמא ישכח. (שוהו החשש העיקר במ"ש המג"א סי' תק"ט לא להגעיל). המקור: שער המלך פ"ד הל' יו"ט ה"ח. ב. יש שיטות המתירים דלא כדעת המג"א. תשובת הרא"ש כלל כ' אות כ"ה (וכנראה שהמג"א לא ראה תשובה זו) שו"ת הרשב"א ח"א ס"ו ושו"ת הרמב"ן סי' קסה. שו"ת דברי יעקב. ג. מכיון שלפי החוק מחוייבים לנקות הכלים כל יום במים רותחים, והשמוש התמידי בכלים אלו הם ככלי שני, ומייצרים אותם בשני זמנים נפרדים הוה הכלים אינם בני יומן, וזהו גם לשיטת המג"א מותר להגעיל, כמו לצורך פסח. המקורות: פמ"ג או"ח תנ"א—ל. חת"ס יו"ד ק"י.

הרב איסר יהודה אונטרמן

קעת. מת בדירה לענין קריאת המגילה לכהן

שאלה: היה מת בדירה הפתוחה לחדר התפלה שקראו שם המגילה, אם מותר לכהן ליכנס לשם כדי לשמוע קריאת המגילה.
קעז. שם חשון תשכד. קעז. שם כסלו תשכד. קעת. שם אדר תשכז.

תשובה: א. לאחר קריאת המגילה בצבור, יקרא הקורא בשביל הכהן, אכן יש מקום לומר שמצות פרסומא ניסא בצבור דוחה איסור טומאת כהן ביחיד, שבזה"ז יש לנו רק כהני חזקה. ב. כשאי אפשר לשמוע המגילה אח"כ, נראה דשרי ליכנס לכהן. המקורות: או"ח סי' תרפ"ז הגהת רמ"א, הט"ז ובאור הגר"א שם. והטעם שפרסומי ניסא דוחה איסורים שבתורה, מצד מצות התורה ונקדשתי בתוך בניי, כמ"ש בע"ז יח.

קעט. מי נקרא עני למתנות אביונים בפורים

שאלה: אם רשאי לקבל מתנות לאביונים, רק עני שאין לו מאתיים זוז, כמו גבי צדקה, או שיש אמת מדה אחרת לזה. תשובה: במתנות לאביונים, הזכות גם לאלה שאינם עניים במובן של צדקה, אלא שאין להם די הצורך לסעודת פורים, כי עיקר המצוה שגם מי שאין לו שיוכל לקיים סעודת פורים שנקבעה למטרת פרסום הנס ליום משתה ושמחה בהרחבה. המקורות: מגילה ז. ירושלמי שם, שאלתות. ג. ב. ראה בענין זה בקונטרס "דיני ומנהגי פורים המשולש" להרב מ. שטרנבוך שליט"א דף ד' הערה ו'. (ד. סלונים)

הרב בצלאל זולמי

קפ. משלוח מנות בפירות שביעית

שאלה: אם מותר לקיים מצות משלוח מנות בפורים בפירות שביעית. תשובה: א. נראה שאין לקיים מצות משלוח מנות בפירות שביעית, כיון שיש עליו חיוב לשלוח מנות בפורים, א"כ הרי זה כפורע חובו בדמי שביעית, והתורה אמרה: לאכלה ולא לסחורה. המקורות: ע"ז ס"ב: רמב"ם פ"ו מהל' שמיטה ה"י. ב. היכי שהמקבל אינו רוצה לקבלם או מוחל לו, אף שהשולח קיים מצות משלוח מנות כמ"ש הרמ"א (סי' תרצ"א—ד) י"ל דאינו עובר באיסור סחורה בפירות שביעית כיון שהפירות שביעית נשארו אצלו ויכול לקיים בהן "לאכלה" ראה נוב"י מהדו"ק אה"ע סי' ע"ז.

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

קפא. פאה נכרית משיער הפא מהדור

שאלה: באופנה האחרונה מצד הביקוש והיוקר בשיער אדם לפאות נכריות,

קעט. שם שם. קפ. שם שם. קפא. שם ניסן תשכח.

מביאים מהודו, ושיער זה מגלחים ביום אידם, ומקריבים אותו לע"ז, האם יש איסור תקרובת ע"ז על השיער.

תשובה: לכאורה נראה שאין להשתמש בפאה נכרית העשויה משיער אדם, אלא אם נבדוק בבדיקה קפדנית שהשיער הוא מאירופה. הטעמים שהשיער מהודו נאסר מדין תקרובת ע"ז. וגם בנתערב שיער אחר נאסר הכל אפי' התערובת השניה והשלישית, וגם מכיון שמומחים מכירים שיער זה לא שייך בו ביטול כלל. המקורות: רש"י ע"ז נא. רמב"ם הל' עכו"ם ז—ט. שד"ח כללים ת' כלל כה. ובקובץ על הרמב"ם שם. יו"ד סי' קא. אולם מפני שהדבר נוגע להרבה בנות ישראל אודיע שאלה זו למורי הדור.

הרב שמואל א. שזורי :

קפב. כרך של עכו"ם לענין קריאת המגילה

שאלה: כרך שאין בו ישראל כלל ורק עכו"ם, מתי זמן קריאת המגילה. וכן לזה שסמוך ונראה לו.

תשובה: דינו של כרך זה ככל הכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון. וזמנם בט"ו, וה"ה לגבי הסמוך ונראה לו. המקור: משנה ברורה בבאור הלכה סי' תרפ"ח שכרך של עכו"ם שאין בו ישראל כלל, ישראל הנכנס לכרך זה בפורים קורא בט"ו.

והרב יצחק משה שחיבר, העיר על דברי הנ"ל שכוונת המ"ב רק לפי שיטת המחבר שם וש"פ שלא צריך עשרה בטלנים בכרך המוקף חומה מיב"נ. אבל לשיטת הרמ"א (לפי ההלכה) דצריך עשרה בטלנים אין קורין בו אלא בי"ד. והרב שזורי השיב ע"ז דדיוק לשון המ"ב משמע כנ"ל.

הרב י. מ. אושפיזאי

קפג. אם מותר לאסור את דבר המותר

(לחשוד על כשרות)

שאלה: קצב שנתפס בבשר גבילה, והוסרה ההשגחה, והרבנים אסרו קניית בשר אצלו, אם מותר לאכול חתיכת בשר כשר, שקנו מקצב זה.

תשובה: מותר לאכול בשר זה, וגם אסור לאסור דבר המותר אפי' מצד חומרא. המקורות: ירושלמי (פ"ה דתרומות) מובא בב"י יו"ד סוסי' קטו. ושו"ת בנימין זאב (שצ"ו), ירושלמי סוף פ"ב דע"ז. מובא בתוס' ע"ז מ. ש"ך הנהגת הוראות

קפב. שם אדר גיסן אייר תשכח. קפג. שבילין סיון תשכב.

או"ה סעיף ט. רש"י כתובות ז. ר"ן חולין נד. של"ה. וראה פ"ת יו"ד סוסי' קט"ו ושו"ת הב"ח סי"א.

הרב עובדיה הראיא

קפד. זמן קריאת המגילה בבי"ח הדסה בירושלים

שאלה: מתי זמן קריאת המגילה בבי"ח הדסה בירושלים שהיא רחוקה הרבה מבתים האחרונים של העיר — אם בט"ו או בי"ד.

תשובה: א. זמן קריאת המגילה בבי"ח הדסה בט"ו, מכיון שהיא מחוברת ע"י העירוב, וגם יש לה קשרים הדוקים עם ירושלים ועם כל השכונות הסמוכות לה, וגם היא בגבול ותחום ירושלים. המקורות: ריטב"א ריש מגילה. ובקו"א בהערות של המסדר והמגיה שם. שלטי הגבורים שם, טורי אבן שם דף ג: ב. מקומות נדחים שאין להם שום קשר עם בני העיר, וגם אין שכונות קרובות אליהם שהולכים ובאים לשם. קוראים בי"ד, מכיון שאין העירוב משהו להם דין סמוך, כפי שנמסר כך מפני השמועה הוראת הגרי"ז מינצברג זצ"ל.

ג. ב. ידידי הרב יעקב רקובסקי שליט"א רב דביה"ח הדסה אמר לי, שהנהיג בכל השנים לקביעת יום ט"ו לקריאת המגילה, בעיקר על סמך היסוד שביה"ח הדסה סמוכה בתוך מיל להעיר ירושלים, ולאחר שרבה של ירושלים הגרצ"פ פרנק זצ"ל הביע הסכמתו על כך, שפשוט הדבר שיש כאן דין של סמוך, הגאון הנ"ל הוסיף שגם שכונת "עין כרם" ששוכנת בבקעה עמוקה ובניניה אינם נראים, מכל מקום גם שם יש לקרוא ביום ט"ו מצד דין דסמוך, וכ"ש ביה"ח הדסה, כמו כן הביעו דעתם להרב הנ"ל הגרי"ש אלישוב שליט"א והגרש"ז אוערבוך שליט"א בפשיטות שזמן קריאת המגילה בביה"ח "הדסה" הוא ביום ט"ו. (ד. סלונים)

הרב כ. פ. מכורש

קפה. תפילה וקריאת התורה לתלמידי בתי ספר קטנים

שאלה: מנין מיוחד לתפלה שנערכים לתלמידי בתי ספר שהם קטנים, א. אם מותר לקרוא לתורה הקרואים שהם רק קטנים ואם יכולים לברך ברכת התורה. ב. אם מותר טלטול ס"ת בשבילים.

תשובה: א. יש להתיר תפלה לקטנים תלמידי ביה"ס, ולקיים קריאת התורה וברכת התורה על ידם בשבתות ויו"ט, ב. מותר לטלטל ס"ת לבתי התפלה שבביה"ס, הואיל וראויים להשתמש בהם לקריאה. הטעמים, שיש כאן מצות חנוך. המקורות:

קפד. שם תשרי תשכה. קפה. שם טבת—אדרים תשכה.

רי"ף פ"ד דמגילה מג"א או"ח סי' קלא. ולשם מצות חנוך, התירו איסורי תורה ודרבנן. המקורות: ר"ה לג. מגילה כג. רי"ף גיטין פרק הנוקין. טור יו"ד סי' רפ"ג. תוס' פסחים פח. ר"ה במשנה כד. סנהדרין סח. ר"ה ד. ומצאתי שכע"ז כתב בס' ארץ טובה סי' ג'.

אכן אם ישנה אפשרות לצרף למנין הקטנים, מנין של גדולים, בודאי שזה יהי' רצוי מאד.

הרב נתן צבי פרידמן

קפו. סגירת בית הכנסת לתלמידים המאחרים

שאלה: אם מותר לסגור דלתות בית-התפלה בביה"ס, לתלמידים המאחרים לתפלה, בכדי לזרזם שיבואו בזמן התפלה.

תשובה: א. מותר, מכיון שגם על ידי שנשארים בחוץ עדיין לא בטלנו אותם מתפלה בצבור, שיוצאים ידי חובתם בשמיעת התפלה בחוץ. המקורות: פסחים פ"ה שיטת ריב"ל, ותוס' שם. טור ב"י מפרשי שו"ע או"ח סי' ג"ה ס"כ. בספר אפיקי מגינים שם סקמ"ח. ב. גם במקרה שידוע לנו בבירור שע"י סגירת הדלתות לא יוכל לקיים תפלה בצבור, גם כן מצוה לעשות כל פעולה כדי לזרז לתלמידים שיתרגלו לבוא לתפלה בצבור. המקורות: גדרים ח—ט. רא"ש שם יו"ד סי' רג. מועד קטן ט. ועיין במנחות מח. ובתוספתא חלה פ"א ובחשק שלמה שם.

קפו. מסדר הקידושין מצד החתן או מצד הכלה

שאלה: הזכות לכבד בסדור קדושין, למי שייכת, לצד החתן או לצד הכלה.

תשובה: הזכות לכבד בסידור קדושין שייך לחתן, שהרב המסדר קדושין הוא שלוחו של החתן לברך ולהוציא את החתן בברכה זו. המקורות: אה"ע"ז רמ"א סי' לד, וט"ז שם בשם הרש"ל, ברכי יוסף או"ח סי' תלד. פמ"ג פתיחה כוללת ח"ג אות כ"ח.

הרב אביעזר ציצוביץ

קפת. גט בנשואין אורחיים

(לענין ימי הבחנה)

שאלה: אשה שנישאה לבעלה בנשואין אורחיים, והבעל במדינה אחרת, ולאחר הרבה שנים שנפרדו קבלה ממנו גט, אם צריכה להמתין ג' חדשים לימי הבחנה.

קפו. שם שם. קפו. שם מרחשון תשכו. קפת. שם שם.

תשובה: נראה שאפשר להקל במקרה זה שלא תצטרך להמתין ג' חדשים מיום קבלת הגט, שהדין שגזרו רבנן שכל אשה צריכה להמתין ג' חדשים גם בודאי אינה מעוברת (כמבואר ביבמות מ. וכתובות ס:) הוא רק בנשואין כדת עם קדושין, שמצד לא פלוג החמירו, אבל בנדון דידן בנשואין אורחיים נראה שלא נאמר לא פלוג, וסגיף להיתר דברי רבינו ירוחם מובא בב"י אהע"ז סי' יג.

קפט. רשום נשואין בימי הבחנה

שאלה: אם מותר לרשום הנשואין במשרדי הרבנות בטרם שגשלו ג' חדשי ההבחנה כמבואר באהע"ז סי' יג.

תשובה: יש להמנע מלסדר להם רישום נשואין לפני שיעברו ימי ההבחנה, אולם בשעת הדחק באופן יוצא מן הכלל, אפשר לסדר להם ההרשמה שבוע או יותר לפני הזמן, כפי ראות הרב הרושם, ויזהיר אותם שלא יהיו יחד קודם הנשואין. המקורות: טור וב"י אעה"ז סי' יג. ח"מ וב"ש שו"ע שם, ס"א. גוב"י מהדו"ק סי' יט. גם הרב רפאל צבאן דן (בירחון שלפנינו) בנדון זה בברור מקיף וגם מסקנתו נראה כעין הנ"ל, ומביא גם את המקורות: ספר דברי שלום אעה"ז סי' יג. ערוך השולחן שם אות י'. ובס' "בית מאיר" מובא באוצה"פ שם אות ו'.

הרב אברהם חפוטא

קצ. קיר משותף לביהכנ"ס ולבית-דירה

שאלה: דירה הסמוכה לביהכנ"ס, ואחד מקירות החדר הוא קיר ביהכנ"ס, שעליו נסמך ארון הקודש, אם מותר לסמוך המטה על קיר זה. תשובה: א. יש להחמיר שלא להצמיד המטה לקיר ממש, אלא להרחיקם מעט, ב. אבל בחדר עצמו מותר להשתמש כל מיני תשמישים. המקורות: שו"ע או"ח סי' קנא סי"ד, שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' נד (שאוסר להשתמש בכותל עצמו, וגם יש להרחיק מהכותל מטעם גזירה), עקרי הד"ט סי' ח' אות י"ח.

הרב י. רוזין והרבנים בן מנחם ודינקלים

קצא. תפוזים לענין חיוב פאה

שאלה: אם תפוחי זהב מחויבים בפאה, אם זהו מיקרי מכניסו לקיום. תשובה: א. לפי דעת הגר"י רוזין (בעל צפנת פענח) תפו"ז חייבין בפאה. והחמיר ג"כ שיש לגזור לאסור מקח וממכר באותן פירות, ומי שקנה אותן הריהו מחויב להפריש פאה. ב. הרב יצחק מ. בן מנחם והרב יוסף דינקלים. דנים בנושא זה אם יש חיוב פאה על תפו"ז, ועיקר הדיון מכיון שתפוזים אינם מתקיימים אלא ע"י קפט. שם אייר תשכז. קצ. שם שם. קצא. תורת הארץ תרצה.

בתי קירור. אולם הם כותבים שדבריהם רק להלכה ולא למעשה מכיון שכבר הורה הגאון הנ"ל.

וראה עוד מזה בתורת הארץ כרך א' חוברת ד' תרצ"ח. דף ד'.

הרב י. א. מיליקובסקי

קצב. לקט שכחה ופאה בשדה של קטן

שאלה: אם נוהג לקט שכחה ופאה, בשדה של קטן. (ספקת הגר"ר כץ גאב"ד דפ"ת).

תשובה: א. נראה פשוט שקטן פטור, דלקט שכחה ופאה לא הוי ממון עניים במחומר. המקורות: תו"כ פ"א קדושים ה"ט ופ"י ה"ח שם, ושנו"א פ"ו דפאה מ"ג. ב. קטן שקצר שדה ואח"כ הגדיל ג"כ נראה דפטור ליתן אח"כ מתנות עניים, דאין זה חיוב חדש אלא תשלומין לחובת הקמה, ראה שנו"א ספ"ב דפאה, ודלא כמנ"ח קדושים, ג. קטן שקצר שדהו והגדיל בשעת העימור תלוי במחלוקת, ראה ירושלמי פ"ד מ"ו. ופיהמ"ש להרמב"ם שם. ובדף נב. השיב חכם א' על דבריו ודוחה ראיותיו הנ"ל, עיי"ש.

קצב. שכחן מטבעו לדין שכחת עומר

שאלה: אדם שכחן מטבעו מהו לענין שכחת עומר.
תשובה: נוהג אצלו דין שכחה. המקור: יומא לו. דלמ"ד דלאו הניתק לעשה לוקין, יש חיוב מלקות בשכחה. ולא נטעון שיש לאדם טבע של שכחה. משמע דגם בזה הוי שכחה.

קצב. כלאי זרעים בפרחי נוי

שאלה: אם יש איסור כלאי זרעים במיני פרחים שזורעים אותן לנוי, לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה.
תשובה: יש שיטות חלוקות בזה בין הרבנים, נקודת הגדון סובב בעיקר. אם זרעים שונים שאינם למאכל אדם מיקרי מין אחד. ומותר לזרעם יחד, וכן לפי"ו יוצא שאסור לזרוע מינים אלו עם מין מאכל אדם, ראה בירור שאלה זו בארוכה בפנים.

קצב. שם דף מט. קצב. שם שם. קצב. שם כרך ב' חוברת ו' תשכא דף סט"קמת.

הרב ישעיהו זילברשטיין

קצה. עדות ע"י טלפון

שאלה: לפי המבואר בשו"ע חו"מ (סי' כח) שלא מהני עדות בכתב, דמפיהם ולא מפי כתבם, אם מהני עדות ע"י שמיעת קול העדים דרך הטלפון.
 תשובה: בדיני ממונות דלא בעינן העדות מפי הבע"ד שפיר מהני המקורות: ספרי (פסקא צ) שבועות ל. תוס' שם ד"ה כל, וראה תומים חו"מ שם.
 ובעמ' 30 הוסיף להשיב להערות כמה רבנים לפסק הנ"ל ולדעתם לא מהני שמיעת עדות ע"י טלפון, מהטעמים האלה. א. שזהו כמו קול הברה (ר"ה כו). ב. שזהו עדות שאי אתה יכול להזימה. ג. בט"ע דקלא לא מהני לשיטת קצוה"ח (חו"מ שם). המחבר מפריך טענותם מהמקורות: תוספתא פ"ג דשבועות. ירושלמי סוף יבמות, פנ"י ריש גיטין מהר"ם שיק סי' ו'. וראה "נעם" ח"י דף שכד.

קצו. תירס לענין ברכת שהחיינו ובפה"א

שאלה: איך המנהג לענין ברכת שהחיינו וברכת בפה"א על תירס.
 תשובה: התירס הגדילין בגינה שעומדין לאכילה מברכין בפה"א [ומברכין] שהחיינו, אבל הגדילין בשדה כיון שעומדים להתייבש, א"כ הוא דבר המתקיים כל השנה, ומכיון שעומדים להתייבש עדיין לא נגמר הפרי, לכן אין מברכין שהחיינו, אף דיש מועטין לאכילה. המקורות: או"ח סי' רנו ומג"א שם סוסי' ר"ב. וראה ערובין כח.

קצו. פוסע ברגל שמאל ע"י הרגל

(לענין חליצה)

שאלה: לפי המבואר בבאה"ט (אהע"ז סי' קסט) שחולץ הפוסע תחלה ברגל שמאל מקרי אטר רגל, מה הדין לאיש צבא שהרגיל עצמו במלחמה לפסוע ברגל שמאל תחלה, והרגל נעשה אצלו טבע.

תשובה: יחלוץ בשתייהם. המקור: שו"ת חת"ס אהע"ז סי' צא.

קצח. תעודת מבחן ללמודי דת לתלמידי גמנסיה

שאלה: אם מותר ליתן תעודת מבחן ללמודי דת לתלמידי גמנסיה שכותבין בשבת.

קצה. תל תלפיות כרך א' עמ' 20. קצו. שם עמ' 135 וראה עוד מזה שם עמ' 144, 152
 קצו. שם עמ' 9. קצה. שם כרך ב' עמ' 43.

תשובה: אסור לתת תעודה שכזאת לתלמידים המחללים שבת, שמטעם הוכח תוכיח מחוייבין להחזירם למוטב, וגם יש בזה איסור לפני עור ומסייע ידי עוברי עבירה. המקורות: גיטין סב. סנהדרין ע"ה. רש"י שם. פהמ"ש להרמב"ם פ"ה דשביעית, ופ"ו דתרומות מ"ג. המחבר מביא שם דעת עוד רבנים שגם פסקו לאסור.

קצט. קציצת אילן של פירות מתולעים

שאלה: אילן שמצמיח פירות מתולעים אם מותר לקוצצו לענין בל תשחית. תשובה: לכאורה יש להתיר (כפי דעת העורך שם כרך א' עמ' 21) מכיון שהפירות אסור באכילת ישראל, ואכילת נכרי לא מקרי אכילה לענין זה (ויש מקורות ודוגמאות ע"ז).

אולם נראה שבנדוננו אסור לעוקרו, אף דאינו לאכילת ישראל, שבתורה נאמר כי האדם עץ השדה (דברים כ, יט) וגם נכרי מקרי אדם ע"י ע"ז ג. וראה רמב"ן ואהע"ז דברים שם. וגם כיון שפירותיו שוין יותר למכור לנכרי מעצו, ואסור לקוצצו, ראה פיהמ"ש להרמב"ם פ"ג מע"ש.

הרב יהודא קצבורג

ה. עצה לתשלומי אחוים במסחר

שאלה: מה שנוהגים סוחרים גדולים לקנות סחורה על זמן מסויים וכעבור הזמן ואינו משלם תמורת הסחורה, צריך לשלם ע"ז אחוים, אם מותר. תשובה: אין היתר ע"ז שיש בזה איסור רבית, אולם יש תקנה ועצה שמותר לפייס את חברו ומכירו שישלם עבורו הרבית, ואף שאין הלוח (הקונה) מחוייב להחזיר לחברו הרבית ששילם עבורו, הנה מכיון שהוא ידידו ובטח בו שיחזיר לו, ולא יפסיד המקורות: ריטב"א, בשיטמ"ק ב"מ מט. ש"ך יו"ד סי' ק"ס סק"ת.

הרב אברהם ליב טרוטצער

רא. השתתפות במכרז שנערך בשבת

שאלה: אם מותר להשתתף במכרז — קניות שנשלח לגוי קודם השבת, והמכירה תתקיים בשבת.

תשובה: נראה לאסור, לפי הוראת הכת"ס או"ח סי' מו שהאריך בראיות ברורות לאסור לעשות קנין בחול, על תנאי שייגמר בשבת. אולם דעת העורך להתיר, שאינו דומה לנדון הכת"ס הנ"ל, ששם שניהם

ישראלים, וגם שם ישראל הלוקח הוא הקובע, וכאן הוא הגוי המוכר, וגם הישראל מצדו שולח המכרו והמעות קודם השבת ואינו יכול לחזור.

הרב אברהם קארפעלעס

רב. כתיבת השם בשלטון קודם המילה

שאלה: אם מותר לרשום את שם התינוק הנולד במשרד הממשלה קודם הברית מילה.

תשובה: אין לרשום השם קודם המילה ומותר לאחר הזכרת השם בברית מילה או הליכת האם בבית הכנסת [בבית, או ע"י נתינת השם ע"י האב בעלי' לתורה כנהוג] וזהו מנהג קדום, ראה תשו' רמ"מ סי' לד. ומקור המנהג במדרש סוף פ' בראשית בלידת נח. ועי' שם באלשיך ואברבנאל.

הרב ישעי' זילברשטיין

רג. כתיבת התאריכים הלועזיים במצבות

שאלה: אם יש איסור בכתיבת תאריכים לספירת הנוצרים על המצבות. **תשובה:** יש בזה איסור דלא ישמע על פיד (שמות כג, יג) וגם יש כאן חנופה לעמים ודבר שקר בלבבנו.

רד. מהן בבית הקברות במקום שאין קברים

שאלה: בבית הקברות שיש בו שורות קברים בצפון ודרום לצד מערב ובצד מזרח אין קברים אם מותר לכהן לילך לצד מזרח. **תשובה:** אין להתיר, מכיון שבדבר רגיל ומצוי גם ספקו אסור כמו בדיקת הריאה וושט מאוזא פטומא וכדו', ואין לך מצוי ורגיל יותר מקברים אינם ידועים בביה"ק עתיק יומין, והשורות קברים אינם מוכיחים כלל שלפעמים נמצא מת לצד זה חוץ מהשורות. ומצינו שחז"ל החמירו הרבה ע"ז. המקורות: פ"ג דפרה. יו"ד שע"ב. ותוי"ט פט"ז אהלות מ"ד, ש"ך יו"ד סי' ש"ע. דגמ"ר שגם להראב"ד יש איסור בזה"ז.

רה. נשואין אורחיים להצריך גט

שאלה: נשא אשה בנשואין אורחיים, אם צריכה גט. **תשובה:** אף שמהר"ם שיק (יו"ד רמ"ט) נוטה להקל. מ"מ נראה שיש להסתפק

רב. שם כרך ג' עמ' 20. רג. שם כרך ג' עמ' 22. רד. שם שם עמ' 136.
רה. שם כרך ד' עמ' 7 וראה עוד מזה שם עמ' 9, 17, 19.

בזה טובא ואפשר שצריכה גט, דכשנכנסה לביתו כוונתו לקנותה ולאוסרה על כל העולם, ראה ירושלמי פ"ד קדושין ושם פ"ד, ר"ן פ' המדירה. חת"ס יו"ד סי' ר"י. רמב"ם פ"א אסו"ב, וגם י"ל דשוי' אנפשה חתיכה דאיסורא.

רז. כתיבת שמות ע"ז לועזיים על הפרוכת

בתל תלפיות כרך ג' מביא תשובת ח"א שכתב בחריפות בחומר האיסור של כתיבת שמות אלילים לועזיים על פרוכת הקודש, ושם עמ' 114 יש ע"ז הערה שגם אם אין זה אליל ממש אלא רק שינוי משם יהודית אין להקל שזהו פרצה.

הרב מרדכי פאבסקי

רז. השתמשות במזלג קול לחזן בשבת

שאלה: אם מותר לחזן להשתמש במזלג קול בשבת.
תשובה: אין להשתמש בו משום דדמי טפי לכלי שיר ומיוחד לכך, ראה או"ח סי' שלח ברמ"א, וט"ז יו"ד סי' רפב, וגם שגזירת שמא יתקן כלי שיר הוא אף שאין בידו לתקן מ"מ גזרינן. המקור: משנה ביצה ל"ו ואו"ח סי' של"ט אין מטפחין.

הרב מרדכי פעטעני

רח. אם המוהל יהי' גם סנדק

שאלה: ע"ד המנהג שהמוהל שהוא מומחה יהי' גם סנדק.
תשובה: אין כאן חשש כלל. וכל דאיהו מצי עביד, יעשה המצוה בגופו ולא ע"י שליח, ואף שכל הברכות צריך בעמידה (כמבואר באו"ח סי' ח' וביו"ד סי' רס"ה) שם הטעם מטעם בזיון המצוה וכאן אדרבא עושה המצוה בישיבה שיזכה בעוד מצוה. המקור: ישועת יעקב מובא בפת"ש יו"ד שכ"ח.
ובהערת העורך שם דוחה דבריו וכתב דהברכות והמצות בעמידה לא מטעם בזיון המצוה (כדברי הישו"ע הג"ל) ואין להדר בהדור מצוה במקום שדוחין עיי"ז עיקרי דינים.

הרב דוד צבי קצבורג

רט. סיום מסכת בער"פ בשבת

שאלה: ע"פ שחל בשבת מתי יעשו סיום מסכת לפטור תענית בכורים. אם ביום ה' או ביום ו'. וגם יש לדון כשיעשוהו ביום ה' אם יצטרכו להתענות ביום ו' לפמ"ש הרמ"א או"ח סי' תרפ"א עיי"ש. (שאלת הרב יוסף לעווי)

רז. שם עמ' 100. רז. שם עמ' 130. רח. שם כרך ד' דף 46. רט. שם עמ' 65

תשובה: ברור שצריך לעשות הסיום ביום ה', שכן מייסדי המנהג תקנו להתענות ביום ה'. וכן עושין כל הבכורים, ומעתה איך רשאי להפריש עצמו מהצבור ביום ה' לסמוך על הסיום שביום ו'. וגם נראה שאין צריך להתענות ביום ו'. לפמ"ש הט"ז שלא להתענות תענית יחיד גדחה ליום ו' וכ"ש כאן שאינו רק לזכר בעלמא. ראה ב"י או"ח סי' תע, וגם י"א שאין מתענין כלל בע"פ שחל בשבת וש"ע שם. והרב ישעי' זילברשטיין דחה דבריו וכתב שאין די לסמוך על הסיום שביום ה' וצריך להתענות גם ביום ו', ראה ח"י ופמ"ג שם שמי שאוכל בברית מילה ביום ה' חייב להתענות ביום ו', ואפשר שיסימו גם ביום ו'. אף שאין נוהגין כן הנה במילתא דלא שכיחא רק לשנים רבות לא שייך מנהג.

ג. ב. בקונטרס דיני ומנהגי ער"פ שחל בשבת (להרב שטרנבוך תשל"ד) גם העיר כנ"ל למה לא מתענין ביום ו' לפמ"ש ברמ"א תרפ"ו סק"ב. ולא ראה את דברי הרבנים הנ"ל) וגם הוא כותב שכיון שתענית בכור קיל וי"א שנדחה התענית לגמרי (בשו"ע שם), די לן דפטר עצמו בסעודת מצוה ביום ה' לזכר בעלמא, ומסיק שנכון הדבר למדקדקים לסיים בשניהם. (ד. סלונים)

הרב אפרים זלמן מרגליות

ר. תפלה בשפת אידיש

שאלה: אם מותר לסדר התפלה בלשון אשכנז (אידיש) לפמ"ש חז"ל שנאמרה בכל לשון.

תשובה: חלילה מעשות כדבר הזה. שאין אנו בקיאים עכשיו בפתרון ותרגום לשון הקודש ואיסור גמור לעקור סדר הק"ש והתפלה מלה"ק, ראה בפנים המאמר מביא המחבר כמה דוגמאות וסיפורים בטעויות ושגיאות בתרגום התפילה מלה"ק ללשון אחר. וגם מבאר בארוכה טעמי האיסור בזה.

הרב ישכר שלמה טייכטיל

ריא. מת הנכרי שקנה הפרה המבכרת

שאלה: פרה מבכרת שנמכרה לנכרי, ומת הנכרי בין המכירה ללידה, מה דינו של הולד לענין קדושת בכורה.

תשובה: א. כשיש בן יורש לנכרי, פשוט שמכיון שעכו"ם יורש את אביו מה"ת, הרי פרה זו נקנית ליורש הבן ופטורה מבכורה. המקור: חו"מ סי' רפג. ב. גם אם אין לנכרי המת בן יורש (ושאר יורשים אין להן דין ירושה בקנינים אלו

רי. שם עמ' 78, 85, 94, 100, 106, 112, 118. ריא. שו"ת משנה שכיר ח"א בתחלתו.

שהם רק להפקיע הקדושה כמ"ש בפוסקים) הנה אם הפרה אינה עומדת ברשותו של הישראל הרי-היא הפקר, והפקר פטורה מבכורה. המקור: שד"ח מערכת בכור בשם כמה גדולי האחרונים, ואפי' היכא שהפרה עומדת ברשות ישראל אין חצרו קונה לו בע"כ. המקור: שד"ח שם אות י"ח.

ריב. הפסקה אחר תפלת שחרית לקריה"ת ומוסף

שאלה: א. אלו הנוהגין בשבת אחר תפלת שחרית, להפסיק שעה ארוכה לאכילה ואח"כ קורין בתורה ומתפללין מוסף אם מותר, ב. וע"ד המנהג להתפלל מוסף תיכף אחר שחרית, ולאחר זמן לקרות בתורה, אם מנהג נכון הוא. תשובה: א. אלו שמפסיקין תפלת מוסף משחרית, אינם עושים כהוגן, ומנהג טעות הוא, ומצוה לבטלו, הטעמים, א. מצד הדין יש לסמוך תפלת מוסף לשחרית. המקורות: יומא ע. חנוך מצוה תב, ב"י סי' תרכא, צל"ח ברכות והגר"א סי' רפ"א, ב. מכיון שמשכימים להתפלל שחרית, מחויבים גם להתפלל מיד מוסף, דשהוי מצוה לא משהיגן דוריון מקדימין למצות. המקור: מג"א ריש סי' כ"ה, ג. בשו"ע (רפו) לא התיר לאכול אחר תפלת שחרית רק טעימה ואכילת עראי שאין צריך נט"י ובהמ"ז, ויש חשש שלא ידקדק ויאכל לשבעה. המקור: תשובת מהר"י אסאד חו"מ סי' רגג בשם גדולי האחרונים.

ב. המנהג להתפלל מוסף תיכף אחר שחרית, וקריאת התורה לאחר זמן, מנהג יפה הוא, הטעמים, א. אם מתפללים שחרית בהשכמה מחויבים להתפלל גם מוסף בסמיכות, וההיתר של הרמ"א (רפו) שמאחרים התפלה בשבת, הכונה גם לשחרית, אבל לא להפסיק בין שחרית למוסף, ב. ההפסק בין שחרית למוסף הוא רק כדי הילוך ד' אמות. המקורות: תוס' ישנים יומא לד. בשם הירושלמי דברכות, רמב"ם פ"ח דתפלה הט"ו.

ג. מותר להתפלל מוסף קודם קריה"ת, ואין בזה הכלל דתדיר קודם, דאינם געשים בשעה אחת, וגם מוסף הוי תפלה וקריה"ת הוי תורה, ואינם שוים. המקורות: זבחים יב. צ. תוס' יומא לג. רמב"ם ריש פי"ב דתפלה, פמ"ג סי' תרע"ט. ד. אין לאסור אכילה קודם קריה"ת משום שהחויב בקריה"ת הוא רק על הצבור ולא על היחיד, וגם אפשר לקרות בכל צבור. המקורות: רמב"ם פ"ט דתפלה הי"ג, חתן סופר ופני מבין סי' לב, וראה בלבושי מרדכי מהדו"ת סי' ק"י. וחת"ס סי' ס"ט.

ריב. שם סי' א"ב ובסוף הספר במפתחות ובקונטרס אחרון.

אולם ודאי אם אפשר להנהיג שיהיו הכל עושין בפעם אחת, מה טוב, כמ"ש האדמו"ר מאונסדורף ז"ל וראה במדרש שוחר טוב סי' י"ז.

ריג. זמן חלות קדושת ס"ת לענין בטול הקדושה

שאלה: לפמ"ש התוס' (גיטין לב:) דאם אדם כותב ס"ת לשמה אינו יכול לבטלו לאחר גמר המעשה, מתי נגמר קדושת הס"ת.
תשובה: כל זמן שלא נתפר יריעות הס"ת לא נגמר בו קדושת ס"ת, ושפיר יכול לחזור ולבטל. המקורות: שו"ת כת"ס סי' י"א, וביד שאול יו"ד סי' ע"ב.

ריד. צירוף מנין ברחוב

שאלה: עד כמה שיעור המרחק שיצטרפו לעשרה ברחוב, כגון בקדוש לבנה, וכן לכל דבר שבקדושה.
תשובה: הצירוף של עשרה הוא באופנים דלהלן, א. אם הם ברשות אחת בלי הפסק רשות אחר ביניהם, ב. שלא יהיה המרחק ביניהם שלא ישמעו זה את זה, ג. שלא יפסיק דבר שאינו נקי. המקורות: שו"ע או"ח סי' קצה, ט"ז שם.

רטו. נדרי מאכל בערב יוהכ"פ

שאלה: נדר שלא לאכול איזה מאכל, ואין לו לאכול מאכל אחר, אם מותר לאכול בערב יום הכפורים מטעם מצוות לאו ליהנות ניתנו.
תשובה: י"ל כיון דעיקר הטעם במצוות אכילה בעיוה"כ בשביל להקל התענית למחרת, כמ"ש הטור סימן תר"ד, א"כ מקיים מצוה באכילה זו, גם בהנאת גרונו, וגם אח"כ בהנאת מעיו, ואפשר לפי"ז לומר דאמרינן בזה מצוות לאו ליהנות ניתנו וצ"ע, ראה מנחת חנוך מצוה ו'.

רטז. צלית כבד תחת קדרה

שאלה: כבד שנצלה על האש ולמעלה מונחת קדרה עם תבשיל, מה דינה של הקדרה והתבשיל.

תשובה: יש להתיר, מכיון שבכבד אין לדון משום זיעה, הטעמים, א. דדם לא מיפטם כלל ולית בהזעתו איזה טעם, ולא אוסרת כלל. המקורות: ד"מ סי' ק"ח, ת"ח פ"ה דין ד', מהר"י מינץ והמהר"ל מובא בב"ח שם, ב. אין בכח הכבד ליתן אף ריח משהו, איך יהי בכחו להזיע. המקור: ת"ח כלל ל"ה ס"י. ג. תיכף שיוצא

ריג. שם סימן ו' ובקונטרס אחרון אות כב. ריד. שם סימן יב.
רטו. שם סימן טז. רטז. שם סימן מב.

הדם מהכבד, נשרף על הגחלים ומקלי לאיסורא. המקורות: רשב"א חולין קי"ב, יד אברהם יו"ד סי' ק"ה, וכן הפכימו לדעתי הגר"ש גרינפלד אב"ד סעמיהאל שהוסיף טעם נוסף דאידי דטרוד לפלוט לא בלע זיעת הכבד.

ריז. איסור קל של אחרים לחולה

שאלה: אם לחולה יש מאכל איסור, ולחברו המאכילו יש היתר, או איסור קל, אם מחוייב ליתנו לחולה, או אפשר שכיון שלחולה מותר כל האיסורין, אין מחוייבין ליתן לו (ראה בספר תבואות השדה ח"ה שנסתפק בזה).

תשובה: נראה פשוט שיש חיוב גם על החבר המאכיל למצוא את האיסור הקל או את ההיתר עבור החולה, מכיון דו"חי בהם" נאמר ג"כ על אחרים, שמחוייבים להחיות את החולה ולא על החולה דוקא, כמ"ש הלבוש סי' שכ"ח, וראה ג"כ ברדב"ז ח"ד סי' ק"ל.

אולם נראה שאח"כ חייב החולה לשלם לחברו עבור המאכל. המקור: חו"מ סי' שפ"ח ועי' בבאור הגר"א שם.

ריח. המנהג להאריך במעודות שבת

שאלה: ע"ד המנהג בצדיקים ואנשי מעשה שמאריכין הרבה בשלחנוותיהם בסעודות שבת, אף שאפשר בזמן הזה לעסוק בתורה.

תשובה: בודאי ראוי להאריך בשלחן של שבת, ובודאי ראוי אם אפשר להיות אצל הצדיק בשלחנו, כי ע"י זה יזכה לטהרת הגפש, ואז כשילך ללמוד בודאי ילמוד בבחי' אחרת ממה שלמד קודם, ותורתו משתמרת ומתברכת, כמ"ש חז"ל חסידים הראשונים וכו'. המקורות: רמב"ם סוף הל' תשובה, רמב"ן בס' שלחן ארבע, של"ה, ועוד.

ריט. העלה שנית חלודה לענין הגעלה

שאלה: העביר החלודה מהכלי, ולא נשתמש בו עוד חמץ, אח"כ העלה הכלי חלודה שנית, אם אפשר להגעילו כך.

תשובה: לא מהני ההגעלה, (ודלא כמ"ש הפמ"ג או"ח במשב"ז סי' תנ"א סק"ו) משום דהחלודה חוזרת ופועלת במי ההגעלה להשקיט קצת הרתיחה, וזה הדבר שהחוש מעיד, וק"ו מנגיעת ב' כלים דלא מועלת בהם ההגעלה, ראה שו"ע שם סי' תנ"ב, וט"ז שם סק"ט ושו"ע התניא שם.

ריז. שם סימן נב. ריח. שם סימן סה. ריט. שם סימן עח.

רכ. הוצאת הדפוס מהמנעלים בשבת

שאלה: שכח להוציא בערב שבת את הדפוס מהמנעלים, אם מותר להוציאם בשבת.

תשובה: אסור לטלטל המנעלים כיון שעוד לא נגמרו, ואין שם כלי עליהם, מכיון שההדיוט אינו בקי במלאכה זו וגם צריך לכלי אומן מיוחד על זה, ממילא גם אסור לשמוט ולהוציא ממנו את הדפוס, שבוזה הוא גומר את המלאכה וחייב משום מכה בפטיש. המקורות: שבת קמ"א: רש"י שם דף ע"ג, על המשנה שם, פהמ"ש להרמב"ם שם והרע"ב שם, הג"א ביצה בפ"ק, ועוד; (ראה בפנים הספר שהמחבר דן עם רבנים בנדון זה והם חלקו עליו, והמחבר דחה דבריהם עיין בדבריהם).

רכא. בהכנ"ס שמתפללין רק מנחה וערבית

(לענין ברכת מעין שבע)

שאלה: מנין קבוע בכל יום באחד מבתי תושבי העיר שמתפללין בו בכל ערב וגם לומדים שם, אבל לא שחרית, אם מיקרי בהכנ"ס קבוע, לומר בו בשבת ברכת מעין שבע, ע"י בשו"ע או"ח סי' רסח ס"ט.

תשובה: אפי' לכתחלה יש לנהוג שם ברכת מעין שבע בע"ש, שמ"ש שכתבו הפוסקים (ראה באה"ט בשם שכה"ג או"ח סי' רס"ח ופמ"ג שם סק"ח) דצריך שיהי' שם ס"ת לתת לו חשיבות דקבוע, והו' רק במקום שלא הוי קבוע להתפלל שם, משא"כ היכא דהוא באמת מקום לרבים להתפלל שם מימים ימימה שנה אחר שנה, שוב לא תלוי כלל בס"ת, וגם שייך כאן לשון חז"ל ש"ץ היורד לפני התיבה שיש כאן תיבה קבועה ומה עוד שלומדים שם בקביעות כל לילה, ראה טור שם ט"ז שם ובסוף סי' קלה, וסמך לזה רש"י עירובין נה:.

רכב. רגל הרי"ש ארוך מגנה

שאלה: מה הדין כשהאות רי"ש בסת"ם, הרגל שלה ארוך קצת מגנה. תשובה: נראה דכמו שבכ"ף פשוטה היכא שלא עשאה כפלים פסולה (כמ"ש במג"א סי' ל"ב סקכ"ו) כמו כן ברי"ש היכא דלא עשאה קצר נמי פסול, מהאי טעמא שלא תדמה לכ"ף. המקור: דגול מרבבה שם.

רכג. גרירת עפרוריות מהאזכרות שבמזוזות

שאלה: מזוזות ישנות שיש עליהן עפרוריות שגתייבשו, אם מותר לגרר העפר מהאזכרות, ואם הן כשרות בלא הגירור.

רכ. שם סימן פד—פז. רכא. שם סימן צא. רכב. שם סימן צד.
רכג. שם סימן קג.

תשובה: יש להסתפק אם מותר לגרר העפר מהן, וגם בלא הגירור י"ל שאינן כשרות, גם אם הכתב מתחת העפר יפה והדר הוא, המקור לספק הוא מדברי המחבר או"ח סי' ל"ב סעיף ג' דאם זרק עפרות זהב על אות מאזכרה אין לו תקנה. או שי"ל דשם ניכר כתיבת השם, משא"כ כאן שתיבת השם מכוסה אולי אין בגרירה זו משום מוחק שם וצ"ע, ראה מג"א שם סקכ"ג ב"ח שם סי' ש"מ שבו"י ח"ב סי' ד' ושו"ת רעק"א ח"ב סי' י"א. שו"ת מהר"י אסאד ח"ב סי' מ"ה וסי' רנ"ו.

רכד. חלוקת הב' זיתים למסובין בליל הסדר

שאלה: איך לנהוג בליל הסדר בחלוקת הב' זיתים למסובים, אם יאכל בעצמו קודם, או יחלק להם קודם, וגם איך יברך שתי הברכות המוציא ואכילת מצה. תשובה: א. יש לברך שתי הברכות יחד, ומכיון שיש לחוש שלא יהי' הפסק גדול להמסובים מהברכה עד האכילה, ע"כ יותר טוב שיעשה המחלק שהוי קצת ע"י שיחלק להם, משיעשה להם שהוי גדול, שימתינו עד שיאכל הב' זיתים, סמך לזה שאתו"ל נחא לחבר שיעשה איסור זוטא ולא יעשה חברו איסור רבה, וראה קצוש"ע סי' קיט. ב. אמנם אם יש הרבה מסובים, ויהי' שהוי גדול בחלוקת כל המסובים, היה ראוי לעשות שכל אחד יהי' לו מצה לפניו לסמוך טעימה לברכה, כמ"ש התוס' (פסחים קטו:): אולם צ"ע למה שאין נוהגים כן.

רכה. מנין אחד לקריאת המגילה

שאלה: בבית כנסת שיש בו כל יום כמה מנינים לתפלה, אם גם בפורים מותר להתפלל כמה מנינים, או צריכים להתפלל כולם יחד במנין אחד ולקרות המגילה ברוב עם.

תשובה: נראה פשוט שאסור להתפלל בהשכמה, רק ימתינו על עת שכל הצבור מתפללין, ויעשו מנין אחד גדול, כדי שיהי' פרסום רב, ובזה יקיימו המצוה מן המובחר. המקורות: מגילה ג. ותוס' שם בענין מבטלין כהנים וכו', מג"א סוסי' תר"צ בשם הר"ן, פמ"ג שם, הנצי"ב בהעמק שאלה פר' ויחי, מהר"ם שיק סי' של"ט, שד"ח ערך זריזין.

וכן הסכימו כמה מגדולי רבני זמננו, והגר"ז לאנדוי מאשפעצין הוסיף שאפשר למנינים שדרכם להתפלל בהשכמה, לקרות ק"ש ולהתפלל בהשכמה כמנהגם, רק קריאת המגילה יהי' ביחד כל הצבור.

אולם בית הכנסת עם צבור קטן אין צריך ללכת לבהכנ"ס גדול לקריאת

רכד. שם סימן קג. רכה. שם סימן קד.

המגילה. המקורות: שו"ת חתן סופר סי' ע"ד בשם החת"ס, וכן כתב הגר"ז לאנדוי הנ"ל. כי כל אחד יש לו מקומו הקבוע ולא חייבוהו לעזוב מקומו שמתפלל בו תמיד, וגדול השלום.

ובסימן ק"ה מביא שחכם אחד העיר על הנ"ל שאין נוהגין כן לעשות מנין אחד, רק כמה מנינים ודחה שם דבריו שאלו הנוהגין לעשות כמה מנינים בפורים מנהג טעות ואין להם יסוד כמ"ש המהרי"ל ה' פסח.

רכו. עשיית עבודה בכנסיות לשם פרסומת

שאלה: אומן ישראל אם מותר לו לקבל לעשות בעצמו או ע"י פועליו עבודה ותיקונים בכנסיות ואם שכר העבודה יקבל הפועל הנכרי, ורק שזה יקרא על שם הישראל לשם פרסומת אם רשאי.

תשובה: א. לא מבעי שהעבודה תיעשה ע"י הישראל עצמו או אפילו ע"י פועליו, ודאי שאסור. המקורות: שו"ע יו"ד סי' קמ"ג ט"ז וש"ך שם, וראה במהר"ם שיק יו"ד סי' קנ"ג ושו"ת ש"י מהד"ת סי' קכ"ח, ב. אפילו רק שיקרא העבודה על שמו של האומן היהודי לשם פרסומת ג"כ אסור, דגם הזכירה והקריאה על שמו אסרה התורה בע"ז, והוא רוצה בקיומו של הדבר כדי שיקרא על שמו, כמ"ש; ושם אל' אחרים לא תזכירו וגו'. המקורות: ב"י יו"ד סי' קמ"ג מרבנו ירוחם בשם הרמב"ן, הגהת חכמת שלמה על יו"ד ח"ב בהשמטות סי' קצ"א ועוד. נ. ב. ראה נעם ח"ה ש"ה דף שכו.

רכו. חתימה באצבע בשבת

שאלה: אם מותר בשבת לחתום באצבע, שיש בזה רק רושם וסימן בעלמא, ואם יש נפ"מ בזה בין יד ימין ליד שמאל.

תשובה: נראה שאסור בין בימין ובין בשמאל, ויש בו ג"כ חיוב חטאת, דבאמת במעשה האצבע יש כמה וכמה רשימות, שרואים שיש לאצבע כמה חריצין ואף דנעשה בפעם אחת חשוב שני רשימות. המקורות: רמב"ם פ"ז הל' שבת וה"ה שם, פיה"מ להרמב"ם שבת קג. פמ"ג וברכ"י סי' ש"מ, שואל ומשיב ח"א סוסי' קצ"ד, ובהגהות מהרש"ם או"ח סי' ש"מ. נ. ב. ראה נעם ח"ד ש"ה דף ת.

רכו. שם סימן קז. ובקונטרס אחרון אות קפג. רכו. שם סימן קט.

רכח. תוספת שבת לענין נולד

שאלה: א. בשקבל עליו שבת מבעוד יום, אם הביצה או החלב גם נאסרו מזמן זה מטעם איסור נולד, ב. כששבת ויו"ט סמוכים זל"ז אם חשוב כנולד בשבת דיהיה אסור ביו"ט משום מכין.

תשובה: א. פשוט שאסור, דהא אסור לו לטלטל מוקצה אחר הקבלה, א"כ הביצה והחלב שנולד לאחר הקבלה הוא מוקצה. ב. לעת הצורך יש להקל ביו"ט הסמוך לשבת כשנולד מבעוד יום אעפ"י שכבר קבל עליו אז שבת. המקור: א"ר או"ח סי' תרס"ה. וראה שם במפרשי השו"ע.

בעיות רפואיות הנוגעות לעניני הלכה

בעריכת
הרב זאב דוב סלונים

הרב אברהם גאטעפמן

א. בחולה סכרת אם מותר לבשל לאחרים ביו"ט
שאלה: כשהבעל והאשה סובלים ממחלת סוכר, ואסור להם לאכול מאכלים
שיש בהם סוכר, אם מותר להם לבשל לאורחים שבאו אצלם ביו"ט מאכלים כאלו
שלהם אסורים.
תשובה: א. אין להקל להתיר להם לכתחלה לבשל לאחרים. המקורות: רמ"א
בשם מהרי"ו או"ח סי' תקכז סעיף כ', ומג"א שם, צ"ח ביצה יב. חיי"א כלל קב.
שהמתענה אינו מבשל לעצמו ולא לאחרים, ב. וגם לפמ"ש בסדור דרך החיים שבאי
אפשר ע"י אחר סמכין על הפוסקים להתיר לבשל לאחרים, צ"ע מה זה גדר אי
אפשר.

הרב אברהם חפוטא

ב. שמוש בתרופות של אסורי אכילה והנאה
שאלה: אם מותר להשתמש לחולה שאין בו סכנה בתרופות כגון כדורות,
טבליות, זריקות וכדומה, שמורכבים מאיסורי אכילה או איסורי הנאה.
תשובה: יש להקל לחולה שאין בו סכנה להשתמש בתרופות אלו, א. תרופות
שנעשו מאיסורי אכילה הוה שלא כדרך אכילתן ולרפואה התירו. ב. תרופות מאיסורי
הנאה גם מותר דלצורך רפואה התירו שלא כדרך הנאתן. ג. כלאי הכרם ובב"ח
הוה חשש רחוק ומעוט דמעוט, ואין לחוש לה. ד. איסור בב"ח דרך בשול אסרה
תורה ובאיסורין של דבריהם ושלא כדרך הנאתן בכל גוונא שרי. ה. הכדורים
שמורכבים מאבקות הם בבחינת אפרן. וכל הנשרפין אפרן מותר. המקורות: פסחים
כד: כה: רמב"ם פי"ד מאכלות אסורות ה"י. ריטב"א קדושין כו:.
ג. ב. ראה נעם ח"ד ש"ה י"ב.

א. שו"ת המאור דף שטז. ב. שם דף רנו.

הרב איפר יהודה אונטרמן

ג. התמחות סטודנטים כהנים במתי עכו"ם

שאלה: סטודנטים, כהנים המשתלמים בתורת הרפואה באוניברסיטאות ומוכרחים להתמחות בנתוחי גויות, אם מותרים במתים מאומות העולם. תשובה: לאחר מו"מ עם הגרא"י הרצוג זצ"ל בבירור וליבון בכמה מקורות בחזו"ל, שלכאורה נראה משם, שיש שיטות שאפי' חיה בדמות אדם מטמא, ראה ספרא שמיני פרק ד', (והגר"א שם) פ"ח כלאים מ"ה, ופי' הראב"ד על הספרא שם. (ראה אריכות דברים בזה בפנים המאמר), הנה בנוגע לדוגנו, י"ל לפי המבואר באבני נזר יו"ד ח"ב סי' תס"ו, שרוב הפוסקים מתירין במתי עכו"ם, ונוסף על הפוסקים שהאב"נ מזכיר, יש להוסיף את האשכול והמאירי, וגם נצרך דברי המל"מ פ"ג ה' אבל ה"א, דאע"ג דמגע ומשא מטמא בעכו"ם, אין אוהרת כהנים ע"נ. נ.ב. ראה ב"נעם" ח"ו ש"ה דף שכט.

ד. הכרעה ברוב דיעות הרופאים

(לענין יוהכ"פ)

שאלה: חולה יר"ש אומר שאינו צריך לאכול ביוהכ"פ, וגם רופא אחד אמר כן, אולם שני רופאים אחרים אמרו שצריך לאכול, אלא שיש הבדל בין שני הרופאים האלו בנימוקיהם, אם יש לצרף דעת שניהם ולהצריכו לאכול כמבואר בשו"ע או"ח סי' תרי"ח ס"ד.

תשובה: יש לצרף דעת שני הרופאים ולהאכילו, ואין נדון זה דומה למ"ש הש"ך (יו"ד סי' רמ"ב וחז"מ סי' כה) שאם שנים אומרים דבר אחד מתוך גמוקים שונים חושבים רק אחד ואין כאן רוב, שיש חילוק בין דינו של הש"ך לבין גדונו מכמה טעמים, א. כי ברופאים נפסק להלכה הכלל של תרי כמאה, ובסנהדרין והוראת איסור והיתר אזלינן אחרי הרוב, וכן כי בפסקי דינים לא שייך הכלל של וחי בהם כי ע"ז דנין עתה אם צריך לחיות או מחויב מיתה, ורק בפקוח נפש של חולה דילפינן מוחי בהם מחמירין כי תרי כמאה, ב. בעניני הלכה העיקר הוא הנימוק והיסוד שממנו למדין הדין, וברופאים העיקר המסקנה לפי מומחיות הרופא. ג. כמה פוסקים חולקים על הש"ך וכל ספקות בפקו"ג הולכין להקל, ד. גם שהחולה עצמו אומר קים לי שאינו צריך, אין זה דומה לב' אומרים מת וב' אומרים לא מת (יבמות פח) שהכא בפקו"ג עלינו לחוש לכל חשש וספק סכנה וזהו וחי בהם, ולא שיבא בעשייתה לידי

ג. ממאמר הערכה על הספר היכל יצחק או"ח. ד. קול תורה תשרי תשכג.

ספק מיתה (רש"י יומא פה) ולכן גם החולה עצמו לא רשאי לסמוך על דעתו והרגשתו, שאין האדם בעלים על עצמו, וכשאינו רוצה מאכילין אותו בע"כ.

הרב דוד צבי קצבורג

ה. סם הרדמה לגר וישראל גדול הנימולים

שאלה: אם מותר לתת לגר או ישראל גדול, סם הרדמה בשעת המילה, ואם צריך כשניעור להטיף דם ברית כמבואר ביו"ד סי' רסח.

תשובה: מסתבר להתיר. מכיון שבגר, המצוה מוטלת על ב"ד, והגר עדיין אינו בר חיובא, וא"כ מה איכפת לן אם הוא ישן הרי הב"ד ער, וכן בישראל גדול גם נכון להתיר שעיקר מצות מילה נאמרה בקטנות, בשעה שגופו אינו בר חיובא, ובגדולתו זהו תשלום המצוה של הקטנות.

וכן הסכים הרב יצחק הערפעל להתיר אולם מטעם אחר, דרך בגט מיפסיל כה"ג (בעת כתיבת הגט בבעל שכור) דיש בו ב טעמים. א. שהסופר הוא שלוחו של הבעל והבעל דעתו אינו צלולה. ב. דכתיב וכתב ונתן, שבעינן בשעת כתיבה ראוי לנתינה של הבעל. ובמילה לא שייך טעמים אלו.

אולם הרב עמרם פישער חולק על סברת הרב קצבורג הנ"ל ולדעתו המצוה מוטלת על הנימול עצמו. אולם בעצם הדין הוא גם מכריע שא"צ הטפת דם ברית דמיד לאחר המילה ניעור והדם עדיין שותת, לדעתו יש להתיר לתת סם הרדמה דהרי עושה השליחות קודם שתיית הסם והוה כעומד ע"ג. המקור: רשב"א חולין יב. וע"ז העיר העורך שם דמילה לא שייך שליחות דהוה מצוה שבגופו, וגם לא מהני עע"ג דנתבטלו חושיו והוי בר פטור.

והרב פ. הורביץ שם מחמיר לדעתו יש בזה התחכמות נגד חוק מחוקי התורה ובמילה נאמר "והיה תמים" וגם חשש שגרים בכונה לא טהורה יתרבו ע"י מניעת צער המילה בסם הרדמה.

הרב יעקב וינברגר

ו. קירוב מיתה לחולה הפוכל יסורים

שאלה: חולה גוסס שסובל יסורים קשים, אם מותר לעשות פעולה לקרב מיתתו. ב. אם מותר במקרה כזה, למנוע מליתן לחולה תרופות חזשות (שהמציאו לאחרונה) היכולים להאריך חיי החולה למשך זמן מסוים.

תשובה : א. אסור לקרב מיתת החולה, בין ע"י אדם אחר, בין ע"י החולה עצמו. המקורות : רמ"א יו"ד סי' של"ט ט"ז וערוך השלחן שם, חכ"א כלל קנ"א ספר חסידים סי' תשכג ותפא"י פ"ח יומא מ"ז. וראה ע"ז יח. מעשה דר"ח בן תרדיון ותוס' גיטין נז : שו"ת חת"ס אה"ע"ז סי' ס"ט, ציץ אליעזר ח"ה. ב. יש חובה לעשות מאמצים כדי להמשיך את חיי החולה ואין לגרום למיתה גם ע"י מניעת התרופות הטעמים. (1) אין לסמוך על הרופאים שאין רפואה לחולה, ראה חת"ס יו"ד סי' קנ"ח. (2) יש אפשרות להקל על יסורי החולה באמצעי תרופה שונים, עקב התקדמות הרפואה, ואם אין הקלת כאבים זהו מסיבת ידע ונסיון בלתי מספיק של הרופא. (3) יש זכות לאדם להמשיך לחיות ואפי' שסובל יסורים קשים ואין אפשרות לקיים מצות, וכ"ש אם יש אפשרות לקיים מצות. ראה ע"ז י. ומשנה ברורה סי' שכ"ט.

הרבנים כץ, בן-מנחם, עדס

ז. נאמנות רופאים לקביעת הגיל

שאלה : אם אפשר לסמוך על חוות דעת רופאים לקביעת גיל האשה לגבי קדושי קטנה, ולגבי מיאון.

תשובה : ודאי דרופא מומחה ומקובל, אינו חשוד לשקר במסירת חוות דעת רפואית, וחזקה דאומן לא מרע אומנתיה. וסומכים בענינים שונים על חו"ד הרופאים כמבואר בכמה מקומות, ביותר יש לציין דברי הרמב"ם פ"ב הל' רוצח ה"ח. ובמקום שסומכים על רופא, סומכים גם על רופאה. המקורות : ריב"א מובא דבריו ברא"ש פ"ד יומא סימן י"ד. הגר"א או"ח סי' תרי"ח סק"א, וכ"ש דיש באשורה של הרופאה משום צירוף מועיל לטעמים אחרים.

הרב יצחק אייזיק ליעבעס

ח. שריפת תפילין בביה"ח לחולה במחלה מרבקת

שאלה : מי שחלה במחלה מתדבקת, ובעת יציאתו מבית החולים שורפין כל חפציו, אם מותר ליקח עמו התפילין.

תשובה : בשו"ת אגרות משה סימן ד, (מובא בנעם ג. ש"ה הלכה ג.) כתב שאסור לו ליקח התפילין בבית החולים שלא יבואו לידי בזיון השריפה והביא ראיות נכוחות לפסקו עיי"ש. ולי נראה דמותר ליקח התפילין עמו, ולא יהי' אח"כ חשש, רק כמו שנשרפו מאליהן, והמקור : מירושלמי פ"ג דפסחים הל"ג דלר"א מותר לאפות ולשייר החלה ביו"ט בתנור ונשרפת מאליה, ולא הוי כשורף בידים, והלכה כר"א

ז. פסקי דין בתי דין הרבניים כרך א' חוברת ב'. ח. שו"ת "בית אבי" סימן א'.

כמבואר ברי"ף שם וברמב"ם פ"ג הל' יו"ט ה"ט, ואם גבי שריפת קדשים לא הייש, כ"ש במצות תפילין דאמרינן במנחות מד. דמי שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשין, ונקרא פושע. כדאיתא בגמ'. ושמעתי בשם הגאון מסטאניסלאב שהעיר על שאלה זו, מגמ' ע"ז יח. גבי רחב"ת שריב"ק הוזהירו מלהקהיל קהלות, וכפי הנראה הי' ריב"ק קרוב למלכות ושמע שמבקשים אחר רחב"ת, והוזהירו על כך, ורחב"ת לא מנע א"ע מחשש שריפת התורה והחמיר על עצמו, לכן בנידון דידן כיון דעתה הוא מחויב בתפילין לא איכפת ליה מה שיהי' אח"כ. שהעכו"ם ישרוף את התפילין בביה"ח אדעתא דנפשיה והישראל אינו עושה כלום בידים.

ט. בישל בשבת ואח"כ נזדמן חולה שיב"ס

שאלה: בישל בשבת ואחר כך נזדמן לו חולה שיב"ס, אם ע"י אכילת החולה פקע איסור שבת.

תשובה: נראה דפטור על מלאכת בישול בשבת, כיון שנתן ממלאכתו לחולה פקע ליה איסורא. המקורות: פסחים מז. שיטת רבה שם. מנחות סד. תוס' פסחים מז. ד"ה רבה.

יא. זריקת הורמונים בעופות

שאלה: מה דינם של העופות המזריקים להם הורמונים, אם יש לחוש לנקיבת אברים הפנימיים.

תשובה: א. אם הזריקה עושה פעולה שלא ירצה להזדקק לבת מינו, אבל אינו עושה שום שינוי באברי ההולדה להחלישן או להפסידן מותר. המקורות: שבת קי. אהע"ז סי' ה' סעיף יא ברמ"א שם ובביאור הגר"א שם. ב. כשהזריקה מפסדת את אברי הלידה, שעושה מעשה בכלי הזרע אסור מה"ת ולוקה ע"ז. ג. אם הפעולה עושה קלקול בכלי הזרע או שום שינוי בפעולתם אבל אינו נוגע בכלי הזרע אסור מה"ת אבל אינו לוקה. המקורות: תו"כ אמור, שבת ק"י, רמב"ם פט"ז הל' איסורי ביאה הי"ב, ובשו"ע שם סעיף יג.

נ. ב. בהר צבי יו"ד סי' כג, כתב שגם בעושה זריקה בשאר חלקי הגוף ומבטל כח ההולדה נמי מיקרי מסרס בידים ממש, ואין נפ"מ אם נוגע באיברי הזרע או לא נוגע, ואם האיברים אינם נפסדים ואינו נוטל כח ההולדה מותרת הזריקה, אבל בלי בירור וספק ידיעה יש לדון דהוי ספק דאורייתא ואסור. (ז. ד. סלונים)

ט"י. שם סי' מא. יא. שם סי' סח.

יב. טפול רפואי חנם ע"י ממשלת עכו"ם

(לענין צדקה של עכו"ם)

שאלה: החלטת ממשלה של עכו"ם לתת לאזרחיה טפול רפואי חנם לאלו שאין להם הכנסה גדולה, אם אין זה בגדר צדקה מן העכו"ם שאסרו חז"ל ליטול. תשובה: נראה דאין כאן בית מיחוש, א. עיקר טעם איסור נטילת צדקה מעכו"ם לשיטת הרמב"ם (פ"ח ה' מתנות עניים ה"ט) משום ביבש קצירה, שהצדקה מכפרת עליהם, וכאשר תכלה זכותם יאבדו, וכוונת הממשלה בחוק זה לאו משום צדקה, רק לתעמולה בבחירות ולהתגדל בעיני העולם. ב. גם לשיטת רש"י (סנהדרין כו.) טעם האיסור משום חלול ה' ג"כ ליכא למיחוש בדבר, שכאן הוא חוק המדינה לתמוך באזרחים עניים לסיפוק צרכי רפואה, ואיזה חלול ה' איכא לו שישראל אינם תומכים עניייהם שהרי גם בעה"ב נכבדים שתורמים צדקה, נתמכים בחוק זה. ג. מכיון שתקציב הממשלה ע"ז הוא מהכנסה של פורעי המס, הרי גם אחב"י פורעים חלקם. המקורות: רמב"ם פ"ו הל' מלכים ה"י, ובערוך השלחן יו"ד סי' רנז. וראה בס' "מאורי אור" סי' רנ"ד.

הרב כ. פ. מכורש

יג. שמוש פרקמות מכבד ושריר של נפלים המוצאים ע"י זריקה לצרכי ריפוי שאלה: אם מותר להוציא רקמות ועומות מכבד ושריר מגוף הנפל, ולערבבו בתמיסה כימית לשם מחקר לרפוי נשים הרות ובריאות ילדים.

תשובה: לאחר ברור מקיף ובהרחבה בבירור כל השיטות בענין נתוח מתים בכלל יש לסכם כדלהלן יש להקל בגדון, להוציא ריקמה וליחה מתוך כבד ושריר של הנפל לבירור מחקר להדרכה לנשים בהריון. ובריאות ילדים מתוך המסיבות והנמוקים האלו: שאין גיוול בצורה הראוי' האסורה, ואין חרדת הדין בנפל, ואין איסור הנאה בגדוננו, וגם שיש ספק בעצם איסור דלא תלין בצרוף יתר הנמוקים (המפורטים בדברי המחבר) והמדובר בפחות מכזית יכולים להקל בזה.

אולם ההוראה המחייבת בזה, שאחרי השמוש בתמיסה זו צריכים לקבור אותה בבית הקברות דוקא, שישנם דעות שגם על פחות מכזית צריכים קבורה ותנאי זה מותנה להקלה זו. והסכימו להוראה זו שני רבנים מובהקים ובראשם הגר"י אונטרמן שליט"א. וזהו תמצית דברי הרב אונטרמן ע"ד השאלה אם מותר להשתמש בתמצית ריקום שהוציאו (ע"י "ביאופסי") משרידי נפלים, שהאם הפילה ולא היתה בה חיות עצמית מעולם, והשימוש לצרכי ריפוי ילדים, גם אני

יב. שם סי' עד. יג. שבילין מרחשון תשכז.

מסכים להתיר, הנימוקים, א. מה שדנו (ברא"ש סוף יומא) אם פקו"נ של עובר דוחה שבת. הטעם שעומד להיות אדם, אבל כשהוא כבר מת אין אומרים כי כבר מעכשיו גדון כנפש אדם. ב. הוכחת אנטוניגוס לרבי (סנהדרין צא.) הוא על גשמת החיות ולא על גשמה עליונה, גם אין ענין של חרדת הדין בגדונו. שהבה"ח לא שומעים לנו. וכשהחומר כבר הוצא וישנו מותר לעשות ממנו הרכבה לרפוי חולים.

הרב מרדכי ליב וינקלר

יד. גלוח זקן בתער לחולה עור

שאלה: חולה שיש לו מחלת "חיות העור" (הויט קריינקייט) ויש חשש שיבוא לידי מחלת "טובערקלאז", והוראת הרופאים למשוח משחה על בשרו ואין תקנה אלא להעביר זקנו ע"י תער שלא יצמיחו שערות כלל על בשרו, אם מותר. תשובה: פשיטא בחולה אשר לפי חו"ד הרופאים יכול לבוא לידי מחלת טובערקלאז יש בו סכנת נפשות, ואף שיש עוד תרופות בבתי חולים אחרים שנתרפאו חולים במחלה זו, אין צריך לילך לשם כי לאו כל אנפין שוין, ואפשר שאין מועיל לכל חולים במחלה זו, וגם כיון שיש בו סכנה צריך זריזות. המקורות: שו"ת פרי השדה ח"א סי' לה. ועיין באו"ח סי' שכ"ח וביו"ד סי' קג"ה ברמ"א וראה בלבושי מרדכי התשובה האחרונה בח"א.

הרב משה פיינשטיין

טו. מאכלי חלב אחר בליעת ויטמין של כבר

שאלה: אם מותר לאכול מיני חלב אחר בליעת ויטמין שנעשו מכבד, של בהמות כשרות.

תשובה: אין מקום לחוש כלל, וכ"ש שמותר לבלוע אותם אחר גבינה קשה, גם בלי קנוח והדחת פה, שליכא בזה הטעמים שהוזכרו בט"ז ובש"ך יו"ד סי' פט. וגם לא הטעם של לא פלוג. שהויטמין, הוא דבר הנבלע ולא נאכל, ולא הטעם של מנהג, שנתחדש רק לאחרונה ראה ש"ך שם סק"ט ורעק"א שם.

טז. הפנמוזופ (הפנוזה)

שאלה: אם מותר להפנט אדם ע"י הפנוזה.

תשובה: מותר שהוא רק כח השפעה על הנערווין (עצבים), ואין זה ענין של כישוף.

יד. אוצרות ירושלים חכ"ב סי' שפד. טו. אגרות משה יו"ד ח"ג סי' כו. טז. שם סי' כט בסופו.

יז. טפול רפואי ע"י רופאים סארקיעטיסטין

שאלה: חולי רוח שצריכים טפול רפואי מרופאים סארקיעטיסטין, אם רשאים לילך לרופאים שהם מינים וכופרים.
תשובה יש לחפש אחר רופא שומר תורה, ואם אין, יתנו עם הרופא שיבטיח שלא ידבר עם החולה בענייני אמונה ותורה. שיש לחוש שמיעצים לפעמים נגד דיני התורה ונגד עיקרי הדת והצניעות.

יח. נתוח שיכול להמית בחולה שודאי ימות

שאלה: נתוח שיש בו ספק סכנת מיתה וספק רפואה, אם מותר לעשותו לחולה שבודאי ימות לאחר זמן, (בלי הרפואה).
תשובה: יש להתיר משום שלא חיישינן לחיי שעה. כיון שהנתוח לטובתו שמא יתרפא מזה ויחיה. המקורות: ע"ז כ"ז. רש"י שם ד"ה ספק, טור ושו"ע יו"ד סי' קנה. וראה בהגר"א שם סק"ה (שדבריו דחוקים) וכן הורה להיתר ידידי הגרי"א הענקין (שליט"א) [וצ"ל].

יט. הכנסת חולה לביה"ח שאוכלין איסורים

שאלה: אם מותר להכניס חולה לבית חולים שאוכלין שם איסורין, וגם היכי שיש חשש שיאכל איסורין שלא לצורך אלא לשם תאוה.
תשובה: א. בליכא סכנת פקו"נ פשוט שאסור, וגם בקטן חולה יש לאסור, דיש להחשיב הכניסה לשם כמאכילו בידים, וגם החת"ס אסר, ב. כשיש בזה ענין פקו"נ מותר להכניסו לשם. ויהא מותר לו לאכול כפי הצריך לו. אבל בחולה שלא נזהר באיסורין וכשיהי' שם להתרפא יאכל גם לתאותו דברים האסורים אף שאין בהם צורך לרפואתו, אסור להכניסו לשם. המקור: כ"מ על הרמב"ם פ"כ הל' סנהדרין ה"ג.

הרב נתן גרשטמנר

כ. בדיקה שיוכל לגרום לפצוע דכא

שאלה: א. אם מותר לחתוך קצת משתי ביצים לבדוק אם הזרע ראוי להוליד.
ב. להוציא זרע לבדיקה ע"י מחט של זריקה, אם יש בזה משום איסור פצוע דכא.

יז. שם סי' נז. יח. שם סי' נח. יט. שם סי' נט. כ. מוריה תמוז תשכט.

תשובה : א. ביבמות עה. ובשו"ע אהע"ז סי' ה' ס"ז מבואר הדבר פשוט לאיסור. אף כי בנידון שלפנינו ישנם ג' נקודות להיתר, א. עיקר החיתוך הוא כדי שיוליד והרופאים גוהרים לתקן היטב, ולא יהי' נפסל, ראה ים של שלמה פ"ח סי' ח'. ב. שהחיתוך הוא לשם בדיקה וריפוי ואין זה בגדר פשיעה, ראה סמ"ג לאוין קיח, חת"ס אהע"ז ח"א סי' יז. ג. לחתוך פחות מכשיעור, ראה חזון איש אהע"ז סי' ט' אות ט'. אולם לאחר בירור מקיף בשיטות הפוסקים (ראה בפנים המאמר) לא מצאנו מקום להתיר לחתוך אף כל שהוא.

ב. נראה פשוט שהנקב הנוצר ע"י מחט, מתרפא לאחר זמן ואין רישומו ניכר. ויש מקום להתיר אפי' לכתחילה. המקורות : מהרש"ל בהגהותיו על הסמ"ג שם. בית הלוי ח"א סי' א', תועפות ראם על ס' יראים סי' כ"ח אות ג'. גוב"י מהדו"ק יו"ד סי' ל"ט חוות יאיר סי' רל"ג, ב"ש סי' ה' סק"ח מאירי יבמות שם. ב"י סי' ה' בשם הסמ"ג וראה אוצר הפוסקים סי' ה' סמ"ק בשם ס' חובת הקודש סי' כד.

הרב עובדי' הראייה

כא. לשקול אדם בשבת במשקל המיוחד לכך

שאלה : אם מותר לשקול לאדם בשבת במשקל המיוחד לשם כך.

תשובה : א. אין מקום להתיר אם המדובר אינו לחולה, ואף שיש קולות הנאמרים במודד חום, הרי כאן סוף כל סוף לא נפיק מידי עובדין דחול, ובפרט דמשקל כזה מצוי אצל הסוחרים שבו מודדים מצרכים, וביחוד בבתי מרקחת, ואם נבוא להתיר כאן יבואו להתיר גם הנמצאים בבתי עסק ובבתי מרקחת, ב. אבל בשיש בהם צורך רפואה עפ"י פקודת הרופא לדעת מדת משקלו בכדי לתת לו רפואה המתאימה לפי שעור מדת משקלו ואי הדיוק יש סכנה בדבר זה הוי בכלל פקוח נפש ויש מקום להתיר.

הרב פנחס עפשטיין

כב. לידת בכור ע"י מכשירים

שאלה : בכור אדם הנולד ע"י מכשירים וצבת שמקיף את כל ראש הולד

בעודו בבית הרחם אם חייב בפדיון.

תשובה : ישנם כמה שיטות אחרונים בזה (ראה בפנים המאמר) ולאחר

שקו"ט בארוכה בסוגיות הש"ס בדין חציצה, המסקנה, שיש לפדותו בלא ברכה. המקורות: חולין ע. תוס' סוכה לו. ובכורות ט. שאילת דוד למס' בכורות יא: ועוד. ג. גם בשו"ת אבני גזר סי' שצ"ד מכריע דיש לפדותו בלא ברכה, אולם בשו"ת דברי יששכר סי' קי"א כתב שמותר לברך, ובשו"ת צפנת פענח סי' ז' כתב דאם משתמשים במכשירים לאחר שכבר יצא מפרוזדור שבין השיניים זה הוי כילוד ומחויב בפדיון הבן. (ד. סלונים).

הרב צבי פסח פרנק

כג. נסיעת רופא חזרה לביתו בשבת

שאלה: רופא שנסע לחולה מסוכן בשבת, וחושש שמא יקראוהו לחולה אחר, א. אם מותר לו לנסוע חזרה לביתו. ב. ואם מותר לו לכבות המכונית, מטעם שהתירו סופו משום תחילתו.

תשובה: א. אין להתיר נסיעה חזרה לביתו, רק אם יודע שבדירתו יש לפניו חולה שיש בו סכנה. ב. אין היתר לרופא, אלא לצמצם בדלק כשיעור שיהא בו רק בכדי ללכת ולנסוע לחולה ולשבות שמה עד מוצש"ק, אבל כבוי בשביל הפסד הדלק אין להתירו. המקורות: ריטב"א ר"ה דף כג: שטמ"ק ביצה י: ד"ה הקשה הרשב"א. מג"א סי' תצ"ז ס"ק י"ח.

ג. ב. ראה "נעם" ח"י דף ש. כמה שיטות של רבני זמנינו בנדון זה.

כד. נאמנות רופאים לקביעת סיבת מחלה

שאלה: אם סומכים על הרופאים לקביעת סיבת מחלה, בנוגע לכפיית גט. תשובה: גם לשיטת הרבה פוסקים שסומכים על הרופאים אפי' בנוגע לכפי', וכגון לענין מוכה שחין וגכפה, ראה כנה"ג סי' קנד, וערוך השלחן יו"ד סי' קפז. נראה שזה רק לקביעת מהות המחלה, אבל קביעת סיבת המחלה, אין זה בדרך כלל אלא ענין של אומדנא והשערה, שאין לסמוך בוודאות על הרופאים כדי לחייב בעל לגרש את אשתו.

הרב שבתי אמוץ

כה. טפול רפואי להפרת מניעת פטור המצוה

(לחולה וכדומה)

שאלה: חולה שאינו יכול לצום ביוהכ"פ ובט' באב, רק ע"י שיקבל טפול רפואי כגון זריקות וכדומה, אם מחויב לעשות טפול זה כדי לקיים המצוה, וה"ה לשאר המצוות.

תשובה: כל היכי שאפשר לסלק מעליו המניעה של קיום המצוה באיזו דרך שהיא, באופן מובטח שלא יביאנו לידי נזק, חייב להסיר המונע בכדי לקיים המצוה. המקורות: יומא פג. רמב"ם פ"ב הל' שבת. פסחים נט. שם צג"ד. שם סה: לדברי ר"ע. ושיטת רבה לסברת ר"א.

הרב שמואל אלימלך טוירק

כו. הפלת עובר בישראל ובבני-נח

א. יש להסתפק בדין המבואר בפ"ז דאהלות מ"ו. באשה ישראלית המקשה לילד שמותר לחתוך העובר להצילה, אם זה דוקא ע"י רופא או מילדת יהודים או אפי' ע"י עכו"ם מותר, וי"ל דזה תלוי במחלוקת הראשונים, דלשיטת הרמב"ם (פ"א ה' רוצח ה"ט) דעובר נחשב כרודף מותר אפי' ע"י רופא עכו"ם, שדין רודף הוא גם בעכו"ם, ולשאר ראשונים דעובר לא הוא רודף, נראה דע"י רופא עכו"ם אסור כיון שהוא נהרג על העובר, ואף שי"ל שמה שעכו"ם נהרג על העובר הוא לא מטעם רציחה אלא מאיסור שופך דם האדם באדם, הנה מהרמב"ם פ"ט ממלכים משמע שזהו מטעם רציחה וצ"ע.

ב. גם יש לעיין אם מותר לרופא יהודי להפיל עובר של נכרית, כיון שנכרים נהרגים על העוברים עובר הרופא על לפני עור, ואפשר דכיון שהנכרית אינה עושה שום דבר רק הרופא אין הנכרית עוברת על הריגת העובר ואין הרופא עובר משום לפני עור. וגם אפשר שמותר למעוברת בעצמה לשתות סם של שלשול להפיל עוברתה שאין זה רציחה בידיים רק איסור לא תעמוד, והנכרית אינה מצווה ע"ז וצ"ע. המקור: במהרי"ט ח"א סי' צ"ט מביא מתשובת הרשב"א שהעיד על הרמב"ן שהתיר לגוי שתפיל עוברתה.

כה. משואות אלול תשכה. כו. אור המזרח תשרי תשלג.

הרב שמעון ברוך אוחיון

כז. בקור חולים במכתב או שליח וטלפון

שאלה: אם אפשר לקיים מצות בקור חולים ע"י מכתב או ע"י שליח ושיחה טלפונית.

תשובה: עיקר מצות בקור חולים הוא בקשת רחמים על החולה, והגדון שלפננו מתחלק לג' אופנים כדלהלן.

א. כשהמבקר גר עם החולה בעיר אחת ואין תורתו אומנתו, אזי מצוה בו יותר מבשלוחו, ולא יסתפק בשום אמצעי לא במכתב ולא בשליח וטלפון.

ב. אם תורתו אומנתו, אזי אפילו בעיר אחת יוצאין ידי חובת מצות בקור חולים גם במכתב ובשליח וטלפון.

ג. שכשגר בעיר אחרת וכ"ש כשתורתו אומנתו, בודאי יוצאים יד"ח בקור חולים גם במכתב, ובפרט מכתב שהוא כולו רחמים.

המקורות: גדרים מ. מאירי שם, יו"ד סי' שלה ורמ"א שם בשם הרמב"ן, שו"ע שם ס"ה, ט"ז שם סי' ר"מ סק"ז ותפא"י שם אות ט', וגם אמריגן הכא כתיבה כדבור. המקורות: או"ח סי' מ"ז ומשג"ב שם סק"ד, ברכ"י או"ח סי' תפ"ט, שו"ת "אור המאיר" סי' יז ושו"ת חת"ס יו"ד סי' רכז ושו"ת כתב סופר סי' קו וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פ"ד ושו"ת ציץ אליעזר ח"ה בקונטרס רמת רחל סי' ח', וכן הסכים לדינא שם הגר"ע יוסף שליט"א שיוצאים ידי מצות בקור חולים (כשאי אפשר לבקר בעצמו) ע"י מכתב או שליח וטלפון, (ראה סימן כו (ב), ודלא כחלקת יעקב ח"ב סי' קכח שראיותיו אינו מוכרחות.

ראה "נעם" ח"ד ש"ה טו, ח"ה ש"ה שטו, ח"ו דף רפה.

תוכן המאמרים שבשער הלכה

מורה בספרי דת עכו"ם — קצו
אנדרטה של המלכות בעזר יהודי — קצו
שמיעת נגוני עכו"ם — קצו
בית כנסת שייחדום עכו"ם למסור
להם — קצו
בנק של יהודים לענין איסור רבית — קצו
שכירת חדר בשבת במלון — קצו
המנהג לנשיאת כפים תחת החופה — קצח
השמעת ד"ת ברדיו באנגלית — קצח
הנוסח להדליק נר של שבת "קדש" — קצט
כתיבת סיום התורה ע"י מחללי
שבת — קצט
היתר לבתי מסחר בשבת בשטר
מכירה — קצט
הגעת כלי פלסטיקה וניילון — ר
כסוי ניילון על הכובע בשבת — רא
טוני רויאל (מזון מלכות) — רא
טלטול ס"ת למקום קרוב — רא
הקראת ברכת כהנים בקול גמור או
בינוני — רב
צירוף שם משמות הקדושים לפרט
השנה — רב
לייצר גלידה מחלב — רב
מגלח זקנו בתער להעלותו לתורה — רג
מכר חמץ לגוי בער"פ ואח"כ מכרו
בפסח — רד
נתן ס"ת לביהכנ"ס ואח"כ רצה להעבירו
לביהכנ"ס אחר — רד
נשואין בליל עשרה בטבת — רד
ב' נערים בר"מ צוה לקרותם למפטיר — רה
לשנות בבית הכנסת נוסח התפלה — רה
זמן הנחת תפילין ליתום קטן — רו
מציצת סוכריות לענין ברכה אחרונה — רו
לערב בתבשיל אחד עירובי תבשילין
וחצרות — רז
רחיצת הרצפה לכבוד שבת בע"ש
חזון — רז
רחיצת הרצפה בחול המועד — רז

שוחט שאשתו מחללת שבת — קפט
שוחט שהתפלל בשבת במקרופון — קפט
שוחט שרצה לקבל משרה אצל
קונסרבטיבים — קפט
שוחט המשמש בבית הכנסת של
קונסרבטיבים — קפט
שחיטת עגלים ממדינת מכסיקו — קצ
בדיקת הריאה בבתי ידים — קצ
לשחוט בבתי ידים — קצ
הכנסת הבהמות לתא-געז לפני
השחיטה — קצ
עופות שכרכו בניירות עם קרח
שנמס — קצא
עופות קפואים בקרח בארגז עם
קרטון — קצא
הוצאת דם מבשר בפעולה חימית — קצא
עשיית דו'לטין מחתיכת עור ובשר — קצא
עשיית דו'לטין מנעלים וכלי עור — קצב
"שעלאק" הנמרחים על מיני
סוכריות — קצב
מדינות שלא מצוי תולעים במיני פירות
שונים — קצב
דיש-וואשער — קצב
סבון מחלב פגום לרחיצת כלים — קצג
הגעלת הפאסטרייזער מחלב עכו"ם — קצג
כעכים (בייגיל) של עכו"ם — קצג
הסעת עגלת תינוק ברה"ר — קצג
מסחר בקופסאות מאכלי כלבים — קצד
חנות לדברים אסורים ומותרים — קצד
כלים מבתי חרושת של שלטונות
עכו"ם — קצד
בקבוקים של משקין וקפה שנקנו
מנכרים — קצד
הגעלת נכרים מטעם חוק המדינה — קצה
מינוי אשה להשגיח על הכשרות — קצה
גבינת קוט'ג של נכרים — קצה
מזיגת יין בבתי ידים ע"י מלצרים
עכו"ם — קצו

חלול שבת ליולדת בשביל סכנת
הולד — ריח
ברכת אשר חלק ושהחיינו וחכם
הרוזים — ריט
קרה"ת לכהן בחוהמ"ס כשאין לוי — ריט
הוצאת ס"ת ברחוב בשמחת תורה — ריט
עצה לאמירת ברכת הלבנה בליל
ט"ז — ריט
ארון קודש שנפסד מתשמישו — רכ
מילה ופריעה בבת אחת — רכ
מילה על ידי מחלל שבת — רכא
חובת מזוזה בבית שחיטה — רכא
נשואי אח או אחות הצעירים לפני
הגדולים — רכא
שדוכי אח או אחות הצעירים לפני
הגדולים — רכב
אכילת בשר המת ברעב בסכנת נפשות
רח"ל — רכב
אם יש דין תשמיש מצוה על
הלבנה — רכב
כניסת אשה לביהכנ"ס שאין בו מחיצה
כשירה — רכג
טבילת נשים בנהר במקום שאין
מקוה — רכג
טבילת נשים בבגדי שחיה — רכג
עשיית חופה של פרחים — רכד
כתיבת השם צבא' בשלימות בכרטיסי
הזמנות — רכד
בניית מקוה בבית — רכד
איש ואשה קבלו עליהם לגדל יתומה
והבעל מת — רכה
כלי פיירקס לענין בליעה — רכה
קריאת שם זכר אחר אשה גפטרות או
להיפוך — רכו
כתיבת חדושי תורה או למוד תורה מה
עדיף — רכו
פדיון הבן ע"י כהן מחלל שבת — רכז
מיץ עגבים הגקרא גרעיפ־דזשוס — רכז
קאפאס (יהודים) למסרם לערכאות — רכח
משכורת לפועלים יהודים עבור ימי
חגיהם — רכח
חדר בלי מזוזה וקשה להשיג מזוזה
כשרה — רכח
בכור שאביו חרש לענין פדיון הבן — רכט
לחתוך גליוני ס"ת שנקרעו — רכט

בנתן מתנה בשבת אם יוכל הנותן
לחזור — רח
תפלת ליל שבת מוקדם בשבת ר"ח — רח
מכונה להעמדת נר בתוכה להעריכו
ביו"ט — רח
מכירת חמץ של חברו שלא בידיעתו — רט
מקרה שנהפך אבטומטית לכירה לתת עליה
תבשיל בע"ש — רט
להשתמש בשבת בשעון יד המופעל ע"י
סוללה — רט
להכניס בגדים בשבת מחצר משותף בלא
עירוב — רי
עשיית צנימים בשבת — רי
אבקת חלב של עכו"ם — ריא
קבורת בעל או אשה לאחר נשואין
שניים — ריא
בדבר השימוש במעלית אבטומטית
בשבת — ריא
חלול שבת בפקוח נפש של מחללי
שבת — ריב
לבטא את השם בפתח — ריב
צירוף מחללי שבת למגין וקיום צואת
המת — ריג
שנוי הברה בתפלה מאשכנזית
לספרדית — ריג
קריאת התורה בפחות מעשרה — ריג
הוספת קרואים לתורה ע"י חזרת
הפרשה — ריד
שנוי מקומות של ארונות הקודש — ריד
סדר מקומות ישיבה בבית כנסת — ריד
נטיעת אילנות סמוך לבית כנסת — ריד
דמויות אריה בארון הקודש — רטו
מכירת בהכנ"ס בסיבת עול מסים — רטו
מותר מעות מס"ת לבנין בהכנ"ס — רטז
תרומות להחזקת בהכנ"ס לשימוש לבנין
בהכנ"ס — רטז
להקדיש ס"ת לבית כנסת — רטז
לעמוד על חומת כותל המערבי לצורך
תיקון — רטז
נתינת שלום לרב־בהכנ"ס קודם
התפלה — רטז
חיוב חליצת נעלים בנשיאת כפים — ריז
יציקת מים על ידי הכהן ע"י רב לוי — ריז
המנהג באר"י בענין הוצאת ס"ת ב'
לחתן — ריח

פורים בבית שאן — רלח
אפיית מאכלי בשר ומאכלי חלב בתנור
חשמלי או גאז — רלט
אם חלה נטלת במחשבה — רלט
תפלת הש"ץ על הבימה — רמ
שדכן הציע שידוך ואחרים גמרו — רמ
הצעת שידוך אם תמות אשתו
הראשונה — רמ
שידוך שני שהציעו קודם השידוך
הראשון — רמ
שדכן שנשלח ע"י המשפחה — רמא
גוי שהתחיל בהצעת שידוך וישראל
גמרו — רמא
שמיעת קידוש בין של שביעית — רמא
בגדי ניילון לענין קבלת טומאה ולחיוב
ציצית — רמא
עופות שמתעלפים ביו"ט אם אפשר
לשחטם — רמב
פטימת אוזניים בצנור חלול — רמב
כלי גיילון ופולסטיק שנקנו מגוי — רמב
הודאת בע"ד ונעשה עי"ז רשע — רמג
הודאת בע"ד בחיוב צדקה — רמג
דין אסמכתא ע"י ערבות בנקאית — רמד
בענין הנ"ל — רמד
בענין הנ"ל — רמד
נכוי חוב האשה לבעלה מדמי
מזונות — רמה
בדין מורדת — רמה
בענין הנ"ל — רמו
רישום הדירה על שם הבעל
והאשה — רמו
עליה לתורה בב' ס"ת לאדם אחד כשקנה
העליות — רמו
אותיות ס"ת שנתאדמו לתקנן ע"י אדים
כימיים — רמז
חוקרים "פרטיים" אם כשרים
לעדות — רמז
העברת דגי"נוי מכלי אל כלי — רמח
הגעלת כלי חלב בבית חרושת — רמח
מת בדירה לענין קריאת המגילה
לכהן — רמח
מי נקרא עני למתנות אביונים
בפורים — רמט
משלוח מנות בפירות שביעית — רמט
פאה נכרית משיער הבא מהודו — רמט

סיום בכורים בער"פ על סיום
משניות — רכט
איך לנהוג בזה"ז בשרפת חלה — רל
מדת הטמפרטורה ביד סולדת — רל
הפרשת חלה בשויו"ט ע"י מופלא הסמוך
לאיש — רלא
אשה שהפרישה חלה ביו"ט בצווי
בעלה — רלא
אין שליח לדבר עבירה בענין הפרשת
תרו"מ — רלב
באומר בבין השמשות או בשבת "שאני
עתיד להפריש" — רלב
מכירה בשבת ונמצא מום שהמקח
בטל — רלג
זמן עירובי חצרות לבני העיר — רלג
עירובי חצרות בזמן "עוצר" של
השלטונות — רלג
מלך שמת אם צריך לשכור רשות מהמלך
החדש — רלג
לחי העומד מאליו יותר מד' אמות — רלד
לחיים של צורת הפתח במקום מוקף
מחיצות — רלד
תחיבת חוט בקנים של צורת הפתח — רלד
חוט שני למטה מהקנים של צורת
הפתח — רלד
הרחקת הקנים של צוה"פ מהכותל — רלד
קורה עקומה לענין צורת הפתח — רלה
נכפף החוט שלמעלה בצורת הפתח — רלה
גידוד ה' ומחיצה ה' בצורת הפתח — רלה
ט"ו בשבט במדינת ארגנטינה — רלה
חמץ שנתן הנכרי במתנה לישראל באחרון
ש"פ — רלה
כשאחר לקח לישראל חמץ מגוי בשביעי
ש"פ — רלו
ירושת בכור בשדות שנמכרו
בשביעית — רלו
אפיית מצה בארגנטינה שהמים
חמים — רלו
קטן שגנב פירות מנכרי לענין
תרו"מ — רלז
שטחים ערביים נטושים במלחמה — רלז
מרור משדות ערביים נטושים — רלז
בן אר"י בחו"ל ודעתו לחזור — רלז
נדר תענית בשנה מעוברת — רלז
קבלת תענית ע"י קיבוץ אנשים — רלח
לקצוץ אילן של ערלה לסכך — רלח

איסור קל של אחרים לחולה — רסב
המנהג להאריך בסעודות שבת — רסב
העלה שנית חלודה לענין הגעלה — רסב
הוצאת הדפוס מהמנעלים בשבת — רסג
בהכנס"ס שמתפללין רק מנחה וערבית
(לענין ברכת מעין שבע) — רסג
רגל הרי"ש ארוך מגגה — רסג
גרירת עפרוריות מהאזכרות
שבמזוזות — רסג
חלוקת הב' זיתים למסובין בליל
הסדר — רסד
מנין אחד לקריאת המגילה — רסד
עשיית עבודה בכנסיות לשם
פרסומת — רסה
חתימה באצבע בשבת — רסה
תוספת שבת לענין גולד — רסו
מעיות הלכתיות בעניני רפואה
בחולה סכרת אם מותר לבשל לאחרים
ביו"ט — רסז
שמוש בתרופות של אסורי אכילה
והנאה — רסז
התמחות סטודנטים כהנים במתי
עכו"ם — רסח
הכרעה ברוב דיעות הרופאים — רסח
סם הרדמה לגר וישראל גדול
הגימולים — רסט
קירוב מיתה לחולה הסובל יסורים — ער
נאמנות רופאים לקביעת הגיל — ער
שריפת תפילין בביה"ח לחולה במחלה
מדבקת — רעא
בישל בשבת ואח"כ נזדמן חולה
שיב"ס — רעא
זריקת הורמונים בעופות — רעא
טפול רפואי חינם ע"י ממשלת
עכו"ם — רעב
שמוש ברקמות מכבד ושריר של גפלים
המוצאים ע"י זריקה לצרכי ריפוי — רעב
גלוח זקן בתער לחולה עור — רעג
מאכלי חלב אחר בליעת ויטמין של
כבד — רעג
הפנטזמוס (הפנוזה) — רעד
טפול רפואי ע"י רופאים
סארקיעטיסטין — רעד
נתוח שיכול להמית בחולה שודאי
ימות — רעד

כרד של עכו"ם לענין קריאת
המגילה — רנ
אם מותר לאסור את דבר המותר — רנג
זמן קריאת המגילה בביה"ח הדסה
בירושלים — רנא
תפלה וקריאת התורה לתלמידי בתי ספר
קטנים — רנא
סגירת בית כנסת לתלמידים
המאחרים — רנב
מסדר הקידושין מצד החתן או מצד
הכלה — רנב
גט בנשואין אזרחיים — רנב
רשום נשואין בימי הבחנה — רנג
קיר משותף לביהכנ"ס ולבית דירה — רנג
תפוזים לענין חיוב פאה — רנג
לקט שכחה ופאה בשדה של קטן — רנד
שכחן מטבעו לדין שכחת עומר — רנד
כלאי זרעים בפרחי גוי — רנד
עדות ע"י טלפון — רנה
תירס לענין ברכת שהחיינו ובפה"א — רנה
פוסע ברגל שמאל ע"י הרגל (לענין
חליצה) — רנה
תעודת מבחן ללמודי דת לתלמידי
גמנס' — רנה
קציצת אילן של פירות מתולעים — רנו
עצה לתשלומי אחוזים במסחר — רנו
השתתפות במכרז שנערך בשבת — רנו
כתיבת השם בשלטון קודם המילה — רנו
כתיבת התאריכים הלועזיים במצבות — רנו
כהן בבית הקברות במקום שאין
קברים — רנו
נשואין אזרחיים להצריך גט — רנו
כתיבת שמות ע"י לועזיים על
הפרוכת — רנח
השתמשות במזלג קול לחזן בשבת — רנח
אם המוהל יהי' גם סנדק — רנח
סיום מסכת בער"פ בשבת — רנח
תפלה בשפת אידיש — רנט
מת הנכרי שקנה הפרה המבכרת — רנט
הפסקה אחר תפלת שחרית לקריה"ת
ומוסף — רס
זמן חלות קדושת ס"ת לענין בטול
הקדושה — רסא
צירוף מנין ברחוב — רסא
נדרי מאכל בערב יוהכ"פ — רסא
צלית כבד תחת קדרה — רסא

נאמנות רופאים לקביעת סיבת
 מחלה — רעז
 טפול רפואי להסרת מניעת פטור
 המצוה — רעז
 הפלת עובר בישראל ובבני נח — רעז
 בקור חולים במכתב או שליח
 וטלפון — רעז

הכנסת חולה לביה"ח שאוכלין
 איסורים — רעז
 בדיקה שיוכל לגרום לפצוע דכא — ערה
 לשקול אדם בשבת במשקל המיוחד — ערה
 לידת בכור ע"י מכשירים — רעז
 נסיעת רופא חזרה לביתו בשבת — רעז

מפתח ענינים לשער הלכה שבכרך זה

אישות

נכוי חוב האשה לבעלה מדמי
מזונות — רמה
בדין מורדת — רמה—רמו
רישום הדירה על שם הבעל
והאשה — רמו
גט בנשואין אזרחיים — רנב—רנו

אגדרשות ושמות ע"ז

אגדרטה של המלכות בעזר
יהודי — קצו
כתיבת שמות ע"ז לועזיים על
הפרוכת — רנח

אסמכתא

דין אסמכתא ע"י ערבות
בנקאית — רמד

ארון הקודש

שנוי מקומות של ארונות הקודש — ריד
דמויות אריה בארון הקודש — רטו
ארון קודש שנפסד מתשמישו — רכ

בית הכנסת

בית הכנסת שייחדום עכו"ם למסור
להם — קצו
סדר מקומות ישיבה בבית הכנסת — ריד
נטיעת אילנות סמוך לבית הכנסת — ריד
מכירת בית הכנסת בסיבת עול
מסים — רטו
מותר מעות מס"ת לבנין בית
הכנסת — רטז
תרומות להחזקת בית הכנסת לשימוש
לבנין ביהכנ"ס — רטז
כניסת אשה לביהכנ"ס שאין בו מחיצה
כשירה — רכג
סגירת בית הכנסת לתלמידים
המאחרים — רנב

קיר משותף לביהכנ"ס ולבית

דירה — רגג
ביהכנ"ס שמתפללין רק מנחה וערבית
(לענין ברכת מעין שבע) — רסג

בית הקברות

כהן בבית הקברות במקום שאין
קברים — רנו

בכורה

מת הנכרי שקנה הפרה המבכרת — רנט

בל"ת שחית

קציצת אילן של פירות מתולעים — רנו

בן אר"י בחו"ל

בן אר"י בחו"ל ודעתו לחזור — רלז

בקר חולים

בקר חולים במכתב או שליח
וטלפון — רעז

ברכות

מציצת סוכריות לענין ברכה
אחרונה — רו
ברכת אשר חלק ושהחיינו וחכם
הרזים — ריט
תירס לענין שהחיינו ובפה"א — רנה

בשר וחלב

"דיש-וואשער" — קצב
אפיית מאכלי בשר ומאכלי חלב בתנור
חשמלי או גז — רלט
מאכלי חלב אחר בליעת ויטמין של
כבד — רעג

גילות תער

גלוח זקן בתער לחולה עור — רעג

דת ונגוני עכו"ם

מורה בספרי דת עכו"ם — קצו
שמיעת נגוני עכו"ם — קצו

הגעלת כלים

הגעלת נכרים מטעם חוק המדינה — קצה
הגעלת הפאסטריזער מחלב
עכו"ם — קצג
הגעלת כלי פלסטיקה וניילון — ר
כלי פיירקס לענין בליעה — רכה
הגעלת כלי חלב בבית חרושת — רמח
העלה שנית חלודה לענין הגעלה — רסב

הודאת בע"ד

הודאת בע"ד ונעשה ע"ז רשע — רמג
הודאת בע"ד בחיוב צדקה — רמג

חול המועד

רחיצת הרצפה בחול המועד — רז

חופה ונשואין

המנהג לנשיאת כפים תחת
החופה — קצח
נשואין בליל עשרה בטבת — רד
נשואי אח או אחות הצעירים לפני
הגדולים — רכא
עשיית חופה של פרחים — רכד
מסדר הקידושין מצד החתן או מצד
הכלה — רנב
רישום נשואין בימי הבחנה — רנג

חלה

איך לנהוג בזה"ז בשרפת חלה — רל
הפרשת חלה בשו"ט ע"י מופלא הסמוך
לאיש — רלא
אשה שהפרישה חלה ביו"ט בצווי
בעלה — רלא
אם חלה נטלת במחשבה — רלט

חליצה

פוסע ברגל שמאל ע"י הרגל — רנה

חמץ ומצה

מכר חמץ לגוי בער"פ ואח"כ מכרו
בפסח — רד
מכירת חמץ של חברו שלא
בידיעתו — רט

חמץ שנתן הנכרי במתנה לישראל
באחרון ש"פ — רלו
אפיית מצה בארגנטינה שהמים
חמים — רלו

טבילה

טבילת נשים בנהר במקום שאין
מקוה — רכג
טבילת נשים בבגדי שחיה — רכג

טכילת כלים

בקבוקים של משקין וקפה שנקנו
מנכרים — קצד
כלים מבתי חרושת של שלטונות
עכו"ם — קצד
כלי ניילון ופלסטיק שנקנו מגוי — רמב

ט"ז בשבט

ט"ז בשבט במדינת ארגנטינה — רלה

טריפות

בדיקת הריאה בבתי ידים — קצ
פטימת אוזניים בצנור חלול — רמב
זריקת הורמונים בעופות — רעא

יום טוב

מכונה להעמדת נר בתוכה להעריכו
ביו"ט — רח
עופות שמתעלפים ביו"ט אם אפשר
לשחטם — רמב
בחולה סכרת אם מותר לבטל לאחרים
ביו"ט — רסז

כותל המערבי

לעמוד על חומת כותל המערבי לצורך
תיקון — רטז

כלאי זרעים

כלאי זרעים בפרחיוני — רנד

כנסיות וע"ז

משכורת לפועלים יהודים עבור ימי
חגיהם — רכת
עשיית עבודה בכנסיות לשם
פרסומת — רסה

כשרות

מנוי אשה להשגיח על הכשרות — קצה
אם מותר לאסור את דבר המותר — רנ

ליל הסדר

מרור משדות ערביים גטושים — רלז
חלוקת הב' זיתים למסובין בליל
הסדר — רסד

למוד תורה

השמעת דברי תורה ברדיו
באנגלית — קצח
כתיבת חדושי תורה או למוד תורה מה
עדיף — רכו
תעודות מבחן ללמודי דת לתלמידי
גמנסי' — רנה

לקט ופאה

תפוזים לענין חיוב פאה — רנג
לקט ופאה בשדה של קטן — רנד

מאכלי היתר ואיסור

עופות שכרכו בניירות עם קרח
שנמס — קצא
עופות קפואים בקרח בארגז עם
קרטון — קצא
הוצאת דם מבשר בפעולה חימית — קצא
עשיית דו'לטין מחתיכות עור
ובשר — קצא
עשיית דו'לטין מנעלים וכלי-עור — קצב
"שעלאק" הנמרחים על מיני
סוכריות — קצב
מדינות שלא מצוי תולעים במיני פירות
שונים — קצב
סבון מחלב פגום לרחיצת כלים — קצג
כעכים (בייגיל) של עכו"ם — קצג
גבינת קוט'ג של נכרים — קצה
מזיגת יין בבתי ידים ע"י מלצרים
עכו"ם — קצו
טוני רויאל (מזון מלכות) — רט
לייצר גלידה מחלב — רב
אבקת חלב של עכו"ם — ריא
אכילת בשר המת ברעב בסכנת נפשות
ר"ל — רכב
צליית כבד תחת קדרה — רסא

מאכלות אסורות — לחולה

איסור קל של אחרים לחולה — רסב
שמוש בתרופות של אסורי אכילה
והנאה — רסז
הכנסת חולה לביה"ח שאוכלין
איסורים — רעד

מזוזה

חובת מזוזה בבית שחיטה — רכא
חדר בלי מזוזה וקשה להשיג מזוזה
כשרה — רכח
גרירת עפרוריות מהאזכרות
שבמזוזות — רסג

מילה

מילה ע"י מחלל שבת — רכא
אם המוהל יהי' גם סנדק — רנח
סם הרדמה לגר וישראל-גדול
הנימולים — רסט

מיץ ענבים

מיץ ענבים הנקרא גרעיפ־דזשוס — רכו

מיתה וקבורה

קבורת בעל או אשה לאחר נשואין
שניים — ריא
קירוב מיתה לחולה הסובל יסורים — ער

מצבה

כתיבת התאריכים הלועזיים
במצבות — רנו

מקוה

בניית מקוה בבית — רכד

נדר וקבלה

איש ואשה קבלו עליהם לגדל יתומה
והבעל מת — רכה
נדר תענית בשנה מעוברת — רלח
קבלת תענית ע"י קיבוץ אנשים — רלח
נדרי מאכל בערב יוהכ"פ — רסא

נשיאת כפים

הקראת ברכת כהנים בקול נמוך או
בינוני — רב
חיוב חליצת נעלים בנשיאת כפים — ריז

יציקת מים על ידי הכהן ע"י רב
לוי — ריז

נתוחי מתים

התמחות סטודנטים כהנים במתי
עכו"ם — רסז
שמוש ברקמות מכבד של נפלים
המוצאים ע"י זריקה לצרכי
רפוי — ערב

סוכה

לקצוץ אילן של ערלה לסכך — רלח

סחורה בדבר האסור

מסחר בקופסאות מאכלי כלבים — קצד
חנות לדברים אסורים ומותרים — קצד

סיום בער"פ

סיום בכורים בער"פ על סיום
משניות — רכט
סיום מסכת בער"פ בשבת — רנה

ספריתורה

כתיבת סיום התורה ע"י מחלל
שבת — קצט
טלטול ס"ת למקום קרוב — רא
נתן ס"ת לבהכנ"ס ואח"כ רצה להעבירו
לבהכנ"ס אחר — רטז
להקדיש ס"ת לבית כנסת — רטז
הוצאת ס"ת ברחוב בשמחת
תורה — ריט
לחתוך גליוני ס"ת שנקרעו — רכד
אותיות ס"ת שנתאדמו לתקנן ע"י
אדים כימיים — רמז
זמן חלות קדושת ס"ת לענין בטול
הקדושה — רסא
רגל הרי"ש ארוך מגגה — רסג

עדות

חוקרים "פרטיים" אם כ"טרים
לעדות — רמז
עדות ע"י טלפון — רנה

עירובין

לערב בתבשיל אחד עירובי תבשילין
וחצרות — רז

להכניס בגדים בשבת מחצר משותף בלא
עירוב — רי

זמן עירובי חצרות לבני העיר — רלג
מלך שמת אם צריך לשכור רשות
מהמלך החדש — רלג
לחי העומד מאליו מד' אמות — רלד
לחיים של צורת הפתח במקום מוקף
מחיצות — רלד
תחיבת חוט בקנים של צורת
הפתח — רלד
חוט שני למטה מהקנים של צורת
הפתח — רלד
הרחקת הקנים של צוה"פ
מהכותל — רלד
קורה עקומה לענין צורת הפתח — רלה
נכפף החוט שלמעלה בצורת
הפתח — רלה
גידוד ה' ומחיצה ה' בצורת
הפתח — רלה

פדיון הבן

פדיון הבן ע"י כהן מחלל שבת — רכו
בכור שאביו חרש לענין פדיון
הבן — רכט
לידת בכור ע"י מכשירים — רעז

פורים

פורים בבית שאן — רלח
מת בדירה לענין קריאת המגילה
לכהן — רמח
מי נקרא עני למתנת אביזנים
בפורים — רמט
משלוח מנות בפירות שביעית — רמט
כרך של עכו"ם לענין קריאת
המגילה — רנ
זמן קריאת המגילה בביה"ח הדסה
בירושלים — רנא
מנין אחד לקריאת המגילה — רסד

צדקה

טפול רפואי חנם ע"י ממשלת
עכו"ם — ערב

ציצית

בגדי ניילון לענין קבלת טומאה
ולחיוב בציצית — רמא

קאפאס

קאפאס (יהודים) למסרם
לערכאות — רכח

קדוש לבנה

עצה לאמירת ברכת הלבנה בליל
ט"ז — ריט
אם יש דין תשמיש מצוה על
הלבנה — רכב

קריאת התורה

מגלה זקנו בתער להעלותו
לתורה — רג
ב' גערים ברימצוה לקרותם
למפטיר — רה
קריאת התורה בפחות מעשרה — ריג
הוספת קרואים לתורה ע"י חזרת
הפרשה — ריד
המנהג באר"י בענין הוצאת ס"ת ב'
לחתן — ריח
קרה"ת לכהן בחוהמ"ס כשאין לוי — ריט
עליה לתורה בב' ס"ת לאדם אחד
כשקנה העליות — רמו
קריאת התורה לתלמידי בתי ספר
קטנים — רנא

קריאת שם

קריאת שם זכר אחר אשה נפטרת או
להיפוך — רכו
כתיבת השם בשלטון קודם
המילה — רנז

רבית

בנק של יהודים לענין איסור
רבית — קצז
עצה לתשלומי אחוזים במסחר — רנו

רופאים

הכרעות ברוב דיעות ברופאים — רסח
נאמנות רופאים לקביעת הגיל — ער
נאמנות רופאים לקביעת סיבת
מחלה — רעו

רפואה

הפנטזמוס (הפנוזה) — רעד
טפול רפואי ע"י רופאים

סארכיעטיסטין — רעד

נתוח שיכול להמית בחולה שודאי
ימות — רעד
בדיקה שיכול לגרום לפצוע דכה — ערה
טפול רפואי להסרת מניעת פטור
המצוה — רעז

שביעית

ירושת בכור בשדות שנמכרו
בשביעית — רלו
שמיעת קידוש ביין של שביעית — רמא

שבת

הסעת עגלת תיגוק ברה"ר — קצג
שכירת חדר בשבת במלון — קצז
הנוסח להדליק נר של שבת
"קודש" — קצט
היתר לבתי מסחר בשבת בשטר
מכירה — קצט
כסוי גיילון על הכובע בשבת — ר
רחיצת הרצפה לכבוד שבת בע"ש
חזון — רז
בנתן מתנה בשבת אם יוכל הנותן
לחזור — רח
תפלת ליל שבת מוקדם בשבת
ר"ח — רח
מקרר שנהפך אבטומטית לכירה לתת
עליה תבשיל בע"ש — רט
להשתמש בשבת בשעון יד המופעל ע"י
סוללה — רט
עשיית צנימים בשבת — רי
בדבר השימוש במעלית אבטומטית
בשבת — ריא
חלול שבת בפקוח נפש של מחללי
שבת — ריב
מדת הטמפרטורה ביד סולדת — רל
מכירה בשבת ונמצא מום שהמקח
בטל — רלג
העברת דגיינוי מכלי אל כלי — רמח
השתתפות במכרז שנערך בשבת — רנו
השתמשות במזלג קול לחזן
בשבת — רנח
המנהג להאריך בסעודות שבת — רסב
הוצאת הדפוס מהמנעלים בשבת — רסג
חתימה באצבע בשבת — רסה
תוספת שבת לענין גולד — רסו

בישל בשבת ואח"כ גודמן חולה
שיב"ס — רעא
לשקול אדם בשבת במשקל המיוחד
לכך — ערה
נסיעת רופא חזרה לביתו בשבת — רעו

שדוכין

שדוכי אח או אחות הצעירים לפני
הגדולים — רכב
שדכן הציע שידוך ואחרים גמרו — רמ
הצעת שידוך אם תמות אשתו
הראשונה — רמ
שידוך שני שהציעו קודם השידוך
הראשון — רמ
שדכן שנשלח ע"י המשפחה — רמא
גוי שהתחיל בהצעת שידוך וישראל
גמרו — רמא

שחיטה

שוחט שאשתו מחללת שבת — קפט
שוחט שהתפלל בשבת במקרופון — קפט
שוחט שרצה לקבל משרה אצל
הקונסרבטיבים — קפט
שוחט המשמש בבהכנ"ס של
הקונסרבטיבים — קפט
שחיטת עגלים ממדינת מכסיקו — קצ
לשחוט בבתי-ידים — קצ
הכנסת הבהמות לתאגצו לפני
השחיטה — קצ

שמות הקדושים

צירוף שם משמות הקדושים לפרט
השנה — רב

לבטא את השם בפת"ח — ריב
כתיבת השם צבא' בשלימות בכרטיסי
הזמנות — רכד

תפילין

זמן הנחת תפילין ליתום קטן — רו
שריפת תפילין בביה"ח לחולה במחלה
מדבקת — רעא

תפלה

לשנות בבית הכנסת נוסח התפלה — רה
צירוף מחללי שבת למנין וקיום צוואת
המת — ריג
שנוי הברה בתפלה מאשכנזית
לספרדית — ריג
נתינת שלום לרב-בהכנ"ס קודם
התפלה — רטז
תפלת הש"ץ על הבימה — רמ
תפלה לתלמידי בתי ספר קטנים — רנא
תפלה בשפת אידיש — רנט
הפסקה אחר תפלת שחרית לקרה"ת
ומוסף — רס
צירוף מנין ברחוב — רסא

תרומוות ומעשרות

אין שליח לדבר עבירה בענין הפרשת
תרו"מ — רלב
באומר בבין השמשות או בשבת "שאני
עתיד להפריש" — רלב
קטן שגנב פירות מנכרי לענין
תרו"מ — רלז
שטחים ערביים נטושים במלחמה — רלז

נועם

שנתון לבירור בעיות בהלכה

מפתחות

לכרכים יא—טז

(תשכ"ח—תשל"ג)

מפתח זה כולל מראי מקומות לכל המאמרים שנדפסו בששת החלקים של גועם יא—טז.

המפתח מחולק לשניים:

א. מפתח שמות המחברים — המאמרים נרשמו לפי סדר הופעתם.

ב. מפתח הענינים.

תודתנו נתונה להרב א. אברהם שליט"א על עריכתו את המפתחות.

מפתח המחברים

אברומוביץ, צבי יצחק	נועם טו עמוד קצט
בענין שם בברכה	
אונטרמן, איסר יהודה	
בעית השתלת לב מנקודת ההלכה	יג, א
הלכות גרות דרך בצוען	יד, א
אפשטיין, ישעיה	
בענין לצאת בשעון יד בשבת	יד, קצו
כניסת כהנים לקברי צדיקים	יד, ר
בענין איסור חמץ בשינוי מקום האופק והזמן	טו, קלג
בארי, ישראל הלוי	
פסול חציצה בין המזוזה למזוזות הבית	טז, לו
בלומנפלד, מאיר	
תוספת שבת ויום טוב	יא, עה
מצוה שאמרו חכמים שלא לקיימה אם יש מצוה בעשייתה	יב, רלט
תקנה או סייג שגזרו בית דין אם חל על הנולדים	טז, קז
בק, בנימין הכהן	
חולי הרוח בדיני גטין ואישות	טז, קסא
גולדברג, אברהם הלל	
עקירת עצי פרי	יג, רג
כיצד נטפל בגינת הנוי בשביעית	יג, רב
גינזבורג, שמאי	
עירוב חצירות באניות	יג, קנב
בענין נאמנות באישות	יד, קצג
גליקמן, יצחק	
קריאת הלל וברכתה	יא, כא
נשואי קרובים	יב, שסט
מכשירי מילה שאי אפשר לעשותם בערב שבת	יג, רסט
איסור יציאה מארץ ישראל לחוצה לארץ	יד, רצו
בדין פורע נדרו של חבירו	טו, קפח
בענין היתר עיסקא להלוואות צמודות למדד יוקר המחיה	
או למטבע זר	טז, קנג

	גרוסברג, חנוך זונדל
יא, לה	הכניסה להר הבית בזמן הזה
יב, רמד	קריאת פרשת זכור
יג, קצט	הערות למעשה בהלכות פסח
יד, קמא	המחוייב מדרבנן אם פוטר המחוייב מדאורייתא
טו, צז	בדין הסמוך לכרך
	גרוסנס, אריה לייב
	התחייבות מן המפסיד בדין לשלם דמי ההוצאות והפסק
יג, קסב	דין
	גרינבוים, אהרן
יא, קצט	קם ליה בדרכה מניה
	גרינבלט, אפרים
יא, קכה	ברכת שהחיינו על פירות
יב, צא	קדוש לבנה
יג, רכב. יד, רה. טו, קא	שמחת תורה
	גרשוני, מנחם
טו, רלט	מקומה של אילת
	דרוק, חיים
יב, רסה	אכילת סעודה שלישית בבין השמשות
	הדחת ושטיפת פירות במים בשבת להסיר האבק ועפר
טו, לט	שעליהם
	הדא"א, עובדיה
יא, קעח	בשאלת השטחים ששחררו במלחמת ששת הימים
יג, מד	בענין איסור יחוד
	הורוויץ, אברהם מרדכי הלוי
יב, קסט	השתטחות על קברי צדיקים ומקומות הקדושים
יג, קד. יד, קנא	סתם יינם של גוים
טו, ריב	שלל של מאכלות אסורות שלוקח צה"ל בזמן הזה
	הירש, אברהם
טז, קנב	התהפכות מלאכותית של זכר לנקבה ולהיפך
	ואכטפוגיל, יצחק יעקב
יא, טו	בית כנסת שנחרב אם הוא בקדושתו
	זלמנוביץ, ישראל אריה
יב, כה	ברכת שהחיינו בחנוכת בית כנסת
	חפוטא, אברהם
יא, עו	ספק ערלה בזמן הזה
יב, ג	הפסולים לעבירה לדיני עדות
יג, פג	נשואי קרובים וחמירא סכנתא

יד, קכה	זמן קדוש לבנה
טו, סד	דיני וגדרי מעקה
טז, קפח	בגדרי דין ופשרה
	חזן, יצחק
יב, טו	פדיון הבן
יג, קמג	שליח שני שנתמנה שלא בפני שליח ראשון
טז, פה	נוסח הרשאה של כתבו ותנו בגט
	טאלר, רפאל
יב, שלב	מקום קשר תפלין של ראש
	טכורש, כ. פ.
יב, עז	חנוך הבנות
טז, קעב	מכירת מקומות בבתי כנסת למחללי שבת
	יוסף, עובדיה
יב, א	הרדמה בשעת המילה
יג, כא	פסיק רישיה דלא ניחא ליה בשבת
	ילוז, שלמה
יד, רפב	בענין גירות
	כשר, מנחם מ.
יא, א	לבעית קביעת קו התאריך
יב, שלח	בענין תנאי בנישואין
יג, י	בעית השתלת לב
יג, 1—64	האדם על הירח
יד, 1—110	השבת ומזרח העולם
טז, שה	הדלקת נר חנוכה בחוץ
טז, קסה	להופעת שני כרכים ממפעל הש"ס השלם
טז, צ	מנין תושבי מדינת ישראל
טז, יד	וזה דבר השמיטה
	לוי, יהודה ב"ר י"א הלוי
יא, רו	בעיות בדרך הלמוד
	לוי, ד"ר יעקב
יא, קסז	הגלולה למניעת הריון
יב, רפט	השתלת אברים מהמת
יג, עז	בדיקת תרופות חדשות ובעיותיה ההלכתיות
יד, שט	תחליפי הכליה וההלכה
טז, רצב	הצלת הולד במיתת האם
טז, רפד	החולה לפנינו
טז, נג	דבר המעכב יציאת הנפש
טז, קפ	בענין מניעת הריון

	לוי, אשר
טו, ש	הדלקת נר חנוכה בחוץ ליבעס, יצחק אייזיק
יא, צט	אם מותר להתנודד בשבת במושב המחובר לעץ
יב, רמט	חלופי הזמנים בעולם ביחס לדיני התורה
יג, לא	כוונה במילה לשם גירות
יד, כח	השתלת אברים
טו, יג	מנוי סופר ועדים של גט ע"י טלפון
טז, קטו	אדים במקוה לענין פסול שאובים
	מאמן, יהושע
יג, סג	חציצה לטבילה במקוה טהרה
יד, קפה	בדין מקדש בעד אחד
טו, כו	ענין בשולי גוים
טז, קמא	בענין מחיקת וקליפת הגטפל לשם ב"ה
	סגל, יהודה
יד, רלג	טעימה ואכילה לפני תקיעת שופר
טו, רמה	הזכרת נשמות תוך י"ב חודש בשבת ויום טוב
טז, קכ	בירור סוגי הצדקות ודרגת חשיבותן
	סלונים, זאב דב
יא, קנג	קדושת רחבת הכותל המערבי
יא, קסא	אם מותר לישראל לצאת מבית הכנסת בשעת נשיאת כפים
יב, שיז	נשואי קרובי משפחה
	פינדלינג, משה
יב, כח	בעיות בטהרת המשפחה הישראלית
	פינק, יעקב
יד, י	יהדות וגרות
	פיצ'ניק, אהרן הלוי
יב, פב. יג, שיח	גלוח הזקן בחול המועד
טו, קכו	הערות בדיני תפלה וקריאה בתורה
	פירר, בנציון
יג, קצו	חיוב או פיטור בקיום מצוות על הירח
	פלק, יעקב יהודה
טז, סד	קיום המצוות במקום הפסד ממון
	פלקסר, יצחק
יד, קיב	בדין תנאי לבטל הנדר
יג, נא	ישוב פסקי הרמ"א (או"ח סימן קיד וח"מ סימן שסג)
טו, קנד	הרחקת נזיקים

	פערלא, ירוחם פישל
טז, א	הערות על ספר בנין שלמה
טז, א	הערות על ספר נודע ביהודה
	פרדס, אליהו
יא, ז	נטיעה בירושלים בזמן הזה
יב, יא	כלל חדש בדיני הכחשת עדים
	פרידמן, נתן צבי
טז, פד	מספר ומנין תושבי המדינה לאור ההלכה
	קצנלבוגן, רפאל
יב, שכב	מסביב לבעית הרבית
טז, מד	דין כיבוש ארץ ישראל
	רגנשברג, חיים דוד
יד, כב	בירור בענין ממזרות
	רוזן, ישראל
טז, קנו	להופעת שני כרכים ממפעל הש"ס השלם
	רוזנטל, משה א.
טו, קכח	לבירור כשרות המגילות בדין כתיבת עשרת בני המן
	רכס, יוסף
יג, רנט	בירור בדין רודף
	רפופורט, אברהם
יא, פג	זמן שאלת גשמים בברכת השנים בחוץ לארץ
	רצאבי, יצחק
טז, קיב	בענין ספרי תורה של יהודי תימן

מפתח הענינים

ק"ר = קונטרס הרפואה

ש"ה = שער הלכה

כרך טו, ש"ה, עמוד	אב — להעלים זהות האבות מילד מאומץ
שמא	
טו, ש"ה, שמה	אבלות — אחד משני שותפים שמת, לשותף שני לפתוח החנות
	אבלות — אשה אבלה אם בעלה יכול לכופה ללכת אתו לסעודת
יד, רכו	רשות
יא, ש"ה, רמא	אבלות — ביום פנוי הגוף לקוברו בא"י אם חל דין אבלות
יד, רכב	אבלות — בכור אבל אם יכול להשתתף בסיום מסכת בערב פסח
	אבלות — במקום מגורו מקדמת חמה לשקוע ושלחו לו מברק
יא, ש"ה, רמב	ע"ד פנוי עצמות אביו והמברק הגיע למחרתו
	אבלות — הודיעוהו במכתב ע"ד פנוי עצמות אביו אם צריך
יא, ש"ה, רמב	להתאבל באותו יום
טו, רמה	אבלות — הזכרת נשמות תוך י"ב חודש בשבת ויום טוב
יג, ש"ה, דש	אבלות — הלויית המת בנוסע באוטובוס
טז, ש"ה, פב	אבלות — הנחת תפילין ביום שני לאבלות
טז, ש"ה, צח	אבלות — הספד אחר י"ב חודש
יא, ש"ה, רנז	אבלות — התאבל בטעות על אח ונדע לו שמת אח השני
טז, ש"ה, קיז, קב	אבלות — התחלת זמן אבלות
טז, ש"ה, צז	אבלות — זמן הפסקת אבלות בערב שבת
יג, רמט	אבלות — חתן תורה או חתן בראשית שאירע לו אבלות
יג, ש"ה, שיג	אבלות — לאיש לנחם אשה אבלה
יא, קנב	אבלות — לברך ברכת שהחיינו
יד, רכג, רכז	אבלות — להשתתף בסעודת בר מצוה
יד, רכג	אבלות — להשתתף בסעודת מלוה מלכה
יד, רכג	אבלות — להשתתף בסעודת חנוכה בית או רחוב חדש
יד, רכז, רכה	אבלות — להשתתף בסעודת סיום מסכת
יד, רכז	אבלות — להשתתף בסעודת שלום זכר
	אבלות — ללכת לבית כנסת בשמחת תורה להקפות ועליות
יג, רמט	לתורה
יד, רכה	אבלות — לצאת מביתו ולהשתתף בסעודת פורים
יג, רמט	אבלות — מי שיש לו מילה בשבת אין קורין אותו לעלות לתורה

	אבלות — מי שיש לו מכבסה אוטומטית המופעלת ע"י הכנסת מטבעות
טו, ש"ה, שמב	אבלות — נתן סחורה לעשות מהן כלי ונעשה אבל
טז, ש"ה, קז	אבלות — ע"ד המנהג שלומדים משניות בבית האבל
יד, רכה	אבלות — תוך שבעה אם יכול לישא כפיו
יג, רג	אבן שתיה — האבן הנמצא תחת כפת הסלע (במסגד עומר) אם הוא אבן השתיה
יא, לט, מח	אוכלים — המונחים תחת עגלה של תינוק
יג, ש"ה, רצט	אוסטרליה — קביעת יום השבת שם
יא, א	אוקינוס — איזה ברכה מברך על ראיתה
יא, ש"ה, רלח	אזכרות — מכונת הקלטת שיש בהם דברי תורה ואזכרות אם יש בזה איסור מחיקה
יג, ש"ה, רצז	אילת — מקומה של אילת
טו, רלט	אין מערבין שמחה בשמחה — גדרים בדין זה
יב, קב	אין עושין מצות חבילות חבילות
יא, קצו	איסורי הנאה — עפר הקברים אסור בהנאה מן התורה או מדרבנן
יג, קעב	אישות — אין תנאי בנשואין
יב, שלח	אישות — איסור פצוע דכא באשה
יד, פד	אישות — אשה שנודע לה שמת בעלה ע"י מכתב מאחות בעלה
יב, ש"ה, שנו	אישות — בן ובת שנולדו משתי נשים בהורעה מלאכותית מאיש אחד
טז, ש"ה, קג	אישות — המקדש בעד אחד
יד, קפה	אישות — השתילו בו לב חדש אם אשתו צריכה קדושין חדשים
יג, טו	אישות — התהפכות מלאכותית מזכר לנקבה
טז, קנב	אישות — התרת ממזרות ע"י אפקעינהו רבנן
טז, ש"ה, קכ	אישות — זוג שגרו בלי קדושין ובא עליה אחד בעת היותה מיוחדת לראשון
יב, ש"ה, שנו	אישות — זוג שהתחתנו ונתגרשו בערכאות ועכשיו הבעל רוצה לישא אשה שניה כדת וכדין
יב, ש"ה, שנט	אישות — חיוב הבעל במזונות אשתו
טז, ש"ה, פא	אישות — מי שאשתו זינתה ואינה רוצה לקבל גט והבעל רוצה לישא אשה אחרת
יא, ש"ה, רסד	אישות — נאמנות אשה לומר מת בעלי לקבל תעודה לתביעות אזרחיות
יב, ש"ה, שס	אישות — ניטל לבו ואשתו קבלה קדושין מאחר
יג, טז	אישות — נשואי ממזר לממזרת
טז, ש"ה, קיח	אישות — נתוח האם והפלת עובר
טז, ש"ה, קטו	אישות — ספק ממזר וספק בן שבעה בן תשעה
טז, ש"ה, קסו	

טז, ש"ה, צו	אישות — קדושין אזרחיים
יד, רסז	אכילה — גדרי איסור טעימה
יא, קמב	אכילה — חולה האוכל דרך שפופרת אם חייב לברך
יג, קצ	אפיקומן — אם צריך הסבה
יג, קפח	אפיקומן — כמה זיתים צריך לאכול
יג, קפג	ארבע כוסות — במיץ ענבים
יג, קפג	ארבע כוסות — חנוך בנים קטנים בשתייתם
	ארבע כוסות — מה שאין נוהגים לברך ברכה אחרונה על כוס ראשון
יג, קפד	ארבע כוסות — שתה ארבע פעמים מכוס אחד אם יצא
יג, קפב	ארץ ישראל — אם יש הבדל קדושה בין א"י עצמה לשאר חלקי כבוש מלחמה בזמננו
יא, קפג	ארץ ישראל — איסור יציאה מא"י לחוץ לארץ
יד, רצו	ארץ ישראל — הסגרת פושע יהודי למדינה אחרת
טז, ש"ה, עב	ארץ ישראל — הקונה בית או שדה אם יש בזה מצוה
טו, רכו	ארץ ישראל — יציאה לחו"ל ע"ד לחזור
יד, רצט	ארץ ישראל — יציאה לחו"ל לדבר מצוה
יד, שא	ארץ ישראל — כבוש א"י בזמן הזה
טז, מד	ארץ ישראל — כשנוסע לא"י בפעם ראשונה אם מברך שהחיינו
יא, קמח	ארץ ישראל — מלחמת מצוה ומלחמת רשות בזמן הזה
טז, ש"ה, סט	ארץ ישראל — מצוה לגטוע ולזרוע בה משום ישוב א"י
יא, ח	ארץ ישראל — מצות ישוב א"י
טו, רכה	ארץ ישראל — מצות עליה לא"י
טז, ש"ה, ע	ארץ ישראל — נסיגה משטחים שנכבשו
טז, ש"ה, קל	ארץ ישראל — נשבע שלא לצאת אם אפשר להתיר שבועתו
יד, שב	ארץ ישראל — ספירת מנין תושבי המדינה
טז, פד, צ	אשר יצר — מטיל מים דרך צנור אם חייב לברך
יא, ש"ה, רנב	אתה הראת — המנהג לומר תפלה זו בעת הוצאת ס"ת
יג, רמה	אתרוג — שבירך עליו שהחיינו בגטילתו אם מברך שנית באכילתו
יא, קמד	אתרוג — שניכר בו מראה פסול רק ע"י זכוית מגדלת
טו, ש"ה, שמ	
	בין המצרים — דברים האסורים בימים אלו אם האיסור מתחיל מבערב
יא, קמ	בין המצרים — המנהג שלא לברך שהחיינו
יא, קלה	בין המצרים — למוד מוסיקה בימים אלו
יא, קצה	בין המצרים — נשאר בשר משבת חזון, לאכלו בימים בין ר"ח לט' באב
טו, רלו	בין המצרים — קנית בגד חדש בעונת מכירה שנמכרים בזול
יא, קצו	

בית יוסף — הרבה ספרים מגדולי האחרונים לא הזכירם הב"י	יב, קיג
בית כסא — להשתמש במים לאכילה ושתייה ולנטילת ידים	יג, ש"ה, רפז
בית כנסת — איסור נטיעת עץ שם	יב, קכה
בית כנסת — ארון הקודש תלוי על הקיר ולא עומד על הקרקע	יג, ש"ה, רצד
בית כנסת — בית שמכרו לגוי והכניס בו פסל, לעשות ממנו ביכ"ג	יא, ש"ה, רמז
בית כנסת — במקום שאין יהודים, למכרו לדבר חולין	יא, ש"ה, רסז
בית כנסת — בנין מגורים על עליית ביכ"ג	טז, ש"ה, פח
בית כנסת — הרחבה לפני כותל המזרחי אם קדושתה כקדושת ביכ"ג	יא, קנג
בית כנסת — כניסת כמרים לביכ"ג ועליהם צורת שתי וערב	יג, ש"ה, רפח
בית כנסת — לברך שהחיינו בחנוכה ביכ"ג	יב, כה
בית כנסת — להניח ספרי תורה בארון קודש זה על גב זה	יג, ש"ה, שיד
בית כנסת — להשתמש בכסף של משחקי תיאטרון עבור בנין ביכ"ג	טו, ש"ה, שמג
בית כנסת — לנתץ תנור אפיה כדי להרחיב מקום ביכ"ג	יג, ש"ה, רצו
בית כנסת — לערוך נשואין בביכ"ג	יב, ש"ה, שנח
בית כנסת — לעבור על פני ביכ"ג וללכת להתפלל בבכ"ג אחר	יג, ש"ה, רפז
בית כנסת — לפתוח ביכ"ג ליד ביכ"ג שקדם לו	טז, ש"ה, פז
בית כנסת — לקרוא דברי חול לאור הדולק בביכ"ג	יג, רמח
בית כנסת — לשים ספר תורה בארון קודש התלוי על הקיר	יב, ש"ה, שסד
בית כנסת — מכירת ביכ"ג ע"י שבעה טובי עיר	טז, ש"ה, פט
בית כנסת — מכירת מקומות למחללי שבת	טו, קעב
בית כנסת — מתפללים שהיה להם מקום בביכ"ג ישן, להעביר זכותם לבכ"ג חדש	יד, שכו
בית כנסת — סומא שיש לו כלב להדריכו, להכנס עם הכלב לבכ"ג	יג, ש"ה, שטו
בית כנסת — עזרות לפני בכ"ג אם יש להם קדושת בכ"ג	יא, קנו
בית כנסת — קבלת תרומות לבנין ושפוז ביכ"ג ממחללי שבת	טו, קעה
בית כנסת — קדושת ארון הקודש ומקומו	טז, ש"ה, צח
בית כנסת — קדושתה מן התורה או מדרבנן	יא, קנח
בית כנסת — שנחרב אם הוא בקדושתו	יא, טו
בית כנסת — שנפרדו המתפללים ומחנה אחד בנה ביכ"ג לעצמם	טו, ש"ה, שמו
דורשים חלק בספרים	
בית כנסת — שנשרף עם ספרי תורה איך להתנהג לענין קריעה וצום	יג, ש"ה, רצז
בית מקדש — בנין בית שלישי וחינוכו	יג, רכז
בית הקברות — כניסת כהן לשם לאמירת קדיש	יד, רלב
בית הקברות — לקצוץ עצי פרי לצורך בית קברות	יב, ש"ה, שסח

בכור — ישראלית שילדה מנכרי אם בנה חייב בפדיון	יא, ש"ה, רנח
בל תוסיף — לענין ישיבה בסוכה ואכילת מצה	יג, רלג
בל תשחית	יג, רי
בל תשחית — אין לעקור עצי פרי בלי היתר מחכמים מובהקים	יג, רכא
בל תשחית — איסור קציצת גטיות	יג, ריא
בל תשחית — איסור עקירת עצי פרי מספק	יג, רח
בל תשחית — טעמי האיסור לעקירת עצי פרי	יג, רה
בל תשחית — כריתת ענפי אילן ללא צורך	יג, רכא
בל תשחית — עץ מאכל לענין איסור זה	יג, רח
בל תשחית — עקירת אילן ממקום למקום	יג, רטו
בל תשחית — עקירת עץ פרי שמזיק	יג, ריח
בל תשחית — עקירת עצי פרי	יג, רג
בל תשחית — עקירת עצי פרי שמזקין או הנגוע במחלה	יג, רכא
בל תשחית — עקירת עצי פרי לצורך מצוה	יג, רו, ריט
בל תשחית — עקירת עצי פרי לצורך אחר	יג, ריג
בל תשחית — עקירת עצי פרי יש בה משום סכנה	יג, רז, ריט
בן — זכות קדימה לקריאת שם הנולד לאם או לאב	טז, ש"ה, קג
בעור חמץ — אם מברכין שהחיינו על מצוה זו	יא, קנ
בעל קרי — אם צריך טבילה במים חיים	יא, מה
בעל קרי — ליטהר בשפיכת תשעה קבין במקלחת	יג, ש"ה, רצט
בעל קרי — ליכנס לשטח הר הבית	יא, מד
בר מצוה — אם מברך שהחיינו ביום הכנסו למצות	יא, קמז
בר מצוה — לברך ברוך שפטרני בשם ומלכות ולא בדקוהו אם הביא ב' שערות	יג, ש"ה, רפט
בר מצוה — ללמדו הנחת תפלין בשבת	יא, ש"ה, רנא
בר מצוה — געשה בנו ב"מ בימי העומר אם מותר להסתפר	טז, ש"ה, קא
בר מצוה — קביעת התאריך בבר מצוה	טז, ש"ה, נו
בר מצוה — סעודת ב"מ אם נקרא סעודת מצוה	יד, רכח
ברכה — אכל כשיעור ממין המחויב בברכה מעין שלש ואכל מין אחר ומסופק אם היה בה כשיעור	טז, ש"ה, שלא
ברכה — אכל פירות ושתה ורוצה לברך ברכה אחרונה על הפירות	יג, ש"ה, רפט
ברכה — אם כנוי מועיל לענין שם בברכה	טז, קצט
ברכה — אם לברך על כל כוס וכוס כשיש הפסק זמן	טז, ש"ה, ס
ברכה — ברכה אחרונה על פת הבא בכסנין	טז, ש"ה, סד
ברכה — ברכת הגומל בנוסע מעיר לעיר	טז, ש"ה, פג
ברכה — ברכת הגומל בבא לעיר ליום או יומיים	טז, ש"ה, עה
ברכה — ברכת חתנים על יין מבושל	טז, ש"ה, עה

טז, ש"ה, קלג	ברכה — ברכת ראית מלך נשיא ומושל
יא, קכה	ברכה — ברכת שהחיינו על פירות
יד, שכז	ברכה — השותה מי מעיינות לרפואה אם צריך לברך
יא, קמב	ברכה — חולה שמאכילין אותו דרך שפופרת אם חייב לברך
יד, קפב	ברכה — על "ווערמוט וויין" (יין שנותנין לתוכו לענה)
טז, ש"ה, קיט	ברכה — על לחמניות בסעודות מצוה
טז, ש"ה, קא, סב	ברכה — על מצות אחרי פסח
טז, ש"ה, סג, יד, קפב	ברכה — על משקה קוניאק
יב, ש"ה, שסה	ברכה — על מיץ ענבים
יא, קצח	ברכה — מוצץ פרי איזו ברכה מברך
טז, ש"ה, עה	ברכה — ענבים חדשים ותמרים איזה יקדים
טו, קצט	ברכה — "רחמנא" אם הוא שם לענין ברכה
טז, ש"ה, פה	ברכות השחר וברכות התורה לפני עמוד השחר
טז, ש"ה, פה	ברכת המזון — צירוף קטן לזימון
יא, פג	ברכת השנים — זמן שאלת הגשמים בחוץ לארץ
יא, צג	ברכת השנים — בארצות שימות החמה אצלם מתשרי עד ניסן
טו, לד	בשול עכו"ם — באפית פת מועיל השלכת קיסם ולא בבשול
טו, לג	בשול עכו"ם — הניח קדרה על האש ולפני שהגיע לשעור מאכל
יג, קו	בן דרוסאי סלקה ובא גוי והניחה על האש
טו, כו	בשול עכו"ם — מתי נגזרה גזרה זו
טו, לא	בשול עכו"ם — נפוח האש והשלכת קיסם
יג, ש"ה, שב	בשול עכו"ם — נתבשל ע"י גוי כמאכל ב"ד ואח"כ הגיס ישראל
טז, ש"ה, קמד	בשול עכו"ם — תנור חשמלי אוטומטי וישראל סובב הכפתור
טז, ש"ה, ק	בשר בחלב — בישול במערכת קיטור
	בשר בחלב — שתיית חלב מלאכותי אחר בשר
יב, יט	גדלות — במספר שנים של בן ובת אם צריך מעת לעת
יג, ש"ה, שא	גומל — ברכת גומל לנוסעים תמיד בספינה לרגל מסחרם
טז, נג	גוסס — להסיר דבר המעכב יציאת הנשמה
יב, ש"ה, שסא	גט — בעל שכתב במברק שאין לו התנגדות לביצוע גט
טז, קסא	גט — חולי רוח בדיני גטין
יא, ש"ה, רסג	גט — כתב הרשאה שנתחלף שם האב בשם הבן
יב, ש"ה, שס	גט — כתיבת שם ירושלים בגטין
יג, ש"ה, שו	גט — לכתוב אישור (הרשאה) לשליחות גט בלילה
יא, ש"ה, רנט	גט — לכתוב גט בקולמוס של ברזל
יא, ש"ה, רס	גט — לכתוב גט והמסדר הוא רב חפשי
טו, פה	גט — מינוי שליח ואירע תקלה לשליח
טו, יד	גט — מינוי סופר ועדים ע"י טלפון

טו, יט	גט — מינוי סופר ועדים ע"י כתב
טו, פה	גט — מינוי שליחות ואינו מיחד שלוחים מסויימים
טו, פה	גט — נוסח הרשאה של כתבו ותנו
יב, ש"ה, שסא	גט — סדור גט ע"פ הרשאה בכתב ידו של הבעל
יב, ש"ה, שנט	גט — סדרו גט ועד השני שכח לחתום בו ביום
יב, ב	גט — צוה לכתוב גט ואח"כ נעשה שכור
יג, קמג	גט — שליח שני שנתמנה שלא בפני שליח ראשון
יא, ש"ה, רסג	גט — שם אבי האשה שנכתב רק בשמו הטפל
טז, ש"ה, פג	גלות שער הגרון
יב, מח	גלוי מלתא ומלתא דעבידא לגלויי
יא, ש"ה, רמז	גרות — אשה שנתגיירה כדי להתחתן עם יהודי
יד, רצא	גרות — בן הנולד מישראלית ומנכרי שמל ולא טבל
יד, רפב	גרות — בן הנולד מנכרי וישראלית וגדל בגיות
יג, לא	גרות — בן מישראל ונכרית וגמול לשם מילה ולא לשם גרות
יד, ח	גרות — דין גרות לקטן והאם נכרית
יד, א	גרות — המתגייר רק לשם אישות
יב, לג	גרות — חזקת גרות
יג, לא	גרות — כוונה במילה וטבילה
יב, א. יא, ש"ה, רסט	גרות — להרדים בשעת מילה לשם גרות
יד, כ	גרות — מי שאינו יכול להמול מחמת חולי
יד, יג	גרות — נוכחות שלשה דיינים בשעת גרות
יג, לא	גרות — נולד מהול אם צריך הטפת דם ברית
יד, טז	גרות — נכרי שטבל לפני ג' דיינים בלי הסכמתם לקבלו
יג, לא	גרות — גמול בהיותו גוי
יד, יא	גרות — עכו"ם הבא על בת ישראל אם הולד צריך גרות
יד, יח	גרות — פעולת הבית דין בקבלת גרות
יד, יג	גרות — קבלת מצות אם הוא לעכובא
יג, לא	גרות — קבלת מצות סתם לא לשם גרות
יד, ב	גרות — שאינו שומר מצות לאחר הגרות
יד, יז	גרות — שקבל עליו דין תורה חוץ מדבר אחד
יא, ח	דבר הנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו
טז, קפח	דין — גדרי דין ופשרה
יא, ש"ה, רס	דין — להיות דיין בדין תורה שיש למוסד שבו למד
יג, ש"ה, ש	דין — רב המורה הלכה לאשכנזים וספרדים
טו, ש"ה, שלח	דם — במדינות שהתרנגולות כלואות ונפרדות מהזכרים
טו, ש"ה, שלט	דם — בשר שהוציאו ממנו הדם באופן כימי
טו, ש"ה, שלט	דם — כבד שנצלה ע"ג נייר כסף

יב, קו	הבדלה — לפני תפלת ערבית
יג, ש"ה, רצ	הבדלה — מי שאסור לו לשתות יין אם מותר לערב היין במים
יב, קכח	הבדלה — עושין בבית כנסת ועוד פעם בבית
יא, קצג	הבדלה — על תה, קפה, מיץ, חלב, גוזז
טז, ש"ה, קלד	הבדלה — על ידי טלפון
יד, קמו, יג, ש"ה, רצ	הבדלה — קטן שמלאו לו י"ג שנה במוצאי שבת
טז, ש"ה, קד	הבחנה — זמן היתר נשואין ליולדת שמת בעלה
	הבחנה — למנות ג' חדשי הבחנה מיום מסירת שטר הפרדה
יא, ש"ה, רסב	בערכאות
יב, קיב	הגהות אלפסי הנזכר ברמ"א הכוונה לספר שלטי גבורים
יב, קיג	הגהות מרדכי הם לקוטים מספרים שונים ולא מהמרדכי עצמו
יג, רכב	הושענא רבה — יש למנוע מלעשות סעודה גדולה ביום הוש"ר
יג, רמז	הושענא רבה — לא יעשה חבטת ערבות כשספר תורה בידו
טז, ש"ה, סה	הזכרת ימי השבוע בשמם
יא, כב	הלל — בחנוכה ופורים
יג, קפז	הלל — בליל פסח אחר חצות אם מברך על אמירתה
יא, כא	הלל — חיוב קריאתה
יג, רלט	הלל — טעם שקורין הלל לפני מוסף
יג, רמג	הלל — לטעום קודם קריאתה
יא, כא	הלל — קריאתה מן התורה או מדרבנן
יא, כב	הלל — קריאתה על נס
יא, כא	הלל — קריאתה על הנצחון במלחמה
יב, רצה	הלנת המת
טז, ש"ה, צט	הפגנה — עריכת הפגנות להצלת יהודים
יד, רטו	הפטרה — קריאתה בפחות מעשרה
יא, נח	הר הבית — גגין ועליות אם נתקדשו
	הר הבית — הריוח של ת"ק אמה על ת"ק אמה אם היה לפניו מן החומה
יא, מו	הר הבית — חייל שמוכרח ליכנס בשטח הר הבית
יא, ס	הר הבית — כניסה להה"ב בזמן הזה
יא, לה	הר הבית — להוסיף על שעורו
יא, מו	הר הבית — מי שלא ראה מקום המקדש שלושים יום
יא, ס	הר הבית — קורעין על הה"ב גם בזמננו
יא, כט	הרחקת נזיקין
טו, קנד	
יב, רמד	זכור — אם יוצאים חובת קריאתה בקריאת "ויבא עמלק"
יב, רמט	זמן — חלופי זמנים בעולם ביחס לדיני התורה
יג, ש"ה, שיג	זקן — שמוש במכונת גלוח חשמלי

חברון — חיוב קריעה בחברון בזמננו	יא, קעט
חוב — בעל חוב שהתפשר עם נושו ולא עשו קנין	טו, ש"ה, שמו
חוב — פורע חובו של חברו	טו, קצב
חובל בעצמו	יד, ל
חודש — מכריזין המולד קודם שמברכין החודש	יב, קכג
חודש — תפלות שאומרים כשמברכין החודש	יב, קכב
חול המועד — אין קורעין על הר הבית בחול המועד	יא, גט
חול המועד — אכילה ושמחה בחול המועד	יג, רכח
חול המועד — אם חשוב כפנים חדשות לשבע ברכות	יא, ש"ה, רלו
חול המועד — גלות הזקן בחוה"מ	יב, פב. יג, קצג, שיח
חול המועד — קנית כלים חדשים בחוה"מ	טז, ש"ה, עב
חול המועד — תספורת כשאין אפשרות להסתפר בערב הרגל	טז, ש"ה, עב
חולה — אמירת תהלים בלילה עבור חולה	יא, ש"ה, רנה
חולה — לבן לעשות זריקה לאביו	יא, ש"ה, רנו
חולה — להכנס לבית חולים עם תפלין וידוע שישרפו אותם	
מחמת המחלה	יג, ש"ה, שיד
חולה — להעלים ממנו מחלתו	יא, ש"ה, רמ
חולה — שאמדוהו לאכול כזית ואכל כזית שמנה	יא, קצח
חולה — שאמדוהו לכמה זיתים ויכול להשיג תרופה בכזית	
במחיר גבוה	יא, קצח
חולה — שמאכילין אותו דרך שפופרת או הזרקה אם חייב לברך	יא, קמב. יג, ש"ה, שיד
חולה — שצריך לבשר ויכול לאכול מרק של איסור	יא, קצח
חומרא — להחמיר במקום שמותר לפי ההלכה	יד, שכו
חופה — נכנסו לחופה ולא בירכו ברכת ארוסין	יא, קצ
חוק הקפאת מחירים לפי ההלכה	טז, ש"ה, פח
חזון — קריאת הפטרת חזון בניגון איכה	יב, קסד
חזון — יש נוהגין לא לנגן בתפלה בשבת זו	יא, קסד
חזן הרוצה לעזוב משרתו	יא, ש"ה, רסז
חזקה — קביעת חזקה באמירה בעלמא	יב, לג
חיל המקדש אם היה מקיף כל העזרה	יא, לה
חלה — אשת כהן שהפרישה חלה ונתערבה בעיסה	טז, ש"ה, קט
חלה — שאי אפשר לשרפה אם מותר להשליכה לאשפה	יג, ש"ה, דש, שיב
חמץ — אם אזלינן בתר מקום החמץ או מקום הבעלים	טו, קלג. יב, רמט
חמץ — אם שרפתה בעצים דוקא	יג, קצא
חמץ — בשרפתה אם למנוע מלשפוך עליו נפט	יג, קעט
חמץ — בטנים אם הם בכלל גזרת קטניות	יב, ש"ה, שסו
חמץ — המוצא חמץ בביתו בשבת ויום טוב	יג, קפ
חמץ — המצוה לאחר לבדוק חמצו מי מברך	יג, קעט

חמץ — השורף חמצו ע"י גוי אם מקיים מצות תשביתו	יג, קצא
חמץ — כשמגיע זמן שרפתה אסור בעשית מלאכה	יג, קצא
חמץ — לזרוק החמץ בערב פסח בפחי הזבל	יג, ש"ה, שא
חמץ — סוחר שמסר חבילות לפקדון ולא הודיע שבתוכם חמץ	יג, ש"ה, רצה
חמר מדינה — מי סודה אם נקרא חמר מדינה לענין כוס ברכה	יא, ש"ה, רנג
חנוך — קטן שהגיע לחנוך ואוכל בט' באב אם צריך להבדיל	
קודם	יב, ש"ה, שסו
חנוך הבנות	יב, עז
חנוכה — הדלקת נר חנוכה בחוץ	טו, ש. טז, ש"ה, קי
חנוכה — הקריאה בתורה בחוץ לארץ	טו, קעא
חנוכה — זמן הדלקת נר חנוכה	טז, ש"ה, קח
חנוכה — נר חנוכה בדר בקומה עליונה	טז, ש"ה, קלה
חנוכה — נר חנוכה שכיבה במזיד	טז, ש"ה, פב
חנוכה — סומא בנר חנוכה	טז, ש"ה, פג
חנוכת הבית — אם מותר לעשותה ביום טוב	יב, קכ
חציצה לטבילה	יג, סג
חצר דקיימא לאגרא (ישוב לפסק הרמ"א בחו"מ סימן שסג)	יג, נה
חרם — אסור מן התורה או מדרבנן	יג, קיב
חרם — היתר חרם דרבנן גרשון בנשתתית	טז, ש"ה, קה
חרם — חל גם על הנולדים	יג, קיג
חרם — ספק חרם	יג, קיב
חתן וכלה — ברכת חתנים על יין מבושל	טז, ש"ה, עה
חתן וכלה — בענין שושבינות	טז, ש"ה, קב
חתן וכלה — כשהחופה לפני חצות איך להתנהג לענין תענית	
וכו'	טז, ש"ה, שמה
חתן וכלה — לחלק ברכת חתנים לכמה אנשים	יג, ש"ה, רפז
חתן וכלה — מי זכאי לבחור ברב שיסדר הקדושין	יא, ש"ה, רמג
טבול יום אסור במחנה לוויה	יא, לה
טבילה — לבעל קרי אם צריך מים חיים	יא, מה
טבילה — בבגד שחיה	יא, ש"ה, רלט
טבילה — אינו יכול להוציא ש"ז אם חייב בטבילת עזרא	יג, ש"ה, רפז
טבילה — נשים שצובעות שלחנות וכו' אם הצבע הוי חציצה	יג, סג
טבילה — סתימה בשניים אם הוי חציצה	יג, עה. יב, ש"ה, שסו
טבילה — עין של זכוכית אם הוי חציצה	טז, ש"ה, סב
טבילה — שן תותבת של עצם ומיני מתכת	יג, עג
טבילה — שניים מפלסטיק	טז, ש"ה, קיד
טבילת כלים — טבילת כלי אלומגיום	טז, ש"ה, צא

יג, ש"ה, שב	טבילת כלים — סכין שהשחיוזו נכרי אם צריך טבילה
יג, ש"ה, שיז	טבילת כלים — צלחות גייר המחופות בגייר כסף
יא, ש"ה, רנט	טבילת כלים — קופסאות שמורים מחוץ לארץ
טו, ש"ה, שלט	טבילת כלים — שתיה מבקבוקים הנמכרים בשוק ושייכים לגוי
יג, פח	טבע — בענין נשתנו הטבעים
יד, עח	טומאה — אהל הסמוך למת
יא, סד	טומאה — כהן אם מותר לילך על קברי צדיקים
יג, יא	טומאה — ניטל הלב אם מטמא
יג, סד	טומאה — עין אם מקרי אבר לטומאת אהל
טז, ש"ה, קלד	טלפון — הבדלה ע"י טלפון
טז, ש"ה, צט	טריפות — כלי אלומיניום המשוחים בשמן איסור
יג, יד	טריפות — ניטל הלב
טז, ש"ה, פד	טריפות — נקב בעצם הגלגלת
טז, ש"ה, קח	טריפות — נתוח קסרי בבהמה
יג, י	טריפות — עוף שאין לו לב
טו, ש"ה, שמד	טריפות — עוף שנמצא ספק טריפה והשתמשו בכלים
יב, ש"ה, שסב	יבום — בא על יבמתו שלא בעדים אם מותרת לו אח"כ
יב, ש"ה, שסא	יבום — גוי וגשים מעידים שמת בעלה ואח"כ בנה
יג, ש"ה, שו	יבום — לשדך שומרת יבם קודם חליצה
יב, ש"ה, שס	יבום — סדרו חליצה תוך ג' חדשים וקשה לחזור על כל האחים
יב, ש"ה, שנט	יבום — שומרת יבם שנשאת לשוק בשוגג והולידה בנים
טז, ש"ה, קמט	יד סולדת בו — שעזור
יג, רלג	יולדת — יו"ט שחל בע"ש, להכין צרכי היולדת ביו"ט כדי למנוע חלול שבת
טז, ש"ה, עט	יום טוב — בחור העולה לא"י רק לזמן
טז, ש"ה, עו	יום טוב — בן חו"ל הבא לא"י באמצע יו"ט שני
טז, ש"ה, עא	יום טוב — בן חו"ל שבא לא"י
יג, רלא	במקום סכנה — כשיו"ט חל בערב שבת יש לעשות המלאכה ביו"ט
יג, רלא	יום טוב — במקום סכנה מוטב לעשות המלאכה ביו"ט שני
יג, ש"ה, רפח	יום טוב — בני חו"ל בא"י, לצרף למנין מבני א"י לקריאה של יו"ט שני שחל בשבת
טז, ש"ה, קה	יום טוב — הקטנת גז
טז, קכא	יום טוב — טעה בברכת הפטרה ואמר "לקדושה ולמנוחה" במקום "לששון ולשמחה"
טז, ש"ה, עח, קיא	יום טוב — כבוי גז
טז, ש"ה, צב	יום טוב — כבוי חשמל
יג, ש"ה, שיב	יום טוב — להפעיל בית חרושת ביו"ט שני בא"י לבן חו"ל

יום טוב — לעשות קדוש מיום טוב לשבת מבעוד יום	יא, עה
יום טוב — מי שיש לו עסק בחו"ל, לבא-כוחו שם לעבוד ביו"ט	יב, רמט, רסב
שני	יג, רנא
יום טוב — מקום שנושאים כפים בשחרית אם יאמרו "ותערב"	יא, ש"ה, רמג
יום טוב — עשרה בני א"י הגמצאים בחו"ל, להתפלל ביחד ביו"ט	טז, ק"ר, ג
שני	טז, קכב
יום טוב — רפואה ביו"ט	טז, קכב
יום טוב — שכת להזכיר "או"א מלך רחמן" במוסף	יג, רלב
יום טוב — שכת להזכיר יעלה ויבא בתפלה	טז, ק"ר, מט
יום טוב — תוספת היום לענין אכילת מצה ומרור. וכזית בסוכה	טז, ק"ר, מח
יום כפור — אכילה לאשה מינקת	טז, ק"ר, מח
יום כפור — אכילה לחולה	טז, ק"ר, מח
יום כפור — אכילה לחולה דרך זריקה	טז, ק"ר, מח
יום כפור — חישוב הימים של שבעה ושלשים ביולדת	יד, רי
יום כפור — להוסיף על מנין הקרואים בפרשת היום	יד, קמז
יום כפור — קטן הנעשה גדול במוצאי יו"כ, לצום בתוספת	יג, מד
יחוד — איסור יחוד במעלית	יג, ש"ה, שה
יחוד — שני אנשים עם אשה אחת ואחד רוצה לפרוש	יג, קכה
יין נסך — איסור הנאה בסתם יינם מי גזר ומתי	יג, קכו
יין נסך — איסור מגע גוי מתי גזר	יג, קכח
יין נסך — איסור שתית שכר בחנות ומסיבה של גוים	יד, קסא
יין נסך — אגוסים ופושעי ישראל אם אוסרים יין במגע	יד, קסג
יין נסך — חשוד על סתם יינם אם נאמן על מגע גוי	טז, ש"ה, סג
יין נסך — חשש יין נסך בשמחות ומסעדות	יג, קכד
יין נסך — טעם למה אסרו סתם יינם בהנאה	יד, קכב
יין נסך — יין שנותנים לתוכו לענה (ווערמוט ווין)	יד, קסג
יין נסך — יין שנתערב בו דבש או שאור אם נאסר	יג, קכא
יין נסך — יין שראה אותו גוי	יד, קנג, קסט
יין נסך — מגע גוי ביין ישראל בזמן הזה	יד, קס. טז, ש"ה, קכט
יין נסך — מחללי שבת בזמננו אם אוסרים יין במגע	יד, קפג
יין נסך — משקה אראק אם נאסר במגע גוי	יד, קעח
יין נסך — משקה קוניאק אם מותר בשתיה	יד, קנז
יין נסך — סתם יינם אם בטל בששים	יד, קעב
יין נסך — סתם יינם לחולה שאין בו סכנה	יג, קו
יין נסך — סתם יינם אסור רק מדרבנן	יד, קנא, קסט
יין נסך — סתם יינם בזמן הזה אם מותר בהנאה	יד, קסג
יין נסך — קראים אם נאמנים על מגע גוי	יג, קד
יין נסך — רק יין שנתנסך לעבודה זרה אסור מן התורה	

יג, קו	יין נסך — שלש פעמים גזרו חכמים על סתם יינם
יג, קכט	יין נסך — שתית שכר, תה, קפה, ושאר משקאות של גוים
יא, ש"ה, רלח	ים התיכון — איזו ברכה מברך על ראייתו
יא, ז	ירושלים — אין עושין בה גנות ופרדסים
יא, גט	ירושלים — אין קורעין על העיר העתיקה בזמננו
יא, קעח	ירושלים — חיוב קריעה כשנכנסים לירושלים העתיקה
יב, ש"ה, שס	ירושלים — כתיבת שם ירושלים בגטין
	ירושלים — לברך שהחיינו על ראית ירושלים העתיקה בפעם הראשונה
יא, קפ	ירח — קיום מצות על הירח
יג, קצו	
טו, קעט	כבוד ועדוד לעוברי עבירה
יא, קפג	כיבוש — קדושת א"י בחלקי כבוש מלחמה בזמננו
יא, קפג	כיבוש — להחזיר שטחים שנכבשו במלחמה בזמננו
יב, מד	כהן — אינו ידוע לו בברור שהוא כהן אם מותר בגרושה
יד, סו	כהן — איסור טומאת מת לכהן בזמן הזה
יד, עה	כהן — בעל מום אם חייבים לכבדו
יד, עה	כהן — בעל מום נושא את כפיו
יא, רד	כהן — הרג את הנפש בשוגג אם מותר לישא כפיו
יא, רד	כהן — כניסת כהנים לקברי צדיקים
יד, סד, עג	כהן — להרכיב לכהן אבר
יא, סד, יא, ש"ה, רמד	כהן — להשתטח על קברי צדיקים
יא, ש"ה, רנ	כהן — להתגייס לצבא
יא, סא, סד	כהן — ליכנס למקום קבר רחל ומערת המכפלה
יא, רד	כהן — ללכת על קברי אבות
יא, ש"ה, רמד	כהן — לנסוע באוירון מעל לבית הקברות
טו, ש"ה, פו	כהן — לעבוד בבית חולים
יא, ש"ה, רמד	כהן — לעשות ישראל שליח להביא לו חפץ ממקום טומאת מת
יד, עט	כהן — להיטמאות בטומאת מת כדי ללמוד תורה
טו, ש"ה, פט	כהן — ללות את המת
טו, ש"ה, שמג	כהן — מחלל שבת אם נוהג בו מצות וקדשתו
יג, רכד	כהן — מצות וקדשתו בכהן קטן
יג, רכד	כהן — מצות וקדשתו בזמן הזה
יג, רכד	כהן — מצות וקדשתו בכהן בעל מום
יג, רכד	כהן — מצות וקדשתו בכהן גדול או בכהן הדיוט
יג, ש"ה, רפח	כהן — נשא כפיו, לומר "ברוכים תהיו" למי שפוגש בדרך
יד, קט	כהן — ספק ספיקא ברה"י לענין טומאת כהנים
יד, סד	כהן — שבויה לכהן בזמן הזה

כהן — שמוש בכהן	טז, ש"ה, עח
כותל מערבי — העפר שלפני הכותל אם נתקדש	יא, נח
כותל מערבי — לברך שהחיינו כשרואים אותו בפעם הראשונה	יא, קעח
כותל מערבי — לגשת לכותל הדרומי	יא, ס
כותל מערבי — לגשת לכותל המזרחי	יא, ס
כותל מערבי — להכניס הידים בפרצות שבתוך הכותל	יא, נז
כותל מערבי — ליהנות מאבני הכותל ומעפרו	יא, קפא
כותל מערבי — קדושת הרחבה לפני הכותל	יא, קנג
כותל מערבי — קורעין עליו גם בזמננו	יא, נט
כלאים — זריעת תפוחי אדמה בכרם	יג, ש"ה, רצג
כלאים — מכוונות גדולות שמעבירים ממקום למקום ע"י סוסים ושוורים	יא, ש"ה, רסח
כלב — גידול כלב שמירה	טז, ש"ה, צ
כלב — קנית בשר טריפה לכלכו	טז, ש"ה, צ
כסוי ראש — פאה נכרית לגברים	טז, ש"ה, קד
כשרות — משגיח כשרות שהוקם ע"י הממשלה ולא מתוך העדה	יא, ש"ה, רמה
כתותי מכתת שעורי — באיסור דרבנן	יג, קעב
כתותי מכתת שעורי — באיסורי הנאה שאינם בשרפה	יג, קעה
כתבי קודש — איך להתנהג בקבורת עלים ודפים שבלו	יא, ש"ה, רמה
כתובה הנדפסת עם שם המקום — להעביר קולמוס על הנדפס ולכתוב מקום הנכון	יב, ש"ה, שסח
לאו דלא תסור בב"ד הגדול או בכל דור ודור	יא, לג
לבנה — אם יש מניעה לפי השקפת התורה לעלות שם	יג, 59
לבנה — ברכתה וטעמיה	יג, 10
לבנה — זמן קדוש לבנה	יד, קכה
לבנה — קיום תורה ומצות על הלבנה	יג, 51
לולב ומיניו — אתרוג האסור באכילה אם פסול כל שבעה	יג, קע
לולב ומיניו — אתרוג הירוק	טז, ש"ה, עו
לולב ומיניו — בענין ערבות למצוה	טז, ש"ה, קט
לולב ומיניו — הדס שעליו רחבים	טז, ש"ה, קכג
לולב ומיניו — הוציא לולב לרה"ר בשבת	יא, ש"ה, רסו. יב, רלט
לולב ומיניו — לולב מדקל הגדל בירושלים	יא, ז
לולב ומיניו — מודר הנאה מלולב ומיניו	יג, קעא
לולב ומיניו — נפסל אתרוגו, להשתמש באתרוג התלוי בסוכה	יג, קסז
לולב ומיניו — נטילת לולב בירושלים כל שבעה	טז, ש"ה, קז
לולב ומיניו — סדר הנענועים	יב, ש"ה, שסו
לולב ומיניו — תפלין אם הוי חציצה	יא, קצא

יב, ש"ה, שסה	לחם — לחמניות הנלושות במי תפוחים אם דינם כלחם
יג, ש"ה, רפח	לחם — מציות קטנות אם צריך נטילת ידים וברכת המזון
יג, ש"ה, שיא	מאכלות אסורות — אכילת סרדינים שכתוב על הקופסא שנעשה משמן זית זך
יג, ש"ה, שי	מאכלות אסורות — לקנות מערבים פירות וירקות מחשש ערלה וכלאים
יב, ש"ה, שסו	מאכלות אסורות — עגלים שניטל מהם הטחול לשם מחקר
יב, ש"ה, שסז	מאכלות אסורות — פרה שעשו לה נתוח קסרי להוציא עוברה
יא, קנז	מגלה — מגלה ומילה מה קודם
יא, רא	מגלה — ערוב לענין קריאת המגלה
טו, קכח	מגלה — צורת כתיבת עשרת בני המן
יא, קמז	מגלה — שהחיינו על קריאתה
יד, כד	מהימן לך כבי תרי ושויה אנפשיה חתיכה דאיסורא
יד, רס	מוסף — איסור אכילה לפני תפלת מוסף
יג, רמד	מוסף — התפלל מוסף לפני שחרית אם יכול להתפלל שחרית אח"כ
טז, ש"ה, נט	מוסף — זמן תפלת מוסף
יג, רמד	מוסף — צבור שמתפלל מוסף והוא עוד לא התפלל שחרית
יב, קיא	מוסף ר"ח — טעם שנזכר בו "ובשירי דוד"
יג, נא	מוריד הגשם — ישוב פסק רמ"א בענין אמירתה צ' פעמים
יא, עג	מזוזה — הנכנס לדירה חדשה אם צריך להסיר המזוזה הקבועה שם
יג, ש"ה, שטו	מזוזה — העוברת בדיקה ומוטבעת בחותמת
יג, ש"ה, רפו	מזוזה — הקובע מזוזה בבית חברו שלא מדעתו
יא, ש"ה, רנז	מזוזה — חדר המיוחד לייבוש שערות גשים אם חייב במזוזה
יא, ש"ה, רנז	מזוזה — חדר המתגה הסמוך לבית מרחץ אם חייב במזוזה
יג, ש"ה, שג	מזוזה — כותל שנתקלקל והורידו הדלת יחד עם המזוזה והחזירו
טז, ש"ה, קד	מזוזה — כריכת המזוזה בדבר אחר אם הוי חציצה
יא, ש"ה, רנח	מזוזה — ללבוש מזוזה כעין קמיע
יא, ש"ה, רמ	מזוזה — שכתוב על הגליון "נבדק" אם נפסל בכך
יד, רד	מזוזה — מי שמסיר מזוזה לבדקה או שלא תתלכלך בסיד
יג, ש"ה, שג	מזוזה — מעלית אם חייבת במזוזה
טז, לו	מזוזה — פסול חציצה בין המזוזה למזוזת הבית
יג, ש"ה, רפו	מזוזה — קבע מזוזה בבית שאין בו דלתות ואח"כ העמיד דלת
יא, סה, יד, רד	מזוזה — קבע מזוזה ולא בירך עליה
טז, שיט	מזוזה — קיום מצות מזוזה "בשעריך"
יא, קצב	מחצית השקל — אם צריך מחצית דוקא או אפילו מטבע חשודה

מילה — בזמנה ושלא בזמנה איזו מהם להקדים	יג, רמד. טז, ש"ה, קח
מילה — בשבת בלידה מוקדמת	טז, ש"ה, קטז
מילה — בתנוק חולה לב	טז, ק"ר, לג
מילה — בתנוק מדמיע	טז, ק"ר, לג
מילה — בתנוק צהוב	טז, ק"ר, לד
מילה — ופדיון הבן מה קודם	יג, רמד. טז, ש"ה, פג, סד
מילה — וקריאת מגלה מה קודם	יא, קנז
מילה — כוונה במילה לשם גרות	יג, לא
מילה — כשצנור הדמעות של התנוק סתום	טז, ק"ר, לג
מילה — לאב לאכול לפני המילה	יג, רמה
מילה — לבן מחלל שבת	טז, ק"ר, לז
מילה — למול בשבת אצל מחללי שבת	טז, ש"ה, קיז
מילה — מכשירי מילה שאי אפשר לעשותם מערב שבת	יג, רסט
מילה — מצותה הסרת עור הערלה או חיתוך עור הערלה	יג, רסט
מילה — מציצה בשפופרת	טז, ק"ר, לז
מילה — משוך בערלתו אסור מדרבנן או מן התורה	יב, ו
מילה — סעודת שלום זכר אם הוי סעודת מצוה	יד, רכז
מילה — על ידי הרדמה	יא, ש"ה, רסט. יב, א.
מילה — ע"י כפפות	טז, ק"ר, לו
מילה — ע"י מחלל שבת	טז, ש"ה, לו
מילה — ע"י קלעמפ	טז, ק"ר, לו
מיתה — גיטל הלב אם מטמא מיד	יג, יא
מלחמה — היתר יפת תואר	טז, רכט
מלחמה — חלוקים בין מלחמת נקם למלחמת רשות	טז, רכט
מלחמה — לכהן להתגייס לצבא	יא, ש"ה, רנ
מלחמה — מאכלות אסורות שהותרו בשעת מלחמה	טז, ריג
מלחמה — שלל של מאכלות אסורות שלוקח צה"ל בזמן הזה	טז, ריב
מליחה — בשר שטחנו לצורך קציצות בלי מליחה	יא, ש"ה, רנו
מליחה — בשר שכורכים ותופרים בחוט בלי מליחה	יא, ש"ה, רנו
מליחה — בשר שלא נמלח ונשרה מעת לעת ונתערב	טז, ש"ה, נט
מליחה — מליחת בשר במלח בלי סודיום	טז, ש"ה, קלו
מליחה — מליחת בשר במלח מזוקק לחולה	טז, ק"ר, נ
מלך — הרואה מלך בטלוויזיה אם צריך לברך	יא, ש"ה, רלח
מלך — הרואה מלכה אם צריך לברך	יא, ש"ה, רלח

	ממזר — נערה שנודע לה מאביה ואמה שאמה לא קבלה גט מבעלה הראשון
כב, יד	מינקת — אלמן מטופל בילדים ורוצה לישא אשה מינקת
יא, ש"ה, רסב	מנהג — אין לבטל שום מנהג
יב, קסד	מנהג — בני זוג מעדות שונות, אם האשה צריכה להתנהג כפי מנהג בעלה
יג, ש"ה, רצב	מסייע ידי עוברי עבירה
טו, קעט	מעקה — אם מברכים על עשית מעקה
יא, עא	מעקה — אם מברכים בתחלת עשיתה או בגמר
טו, עה	מעקה — אם מברכין על עשייתה שהחיינו
טו, עד	מעקה — בנה אותה ע"י פועלים אם יצא ידי מצותו
טו, עו	מעקה — המקומות החייבים במעקה
טו, סד	מעקה — השוכר בית מי חייב בבנייתה
טו, פא	מעקה — חיוב ונוסח הברכה
טו, עב	מעקה — חיוב מעקה בבנינים צבוריים
טו, פג	מעקה — חיובו משנבנה הבית או משדר בה
טו, סח	מעקה — מי שיש לו חזקת שמוש בגג חבירו
טו, סט	מעקה — מצוה לבנותה בעצמו ולא ע"י שליח
טו, סח	מערת המכפלה — י"א דעצמות השבטים טמונים שם
יב, קפא	מערת המכפלה — כהנים אם מותרים לילך שם
יא, סד	מערת המכפלה — מקום קבורת האבות
יב, קעח	מפטיר — אחד קורא מפטיר ואחד קורא הפטרה וברכותיה
יד, שכז	מפטיר — ברכות המפטיר אין לחלקם לשני אנשים
יג, רנד	מפטיר — לקרוא כהן ולוי למפטיר
יד, רו	מצבה — הקמת מצבה לאב ולאם מי קודם
טז, ש"ה, עב	מצוה — איסור אכילה לפני קיום מצות עשה של תורה
יד, רמא	מצוה — המחויב מדרבנן אם פוטר המחויב מן התורה
יד, קמא	מצוה — מצוה לשמה ושלא לשמה
יב, שעט	מצוה — מצוה לשמוע דברי חכמים בכל דור
יא, לג	מצוה — ספק מצוה אם חייב לברך עליה
יא, קמב	מצוה — קטן אינו מוציא הגדול ידי חובתו
יד, קמג	מצוה — קיום מצוה במקום הפסד ממון
טז, סד	מצוה — קיום מצוה במקום שאמרו חכמים שלא לקיימה
יב, רלט	מצות צריכות כוונה — גדרה
יב, שעט	מקדש — זר אסור ליכנס בין האולם ולמזבח
יג, רנ	מקוה — פיסול שאובים באדים
טז, קטו	מקומות קדושים — מנהג ישראל לבקר ולהתפלל שם
יב, קעא	מקומות קדושים — מנהג קדום שרושמים שמותיהם במקומות אלו
יב, קפח	

מרור — המינים שיוצאים בהם	יג, קפה
משלוח בשר ע"י גוי	טז, ש"ה, קלו
משלוח מנות — אם להתרחק מזה משום שונא מתנות	יא, קפח
משלוח מנות — אם צריך לשלוח ע"י שליח	יא, קפו
משלוח מנות — אם צריך לשלוח שתי מנות בבת אחת	יא, קפו
משלוח מנות — המנה אם צריך להיות מבושל	יא, קפח
משלוח מנות — טעם שאין מברכין על מצוה זו	יא, קפה
משלוח מנות — לשלוח לאכל	יא, קפט
משלוח מנות — לשלוח למודר הנאה	יא, קפז
משלוח מנות — מזמין חבריו לאכול אצלו אם קיים המצוה בזה	יא, קפו
משלוח מנות — משקה אם חשוב כמנה	יא, קפז
משלוח מנות — מתנה על מנת להחזיר	יא, קפט
משלוח מנות — נותן זרוע לחיים וקיבה לכהן	יא, קפז
משלוח מנות — נותן בשותפות שתי מנות לשני בני אדם	יא, קפט
משלוח מנות — קפה או קקאו אם חשוב כמנה	יא, קצ
משלוח מנות — שולח בגד או מעות	יא, קפח
משלוח מנות — שולח בשביל חבריו אם חבריו יצא	יא, קפח
משלוח מנות — שולח לפני פורים	יא, קפה, קפט
משלוח מנות — שולח מנות של גזל אחר יאוש	יא, קפט
משלוח מנות — שעור של כל מנה	יא, קפט
משלוח מנות — שולח לחולה מסוכן בשר טריפה	יא, קפז
משלוח מנות — שלח מנה ונמצאה טריפה	יא, קפז
משלוח מנות — שלח מנה והלה אינו רוצה לקבל	יא, קפט
משלוח מנות — שלח ע"י שליח אם יכול לעשות שליח במקומו	יא, קפט
משלוח מנות — שלח ע"י שליח ואכלם ואח"כ מחלם לשליח	יא, קפז
משלוח מנות ומתנות לאביונים — איזו מצוה קודמת	יא, קפה
משלוח מנות ומתנות לאביונים — לקטן	יא, קפו
משלוח מנות ומתנות לאביונים — לעבד	יא, קפו
משלוח מנות ומתנות לאביונים — לקיים שתי המצות ביחד	יא, קצו
מתנות לאביונים — איש ואשתו אם נחשבים כשני עניים	יא, קפז
מתנות לאביונים — אם צריך שיתן מעות דוקא	יא, קפח
מתנות לאביונים — אם המקבל צריך שידע שקבל המתנה	יא, קפז
מתנות לאביונים — אם עני חייב במצוה זו	יא, קפח
מתנות לאביונים — במקום שאין עניים איך לקיים מצוה זו	יא, קפט
מת — אדם מת אם הוא ברשות עצמו	יג, יט
מת — איסור הנאה במת	יד, לה
מת — אם יש לו קנין וזכיה	יד, עו
מת — הוציאו לבו ושמו לו מכונת לב-ריאות אם דינו כחי	יג, כ

מת — להסיר קרנית מעינו ולהשתילו באדם חי	טו, ש"ה, שמב
מת — להתרפאות מבשר המת	יד, מא
מת — ליקח אבר מן המת להשתילו באדם חי	יד, לה
מת — מקור למנהג לשכור תלמיד חכם ללמוד לזכות הנפטר	יג, ש"ה, שז
מת — נכרי מת אם מותר בהנאה	יד, לח, עה
מת — עור המת אם מותר בהנאה	יד, ע
מת — שמוש ברקמות אברי נפלים	יג, ש"ה, רצז
נדה — בדיקה ע"י רופא אם צריכה ז' נקיים	טז, ק"ר, נא
נדה — בתוק בתולים אם צריכה ז' נקיים	טז, ק"ר, נא
נדה — הוצאת דם בתולים ע"י מכשיר	טז, ק"ר, נא
נדה — התחילה לספור ז"נ ונסעה למקום אחר ששם האופק משתנה	טז, ש"ה, קה
נדה — טבעת ברחם לענין היתר תשמיש, בדיקות, וטבילה	יא, ש"ה, רמח
נדה — להתחתן עם בת שהוריה לא שמרו הלכות נדה	יא, ש"ה, רמו
נדה — לטבול בבגד שחיה	יא, ש"ה, רלט
נדר — פורע נדרו של חברו אם יצא ידי חובת נדרו	טו, קפח
נדר — פורע חובו של חברו המודר ממנו הנאה	טו, קצג
נדר — תנאי לבטל הנדר	יד, קיב
נזיר — אם מקרי לאו השהו בכל	יד, יז
נטילת ידים — בחדר אמבטיא	יא, ש"ה, רלז. יב, ש"ה,
	שסה. יג, ש"ה, ש.
נטילת ידים — במי הים המלוחים	טו, ש"ה, שמב
נטילת ידים — במים חמים לאחר שגצטנו	יג, ש"ה, ש
נטילת ידים — ברכה נגד נט"י של שחרית	יג, ש"ה, שטו
נטילת ידים — ע"י ברז מים	טז, ש"ה, צט
נטילת ידים — שכח לברך על נט"י ונזכר אחר שבירך המוציא	יא, ש"ה, רנג
נר — אשה שלא הדליקה בערב יו"ט בחשבה שמאחר להדליק	יד, רד
נר — מנהג להדליק נרות על קברי צדיקים ומקומות קדושים	יג, רכט
נשואין — אחר י"ז בתמוז	יב, קפו
נשואין — אם למנוע מנשואי קרובים	טז, ש"ה, פה
נשואין — אם ראוי לקבוע נשואין בחודש חשון	יב, שיד, שיז
נשואין — זוג שדרו יחד בלי חופה וקדושין	יא, ש"ה, רמא
נשואין — זוג שנפרדו זמ"ז ולא סדרו הגט עד עכשיו, להנשא לאחר תוך חדשי הבחנה	יב, ש"ה, שנח
נשואין — חול המועד אם חשוב כפנים חדשות לענין שבע ברכות	יב, ש"ה, שסא
נשואין — חזקת אישות	יא, ש"ה, רלז
	יב, לג

יב, כט	נשואין — חזקת יהדות כל זמן שלא יצא עליו ערעור
יב, לו	נשואין — חזקת כשרות בחשש פסולי קהל
יב, שעד	נשואין — טעם לאיסור לישא אשה ממשפחת נכפין ומצורעים
יג, ש"ה, שי	נשואין — טעם למנהגנו לישא אשה קודם שמכינים בית וכרם
טז, ש"ה, קכה	נשואין — טעימת הכוס בברכות ארוסין ונשואין
יג, ש"ה, דש	נשואין — יחוד של תתן וכלה אם סגי בסגירת דלת
יא, ש"ה, רמו	נשואין — להתחתן עם בת שהוריה לא שמרו דיני נדה
יג, ש"ה, שט	נשואין — לישא אשה שאינו יודע מי היא ואיפה משפחתה
	נשואין — לסדר קדושין לאשה שיש ידיעה על גרושיה רק ע"י מברק
יג, ש"ה, שה	נשואין — לסדר קדושין לישראל ערל
יג, ש"ה, שה	נשואין — לערוך נשואין בבית כנסת
יב, ש"ה, שנח	נשואין — לערוך נשואין ביום צום
יב, קמד	נשואין — מסירת כתובה מחתן לכלה
טז, ש"ה, ככו	נשואין — נערה שנודע לה מאביה ואמה שהאם לא קבלה גט מבעלה הראשון
יד, נב	נשואין — נישואי גרושה מינקת
טז, ש"ה, קכח	נשואין — נישואי חרשים ואלמים
טז, ש"ה, קכח	נשואין — נישואי קרובים
יב, שסט	נשואין — ספק אם בירך ברכת נישואין
יב, קה	נשואין — קביעת חזקת רווקות
יב, מו	נשואין — רופא שידוע בבחור שהוא חולה אם לגלות זה לכלה
יג, ש"ה, שיז	נשואין — שם החתן כשם חותנו
יג, ש"ה, שה	נשיאת כפים — אבל בתוך שבעה אם נושא כפיו
יג, רג	נשיאת כפים — אם יש חיוב נ"כ בכהן אחד
יא, רה	נשיאת כפים — אם יש מצוה על ישראל להתברך מכהן
יא, קסא	נשיאת כפים — זר אסור לישא כפיו אפילו בלי אמירת הברכה
יד, רטו	נשיאת כפים — כהן זקן וחלש שקשה לו לישא כפיו
יג, ש"ה, רצד	נשיאת כפים — כהן חלש שאינו יכול לעמוד
יג, ש"ה, רצג	נשיאת כפים — כהן שהרג את הנפש בתאונת דרכים
יא, רד. יג, ש"ה, רצג	נשיאת כפים — כהן שהרג גוי
יא, ש"ה, רסח	נשיאת כפים — לישראל לצאת מבהכ"נ בשעת ב"כ
יא, קסא	נשיאת כפים — לעלות לדוכן בלי גרביים
יג, ש"ה, רצד	נשיאת כפים — לעלות לדוכן בנעלי גומי
יב, ש"ה, שסו	נשיאת כפים — מחלל שבת וכיו"ב אין למחות בידו מלישא כפיו
יא, ש"ה, רמה	נשיאת כפים — מקום שנושאים כפים ביו"ט בשחרית אם יאמרו תפלת "ותערב"
יג, רנא	

נשיאת כפים — כהן ששומע מכהן אחר אם יוצא מדין שומע כעונה	יא, קסה
נשיאת כפים — ש"ץ שנוכר בשים שלום שלא אמר יעלה ויבא וחזר לרצה אם הכהנים צריכים לישא כפים שנית נתות מתים — ההגדרה של "חולה לפנינו" בזמן הזה	יג, ש"ה, רפח יג, פ
סוכה — איסור הנאה בסוכה נוייה ודפנותיה	יג, קסז
סוכה — הנבנית מעצי יער ללא רשות מהבעלים	יא, ש"ה, רסז
סוכה — לסכך בתריסי חלון שהיו מחוברים בברזל	יג, ש"ה, שט
סוכה — לסכך על גבי תריסים הניזונים	יג, ש"ה, שב
סוכה — שמיני עצרת תיכף בלילה יצא מהסוכה מחשש בל תוסיף	יג, רכט
סוכות — בא לבית כנסת אחר הקפות אם יכול להוציא ספר תורה	יג, רמו
סוכות — בבית כנסת שלכולם יש לולב מי יאחזו הס"ת בהקפות	יג, רמו
סוכות — ההושענות לפני תפלת מוסף או אחריה	יג, רלח, רמג
סומא — אם יכול להוציא המחוייב מן התורה	יד, קמו
סומא — שנתפקח אם צריך לברך עושה מעשה בראשית כשרואה השמש	יד, רכא, ריט
סחורה בבני מעיים שקונה כשרות וטריפות יחד ומוכר הטריפות סיום — אם לא עשה סעודה ביום שסיים אם יכול לעשותו למחר	יא, ש"ה, רלז יג, ש"ה, רצו
סיום — כשלמדו המסכת ע"י שמיעה ברדיו	יד, רכא, ריט
סיום — כשלמדו המסכת שלא כסדר	יד, רכט
סיום — לא למד רק משתתף אם יכול לומר ההדרן וקדיש	יד, רכט. יא, ש"ה, רלט
סירוס — איסורו באיש עקר	יד, רכד
סירוס — איסור סירוס בנקבות	יד, פז
סירוס — האיסור על המסרס או על המסתרס	יד, פא
סירוס — להסיר מאשה כלי ההולדה	יד, פב
סכנה — אזהרת "ושמור נפשך" לאדם עצמו או גם לצאצאיו	יד, פא
סכנה — איסור קטלנית דאורייתא או דרבנן	יב, שעא יג, פז
סכנה — ביצה קלופה שעבר עליו הלילה	טז, ש"ה, נה
סכנה — בכמה פעמים הוי חזקה שצריך להמנע מחשש סכנה	יב, שעא
סכנה — גדרי חמירא סכנתא	יג, פג
סכנה — הצלת חבירו במקום סכנה	טז, ש"ה, קד, עא
סכנה — חוששין למיעוט המצוי או גם למיעוט שאינו מצוי	יב, שעד
סכנה — חמירא סכנתא איסורו דאורייתא או דרבנן	יג, פו
סכנה — לישון בחדר יחידי	יג, ש"ה, שיא
סכנה — מה שהעולם נוהגים היתר בקטלנית	יג, פח

יד, רכא	סעודת מצוה אם יכול לעשותה ביום של אחריו
יד, קט	ספק — ספק ספיקא ברה"י לענין טומאת כהנים
יד, סה	ספק — ספק ספיקא בתרי גופי
יא, קמב	ספק — ספק אם עשה מצוה אם חייב לברך עליה
טז, ש"ה, צב	ספרד — בקור ודירה בארץ ספרד
יב, ש"ה, שסז	ספר תורה — ארנק שנעשה מיריעות ס"ת אם טעון גניזה
יא, ש"ה, רנח	ספר תורה — גוי המשתתף בחגיגת הכנסת ס"ת, ליתן ס"ת בידו
יג, רלז	ספר תורה הפסוקים שקוראים בשעת הוצאת ס"ת
טז, קכה	ספר תורה — טלטול ס"ת ממקום למקום
טז, קיב, ש"ה, קלז	ספר תורה — כשרות ס"ת של יהודי תימן
טז, ש"ה, פב	ספר תורה — כתב ספרדי לאשכנזי ולהיפך
טז, ש"ה, סד	ספר תורה — מונח לפניו ס"ת בארון הקודש וצריך לגלול הרבה
יא, קצד	ספר תורה — מי שלא אמר בריך שמיא בעת פתיחת ההיכל
טז, קמא	ספר תורה — מחיקת וקליפת הנטפל לשם ה'
יא, ש"ה, רלט	ספר תורה — מכר ס"ת שלו וחזר וקנהו אם קיים מצוה כתיבה
	ספר תורה — ניכר הפרש האותיות רק בזכוכית מגדלת (מיקרוסקופ)
טז, ש"ה, שמ	ספר תורה — נקשר המפה אם מותר להתירו בשבת
יא, קצד	ספר תורה — ס"ת בארון הקודש התלוי על הקיר
יב, ש"ה, שסד	ספר תורה — צורת כתיבת שירת הים
טז, קכט	ספר תורה — תענית על ס"ת שנפל
יג, ש"ה, רפז, טז	
ש"ה, סד	ספר תורה — תקון טעות על מקום הקלוף
טז, ש"ה, עד	ספר תורה — תקנוה בדיו פשוט אם כשר
יג, ש"ה, רפז	ספרי קודש — דפים מקולקלים אם מותר להפכם לגייר
טז, ש"ה, שמג	ספרי קודש — צילום תנ"ך שאותיותיה ניכרות רק ע"י מיקרוסקופ
טז, ש"ה, שמ	סרדינים — קופסאות דגים אם יש בהם משום בשול עכו"ם
יא, ש"ה, רגט	סת"ם — העביר קולמוס על אותיות השם ולא כתב לשמה
יג, ש"ה, רפז	סת"ם — כתיבת האות שי"ן
טז, ש"ה, עד	סת"ם — כתב אות י' של "אלקיגו" לפניי ה"ה"א, לעשות מאות י' ה"א
יג, ש"ה, רפז	סת"ם — שי"ן של כתב ספרדי
טז, ש"ה, קא	
יא, ש"ה, רמד	עבודה — להשכיר עצמו ליותר משלש שנים
טז, ש"ה, קכז	עבודה — תגמולין לנפגעי עבודה
טז, ש"ה, סט	עבודה זרה — השתתפות בתרומה (צדקה) ביום אידם
יא, ש"ה, רסה	עבודה זרה — לכוון שעון ע"פ שעון בצריח בית תיפלה
טז, ש"ה, שמ	עבודה זרה — לראות השעה מעל שעון בצריח בית תיפלה

יג, ש"ה, שיג	עבודה זרה — שמוש בנרות שעל האריות כתוב שמיועד לשמוש לאידיהן
טו, רלה	עבודה זרה — תקרובת ע"ז אסורה בהנאה מדרבנן או מן התורה
יב, סא	עדות — הכרזה בפסולי עדות בעבירה דרבנן
יב, סד	עדות — הגוטל שכר להעיד אם צריך הכרזה לפוסלו
יב, עא	עדות — לסמוך על עדות במקום שהחוק מעניש למי שמשקר
יב, ע	עדות — לסמוך על פסולים במקום שקשה למצוא כשרים
יב, יא	עדות — עד אחד בהכחשה
יב, סא	עדות — פורק עול במצות דרבנן פסול מן התורה
יב, נו	עדות — פיסול חשוד לעדות
יב, נו	עדות — פיסול עם הארץ
	עדות — פסולי עדות ע"י עבירה אם צריך להודיעם שנפסלים בכך
יב, סח	עדות — פסולי עדות בעבירה שאינו יודע חומרת האיסור
יב, סד	עובר ירך אמו
יד, קה	עומר — איסור כלי זמר בימי הספירה
יא, קלט	עומר — שהחיינו בימי הספירה
יא, קלט	עומר — תגלחת בימי הספירה
טז, ש"ה, קכו	עזרה לפני ביכ"נ — אם יש עליה קדושת ביכ"נ
יא, קנו	עיסקא — בענין היתר עיסקא
טו, שמז	ערוב — אורחים במלון וכן נוסעים באניה לתקופות קצרות
יג, קנו	ערוב — באניה ובמלון של יהודים
יג, קנב, קנט	ערוב — לענין מגילה
יא, רא	ערוב — עובדי אניה אם אוסרים זה על זה
יג, קנט	ערוב — ערובי חצירות בזמן עוצר
טז, ש"ה, קלג	ערבית — לומר קדיש כשלא היה מנין בתחלת התפלה
יד, שכה	ערוה — קול זמר אשה בטלפון, רשם-קול, תקליט
טו, ש"ה, שלח	ערי יהודה — חיוב קריעה בזמננו
יא, קעט	ערכאות — הנתבע להופיע בבית משפט ישראלי
טז, ש"ה, קכו	ערלה — בקרקע של גוי
יא, קטז	ערלה — חיוב שריפתה מן התורה או מדרבנן
יג, קעב	ערלה — סחורה בפירות ערלה בחוץ לארץ
יא, קיג	ערלה — ספק ערלה בזמן הזה
יא, קו	ערלה — ספק ערלה בארץ ישראל
יא, קכב	ערלה — ערלה וספק ערלה בחוץ לארץ
יא, קו	ערלה — שריפתה מצוה חיובית או קיומית
יג, קעד	

יג, רמד. טז, ש"ה, סד

פדיון הבן — ומילה שלא בזמנה איזה מהם יקדים

טז, ש"ה, צא, יג, ש"ה,	פדיון הבן — זמן פדיון בולד הנמצא במדגרה (אינקובטר)
שטז	
יא, ש"ה, רנח	פדיון הבן — ישראלית שילדה מן הנכרי אם בנה חייב בפדיון
יב, טו	פדיון הבן — לפדות בליל ל"א אף אם טרם נגמרו ל' יום
טז, ש"ה, קז	פדיון הבן — נמול ע"י גוי ולא הטיפו ממנו דם ברית
	פדיון שבויים — משכיר עצמו להעביר סחורות אסורות ונתפס
יא, ש"ה, רסט	אם המשלח חייב לפדותו
טז, ש"ה, צג	פדיון שבויים — פדיון שבויי ישראל בזמן הזה במדינת ישראל
טו, צט	פורים — אונן לענין קריאת המגילה
טו, צז	פורים — דין הסמוך לכרך
יב, רמז	פורים — ט"ו שחל בשבת למוקפים קוראים זכור או ויבא עמלק
	פורים — להניח בנו הקטן בבית לשמור על תנוק ואשתו תלך
טו, ש"ה, שלז	לבכ"ג לשמוע מגלה או להיפך עדיף
טז, ש"ה, עד	פורים — להשתמש במגילה בלי רשות בעליו
טו, ש"ה, שלו	פורים — לשמוע קריאת המגילה ע"י טלפון ורדיו
טז, ש"ה, סח	פורים — משלוח מנות לעשיר ולעני
טז, ש"ה, סח	פורים — מתנות לאביונים ע"י אמצעי
יב, קסד	פורים — נוהגים לקרא פסוקים במגילה בניגון איכה
	פורים — שולח מנות מעיר מוקפת חומה לעיר שאינה מוקפת
טו, ש"ה, שלח	חומה
יג, קפז	פסח — אחר חצות לילה אם מברכין על ההלל
טז, ש"ה, ק, קיד	פסח — אכילת חמץ לתינוק
יג, קפו	פסח — אמירת "זכר למקדש" באכילת כורך
יג, קפא	פסח — אמירת סדר קרבן פסח
טז, ש"ה, קיז	פסח — ארבע כוסות בחמר מדינה
יב, ש"ה, שסו	פסח — בטנים אם הם בכלל גזרת קטניות
טז, ש"ה, קכג	פסח — דקדוקים בשטר מכירת חמץ
יג, קצא	פסח — הקרבת קרבן פסח בזמן הזה
טז, ש"ה, קו, טו, ש"ה,	פסח — השלכת חמץ בפח אשפה בערב פסח
שלו	
טז, ש"ה, קכד	פסח — זמן אכילת כזית מצה
טו, ש"ה, שמד	פסח — חטים משומרות הנשוכות מעכברים וזבובים
יד, שכח	פסח — לצרף מצה שאינה שמורה ללחם משנה
	פסח — מי שיושב בבית אסורים, למכור חלקו של לחם לשכנו
טו, ש"ה, שלו	הגוי
טו, ש"ה, שלו	פסח — שיניים תותבות אם צריכים הגעלה
טו, ש"ה, קיג, טז, ק"ר,	פסח — תרופות הנעשות מחמץ
מט	

פסק דין — התחייבות מן הנפסד בדין לשלם דמי ההוצאות	יג, קסב
פסקי תוספות — מי חבר פסקים אלו	יג, קלד
פקוח נפש — גדר של "חולה לפנינו"	יג, ד, פ, טו, רפד
פקוח נפש — להציל עצמו בממון חבירו	יד, מז
פקוח נפש — להשתמש בתרופה חדשה שטרם ניסו אותה די הצורך	יג, פא
פקוח נפש — ליתן אבר מגופו לאיש אחר במקום סכנה	יד, לד
פקוח נפש — לעשות מעשה בערב שבת כדי למנוע חלול שבת	יג, רלג
פקוח נפש — ספק בן ז' חדשים ספק בן ט' אין מחללים עליו את השבת	יג, ח
פקוח נפש — פקוח הגל בשבת ובחול	יב, שא
פקדון — נפקד שגנבו משלו וטוען שמא נגנב גם חפץ של המפקיד	טו, ש"ה, שמו
פריה ורביה — אשה עקרה שנשתלה בקרבה אברי הולדה מאשה אחרת	יד, צ
פריה ורביה — בדיקת הזרע	טז, ק"ר, לב
פריה ורביה — הזרעה מלאכותית	טז, ק"ר, לב
פריה ורביה — לקחת גלולות (תרופה) למניעת הריון	יא, קסז
פריה ורביה — לתת גלולות לנכרית לשם מניעת הריון	טז, ש"ה, קז
פריה ורביה — לשמש בנתינת מין פקק על פי הרחם	יב, ש"ה, שנו
פריה ורביה — עיבור באמבטי אם מקרי זרע פסול	יד, קא
פרוכת — לצייר שם השם על נייר ולהעתיק ממנו הציור על הפרוכת	יג, ש"ה, שטז
פרשת זכור — חיוב קריאתה	יב, רמד
פתיחת משלוח בשר בבית המכס	טז, ש"ה, קלז
פשטה קדושה בכולה	יד, קו
צוואה — מצוה לקיים דברי המת אינה אלא בעניני ממון	יג, מת
צוואה — מצוה לקיים דברי המת מצות חכמים או מן התורה	יג, מז
צוואה — צוה לפני מותו להוציא עיניו ולהרכיבם לעיוור	יד, גט
צדיק — השתטחות על קברי צדיקים (הערות לנועם יב)	טו, רמב, יב, קסט
צדקה — להרחיק פושטי יד ברשות הרבים	טז, ש"ה, קל
צדקה — לפרנס חמותו מכסף מעשר	יב, ש"ה, שסח
צדקה — לשלם נדבות שנודר בבית כנסת מכסף מעשר	טו, ש"ה, שמ
צדקה — לשנות מצדקה לצדקה	טז, ש"ה, סו
צדקה — מעשר כספים	טז, ש"ה, ס, קכו
צדקה — סוגי הצדקות ודרגתן	טז, קכ
צום — שהחיינו ביום צום למי שאינו מתענה	יא, קלט
צום — תענית ט' בטבת על מה נקבע	יג, קטז

צצית — חיוב צצית בצעיף	טו, ש"ה, טו
צצית — טווית חוטים במכונה	יג, ש"ה, רפו, שז, יא,
	ש"ה, רמה
צצית — כשרות צציות משי	טז, ש"ה, קכה
צצית — לתפור הכנף על הצציות בעת הכביסה	יג, ש"ה, רפו
צצית — פועלים המוכרחים לצאת לעבודה בבוקר השכם	יג, ש"ה, רצא
קבורה — אמירת קדיש בהלויה שהולכים בגילוי ראש	טז, ש"ה, צח
קבורה — היו לו שתי נשים אצל מי קוברים הבעל	יא, ש"ה, רמג
קבורה — העברת מת מא"י לחוצה לארץ	טז, ש"ה, קכה
קבורה — חיוב קבורה באבר שאין בה עצם	יד, סג
קבורה — חניטת מתים	יא, ש"ה, רמז
קבורה — ילדה ששכחו להלבישה הסובב לפני הקבורה	טו, ש"ה, שמה
קבורה — להעלות ארונות מתים מארצות שמעבר למסך הברזל	טו, ש"ה, שמא
קבורה — ליקח שכר מקבורת מתים	יד, מג
קבורה — לכתוב שמו על אבן מצבה בעודנו בחיים	יא, ש"ה, רנז
קבורה — לקבור מת אחד בשנים ושלשה מקומות	יד, נג
קבורה — מומר שעשה תשובה ומחמת חליו אי אפשר להטבילו	טו, ש"ה, שמה
קבורה — מצות קבורה מן התורה או מדרבנן	יד, נב
קבורה — מצות קבורה בגוף שלם או אפילו במקצתו	יד, נג
קבורה — מת שהכינו עבורו קבר ורוצים לקברו בקבר אחר	טו, ש"ה, שמה
קבורה — נקטעו ממנו אברים בחייו וקברום, לפנותם ולקברם עמו	יג, ש"ה, שטו
קבורה — פנוי בית הקברות	טז, ש"ה, צא
קבורה — צוה להלבישו בבגדיו ולא בתכריכים	יא, ש"ה, רסב
קבורה — צוה לשרוף גופו לאחר מותו	יא, ש"ה, רמו
קבורה — קביעת יום היארצייט	טז, ש"ה, קא
קבורה — שרפת המת ואח"כ לשרוף את האפר	יד, נה
קבר רחל — כהנים ליכנס שם	יא, סא
קדוש — בבית כנסת בליל שבת כשאין אורחים שם	יב, קכט, יג, ש"ה,
	רפט
קדוש — המחוייב מדרבנן אם פוטר המחוייב דאורייתא	יד, קמא
קדוש — לקדש משבת ליו"ט או להיפך מבעוד יום	יא, עה
קדוש — מי שאסור לשותות יין ולאכול פת	יג, ש"ה, רצ
קדוש — על יין שראה אותו גוי	יג, קכא
קדוש — על תה, קפה, מיץ, חלב, גוזז	יא, קצג
קדוש — קטן שקידש ליל שבת וביום שבת הביא שתי שערות	יד, קמד
קדוש — קידש על יין ונמצא קוניאק	יג, ש"ה, רפט

קדוש — שתה ע"י קש אם הכוס נפגם בזה	יא, ש"ה, רגד
קדוש השם — אם מברכין שהחיינו על מצוה זו	יא, קמט
קדוש השם — למסור עצמו על מצוה קלה	יא, ש"ה, רסה
קדוש לבנה — אומרים קדיש אחריה	יב, קנה
קדוש לבנה — אין אומרים עליו שהחיינו	יב, קלב
קדוש לבנה — אין מקדשין אותה לפני תשעה באב	יב, קמג
קדוש לבנה — אין מקדשין אותה תחת הגג	יב, קו
קדוש לבנה — אין נוהגים לברך עליה עושה מעשה בראשית	יב, קנח
קדוש לבנה — אם יש מסך מבדיל בינו לבין הלבנה	יב, קלא
קדוש לבנה — אם יש טנופת בחוץ יקדש בבית	יב, קלא
קדוש לבנה — בימי אבלות	יב, קמג
קדוש לבנה — בירך בלילה הראשון של החודש	יב, קיח
קדוש לבנה — במוצאי יום כפור	יב, קנא
קדוש לבנה — במוצאי שבת מבדילים ואח"כ מקדשין או להיפך	יב, קכו
קדוש לבנה — במוצאי תענית	יב, קמד, קמו
קדוש לבנה — בן חו"ל הנמצא בא"י אם יקדש במוצאי יו"ט במנין	יב, קכו
קדוש לבנה — בסיום הברכה אמר מקדש חדשים במקום מחדש חדשים	יב, קא
קדוש לבנה — בעמידה	יב, צח
קדוש לבנה — ברכתה ברכת המצות, הנהנין, או ברכת השבח	יב, צא
קדוש לבנה — בשבת ויום טוב	יב, קיט, קכה, טז, ש"ה, פ
קדוש לבנה — ובדיקת חמץ מה קודם	יב, קל
קדוש לבנה — זמן ברכתה	יב, צה, קטו
קדוש לבנה — זמן המולד משתנה כפי הזמן באותו מקום	יב, קסז
קדוש לבנה — זריזים מקדימים וברוב עם, מה עדיף	יב, צח
קדוש לבנה — טעם לאמירת "דוד מלך ישראל חי וקים"	יב, קנב
קדוש לבנה — טעם שנוהגים להסתכל ולבדוק הצצית	יב, קלג
קדוש לבנה — טעם שנוהגים לנער שולי הבגד	יב, קלג
קדוש לבנה — ימתין עד מוצאי שבת או יקדש מיד	יב, קכו
קדוש לבנה — יש ללבוש בגדים נאים בעת הברכה	יב, קלב
קדוש לבנה — כשיש מת ברחוב אין מקדשין	יב, קמד
קדוש לבנה — לא נראית הלבנה עד אחרי יום ט"ו מהמולד	יב, קיז
קדוש לבנה — לא נכון לקרותה בעל פה	יב, קמג
קדוש לבנה — לאבל אין אומרים שלום עליכם	יב, קנה
קדוש לבנה — לאכול ואח"כ לקדש	יב, קל
קדוש לבנה — לבנה מכוסה בעננים	יב, ק

יב, צו	קדוש לבנה — לברך ברכה זו אחר עמוד השחר
יב, קסב	קדוש לבנה — לנגן הפיוט "טובים מאורות" לפני ט' באב ובימי הספירה
יב, קמה	קדוש לבנה — לקדשה בליל תענית
יב, צח	קדוש לבנה — לקדשה בשבת בסעודה שלישית לפני ברכת המזון
יב, קז	קדוש לבנה — לקדשה תחת האילן
יב, קה	קדוש לבנה — לשמוע הברכה מאחר
יב, קמב	קדוש לבנה — מי שאינו יכול לראות בלי משקפיים
יב, צח	קדוש לבנה — מצות ברוב עם
יב, קסא	קדוש לבנה — נוהגים להוסיף הפיוט "טובים מאורות"
יב, קנד	קדוש לבנה — נוהגים לומר "שלום עליכם" ג' פעמים
יב, קנז	קדוש לבנה — נוהגים לומר תפלת עלינו ויש שלא נוהגים כן
יב, קלה	קדוש לבנה — נשים פטורות מברכה זו
יב, קמא	קדוש לבנה — סומא אם חייב לברך
יב, קב	קדוש לבנה — ספק אם כבר בירך עליה
יב, קכו	קדוש לבנה — פסוקים ומזמורים שאומרים בעת קדושה
יב, קמה	קדוש לבנה — צריך לקדשה בשמחה
יב, קמב	קדוש לבנה — קטן שהגיע לחנוך חייב לברך
יא, ש"ה, רס	קדושין — לסדר קדושין לזוג שלא יקיימו דיני גדה
יד, שכח	קדושין — לצרף הרב המסדר לעדות על הקדושין
יג, ש"ה, שח	קדיש — אחר תורה ותפלה ולא היה מגין בתחלה
יד, רל	קדיש — קדיש ותפלות שאומרים לפני המת ובבית הקברות
יד, קמו	קטן — אכל ביום אחרון בשנת י"ג לפני הלילה ובירך אם חייב לברך עוד פעם בלילה
יד, קמז	קטן — נעשה גדול במוצאי כפור אם חייב להתענות בזמן תוספת
יד, קמח	קטן — נעשה גדול במוצאי ט' באב שחל בשבת, אם חייב להתענות
יא, קצט	קם ליה בדרכה מניה — אם חיוב מיתה דרשות פוטרו
יא, קצא	קנין — תפלין אם מקרי בגד לקנין חליפין
יא, כז	קריאת הלל בפסח
יב, ש"ה, שסג	קריאת שמע — עשו לו נתוח במעיים והרעי גופלת דרך נקב
יג, ש"ה, רצא	קריאת שמע — פועלים המוכרחים לצאת לעבודה בבוקר השכם
טו, קנא	קריאת שמע — קביעת זמן ק"ש בחוץ לארץ
יא, ש"ה, רנו	קריאת התורה — אם לא קראו בב' וה' בשחרית, לקרא במנחה
טו, קו, קיא	קריאת התורה — אמירת קדיש כשמוציאים ב' וג' ספרים
יא, קצב	קריאת התורה — אשה אם עולה למגין שבעה קרואים
יג, ש"ה, רצג	קריאת התורה — בבית כנסת שהעולה עצמו קורא ורוצים לבטל המנהג

	קריאת התורה — בבית כנסת שנהגו לקרוא פרשת התוכחה ללא עולה וללא ברכות	יג, ש"ה, רצג
	קריאת התורה — ביום צום מי שאינו צם אם מותר לצאת בעת הקריאה	יא, קצד
	קריאת התורה — במנחה במקום שאין מנין בשחרית	יא, ש"ה, רסה
	קריאת התורה — בפחות מעשרה	יד, רטו
	קריאת התורה — בשמחת תורה שקוראים הפרשה כמה פעמים, לקרוא ישראל אחר הכהן כשאין לוי	יד, רה
	קריאת התורה — התפללו ביחידות, להצטרף אח"כ למנין לקרא בתורה	יג, ש"ה, רפז
	קריאת התורה — ישראל מעלה בדמים אם מחוייבים לקרא לכהן תחלה	יא, ש"ה, רסא
	קריאת התורה — כהן קטן אם עולה בעלית כהן	יד, רכה
	קריאת התורה — כהן שאינו משלם חובו לקהל, לקונסו שלא יעלה לתורה	יד, שכה
	קריאת התורה — כשיש הרבה מנינים ויש רק לוי אחד, לקרא כהן במקומו או אותו לוי יקרא שנית	יד, רה
	קריאת התורה — כשיש הרבה מנינים והכהן כבר קרא אם חייבים לקרותו עוד פעם	יד, רה
	קריאת התורה — כשמוכרים העליות וכהן אינו רוצה לקנות ולא לצאת מבכ"נ	יג, רכב
	קריאת התורה — כשצריכים להוציא ג' ס"ת ולצבור רק שנים	טו, קט
	קריאת התורה — להגביה הס"ת קודם הקריאה וגם לאחר מכן	יג, ש"ה, רצט
	קריאת התורה — לטלטל ס"ת מבהכ"נ לחדר הסמוך לקריאה	יא, ש"ה, רג
	קריאת התורה — לחלק הפרשה לשנים או שלשה בעלי קריאה	יד, רז
	קריאת התורה — לקרוא כהן ולוי למפטיר	יד, רו
	קריאת התורה — לקרוא קטן למפטיר	יג, ש"ה, רצב
	קריאת התורה — לקרוא לתורה מי שאינו מניח תפלין	יג, רנד
	קריאת התורה — מי שהוחזק לקרא במפטיר יונה ונודע שהוא לוי	יג, ש"ה, רפה
	קריאת התורה — מי שקורין לו לעלות לתורה ואינו רוצה	יא, קצה
	קריאת התורה — עליה לתורה לקטן	טז, ש"ה, צז
	קריאת התורה — פסוקים שנוהגים הקהל לקרא בקול רם	טו, קב
	קריאת התורה — קורא שטעה באמצע קריאת פסוק ג'	יג, ש"ה, רפח
	קריאת התורה — קורא שנכנס באמצע קריאת הפרשה ולא שמע הברכה הראשונה מהעולה	יג, ש"ה, רפח
	קריאת התורה — קריאת ישראל במקום כהן	יא, ש"ה, רמט. טו,
		קסט

קריאת התורה — קריאת כהן ראשון מן התורה או מדרבנן	יג, רכד
קריאת התורה — שמונה פסוקים בסוף התורה יחיד קורא אותם	יד, ריג
קריאת התורה — שמעו קרה"ת קודם התפלה אם יכולים להתפלל בלי קרה"ת	יג, ש"ה, רצט
קריעה — אין קורעין על העיר העתיקה בזמננו	יא, נט, קעח
קריעה — אין קורעין על הר הבית וכותל המערבי בחול המועד	יא, נט
קריעה — דיני הקריעה למי שרואה מקום המקדש	יא, נט
קריעה — הרואה מקום המקדש בערב שבת אחר חצות אם חייב לקרוע	יא, מח, נט
קריעה — מי שלא ראה מקום המקדש שלושים יום	יא, ס
ראש השנה — טעם שתקנו לתקוע במוסף ולא בשחרית	יג, רמב
ראש השנה — לאילנות בארץ ארגנטינא	טז, ש"ה, קיג
רב אברהם בן דוד הנזכר בתוספות אינו הראב"ד בעל ההשגות	יג, קלג, קמא
רבית — בבנקים	יב, שכה
רבית — היתר עיסקא בהלואות הצמודות למדד יוקר	טז, קנג
רבית — המלוה מעות לכהן וללוי כדי להפריש עליהם תרומות ומעשרות	טז, ש"ה, עג
רבית — לקנות סחורה ולשלם יותר מהמחיר מפני שמשלם באשראי	יג, ש"ה, רצו
רבית — מלוה התובע דמים יתרים מה שהיה יכול להרויח במעותיו	טז, ש"ה, קיח
רבית — מלוה קליטה ובטחון שהממשלה מטילה על העובדים	טז, ש"ה, פ
רבית — סוחרים המפחיתים דמי הסחורה עבור תשלום במזומן	טז, ש"ה, שמ
רדיו — לימוד תורה ע"י רדיו ויש חשש שגם גוים יאזינו	יא, קצא
רודף — אם יש דין רודף בקטן הרודף	יג, רנט
רודף — אם צריך התראה	יג, רנט
רודף — דין המקשה לילד	יג, רס
רודף — רודף שנעשה נרדף	יג, רסא
רודף — שנים שנצים יחדיו וכל אחד רודף חבירו	יג, רסו
רפואה — איש עקר, לעשות לו נתוח באברי הולדה	יד, פז
רפואה — אשה עקרה, להשתיל בה אברי הולדה מאשה אחרת	יד, פו, ק
רפואה — בדיקת הזרע	טז, ק"ר, לב
רפואה — בדיקת תרופות חדשות	יג, עז
רפואה — הודעה לחולה על מחלתו	טז, ק"ר, מז
רפואה — הודעה לאחר על מחלת החולה	טז, ק"ר, מח
רפואה — הוצאת אבר מן המת לצורך רפואה	יד, שטו
רפואה — החשת המות מתוך חמלה	טז, ק"ר, יב

טז, ק"ר, כו	רפואה — הפלת עובר
טז, ק"ר, מז	רפואה — הפסקה בתפלה לצורך חולה
טז, ק"ר, יח	רפואה — הצלת הולד אחר מות האם
טז, רצב	רפואה — הצלת הולד במיתת האם ע"י נתוח יוצא דופן
טז, ק"ר, כו	רפואה — הרכבת אברי הולדה
יב, רפט	רפואה — השתלת אברים מהמת
טז, ק"ר, טו	רפואה — השתלת כליה
יג, א, י, טז, ק"ר, יב	רפואה — השתלת לב
טז, ק"ר, יד	רפואה — השתלת קרנית
טז, ק"ר, כב	רפואה — חולה לפנינו, גדרו
טז, ק"ר, מז	רפואה — טפול בחולה במחלה מדבקת
יב, דש	רפואה — יולדת שמתה
טז, ק"ר, לא	רפואה — כוס עקרין
יג, עח	רפואה — לבצע נסויים מסוכנים
יד, פא	רפואה — להסיר מאשה כלי ההולדה שלה
יד, סד, עג	רפואה — להרכיב אבר לכהן המוזהר על טומאה
יג, פא	רפואה — להשתמש בתרופה חדשה
טז, ש"ה, קיב	רפואה — להתלמד מנתוחי מתים
יג, עח	רפואה — להתנדב לנסויים מסוכנים
יד, כח	רפואה — ליקח אבר מאדם אחד ולהשתילו באדם אחר
יד, לה	רפואה — ליקח אבר מהמת ולהשתילו באדם חי
יד, ל	רפואה — ליתן אחד מאבריו לאדם אחר בשכר או בחנם
טז, ק"ר, כה	רפואה — למוד רפואה מאבר חי
טז, ש"ה, קכד, יד, שטז	רפואה — לנדב אחד מאבריו להצלת חבירו
יג, פט	רפואה — לסמוך על הרופאים שאומרים נשתנו הטבעים
יג, ר	רפואה — לעשות נתוח מסוכן
יא, קסז	רפואה — לקחת גלולות למניעת הריון
טז, ק"ר, כה	רפואה — לתת דם לבנק הדם
טז, ק"ר, ג	רפואה — מליחת בשר במלח מזוקק לצורך חולה
טז, ק"ר, כז	רפואה — מניעת הפלה במסוכנת
טז, קפ, ק"ר, כז	רפואה — מניעת הריון וסוגיהן
טז, ק"ר, יח	רפואה — נסיונות מדעיים
יד, מד, טז, ק"ר, יט	רפואה — נתוחי מתים
יב, ש"ה, שסג	רפואה — נתוח במעיים והרעי נופלת דרך נקב, דינו לענין תפלין קריאת שמע תפלה ולימוד תורה
טז, ק"ר, כה	רפואה — נתוח הפרוסטט
טז, ק"ר, ל	רפואה — נתוח הרחם

יג, ש"ה, שיא. טז,	רפואה — נתוח פלסטי לשם יופי
ש"ה, שמא. טז, ק"ר,	
כה	
יד, א	רפואה — נתוח פלסטי מעור המת
טז, ק"ר, לא	רפואה — סירוס
יב, שא	רפואה — פקוח הגל בשבת וחול
יד, גט	רפואה — צוה לפני מותו שיוציאו עיניו להרכיבם לעיור
יב, רצ, שט. יג, ג. טז,	רפואה — קביעת שעת המיתה
ק"ר, ה, ש"ה, עג, צה	
טז, ק"ר, מח	רפואה — שמוש בכספי תלמוד תורה לצורך חולה
יג, ש"ה, רצז	רפואה — שמוש ברקמות אברי גפלים המוצאים ע"י זריקה
יד, שט	רפואה — תחליפי הכליה לאור ההלכה
יג, ש"ה, שכט. טז,	רשם-קול — מחיקת שמות וברכות
ש"ה, קב	
יא, ש"ה, רכו	שבועה — "בחיי" או "בחיי נפשי" אם מקרי שבועה
יד, שב	שבועה — נשבע שלא לצאת מא"י לחוץ לארץ
טז, יד	שביעית — היתר מכירת קרקע בזמן הזה
טז, כב	שביעית — טפול בגינת נוי
יב, ש"ה, שסג	שביעית — פרי בננה אם יש עליו איסור ספיחין
יב, ש"ה, שסב	שביעית — שמן כותנה אם יש עליו קדושת שביעית
טז, ש"ה, קלא	שביתה לאור ההלכה
יג, רנו	שבע ברכות — אין לברך ז"ב אלא כששמחים עם חתן וכלה
יג, רנה	שבע ברכות — אוכל כמה פעמים ביום אם מברך כל פעם
יג, רנה	שבע ברכות — אם יש חיוב על חתן וכלה לשתות רוב כוס
יג, רנז	שבע ברכות — הממהרים לצאת, לעשות מנין בפני עצמן ולברך ז"ב
יא, ש"ה, רלז	שבע ברכות — חול המועד אם מקרי פנים חדשות
יג, רנה	שבע ברכות — חיוב ז"ב על חתן וכלה או על כל הנמצאים
יג, רנו	שבע ברכות — יש לומר ז"ב בסיום ברכה רביעית בברכת המזון
יג, רנו	שבע ברכות — יש לעמוד כשמברכים ז"ב תחת החופה
יג, רנז	שבע ברכות — כשחתן וכלה לא יכולים לשמוע הברכות מפני דוחק המקום
יג, רנה	שבע ברכות — לחלק הברכות לכמה אנשים
טז, ש"ה, קלד	שבת — אורחים במלון רק לשבת
יב, רסה	שבת — אכילת סעודה שלישית בבין השמשות

שבת — אם חייבים לעשות מעשה בערב שבת כדי למנוע חלול	יג, רלג
שבת בשבת עבור חולה	יא, פב
שבת — אם יש מצוה דתשבות בתוספת שבת	טז, ש"ה, קכט
שבת — אנוס לגלח זקנו בשבת	טז, ש"ה, שלג
שבת — בסיס לדבר איסור והיתר אם ההיתר צריך להיות מונח	טז, ש"ה, שמא
שם כל השבת	טז, ש"ה, סג, קיח
שבת — בית שקבוע בו טרמוסטט, להכנס ולצאת מתוכה	יג, נא
שבת — בגד שהיה רטוב בבין השמשות	יג, כח
שבת — בגדים מחומר סינטטי שע"י השפשוף נוצר בהם כמין	טז, ש"ה, קכב
נצוצות	טז, לט, טז, ש"ה, קו
שבת — גבישי סוכר שבשבירתם יוצאים כעין נצוצות אש	טז, ש"ה, סא
שבת — גוי שעשה מלאכה לצורך ישראל	טז, ק"ר, מה
שבת — הדחת ושטיפת פירות מאבק ומעפר שעליהם	טז, ק"ר, מו
שבת — הזמנת מונית לנסיעה במוצאי שבת	טז, ק"ר, מה
שבת — הזמנת רופא	טז, ק"ר, מו
שבת — הזמנת רופא בטלפון	טז, ש"ה, עז
שבת — הזמנת רופא לא דתי	יג, ש"ה, רצ
שבת — החתמה על נתוח	יא, ג
שבת — הטמנה על פלאטה	יא, ה
שבת — המברך בהמ"ז על הכוס בסעודה ג', לשתות היין לפני	יג, ש"ה, רפט
הבדלה	טז, ק"ר, מו
שבת — הנוסע ממזרח למערב ונאבד לו יום אחד בדרך	טז, ש"ה, צט
שבת — הנוסעים בספינה איך יתנהגו בחשבון יום השבת	טז, ש"ה, שלג
שבת — הניח תבשיל חם על תנור חשמלי כשהיה מכובה ונדלק	טז, ש"ה, פ
מאליו ע"י שעון אוטומטי	טז, ק"ר, מג
שבת — הסעת החולה בשבת	טז, ש"ה, קלב
שבת — הסרת המכסה מבקבוקים	יג, ש"ה, רפט
שבת — העמדת מכוונות אוטומטיות ברחוב ומופעלות ע"י הכנסת	יא, ש"ה, רלח, יג
מטבעות	ש"ה, שטז, טז, ש"ה, שלה, טז, ש"ה, עט, צט
שבת — הערכת שעון	טז, ק"ר, מה
שבת — הפרדת צמר גפן	
שבת — הפרשת תרומות ומעשרות ע"י קטן	
שבת — הפרשת תו"מ לאחר הדלקת הנר	
שבת — הקפאת מים במקרר	
שבת — הרתחת מים לחולה	

שבת — השקיית יציקות ביטון	טז, ש"ה, קלט
שבת — זמן הדלקת נרות	טז, ש"ה, נח
שבת — זריקה בוריד	טז, ק"ר, מא
שבת — חוטי חשמל שניתקו	טז, ק"ר, מז
שבת — חולב משום מה חייב	טז, נ
שבת — חותם בחותמת אם חייב משום כותב	יא, קצז
שבת — חייל שמוכרח לעשות מלאכה בשבת ויכול לעשותה לפני שבת	יג, רלד
שבת — חלול שבת לבקשת החולה בדבר שאינו לרפואה	טז, ק"ר, מה
שבת — חלול שבת עבור גוסס	טז, ק"ר, לט
שבת — חלול שבת עבור גר שמל ולא טבל	טז, ק"ר, מא
שבת — חלול שבת עבור חרש שוטה וקטן	טז, ק"ר, לט
שבת — חלול שבת עבור ילד הניתן במדגרה (אינקובטר)	טז, ק"ר, מ
שבת — חלול שבת עבור כת "בני ישראל"	טז, ק"ר, מא
שבת — חלול שבת עבור מחלל שבת ונכרי	טז, ק"ר, מא
שבת — חלול שבת עבור ספק בן שמונה	טז, ק"ר, מ
שבת — חלול שבת עבור עובר	טז, ק"ר, לט
שבת — חמום מזרקה	טז, ק"ר, מב
שבת — טבילת צמר גפן לנקוי מקום הזריקה	טז, ק"ר, מב
שבת — טלטול מוקצה לצורך חולה	טז, ק"ר, מז
שבת — יום טוב שחל בערב שבת אם צריך להכין צרכי היולדת ביו"ט	יג, רלג
שבת — כדורי הריון	טז, ק"ר, מג
שבת — כדורי ויטמין	טז, ק"ר, מג. טז, ש"ה, שלו
שבת — כדורי שינה	טז, ש"ה, שלו. טז, ק"ר, מג
שבת — כוסות רוח	טז, ק"ר, מג
שבת — לבלוע תרופות כדי להוליד	יג, ש"ה, שיב
שבת — להוליד בעגלה זקן או חולה	יא, ש"ה, רנ
שבת — להוריד הכספית אחר השמוש במדחום	טז, ש"ה, שלה
שבת — להיות מגוי על עתון המודפס בשבת	טז, ש"ה, שלה
שבת — להכניס בגדים וכלים מלוכלכים לתוך מכונת כביסה	יג, ש"ה, שטו. טז, ש"ה, שלד
שבת — להכניס לביתו של נכרי מכונה אוטומטית המופעלת ע"י הכנסת מטבע	טז, ש"ה, שלב
שבת — לחלל שבת לקריאת רופא ויתכן שלא ימצא בביתו	טז, ש"ה, שלו

שבת — להניח בשר חי על תנור חשמלי קודם שבת ולהפעיל התנור ע"י שעון אוטומטי ביום שבת	טו, ש"ה, שלג
שבת — להפעיל מכשיר הקולטת הזמנות כשבעל החנות לא נמצא	יג, ש"ה, שטז
שבת — להשתמש במים שהוחמו בדוד שמש	יג, ש"ה, רצה
שבת — להתנודד במושב הקבוע באילן	יא, צט
שבת — לווי עם החולה ברכב	טז, ק"ר, מו
שבת — לחתום בטביעת אצבע	יג, ש"ה, שיב
שבת — ללמד לבר מצוה הנחת תפלין	יא, ש"ה, רנא
שבת — לנעול נעלים שצחצחם גוי	טו, ש"ה, שדמ
שבת — לעשות קדוש משבת ליום טוב מבעוד יום	יא, עה
שבת — לצאת בכובע פלסטיק	יא, ש"ה, רמג
שבת — לצאת במכונת שמיעה חשמלית	יג, ש"ה, רצ
שבת — לצאת בחלוק עם חגורה שאינה קשורה ומהודקת	טו, ש"ה, שלד
שבת — לצאת ברצועה בתוך הכובע להקטין המדה	טו, ש"ה, שלד
שבת — לצאת בשעון יד	יד, קצו
שבת — לצאת לרה"ר בטלית גדול	טז, ש"ה, קג
שבת — לצרף מצה שאינה שמורה ללחם משנה למי שנוהר בזה	יד, שכח
שבת — לקחת חלב ממקום חם ולהניחו במקום קר לצורך חול	יא, ש"ה, רמט
שבת — לקלוף פירות וירקות	טו, נד
שבת — לקרוע גייר של בית הכסא והגייר כבר חתוך קצת	יג, ש"ה, שיז
שבת — לרכוש מניות בחברות ומפעלים המחללים את השבת	יג, ש"ה, רצה
שבת — לשום קדרה עם חמין ע"ג קדרה המונחת על כירה גרופה מע"ש, ולאחר שמסירים התחתונה לשום במקומה העליונה	יב, ש"ה, שסה
שבת — לשטוף גופו במים צוננים תחת מקלחת	יג, ש"ה, שט
שבת — מדידה בשבת	טז, ש"ה, קמו
שבת — מדידת חום במדחום	יג, ש"ה, שיב
שבת — מדת החום לחלל עליו שבת	טז, ק"ר, מא
שבת — מחלל שבת תוך שינה אם צריך כפרה	טז, ש"ה, עד
שבת — מי שיש לו עסק במדינה אחרת ושם כבר נכנס השבת	יב, רמט, רסב
שבת — מכבסה אוטומטית המופעלת ע"י הכנסת מטבעות	טו, ש"ה, שמב
שבת — מכונה המודיעה שבעל העסק איננו ומקבלת הזמנות	טז, ש"ה, קג
שבת — מכונת שמיעה להפעילה ולשאת אותה	יא, ש"ה, רנג
שבת — מכירת סוכנות בטוח למחלל שבת	טז, ש"ה, צ
שבת — מכשירי מילה שאי אפשר לעשותם מערב שבת	יג, רסט
שבת — מלוי טרמוס	יא, קצב
שבת — מקלקל בחבורה והבערה	יג, רעט
שבת — משלוח מכתבים בערב שבת	טז, ש"ה, סא, פו, קלה

יג, כז	שבת — גיצוצות אם יש בהם משום כבוי
טז, ש"ה, עז	שבת — נכבה החשמל ואח"כ נדלק אם התבשיל מותר
טז, ש"ה, נט	שבת — נפוח אויר בכר גומי
טז, ש"ה, שלד	שבת — נקוי השלג המצטבר לפני הבית ע"י גוי
יא, קצד	שבת — נקשר המפה של ספר תורה אם מותר לחתכו
יד, שכח	שבת — עשית אסיפות וכנוסים לצורך מצוה
יא, ש"ה, רלח	שבת — עשית גלידה
יג, ש"ה, רצא	שבת — עשית מי סודה
יג, ש"ה, רצ	שבת — פתיחת ברז של דוד שמש
יג, ש"ה, שח	שבת — פתיחת דלת וחלון מול גר הדולק
יג, ש"ה, שט	שבת — פתיחת מנעול הנפתח ע"י סבוב אותיות ומספרים
יג, ש"ה, שי	שבת — פתיחת קופסאות שמורים
יג, ש"ה, רצא	שבת — סוכריות שיש עליהם אותיות בולטות
טז, ש"ה, קלח	שבת — סימון מספרים ע"י גיבוב
יג, ח	שבת — ספק בן ז' חדשים ספק בן ח' אין מחללין השבת
יג, כט	שבת — ספק פסיק רישא
	שבת — עור הערלה הדבוק בחזק ואי אפשר להפרידו בלי הוצאת דם
יג, רסט	שבת — ערוי מכלי ראשון על קפה וסוכר
טז, ש"ה, פא	שבת — פלאטא חשמלית אם דינה כגרופה וקטומה
יג, ש"ה, רפט	שבת — פלאטא חשמלית שנכבה ותוקן אח"כ בעבירה
טז, ש"ה, קכא	שבת — פסיק רישא דלא ניחא ליה
יג, כא, רעח	שבת — פסיק רישא על פי רוב בלבד
יג, כט	שבת — פעולות רפואיות בשבת
טז, ק"ר, מא	שבת — פתילה לחולה
טז, ק"ר, מד	שבת — צביעת שתן לחולי כליות
טז, ק"ר, מב	שבת — צלומי רנטגן
טז, ק"ר, מב	שבת — קביעת השבת במדינת אוסטרליא
יא, א	שבת — קביעת קו התאריך
יא, ד, יד, 1—110	שבת — קדוש מבעוד יום
יד, קמא	שבת — קריעת צמר גפן
יג, ש"ה, שא	שבת — ראית טלויזיה במוצאי שבת
טז, ש"ה, צט	שבת — רפוי גוי בשבת
טז, ש"ה, צט	שבת — רקידה בשבת
יא, יב	שבת — שימת בגד ישן על מכה
טז, ק"ר, מד	שבת — שכח ולחץ על כפתור חשמל אבל לא הדולק
יא, ש"ה, רלח	שבת — שכח להוציא הנורה שבתוך המקרר
יג, ש"ה, רפט	שבת — שמוש בבוילר
טז, ש"ה, קכ, קמ	

שלד

מפתח הענינים

שבת — שמוש במדחום	טז, ק"ר, מד
שבת — שמוש בכר חשמלי ושמיכה חשמלית	טז, ש"ה, שמב. טז,
	ק"ר, מד
שבת — שמוש במקרר חשמלי	יג, ש"ה, רפט
שבת — שמוש ברם-קול	יא, ש"ה, רסו
שבת — שתילים הנטועים בתוך הבית, לפתוח חלונות הבית	יג, ש"ה, רפט
שבת — תחיבת מחט בטחון	טז, ש"ה, נח
שבת — תפלות שאומרים כשמברכים על החדש	יב, קכב
שהחיינו — אורח שבירך על פרי אחד והביאו לו פרי חדש אחר	יא, קלז
שהחיינו — אין מברכין שהחיינו על קדוש הלבנה	יב, קלב
שהחיינו — אם לא בירך בפעם הראשונה אם יברך אח"כ	יא, קכו
שהחיינו — אם היא ברכת המצוה או הנהנין	יא, קנא
שהחיינו — אתרוג שבירך עליו שהחיינו בשעת נטילתו אם מברך עליו שנית בשעת אכילתו	יא, קמד
שהחיינו — בימי אבלות	יא, קנב
שהחיינו — בימי בין המצרים	יא, קלח
שהחיינו — בימי הספירה	יא, קלט
שהחיינו — בימי צום למי שאינו מתענה	יא, קלט
שהחיינו — בירך על פרי אחד אם השומע יכול לכוון על פרי אחר	יא, קלו
שהחיינו — בר מצוה ביום הכנסו למצות אם מברך	יא, קמו
שהחיינו — ברכתו בשעת ראית הפרי או אכילתו	יא, קכה
שהחיינו — היו לפניו פירות הרבה מברך ברכה אחת לכולם	יא, קלז
שהחיינו — וברכת הפרי איזו ברכה מברך קודם	יא, קכו
שהחיינו — חובה או רשות	יא, קמ
שהחיינו — כשנוסע לארץ ישראל בפעם הראשונה	יא, קמח
שהחיינו — כשרואה הכותל המערבי בפעם הראשונה	יא, קפ
שהחיינו — כשרואה ירושלים העתיקה בפעם הראשונה	יא, קפ
שהחיינו — ספק ברכת שהחיינו	יא, קמא
שהחיינו — על אגוזים ושקדים	יא, קלג
שהחיינו — על ברכת החמה	יא, ש"ה, רסא
שהחיינו — על גמר פרי	יא, קכח
שהחיינו — על גרעיני פירות	יא, קלג
שהחיינו — על גשמי שנה חדשה	יא, קלב
שהחיינו — על דבר שאינו גדולי קרקע	יא, קלב
שהחיינו — על הפרשת תרומות ומעשרות	יא, קמט. יד, רטז
שהחיינו — על חבור ספר	יא, ש"ה, רנא

יב, כה	שהחיינו — על חנוכת בית הכנסת
יד, רטז	שהחיינו — על טבילת כלים בפעם הראשונה
יא, קמב	שהחיינו — על טעימה לבד
יא, קלב	שהחיינו — על ירקות
יא, קלג	שהחיינו — על כמהין ופטירות
יא, קנ	שהחיינו — על לבישת צצית ותפלין
יא, קנ	שהחיינו — על מצות בעור חמץ
יא, קמט	שהחיינו — על מצות קדוש השם
יא, קלא	שהחיינו — על ענבים ויין
יא, קלג	שהחיינו — על פרי האסור בהנאה
יא, קלד	שהחיינו — על פרי האסור עליו בנדר
יא, קכט	שהחיינו — על פרי המתחדש פעמיים בשנה
יא, קמו	שהחיינו — על פרי המונח כמה שנים במקרר
יא, קכה	שהחיינו — על פרי מבושל
יא, קלה	שהחיינו — על פרי מורכב
יא, קלב	שהחיינו — על פרי צבר
יא, קלג	שהחיינו — על פרי שהקדים זמנו להתבשל
יא, קל	שהחיינו — על פרי שיש בו מינים הרבה
יא, קכט	שהחיינו — על פרי שלא נגמר ותקוהו ע"י בשול
	שהחיינו — על פירות שדומות למין אחד ומתבשל בזמנים שונים
יא, קלג	שהחיינו — על קנית בהמה
יא, קנא	שהחיינו — על קנית ספרים חדשים
יא, קנ	שהחיינו — על קנית רכב חדש
יא, קנא	שהחיינו — על קריאת המגילה
יא, קמז	שהחיינו — על ריח המתחדש משנה לשנה
יא, קלב	"שומר פתאים ה'", הגדרים בזה
יג, צא	שופר — אכילה לפני תקיעת שופר
טז, ש"ה, קכב, קיא	שופר — טעם שתוקעים בתפלת מוסף ולא בשחרית
יג, רמב	שופר — שמיצת התקיעות במצב הרדמה
טז, ש"ה, סז	שופר — שעור השברים
טז, ש"ה, קיא	שופר — תקיעת שופר ברדיו
יא, ש"ה, רמז	שחיטה — בהמה שהוציאו לבה ושמו לה מכונת לב-ריאות
יג, כ	שחיטה — לכבד אדם אחר במצות כסוי הדם
טז, ש"ה, פד	שלוח הקן — יונים שקננו באצטבת חלון מבחוץ
טז, ש"ה, קיט	שלוחי מצוה אינן נזוקים
יב, שעז, שפ	שלום זכר — ברכה על הקטניות אם פוטרת פרי חשוב יותר
יא, ש"ה, רמט	שליחות — שכר חבירו לדבר עבירה אם מחוייב לשלם לו
טז, ש"ה, שמו	

טו, קפט	שליחות — שלא מדעת המשלח
יב, קיג	שלטי גבורים — אם מרן הב"י ראה את הספר הזה
טו, רי	שם — האומר "השם" אם הוי כהזכרה לענין שבועה וברכה
יג, ש"ה, רצד	שם — זכות קדימה לקרא שם לילד, לאב או לאם
טו, רח	שם — "מקום" אם הוא שם ה'
טו, קצט	שם — "רחמנא" אם הוא שם ה'
טו, רג	שם — שם אלל"ה לענין שבועה ולענין הזכרת השם
טו, רב	שם — שם בלשון לעז אם הוא שם ה'
יד, רח	שמיני עצרת — טעם שקורין פרשת וזאת הברכה
טו, קיט	שמיני עצרת — טעה ואמר בתפלתו "את חג הסוכות הזה"
יב, קמו	שמחה במצות ובזמן הזה
יג, רכב	שמחת תורה
יד, ריט	שמחת תורה — אב ובן לעלות לחתן תורה וחתן בראשית
יג, רמו	שמחת תורה — בא לבהכ"נ אחר שהקהל הקיפו, להוציא ס"ת ולעשות הקפות משלו
יג, רלד	שמחת תורה — בליל שמחת תורה קורין פרשת גדרים
יד, רו	שמחת תורה — במקום שיש הרבה כהנים ולוים, לסדר שיקבל עליה מיד
טו, ש"ה, שלב	שמחת תורה — במקום שמאחרים בהקפות אם ראוי לקדש ולאכול לפני ערבית או להתפלל יותר מוקדם
טו, קיד	שמחת תורה — בני מערבא שמסיימים התורה בג' שנים מתי עושים ש"ת
טו, קיג	שמחת תורה — הגבהת ס"ת שעושים בשמחת תורה
טו, קיב	שמחת תורה — ההפטרה שקורין בש"ת
יג, רלו	שמחת תורה — הוצאת ס"ת לקריאה בליל ש"ת
יג, רמו	שמחת תורה — המנהג להקיף הבימה עם ס"ת
יד, ריב	שמחת תורה — המנהג לקרא כל הנערים לס"ת
יג, רמח	שמחת תורה — המנהג לשים גר דלוק בהיכל
יג, רכז	שמחת תורה — המנהג שעושין חופה לס"ת
טו, קא, קו	שמחת תורה — המנהג שקורין פרשת בראשית
יד, ריא	שמחת תורה — הסדר וההפסקות בקריאת הפרשה
יג, רלו	שמחת תורה — הפסוקים שאומרים בהוצאת ס"ת בליל ש"ת
יג, רלט	שמחת תורה — הקפות עושין לפני קריאת התורה או אחריה
יג, רמט	שמחת תורה — חתן תורה או בראשית שאירע לו אבלות
יד, ריח	שמחת תורה — חתן תורה אם יכול להיות גם חתן בראשית
יד, ריב	שמחת תורה — חתן תורה למי נותנים
יד, רטו	שמחת תורה — חתן תורה מאיפה מתחיל לקרוא

טו, קיט

יג. רמז

י"ד, ר"ח

יג. רכו

י"ד. ר"ה

י"ד. ר"ז

ט.ן. קיד

יד. ריח

י"ג. רמח

טן קיג

יג. רמא

יג רנח

יג. רנז

י"ג. נג

י"ג רכ"ו

יד. ריט

יב. קו

מז ש"ה פ

ג' רמז

טו קיח

מן ש"ה נז

י"א. ח

יג מז"ה מזג

י"ג. רמז

יא עש"ה רנה

טו קפג

י"ג. כלא

יא 70

יא. רטן

יא ריא

י"א קצ"א

יו עס"ה רצו

יא רב

יא, רז	תורה — עיקר הלמוד לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא
יא, רטו	תורה — תורה לשמה
יא, רכז	תורה — תלמוד גדול או מעשה גדול
	תיווך — ולא יצא המקח אל הפועל ואח"כ גתקיים המקח בסכום שונה
טו, ש"ה, שמו	תענית — בעל קריאה שאינו צם אם יכול לקרא בתורה
יג, רכה	תענית — הנוסע ממקום למקום שהזמן מתארך
טז, ש"ה, טו	תענית — כהן שאינו צם, לקרותו לעלות לתורה
יג, רכה	תענית — לערוך נשואין ביום צום
יב, קמד	תענית — מי שאינו צם אם יאמר עננו
יא, קצד	תענית — מי שאינו צם, לצאת מבהכ"ג בעת קריאת התורה
יא, קצד	תענית — נשיאת כפים ביום צום
טז, ש"ה, סב	תענית — על ספר תורה שנפל
יג, ש"ה, רפז, טז	
ש"ה, סד	תענית — קריאת ויחל בארבע תעניות
טז, ש"ה, סח	תענית — תקיעה בחצוצרות
טז, ש"ה, קט	תפלה — אשה שהתפללה שלש פעמים ורוצה להפסיק אם צריכה התרה
יב, קמ	תפלה — אשכנזי להתפלל בנוסח ספרד או להיפך
יא, ש"ה, רמו	תפלה — בארצות שהקיץ מתחיל בימי חג הסוכות, לענין שאלה
יג, ש"ה, רפח	תפלה — בבית כנסת שמתפללים בהברה אשכנזית, לעלות לתורה אחד שקורא בהברה ספרדית
יג, ש"ה, רצב	תפלה — בדבר המנהג בשיבות שמתפללים מנחה גדולה
יג, ש"ה, רצב	תפלה — במנחה בערב שבת שכח לומר טל ומטר, תשלומין בליל שבת
יג, ש"ה, רפז	תפלה — בני אשכנז אם מותר להם לבטא שם ה' במבטא ספרדי
יג, ש"ה, רפז	תפלה — בצבור בלי חזרת הש"ץ
טז, ש"ה, צז	תפלה — ברכות השחר מפי החזן
טז, ש"ה, קיא	תפלה — הזכיר יעלה ויבא ושכח טל ומטר ובתפלה שניה הזכיר טל ומטר ושכח לומר יעלה ויבא
יג, ש"ה, רפז	תפלה — הזכרת השם אדנות
טז, ש"ה, קלז	תפלה — הנוהג להתפלל מנחה בערב ועכשיו גר במקום שמתפללים מנחה בעוד היום גדול ותיכף אחריה מעריב
יג, ש"ה, רצב	תפלה — חזן החוזר כמה פעמים על פסוקי תפלה
יא, ש"ה, רנא	תפלה — חזן שרוצה לעזוב משרתו אם יכולים לעכב
יא, ש"ה, רסז	תפלה — חזן ששר בכנסיה וחזר בתשובה ורוצה לשיר בבית כנסת
יד, שכה	

יא, ש"ה, רמה. יג, ש"ה, שז	תפלה — לא בירך עדיין ברכת התורה ושמע קדושה מפי הצבור
יג, ש"ה, רצא יא, ש"ה, רנה	תפלה — להנהיג בבית ספר לילדים שאחד מהם יעבור לפני התיבה
יג, ש"ה, שח יא, ש"ה, רנד יא, ש"ה, רנד יא, ש"ה, רנד טז, ש"ה, סז	תפלה — להתפלל בבגדים קצרים תפלה — להתפלל שמונה עשרה קודם הצבור מפני שמתפללים מהר
יא, ש"ה, רמז יג, ש"ה, רפז טז, ש"ה, עח טו, קסז טז, ש"ה, עט	תפלה — לצרף אדם אחד לשני מנינים בבת אחת תפלה — לצרף למנין אדם הנשוי לגכרית תפלה — לצרף למנין אדם שאינו רוצה להתפלל תפלה — לצרף מחלל שבת למנין
יב, ש"ה, שסג טז, ש"ה, קיא יג, ש"ה, רצא יג, ש"ה, רפז טז, ש"ה, עח טו, ש"ה, שמג טז, ש"ה, ק	תפלה — לשורר שירים שיש בהם הזכרת השם במכונת תקליטים תפלה — לשנות מנהג ירושלים ולומר טל בחזרת הש"ץ תפלה — נשים אם חייבות בתפלה תפלה — ענית אמן אחר ברכת גאל ישראל תפלה — ענית קדושה למנחה וכבר התפלל ערבית תפלה — עשו לו נתוח במעיים והרעי גופל דרך נקב בבטן לתוך כיס
טו, ש"ה, שלא יג, ש"ה, רפז יא, קצא טז, ש"ה, פב יד, שכח	תפלה — סיום גאל ישראל בלחש תפלה — פועלים המוכרחים לצאת לעבודה בבקר השכם תפלה — פתילה הניתנת בגוף ואח"כ נמס אם דינו כצואה תפלה — שאל טל ומטר לפני ז' בחשון תפלה — ש"ץ שטעה ואמר בחזרה "ותן טל ומטר" תפלה — שנוי נוסח מספרד לאשכנז תפלה — תשעה התפללו שמ"ע בלחש, לקרא לאחד להצטרף ולומר חזרה
טו, ש"ה, שמב יג, ש"ה, שז יא, ש"ה, רנא יא, ש"ה, רנב יב, שלב. יג, שיו	תפלין — איטר יד שהרגיל לכתוב בימין ועושה שאר המלאכות בשמאל תפלין — אם הוי חציצה לנטילת לולב תפלין — הנחת תפלין ביום שני לאבלות תפלין — חייל אם מותר לקחת עמו התפלין בשבת שיוכל ללבשם בחול תפלין — לא נתייבש הדיו ונטשטשה אות מ' סתומה ונשאר מעט חלל בתוך האות תפלין — להניח הבית יד של תפלין של יד על התפלין תפלין — ללמד לבר מצוה הנחת תפלין בשבת תפלין — מטיל מים דרך צנור אם חייב בתפלין תפלין — מקום הנחת תפלין של ראש

טז, ש"ה, ס	תפלין — מקח טעות בקנייתו
יג, ש"ה, שטז	תפלין — נקטעה אצבעו האמצעית איך יעשה הכריכה
טו, ש"ה, שלא	תפלין — נשברה ידו במקום הנחת תפלין ועשו לו גבס
יג, ש"ה, רפו	תפלין — נתחב חלוקו בין התפלין לבשר
	תפלין — סופר שהתחיל לכתוב ושכח לומר שכותב לשם קדושת תפלין
יג, ש"ה, רפו	תפלין — ספרדי אם מותר לענות אמן אחר ברכת תפלין של אשכנזי
יג, ש"ה, רפו	תפלין — עשו לו נתוח במעיים והרעי נופל דרך נקב בבטן לתוך כיס
יב, ש"ה, שסג	תפלין — עשית הבתים ע"י מכונה
יג, ש"ה, שז	תפלין — פועלים המוכרחים לצאת לעבודה בבקר השכם
יג, ש"ה, רצא	תפלין — שי"ן שבבית מבחור שראשי הידי"ן כולן מהופכים תקנה שגזרו בית דין אם חל על הנולדים
יג, ש"ה, רפו	תרומות ומעשרות — הפרשת תו"מ אחר הדלקת נר שבת
טז, קו	תרומות ומעשרות — הפרשת תו"מ מחומר העכור הנשאר מהשמן אחר הזקוק
יג, ש"ה, רפט	תרומות ומעשרות — הפרשת תו"מ ממלח-לימון (חומר המיוצר ממלסת-סלק)
יב, ש"ה, שסג	תרומות ומעשרות — הפרשת תו"מ מסלק הסוכר
יב, ש"ה, שסג	תרומות ומעשרות — הפרשת תו"מ מפקטין — (חומר המיוצר מקליפות פרי הדר)
יב, ש"ה, שסג	תרומות ומעשרות — שהחיינו על הפרשתה
יא, קמט	תרומות ומעשרות — שמן כותנה אם חייב בתו"מ
יב, ש"ה, שסב	תשליך — לא גכון מה שנוהגים לזרוק פתיתי לחם לדגים
יב, קלד	תשובה — הוליד חבירו במכונית שלו ונהרג
יא, ש"ה, רסט	תשובה — מינקת שהשכיבה אצלה תנוק ואח"כ נמצא מת
טו, ש"ה, שדמ	תשעה באב — אכילה לחולה
טז, ק"ר, מח	תשעה באב — גער שהגיע לחנוך ואוכל, להבדיל על הכוס לפני אכילה
יב, ש"ה, שסו	תשעה באב — קטן שנעשה גדול במוצאי ת"ב שחל בשבת אם חייב להתענות
יד, קמח	תשעה באב — תספורת וכבוס במוצאי ת"ב
טז, ש"ה, קיט	

Editorial office
TORAH SHELEMAH INSTITUTE
P.O.B. 5169 — Jerusalem, Israel

Copyright Protected, Rabbi MOSHE SHLOMO KASHER, Director

N O A M

A Forum for the Clarification of
Contemporary Halakhic Problems

VOLUME 17

Published by
TORAH SHELEMAH INSTITUTE
JERUSALEM 5734 ISRAEL